

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 18

**Одеса
2017**

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Відповідальний секретар:

Логвиновський Є.І. – кандидат економічних наук, доцент

Члени редакційної колегії:

Грозний І.С. – доктор економічних наук, професор

Гулей А.І. – доктор економічних наук

Іртицева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, доцент

Манойленко О.В. – доктор економічних наук, професор

Мельничук Д.П. – доктор економічних наук, доцент

Миринова Л.Г. – доктор економічних наук

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Ситнік І.В. – доктор економічних наук, професор

Стройко Т.В. – доктор економічних наук, професор

Хрущ Н.А. – доктор економічних наук, професор

Римантас Сташис – PhD, професор економіки

Юліана Драгалін – PhD, професор економіки

Януш Велькі – доктор економіки габілітований, професор

Ян Жуковський – PhD, професор економіки

Електронна сторінка видання – www.bses.in.ua

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук на підставі Наказу МОН України від 16 травня 2016 року № 515.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 7 від 31.07.2017 року).**

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21934-11834P від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2017

ЗМІСТ

**РОЗДІЛ 1. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ****Дербеньова Я.В.**ФОРМИ І ВИДИ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ
В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ЗОВНІШНЬО-ТОРГІВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН..... 6**Король М.М., Ісевич Є.В.**

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.....10

Мовилэ І.В., Гросу В.П.АНАЛІЗ ІНДЕКСА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТІ І РОЗВИТТЯ ФІНАНСОВОГО РЫНКА
ШВЕЙЦАРИЇ І В ТРАНСГРАНИЧНОМУ РЕГІОНЕ: МОЛДОВА-УКРАЇНА-РУМУНІЯ
(ПО ДАНЫМ ВСЕМИРНОГО ЕКОНОМІЧЕСЬКОГО ФОРУМА)..... 15**Паризький І.В.**МЕТОДИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....19**Рибальченко К.В.**

ІНДИКАТОРИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ..... 23

Романюта Е.Е.ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РИЗИКАМИ:
УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ..... 28**РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ****Білокінна І.Д.**

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ..... 33

Ємець А.В.ЩОДО ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ТЕРМІНУ
«УПОВНОВАЖЕНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ОПЕРАТОР»
У ЗАКОНОДАВСТВІ ЄС ТА УКРАЇНИ.....37**Кицюк І.В., Фіщук І.О.**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ..... 41**Микитюк О.Л.**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ..... 45**Сало І.А.**

ЦИКЛІЧНІ КОЛИВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПЛОДІВ В УКРАЇНІ..... 51

Тинська І.І.СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ТА НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА..... 55**Шура Н.О., Кучер Ю.Є.**УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ТА БЕЗПЕЧНІСТЬ ТЕКСТИЛЬНИХ ТОВАРІВ
В УМОВАХ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПОПИТУ СУСПІЛЬСТВА..... 60**РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ****Балковська В.В.**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ
ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ..... 65**Грановська В.Г.**ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 69**Завідна Л.Д.**МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВА ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА..... 74**Лагута Я.М., Михайленко Н.В.**СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ
В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ..... 79

Мусійовська О.Б., Гудзь О.І. ІННОВАЦІЙНА СПРИЙНЯТЛИВІСТЬ ТА ІННОВАЦІЙНА ЗДАТНІСТЬ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	83
Продіус О.І., Ілінчук О.І. УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ.....	89
Русінова О.С. ПРОЦЕСИ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПРИ ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	94
Сотниченко В.М. СИСТЕМА ТА МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	99
Tankov K.M., Zayika O.I., Guslysty O.S. ANALYSIS OF MODERN APPROACHES TO TOURISM ENTERPRISE ECONOMIC SUSTAINABILITY PROBLEM INVESTIGATION.....	104
Фісуненко П.А., Штипуляк А.А. ПЕРСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ В СИСТЕМІ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	108
Шарко В.В., Тернова А.С. ОЦІНКА ЯКОСТІ ОБСЛУГОВУВАННЯ ПОКУПЦІВ У ПІДПРИЄМСТВІ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ.....	112
РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Федулова С.О., Комірна В.В. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ ГЛОБАЛЬНОЇ ВОДНОЇ БЕЗПЕКИ МАЙБУТНЬОГО.....	117
РОЗДІЛ 5. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА	
Двуліт З.П., Голубенко Т.С. ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ.....	125
Звонар В.П. СТРАТЕГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК СОЦІОЕКОНОМІЧНОГО ФЕНОМЕНУ В УКРАЇНІ.....	129
РОЗДІЛ 6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ	
Abdulla Alrashdi THE RELATIONSHIP AND FACTORS THAT ENCOURAGE FDI IN THE UAE: A RESEARCH METHODOLOGY.....	135
Винниченко Н.В. ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТОМ.....	140
Голіков С.С. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ МІЖ ПОДАТКОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ІНШИМИ СКЛАДОВИМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ.....	145
Гуцул І.А. МОНІТОРИНГ СПОСОБІВ ПРОТИДІЇ УХИЛЕННЮ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ.....	151
Домінова І.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЕЛЕКТРОННОГО БАНКІНГУ.....	156
Карпа І.С. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ НА РИНКУ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ.....	163
Мельник М.И. СУЩНОСТЬ И ИСТОЧНИКИ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ.....	168
Радіонов Ю.Д. ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА В УМОВАХ ФІНАНСІАЛІЗАЦІЇ.....	175
Рейкін В.С. РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	182

Сідельникова Л.П., Онікієнко Н.В. ФІСКАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	187
РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Alnaimat M.A. PRECONDITIONS FOR PROVIDING EFFICIENCY OF INCOME-EXPENDITURE ACCOUNTING AND ANALYSIS BASED ON INTERNATIONAL STANDARDS.....	192
Сафарова А.Т., Корольчук І.Р. ДОКУМЕНТУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІКУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ПОБУТОВОЇ ХІМІЇ.....	197
Селіванова Н.М., Химич Р.В. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОДАТКОВИХ СИСТЕМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ.....	202
Трачова Д.М. ВИКОРИСТАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ АМОРТИЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ.....	207
РОЗДІЛ 8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ	
Аверкина М.Ф. МЕХАНІЗМ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ.....	211
Благун І.С., Ничик І.Л. ФОРМУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ.....	215
Зеленяк В.В. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СТРУКТУР УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ.....	219
Томарєва-Патлахова В.В., Огаренко Т.Ю. МОДЕЛЮВАННЯ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА-ПОСЕРЕДНИКА.....	226
Гавкалова Н.Л. РЕГІОНАЛЬНА КЛАСТЕРІЗАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ЕНЕРГОВИКОРИСТАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	230
Цимбалюк І.О., Уніга О.В. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ ПРИКОРДОННОГО РЕГІОНУ.....	235
Нікіфорович О.Є. ЕКСЕРГОЕКОНОМІЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ТЕПЛОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЬКОГО РАЙОНУ З УРАХУВАННЯМ ПІДВИЩЕННЯ ТЕПЛОТЕХНІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК БУДІВЕЛЬ.....	241
Кабанова О.О. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ РОЗВИТКУ БРЕНД-ОРІЄНТОВАНОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖЕВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	247
Кравчун А.С. СТРУКТУРИЗАЦІЇ ЗНАНЬ ПРО ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ, ЩО СУТТЄВО ВПЛИВАЄ НА РОЗБУДОВУ ТА РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПЛАТФОРМИ В УКРАЇНІ.....	256
Маркіна І.А., Таран-Лала О.М. СПОЖИВЧА КООПЕРАЦІЯ УКРАЇНИ: СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.....	262
Славкіна М.А. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ ТА МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	270
Завгородній Р.В. СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ НА ГАЛУЗЕВОМУ РІВНІ.....	279
Федоренко А.Є. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ.....	284
Новий вид наукових послуг.....	290

РОЗДІЛ 1. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

ФОРМИ І ВИДИ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ЗОВНІШНЬО-ТОРГІВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН FORMS AND TYPES OF FREE TRADE AREAS IN THE SYSTEM OF MODERN FOREIGN TRADE RELATIONS

Виявлено відмінності між угодами про вільну торгівлю та іншими регіональними угодами. З'ясовано роль СОТ у регулюванні міжнародної торгівлі. Систематизовано сфери регулювання зон вільної торгівлі в межах СОТ та поза мандатом організації. Наведено характерні етапи розвитку та поглиблення угод на прикладі різних країн. З'ясовано сутність правил походження товарів та режиму найбільшого сприяння в рамках СОТ.

Ключові слова: зона вільної торгівлі, інтеграція, міжнародна угода, режим найбільшого сприяння, Світова організація торгівлі.

Виявлені различия между соглашениями о свободной торговле и другими региональными соглашениями. Выяснена роль ВТО в регулировании международной торговли. Систематизированы сферы регулирования зон свободной торговли в рамках ВТО и за мандатом организации. Приведены характерные этапы развития и углубления договоров на примере разных стран. Выяснено

сущность правил происхождения товаров и режима наибольшего благоприятствования в рамках ВТО.

Ключевые слова: зона свободной торговли, интеграция, международное соглашение, режим наибольшего благоприятствования, Всемирная торговая организация

The differences between Free Trade Agreements and other regional agreements are revealed. The role of the WTO in the regulation of international trade has been clarified. The scope of regulation of free trade areas within the WTO and outside the mandate of the organization is systematized.

The characteristic stages of development and deepening of agreements on the example of different countries are presented. The essence of the rules of origin of goods and the most favored-nation regime within the framework of the WTO is determined.

Key words: free trade area, integration, international agreement, most favored nation, world trade organization.

УДК 339.9

Дербеньова Я.В.

аспірант кафедри міжнародної економіки та маркетингу Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Сучасна торгівля розвивається в умовах глобалізації та регіоналізації світогосподарських зв'язків. Характерною рисою розвитку торговельних відносин у ХХІ столітті є зростання ролі та вагомості міжнародних торговельних угод.

Держави розглядають торговельні угоди, як невід'ємну частину загальної стратегії розвитку регіонів і окремих країн на основі лібералізації та поглиблення взаємозв'язків. Проте, зараз перед країнами стоїть завдання не тільки створити ефективні торговельні угоди, але і знаходити нові поглиблені форми, враховуючи вимоги сучасного бізнес-середовища міжнародного та національного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи вивчення суті зон вільної торгівлі закладені в працях таких іноземних авторів, як: С. Байер (S. Baier) та Дж. Бергstrand (J. Bergstrand) у праці «Економічні детермінанти зон вільної торгівлі», Гросман і Хелпман (G. Grossman, E. Helpman) у публікації «Політика угод про зону вільної торгівлі», а також Р. Болдуїн (R.E. Baldwin), Дж. Равенхіл (J. Ravenhill). Серед вітчизняних авторів, які присвятили науковій праці тематиці зон вільної торгівлі, їх сутності, ефектам та економічному змісту, наступні: О.І. Шнирков (наукові статті та розділ в монографії «Еконо-

мічна асоціація України з європейським союзом»), В.І. Муравйов (статті та монографії щодо правових аспектів функціонування зон вільної торгівлі, зокрема, і в ЄС), А.С. Філіпенко у статтях «Теорія міжнародної економічної інтеграції» та «Передумови і чинники формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС».

Постановка завдання. Метою статті є виявлення сучасних форм зон вільної торгівлі, регуляторних аспектів їх функціонування, сформульованих в ГАТТ/СОТ; з'ясування світових тенденцій у формування зон вільної торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після нотифікації угоди між Монголією та Японією у червні 2016 року, на сьогодні не залишилося жодної країни-члена СОТ, яка б не брала участь у міжнародних торговельних угодах. Їх кількість щороку зростає і у 2017 складає 440 чинних, нотифікованих у СОТ торговельних угод, 52% з яких – це зони вільної торгівлі [1].

У ХХІ столітті метою створення зон вільної торгівлі є надання стимулів торгівлі шляхом скорочення митних тарифів, збільшення стабільних торговельних потоків і за рахунок цього досягнення більш високого рівня взаємозв'язку економік.

У системі сучасних зовнішньоторгівельних відносин існує декілька відмінностей між угодами про

вільну торгівлю та іншими регіональними угодами і перша – це ступінь економічної інтеграції. Традиційні зони вільної торгівлі зосереджують увагу на врегулюванні таких аспектів міжнародної взаємодії, як: скасування тарифів у взаємній торгівлі; усунення кількісних обмежень у взаємній торгівлі; розробці правил визначення країни походження товару. Вони усувають транскордонні бар'єри міжнародного руху товарів. Така неглибока, проста зона вільної торгівлі обмежується зовнішньоторговельними аспектами руху товарів. Регіональні угоди, створені до 1995 року, торкалися лише торгівлі товарами і набували форми здебільшого зон вільної торгівлі і рідше митних союзів та були пов'язані з лібералізацією торгівлі [2].

Після створення СОТ і поширення багатосторонніх торгових угод у сфері послуг і торгових аспектів прав інтелектуальної власності, нові ЗВТ також прагнуть охопити ці положення з регуляторної точки зору. Окрім того, нові торгові угоди за участі ЄС або США розширюють межі регуляторних аспектів СОТ і включають захист інвестицій, конкурентну політику, трудові норми, охорону навколишнього середовища. Х. Хорн і П. Мавроїдіс [2] розподіляють такі угоди на дві категорії: «СОТ плюс» (WTO+) і «СОТ екстра» (СОТ-Х). Перша категорія відповідає тим положенням ЗВТ, які підпадають під нинішній мандат СОТ, в якому сторони мають двосторонні зобов'язання, що виходять за рамки тих, які вони взяли на багатосторонньому рівні. З іншого боку, категорія СОТ-Х включає в себе ті положення, які стосуються питань, що лежать за межами ниніш-

нього мандата СОТ, наприклад, зобов'язання з трудових стандартів (табл. 1).

Таким чином, інша риса ЗВТ – це поглиблення і ускладнення угод. Л. Баччіні та А. Дюр систематизували дані щодо інтеграційних угод і запропонували систему індексів глибини і гнучкості угод [3]. Глибина охоплення угод демонструє їх ускладнення і розширення за рахунок таких семи складових угоди, як: зниження тарифів, державні закупівлі, конкуренція і права інтелектуальної власності, торгівля послугами, інвестиції, стандарти. До 1970-х років угоди про зону вільної торгівлі охоплювали лише положення щодо зниження тарифів та торгівлю товарами і послугами. Вже з 1980-х договори значно поглиблюються і включають спільні стандарти, умови закупівель і конкуренції. Такі торговельні блоки, як: найбільші країни Європи, США, Японія започаткували інтеграційні процеси у виробництві, торгівлі, сфері послуг, транскордонних прямих інвестиціях, фінансах. Однією з найглибших ЗВТ є НАФТА (1992 рік), ЄАВТ-Україна (2010), двосторонні угоди США та Австралії з іншими розвиненими країнами [4].

У 2000-х роках більшість укладених угод є угодами про вільну торгівлю між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. При цьому вони охоплюють найширше коло питань міжнародних відносин між країнами – від тарифного регулювання до захисту прав інтелектуальної власності. У той же час середній індекс гнучкості перевищує 5, що свідчить про високий рівень під-

Таблиця 1

Сфери регулювання поглиблених зон вільної торгівлі

СОТ +	СОТ екстра		
Зона вільної торгівлі промисловими товарами	Антикорупційне регулювання	Громадянська оборона	Нелегальна імміграція
Зона вільної торгівлі сільськогосподарськими товарами	Політика в області конкуренції	Інноваційна політика	Заборонені наркотики
Експортні мита	Захист прав споживачів	Культурне співробітництво	Промислове співробітництво
Санітарні та фітосанітарні заходи	Захист даних	Діалог щодо економічної політики	Інформаційне суспільство
Технічні бар'єри в торгівлі	Закони з охорони навколишнього середовища	Освіта та навчання	Відмивання грошей
Державні торговельні підприємства	Інвестиції	Енергетика	Ядерна безпека
Антидемпінгові і компенсаційні заходи	Рух капіталу	Фінансова допомога	Політичний діалог
Державна допомога	Регулювання ринку праці	Захист здоров'я	Державне управління
Державні закупівлі	Права інтелектуальної власності	Соціальні питання	Регіональне співробітництво
Інвестиційні заходи пов'язані з торгівлею (ТРИМС)	Права людини	Статистика	Дослідження і технологія
Торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС)	Зближення законодавства	Оподаткування	Малі та середні підприємства
Торгівля послугами (ГАТС)	Аудіо- та відеопродукти	Тероризм	Надання віз і притулку

Джерело: складено автором за даними [2]

готовленості до різних шляхів розвитку національних ринків та міжнародної торгівлі.

Індекс гнучкості показує, наскільки угода дає можливість учасникам подолати непередбачувані події в майбутньому, не порушуючи чинних її умов [5]. Індекс коливається в межах 0-8, згідно наявності таких положень:

1) домовленість між сторонами щодо тлумачення положень ГАТТ/СОТ щодо гарантій.

2) умови подовження чи розширення захисних мит, що відрізняються від зазначених у положеннях ГАТТ/СОТ.

3) умови використання захисних заходів протягом перехідного періоду.

4) положення, що дозволяє увести захисні заходи щодо продукції поза принципом найбільшого сприяння.

5) дозвіл тимчасового призупинення скорочення мит.

6) положення щодо дозволу незначних демпінгових заходів: а) згідно умов ГАТТ/СОТ, б) поза вимогами ГАТТ/СОТ.

7) розробка спільної політики щодо субсидій.

Друга різниця між угодами про ЗВТ та іншими регіональними угодами – це наявність правил походження (Rules of Origin) лише в угодах про вільну торгівлю. Ці правила необхідні для того, щоб переконатися, що торгові преференції надаються саме тій країні, в якій зроблені ці товари. Тому угоди про ЗВТ включають в себе режими походження товарів, які передбачають систему положень і процедур для визначення країни походження товарів.

Комерційний обмін товарами відбувається з продуктами, які цілком отримані або вироблені в країні-експортері, або в їх виробництві використовувалися компоненти з третіх країн. Для експортних товарів з імпорнтними компонентами необхідно визначити умови, тип і кількість імпорнтних компонентів, які можуть міститися в цих товарах, щоб товар міг уважатися зробленим всередині даної країни або регіону, по відношенню до якої

надано преференції. Загальний підхід, прийнятий у більшості країн, полягає в тому, що походження товару визначається тим місцем, де була здійснена його остання значна трансформація. «Значна» або «істотна» трансформація визначається, як така трансформація, яка надає товару його істотних, найбільш значущих риси.

Також правила походження необхідні, щоб треті сторони не користувалися пільгами зони вільної торгівлі. Це може відбутися, коли імпорнт проходить через країну з найнижчим тарифом і перевантажуються іншим країнам-членам. Це явище зазвичай називають відхиленням торгівлі (trade deflection). З кожним новим учасником нові правила походження повинні бути предметом переговорів. Це наслідок різних порівняльних переваг галузі та різних факторів виробництва. Якщо угода про вільну торгівлю передбачає перехід в більш економічно інтегровану структуру, таку як митний союз, першим кроком є гомогенізація зовнішнього тарифу. Такий розвиток зв'язків тягне за собою додаткові механізми координації і кооперації між країнами [6].

Характерним для ЗВТ також є те, що вони є дискримінаційними угодами через створений ними преференційний тарифний режим. Хоча режим найбільшого сприяння (mostfavoured-nation, РНБ) є наріжним каменем багатосторонньої торгівельної системи, партнери в двосторонніх чи регіональних торгівельних угодах свідомо ним нехтують. Член СОТ порушує принцип РНБ, коли надає пільгові умови товарам (послугам), що походять з однієї чи декількох країн, однак, СОТ дозволяє деякі винятки. РНБ є базовим принципом СОТ і визначається Статтею I ГАТТ 1994 (для торгівлі товарами), а також в статті II ГАТС (для торгівлі послугами). Згідно з принципом найбільшого сприяння (недискримінації) будь-які преференції (переваги, пільга, привілеї, імунітет) на імпорнтний продукт поширюються на продукт, що походить із будь-якої країни-учасниці або призначається для неї. Принцип носить безумовний характер і застосовується в повному обсязі [7]. Зміст принципу найбільшого

Таблиця 2

Приклади зон вільної торгівлі

Назва	Рік	Модель угоди за розвитком країн	Глибина охоплення	Індекс гнучкості
Сальвадор-Нікарагуа	1951	Південь-Південь	1	0
Центральноамериканська зона вільної торгівлі (CAFTA)	1958	Південь-Південь	1	1
Карибська асоціація вільної торгівлі (CARIFTA)	1965	Південь-Південь	1	2
Економічне співтовариство країн Західної Африки (ECOWAS)	1975	Південь-Південь	1	0
США-Канада	1988	Північ-Північ	3	5
Північно-американська зона вільної торгівлі (NAFTA)	1992	Північ-Південь	7	6
Співтовариство розвитку Півдня Африки (SADC)	1996	Південь-Південь	2	4
Австралія-Сінгапур	2003	Північ-Південь	7	3
Корея-Турція	2012	Південь-Південь	4	6

Джерело: складено автором за даними [5]

сприяння в міжнародній торгівлі включає в себе такі елементи:

1) має на меті забезпечити за однією державою, яка домовилася з іншою державою, таке ж сприятливе становище (щодо торгівлі), яким користуються на її території інші держави;

2) надає абсолютне право на отримання всіх пільг, привілеїв, якими користуються треті держави;

3) зазвичай має безумовний характер (тобто не обумовлюється отриманням від держави-контрагента якої-небудь зустрічної еквівалентної поступки).

Стаття 1 Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 р. встановлює, що країни-учасниці мають надавати одна одній безумовний режим найбільшого сприяння. Це положення поширюється на експортні, імпорتنі й транзитні торговельні операції, на міжнародні платежі за експортними й імпортними операціями. Режим найбільшого сприяння поширюється на мита та будь-які збори, стягнуті у зв'язку із зовнішньоторговельними операціями. З іншого боку, положення про режим найбільшого сприяння поширюється (разом із національним режимом) на внутрішні податки та збори, на внутрішні правила й закони, які регулюють купівлю та продаж товарів на внутрішніх територіях країн-учасниць. Режим найбільшого сприяння, сформульований у Статті 1 Генеральної угоди з тарифів і торгівлі, має незаперечний характер, тому країни, які вступили до Світової організації торгівлі, зобов'язані застосовувати цю норму в повному обсязі щодо всього кола операцій із зовнішньої торгівлі товарами.

Висновки з проведеного дослідження. Об'єктивною причиною створення зон вільної торгівлі є процеси, що проходять у світовій економіці, і характеризуються інтернаціоналізацією виробництва, та, як наслідок, прискорення формування регіональних торговельно-економічних утворень та угруповань. Традиційні зони вільної торгівлі зосереджені на зовнішньоторговельних аспектах руху товарів і керуються фундаментальними нормами СОТ такими, як правила походження товарів та режим найбільшого сприяння. У той час, як нова генерація торгових угод провідних країн світу розширює межі регуляторних аспектів СОТ і включає захист інвестицій, конкурентну політику, трудові

норми, охорону навколишнього середовища. Відповідно, розподіляють такі угоди на дві категорії: «СОТ плюс» (WTO+) і «СОТ екстра» (СОТ-Х), тобто ті, що підпадають під нинішній мандат СОТ, і які включають положення з питань за межами норм СОТ. Окрім того, відповідаючи на вимоги сучасного бізнес-середовища, угоди не лише розширюють сфери регулювання, але і підвищують ступінь деталізації сценаріїв розвитку торговельних відносин. Відповідно до цього науковцями були розроблені індекси гнучкості та глибини охоплення угод. У подальшому доцільним є вивчення світового досвіду функціонування та з'ясування ефективності поглиблених та розширених угод про зону вільної торгівлі на прикладі окремих угруповань країн.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Figures on Regional Trade Agreements notified to the GATT/WTO and in force. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rtais.wto.org/UI/publicsummarytable.aspx>
2. Horn H., Mavroidis P.C., Sapir A. Beyond the WTO? An anatomy of au and US preferential trade agreements. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bruegel.org/wp-content/uploads/imported/publications/bp_trade_jan09.pdf
3. Dur A., Baccini L., Elsig M. The Design of International Trade Agreements: Introducing a New Database / Andreas Dur, Leonardo Baccini and Manfred Elsig. Review of International Organizations. – Vol. 9(3). – 2014. – P. 353-375.
4. World Trade Organization. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/scope_rta_e.htm
5. Flexibility Measure: The Design of Trade Agreements (DESTA). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.designoftradeagreements.org/>
6. Baier S.L., Bergstrand J.H., Egger P. and P.A. McLaughlin. Do economic integration agreements actually work? Issues in understanding the causes and consequences of the growth of regionalism / S.L. Baier. World Economy. – Vol. 31(4). – 2008. – P. 461-497.
7. Negotiating free-trade agreements: a guide. Australian Government. Department of Foreign Affairs and Trade. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dfat.gov.au/>

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ INTERNATIONAL TOURISM AND TRENDS OF ITS DEVELOPMENT

УДК 338.48(1-87)

Король М.М.

к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородський національний університет
Ісевич Є.В.
студентка
Ужгородський національний університет

Стаття присвячена аналізу основних тенденцій розвитку міжнародного туризму. У роботі також досліджено стан сучасної туристичної галузі та визначені основні тренди розвитку туризму у 2017 році. Охарактеризовано країни за Індексом конкурентоспроможності країн у сфері подорожей і туризму 2017, який надав Світовий економічний форум.

Ключові слова: міжнародний туризм, туризм, сучасні тенденції, туристичні потоки, рейтинг.

Статья посвящена анализу основных тенденций развития мирового туризма. В работе также исследовано состояние современной туристической отрасли и определены основные тренды развития туризма в 2017 году. Охарактеризованы

страны по Индексу конкурентоспособности стран в сфере путешествий и туризма 2017, который предоставил Всемирный экономический форум.

Ключевые слова: мировой туризм, туризм, современные тенденции, туристические потоки, рейтинг.

The article is devoted to the analysis of the main tendencies of the development of world tourism. The article also investigates the state of the modern tourism industry and identifies the main trends of tourism development in 2017. Described the countries which are rating by the World Economic Forum The Travel and Tourism Competitiveness Index 2017.

Key words: world tourism, tourism, modern tendencies, tourist flows, rating.

Постановка проблеми. Міжнародний туризм як важлива складова частина зовнішньоекономічної діяльності кожної з держав світового співтовариства є однією із найбільших і високоприбуткових галузей світових економік, адже він входить до числа трьох найбільших експортних галузей, поступаючись лише нафтодобувній промисловості і автомобілебудуванню.

Глобалізація світової економіки суттєво вплинула на розвиток туристичного сектору. Розвиток світової економіки туризму є результатом задоволення людських потреб, починаючи з потреби на відпочинок та дозвілля, відновлення фізичних сил, споживацьких потреб і закінчуючи розумовими потребами: новий досвід, сприйняття та пізнання. Туристичний рух набуває масового характеру і охоплює всі вікові й соціальні групи населення. А однією з найбільш характерних рис сучасного етапу економічного розвитку є постійне зростання питомої ваги послуг у структурі ВВП більшості країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій сфери туризму засвідчив про значний інтерес науковців різних галузей до цієї проблематики. Зокрема, серед українських дослідників цими питаннями займалися М.П. Афанасьєв, О.О. Любіцева, В.Ф. Кифяк, І.Ю. Мальська, І.Г. Смирнов, Л.М. Устименко, В.В. Худо.

З російських вчених можна виділити публікації із зазначених питань В.І. Азара, М.Б. Біржакова, В.С. Боголюбова, В.Г. Гуляєва, Г.А. Карпової, Г.А. Папиряна, Ю.В. Темного, Л.Р. Темної. Питання функціонування туристичного ринку порушують і вчені з Білорусі А.П. Дурович і А.С. Копанєв. Відомі також роботи болгарських вчених С. Ракаджийської та С. Маринова.

Постановка завдання. Завданням даної статті є аналіз та визначення основних тенденцій розвитку світового ринку туристичних послуг, а також дослідження міжнародної туристичної сфери і її

місця в системі соціально-економічних пріоритетів розвитку економіки держав світу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для сучасного міжнародного туризму характерна значна просторова нерівномірність. У загальному вигляді вона відображає різні соціально-економічні рівні країн світу [8]:

– на розвинені країни припадає – 55,4% туристських прибуттів;

– на країни, що розвиваються – 44,6%.

У сучасному світі на міжнародний і внутрішній туризм припадає близько 10% світового валового внутрішнього продукту [3]. За даними Всесвітньої туристичної організації (TheWorldTourismOrganization (далі – UNWTO)), станом на початок 2017 року у сфері туристських послуг зайнято понад 292 млн осіб, це означає, що 1 із 10 працюючих зайнятий у сфері туризму [7]. Туризм надає всі можливості для ознайомлення з історією, культурою, звичаями, духовними і релігійними цінностями даної країни і її народу, є одним з могутніх факторів посилення престижу і значення країни, її регіонів в очах всієї спільноти.

Згідно з даними, представленим в останньому випуску Барометра міжнародного туризму UNWTO, у 2016 році число міжнародних туристських прибуттів збільшилося на 3,9% і склало в цілому 1 235 млн осіб. Це означає, що в порівнянні з 2015 роком, коли кількість міжнародних туристів склала 1 184 млн осіб, в минулому році приблизно на 50 млн більше туристів здійснили подорожі в міжнародних турнапрямах у всьому світі [8].

Регіональна динаміка міжнародного туризму в останні 45 років має значні відмінності. При загальному 19-разовому зростанні прибуття інуристів у світі близькі до середньосвітового рівня показники динаміки характерні для Європи та Америки. Найдинамічніше розвиваються макрорегіони Азія і Океанія, де темпи зростання в 9 разів пере-

вищують середньосвітові. Африканський макро-регіон, хоч і відрізняється високими темпами зростання при низьких абсолютних показниках розвитку міжнародного туризму, все ж слабо впливає на його світову динаміку [7].

Що стосується даних за регіонами, у 2016 році найбільше зростання числа міжнародних туристських прибуттів припало на Азіатсько-Тихоокеанський регіон (+8%) у результаті високого попиту з боку як внутрішньо-, так і міжрегіональних напрямних ринків. В Африці був зафіксований серйозний стрибок (+8%) після двох років ослаблення. В Американському регіоні зберіглася позитивна динаміка (+4%). В Європі (+2%) були зафіксовані змішані результати: у деяких турнапрямах мало місце двозначне зростання, в інших же спостерігався спад. На Близькому Сході (-4%) попит теж розподілювався нерівномірно: в одних турнапрямах – позитивні результати, в інших – спади [7].

За даними організації UNWTO туристичні потоки між регіонами розподілися досить нерівномірно (рис. 1).

Рис. 1. Регіональні туристичні потоки у 2016 році [8]

З рисунку 1 видно, що найбільший потік туристів відвідує Європу, яка посідає 1-е місце (50%), 2-гу сходинку займає Азія та Океанія (25%), Америка посіла 3-тє місце (16%). У порівнянні з 2015 роком у 2016 році відсоткове відношення кількості туристів за регіонами залишилося майже не змінним, проте, їх кількість зросла [7]. Така тенденція пояснюється популярністю вищезгаданих туристичних напрямків.

На сегмент міжнародного туризму, що має на увазі подорожі та пасажирські перевезення, припадає 7% світового експорту і приблизно 30% від загального об'єму експорту товарів та послуг. Галузь туризму в якості експортної категорії займає перше місце в багатьох країнах, що розвиваються, і так само п'яте місце у світі після експорту палива, хімікатів, продуктів харчування та автомобільної промисловості.

У 2016 році індустрія подорожей та туризму принесла 7,6 трлн дол. США у світову економіку – це 10,2% світового ВВП [8].

Незважаючи на численні труднощі, які спостерігаються в останні роки, витрати на закордонні подорожі зросли на 4%, при цьому в 2016 році число міжнародних туристських прибуттів досягло 1,2 мільярда, про що повідомлялося на початку цього року [8]. Люди продовжують виявляти активний інтерес до подорожей, і це приносить дохід багатьом країнам світу, сприяючи економічному зростанню, створенню робочих місць і можливостей для розвитку.

На рисунку 2 зображено країни, туристи із яких найбільше витратили на подорожі за кордоном у 2016 році.

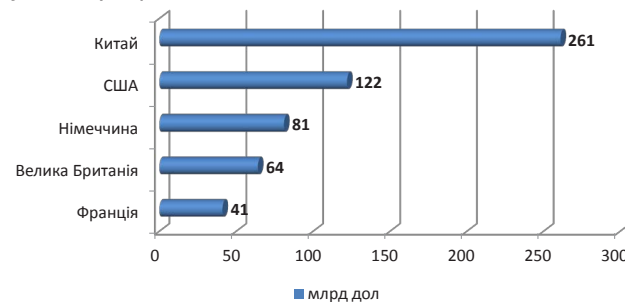

Рис. 2. Топ-5 країн, туристи із яких найбільше витратили на подорожі за кордоном у 2016 році [11]

З рисунку 2 бачимо, що 2016 рік став черговим успішним роком для виїзного туризму Китаю – провідного світового ринку виїзного туризму. Витрати, що належать до міжнародного туризму, досягли 261 мільярдів доларів США, збільшившись на 11 мільярдів доларів США, тобто на 12% (в місцевому валютному вираженні). Кількість виїзних мандрівників зросла на 6%, склавши в 2016 році 135 мільйонів.

Зростання виїзного туризму Китаю принесло дохід багатьом турнапрямам Азіатсько-Тихоокеанського регіону, особливо Японії, Республіці Кореї і Таїланду.

Серед десятки лідерів, крім Китаю, є ще три азіатських ринку виїзного туризму, що показали дуже хороші результати. У 2016 році як Республіка Корея (27 мільярдів доларів США), так і Австралія (27 мільярдів доларів США) витратили на 8% більше коштів; в десятку лідерів увійшов і Гонконг (Китай), зростання витрат якого склало 5% (24 мільярди доларів США) [11].

Другий найбільший ринок – Сполучені Штати – зберігає міцні позиції. Витрати, пов'язані з туризмом, у Сполучених Штатах у 2016 році досягли 122 мільярдів доларів США, збільшившись на 8%, тобто на 9 мільярдів доларів США в порівнянні з даними за 2015 рік [8].

Тим часом в Канаді – другому за туризмом ринку Американського континенту, що входить в десятку, були зареєстровані слабкі результати: на міжнародний туризм витрачено 29 мільярдів доларів США у той час, як число закордонних поїздок з ночівлею знизилося на 3%, досягнувши 31 мільйона.

Німеччина, Сполучене Королівство, Франція та Італія є лідерами в Європі за видатками, які належать до туризму. Це чотири європейських ринки, що входять до десятки країн, у яких в минулому році було зареєстровано зростання попиту на виїзний туризм.

У 2016 році в Німеччині – третьому найбільшому ринку світу – витрати, що належать до міжнародного туризму, зросли на 5% в порівнянні з більш слабкими показниками за 2015 рік і досягли 81 млрд доларів США [7].

Попит в Сполученому Королівстві – четвертому найбільшому за туризмом ринку світу – залишився стабільним, незважаючи на значну девальвацію британського фунта в 2016 році. У 2016 році число закордонних поїздок резидентів Сполученого Королівства збільшилося на 5 мільйонів (+7%), досягнувши 70 мільйонів, при цьому витрати склали майже 64 мільярди доларів США [11].

У 2016 році у Франції – п'ятому найбільшому ринку світу – витрати, пов'язані з туризмом, збільшилися на 7% і досягли 41 млрд доларів США. В Італії витрати зросли на 1% і склали 25 мільярдів доларів США, а число поїздок з ночівлею збільшилося на 3% і досягло 29 мільйонів [8].

Варто також зазначити, що серед найбільших 50 ринків було ще дев'ять ринків з двозначним зростанням витрат у 2016 році: В'єтнам (+28%), Аргентина (+26%), Єгипет (+19%), Іспанія (+17%), Індія (+16%), Ізраїль (+12%), Україна (+12%), Катар (+11%) і Таїланд (+11%) [11].

Всесвітня Рада з туризму та подорожей (The World Travel and Tourism Council) у своїй доповіді Подорожі та туризм: вплив на світову економіку 2017 (Travel and Tourism: world economic impact 2017) визначила внески туризму до світової економіки за різними компонентами [10].

На рисунку 3 зображено внесок туристичної галузі до світового ВВП за такими складовими, як бізнес-туризм та туризм з метою відпочинку.

Рис. 3. Внесок туристичної галузі до світового ВВП за такими складовими, як бізнес-туризм та туризм з метою відпочинку, % (2016) [10]

З рисунку 3 бачимо, що 77% внеску до світового ВВП здійснюють подорожі з метою відпочинку і 23% припадає на бізнес-туризм. У грошовому еквіваленті внесок бізнес туризму склав

1 153 млрд дол, а подорожей з метою відпочинку 3 822 млрд дол. до світового ВВП.

На рисунку 4 розглянемо частку внутрішніх та іноземних туристів у внесках до світового ВВП.

Рис. 4. Частка внутрішніх та іноземних туристів у внесках до світового ВВП, % (2016) [10]

Отже, частка внесків внутрішніх туристів до світового ВВП складала у 2016 році 72%, або 3 754 млрд дол., а іноземних – 28% або 1 401 млрд дол.

Світовий економічний форум (World Economic Forum (далі – WEF)) кожні два роки оцінює конкурентоспроможність подорожей та туризму 136 країн і складає Індекс конкурентоспроможності країн у сфері подорожей і туризму (The Travel and Tourism Competitiveness Index (далі – ТТСІ)). Індекс конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму формується на підставі ряду показників, які згруповано у 14 складових і об'єднано у 4 субіндекси, що характеризують сприятливість середовища в країні для розвитку туризму, державну політику, інфраструктуру та наявні природні, культурні ресурси. Аналіз показників рейтингу дає можливість оцінити конкурентоспроможність в індустрії туризму та визначити перешкоди, які заважають сталому розвитку сфери [5].

У таблиці 1 наведено Топ-10 країн, які посіли перші місця за Індексом конкурентоспроможності країн у сфері подорожей і туризму 2017.

Таблиця 1

Топ-10 країн за ТТСІ 2017 [5]

Місце у рейтингу	Країна	ТТСІ 2017	Зміна країни у рейтингу до 2015 р.
1	Іспанія	5.43	0
2	Франція	5.32	0
3	Німеччина	5.28	0
4	Японія	5.26	+5
5	Велика Британія	5.20	0
6	США	5.12	-2
7	Австралія	5.10	0
8	Італія	4.99	0
9	Канада	4.97	+1
10	Швейцарія	4.98	-4

Як бачимо з таблиці 1, перше місце у рейтингу посіла Іспанія. До лідируючої десятки також увійшли Франція, Німеччина, Японія, Великобританія, США, Австралія, Італія, Канада та Швейцарія. США опустилися на 2 позиції у рейтингу порівняно із таким самим рейтингом 2015 року, а Швейцарія – на 4. Найкраще зростання у десятці лідерів показала Японія, яка з 9 сходинки у 2015 році, піднялася на 4 у 2017.

Також варто відзначити, що Світовий економічний форум склав Топ-15 країн, які показали найбільше зростання Індексу у 2017 році порівняно із 2015. Це наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

**Топ – 15 країн
із найбільшим зростанням ТТСІ 2017 [6]**

Місце у рейтингу	Країна	Зміна ТТСІ 2017 до ТТСІ 2015, %	Зміна країни у рейтингу до 2015 р.
4	Японія	6.59	+5
71	Азербайджан	6.39	+13
107	Таджикистан	5.27	+12
67	В'єтнам	5.04	+8
61	Ізраїль	5.03	+11
118	Алжир	4.91	+5
78	Бутан	4.73	+9
119	Габон	4.68	+5
19	Південна Корея	4.53	+10
74	Єгипет	4.51	+9
51	Перу	4.09	+7
40	Індія	4.02	+12
22	Мексика	4.01	+8
135	Чад	3.98	+6
98	Албанія	3.97	+8

З таблиці 2 бачимо, які країни показали найбільше зростання згідно зі складеним Світовим економічним форумом Індексом конкурентоспроможності країн у сфері подорожей і туризму 2017. У відсотковому співвідношенні найбільше зростання показали Японія, Азербайджан, Таджикистан, В'єтнам та Ізраїль. Варто також відзначити, що 12 із 15 зазначених країн є країнами, що розвиваються. Цей факт свідчить про те, що вже зараз центри тяжіння туристичних потоків починають зміщуватися із розвинених країн до країн, що розвиваються, а останнім вдається створювати сприятливі умови для таких змін.

Україна за Індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму 2017 року отримала оцінку в 3,5 бали з семи можливих і опинилася на 88 місці [6].

У попередньому рейтингу 2015 року дослідження України за цим Індексом не проводилась. Разом з тим, порівнюючи з доступною оцінкою за 2013 рік, коли ми посідали 76 сходинку з 140 країн світу, Україною втрачено 12 позицій [6].

У грудні 2016 року було визначено 5 основних трендів Туризму та подорожей у 2017 році [9]:

1. Активні та пригодницькі подорожі («африканське сафарі», купання з акулами в Мексиці чи Австралії або походи в Швейцарські Альпи»). Північна та Південна Америка – найпопулярніші місця для пригод серед туристів.

2. Індивідуальні жіночі подорожі. Сьогодні 80% рішень, щодо подорожей приймаються жінками. Сьогоднішні жіночі мандрівки сміливі і незалежні. У 2014 році 72% американських жінок відпочивали на самоті. Це число буде тільки збільшуватися в найближчі кілька років, оскільки все більше жінок замовляють поїздки, розроблені відповідно до їхніх потреб.

3. Гастрономічний туризм. Коли справа доходить до подорожі, вона завжди зводиться до їжі, чи не так? Гастрономічний туризм став популярною тенденцією серед мандрівників скрізь, і експерти з туризму звернули на це увагу. Згідно з версією Skift UK, Патріком Уайтом в TouRRoір 2016, було зроблено висновок, що гастрономічний туризм не зводиться лише до поїдання їжі. Він включає кулінарні курси, екскурсії на ферми та класичні продовольчі ринки, які складають близько 95% цього виду туризму.

4. Відповідальний туризм. Глобальні зміни впливають на нас усіх. Більше мандрівників усвідомлюють вплив, який їхні подорожі здійснюють на планету. 2017 рік був призначений Міжнародним роком сталого туризму ООН як унікальною можливістю сприяти внескам туристичного сектору до трьох основних напрямів сталого розвитку – економічного, соціального та екологічного, одночасно підвищуючи обізнаність щодо справжніх вимірів сектору туризму.

Відповідальна подорож – це подорож, що поважає навколишнє середовище, культуру і місцеві громади і забезпечує соціально-економічні вигоди для всіх. Дослідження могутньої річки Меконг у повільному човні. Смакування зразків місцевої кухні, придбаних у вуличного торговця в Марокко. Розмірковування над таємницями життя серед древніх могильників Ангкору.

5. Бізнес і відпочинок. Бізнес і відпочинок є улюбленою темою серед експертів у галузі туризму в цьому році. Прогнозовано, що це буде дуже прибуткова тенденція для постачальників турів у 2017 році.

Висновки з проведеного дослідження. З вищевикладеного можна зробити висновок, що у 2016 році міжнародний туризм досяг нових висот. Ефективна діяльність сектора сприяє розвитку економіки і створення робочих місць у багатьох частинах світу. Тому вкрай важливо, щоб країни заохочували політику, що сприяє неухильному зростанню туризму, включаючи полегшення подорожей, розвиток людських ресурсів і стійкість.

Уряди в усьому світі усвідомлюють, що здебільшого бар'єри, пов'язані з подорожами, не

роблять людей та країни більш безпечними, а також перешкоджають економічному зростанню, створенню робочих місць та толерантності між країнами. У 2016 році для подорожей по всьому світу 58% населення світу потребували отримання візи для виїзду – значне покращення в порівнянні з 2008 роком, коли 77% населення планували подати заявку на отримання традиційної візи. По суті, переважна більшість (приблизно 85%) країн зменшили, принаймні частково, тягар отримання туристичної візи протягом останніх двох років.

Щоб і надалі підтримувати очікуване зростання міжнародних подорожей у найближчі десятиліття, нам потрібно продовжувати вдосконалювати політичні рамки та інновації в тому, як люди переміщуються через міжнародні кордони.

Отже, тенденції міжнародного туризму є позитивними і відзначається його зростання. Також активний розвиток туризму в останні десятиліття свідчить про суттєвий вплив на міждержавні контакти в економічному, культурному та політичному сенсі. Незважаючи на етноконфесійні відмінності населення, туризм сприяє зміцненню культурних і духовних зв'язків, які у свою чергу виконують важливу миротворчу функцію.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика: Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів / за ред. І.Ф. Кононова, В.П. Бородачова, Д.М. Топольськова. – Луганськ: Знання, 2010. – 384 с.
2. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії: навчальний посібник / Н.В. Чорненька. – К.: Атіка, 2006. – 264 с.
3. Комар Н.В. Привабливість Азіатсько-Тихоокеанського регіону на світовому ринку туристичних послуг / Н.В. Комар, А.В. Уніят. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4201>
4. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І.В. Смаль. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/smal0.htm
5. World Economic Forum. The Travel and Tourism Competitiveness Report 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf
6. World Economic Forum. Which are the most tourist-friendly countries? 06 April 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/agenda/2017/04/which-are-the-most-tourist-friendly-countries>
7. World Tourism Organization UNWTO. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.unwto.org/>
8. World Tourism Barometer. Volume 15, January 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom17_01_january_excerpt.pdf
9. 2017 travel trends that will drive the global tourism industry, 5 December 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treksoft.com/en/blog/7-travel-trends-for-2017-that-will-drive-the-global-tourism-industry>
10. The World Travel and Tourism Council. Travel and Tourism: world economic impact 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.achet.cl/des/estudios/WTTC-World2017.pdf>
11. Chinese tourists spent 12% more in travelling abroad in 2016, 12 April 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://media.unwto.org/press-release/2017-04-12/chinese-tourists-spent-12-more-travelling-abroad-2016>

АНАЛИЗ ИНДЕКСА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ И РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА ШВЕЙЦАРИИ И В ТРАНСГРАНИЧНОМ РЕГИОНЕ: МОЛДОВА-УКРАИНА-РУМЫНИЯ (ПО ДАННЫМ ВСЕМИРНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ФОРУМА)

ANALYSIS OF THE INDEX OF COMPETITIVENESS AND DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL MARKET OF SWITZERLAND AND TRANSBOUNDARY REGION: MOLDOVA-UKRAINE-ROMANIA (ACCORDING TO THE WORLD ECONOMIC FORUM)

В статье проанализирован индекс конкурентоспособности и уровень развития финансового рынка Швейцарии и в трансграничном регионе: Молдова-Украина-Румыния. Проанализирован рейтинг конкурентоспособности стран, в том числе по элементам. Проанализирована динамика конкурентоспособности стран трансграничного региона, и отмечена неустойчивая тенденция к изменению факторов конкурентоспособности в 2016 году по сравнению с 2015 годом.

Ключевые слова: глобализация бизнеса, развитие, национальная конкурентоспособность, уровень конкурентоспособности стран, рейтинг, финансовый рынок.

У статті проаналізовано індекс конкурентоспроможності та рівень розвитку фінансового ринку в Швейцарії та транскордонного регіону: Молдова, Україна, Румунія. Проаналізовано динаміку конкурентоспроможності масштаби транскордонного регіону, що

вирізняється надзвичайно нестійкими тенденціями до мінливих чинників підвищення конкурентоспроможності в 2016 у порівнянні до 2015 року.

Ключові слова: глобалізації, розвитку бізнесу, національна конкурентоздатність, рівень конкурентоспроможності країн, рейтинг, фінансового ринку.

This article contains analysis of the competitiveness index and the level of development of the financial market in Switzerland and in the transboundary region: Moldova-Ukraine-Romania. The rating of the competitiveness of countries was analyzed, including by elements. The dynamics of competitiveness of cross-border region was analyzed and an unstable trend to changing factors of competitiveness in 2016 compared to the year 2015 was pointed out.

Key words: business globalization, development, national competitiveness, level of competitiveness of countries, rating, financial market.

УДК 339.923:336(494):332.122

Мовилэ И.В.

к.э.н., доцент

Бельцкий государственный университет имени Алеку Руссо

Гросу В.П.

докторант

Молдавская экономическая академия

Постановка проблемы. Стремительное развитие мирового хозяйства, глобализация и интернационализация бизнеса, тенденции и особенности национального развития экономики стран, а также ускорение и расширение интеграционных процессов ориентируют ученых-экономистов и практикующих менеджеров на формирование конкурентоспособности бизнеса в долгосрочной перспективе. По оценкам специалистов, одним из важных факторов формирования конкурентоспособности любого предприятия, отрасли, региона и страны в целом является инвестиции и инвестиционная активность предприятий и организаций. С целью наиболее полного понимания мирохозяйственных связей и оценки потенциальных возможностей стран-партнеров, создания благоприятного инвестиционного климата и налаживания благополучных партнерских отношений, существует необходимость в более детальном анализе уровня конкурентоспособности стран, а также изучении проблем и возможностей, которые могут возникнуть из отношений с ними.

Анализ последних исследований и публикаций. В общем смысле, конкурентоспособность проявляется в процессе соперничества и характеризует способность объекта конкурировать в рыночной экономике. Конкурентоспособность обуславливается конкурентными преимуществами в какой-либо области, то есть степенью удовлетворения потреб-

ностей потребителя товара или услуги по сравнению с аналогичными объектами, представленными на рынке. Формирование конкурентоспособности и конкурентных преимуществ являются основной целью стратегического управления и объектом изучения таких ученых-экономистов, как: Д. Аакер, М. Портер, Й. Шумпетер, К. Боумэн, П. Дойль, Г. Белостечник, А. Котелник, А. Томпсон, Р. Каплан, Б. Карлофф, П. Друкер, О. Виханский, Р. Фатхутдинов. По объекту формирования ученые выделяют, конкурентоспособность страны, региона, отрасли, предприятия, продукта/услуг, персонала предприятия. Американский ученый М. Портер, в своей работе «Национальное конкурентное преимущество» (1990) развивает теорию конкурентоспособности стран, согласно которой, конкурентоспособность основывается либо на макроэкономической политике, либо на сравнительных преимуществах, обеспечиваемых за счет трудовых ресурсов, природного сырья или капитала [1, с. 213]. А российский ученый Р. Фатхутдинов в своей работе «Стратегическая конкурентоспособность» (2005) определяет «конкурентоспособность государства как его способность обеспечить эффективную интеграцию в мировое хозяйство, эффективное и качественное функционирование всех государственных, коммерческих и других структур по обеспечению комплексной безопасности и высокого качества жизни населения» [2, с. 17].

Ученые и исследователи, в основном развивают теорию, методологию и исследуют факторы формирующие конкурентоспособность, однако оценка конкурентоспособности в литературе по специальности носит разнородный характер, использует различную методологию расчета уровня конкурентоспособности стран и не является унифицированной.

Постановка задачи. Следует отметить, что вопросами определения уровня конкурентоспособности национальных экономик занимаются многие научно-исследовательские организации, в том числе и международные, такие как Всемирный банк, Международный институт менеджмента и развития, Всемирный экономический форум. В своей практике международные организации используют для оценки конкурентоспособности свыше 100 оценок экономистов-экспертов и более 300 показателей.

По нашему мнению, в настоящее время, наиболее действенным методом оценки уровня конкурентоспособности стран является метод Всемирного экономического форума (ВЭФ). Эксперты ВЭФ определяют национальную конкурентоспособность как способность страны и ее институтов обеспечивать стабильные темпы экономического роста, которые были бы устойчивы в среднесрочной перспективе. Эксперты подчеркивают, что страны с высокими показателями национальной конкурентоспособности, как правило, обеспечивают более высокий уровень благосостояния своих граждан. Анализ показателей конкурентоспособности ведущей страны Швейцарии и стран трансграничного сотрудничества Молдова-Укра-

ина-Румыния, а также состояние и развитие финансового рынка этих стран, позволит выявить основные диспропорции и возможности в инвестиционной активности предприятий, что является задачей данной статьи.

Изложение основного материала исследования. Согласно методологии ВЭФ конкурентные преимущества страны определяются 12 факторами конкурентоспособности, рейтинг которых в 2016 году среди 138 стран представлен в табл. 1. Выбор именно этих переменных обусловлен теоретическими и эмпирическими исследованиями, причем ни один фактор не в состоянии в одиночку обеспечить конкурентоспособность экономики. Так, эффект от увеличения расходов на образование может быть снижен по причине неэффективности рынка рабочей силы, прочих недостатков институциональной структуры и, как следствие, отсутствия у выпускников учебных заведений возможности быть соответствующим образом трудоустроенными.

Как показано в таблице, Швейцария занимает первое место из 138 стран по уровню конкурентоспособности, и страны трансграничного региона, безусловно, отстают от этого уровня существенно, занимая соответственно (по возрастанию), Румыния – 62 место, Украина – 85 место и Молдова – 100 место. Швейцария показывает абсолютное первенство инноваций и конкурентоспособности компаний, эффективности рынка труда и уровня технологического развития. Самый низкий показатель – размер внутреннего рынка (39 место), который ненамного превышает уровень занимаемый Румынией (42 место) и Украиной (47 место).

Таблица 1

Рейтинг конкурентоспособности Швейцарии и стран трансграничного сотрудничества Молдова-Украина-Румыния в 2016 году

Факторы конкурентоспособности стран	Швейцария (1 место)	Страны трансграничного сотрудничества:		
		Молдова (100 место)	Украина (85 место)	Румыния (62 место)
1. Факторы	2	101	102	72
Качество институтов	6	128	129	92
Инфраструктура	6	86	75	88
Макроэкономическая стабильность	4	100	128	28
Здоровье и начальное образование	8	95	54	88
2. Факторы эффективности деятельности	3	102	74	55
Высшее образование и профессиональная подготовка	4	91	33	67
Эффективность рынка товаров и услуг	6	107	108	80
Эффективность рынка труда	1	91	73	88
Развитость финансового рынка	8	129	130	86
Уровень технологического развития	1	58	85	48
Размер внутреннего рынка	39	124	47	42
3. Инновации и конкурентоспособность компаний	1	131	73	100
Конкурентоспособность компаний	1	127	98	104
Инновационный потенциал	1	133	52	93

Источник: [4]

Следует отметить, что Швейцария возглавляет рейтинг глобальной конкурентоспособности стран уже восьмой год подряд. Второе место, как и в 2015, занимает Сингапур, а третье – Соединённые Штаты Америки, которые по-прежнему остаются мировым лидером в обеспечении инновационных продуктов и услуг. Далее в десятке лидеров рейтинга находятся такие страны как: Нидерланды, Германия, Швеция, Великобритания, Япония, Гонконг и Финляндия. Таким образом, ведущая десятка лидеров не изменилась с предыдущего периода.

Однако, если анализировать уровень конкурентоспособности внутри трансграничного региона, то можно выделить весьма интересные моменты. А именно, несмотря на то, что Румыния является европейской страной и находится на 2 уровне развития экономики (основанной на эффективности деятельности), в области инноваций и конкурентоспособности компаний она занимает второе место из трех трансграничных стран, пропуская вперед Украину с 73 местом среди 138 стран. Следует отметить, что уровень этого показателя обеспечивается лидерством в инновационном потенциале Украины (52 место среди 138 стран) и конкурентоспособности компаний (98 место среди 138 стран).

Украина также лидирует по уровню высшего образования и профессиональной подготовки, занимая 33 место, здоровью и начальному образованию – 54 место, эффективности рынка труда – 73 место, а также инфраструктуре – 75 место. Вместе с тем, такие факторы, как развитость финансового рынка (130 место), макроэко-

номическая стабильность (128 место) и качество институтов (129 место) существенно снижают общий уровень конкурентоспособности в целом по стране. А вот по эффективности рынка товаров и услуг Украина уступает место Молдове, находясь, соответственно, на 108 и 107 месте.

Показатели конкурентоспособности Молдовы, являются самыми низкими как в трансграничном регионе, и тем более в сравнении со Швейцарией. Среди трех стран Молдова почти по всем факторам конкурентоспособности занимает третье место, за исключением уровня технологического развития, макроэкономической стабильности и качество институтов, находясь на 2 месте, немного опередив Украину. При этом эксперты ВЭФ указывают на основные проблемы, с которыми сталкиваются молдавские предприятия при осуществлении бизнеса: коррупция, политическая и правительственная нестабильность, бюрократия, фискальная политика, а также неквалифицированная рабочая сила.

Среди стран трансграничного региона безусловное первенство имеет Румыния, макроэкономическая стабильность (28 место) которой, и уровень технологического развития (48 место) обеспечены в большей мере членством в Европейском союзе. Следует отметить, что страна находится в большой зависимости от факторов производства от других стран, впрочем, также как Украина и Молдова. А что касается инфраструктуры, Румыния занимает третье место из трех стран трансграничного региона.

Анализируя динамику конкурентоспособности стран трансграничного региона, следует отметить

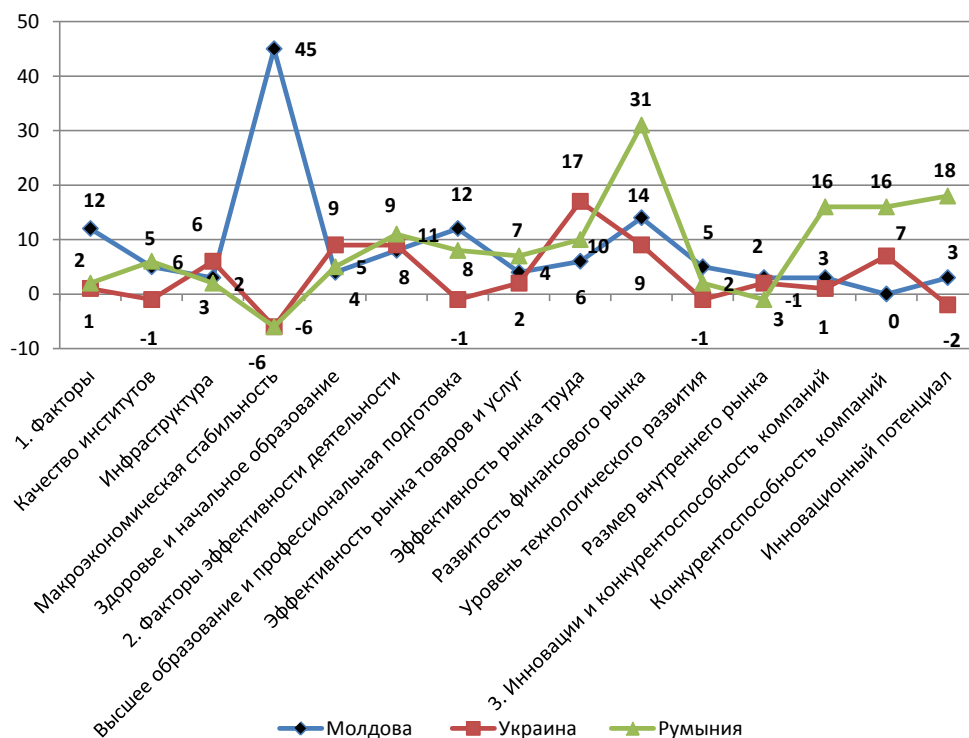

Рис. 1. Динамика конкурентоспособности стран трансграничного региона: Молдова-Украина-Румыния в 2016 году по сравнению с 2015 годом (+,-)

неустойчивую тенденцию к изменению факторов конкурентоспособности в 2016 году по сравнению с 2015 годом. По большинству факторов конкурентоспособности во всех трех странах наблюдается снижение место в рейтинге по сравнению с предыдущим периодом (рис. 1). Причем снижение такого фактора, как макроэкономическая стабильность, наблюдается по Молдове (на 45 пунктов), в то время, как Румыния и Украина улучшили свои позиции и поднялись в рейтинге на 6 пунктов каждая. При этом, общеизвестно, что в настоящее время, Украина испытывает проблемы на финансовом рынке. Однако, в соответствии с данными ВЭФ если Украина по фактору, развитость финансового рынка снизилась в рейтинге на 9 пунктов, то Молдова – на 16 пунктов, а Румыния – на 31 пункт. То есть из трех трансграничных стран уровень развитости финансового рынка очень резко снизился по сравнению с 2015 годом именно в Румынии.

Анализируя общую динамику уровня конкурентоспособности стран трансграничного региона, следует отметить только у Украины незначительное снижение факторов конкурентоспособности, в то время, как в Молдове и Румынии некоторые показатели имеют очень резкое снижение.

Как было уже сказано, развитость финансового рынка является важным фактором конкурентоспособности любой страны, как Швейцарии, так и стран трансграничного региона Молдова-Украина-Румыния, позиции которых по указанному фактору представлено в табл. 2. Как показано в таблице, безусловное лидерство по фактору «развитость финансового рынка», безусловно, принадлежит Швейцарии (8 место среди 138 стран).

Однако, анализируя более детально элементы фактора «развитость финансового рынка», можно заметить, что если по финансовым службам и доступности финансовых услуг, реализуемость

финансовых услуг и финансированию через местный финансовый рынок Швейцария занимает лидирующие места. То по индексу юридических прав Швейцария занимает 46 место, уступая всем странам трансграничного региона: как Румынии (8 место), так Украине (20 место) и Молдове (20 место).

Анализируя развитость финансового рынка в трансграничном регионе следует отметить, что ситуация по данному показателю примерно одинакова во всех трех странах и в зависимости от элемента меняются местами. Так, если по доступности кредитов и финансирование через местный рынок на первом месте находится Румыния, затем следует Украина и замыкает Молдова, то по реализуемости финансовых услуг и наличию венчурного капитала на первое место выходит Украина, затем Румыния и замыкает опять Молдова. И если Молдова выходит на второе место по финансовым службам и доступности финансовых услуг, то на первое место – ни по одному из элементов.

Выводы из проведенного исследования. Исследование методов оценки национальной конкурентоспособности стран показал, что наиболее действенным методом является метод Всемирного Экономического Форума, является одним из наиболее полных исследований по проблемам международной конкурентоспособности так, как он позволяет рассмотреть разные страны с глобальной точки зрения, уровень конкурентоспособности стран по элементам. Более высокие позиции в рейтинге по сравнению с ближайшими странами и экономическими партнерами повышают привлекательность стран в глазах мирового сообщества и являются сигналом для инвесторов о благоприятных условиях для экономических отношений, способствующих притоку иностранных инвестиций, применению современных технологий и расширению доступа на международные рынки.

Таблица 2

Рейтинг Швейцарии и стран трансграничного региона Молдова-Украина-Румыния по развитости финансового рынка

Факторы	Швейцария	Страны трансграничного сотрудничества:		
		Молдова	Украина	Румыния
Развитость финансового рынка	8	129	130	86
8.01 Финансовые службы и доступность финансовых услуг	3	121	112	125
8.02 Реализуемость финансовых услуг	3	125	116	121
8.03 Финансирование через местный фондовый рынок	4	128	127	123
8.04 Доступность кредитов	13	111	112	110
8.05 Наличие венчурного капитала	17	133	123	125
8.06 Устойчивость банков	19	136	138	90
8.07 Регулирование фондовых бирж	12	136	137	114
8.08 Индекс юридических прав	46	20	20	8

Источник: [4]

Аналізуючи індекс конкурентоспособности и развитость финансового рынка Швейцарии и стран трансграничного сотрудничества Молдова-Украина-Румыния, мы пришли к выводу, что ни одна из стран трансграничного региона не может сравниться по уровню со Швейцарией. А внутри трансграничного региона лидирующие места занимают попеременно то Украина, то Румыния, оставляя последнее место Молдове. При этом основными проблемами, с которыми сталкиваются молдавские предприятия при осуществлении бизнеса, выступают следующие: коррупция, политическая и правительственная неста-

бильность, бюрократия, фискальная политика, а также неквалифицированная рабочая сила.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Портер М. Конкурентные преимущества стран. Москва: Изд. Международные отношения, 2004. С. 549-582.
2. Фатхутдинов Р. Стратегическая конкурентоспособность. Учебник. Москва: Изд. ЗАО Экономика, 2005. 504 с.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва: Изд. Прогресс, 1982. 455 с.
4. <https://www.weforum.org/reports>

МЕТОДИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

METHODOLOGY OF SUPPORTING INNOVATIVE AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ECONOMY ACCORDING THE GLOBALIZATION PROCESS

У статті обґрунтовано вибір ключових факторів, від яких безпосередньо залежить інноваційно-технологічний потенціал соціально-економічного розвитку країни. Запропоновано оцінку ефективності державного управління інноваційною діяльністю визначити за допомогою показників, які характеризують її науково-технічну, виробничу, техніко-технологічну сфери. Розроблено методику оцінки обраних факторів. Встановлено, що оцінка відповідності показників ефективності інноваційного розвитку країни повинна визначатися за допомогою методу експертних оцінок. Доведено, що застосування запропонованого методу допоможе визначити ключові пріоритети державного інноваційного та технологічного розвитку країни.

Ключові слова: інноваційні фактори, інноваційно-технологічний розвиток, державне регулювання, мікрорівень, інтегральна оцінка.

В статье обоснован выбор ключевых факторов, от которых напрямую зависит инновационно-технологический потенциал социально-экономического развития страны. Предложена оценка эффективности государственного управления инновационной деятельностью определять с помощью показателей, характеризующих ее научно-техническую, производственную, технико-технологическую сферы.

Разработана методика оценки избранных факторов. Доказано, что применение предложенного метода поможет определить ключевые приоритеты государственного инновационного и технологического развития страны.

Ключевые слова: инновационные факторы, инновационно-технологическое развитие, государственное регулирование, микроуровень, интегральная оценка.

The choice of key factors, which influence on the innovation and technological potential of socio-economic development of the country are argued in the article. It is established that providing of information, scientific and technological, financial and investment resources, as well as the state of development of the socio-economic environment influenced by globalization factors are critical for innovation and technological development of Ukraine. The method of evaluation of the effectiveness of state management of innovative activity using parameters, which describe the technical and scientific, industrial, technical and technological spheres, are determined. The method of evaluation of selected factors are created. It is proved that the application of the proposed method will help identify the key priorities of innovation and technological development of the country.

Key words: innovation factors, innovation and technological development, government regulation, a micro-level, integrated assessment.

УДК 330

Паризький І.В.

к.ю.н, доцент кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права Національна академія управління

Постановка проблеми. Обов'язковими умовами реалізації інноваційної стратегії економічного зростання є прискорення розвитку високотехнологічних виробництв, спроможних виробляти наукоємну продукцію з високою доданою вартістю, формування експортного потенціалу цих виробництв,

підвищення технологічного рівня підприємств завдяки прогресивним вітчизняним та світовим науково-технічним досягненням [2, с. 112].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційний розвиток країни, регіону, підприємства та управління цим процесом дослі-

джували провідні українські вчені та фахівці, зокрема: О. Білоус, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Гриньова, В. Гусев, С. Ілляшенко, Т. Кужда, О. Лапко, Д. Лук'яненко, Л. Малюта, В. Пономаренко, Л. Федулова та ін. Незважаючи на значну кількість праць і питань, що висвітлювалися у них, варто виокремити ключові аспекти інноваційного розвитку як підприємства, так і країни загалом, що потребують детальнішого їх вивчення, аналізу та доповнення в сучасних глобалізованих умовах розвитку економіки.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у виокремленні ключових факторів впливу на управління інноваційно-технологічним розвитком країни на різних рівнях та обґрунтування методичного підходу до оцінки впливу обраних чинників на інноваційний розвиток господарюючого суб'єкта.

Виклад основного матеріалу. На думку О. Білоуса та В. Гусєва [3; 6], у сучасних умовах глобалізації світової економіки, державна інноваційна політика країнах, має враховувати такі принципи: модернізація та структурна реорганізація виробничої бази, підвищення сприйнятливості економіки до радикальних інновацій, які забезпечують докорінні технологічні зрушення у системі національного виробництва; моделювання альтернативних варіантів інтенсифікації інноваційного розвитку, враховують національні соціально-економічні, структурні та виробничі особливості, науково-дослідний та інноваційний потенціал; диверсифікація джерел інвестиційного забезпечення інноваційного процесу; вдосконалення системи контролю використання державних коштів і мотивування іноземних інвесторів

Таблиця 1

Показники складових інноваційної діяльності держави, які визначають її ефективність

№ з/п	Показник	Формула розрахунку
Науково-технічна складова:		
1.	Коефіцієнт витрат на проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт	$V_{нддкр} = R_{нддкр} / K$, де $R_{нддкр}$ – річний обсяг витрат на НДДКР, тис. грн; K – кількість виконавців НДДКР, осіб.
2.	Частка розробок технологій	$Ч_{рт} = V_{рт} / \Sigma V_{техн}$, де $V_{рт}$ – витрати на розробку технологій, тис. грн; $\Sigma V_{техн}$ – загальна сума витрат на технології, тис. грн
3.	Коефіцієнт використання наукового карого потенціалу	$K_{нкп} = Ч_{ндкр} / Ч_{нр}$, де $Ч_{ндкр}$ – чисельність працівників, зайнятих у НДДКР, тис. грн; $Ч_{нр}$ – чисельність наукових кадрів, тис. осіб.
Виробнича складова:		
4.	Коефіцієнт створення та впровадження інноваційної продукції	$K_{свп} = (\Sigma K_{сип} + \Sigma K_{вип}) / K_{п}$, де $K_{сип}$ – кількість створеної інноваційної продукції, тис. од; $K_{вип}$ – кількість впровадженої інноваційної продукції, тис. од; $K_{п}$ – загальна кількість підприємств, тис. од.
5.	Коефіцієнт впровадження інновацій	$V_{вип} = R_{вип} / K_{п}$, де $R_{вип}$ – річний обсяг витрат на впровадження інновацій (у т.ч. витрати на придбання технологій і нових продуктів), тис. грн; $K_{п}$ – загальна кількість підприємств, тис. од.
6.	Частка експорту інноваційної продукції в загальному обсязі товарної продукції	$Ч_{екп} = IP_{ек} / \Sigma TP$, де $IP_{ек}$ – обсяг експорту інноваційної продукції, тис. грн; ΣTP – загальний обсяг товарної продукції, тис. грн
Техніко-технологічна складова:		
7.	Питома кількість отриманих розробок нових технологій і продукції	$Н_{р} = K_{р} / Ч_{нр}$, де $K_{р}$ – річна кількість розробок (нової техніки, продукції), створеної у рамках виконання НДДКР, од.; $Ч_{нр}$ – чисельність наукових кадрів, тис. осіб.
8.	Продуктивність праці при створенні інновацій	$П_{ін} = O_{п} / Ч_{п}$, де $O_{п}$ – обсяг інноваційної продукції, тис. грн.; $Ч_{п}$ – чисельність осіб, зайнятих у створенні інноваційної продукції, тис. осіб.
9.	Коефіцієнт продуктивності інформації при створенні інновацій	$K_{пн} = Ч_{ім} / Z_{ім}$, де $Ч_{ім}$ – частка використання інформаційних матеріалів у процесі створення інновацій, %; $Z_{ім}$ – середній залишок частки інформаційних матеріалів, од.
Результативна складова:		
10.	Коефіцієнт ефективності інноваційної діяльності	$K_{еф} = П_{ід} / I_{інв}$, $П_{ід}$ – прибуток від реалізації інноваційної продукції, тис. грн; $I_{інв}$ – обсяг інвестицій в інноваційну діяльність, тис. грн
11.	Рентабельність створення та комерціалізації інноваційної продукції	$R_{п} = (Ч_{пп} / C_{п}) * 100\%$, $Ч_{пп}$ – чистий прибуток від реалізації інноваційної продукції, тис. грн; $C_{п}$ – собівартість виробництва інноваційної продукції, тис. грн
12.	Коефіцієнт приросту обсягу інноваційної продукції	$K_{пр} = O_{пз} / O_{пб}$, $O_{пз}$ – обсяг реалізації інноваційної продукції за звітний період, тис. грн; $O_{пб}$ – обсяг реалізації інноваційної продукції за базовий період, тис. грн

Джерело: розроблено автором

до вкладень у вітчизняну економіку; партнерство між державним та приватним сектором економіки і сфері інноваційної діяльності; підвищення рентабельності й ефективності діяльності господарюючих суб'єктів у сфері науково-дослідних робіт і їх апробації; розвиток національних та регіональних, галузевих інноваційних систем, інноваційної інфраструктури; інституційно-правове, організаційно-управлінське, інформаційно-аналітичне, відповідність цілей державної інноваційної політики інтересам, цінностям суспільства.

Тому вважаємо, що визначальними для інноваційного розвитку України є забезпеченість інформаційними, науково-технологічними, фінансово-інвестиційними ресурсами, а також розвитку соціально-економічного середовища під впливом глобалізаційних чинників.

З огляду на це, доцільно сформулювати методику визначення впливу кожної зі складових інноваційної діяльності на її загальну ефективність. На наш погляд, вона повинна бути універсальною, яка б могла визначати дієвість інноваційної діяльності країни, регіону та підприємства.

Розрахунок загального значення ефективності ведення інноваційної діяльності країни слід проводити на основі інтегрального показника, який характеризує науково-технічну, виробничу, техніко-технологічну та результативну складову. Для такого розрахунку пропонуємо обчислювати загалом дванадцять показників за формулами, охарактеризованими у таблиці 1.

Саме таку кількість показників вважаємо оптимальною, оскільки наявність великої кількості вихідних показників ускладнює процедуру побудови інтегрального показника, робить його громіздким, знижує його інформативність та дискримінуючи здатність, негативно впливає на значущість вагових коефіцієнтів [4, с. 35].

Показники, які входять до системи оцінки, повинні відповідати кільком основним вимогам: комплексність – мають охоплювати всі прояви інноваційної діяльності як об'єкта дослідження; об'єктивність – передбачає використання переважно статистично підтверджених показників, а також матеріалів опитувань та експертиз, які відповідають вимогам щодо репрезентативності; компактність, яка обумовлює використання обмеженої кількості показників, які є незалежними один від одного; гнучкість – повинна бути передбачена можливість заміни показників, їх доповнення та уточнення [8, с. 145-146].

Оскільки всі рекомендовані показники оцінки за складовими розмірні, тому їх варто нормалізувати. Як нормуючі дільники використовуються максимальне значення часткового показника з метою приведення його в діапазон від 0 до 1, при значенні нормалізованого показника біля одиниці – це добре, а що ближче до нуля, то гірше [1; 7]. Нормалізація показників здійснюється за формулою:

$$f(X)_i = \frac{F(X)_i}{\max F(X)_i}, \quad (1)$$

де $F(X)_i$ – числове значення i -го часткового показника; $\max F(X)_i$ – максимальне значення часткового показника.

Далі варто визначити коефіцієнт вагомості як кожного показника (a_1, a_2, \dots, a_{12}), так і загальної вагомості окремих складових на основі методу експертних оцінок. Сумарно значення коефіцієнтів кожного показника (подані у табл. 1) повинно дорівнювати 1, а сума коефіцієнтів окремих складових в інтегральній оцінці теж має бути рівною 1.

До експертної оцінки пропонуємо залучати науковців, працівників сфери освіти, представників профільних відомств та регіональної, місцевої влади, керівників підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність, виконавців науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, розпорядників державних коштів та іноземних інвесторів, які вкладають кошти у розвиток інноваційної сфери в Україні.

Такі коефіцієнти дозволяють узагальнити кожну складову для точнішого визначення інтегрального значення дієвості інноваційного розвитку на основі розрахунку середньої арифметичної зваженої величини:

$$ЗП_{ij} = \frac{\sum_{i=1}^n X_i * a_i}{\sum_{i=1}^n a_i}, \quad (2)$$

де $ЗП_{ij}$ – загальний показник (інтегральний) оцінки відповідної складової; X_i – коефіцієнти, які характеризують відповідну складову; a_i – коефіцієнти вагомості i -го показника кожної складової.

Таким чином, формули розрахунку узагальненого показника кожної із складових матимуть такий вигляд:

1. Оцінка науково-технічної складової ($ЗП_{НТ}$):

$$ЗП_{НТ} = \frac{В_{НДДКР} * a_1 + Ч_{ПТ} * a_2 + К_{НКП} * a_3}{1}, \quad (3)$$

де $В_{НДДКР}$ – коефіцієнт витрат на проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт; $Ч_{ПТ}$ – частка розробок технологій; $К_{НКП}$ – коефіцієнт використання наукового карого потенціалу; a_1, a_2, a_3 – коефіцієнти вагомості відповідного показника – $В_{НДДКР}, Ч_{ПТ}, К_{НКП}$.

2. Оцінка виробничої складової ($ЗП_{В}$):

$$ЗП_{В} = \frac{К_{СВВП} * a_4 + В_{ВП} * a_5 + Ч_{ЕКП} * a_6}{1}, \quad (4)$$

де $К_{СВВП}$ – коефіцієнт створення та впровадження інноваційної продукції; $В_{ВП}$ – коефіцієнт впровадження інновацій; $Ч_{ЕКП}$ – частка експорту інноваційної продукції в загальному обсязі товарної продукції; a_4, a_5, a_6 – коефіцієнти вагомості відповідного показника – $К_{СВВП}, В_{ВП}, Ч_{ЕКП}$.

3. Оцінка техніко-технологічної складової ($ЗП_{ТТ}$):

$$ЗП_{ТТ} = \frac{Н_{Р} * a_7 + П_{ПН} * a_8 + К_{ППП} * a_9}{1}, \quad (5)$$

де $Н_{Р}$ – питома кількість отриманих розробок нових технологій і продукції; $П_{ПН}$ – продуктивність

праці при створенні інновацій; $K_{пп}$ – коефіцієнт продуктивності інформації при створенні інновацій; a_7, a_8, a_9 – коефіцієнти вагомості відповідного показника – $H_p, P_{ин}, K_{пп}$.

4. Оцінка результативної складової ($ЗП_P$):

$$ЗП_P = \frac{K_{ЕФ} * a_{10} + P_{ин} * a_{11} + K_{ПР} * a_{12}}{I}, \quad (6)$$

де $K_{ЕФ}$ – коефіцієнт ефективності інноваційної діяльності; $P_{ин}$ – рентабельність створення та комерціалізації інноваційної продукції; $K_{ПР}$ – коефіцієнт приросту обсягу інноваційної продукції.

Підсумкові оцінки відносно кожної групи одержано завдяки синтезу одиничних оцінок, які належні до відповідної складової (науково-технічна, виробнича, техніко-технологічна, результативна), а інтегральний показник отримано через синтез підсумкових оцінок за допомогою середнього оцінювання. Так, інтегральний показник ефективності інноваційної діяльності визначається за формулою:

$$ПП_{ц} = \frac{ЗП_{нт} * K_{нт} + ЗП_{в} * K_{в} + ЗП_{тт} * K_{тт} + ЗП_{р} * K_{р}}{K_{нт} + K_{в} + K_{тт} + K_{р}}, \quad (7)$$

де $ЗП_{нт}$ – узагальнюючі показники оцінки науково-технічної складової; $ЗП_{в}$ – узагальнюючі показники розрахунку виробничої; $ЗП_{тт}$ – узагальнюючі показники оцінки техніко-технологічної; $ЗП_{р}$ – узагальнюючі показники оцінки результативної складової; $K_{нт}, K_{в}, K_{тт}, K_{р}$ – коефіцієнти вагомості відповідно згаданих складових.

Для інтерпретації отриманого у результаті запропонованої методики значення рівня ефективності ведення інноваційної діяльності в Україні рекомендуємо застосовувати ступеневу систему, яка включає чотири рівні: високий, середній, низький, критичний (табл. 2).

Високий рівень ефективності інноваційної діяльності передбачає, що частка витрат на інноваційну діяльність у ВВП перевищує 2%, вітчизняні підприємства активно впроваджують інновації та виробляють інноваційну продукцію, науковці створюють нові технології, винаходи, методи та теорії, які дозволяють суттєво підвищити технологічність національної економіки, країна експортує інноваційну продукцію, тим самим підвищуючи свою конкурентоспроможність на зовнішньому ринку.

Таблиця 2

Шкала інтерпретації результатів інтегрального показника оцінки ефективності інноваційної діяльності України

№ з/п	Рівень ефективності інноваційної діяльності	Значення інтегрального показника
1.	Високий	(0,75-1]
2.	Середній	(0,5-0,75]
3.	Низький	(0,25-0,5]
4.	Критичний	[0-0,25]

Джерело: розроблено автором

З іншого боку, критичний рівень ефективності інноваційної активності на рівні країни свідчить про те, що економіка країни сировинна, а рівень державної підтримки інноваційної діяльності мінімальний. Він вимагає негайної переорієнтації соціально-економічного розвитку на технологічне оновлення, впровадження нових зразків техніки та технологій для підвищення ефективності національного виробництва.

Отже, запропонована методика оцінки стану інноваційної діяльності країни допомагає встановити, які саме складові такої активності є «слабким місцем» та потребують невідкладного удосконалення. Загалом особливості та цілі соціально-економічного розвитку є головними в державному регулюванні національної економіки та стають визначальними щодо вибору науково-технологічних та інноваційних пріоритетів. Основними факторами, які мають бути враховані при розробці головних завдань політики інноваційно-технологічного розвитку, мають бути: рівень науково-технічного та інноваційного потенціалу; загальний рівень соціально-економічного розвитку (ВВП на душу населення); темпи економічного розвитку, рівень та перспективи розвитку галузей національної економіки [5, с. 235].

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, виключна участь держави в процесі інноваційного становлення країни полягає у тому, що її кроки повинні спрямовуватися на розробку ефективних методик аналізу реального стану розвитку науково-технологічного та інноваційного потенціалу ключових галузей економіки, регіонів та суб'єктів господарювання, оцінку ризиків від ведення інноваційної діяльності і на цій основі виявлення проблемних питань та формування завдань для їх поліпшення, зміцнення наявного потенціалу та нарощування конкурентоспроможності національної економіки в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Близнюк Т.П. Вплив циклічності розвитку економіки на інноваційну діяльність підприємства: монографія / Т.П. Близнюк. – Х.: ФОП Александровська К.М., 2008. – 352 с.
2. Гальчинський А.С. Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004-2015 роки). Шляхом Європейської інтеграції / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
3. Глобальні трансформації і стратегії розвитку: монографія / [О.Г. Білоус, Д.Г. Лук'яненко та ін.]. – К.: Вид. НАН України, 1998. – 416 с.
4. Григорук П.М. Методи побудови інтегрального показника / П.М. Григорук, І.С. Ткаченко // Бізнес-Інформ. – 2012. – № 4. – С. 34-38.
5. Гусев В.О. Державна інноваційна політика: методологія формування та впровадження: монографія / В.О. Гусев. – Донецьк: Юго-Восток. – 624 с.

6. Гусєв В.О. Парадигма сталого інноваційного розвитку України / В.О. Гусєв, О.О. Мужилко // Економіка та держава. – 2011. – № 9. – С. 115-118.

7. Регіональна інноваційна система: теорія і практика: монографія / Під наук. ред. д-ра екон. наук проф. В.С. Пономаренка. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2011. – 688 с.

8. Регіональні інноваційні системи України: стан формування та розвитку в умовах інтегральний показник процесів: монографія / за ред. д-ра екон. наук проф. Л.І. Федулова; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2013. – 724 с.

ІНДИКАТОРИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

INDICATORS OF THE EFFECTIVENESS OF NATIONAL INNOVATION SYSTEM

Стаття присвячена вирішенню проблематики підбору та використання індикаторів оцінки результативності національної інноваційної системи (НІС) України. Зазначено, що ефективність та конкурентоспроможність національної економіки у сучасних умовах її функціонування в рамках світового економічного простору залежить від ефективності побудови національної інноваційної системи (НІС). Для чого було надано визначення терміну «результативність національної інноваційної системи» та розкрито сутність індикаторів результативності НІС. Також у роботі були досліджені індикатори оцінки результативності національних інноваційних систем на світовому, міжнародному та національному рівнях. Констатовано, що оцінка результативності національної інноваційної системи за допомогою Глобального інноваційного індексу включає в себе 25 індикаторів, і базуються на 57 вхідних індикаторах (показниках). Окремо у роботі було виявлено проблеми на шляху розробки якісного комплексу індикаторів оцінки результативності НІС в Україні та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: індекси, індикатори, інновації, оцінка, національна інноваційна система, результативність.

Стаття посвящена решению проблематики подбора и использования индикаторов оценки результативности национальной инновационной системы (НИС) Украины. Отмечено, что эффективность и конкурентоспособность национальной экономики в современных условиях ее функционирования в рамках мирового экономического пространства зависит от эффективности построения национальной инновационной системы (НИС). Для чего дано определение термина «результативность национальной инновационной системы» и раскрыта сущность индикаторов результативности

НИС. Также в работе были исследованы индикаторы оценки результативности национальных инновационных систем на мировом, международном и национальном уровнях. Констатировано, что оценка результативности национальной инновационной системы с помощью Глобального инновационного индекса включает в себя 25 индикаторов, и базируются на 57 входных индикаторах (показателях). Отдельно в работе было выявлено проблемы на пути разработки качественного комплекса индикаторов оценки результативности НИС в Украине и предложено пути их решения.

Ключевые слова: индексы, индикаторы, инновации, оценка, национальная инновационная система, результативность.

The paper deals with the problem of selection and use of indicators for assessing the effectiveness of the National Innovation System (NIS) of Ukraine. It is noted that the efficiency and competitiveness of the national economy in the current conditions of its functioning within the world economic space depends on the effectiveness of building a national innovation system (NIS). For this purpose, the definition of the term «effectiveness of the national innovation system» was provided and the essence of the indicators of the NIS's effectiveness was covered. The indicators of assessing the effectiveness of national innovation systems at the global, transnational and national levels were studied in the paper. It is stated that evaluation of the effectiveness of the national innovation system using the Global Innovation Index includes 25 indicators, and is based on 57 input indicators. The problems on the way of developing a qualitative set of indicators for assessing the effectiveness of NIS in Ukraine were separately identified in the paper, and the ways to address them were suggested.

Key words: indexes, indicators, innovations, assessment, the national innovation system, performance.

УДК 332.1:338.2

Рибальченко К.В.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Київський національний
торгівельно-економічний університет

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування економіка України є недостатньо конкурентоспроможною на світових та міжнародних ринках. Окремо необхідно відзначити її явний акцент на продукуванні низькомаржинальних товарів з переважанням сировини та напівфабрикатів. У той же час практика економічно роз-

винених країн свідчить, що ефективного розвитку та високої конкурентоспроможності можливо досягти лише в рамках переходу до «економіки знань», де на перше місце виходить генерація та комерціалізація великої кількості інноваційних рішень і розробок у різних галузях національного господарства. Таким чином, ефективність

та конкурентоспроможність національної економіки у сучасних умовах її функціонування в рамках світового економічного простору залежить від ефективності побудови національної інноваційної системи (НІС).

Національна інноваційна система України знаходиться у стадії трансформування та адаптації до сучасних умов розвитку вітчизняної економіки і потребує значних зусиль із підвищення її ефективності та результативності, чого не можливо досягти без розробки та впровадження відповідної системи індикаторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику та різні аспекти побудови і функціонування національної інноваційної системи країни досліджувала значна кількість закордонних та вітчизняних науковців, серед яких можемо виділити напрацювання Б. Беллона, В. Григи, Б. Лундвала, С. Меткалфа, Р. Нельсона, Дж. Ніосі, І. Павленко, Л. Петренко, П. Савіоті, А. Таубаєва, Д. Улибишева, О. Федірко, К. Фрімана та інших.

Відзначаючи значний вклад наведених вище та інших науковців у розкриття проблематики побудови і функціонування національних інноваційних систем відмічаємо необхідність детального розкриття проблеми визначення результативності НІС та підбору і обґрунтування індикаторів, які оцінюють даний аспект функціонування національної інноваційної системи.

Постановка завдання. Стаття направлена, спираючись на дослідження закордонних та вітчизняних розробок з проблематики побудови і ефективного функціонування національної інноваційної системи, на розкриття особливостей оцінки результативності НІС за допомогою відповідних індикаторів.

Вклад основного матеріалу дослідження.

Два етапи економічної кризи (2008-2009, 2014-2015 роки) показали необхідність значної трансформації національної економіки України на шляху підвищення її ефективності та глобальної конкурентоспроможності. Закордонний досвід свідчить, що така трансформація можлива лише за умови побудови та функціонування високоефективної національної інноваційної системи.

Головним за таких умов є чітке визначення результативності НІС та підбору відповідних індикаторів її оцінки.

Звідси на початку дослідження необхідно визначити сутність терміну «результативність

національної інноваційної системи». Зазначаємо необхідність побудови схеми формування терміну на рисунку 1.

Дослідження визначень терміну «інновації» дозволяє погодитися з твердженням Ю.І. Буковецької про два підходи науковців до його формулювання: статичний (результат інноваційної діяльності) та динамічний (процес розробки та впровадження інновацій) [1, с. 35].

У рамках дослідження сформулюємо та будемо використовувати наступне визначення: «Інновації – це комплекс заходів направлений на розробку, супроводження та впровадження новацій і нововведень різного ступеню новизни у фінансово – господарську діяльність на різних рівнях функціонування економіки (мікро-, регіональний, національний, міжнаціональний, глобальний)».

Дослідження терміну «система» дозволяє виділити ґрунтовну наукову працю О.Ф. Яременко, в рамках якої система розглядається з двох сторін: як сукупність об'єктів та як сукупність властивостей [2, с. 111]. Наукова робота потребує надання такого визначення терміна: «Система – це сукупність відповідних взаємопов'язаних елементів з заданими властивостями, що функціонують та управляються як єдине ціле».

Відзначаючи ґрунтовні напрацювання стосовно визначення сутності терміна «інноваційна система», що надані рядом вітчизняних науковців [3, 4, 5, 6], розкриємо сутність терміна, базуючись на визначеннях термінів «інновації» та «система», які наведені вище. Звідси інноваційна система – це сукупність відповідних взаємопов'язаних заходів, направлених на розробку, супроводження та впровадження новацій і нововведень різного ступеня новизни у фінансово – господарську діяльність на різних рівнях функціонування економіки (мікро-, регіональний, національний, міжнаціональний, глобальний), що функціонують та управляються, як єдине ціле.

Враховуючи, що провідні закордонні та вітчизняні науковці [7, 8, 9, 10, 11], розкриваючи сутність терміна «національна інноваційна система», виділяють в якості ключового елемента таких систем відповідні державні і приватні інститути, надамо наступне визначення: «Національна інноваційна система (НІС) – це сукупність взаємопов'язаних заходів, направлених на розробку, супроводження та впровадження новацій і нововведень різного ступеня новизни у фінансово – господарську діяль-

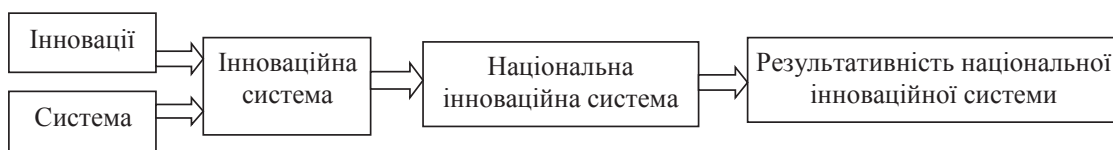

Рис. 1. Схема формування терміну «результативність національної інноваційної системи»

* – Розроблено автором

ність на національному рівні економіки, що функціонують та управляються, як єдине ціле, відповідними державними і приватними інститутами».

Погоджуючись з Т.О. Нагавичко, що результативність визначається ступенем досягнення цілей у порівнянні з витраченими для цього ресурсами [12], можемо зазначити наступне: «Результативність національної інноваційної системи – це ступінь досягнення державою відповідних інноваційних цілей при врахуванні витрачених для цього ресурсів (матеріальних, інтелектуальних, трудових та ін.)». Важливими аспектами результативності НІС є мінімізація ресурсів та чітка орієнтація досягнення результатів за часовим рамкам (коротко-, середньо- та довгострокові цілі).

Для оцінки ступеня досягнення цілей при діагностиці результативності НІС і для порівняння її результативності з іншими національними інноваційними системами потрібні відповідні інструменти – індикатори.

Підтримуємо визначення Р.В. Фещур, С.В. Шишковського, Н.Р. Яворської, що індикатор – це провідний вимірник структурних характеристик, функціональних властивостей соціально-економічної системи, її стану чи зміни, який використовують з метою аналізування та прогнозування напрямів її розвитку у певних умовах функціонування [13, с. 498].

Наведе визначення пропонується використовувати для пояснення сутності індикаторів результативності НІС. Дослідження наукових напрацювань стосовно використання відповідних індикаторів оцінки результативності функціонування національної інноваційної системи [14, 15, 16], дозволило виділити три рівні такої оцінки:

- світовий;
- міжнаціональний;
- національний.

На світовому рівні розраховують відповідні індекси для порівняння розвитку національних економік та різних аспектів їх функціонування. Головним, з точки зору оцінки результативності національної інноваційної системи, є GCI (The Global Competitiveness Index, Глобальний інноваційний індекс). Глобальний інноваційний індекс (ГІІ) направлений на ранжування країн враховуючи ефективність їх інноваційних систем.

ГІІ включає дві групи критеріїв (індикаторів):

1. Вхідні критерії (Innovation input sub-index): інституції (політичне середовище (3 індикатори), регуляторне середовище (3 індикатори), умови для бізнесу, створені державними інститутами (3 індикатори)); людський капітал та дослідження (освіта (3 індикатори), вища освіта (4 індикатори), дослідження та розробки (3 індикатори)); інформаційно-телекомунікаційні технології та інфраструктура (інфраструктура інформаційно-телекомунікаційних технологій (4 індикатори), загальна

інфраструктура (4 індикатори), екологічна стійкість (3 індикатори)); досконалість ринку (кредитування (3 індикатори), інвестування (4 індикатори), торгівля та конкуренція (5 індикаторів)); досконалість бізнесу (інноваційні знання (6 індикаторів), співробітництво в інноваціях (5 індикаторів), використання інноваційних знань (4 індикатори).

2. Результуючі критерії (Innovation output sub-index): ефективність технологій та знань (продукування знань (4 індикатори), вплив знань (4 індикатори), поширення знань (4 індикатори)); ефективність винахідництва (створення нематеріальних активів (4 індикатори), креативні товари та послуги (5 індикаторів), online-креативність (4 індикатори)) [14, с. 7].

Таким чином, оцінка результативності національної інноваційної системи за допомогою Глобального інноваційного індексу включає в себе 25 індикаторів, що в свою чергу базуються на 57 вхідних індикаторах (показниках).

На окрему увагу заслуговує Bloomberg Rankings (рейтинг інноваційних країн), що включає до свого складу 7 індикаторів: інтенсивність в області досліджень і розробок; продуктивність праці; обсяги високих технологій; питома вага дослідників; технологічний розвиток; ефективність освіти; обсяги оформлення патентів [16].

Окремо можливо виділити ряд глобальних індексів, що включають у свою структуру індикатори результативності національних інноваційних систем окремих країн, а саме:

1. UNDP (Human Development Indicators, Індекс розвитку людського потенціалу), що направлений на порівняння країн за умовами для всебічного розвитку людини (3 індикатори).

2. KAM (Knowledge Assessment Methodology, Індекс економіки знань Всесвітнього банку), що направлений на оцінку рівня розвитку економіки знань у країні (80 індикаторів).

3. GSLI (Global Services Location Index, Індекс глобальних послуг), що направлений на оцінку конкурентоспроможності країни на глобальних ринках (113 індикаторів).

4. DB (Doing Business, Індекс ведення бізнесу Світового Банку), що направлений на оцінку ведення підприємницької діяльності у країні (10 індикаторів).

5. NRI (WEF Networked Readiness Index, Індекс мережевої готовності), що направлений на оцінку рівня розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у країні (53 індикатори) [17, с. 48].

Міжнаціональний рівень оцінки національних інноваційних систем представлений переважно EIUS (European Innovation Union Scoreboard, Інноваційне табло Європейського Союзу).

Інноваційне табло ЄС включає 3 групи критеріїв:

1. Фактори підтримки інноваційного розвитку: людські ресурси (3 індикатори), розвинені дослід-

ницькі системи (3 індикатори), фінансування та підтримка (2 індикатори).

2. Інноваційна активність підприємств: обсяги інвестування (2 індикатори), підприємництво та інноваційне співробітництво (3 індикатори), інтелектуальні активи (4 індикатори).

3. Результати інноваційної діяльності: новатори (3 індикатори), економічні ефекти від інноваційної діяльності (5 індикаторів) [14, с. 9].

Зазначимо, що Інноваційне табло Євросоюзу є подібним до Глобального інноваційного індексу, тільки у ньому є дві групи вхідних критеріїв (17 індикаторів) та одна група вихідних (результативних) критеріїв (9 індикаторів).

Стосовно національного рівня оцінки результативності НІС, то економічно розвинені країни спираються у побудові власних комплексів індикаторів оцінки на зазначені вище індекси, члени Європейського Союзу використовують Інноваційне табло.

Досліджуючи проблематику оцінки результативності національної інноваційної системи в Україні погоджуємося з твердженням М. П. Денисенко, Л. І. Михайлової, І. М. Грищенко, А. П. Гречан про відсутність у країні чітко регламентованої НІС та інструментарію (індикаторів) її оцінки. Причиною наведеної ситуації є відсутність єдиного державного національного інституту управління інноваціями. Управління інноваційною активністю в Україні здійснюють майже всі владні структури в межах власної компетенції [18, с. 7].

Наразі для оцінки результативності НІС в Україні можливо використовувати дані Державної служби статистики, що належать до підрозділу «Наука, технології та інновації», а саме:

- кількість працівників наукових організацій за категоріями персоналу (доктори наук, кандидати наук, дослідники, техніки, допоміжний персонал);

- витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт (фундаментальні наукові дослідження, прикладні наукові дослідження, науково-технічні (експериментальні) розробки);

- науково-технічна діяльність (витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт, витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт за рахунок коштів держбюджету);

- наукова та інноваційна діяльність (наукові кадри та кількість організацій (4 показники), обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт (6 показників), інноваційна активність (9 показників), джерела фінансування інноваційної діяльності (5 показників), впровадження інновацій на промислових підприємствах (6 показників) [19].

Зазначені вище показники не можливо використовувати для якісної оцінки результативності національної інноваційної системи, що призводить до появи значної кількості наукових розробок вітчизняних вчених стосовно відбору відповідних індикаторів або індексів [10, 15, 18, 20].

Відзначимо, що проблема розробки та впровадження якісного комплексу індикаторів оцінки результативності НІС є актуальною для всіх країн, що були республіками СРСР і перебуває у фокусі досліджень науковців зазначених держав. В якості прикладу можливо навести ґрунтовну наукову роботу вчених з Казахстану А. Таубаєва і Д. Улибишева [21].

Базовими проблемами у розробці ефективного комплексу індикаторів оцінки результативності НІС в Україні є:

1. Відсутність достатнього обсягу об'єктивної статистичної інформації стосовно інноваційної діяльності в Україні.

2. Обмежений доступ до частини статистичної інформації стосовно розвитку інновацій в країні.

3. Недостатній рівень державної підтримки вирішення наведеної проблеми.

4. Низька якість наукового діалогу вітчизняних та закордонних вчених стосовно вирішення проблеми.

Уважаємо, що у контексті активної інтеграції України до Європейського Союзу, яка отримала нові стимули розвитку з часу підписання та початку реалізації Угоди про Асоціацію з ЄС [22], більш придатним для країни буде впровадження оцінки результативності НІС за допомогою індикаторів Інноваційного табло Євросоюзу у повному обсязі або за допомогою часткового використання індикаторів Інноваційного табло.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження довело необхідність розробки та впровадження відповідної системи індикаторів оцінки результативності національної інноваційної системи з врахуванням її трансформації та адаптування до сучасних умов розвитку економіки України. При цьому було надане визначення терміна «результативність національної інноваційної системи» та розкрито сутність індикаторів результативності НІС. Дослідження наукових напрацювань дозволило виявити та охарактеризувати три рівні оцінки результативності національних інноваційних систем: світовий (глобальні індекси – Глобальний інноваційний індекс, Рейтинг інноваційних країн Bloomberg та ін.), міжнародний (Інноваційне табло ЄС), національний (національні комплекси індикаторів, що побудовані на основі світових або міжнародних індексів). Окремо у роботі було виявлено проблеми на шляху розробки якісного комплексу індикаторів оцінки результативності НІС в Україні та запропоновано шляхи їх вирішення.

У подальшому науковий інтерес представляють дослідження у галузі розробки та обґрунтування відповідного комплексу індикаторів оцінки результативності національної інноваційної системи України з використанням міжнародного досвіду.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буковецька Ю. І. Сучасні підходи до визначення сутності та класифікації інновацій / Ю. І. Буковецька // Економічний аналіз: зб. наук. праць ТНЕУ. – 2014. – Том 17. – № 1. – С. 32-37.
2. Яременко О. Ф. Наукові підходи по поняття економічної системи та її розвитку / О. Ф. Яременко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2016. – № 6. – С. 111-116.
3. Левицька І. В. Системний підхід до управління інноваційною діяльністю підприємств машинобудування / І. В. Левицька, В. В. Постова // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2016. – № 4(78). – С. 158-169.
4. Юринець З. В. Інноваційні стратегії в системі підвищення конкурентоспроможності економіки України: дис. ... доктора екон. наук: 08.00.03 / Зорина Володимирівна Юринець. – Львів, 2016. – 519 с.
5. Остапенко Т. Г. Вплив національної інноваційної системи на якість зовнішньоекономічної діяльності підприємств України / Т. Г. Остапенко // Стратегія розвитку України. – 2014. – № 2. – С. 19-23.
6. Ганущак-Єфіменко Л. М. Системний підхід у дослідженні трансформації моделей інноваційних систем / Л. М. Ганущак – Єфіменко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 11(137). – С. 19-23.
7. Freeman C. The National System of Innovation in Historical Perspective / C. Freeman // Cambridge Journal of Economics. – 1995. – № 19(1), February. – P. 5-24.
8. Metcalfe S. The Economic Foundations of technology policy: equilibrium and evolutionary perspectives / P. Stoneman (ed.) // Handbook of the Economics of Innovation and technological change. – Oxford (UK) Cambridge (US): Blackwell Publishers, 1995.
9. Lundvall B.-A. (ed.) National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive learning. – L.: Pinter, 1992.
10. Харченко О. С. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку НІС України / О. С. Харченко // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2015. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4461>
11. Титаренко Г. Б. Тенденції розвитку національної інноваційної системи в Україні / Г. Б. Титаренко // Вісник СумДУ. Серія: Економіка. – 2013. – № 4. – С. 155-161.
12. Нагавичко Т. О. Визначення поняття результативності / Т. О. Нагавичко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1389/1>
13. Фещур Р. В. Сутність та класифікація індикаторів соціально – економічного розвитку підприємства / Р. В. Фещур, С. В. Шишковський, Н. Р. Яворська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 749: Логістика. – С. 497-500.
14. Павленко І. А. Світовий досвід аналізу та моніторингу інноваційного розвитку / І. А. Павленко, Л. А. Петренко // АГРОСВІТ. 2014. – № 16. – С. 3-11.
15. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. – К.: НАН України 2015. – 336 с.
16. Козлова А. І. Індикатори інноваційного розвитку економіки і промислових підприємств / А. І. Козлова // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2014. – № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3760>
17. Жукович І. А. Інтегральні індекси у вимірюванні економіки знань за методологією Світового банку / І. А. Жукович // Статистика України. – 2013. – № 1. – С. 47-54.
18. Інноваційно-інвестиційна діяльність: теорія, практика, досвід: монографія / М. П. Денисенко, Л. І. Михайлова, І. М. Грищенко, А. П. Гречан та ін.; за ред. д.е.н., проф., акад. М. П. Денисенка, д.е.н., проф. Л. І. Михайлової. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 1050 с.
19. Наука, технології та інновації. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
20. Харченко Т. О. Інноваційне забезпечення конкурентоспроможності підприємства / Т. О. Харченко, Р. Л. Куфрик // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2016. – № 11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5253>
21. Таубаєв А. Оцінка результативності національних інноваційних систем стран – учасниць Таможенного Союзу / А. Таубаєв, Д. Улыбышев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2012. – № 143. – С. 21-24.
22. Угода «Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РИЗИКАМИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

EUROPEAN PRACTICE OF TAX RISK MANAGEMENT: LESSONS FOR UKRAINE

У статті розглянуто сутність та роль податкових ризиків у функціонуванні держави та платників податків. Проведено моніторинг організаційно-нормативних аспектів управління податковими ризиками у європейських країнах. Висвітлено основні риси функціонування технологій ризик-менеджменту у фіскальній політиці деяких країн Європи. Зроблено акцент на використанні просвітницьких заходів та інноваційних технологій задля мінімізації ризиків в українській системі оподаткування.

Ключові слова: *фіскальна політика, податкова система, ризик-менеджмент, управління податковими ризиками, міжнародне оподаткування, Європейський Союз, податковий контроль, податкова культура.*

В статье рассмотрено сущность и роль налоговых рисков в функционировании государства и налогоплательщиков. Проведен мониторинг организационно-нормативных аспектов управления налоговыми рисками в европейских странах. Освещены основные черты функционирования технологий риск-менеджмента в фискальной политике

некоторых стран Европы. Сделан акцент на использовании просветительских мероприятий и инновационных технологий для минимизации рисков в украинской системе налогообложения.

Ключевые слова: *фискальная политика, налоговая система, риск-менеджмент, управление налоговыми рисками, международное налогообложение, Европейский Союз, налоговый контроль, налоговая культура.*

The article discusses the essence and role of tax risks in the functioning of the state and taxpayers. The monitoring of organizational and regulatory aspects of tax risk management in European countries was conducted. The main features of the functioning of risk management technologies in fiscal policy of some European countries are highlighted. The emphasis is on the use of educational measures and innovative technologies in order to minimize the risks in the Ukrainian tax system.

Key words: *fiscal policy, tax system, risk management, tax risk management, international taxation, European Union, tax control, tax culture.*

УДК 336.22:338

Романюта Е.Е.

аспірант кафедри міжнародної економіки Тернопільський національний економічний університет

Постановка проблеми. Роль податкових ризиків у життєдіяльності держави і платника податків стала очевидною в даний час, коли відбувається цілеспрямоване вдосконалення податкового законодавства з точки зору обмеження можливостей платника податків у мінімізації податкових платежів, посилення форм і методів податкового контролю. Світові тенденції дослідження впливу ризик-факторів на ефективність бюджетного і податкового процесів є актуальними та постійно вимагають інноваційних підходів їх моніторингу.

Вивчення документальних та організаційних аспектів функціонування міжнародних організацій, основна діяльність яких пов'язана зі збором, узагальненням та аналізом інформації щодо світового податкового ризик-менеджменту, а також із розробкою рекомендацій щодо вдосконалення діяльності фіскальної служби дає змогу оцінити наявні тенденції розвитку податкового ризик-менеджменту та прослідкувати їх зв'язок із загальними тенденціями розвитку фіскальних органів різних країн. Для національної системи оподаткування та управління податковими ризиками пріоритетним є імплементація новітніх європейських підходів в цьому аспекті, сьогодні досить важливо досліджувати теоретичні основи і практичні особливості ризик-менеджменту, ІТ-технології, професійні підходи впливу на поведінку платника податків, психологічні механізми мотивації людини до сплати податків, а також мотивуючих чинників. Виснаження методик та технологій управління

податковими ризиками відбувається щороку та потребує інноваційних підходів, а також наукового обґрунтування з урахуванням досвіду європейських країн. Адже від цього в кінцевому результаті залежить добробут нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у створення наукового підґрунтя для трансформації оподаткування в контексті усунення дестабілізуючих ризиків його розвитку зробили такі відомі зарубіжні та українські науковці та практики, як: В. Андрущенко, Н. Внукова, В. Гранатуров, О. Данілов, О. Десятнюк, Ю. Іванов, К. Колісніченко, А. Крисоватий, А. Мещеряков, Е. Осборн, С. Панасейко, В. Романенко, А. Скрипник, Л. Тарангул, Д. Хенк, В. Федосов та ін.

Проте, зважаючи на дифузю дестабілізуючих чинників у фіскальній політиці України, низький рівень податкової культури та популяризацію мотиваційних чинників ухилення від оподаткування, проблематика функціонування національної системи управління податковими ризиками є актуальною, а також потребує ґрунтовніших наукових досліджень європейського досвіду задля його подальшої імплементації.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні особливостей функціонування системи управління податковими ризиками в деяких європейських країнах і систематизації ефектів у даному контексті для української практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податкові ризики як самостійний різновид ризи-

ків почав розглядатися вченими недавно. У теорії ризик-менеджменту традиційно виділялися виробничий, комерційний, фінансовий ризики, ризик страхування, а податковим ризикам не приділялося особливого значення. У більшості випадків автори тільки згадували про них.

У своїй монографії «Risk Management Made Easy» Е. Осборн описує універсальний перелік ризиків, з якими може стикнутися у своїй діяльності будь-яка організація [1, с. 15]. Цей перелік формує вісім груп ризиків: стратегічні, операційні, фінансові, регуляторні, здоров'я і безпеки, персоналу, технологічні та проектні. Для фіскальних органів характерні, як і для будь-якої іншої організації, усі групи ризиків, проте, зазвичай, до зниження податкових надходжень призводять лише окремі з них: серед операційних – операційні помилки та збої; серед регуляторних – недоліки регуляторної бази.

Моніторинг діяльності платників податків представляє собою один із видів державного податкового контролю, його пасивну форму (на відміну від оперативного податкового контролю: контрольна закупка, перевірка, інвентаризація). Основне завдання моніторингу – одержання об'єктивної інформації щодо поточної діяльності економічних агентів, у тому числі контроль податкових надходжень. При цьому моніторинг проводиться шляхом використання системи спостереження за фінансово-господарською діяльністю для визначення реальної бази оподаткування та аналізу обґрунтованості формування собівартості товарів (робіт, послуг), дотримання фінансового законодавства. Податковий моніторинг у різних країнах має як схожі риси, так і відмінності в сутності і цілях його проведення, у відношеннях суб'єктів, об'єктів, тривалості тощо.

Згідно із Європейською «Настановою з ризик-менеджменту щодо дотримання законодавства для податкових адміністрацій» [2, с. 557] центральним у ризик-менеджменті з дотримання законодавства визначається операційний контекст. Він може визначатися як «середовища», у яких діє податковий орган. Має місце широке розмаїття факторів середовища, а також організаційних факторів, які мають враховуватися. Служба працює одночасно у зовнішньому і внутрішньому контекстах. Вони можуть проходити крізь економічний, урядовий, національний рівні.

Багато факторів зовнішнього середовища впливають на операційний контекст, включаючи законодавство, громадську думку та економічні умови. Приклади важливості громадської думки – це ставлення платників податків до оподаткування і до уряду загалом. Ставлення впливають на наміри, а наміри – на поведінку. Ставлення формується у соціальному контексті (соціальні норми) такими факторами, як сприйняття платниками «допустимого» рівня ухилення, рівня справедливості

структури системи оподаткування, її складності та стабільності, того як вона адмініструється, а також оцінка діяльності уряду і його легітимності.

Поряд із цим дуже важливим є можливість застосування ІТ-інструментів і доступ до даних. Інтенсивне використання інформаційних технологій створює можливості для покращення роботи податкових органів. На це впливають такі фактори, як надійні та оновлені файли платника, так само, як і бази даних з перехресними можливостями. Прогресивні інструменти не можуть використовуватися, коли доступ до даних є незначними. Тому збір даних у цифровій формі є вирішальним для податкових органів у більшості європейських країн.

Цікавим європейським досвідом є практика використання інноваційних ІТ інструментів в управлінні податковими ризиками, що охоплюють такі фази процесу управління, як виявлення та аналіз ризику, наприклад: FALCO, що функціонує в Італії, є одним із найбільш інноваційних ІТ-інструментів, який використовує податкова служба країни для виявлення великих платників податків, що потребують перевірки [3]. Аналізуючи досьє платників податків, які мають особливі обсяги діяльності, Офіс Великих Платників (LargeTaxpayerUnit) на центральному рівні та регіональні податкові офіси використовують цей інструмент для складання річного плану перевірок. Коректне планування перевірок залежить від кількості та якості доступних для аналізу даних.

Технологія FALCO містить як внутрішні, так і зовнішні дані. Зокрема, до внутрішніх даних належать інформація, що відноситься до ПДВ-номера, податкового коду та всієї податкової інформації такої, як: підсумок часових трендів специфічних даних податкових декларацій (з ПДВ і податку на прибуток) за останні п'ять років, дані про платежі та деталізована інформація про перевірочну діяльність, що вже здійснювалася; інформація про злиття та поділи, наявність втрат податкових надходжень і дані з податкових декларацій.

До зовнішніх даних належать новини, отримані з мережі Інтернет, які є вагомою частиною зовнішніх даних. Додаток базується на семантичній логіці, що автоматично виконує пошукові і фільтрувальні функції новин і даних з мережі Інтернет відносно великих платників податків. Він використовує лінгвістичну платформу і може інтелектуально обробляти зміст текстів. Використовуючи прогресивні лінгвістичні технології, інструмент розпізнає всі аспекти мови – морфологію, синтаксис, лексику та семантику.

Також слід зазначити, що в Італії ефективно працює ще одна цікава ІТ-технологія, яка є схожа за принципом дії вищезазначеній FALCO – APPLE. Італійська система протидії податковим правопорушенням APPLE – це ІТ-інструмент, який дає змогу виявляти невідповідність податкового потенціалу

платників податків даним зазначеним у податкових деклараціях. Спрямована вона на виявлення ухилень від оподаткування у сфері прибуткового оподаткування. Система аналізує інформацію як з внутрішніх, так і з зовнішніх джерел, причому спектр останніх є надзвичайно широким і включає інформацію не лише про різноманітні доходи чи майно платників, але й про їхні витрати. Аналізуються навіть дані щодо рівня споживання фізичними особами чи підприємствами комунальних послуг для зіставлення його з рівнем, необхідним (чи середнім по країні) для здійснення економічної активності із задекларованими обсягами [4, с. 46].

Дуже важливо розглянути деякі технології ризик-менеджменту в оподаткуванні, що використовують у Нідерландах – країні, податкова система якої посідає 28 місце у міжнародних рейтингах, зокрема, у рейтингу інформаційного порталу «DoingBusiness» Світового Банку [5]. У системі фіскального адміністрування ефективно використовується «Національна база даних ризиків» – комп'ютеризований інструмент запису і врахування податкових ризиків. Ризики до цієї бази може вносити кожен співробітник-податківець Голландської адміністрації з податків та мита (Dutch Tax and Customs Administration). Кожен запис ретельно структурований і в ньому наявна наступна інформація: назва, характер та опис ризику, пов'язане з ним законодавство; джерело, з якого податковому інспектору стало відомо про ризик; наявність ознак частого повторення даного ризику; сектор, у якому мав місце цей ризик; імовірність і фінансове значення, а також способи найкращого виявлення та усунення ризику. Ця база даних значно полегшує роботу службовцям адміністрації через наявну в ній класифікацію та відпрацювання засобів роботи з ризиками [6, с. 255].

Ще одним інструментом роботи із ризиками є так звана «Категорія уваги» – система оцінки рівня дотримання законодавства та фіскальної значущості суб'єкта господарювання. Результатом роботи цієї системи є двовимірна матриця, у якій підприємства упорядковані за фіскальним ризиком (горизонтальна вісь) та фіскальною важливістю (вертикальна вісь). Фіскальний ризик розраховується за такими основними критеріями:

- 1) час заснування підприємством (нове чи діюче);
- 2) сектор ризику;
- 3) податкова поведінка (податок на прибуток);
- 4) регулярність подання декларацій для всіх податків за останні дванадцять місяців;
- 5) сплачені за останній календарний рік податки;
- 6) додаткова виплата ПДВ в останньому календарному році;
- 7) основні матеріальні та фінансово-технічні виправлення за останні п'ять років;

8) шахрайство;

9) регулярність сплати тощо [7].

Цікавою для української практики управління податковими ризиками є діяльність в цьому аспекті податкової служби Австрії (Austria's tax organization). Опис ризиків будується навколо ключових сегментів ринку (наприклад, великих підприємств і мікропідприємств), кожен з яких коротко профільований в заяві. Для кожного сегменту ринку визначені основні ризики і використовуються основні стратегії нейтралізації. Наприклад, заява 2015-2016 рр. визначає наступні області ризику для великих платників податків: зміна розміру прибутку; міжнародні транскордонні угоди; консолідація; корпоративна реструктуризація, злиття та поглинання; доходи і втрати капіталу; приріст капіталу та іноземні резиденти; ПДВ за фінансовими поставками; оподаткування фінансових механізмів тощо [8].

Заява включає коротку інформація про діяльність, яка відповідає вимогам програми для поточного фінансового року.

Звертаємо увагу, що дуже часто фіскальні органи розвинених країн здійснюють відпрацювання за ризиками, які вже попередньо є поділені відповідно до певного критерію, що значно підвищує ефективність роботи податкових органів. У контексті цього, звертаємося до досвіду Німеччини, де ризики визначаються для кожного з десяти ключових клієнтських сегментів (тобто осіб з високим рівнем доходу, сімей, некомерційних груп, малих і середніх підприємств, тіньової економіки, великих підприємств, державних і місцевих органів влади, роботодавців, податкових агентів тощо). Вони групуються за профілем, відповідно до якого вказаний опис ризику, способи його усунення. Податкові органи регулярно повідомляють громадськість про позитивні результати роботи з податковими ризиками, тим самим встановлюючи зв'язки із зовнішніми суб'єктами [6, с. 256].

Як вже зазначалося, кожна країна має свої особливості, тому і методи роботи з ризиками у кожній країні з власно розробленими відмінностями. Зокрема, детально розроблені особливі методи роботи з податковими ризиками у Швеції.

На рис. 1 представлена шведська модель адміністрування податкових ризиків. У Швеції існують відповідні робочі групи, що працюють на центральному та регіональному рівнях. Ці групи несуть відповідальність за виявлення та аналіз ризиків (за умови знання). Групи складаються з експертів, вони збирають інформацію та проводять аналіз, але вони не оцінюють ризики або вибирають їх пріоритети. Їх завдання полягає у забезпеченні основи для прийняття рішень. Також існує постійна робоча група (адміністрування ризиків референтної групи) з делегатами з усіх регіонів і від центрального рівня. Ця група робить оцінки

ризиків і вносять пропозиції про те, які з них мають вищий пріоритет. Їхня робота заснована на фактах і знаннях, отриманих від груп аналізу і вибору разом з іншою інформацією (наприклад, дослідження навколишнього середовища).

Ще однією із форм роботи із ризиками, які виникають у сфері оподаткування є шведська карта податкового розриву (Swedish Tax Gap Map) [7]. У 2010 році податковою службою Швеції були представлені нові оцінки податкового розриву (суми податкових зобов'язань, не сплачених у строк), згідно з якими приблизно 133 мільярди шведських крон (еквівалент 44 мільярди гривень) у вигляді податкових надходжень втрачалося щороку через різні види шахрайств і помилки, що були допущені платниками податків. Це дорівнювало близько 5% ВВП або 10% податкових надходжень. За допомогою різних мікрометодів таких, як результати перевірок, обстежень як покупців, так і продавців нелегальної праці, а також досліджень різних галузей підприємництва, було визначено обсяги нелегальної праці серед різних груп платників податків. Так було доведено значну частину нелегальної праці. Карта податкового розриву побудована на даних за різні роки, тому вона є не миттєвим інформаційним зрізом, а швидше набором поточних знань про податковий розрив.

Тим не менше, у багатьох європейських країнах в якості одного із методів поточного податкового контролю діяльності великих платників податків застосовується горизонтальний моніторинг, за допомогою якого фіскальними органами здійснюється процедура відслідковування і аналізу податкових ризиків за фінансово-господарськими операціями, запланованими великими підприємствами. Основна його мета – формування партнерських стосунків між податковими органами і бюджетоформуючими організаціями шляхом своєчасного реагування і попередження здійснення ними ризикових операцій, які можуть призвести до порушення податкового законодавства [10].

Уважається, що горизонтальний моніторинг більш дієвий, ніж вертикальний – він знижує адміністративне навантаження, покращує податковий клімат, підвищує рівень дотримання законодавства платниками податків, підвищує ефективність та результативність діяльності фіскальних органів.

Українське суспільство досить часто сприймає податки досить суперечливо, не усвідомлюючи до кінця їхню суть. Ідеологія, яку нав'язували громадянам України протягом десятків років, і сформувала таке ставлення до поняття «оподаткування». Податкова культура сучасного українського суспільства ще недостат-

ньо висока і у більшості випадків саме це є визначальним джерелом настання ризикових ситуацій. У контексті цього варто зауважити на підвищенні податкової культури громадян і тим самим сприяти підвищенню добровільної сплати податків та зборів. Насамперед, це стосується молоді, яка є прогресивною частиною суспільства, без будь-яких нав'язаних їй ідеологій, стереотипів тощо [11, с. 122]. Такими ідеями заручилося багато європейських країн і розробили ряд заходів для досягнення поставленої мети, а саме, щоб молоді люди розглядали податки, як частину суспільства, без якої саме воно не в змозі нормально функціонувати. Переважно такі дії зводилися до різного роду обговорень, проведення зустрічей учнів, студентів з податковими адміністраціями. Загалом ціллю було якомога більше проінформувати молоде покоління про суть податків, їхні механізми, елементи тощо з метою у майбутньому підвищити добровільну сплату податкових платежів. Загалом більшість країн зосереджували увагу на прибутковому оподаткуванні як громадян, так і підприємств. Проте, наприклад, на Кіпрі та в Австрії акцент робиться також на ПДВ. У Швеції метою було змінити ставлення молодих людей до незаконної роботи і, звичайно, дати загальну інформацію про податки.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, досвід зарубіжних країн є надзвичайно багатим та різноманітним у сфері роботи із податковими ризиками і охоплює велику кількість сфер діяльності платників податків. Робота іноземних фіскальних органів з управління податковими ризиками передбачає детальне вивчення усіх можливих ризикових ситуацій. У кожній країні розроблені свої власні підходи з попередження, виявлення, аналізу, відпрацювання ризиків, які ґрунтуються на політичних, економічних та ментальних особливостях ризикових платників податків.

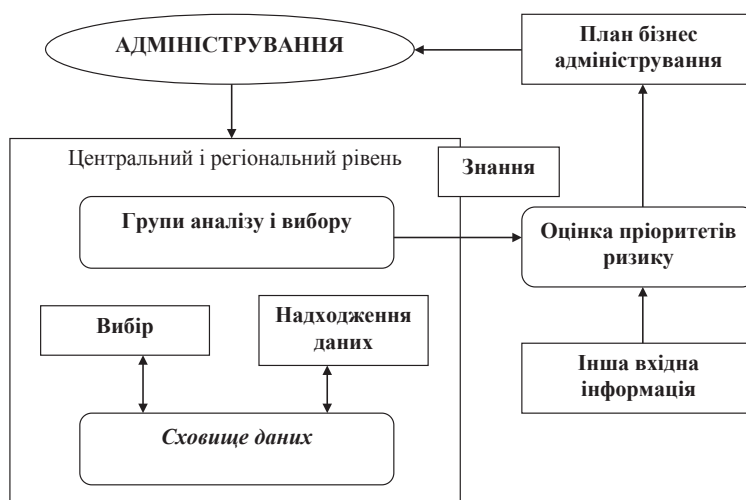

Рис. 1. Загальні риси Шведської моделі управління податковими ризиками

Джерело: складено автором на основі [9]

Важливим елементом досягнення позитивного результату у роботі з податковими ризиками є технічне та інформаційне забезпечення контролюючих органів. Так сучасне суспільство неможливо уявити без новітніх ІТ-інструментів, тому і діяльність фіскальних органів повинна відповідати умовам сьогодення. Наголошуємо, що з підвищенням рівня програмного забезпечення адміністрування ризиків буде динамічним і потужним інструментом нагляду і застосування для фіскальних органів.

Загалом задля ефективного функціонування системи управління податковими ризиками необхідно усунути наявні законодавчі перешкоди контролюючої роботи фіскальної служби, формувати підходи роботи з податковими ризиками відповідно до сфери, у якій вони виникають. Тобто, це може бути податок на додану вартість, податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб і т.д. Також законодавцю необхідно усунути адміністративні бар'єри, які перешкоджають добросовісному виконанню податкового обов'язку платника податків.

Діяльність фіскальних органів повинна будуватися на засадах відкритості, прозорості, доступності і власне це сприятиме формуванню взаємної довіри та партнерських відносин між платниками податків і контролюючими органами. Така європейська парадигма сприятиме мінімізації податкових ризиків в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Osborn E. Risk Management Made Easy / Osborn E. – BookBoon. Premium. – 2012. – Р. 65.
2. Економічний аналіз: базовий курс для податкового аналітика: навч. посіб. / Нац. ун-т ДПС Укра-

їни; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л.Л. Тарангул. – К.: СВЦ ДПС України: СВЦ Міндоходів України, 2013. – 799 с.

3. Tax Administration in OECD and Selected Non-OECD Countries: Comparative Information Series (2010) [Електронний ресурс] / Centre for tax policy and administration. Forum on tax administration. – 3 March 2011. – Режим доступу: www.oecd.org/dataoecd/2/37/47228941.pdf

4. Мещеряков А.А. Особливості державного податкового ризик-менеджменту в умовах економічної кризи / А.А. Мещеряков, С.М. Панасейко // Вісник Академії митної служби України. Серія: Економіка. – 2014. – № 2. – С. 43-48.

5. Doing Business Economy Rankings [Electronic source]. – Access mode: <http://www.doingbusiness.org/rankings>

6. Романенко В.В. Європейський досвід управління ризиками в оподаткуванні / В.В. Романенко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2014. – № 1. – С. 253-258.

7. Хенк Д. Податкова та митна адміністрації Нідерландів. Стратегія розвитку [Електронний ресурс] / Д. Хенк. – Режим доступу: www.sta.gov.ua

8. Compliance risk management guide for tax administrations [Electronic source]. – Access mode: http://ec.europa.eu/taxation_customs/

9. Tax Gap Map for Sweden. [Electronic source]. – Access mode: http://www.skatteverket.se/download/18.225c96e811ae46c823f800014872/Report_2008_1B.pdf

10. Колісніченко К.В. Світовий досвід адміністрування податкових ризиків та можливості його використання в Україні / К.В. Колісніченко // Ефективна економіка. – 2013. – № 7.

11. Ткачик Ф.П. Податковий контроль у сфері виявлення ризиків з ПДВ / Ф.П. Ткачик, Х.А. Хома // Світ фінансів. – 2016. – № 2. – С.113-123.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ THE INSTITUTIONAL PROVIDING OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT

У статті досліджено стан інституційного забезпечення аграрної сфери України. Проаналізовано основні проблеми інституційного характеру, котрі існують у даному секторі. Запропоновано власне визначення автора щодо інституційного забезпечення аграрної сфери. Визначено суб'єкти інституційного забезпечення, які займаються питаннями розвитку аграрної сфери в Україні. Визначено роль фінансових інститутів у подальшому розвитку аграрних підприємств.

Ключові слова: інституційне забезпечення, аграрна сфера, інститути, інституції, інвестиції.

В статье исследовано состояние институционального обеспечения аграрной сферы Украины. Проанализированы основные проблемы институционального характера которые существуют в данном секторе. Предложено собственное определение автора институционального обеспечения

аграрной сферы. Определены субъекты институционального обеспечения, которые занимаются вопросами развития аграрной сферы в Украине. Определена роль финансовых институтов в дальнейшем развитии аграрных предприятий.

Ключевые слова: институциональное обеспечение, аграрная сфера, институты, институции, инвестиции.

The article examines the state of institutional provision of the agrarian sector of Ukraine. The main institutional problems that exist in this sector are analyzed. The author's own definition of the institutional provision of the agrarian sphere is proposed. The subjects of institutional support dealing with the issues of development of the agrarian sector in Ukraine are identified. The role of financial institutions in the further development of agrarian enterprises is determined.

Key words: institutional support, agrarian sphere, institutes, institutions, investments.

УДК 330.3

Білокінна І.Д.

аспірант

Вінницький національний
аграрний університет

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України є одним із найважливіших сфер діяльності, котра забезпечує продовольством населення, а також постачальником сировини для промисловості. Нажаль, у нашій державі регулювання даного сектору протягом двох десятиліть практично не здійснювалося, мало уваги приділялося фінансово-економічним та інноваційно-технологічним потребам галузі. Застій відбувся в інституційному напрямі, що й призвело до ряду проблем. Тому на даному етапі трансформації економіки необхідним є науково обґрунтоване перетворення встановлених базисних норм та зміна правил регулювання раціонального використання природних ресурсів для подолання кризових явищ в аграрній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інституційного забезпечення аграрної сфери економіки України займалася велика кількість дослідників. Серед них О. Шпикуляк [2, 3, 5], Л. І. Курило, О. М. Супрун [3], Л. Задорожна [7], Ю. Ульяновченко [6], В. Кравець [8], Т. Єфименко [4] та інші. Проте на сьогодні існує ряд невирішених проблем у даній сфері, котрі потребують подальшого розгляду.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є вивчення основних проблемних складових інституційного забезпечення аграрної сфери економіки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даному етапі розвитку країни, розв'язання еко-

номіко-соціальних дисбалансів слід здійснювати за допомогою інституційного підходу. Оскільки він дає змогу досліджувати економічні процеси, враховуючи не тільки економічні, але і соціально-політичні, правові, соціально-психологічні, етичні умови життя, а також звичаї, традиції і звички, що існують у житті окремої людини та суспільства загалом. Тобто надає можливість здійснювати дослідження комплексно, враховуючи увесь спектр факторів.

Однією із головних проблем подальшого розвитку національного аграрного сектору є недостатнє інституційне забезпечення. Основні його складові – інституції та інститути, взаємодіючи між собою, підвищують рівень життя населення, ефективність підприємництва і забезпечують своїм впливом продовольчу, економічну, енергетичну безпеку держави.

Загалом інституційне забезпечення аграрної сфери – сукупність інститутів державного і недержавного спрямування, котрі забезпечують правове, організаційне та економічне середовище, необхідне для підтримки ефективного здійснення і подальшого розвитку агрогосподарування.

Упродовж усіх років незалежності такі фактори, як: політична нестабільність, слабкість влади, проблема дієздатності судової системи, правозастосування контрактних прав і прав власності свідчать про інституціональну кризу в Україні. Інституціональні зміни не були спрямовані на те, щоб укра-

їнська економіка набула внутрішнього стимулу до саморозвитку, який починає діяти лише в умовах конкуренції, у нас замість цього прискорився процес монополізації. Тобто спостерігається хронічна незавершеність інституціональних реформ; система м'яких бюджетних обмежень; перерозподіл власності, який не відповідає інтересам українського суспільства; фактично повна незахищеність прав власності; неефективність і корумпованість сформованої системи державного управління. Інституціональні перетворення в нашій країні носили стихійний та хаотичний характер. Важливою інституціональною проблемою в українській економіці є також невиконання основного принципу ринкової економіки розподіл власності та влади, переплетіння економічної та політичної влади, а інституціональна слабкість держави проявляється у неефективному виконанні специфікації і захисту прав власності та контрактів [1].

Методологія функціонування ринку формується через інституції, які характеризують ступінь взаємодії структур, споживачів, регуляторні впливи на конкурентну політику фірм, перерозподіл створеного продукту. Україна, ступивши на шлях розбудови ринкових відносин в аграрній сфері економіки, зіткнулася з проблемами інституціонального характеру. Серед них: 1) повільна адаптація ринкових інституцій та інститутів до умов вітчизняної системи агрогосподарювання; 2) незадовільна модифікація старих і формування нових ринкових інститутів; 3) неузгодженість системи регулювання аграрного ринку, інституцій та інститутів із традиційними економічними відносинами; 4) відсутність комплексного бачення концептуальних засад інституціонального забезпечення розвитку й регулювання аграрного ринку. Саме тому розвиток інститутів та інституцій в Україні слід розглядати, як фундаментальну проблему, розв'язання якої сприятиме ефективному функціонуванню аграрного ринку [2, с. 150].

Інституціональне середовище є надскладною системою, адже охоплює різновекторні, різноаспектні чинники й фактори, які у свою чергу детерміновані суспільством і конкретними особистостями, економічними агентами. Держава у цьому випадку є загальноекономічним інститутом, який по-суті визначальний, адже за його «вказівкою» відбувається інституційне регулювання... Проте в основі зазначеного процесу національні особливості, усталені традиції, які змінюються у досить тривалому періоді і навіть після зміни інституціональної моделі розвитку суспільства зберігають вплив на нього, що ми зараз і спостерігаємо, особливо в аграрному секторі [3, с. 109].

Велике значення для забезпечення ефективного розвитку аграрної сфери має інституційний механізм регулювання. Мається на увазі сукупність нормативно-правових актів, правил, норм,

традицій, державних інститутів, які втілюють на практиці державну інституційну політику в даному сегменті національної економіки. Як зазначено у праці Т. Єфименко, на національному рівні завданням інститутів є регулювання господарського циклу, грошової маси та обліку, цінової політики; на регіональному – вирішення питань місцевого соціально-економічного розвитку та екології; на галузевому – програмно-цільові настанови, формується експортний профіль держави; на рівні фірми – зацікавленість приватних фірм у розвитку інноваційної діяльності, модернізації інфраструктури тощо [4, с. 16-26].

Аграрний сектор має певні особливості, зокрема: низьку інвестиційну привабливість та високі ризики, порівняно з іншими галузями вітчизняної економіки. Тому вектор регулювання економічної діяльності інституту держави має бути спрямований у першу чергу на підтримку даної галузі. Це перш за все вирішення соціальних проблем сектору та держави в цілому. А саме зайнятість сільського населення та забезпечення нормальних умов їх проживання, виробництво необхідної кількості продуктів харчування для продовольчої безпеки держави, вирішення екологічних питань та ін. Тобто, державна підтримка аграрного сектору не обмежується лише підприємницькою діяльністю. Говорячи про механізми даної підтримки, можна зазначити, що вони є досить різноманітними: починаючи створенням сприятливих умов господарювання і закінчуючи прямими дотаціями та субсидіями. Проте, Україна, вступивши до Світової організації торгівлі, змушена скоротити перелік заходів прямої підтримки для того, щоб відповідати внутрішнім стандартам цієї організації. Що, на нашу думку, не є доцільним і сприятливим для розвитку вітчизняного аграрного сектору. Оскільки підприємства і особливо фермерські та домашні господарства потребують державних дотацій в значній мірі.

Український селянин живе і господарює в інституціональних умовах невизначеності, адже не створено підґрунтя для реального переходу соціо- економічного буття до принципів взаємної відповідальності, продовжується трансформація і невизначеність. До цього також потрібно додати особливості культури і ментальності, які притаманні жителям села й індивідам, зайнятим в аграрній сфері виробництва. Все це потрібно враховувати при розбудові інституційних параметрів сприяння мінімізації негативів трансформацій та переходу до моделі сталого розвитку [5, с. 52]. Спостерігається неприйняття моделі формування ринкових структур аграрної сфери, оскільки не вистачає мотивуючого економічного інтересу у жителів села. Тобто система інститутів та інституцій аграрного сектору не викликає економічної зацікавленості проживати у селі та розвивати тим

самим сільськогосподарське виробництво і соціальної сфери.

Суб'єктами інституційного забезпечення розвитку аграрної сфери в Україні є представницькі органи влади, виконавчі органи влади, головні та спеціально уповноважені центральні органи влади у сфері агрогосподарювання, інші центральні органи виконавчої влади, інші державні установи у сфері регулювання аграрних відносин, консультативно-дорадчі органи сільського населення, окремі науково-дослідні установи, господарюючі суб'єкти, фінансово-кредитні установи, діяльність яких спрямована на кредитування суб'єктів сільського господарства.

На сьогодні достатньо розповсюджена галузева (секторальна) організація агропромислового виробництва, яка спрямовує його на вертикальну інтеграцію у вигляді трансрегіональних агропромислових об'єднань. Проте, основним недоліком формування і розвитку агрохолдингів є перерозподіл сільської власності та втрата їх учасниками самостійності, при цьому інвестори зосереджують свою увагу на власних фінансових результатах та ігнорують проблеми соціального-екологічного характеру сільських територій. Тому, на нашу думку, в основу організації розвитку конкурентоспроможного великотоварного агропромислового виробництва на інноваційній основі, що передбачає використання механізмів інтеграції, необхідно поставити все ж таки кластеризацію.

Основними характеристиками аграрного кластера є:

- наявність групи взаємопов'язаних компаній. У їх структурі виділяється одне або декілька великих підприємств – лідерів, які утворюють центр (ядро) та визначають довгострокову стратегію кластера (ядром аграрного кластера може бути як велике аграрне підприємство, так і підприємство переробної галузі);

- географічна локалізація. Масштаби аграрного кластера можуть варіювати від одного міста або регіону до країни в цілому або декількох сусідніх країн;

- кооперація підприємств аграрного кластера. Кластер характеризується стійкістю господарських зв'язків і домінуювальним їх значенням для більшості учасників кластера. В аграрний кластер входять підприємства різних галузей, які технологічно пов'язані один з одним та спеціалізуються на виробництві основних і супутніх товарів або послуг;

- конкуренція усередині аграрного кластера. Її збереження є ключовим елементом концепції кластерів. Це спонукає їх учасників до постійного вдосконалення своєї діяльності та до інноваційного пошуку;

- інноваційна спрямованість аграрного кластера. Учасники кластера здатні швидко реагувати на потреби покупців, мають доступ до нових тех-

нологій усередині кластера, кооперуються для здійснення науково-дослідних робіт; конкурентний тиск стимулює підприємства до створення інновацій;

- взаємозв'язок інтересів підприємств аграрного кластера та регіону [6, с. 95].

Виходячи із вище зазначених ознак, можна сказати, що організація агропромислового виробництва на основі кластерів дасть поштовх до вирішення ряду проблем. Проте, інституційне забезпечення повинне створити умови для підтримки здорової конкуренції між підприємствами-учасниками, а також підвищити попит на інновації та забезпечити належні умови проживання для жителів сільської місцевості та поліпшити екологічну ситуацію на основі кластеризації.

Для подальшого розвитку національної аграрної сфери економіки важливу роль відіграє інноваційна діяльність. Стимулювання впровадження новітніх розробок у виробництво в країнах з інноваційною моделлю розвитку здійснюється в межах державних програм, де залучено різноманітні економіко-правові механізми, що забезпечують освоєння нових технологій і їх комерціалізацію [7, с. 71].

Інституційне забезпечення інноваційної діяльності в аграрній сфері все ще перебуває на етапі трансформації, оскільки у процесі переходу економіки на ринкові відносини науково-інноваційна сфера агрогосподарювання змушена переорієнтуватись на основі нових потреб.

У заданому аспекті варто звернути увагу на удосконалення інфраструктурного чинника ринку інновацій, особливо галузево-специфічного спрямування. Інституціональну інноваційну інфраструктуру України представляють сьогодні більше 50 інноваційних центрів різного профілю, перші з яких з'явилися ще в середині 90-х років у результаті реалізації низки міжнародних проектів, що фінансувалися європейськими і північно-американськими агентствами і фондами.

Певний внесок у забезпечення інноваційного розвитку здійснює аграрна наука, зокрема, наукові установи Національної академії аграрних наук України. Тут здійснюються випробування завершених наукових розробок, маркетингові дослідження, трансфер інновацій та наукове супроводження інноваційних проектів, науково-консультаційне та інформаційне обслуговування агроформувань. Центри наукового забезпечення агропромислового виробництва Академії, які функціонують у регіонах, активно працюють над створенням, освоєнням та організацією впровадження інновацій [7, с. 73]. Проте, цього недостатньо для ефективного інноваційного забезпечення аграрної сфери, оскільки потреби даної галузі набагато вищі за наявні можливості.

Вказана проблема існує тому, що направлена замала кількість інвестицій у розвиток вітчизняного сільського господарства. Це свідчить про

неефективне інституційне забезпечення, котре є стримуючим фактором для збільшення інвестиційних потоків. Підвищення кількості інвестицій в аграрний сектор залежить від діяльності фінансових інститутів, але структура фінансового ринку є складно сегментованою і тому здатна по різному здійснювати вплив на формування фінансових ресурсів аграрних підприємств.

Ми погоджуємось із думкою, що найбільший вплив на діяльність сільгоспвиробників мають комерційні банки. Власне, для українського фінансового ринку властивою є так звана «банкоцетрична» модель структурної побудови, за якої перерозподіл фінансових ресурсів здійснюється переважно комерційними банками, але для аграрного сектору банківське кредитування фактично є сферою залучення інвестицій [8, с. 189]. Сільське господарство як стратегічна галузь економіки України на сьогодні потребує достатнього кредитного забезпечення. Збільшення фінансових потоків до даної галузі сприятиме розвитку інновацій, формуванню конкурентоспроможного аграрного виробництва та вирішить проблему продовольчої безпеки країни.

Висновки з даного дослідження. Отже, підбиваючи підсумки, можна сказати, що аграрна сфера економіки України знаходиться у процесі трансформації. Це значить, що певні зміни вже розпочалися, проте, немає ще єдиного дієвого механізму, котрий системно зміг би здійснити перетворення в інституційному забезпеченні аграрної сфери. Тому наразі існує ряд проблем даного спрямування, а саме слабкий економічний інтерес у жителів села; слабкі умови для забезпечення чесної та здорової конкуренції; поширена монополізація серед виробників сільськогосподарської продукції; спрямованість суб'єктів лише на забезпечення позитивних фінансових результатів, а соціально-екологічні проблеми сільських територій відходять на другорядний план; розподіл власності та влади, переплетіння економічної та політичної влади; а також недофінансування та відсутність субсидування в даному секторі.

Аграрна сфера є так званим фундаментом продовольчої безпеки держави та сировинним базисом вітчизняної промисловості. Саме тому потрібно докласти зусиль, щоб усунути наявні проблеми в інституційному забезпеченні та перейти на шлях сталого розвитку галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Формування інституціонального середовища забезпечення економічної безпеки регіону. Офіційний сайт Львівського регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>
2. Шпикуляк О.Г. Інституціональне забезпечення розвитку та регулювання аграрного ринку: аналітична оцінка / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК: міжнар. наук.-вироб. журн. – 2010. – № 4. – С. 150-157.
3. Інституційне регулювання як детермінанта формування інноваційної моделі розвитку аграрної сфери / О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило, О.М. Супрун // Облік і фінанси АПК: науково-виробничий журнал. – 2011. – № 2. – С. 106-112.
4. Єфименко Т. Інституційне регулювання економічного розвитку / Т. Єфименко // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 16-26.
5. Шпикуляк О.Г. Інституції та механізми регулювання аграрного ринку: теоретико-практична оцінка функціонування / О.Г. Шпикуляк // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 2. – С. 46-59.
6. Ульяновченко Ю.О. Державне стимулювання розвитку аграрних кластерів / Ю.О. Ульяновченко // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХаPI НАДУ «Магістр», 2015. – Вип. 1(48). – С. 92-100.
7. Задорожна Л.М. Оцінка стану інституційного забезпечення розвитку ринку інновацій в аграрній сфері / Л.М. Задорожна // Молодий вчений. – 2015. – № 7(22). – С. 70-75.
8. Кравець В.І. Перспективи забезпечення розвитку аграрного сектору фінансовими інститутами в Україні / В.І. Кравець // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1(6). – Т. 2. – Полтава: ПДАА. – 2013. – С. 187-191.

ЩОДО ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ТЕРМІНУ «УПОВНОВАЖЕНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ОПЕРАТОР» У ЗАКОНОДАВСТВІ ЄС ТА УКРАЇНИ

ABOUT COMPARATIVE ANALYSIS THE NATURE AND CONTENT OF TERM «AUTHORIZED ECONOMIC OPERATOR» IN THE LEGISLATION OF THE EU AND UKRAINE

Досліджено сутність та зміст терміну «Уповноважений економічний оператор» у законодавстві ЄС та України. Визначено розбіжності у розумінні та застосуванні терміну в Україні та ЄС, наслідки, які ці розбіжності викликають у практичній діяльності митних органів України. Окреслено шляхи гармонізації положень митного законодавства України та ЄС з метою залучення українських суб'єктів зовнішньоекономічних операцій до міжнародних уповноважених ланцюгів поставок товарів.

Ключові слова: УЕО, Рамкові стандарти безпеки ВМО, зовнішньоекономічна діяльність, державне регулювання, Керівництво DG TAXUD.

Исследованы сущность и содержание термина «Уполномоченный экономический оператор» в законодательстве ЕС и Украины. Определены различия в понимании и применении этого термина в Украине и ЕС, последствия, которые эти несоответствия вызывают в практической деятельности таможенных органов Украины.

Предложены пути гармонизации положений таможенного законодательства Украины и ЕС, с целью привлечения украинских субъектов внешнеэкономических операций с международными уполномоченных цепей поставок товаров.

Ключевые слова: УЭО, Рамочные стандарты безопасности ВТО, внешнеэкономическая деятельность, государственное регулирование, Руководство DG TAXUD.

The essence and meaning of «authorized economic operator» in the legislation of the EU and Ukraine. The differences in the understanding and application of the term in Ukraine and the EU, effects that cause these differences in practice customs authorities of Ukraine. The ways of harmonisation of the provisions of the customs legislation of Ukraine and the EU, in order to attract Ukrainian subjects of foreign economic operations authorized international supply chain of goods..

Key words: AEO, Safe Framework, foreign trade, state regulation, AEO Guidelines DG TAXUD.

УДК 339

Ємець А.В.

старший викладач
кафедри митної справи
Університет державної фіскальної
служби України

Постановка проблеми. Зі схваленням у червні 2005 року на сесії Ради Всесвітньої митної організації в Брюсселі Рамкових стандартів безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі (далі – Рамкові стандарти ВМО) [1] митна справа у світі отримала значний імпульс для розвитку. «Дві опори» Рамкових стандартів ВМО (співробітництво між держаними контролюючими органами різних країн під керівництвом митних адміністрацій та новий формат їх співпраці із бізнесом) [1] фактично окреслили головні риси нової форми митного контролю – інформаційного контролю ланцюгів постачання товарів у постіндустріальному суспільстві. Епохальність цієї події легко оцінити, пригадавши, що раніше існуючі форми митного контролю були відомі людству ще за часів Стародавнього світу. Всі вони, із незначними етнічними та технологічними відмінностями, тисячоліттями повсякденно використовувалися для епізодичного контролю конкретних вантажів у визначених географічних пунктах, залишаючи поза увагою зовнішньоекономічну операцію в цілому.

У той же час, цей міжнародний документ за змістом повністю відповідає своїй назві – він установлює лише рамки (дороговкази), в яких кожна країна має право просуватися на шляху запровадження нових форм митного контролю «із власною швидкістю» та з власними пріоритетами. Так наприклад, для США та Великобританії головним

пріоритетом в імplementації положень Рамкових стандартів ВМО [1] є захист від терористичних загроз, для Індії – підключення своїх перспективних з точки зору експорту галузей промислового виробництва (автомобілебудування, фармація) до глобальних світових ланцюгів поставок товарів, для країн Африки – це оптимізація ланцюгів постачання гуманітарних вантажів та взагалі продуктів харчування у віддалені райони континенту тощо.

В Україні внаслідок впливу цілого ряду об'єктивних та суб'єктивних чинників по теперішній час всі наукові розробки з цього питання знаходяться у теоретичній площині. Виходячи із географічного положення України, та з огляду на неодноразово проголошений курс на євроінтеграцію країни, вивчення європейського погляду на імplementацію Рамкових стандартів ВМО [1] є критично необхідним для України. Центральне місце у практичній реалізації інформаційного методу митного контролю за Рамковими стандартами ВМО [1] посідає інститут Уповноваженого економічного оператора (далі – УЕО).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність піднятої теми зумовила відповідні дискусії в наукових і бізнес виданнях України. Теоретичні та практичні аспекти впровадження інституту УЕО, світовий досвід функціонування таких підприємств у межах уповноважених ланцюгів постачання, а також становлення правових норм

України щодо міжнародної митної моделі державно-приватного партнерства досліджували такі науковці, як: І.Г. Бережнюк [2], Білоус-Осінь [3], О.М. Вакульчик, І.Д. Харламова [4], С.Г. Левченко [5], Є.Б. Павленко [6], П.В. Пашко [7], А. Пономаренко [8], І.Л. Рудая [9], В.О. Сергійчик [10], С.С. Терещенко, Г.Д. Симонова, Г.О. Хабло [11] та інші.

Особливості функціонування інституту уповноваженого економічного оператора в ЄС на основі матеріалів Генерального директорату Європейської комісії з оподаткування та митного союзу (далі – DG TAXUD) «Уповноважені економічні оператори. Керівництво» (далі – Керівництво) [12] досить докладно розглянуто В. А. Туржанським та Д. М. Хомою [13].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи те, що в Угоді про асоціацію з ЄС [14] відсутня згадка про приєднання України до ЄС, та той факт, що одним з базових принципів роботи Рамкових стандартів ВМО [1] є взаємне визнання митними адміністраціями статусу УЕО (у тому числі із країнами поза межами ЄС), нагальною потребою є наукове осмислення європейського підходу до визначення сутності та змісту терміну «УЕО», в контексті створення у майбутньому умов (законодавчих, організаційних) для побудови уповноважених ланцюгів поставок товарів за участю підприємств України, український статус УЕО яких буде визнаватися митними адміністраціями країн ЄС.

Мета статті. Провести порівняльний аналіз сутності та змісту терміну «УЕО» у законодавстві ЄС та України в якості відправного пункту на шляху укладення угоди про взаємне визнання статусу УЕО між Україною та ЄС.

Виклад основного матеріалу. Розгляд сутності та змісту терміну «УЕО» (АЕО – в англійських документах) у законодавстві України та ЄС проведемо послідовно порівнявши їх суб'єкт, об'єкт та обсяг взаємовідносин, що регулюються. З метою спрощення викладення матеріалу та враховуючи, що види спрощень (преваг), встановлені Рамковими стандартами ВМО [1], є наслідком отримання особою статусу УЕО, у даній роботі вони (види спрощень) розглядатися не будуть.

Відповідно до положень статті 12 Митного кодексу України (далі – МКУ) [15] УЕО – це підприємство, створене відповідно до законодавства України, яке відповідає умовам та має право користуватися спеціальними спрощеннями, встановленими цим кодексом на всій території України.

За Керівництвом [12] УЕО – це економічний оператор ЄС, що:

- веде діяльність, яка повністю чи частково регулюється митним законодавством;
- ділова практика якого визнана надійною;

– має право користуватися перевагами програми УЕО на всій території ЄС.

Таким чином, суб'єктом при розгляді «статусу УЕО» виступає та особа – підприємство, економічний оператор, який його отримує.

З наведеного зрозуміло, що спочатку необхідно порівняти зміст термінів «підприємство» за законодавством України і «економічний оператор» за законодавством ЄС.

Підприємство за законодавством України (Стаття 62 Господарського кодексу України) це юридична особа, яка має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків та може мати печатки [16].

У свою чергу під «економічним оператором» ЄС розуміється: особа, бізнес якої пов'язаний із виконанням положень митного законодавства (Стаття 5(5) Митного кодексу ЄС) [17]. Відповідно до положень статті 5(4) Митного кодексу ЄС (далі – МК ЄС) [17] термін «особа» означає:

- фізичну особу;
- юридичну особу;
- будь-яке об'єднання осіб, яке не є юридичною особою, але визнається в рамках Союзу або національного законодавства таким, що може вчиняти правочини.

При цьому національне законодавство кожної держави-члена ЄС має пріоритет у визначенні кола осіб, які мають право на вчинення правочинів.

Таким чином зрозуміло, що європейське законодавство, на відміну від українського, не обмежує коло осіб, що можуть претендувати на статус УЕО лише юридичними особами. Замість цього, первісним критерієм у законодавстві ЄС виступає вид діяльності підприємства; якщо він цілком чи частково не пов'язаний із безпосереднім виконанням митного законодавства, таке підприємство не може бути УЕО. При цьому необхідно зазначити, що Керівництво [12] прямо вказує на відкритість європейської програми УЕО для всіх економічних операторів, у тому числі малого і середнього бізнесу, незалежно від їх ролі в міжнародних ланцюгах поставок. У той же час, у законодавстві ЄС відсутня норма щодо того, щоб УЕО працювали виключно із економічними операторами, які теж мають цей статус.

Враховуючи вищевикладене, можливо зробити висновок, що за своєю сутністю суб'єкт терміну «УЕО» у законодавстві України та ЄС майже тотожні. Необхідність вести діяльність, що регулюється митним законодавством прямо визначена законодавством ЄС, мається на увазі в законодавстві України... Що не критично з огляду на те, що Україна унітарна держава, а ЄС – союз держав із єдиною митною територією.

За змістом визначення суб'єкту терміну «статус УЕО» в законодавстві ЄС значно більший за рахунок включення фізичних осіб та громадських організацій.

Об'єктом регулювання у терміні «УЕО» є зовнішньоекономічна діяльність підприємства, визначена у Керівництві словосполученням «ділова практика», яка повинна бути «визнана надійною» митною адміністрацією країни, яка надає особі такий статус [12].

Що стосується оцінки надійності «ділової практики» претендента на отримання статусу УЕО, то цей процес взагалі не згадується у визначенні МКУ (див. Статтю 12 МКУ) [15]. Це, на думку автора, стало однією з причин¹ відсутності українських УЕО через п'ять років після введення в митне законодавство України відповідних правових норм. Замість оцінки ділової практики Стаття 13 МКУ [15] містить положення щодо подання претендентами на отримання статусу УЕО заяви та отримання відповідного сертифікату. До речі, «порядок та критерії оцінки відомостей, заявлених підприємством для отримання статусу уповноваженого економічного оператора», які повинно було визначити Міністерство фінансів України власним наказом (див. п. 13 Статті 13 МКУ) [15], досі не затверджено. Слід зазначити, що критерії отримання особою статусу УЕО в законодавстві ЄС займають всю Частину 2 Керівництва [12] та описані більш докладно, ніж в українському законодавстві (див. Статтю 14 МКУ) [15].

З аналізу тексту Керівництва [12] можливо зробити висновок, що в практиці застосування положень митного законодавства ЄС процес оцінки ділової практики УЕО розпочинається ще до моменту звернення із заявою про надання статусу УЕО (заповнення збірника самооцінки, консультацій із митними органами щодо раціонального вибору статусу...) і продовжується весь час роботи особи у сфері міжнародної торгівлі (інформування про зміни у складі виконавців ланцюга постачання та інших підрядників, спільне використання інформації з систем обміну комерційною інформацією тощо).

Заслуговує також на увагу практика диференційованого підходу митних органів ЄС до оцінки ділової практики особи залежно від ролі (обсягу відповідальності), яку конкретний УЕО буде відігравати (нести) в уповноваженому ланцюзі поставки товарів (імпортер, експортер, власник митного складу, перевізник та т. ін.). Теоретичною основою такого підходу є положення Керівництва [12] стосовно зобов'язань економічних операторів у міжнародному ланцюзі постачань товарів (у табличному

вигляді цю інформацію можливо переглянути у роботі В. А. Туржанського та Д. М. Хоми [13]).

Таким чином, можливо вважати доведеним, що у визначенні МКУ не визначено об'єкт регулювання терміну «УЕО», що лишає митні органи України можливості (не визначена процедура) визначати відповідність конкретного заявника умовам (критеріям) отримання статусу УЕО.

На завершення порівняльного аналізу змісту поняття УЕО в законодавстві України та ЄС необхідно розглянути обсяг відносин, що регулюється терміном УЕО. Під обсягом відносин у даному випадку, на думку автора, слід розуміти «географічне поширення» статусу УЕО у зазначених правових системах у розумінні митних територій, де вони працюють; та резиденства особи, яка має статус УЕО.

Відповідно до положень п. 4 Статті 12 МКУ «Статус уповноваженого економічного оператора визнається на всій митній території України» [15], що з огляду на розглянуте вище визначення терміну УЕО в українському законодавстві, обмежує переваги статусу УЕО лише митною територією України географічно та українськими підприємствами за ознакою резидентства. Таке становище виникає завдяки тому, що МКУ [15] не містить норм щодо взаємного визнання статусу УЕО наданого іноземними митними адміністраціями, передбаченого п. 1.4.1. Рамкових стандартів ВМО [1].

Що стосується законодавства ЄС, то статус УЕО географічно та за резиденством поширюється на всі країни ЄС, незалежно від того, в якій країні особа його отримала, та за межі Союзу завдяки застосуванню системи угод про взаємне визнання статусу УЕО (угоди МРА за скороченням в англійській мові документах DG TAXUD).

У Розділі V «Взаємне визнання» Частини 1 Керівництва (див. с. 29) [12] систему угод про взаємне визнання статусу АЕО зазначено, як один з ключових елементів зміцнення і сприяння безпеці ланцюга поставок за принципом «з рук в руки». Така оцінка не буде виглядати перебільшенням, оскільки наявність в іноземного виконавця ланцюга постачання статусу учасника програми партнерства в торгівлі використовується митними органами ЄС в якості фактора, що зменшує оцінку ризику в алгоритмі автоматизованої системи аналізу ризиків.

Принцип взаємного визнання передбачає, що митна адміністрація в одній країні визнає статус УЕО, авторизованих в іншій країні.

У межах ЄС ця норма закріплена у МК ЄС (див. Стаття 38 (4) МК ЄС [17]) і використовується для всіх типів УЕО (митні спрощення – АЕОС за скороченням в англійській мові документах DG TAXUD та надійності та безпеки – АЕОС). Норма реалізується у напівавтоматичному режимі – для того щоб митні органи ЄС могли надати переваги відповідно

¹ Іншим негативним чинником затримки процесу імплементації положень Рамкових стандартів ВМО [1] у практику митної справи України можливо вважати переконання українського законодавця в тому, що спрощення для УЕО можуть бути лише «спеціальними» (див. Статтю 15 МКУ [15]). У той час, коли законодавець ЄС розглядає статус УЕО та пов'язані із ним переваги учасників уповноваженого ланцюга поставки товарів лише, як один із звичайних дозволів, що надаються митними органами особам, які сумлінно працюють у сфері міжнародної торгівлі товарами (див. на с. 21 Керівництва [12]).

до отриманого особою статусу, УЕО повинен задекларувати митниці свій код в Єдиній централізованій базі даних підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на території ЄС (код EORI підприємства, див. с. 20 Керівництва [12]).

Що стосується країн поза межами ЄС («треті країни» у термінології Керівництва [12]), то за інформацією офіційного сайту DG TAXUD, ЄС уклав та реалізує угоди про взаємне визнання статусу УЕО з Норвегією, Швейцарією, Японією, Андоррою, США і Китаєм. Подальші переговори в даний час ведуться або будуть запущені найближчим часом з іншими найважливішими торговельними партнерами (інформація станом на 16.06.2017). Крім того, ЄС надає технічну допомогу ряду країн, щоб підготувати їх для створення національних програм УЕО [18]. При цьому, незалежно від договірної країни, в країнах ЄС статус УЕО з митних спрощень (АЕОС) не враховується за угодами про взаємне визнання (MRA) з третіми країнами (див. с. 10 Керівництва [12]).

Враховуючи вищевикладене, стає очевидним, що чинне українське законодавство має значно вужчий обсяг відносин, що регулюється із використанням терміну «УЕО» за рахунок відсутності в ньому норм про можливість взаємного визнання статусу УЕО, наданого іноземними митними адміністраціями на підставі відповідних міжнародних угод.

Висновки з проведеного дослідження. На завершення стисло зазначимо висновки даного дослідження:

1. За своєю сутністю визначення суб'єкта терміна «УЕО» в законодавстві України та ЄС майже тотожні, не суттєві відмінності пов'язані із різницею у міжнародно-правовій структурі України та ЄС.

2. Об'єкт регулювання терміна «УЕО» у визначенні МКУ відсутній.

3. Неможливість взаємного визнання статусу УЕО, наданого іноземними митними адміністраціями на підставі відповідних міжнародних угод не дає можливості залучення українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до міжнародних уповноважених ланцюгів постачання товарів та розпочати роботу із ВМО та іншими міжнародними організаціями зі створення національної програми УЕО.

У підсумку можливо запропонувати внести у встановленому порядку зміни до Митного кодексу України з урахуванням положень Керівництва [12], виклавши в тому числі п. 1 Статті 12 МКУ [15] у такий редакції:

«1. Уповноважений економічний оператор – це особа, діяльність якої повністю або частково регулюється митним законодавством та визнана надійною відповідно до положень цього Кодексу, або на підставі положень міжнародних угод за участю України про взаємне визнання статусу уповноваженого

економічного оператора, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України.

Особа зазначена у частині першій цієї статті має відповідати умовам та має право користуватися спрощеннями, встановленими цим Кодексом та/або положеннями міжнародних угод за участю України про взаємне визнання статусу уповноваженого економічного оператора, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації // База даних «Законодавство України»/ВР України. – 2005. – URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/976_003 (дата звернення: 16.06.2017).

2. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія. – Дніпропетровськ, АМСУ, 2009. 543 с.

3. Білоус-Осін Т. І. Процес становлення уповноваженого економічного оператора як суб'єкта митного права: міжнародний досвід / Т. І. Білоус-Осін // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 2(8). – С. 181-189. – URL: <http://aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-pomeriv/2-8-2014> (дата звернення: 16.06.2017).

4. Вакульчик О. М. Кількісна оцінка якісних характеристик суб'єкта ЗЕД з метою надання статусу уповноваженого економічного оператора / О. М. Вакульчик, І. Д. Харламова // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. – 2013. – № 1. – С. 12-23. – URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsue_2013_1_4.pdf (дата звернення: 16.06.2017).

5. Левченко С. Г. Інститут уповноваженого економічного оператора: новела законодавства / С. Г. Левченко // Митна справа: науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності; фахове видання. – 2011. – № 4. – С. 22-30.

6. Павленко Є. Б. З практики впровадження Рамкових стандартів безпеки SAPE // II Міжнародна науково-практична конференція курсантів, студентів та молодих учених «Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі», 27 берез. 2009 р. АМСУ, м. Дніпропетровськ. – Д., 2009. – С. 44-46.

7. Пашко П. В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) / П. В. Пашко. – О.: АТ «Пласке», 2009. – 628 с.

8. Пономаренко А. Підходи к формированию концепции развития транзитных грузовых перевозок по территории Российской Федерации // Право и экономика. – 2011. – № 5. – С. 48-52.

9. Рудая И. Л. Таможенное регулирование на таможенной территории Таможенного союза: о статусе и роли уполномоченного экономического оператора // Таможенное дело. – 2009. – № 4. – С. 27-28.

10. Сергійчик В. О. Актуальні питання запровадження інституту уповноваженого економічного оператора: зарубіжний досвід / В. О. Сергійчик // Юридичний вісник. – 2013. – № 2. – С. 166-172.

11. Терещенко С. С. Міжнародні стандарти щодо статусу уповноваженого економічного оператора /

С. С. Терещенко, Г. Д. Симонова, Г. О. Хабло // Митна безпека. Серія «Економіка». – 2010. – № 2. – С. 71-80.

12. Authorised Economic Operators [Guidelines, Approved by the CCC-GEN (AEO subsection) on 11 March 2016] // Authorised Economic Operators/DG Taxud. – 2016. – URL: http://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/customs/policy_issues/customs_security/aeo_guidelines_en.pdf (дата звернення: 16.06.2017).

13. Туржанський В. А. Особливості функціонування інституту уповноваженого економічного оператора в ЄС/В. А. Туржанський, Д. М. Хома // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2016. – Вип. 29. – С. 68-77. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2016_29_11 (дата звернення: 16.06.2017).

14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони // оф. сайт КМ України/КМ України. – 2014. – URL: <http://www.kmu.gov>

ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631 (дата звернення: 16.06.2017).

15. Митний кодекс України: Закон від 13.03.2012 № 4495-VI // База даних «Законодавство України»/ВР України. – 2012 – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 16.06.2017).

16. Господарський кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 16.06.2017).

17. Regulation (EU) 952/2013 of the European Parliament and the Council, 9 October 2013, laying down the Union Customs Code. Official Journal of the European Union, L269/1, 10.10.2013, pp. 1-101.

18. Mutual Recognition // Authorised Economic Operators/DG Taxud. – 2016. – URL: http://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/customs/policy_issues/customs_security/aeo_guidelines_en.pdf (дата звернення: 16.06.2017).

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

PROVIDING OF COMPETITIVENESS OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF EUROPEAN INTEGRATION

УДК 339.92:[338.43.009.12(477)]

Кицюк І.В.

к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Фіщук І.О.

студент Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті розглянуто основні тенденції та чинники розвитку аграрного сектора економіки України, проаналізовано рівень конкурентоспроможності українських підприємств АПК на світових ринках та обґрунтовано пропозиції щодо посилення конкурентних позицій українських підприємств на світових ринках агропродовольчої продукції.

Ключові слова: аграрний сектор, експортний потенціал, євроінтеграція, АПК, конкурентоспроможність.

В статье рассмотрены основные тенденции и факторы развития аграрного сектора экономики Украины, проанализирован уровень конкурентоспособности украинских предприятий АПК на мировых рынках и обо-

снованы предложения по усилению конкурентных позиций украинских предприятий на мировых рынках агропродовольственной продукции.

Ключевые слова: аграрный сектор, экспортный потенциал, евроинтеграция, АПК, конкурентоспособность.

This article explores the main trends and factors of the agricultural sector of Ukraine, the level of competitiveness of Ukrainian agricultural enterprises in world markets is analyzed and suggestions for strengthening the competitive position of Ukrainian companies in global markets of agricultural products are provided.

Key words: agricultural sector, export potential, European integration, agribusiness, competitiveness.

Постановка проблеми. Процеси інституціональних перетворень в аграрному секторі економіки України виступають одним із ключових факторів сталого розвитку держави та її регіонів, забезпечення продовольчої безпеки та підвищення конкурентоспроможності економіки в цілому. Нагальність питання загострюється через низьку економічну ефективність виробництва, необхідність його адаптації до умов глобального ринкового середовища, що пов'язані в першу чергу з відсутністю комплексного підходу до трансфор-

маційних процесів у даній сфері. Це зумовлено неврахуванням принципів системності, а також об'єктивних закономірностей розвитку державного регулювання через недостатність наукового обґрунтування формування господарських структур та взаємовідносин між учасниками в аграрному секторі економіки України.

Прагнення України інтегруватися до європейської спільноти зумовлює необхідність здійснення виваженої державної політики в різних галузях економіки у тому числі і в аграрному секторі. Така

політика спрямована на розробку комплексу заходів щодо адаптації вітчизняного сільського господарства до вимог і стандартів спільної аграрної політики ЄС. Збалансована й ефективна аграрна політика, яка забезпечуватиме конкурентоспроможність вітчизняного продовольства та сільськогосподарської сировини на світових ринках, стане позитивним аргументом при вирішенні питання членства України в ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі питання конкурентоспроможності української економіки, включаючи питання, пов'язані з розвитком АПК України в умовах євроінтеграції у своїх працях розглядали такі вчені, як: П. Гайдучий [7], О. Копистко [8], Л. Марищенко [4], Ю. Сусіденко [10] та ін. Аналіз результатів останніх досліджень підтверджує доцільність продовження вивчення впливу євроінтеграційних процесів на розвиток українського аграрного сектора.

Постановка завдання. Мета даної статті полягає в аналізі сучасного стану українського АПК, напрямів його адаптації до вимог аграрної політики ЄС та вивченні шляхів підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аграрний сектор України є системоутворювальним у національній економіці, формує засади збереження суверенності держави, а саме: продовольчу безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій. Водночас сільське господарство постає і як невід'ємна складова сільського розвитку: як джерело ресурсів, сфера реалізації трудового потенціалу, визначальний чинник змістового наповнення векторів соціальних трансформацій тощо. Тому агропромисловий комплекс і сільське господарство завжди знаходилися серед пріоритетів розвитку країни.

Конкурентоспроможність – це один із головних чинників, що забезпечує сталий розвиток як окремих галузей, так і будь-якого підприємства. Актуальність проблем конкурентоспроможності України на світовому ринку зросла в 90-ті рр. ХХ ст., активізувавши процеси створення необхідних умов щодо входження країни у світовий економічний простір та переходу до функціонування економіки в умовах жорсткої ринкової конкуренції [1].

Конкурентоспроможність агропромислового сектора розглядається, як дуже широке поняття, що характеризує його здатність конкурувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Зокрема, О. Копистко зазначає, що конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва характеризує його здатність конкурувати на внутрішньому та зовнішньому ринках і вимірюється ступенем присутності вітчизняної продукції на них [8]. Л. Прокопєць зазначає, що конкурен-

тоспроможність вітчизняного сільськогосподарського підприємства визначається такими параметрами: здатність ефективно функціонувати на внутрішньому і зовнішньому ринках; спроможність продукції даного підприємства конкурувати на ринку з аналогічною продукцією; отримання підприємством конкурентних переваг на основі продукції відповідної якості [9]. Ю. Сусіденко важливою умовою забезпечення конкурентоспроможності підприємств розглядає ефективне використання ресурсів, залучення кваліфікаційного персоналу, досягнень сучасного менеджменту, інноваційних, фінансових та інформаційних можливостей підприємства, що в сукупності являють собою його потенціал, який у свою чергу також має бути конкурентоспроможним [10].

Аграрний сектор позиціонується в якості «локомотиву» зростання національної економіки, оскільки він забезпечує 14% загального обсягу ВВП України та 42% від загального обсягу українського експорту, підтвердивши статус експортної галузі номер один в українській економіці. Для прикладу у 2016 р. експорт аграрної продукції з України становив 15,4 млрд дол. США. Основу товарної структури українського аграрного експорту становили зернові культури – 16% від загального експорту, жири та олії – 9% та олійні культури – 4%. З виробництва зернових культур та соняшникової олії Україна сьогодні входить у сімку світових лідерів, а сільське господарство є найбільш стабільно працюючим сектором економіки (сільськогосподарське виробництво в останні 10 років переважно демонструвало позитивну щорічну динаміку за виключенням деяких років, коли переважали негативні фактори впливу природно-кліматичних умов) [6].

З поглибленням політичних євроінтеграційних процесів відбулися і зміни на ринках збуту агропродукції та продуктів харчування, зокрема, на 31% зменшився експорт до країн СНД. Натомість на 33% зріс експорт продукції до США, на 10% – в Азію, на 4% до – країн Євросоюзу, що дало можливість збільшити частку експорту до країн Азії (46,6%), США (0,3%) та європейських країн (2,7%). Найбільші частки у зовнішньоторговельному обороті між ЄС та Україною мають наступні країни: Польща – 13,3%, Іспанія – 12,4%, Нідерланди – 11,7%, Німеччина – 11,6%, Італія – 11,4%, Франція – 10,2%, Бельгія – 4%, Великобританія – 3,9%, Португалія – 2,9%, Угорщина – 2,7% [4].

Загалом даний сектор економіки виступав своєрідною точкою опори для економіки України у складні кризові роки. Прикладом є 2008 та 2013 роки, коли більшість видів економічної діяльності демонстрували падіння виробництва, але саме завдяки зростанню сільськогосподарського виробництва Україна зберігала позитивну динаміку ВВП (у 2008 р. зростання

ВВП становило 2,2%, що було забезпечено збільшенням сільськогосподарського виробництва на 17,1%, у 2013 р. ВВП на нульовому рівні при збільшенні сільськогосподарського виробництва на 13,6%).

Однак, не зважаючи на позитивні тенденції, сьогодні конкурентоспроможність українського аграрного сектору експерти оцінюють вкрай низько. Маючи високий ресурсний потенціал, Україні не вдалося зберегти та збільшити свої конкурентні переваги. У рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму за 2016-2017 рр. Україна, у порівнянні з минулим роком, втратила 6 пунктів та посіла 85 позицію серед 138 країн світу і зараз знаходиться між Намібією та Грецією, причому показник конкурентоспроможності України також знизився з 4,14 до 4,03 [5]. Про низький рівень конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на європейському продовольчому ринку свідчать низька ефективність цієї галузі порівняно з іншими країнами та невідповідність структури українського експорту попиту країн ЄС на сільськогосподарську продукцію.

Конкурентоспроможність більшості видів національної агропродовольчої продукції суттєво знижує її невідповідність міжнародним і європейським стандартам якості та безпечності. Упровадження таких стандартів безпосередньо у виробництво ускладнюється ще й тим, що понад 95% картоплі, 85% овочів, 80% плодоягідної продукції, зосереджено в підсобних господарствах населення та дрібних землевласників. Аналогічна ситуація спостерігається і на ринку молока та м'яса.

Фахівці Національної академії аграрних наук України переконані, що найближчим часом Україна зможе відновити втрачені позиції за незначної підтримки з боку держави. А щодо витрат на модернізацію виробництва і запровадження стандартів на вітчизняну м'ясо-молочну та плодоовочеву продукцію не перевищать 900 млн євро протягом 10 років імплементації Угоди про асоціацію.

Що ж до державної підтримки, то згідно з українським законодавством питома вага видатків на фінансування аграрного сектору має становити не менше 5% видаткової частини Державного бюджету. Реальні обсяги фінансування не досягають задекларованих показників (табл. 1).

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС є важливим чинником розвитку аграрної галузі, оскільки для України відкриваються перспективи поступового освоєння ринку країн ЄС національними компаніями, підвищення рівня якості, безпечності, екологічних характеристик української продукції АПК, покращення стану продовольчої безпеки держави. Тому для України постає завдання вироблення механізмів державної політики щодо підвищення ефективності вико-

ристання наявного потенціалу аграрного сектору економіки, його адаптації до нових умов, у т.ч. з урахуванням можливих ризиків, які виникатимуть внаслідок лібералізації зовнішньоторговельних відносин з європейськими країнами.

Таблиця 1

Динаміка видатків загального фонду Державного бюджету України, млрд грн

Показники	Роки					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Видатки Державного бюджету (всього)	360,5	363,6	384,6	554,6	642,3	735,4
Міністерство аграрної політики та продовольства	8,6	8,4	3,5	1,7	1,6	5,5
Відсоток до загального обсягу видатків	2,39	2,3	0,9	0,3	0,25	0,7

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України

В Угоді передбачено, що зону вільної торгівлі сторони поступово створюють протягом перехідного періоду, що не перевищує 10 років, починаючи з дати набрання чинності Угоди. Статтею 29 Угоди передбачено, що кожна сторона зменшує або скасовує ввізне мито на товари, що походять з іншої сторони, відповідно до графіків, встановлених у Додатку I-A до Угоди. При цьому п. 4 цієї статті передбачено, що через 5 років після набрання Угодою чинності сторони можуть на запит будь-якої сторони провести консультації між собою з метою розгляду прискорення та розширення сфери скасування ввізного мита у торгівлі між ними [2].

Задля створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі Україна та ЄС домовилися про значну лібералізацію ставок ввізного мита на товари. З підписанням Угоди – 83% сільськогосподарської продукції України ввозиться до ЄС без мита. Ще для 2% сільськогосподарської продукції українського походження мито знижуватиметься до нуля протягом 10 років. На решту 15% ЄС встановлює тарифні квоти з нульовою ставкою в рамках квоти або ненульовою ставкою за межами квоти. Як результат, Україна зможе додатково отримати 383 млн євро експортних надходжень (табл. 2).

Попри існуючі виклики головна перевага членства в ЄС у сільськогосподарському секторі – це збільшення доходів аграріїв та підвищення життєвого рівня сільських мешканців. Селянам виділятимуться кошти на облаштування сільських доріг, інфраструктури тощо. З'явиться можливість розвивати на селі й інші галузі господарства, наприклад сільський туризм. Членство в ЄС від-

криє можливості залучення інвестицій, розвитку галузей господарства, розширення виробництва, створення високооплачуваних робочих місць.

З метою мінімізації ризиків і використання можливостей для агропромислового комплексу внаслідок підписання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом необхідно реалізувати низку заходів державної аграрної політики, що не суперечитимуть принципам державної підтримки та регулювання аграрного ринку, передбачених угодою про асоціацію між Україною та ЄС, які забезпечать умови для підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції АПК. Зусилля слід сконцентрувати на:

- прискоренні процесу впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері агропромислового виробництва;

- розробленні системи моніторингу зовнішньоторговельних операцій з країнами ЄС як механізму оперативного реагування на кон'юнктурні зміни аграрного ринку;

- сприянні розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва, у т. ч. правовій регламентації діяльності особистих селянських господарств населення та розробленні механізму їх трансформування у фермерські господарства, що дасть змогу забезпечити інтеграцію особистих господарств населення у ринкові механізми функціонування аграрного сектору;

- заохоченні кооперативного руху на селі, спрямованого на спільне ведення господарської діяльності окремими суб'єктами господарювання, що дозволить зменшити витрати на виробництво і реалізацію сільськогосподарської продукції.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, аналіз сучасного стану АПК дає змогу стверджувати про наявність в аграрному секторі низки проблем, які перешкоджають підвищенню рівня його конкурентоспроможності. Гострою проблемою для України постає забезпечення та гарантування стандартів якості агропродовольчої продукції. Досвід ЄС свідчить, що питання якості продукції є домінуючою проблемою для всіх країн-членів і найбільше – для претендентів на вступ до ЄС. Без суттєвого поліпшення якості продукції не може бути вирішена жодна значна економічна чи соціальна проблема в Україні. Але все ж для України аграрний сектор залишається пріоритетним і перспективним. Розвиток українського агропромислового комплексу залежить як від внутрішніх, так і від зовнішніх чинників, а в умовах посилення глобалізації роль останніх зростає. Поглиблення європейської інтеграції прискорить модернізацію української економіки, яка супроводжуватиметься поступовим прийняттям сучасного регулювання ринку сільськогосподарської продукції та аграрного бізнесу, що дозволить збільшити прозорість в економіці. Це у свою чергу призведе до зміцнення довіри українських та іноземних інвесторів і відповідно до зростання обсягів інвестицій у країну в цілому.

Таблиця 2

Умови тарифного регулювання експорту до ЄС деяких сільськогосподарських товарів

Продукція	Діючі ставки ввізного мита	Умови Угоди		
		Квота імпорту в ЄС	Ставка ввізного мита в межах квоти імпорту в ЄС	Ставка ввізного мита понад квоту імпорту в ЄС
Пшениця	від 95 до 148 євро за 1 тону	950 тис. тон на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 1 млн. тон на рік	0 євро за 1 тону	від 95 до 148 євро за 1 тону
Насіння рапсу	0%	Не передбачено жодних імпортних квот	Не застосовується	0%
Кукурудза	до 94 євро за 1 тону	400 тис. тон на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 650 тис. тон на рік	0 євро за 1 тону	до 94 євро за 1 тону
Соняшникова олія	6,4%	Не передбачено жодних імпортних квот	Не застосовується	6,4%
Свинина	до 86,9 євро за 100 кг	20 тис. тон на рік + додаткова квота в розмірі 20 тис. тон на рік ¹	0 євро за 100 кг	до 86,9 євро за 100 кг
М'ясо свійської птиці	від 18,7 до 102,4 євро за 100 кг	16 тис. тон на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 20 тис. т. на рік + додаткова квота в розмірі 20 тис. тон на рік ¹	0 євро за 100 кг	від 18,7 до 102,4 євро за 100 кг
Яйця (імпортовані не для інкубації)	30,4 євро за 100 кг	1, 5 тис. тон на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 3 тис. тон на рік + додаткова квота в розмірі 3 тис. тон на рік	0 євро за 100 кг	30,4 євро за 100 кг

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Павліха Н. В. Управління конкурентоспроможністю національної економіки: регіональний вимір: монографія / Н. В. Павліха, І. В. Кицюк; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – 184 с.
2. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом – [Електронний ресурс]. – Режим доступу [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011]
3. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки: Проект від 26.10.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minagro.gov.ua
4. Марищенко Л. Угода про асоціацію: і шанс на успіх, і випробування на міцність / Л. Марищенко // Віче. – 2015. – № 11. – С. 13-15.
5. Україна опустилася в рейтингу глобальної конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua http://konkurent.in.ua/news/ukrayina/11238/ukrayina-opustilasya-v-rejtingu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-.html
6. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua
7. Гайдуцький П. Україна – ЄС: проблеми інтеграції [Електронний ресурс] / П. Гайдуцький // Джерело тижня – 7 червня 2013 року. – Режим доступу: http://agroconf.org/content/gayduckiyukraina-esproblemy-integracii
8. Копистко О.В. Теоретичні основи конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / О.В. Копистко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 61-63.
9. Прокопець Л.В. Складові підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств: ЧНУ ім. Федковича / Л.В. Прокопець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpren/2011_7/37SPK.pdf
10. Сусіденко Ю.В. теоретичні основи та чинники конкурентоспроможності АПК України / Ю.В. Сусіденко // ефективна економіка. – 2011. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=798

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATION OF THE ECONOMIC SECURITY OF ECONOMIC ENTITIES

Статтю присвячено розгляду трактування вітчизняними та зарубіжними науковцями наукового змісту поняття «економічна безпека суб'єкта господарювання». На основі здобутої інформації уточнено та обґрунтовано поняття «економічна безпека суб'єкта господарювання». Систематизовано основні проблемні питання побудова функціонального апарату системи економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Ключові слова: економічна безпека, суб'єкти господарювання, фінансовий сектор, зовнішні та внутрішні загрози.

Стаття посвячена рассмотрению трактовки отечественными и зарубежными учеными научного содержания понятия «экономическая безопасность предприятия». На основе полученной информации уточнено и обосновано понятие «экономическая без-

опасность предприятия». Систематизированы основные проблемные вопросы построение функционального аппарата системы экономической безопасности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: экономическая безопасность, субъекты хозяйствования, финансовый сектор, внешние и внутренние угрозы.

The article is devoted to the consideration of interpretation by domestic and foreign scholars of scientific sense of a concept of «economic security of economic entity». On the basis of information obtained, the concept «economic security of economic entity» is clarified and substantiated. The main problematic issues of the building of a functional mechanism of the system of economic security of economic entities are systematized.

Key words: economic security, economic entities, financial sector, external and internal threats.

УДК 339.187.62

Микитюк О.Л.

аспірант

Університет економіки та права «КРОК»

Постановка проблеми. З входженням до світового економічного простору економіки України у сучасних ринкових умовах розвитку, що характеризуються невизначеністю та непередбачуваністю, діяльності суб'єктів господарювання підвищується необхідність забезпечення економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні теоретико-методичні аспекти економічної безпеки суб'єктів господарювання висвітлено у працях

В. Алькема, Л. Бендіков, О. Бондаренко, З. Борисенко, О. Головченко, О. Гончаренко, О. Грунін, В. Грушко, М. Денисенко, О. Долженков, Ж. Жуковська, О. Захаров, В. Іванов, А. Калина, О. Кириченко, А. Кіт, Г. Козаченко, О. Користін, Є. Крихтін, Т. Кузенко, І. Ляшенко, О. Манів, А. Митрофанов, А. Могільний, В. Мунтіян, Є. Олейніков, Й. Петрович, С. Покропивний, В. Пономарьов, О. Посилкіна, О. Преображенська, П. Пригунов, В. Приков, О. Разіна, В. Рокоча, О. Семенів, В. Сідак,

О. Соснін, І. Тарасенко, В. Терехов, О. Череве, Н. Чечетова, І. Чумарін, Т. Шабатура, А. Шаваєв, Л. Шваб, В. Шемаєв, Л. Шемаєва, В. Ярочків.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Теорія економічної безпеки останнім часом стрімко розвивається, що також обґрунтовує необхідність актуалізації визначення цієї економічної категорії з урахуванням мінливості стану методологічних праць і практичного інструментарію.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення та обґрунтування поняття «економічна безпека суб'єкта господарювання», систематизація основних проблемних питань побудова функціонального апарату системи економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тривала економічна криза породила багато непередбачених небезпек і погроз, які з'являються в нашій країні і в ще не зміцнілому бізнесі. Крім того, на розвиток підприємництва впливають і такі фактори, як нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в країні, міжнаціональні, регіональні, територіальні конфлікти, недосконалість комерційного законодавства, криміналізація суспільства, шахрайство, корупція й інші [17, с. 21].

Ґрунтуючись на прийомі формальної логіки, що дозволяє визначити зміст тієї чи іншої категорії через підведення її обсягу до більш загального поняття, розглянемо змісту категорії «економічна безпека». У сучасній науковій літературі це поняття досить часто виводять безпосередньо з більш загальної категорії «безпека».

Людська цивілізація з часу своєї появи існує в оточенні різнорівневих загроз, що впливають ззовні або акумулюються у власних межах. Природною формою уникнення або зменшення загрози є захист, безпека. На думку деяких авторів, стан і тенденції розвитку й захищеності життя важливих інтересів і тенденцій розвитку й захищеності життя важливих інтересів соціуму і його структур від внутрішніх і зовнішніх загроз варто розуміти, як поняття «безпека» [17, с. 6].

Безпека в загальному розумінні – це «стан захищеності найбільш важливих інтересів особистості, суспільства та держави від загроз» [17, с. 10]. Тобто стан, у якому не загрожує небезпека або є захист від неї.

Природа цієї категорії має глибокі історичні корені та тісно пов'язана з дослідженнями в галузі філософії, права, політології тощо. Офіційне згадування поняття «безпека» відносять до 1190 року і згідно з тлумачним словником Робера означало «...спокійний стан духу людини, яка вважає себе захищеною від будь-якої небезпеки» [4, с. 10]. Однак, у цьому значенні воно використовувалося дуже рідко.

Розуміння змісту поняття «безпека», починаючи з XVII століття, змінювалося та полягало в уявленні «про стан або мету, що констатує вза-

ємини між індивідами і державами або суспільствами» [18, с. 6].

Появу терміна «національна безпека» приписують 26-му президенту США Т. Рузвельту, який на початку XX ст. визначив її, як сукупність умов, що надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя та здоров'я усіх його громадян [19, с. 16].

Початком розвитку наукового дослідження проблем економічної безпеки, на думку А. Мура та К. Хиарндена [20], можна вважати публікації Є. Сітерланда (США, 1961 р.)

Донедавна проблема економічної безпеки були предметом розгляду переважно західних фахівців. Вітчизняні дослідники звернулися до них порівняно недавно, чим і пояснюється новизна категорії економічна безпека для української економіки.

Так О.А. Грунін вважає економічну безпеку держави таким «станом народного господарства, що дає змогу задовольнити всю сукупність реальних, справжніх економічних потреб суспільства, забезпечує його економічну незалежність, сталий розвиток, прогрес, гідне рівноправне становище у світовому господарстві, надійний, тобто такий, що не дозволяє перейти критичну межу, захист від внутрішніх і зовнішніх загроз та впливу непередбачених та важкопрогнозованих чинників» [17, с. 10].

Л. Бендіков розглядає економічну безпеку на державному рівні, як «стан економіки, що забезпечує достатній рівень соціального, політичного, оборонного існування та прогресивного розвитку держави, невразливість та незалежність її економічних інтересів по відношенню до будь-яких внутрішніх та зовнішніх загроз та впливів» [17, с. 10].

Отже, підсумовуючи вищевикладені точки зору, можна сказати, що економічна безпека держави ґрунтується на забезпеченні захисту суспільства та кожного його члена, зокрема, від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз.

З метою забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, що включає питання безпеки в бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору, податковій сфері, сфері фінансів реального сектору економіки, банківській сфері, сфері валютного ринку та у сферах функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектору, у 2012 році було прийнято Кабінетом Міністрів України розпорядження «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки України у фінансовій сфері» (далі – Концепція) [21]. Згідно з Концепцією, характерними ознаками національної безпеки у фінансовій сфері визначено збалансованість, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність забезпечити ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави.

У Концепції визначені основні загрози та обґрунтовано вагомість питання захисту національних інтересів держави у фінансовій сфері.

Зокрема, конкретизовано ряд заходів для мінімізації ризиків, які можуть стати наслідком недостатньої стійкості, прозорості та конкурентоспроможності небанківського фінансового сектору, а саме:

- необхідно зміцнити інституційну та фінансову спроможність органів, що здійснюють державне регулювання ринку фінансових послуг;

- державна політика у сфері небанківського фінансового сектору повинна бути спрямована на:

- створення системи ідентифікації ризиків, проведення моніторингу та поточного аналізу ринку фінансових послуг з метою забезпечення створення можливостей для вжиття запобіжних заходів до забезпечення фінансової безпеки;

- посилення прозорості та відкритості у діяльності фінансових установ та органу, який здійснює державне регулювання і нагляд за такими установами;

- підвищення платоспроможності та фінансової стійкості небанківських фінансових установ;

- забезпечення належного захисту споживачів небанківських фінансових послуг;

- запобігання використанню небанківських фінансових установ для непродуктивного виведення капіталу за кордон [21].

Логічним продовженням є перехід до визначення змісту категорії економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Суб'єктами господарювання відповідно до розділу II. гл. 7 Господарського Кодексу України визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [22].

Суб'єктом господарювання, створеним компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності є підприємство. Воно може створюватися як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності. Підприємство є юридичною особою, що діє на основі статуту, якщо законом не встановлено інше, та незалежно від форми власності, організаційно-правової форми, а також установчих документів, на основі якого воно створене та діє, має рівні права та обов'язки, відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом.

Що стосується визначення терміна «економічна безпека підприємства», то часто його отожднювали із захистом від різноманітних економічних злочинів (захист комерційної таємниці, шахрайство, крадіжки, промислове шпигунство). Однак, це поняття значно ширше.

Зокрема, Д. Ламбер у своїх дослідженнях доводить безпосередній зв'язок між економічною безпекою держави та підприємства. Він вважає, що економічна безпека підприємства є одним з елементів захисту національної економіки. У процесі досліджень він робить висновок, що реалізувати економічно безпечний розвиток можливо лише за умови сталого розвитку національної економіки. Крім того, виділена низка завдань, які повинні вирішуватися на кожному рівні економіки: держава, галузь, окреме підприємство. Але в умовах кризової економіки такий підхід не дієвий, тому що нестабільна національна економіка передбачає економічно небезпечний розвиток окремих мікроекономічних одиниць. Такий стан речей породжує протиріччя: з одного боку, дійсно кризовий стан і нестабільність у зовнішньому середовищі значно знижують рівень економічної безпеки окремих підприємств; з іншого боку, національна економіка не зможе набути ознак стабільності за умови неефективного та небезпечного розвитку мікрорівня [20, с. 13].

Первісне поняття економічної безпеки, що існувало в економічній теорії, надавало дуже вузьке уявлення про сутність економічної безпеки. Так у праці [1], на початку 90-х років, що відповідають старту ринкових перетворень у постсоціалістичній Україні, економічну безпеку розглядали, як забезпечення умов для зберігання та захисту комерційної та інших таємниць галузей і підприємств. Такий підхід до визначення сутності категорії економічної безпеки логічно доводить, що для її забезпечення на будь-якому рівні потрібно лише розробити й запровадити заходи по захисту інформації. На практиці для цього застосовувалися дворівневі системи. Перший рівень – організація служби безпеки, другий рівень – створення відповідного клімату в колективі, тобто психологічної атмосфери «пильності та максимальної відповідальності». Сьогодні зведення проблеми економічної безпеки лише до захисту інформації є дуже спрощеним варіантом, який страждає надмірною «економістичністю», спрощує сутність проблеми, не враховує дії зовнішнього середовища, яке є джерелом різного роду позитивних та негативних загроз і ризиків [17, с. 15].

Трохи пізніше з'явився інший підхід до трактування поняття економічної безпеки підприємства. Різкий спад виробництва в цілому по країні, а головне – зміна економічних функцій держави, що вже не була основним інвестором і споживачем продукції, змусили подивитися набагато ширше

на проблему економічної безпеки підприємств. Відповідно до цього погляду економічна безпека підприємства зумовлена впливом зовнішнього середовища, що в ринковій економіці весь час змінюється, ніколи не залишається стабільним, постійним чи незмінним. Саме з позицій впливу зовнішнього середовища, захисту підприємств від його негативного впливу і розглядається зміст категорії економічної безпеки підприємства. З цієї позиції Л. Бендіков [4] під економічною безпекою підприємства має на увазі захищеність його основних складових від прямих та непрямих економічних загроз, які спричинені неефективною політикою держави та іншими негативними впливами зовнішнього середовища.

В.А. Іванов та В.В. Пликов для забезпечення економічної безпеки підприємства передбачають «створення таких умов діяльності, за яких надійно захищені його інтереси від різноманітних видів загроз» [17, с. 17].

Згодом поняття «економічна безпека» почало відбивати такий стан економіки, який забезпечує спроможність протистояння системи негативним впливам із зовнішнього середовища. У цьому зв'язку економічна безпека підприємства стала розглядатися набагато ширше – як можливість забезпечення його стійкості в різноманітних, у тому числі й у несприятливих умовах, що складаються в зовнішньому середовищі, поза залежністю від характеру його впливу на діяльність підприємства, масштабу і особливостей внутрішніх змін. Так Л. Шваб [2] визначає економічну безпеку підприємства, як захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також як здатність швидко усунути різноваріантні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності.

В. Ярочкін бачить економічну безпеку фірми, як «організовану сукупність спеціальних органів, засобів, методів та заходів, що забезпечать безпеку підприємницької діяльності від зовнішніх та внутрішніх загроз» [17, с. 17].

А.І. Могільний вважає, що поняття економічної безпеки підприємства полягає в «забезпеченні стану життєдіяльності, за якого реалізуються його основні інтереси, воно захищене від внутрішніх та зовнішніх загроз і дестабілізуючих чинників» [17, с. 18].

Цей підхід, що прогресивніший за попередній, зводить реалізацію економічно безпечного розвитку до спроможності економічної системи адаптуватися в невизначеному та рухливому середовищі. Таким чином, зникає можливість передбачення перспектив її розвитку.

Особливої уваги заслуговує ресурсно-функціональний підхід. Автори цього підходу вважають, що економічна безпека – це стан найбільш ефективного використання економічних ресурсів для

запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування економічної системи на сьогодні й у майбутньому. З цією метою досліджується сукупність процесів, що відбуваються в економічній системі, з усіма їх характерними особливостями та взаємозв'язками, які об'єднані в єдину групу з точки зору їхньої функціональної ролі в забезпеченні економічної безпеки. При цьому виділяють такі функціональні складові економічної безпеки: економічна, політична, соціальна, інформаційна, кадрова, науково-технологічна, екологічна та силова.

Основне достоїнство ресурсно-функціонального підходу – всеосяжний, комплексний характер, оскільки в рамках цього підходу досліджуються найважливіші фактори, що впливають на стан функціональної складової економічної безпеки підприємства, вивчаються основні процеси, що впливають на її забезпечення, проводиться аналіз розподілу і використання ресурсів підприємства, розглядаються економічні індикатори, що відбивають рівень забезпечення функціональної складової економічної безпеки підприємства, і розробляються заходи для забезпечення максимально високого рівня функціональної складової економічної безпеки підприємства [17, с. 16].

З цієї позиції Український економіст С. Покропивний [11, с. 466] у своїх роботах дотримується думки, що економічна безпека підприємства: «...це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технологій, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам)». З. Манів та І. Луцький [12] у своїх роботах дотримуються такої ж думки щодо трактування суті економічної безпеки підприємства. Як стан ресурсів підприємства та підприємницьких здібностей, за яких зберігається його стабільне функціонування, рівновага та стійкість до негативних впливів розглядає економічну безпеку підприємства також А. Калина [12].

На думку Є. Крихтіна, економічна безпека підприємства – це ефективне використання ресурсів для забезпечення стабільного функціонування та розвитку у майбутньому. Такий підхід дозволяє підприємству пристосуватися до умов, які склалися, прогнозувати та запобігати негативним впливам ззовні [3]. Такої ж точки зору дотримується і Є. Олейніков, який визначає це поняття, як «...стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для відведення загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому» [4, с. 138].

О. Грунін [3] вважає, що економічна безпека підприємства – це такий стан суб'єкта господа-

рювання, за якого ефективно використання його ресурсів дає змогу запобігати проявам різних непередбачуваних обставин, регулювати їх вплив чи здійснювати захист від їх негативних наслідків. Результатом цієї діяльності є досягнення цілей підприємства в умовах конкуренції та ризику.

О. Бондаренко трактує економічну безпеку підприємства, як стан підприємства, за якого відбувається його ефективне функціонування за допомогою використання основних складових економічної безпеки, що дозволяє протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім негативним факторам [14].

О. Соснін та П. Пригунов [5] визначають економічну безпеку підприємства, як стан захищеності його законних та життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх негативних факторів і, як наслідок, забезпечення стабільного розвитку у відповідності до поставлених цілей.

Ряд авторів [6] вважають економічну безпеку станом виробничо-комерційної діяльності підприємства, за якого забезпечується дотримання його економічних інтересів як системи, що самоорганізовується і саморозвивається та здатна запобігати виникненню і впливу загроз з боку внутрішнього та зовнішнього середовища.

У праці [7] економічна безпека підприємства трактується, як міра гармонізації економічних інтересів підприємства з інтересами зовнішніх суб'єктів підприємницької діяльності.

Економічна безпека, за словами О. Посилкіної [8], виступає процесом попередження впливу негативних факторів на різні ділянки фінансово-господарської діяльності підприємства.

І. Чумарін підходить до визначення поняття економічної безпеки з погляду її мети, керуючись відсутністю єдиного класичного тлумачення. Він вважає, що основною метою забезпечення економічної безпеки підприємства є досягнення максимальної стабільності його функціонування, а також створення умов для досягнення цілей бізнесу незалежно від об'єктивних і суб'єктивних негативних впливів [9].

У праці [15] зазначається, що економічна безпека підприємства виступає сукупністю організаційно-правових, техніко-технологічних, режимно-охоронних, економічних та інформаційно-аналітичних методів, що спрямовані на усунення небезпек та створення умов для забезпечення належного функціонування підприємства відповідно до поставленої мети.

О. Раздіна трактує економічну безпеку, як комплекс заходів, що сприяють підвищенню фінансової стабільності підприємства і захисту комерційних інтересів від впливу негативних ринкових процесів [16].

Ряд авторів [13] розуміють під економічною безпекою підприємства стан юридичних і виробничих відносин, матеріальних та інтелектуальних ресур-

сів, за якого забезпечується ефективно функціонування, фінансово-комерційне процвітання, а також науково-технічний та соціальний розвиток підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши існуючі підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства, можна зробити такі висновки.

Загальноприйнятого визначення економічної безпеки підприємства ще не існує. Це пояснюється тим, що економічна безпека знаходиться на стику економіки і безпеки, як і всяке міждисциплінарне поняття залежить від ступеня розробленості їхнього наукового апарату, не знайшла достатнього обговорення.

Поняття економічної безпеки підприємства є складним і багаторівневим, взаємопов'язаним і взаємозалежним поняттям, невід'ємною властивістю будь-якого суб'єкта господарювання. Його можна розглядати з кількох позицій. З позиції різних агентів ринку, що взаємодіють з підприємством (споживачів, суміжників, податкових, кредитних органів і т. ін.), оцінка має дати відповідь на запитання: «Наскільки надійне підприємство як партнер в економічних відносинах і чи доцільно продовжувати ці відносини?». У цьому разі можна визначити, що економічна безпека підприємства є комплексним відображенням ступеня надійності підприємства як партнера у виробничих, фінансових, комерційних та інших економічних відносинах за певний проміжок часу.

З позиції самого підприємства оцінка економічної безпеки полягає у визначенні рівня захищеності його потенціалу (виробничо-технічного, фінансового, соціального та ін.) і тенденцій його зміни. При цьому під економічною безпекою підприємства слід розуміти захищеність його потенціалу (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алькема В.Г. Система економічної безпеки логістичних утворень: [монографія] / Алькема В.Г.; ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», НДІ пробл. нац. безпеки України. – К., 2011. – 376 с.
2. Ареф'єва О.В. Наукові основи формування економічної безпеки підприємств. Недержавна система безпеки підприємства як суб'єкт національної безпеки України / Ареф'єва О.В. – К.: Видавництво Європейського інституту, 2001. – 480 с.
3. Банківські ризики: теорія та практика управління: [моногр.] / Л.О. Примостка, О.В. Лисенюк, О.О. Чуб та ін. – К.: КНЕУ, 2008. – 456 с.
4. Безпека господарської діяльності підприємства, установи, організації: [довідник кваліфікаційних

характеристик професій працівників] / С.В. Мельник, Л.В. Гнилицька, П.Я. Пригунов та ін. – Луганськ: ДУ НДІ СТВ, 2011. – 57 с.

5. Береза З.В. Суть та складова економічної безпеки підприємства / З.В. Береза // Наука й економіка: наук-теорет. журнал. – Хмельницький, 2009 р. – № 4 (т. 2) – С. 59-64.

6. Белоусова О.С. Лізинг як засіб державної підтримки розвитку промисловості України [Електронний ресурс] / О.С. Белоусова. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/Ardu/2009_1/doc/2/20.pdf

7. Білоус Ю.Я. Аналіз підходів до визначення поняття «система економічної безпеки підприємства» / Ю.Я. Білоус // Економіка. Менеджмент. Підприємство. – 2011. – № 23(III). – С. 241-247.

8. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью / Бланк И.А. – К.: Ника-центр, Эльга, 2004. – 784 с.

9. Бобров Є.А. Сучасні підходи до дослідження економічної безпеки / Є.А. Бобров // Економіка України. – 2012. – № 4. – С. 80-85.

10. Богдан О.І. Дослідження інтересів підприємства щодо його економічної безпеки / О.І. Богдан, С.О. Михайлюк // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 1. – С. 36-38.

11. Бондаренко О.М. Показники, критерії та методи оцінки економічної безпеки авіакомпаній / О.М. Бондаренко // Наукові праці ОНАЗ: періодичний наук. зб. з радіотехніки і телекомунікацій, електроніки та економіки в галузі зв'язку. – Одеса, 2003. – С. 59-64.

12. Бондаренко О.О. Фінансово-економічна безпека підприємства: теоретичний та практичний

аспекти / О.О. Бондаренко, В.А. Сухецький // Ефективна економіка. – 2014. – № 10. – С. 23-30.

13. Брагинський М.И. Договорное право. Книга первая: Общие положения / Брагинський М.И., Витрянский В.В. – М.: Статут, 2003. – 800 с.

14. Брус С.І. Розвиток ринку лізингу в Україні // Фінанси України. – К.: «Преса України», 2008. – № 11 – С. 75-85.

15. Буряк П.Ю. Фінансові стратегії антикризового управління лізинговими компаніями: моногр. / П.Ю. Буряк, Л.А. Перетятко, Н.С. Ситник. – Львів: Споллом, 2011. – 208 с.

16. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: [монографія] / Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.

17. Васильців Т.Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: [монографія] / Васильців Т.Г. – Львів: Арал, 2012. – 386 с.

18. Васильчишин О. Лізинг як пріоритетний напрям економічного зростання України / Васильчишин О., Гетьман О. // Економічний аналіз. Випуск 8. Ч. 1. – 2011. – С. 355-359.

19. Власюк О.С. Теорія. практика економічної безпеки в системі наук про економіку / Власюк О.С. – К.: НІПМБ, 2008. – 48 с.

20. Внукова Н.Н. Мир лізинга / Н.Н. Внукова, О.В. Ольховиков. – Харьков: Основа, 1994. – 220 с.

21. Внукова Н.М. Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії і практики: [монографія] / Н.М. Внукова, В.А. Смоляк. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 184 с.

22. Вовчак О.Д. Інвестування: навч. посібник / Вовчак О.Д. – Львів: Новий Світ – 2000, 2008. – 544 с.

ЦИКЛІЧНІ КОЛИВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПЛОДІВ В УКРАЇНІ

CYCLIC HESITATIONS OF THE FRUITS MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE

Досліджено особливості розвитку вітчизняного ринку плодів з позиції теорії економічних циклів. Охарактеризовано його фази за обсягами виробництва у ринкових умовах. Визначено можливі причини виникнення криз, і встановлено, що теперішньою фазою є «піднесення». Виявлено довгу хвилю (60 років) розвитку галузі садівництва з багатьма мікроциклами та причини виникнення наступної хвилі у 2000 р. Установлено оптимальний період для прогнозування ринку плодів, зважаючи на два основних показники формування кон'юнктури – виробництво та обсяги імпорту постачок.

Ключові слова: економічні цикли, фази, ринок, плоди, рівень виробництва, імпорт.

Исследованы особенности развития отечественного рынка плодов с позиции теории экономических циклов. Охарактеризованы его фазы по объемам производства в рыночных условиях. Определены возможные причины возникновения кризисов, и установлено, что нынешней фазой является «подъем». Выявлена длинная волна (60 лет) развития отрасли садоводства со многими микроциклами и причины возникновения сле-

дующей волны в 2000 г. Установлен оптимальный период для прогнозирования рынка плодов, учитывая два основных показателя формирования конъюнктуры – производство и объемы импортных поставок.

Ключевые слова: экономические циклы, фазы, рынок, плоды, уровень производства, импорт.

The peculiarities of the inland fruits market development have been researched from the viewpoint of the economic cycles theory. The phases of the development have been characterized according to the production volume under the market conditions. The possible causes of the crisis origin have been determined as well as the fact that the present day phase is «rise». The long wave (60 years) of the origin development has been revealed with many microcycles as well as the reasons of the origin of the next wave in 2000. The optimal period for the fruits market state prediction has been established taking into consideration two main values of the conjuncture formation – production and import supplies volumes.

Key words: economic cycles, phases, market, fruits, production level, import.

УДК 330.33.012:339.13.017:634.1.076

Сало І.А.

д.е.н., с. н.с., вчений секретар
Інститут садівництва
Національної аграрної академії
наук України

Постановка проблеми. На даному етапі соціально-економічного і технологічного розвитку України циклічність можна розглядати, як спосіб саморегулювання ринкової економіки. Інакше кажучи, вона виникає автоматично і дієвий вплив на неї практично відсутній. Притаманним для циклічності є рух за спіраллю, тобто зворотній напрям відсутній, а це свідчить, що вона є формою прогресивного розвитку економіки в цілому та продовольчого ринку, зокрема. Відомо, що вирішальну роль у відхиленні його від стану рівноваги відіграє інноваційний розвиток. Зважаючи на важливе місце вітчизняного ринку плодів у продовольчому забезпеченні населення, дослідження його економічних циклів є досить актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії економічних циклів найбільш відомими є такі розробки: М.Д. Кондратьєва – теорія великих циклів або довгих хвиль (50-60 р.), С. Кузнеця – теорія середніх хвиль (18-25 р.), К. Жугляра і Дж. Кітчана – коротких циклів (7-12 і 2-4 р. відповідно), М.І. Туган-Барановського (вивчення причин виникнення циклів, їх впливу на розвиток економіки).

Економічні дослідження в галузі садівництва, а також вітчизняного ринку плодів та ягід проводили Л.П. Симиренко, П.Г. Шитт, В.В. Юрчишин, Д.Ф. Чухно, О.М. Шестопаль, А.І. Шумейко, О.Ю. Єрмаков, В.А. Рульєв, Л.О. Барабаш, Г.М. Сатіна, Т.А. Маркіна, Л.А. Костюк та ін. Однак, результати їх роботи стосувалися, зокрема, теоретичних основ розвитку економіки садівництва на відповідних історичних етапах, а також становлення ринку плодоягідної продукції та органі-

заційно-економічного механізму його функціонування. Водночас циклічність розвитку садівництва якщо й розглядалася, то виключно з позиції ефективності виробництва в ретроспективі. Тим часом її вивчення у розвитку вітчизняного ринку плодів є новим і необхідним. Адаже за економіко-математичного моделювання різних параметрів, які описують ринок, слід враховувати, на якій стадії економічного циклу він знаходиться для встановлення шляхів подальшого розвитку.

Постановка завдання. Метою досліджень є розкриття теоретичних аспектів економічних циклів у процесі еволюції вітчизняного ринку плодів, встановлення причин їх виникнення і якою є фаза циклу на сьогодні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суть економічних циклів, їх закономірності і причини виникнення розглядаються згідно з економічною теорією. Під циклічністю розуміють форму руху національної економіки та світового господарства в цілому, що припускає чергування революційних та еволюційних стадій їх розвитку, економічного прогресу [1]. Менш загальним і більш наближеним за характером до внутрішньої економіки країни, на нашу думку, є визначення циклів, як руху виробництва від однієї кризи до наступної, який постійно повторюється [2]. По суті економічний цикл є реакцією ринку на порушення макро-економічних пропорцій.

Причини виникнення криз в економіці вчені розглядають з різних позицій. Серед них виділяються: розбіжність у часі активів продажу товарів, послуг і оплати за них; суперечність між суспільним

характером виробництва і приватним привласненням його результатів; недоспоживання продуктів значною кількістю людей, викликане недоліками в розподілі; співвідношення оптимізму та песимізму в економічній діяльності; технічні нововведення; надлишок заощаджень і нестача інвестицій тощо [3]. Так, А. Афталіон причиною криз уважав нерівномірність механічного прогресу, С. Сисмонді – недостатнє споживання, К. Маркс – специфічність суті виробничих відносин і суперечностей ринкової системи, М.І. Туган-Барановський – диспропорційність між галузями [4].

М.Д. Кондратьєв свого часу (кінець XIX – початок XX ст.), проаналізувавши дані декількох розвинених країн більше, ніж за 100 років, виділив характерні особливості економічних циклів [5]: початок кожного з них супроводжується змінами в економічному житті суспільства (винаходи в технологіях, зміни в зовнішній торгівлі, структурі обігу грошових коштів). Протягом одного довгого циклу можна спостерігати декілька коротких, при висхід-

них хвилях виявлено, що відбуваються якісь військові події, а при низхідних – глибока депресія в галузі сільського господарства.

На сьогодні вчені виділяють найбільш поширені причини виникнення криз і циклів [6, 7]: недоспоживання продукції населенням, що провокує обвал виробництва; відсутність ефективної пропорційності між галузями та регіонами та нерегульована діяльність підприємців; наявність конфлікту між формуванням обсягів виробництва-реалізації і зростанням купівельної спроможності населення, а відтак диспропорції між попитом і пропозицією. Слід зауважити, що криза може уражувати не в цілому ринкову економіку країни, а окрему галузь (ринок), наприклад, садівництво (ринок плодів) у сфері сільського господарства (аграрного ринку).

Розглянемо більш детально циклічність розвитку вітчизняного ринку плодів та вищезгаданої галузі як складову його інфраструктури. Охарактеризуємо ринок за такими фазами економічного циклу: криза, депресія, поживлення та піднесення. Порівняння

Таблиця

Характеристика фаз економічного циклу вітчизняного ринку плодів за обсягами виробництва (в ринкових умовах 1990-2016 рр.)

Фази економічного циклу	Характеристика фаз	Рівень виробництва плодів на особу в рік, кг
1. Криза	<ul style="list-style-type: none"> – занепад вітчизняного промислового виробництва, труднощі збуту; – значне скорочення обсягів пропозиції, експорту плодів; – зменшення попиту на інвестиції; – розширення імпорту продукції (часто нижчої якості); – відсутність державної підтримки; – банкрутство частини садівницьких підприємств; – різке зменшення платоспроможного попиту населення; – високі ціни тощо. 	менше 25
2. Депресія	<ul style="list-style-type: none"> – скорочення виробництва плодів, погіршення сортименту; – недотримання технологій виробництва, відсутність новітніх технологій зберігання; – сезонне забезпечення вітчизняними плодами; – погіршення якості продукції; – нестача інвестицій; – зменшення експортних поставок; – розширення імпорту тощо. 	25-35
3. Поживлення	<ul style="list-style-type: none"> – зростання обсягів виробництва плодів; – залучення інвестицій (в т. ч. й іноземних); – збільшення площ плодоносних насаджень, сортименту, асортименту; – оновлення старої техніки, покращення технологій виробництва, якості продукції; – налагодження ефективних каналів реалізації як для сільськогосподарських підприємств, так і господарств населення тощо. 	35-55
4. Піднесення	<ul style="list-style-type: none"> – повноцінне забезпечення попиту і потреб споживачів плодів протягом усього року; – купівельна спроможність населення відповідає рівню цін на внутрішньому ринку; – формування нових садівницьких підприємств; – розширення експорту; – підвищення конкурентоспроможності порівняно з імпортованою продукцією за цінами, якістю, асортиментом; – розвиток комерційної діяльності та в цілому інфраструктури ринку тощо. 	55 і вище

Джерело: розроблено за результатами досліджень автора і даними Держстату України [http://www.ukrstat.gov.ua/]

щорічної динаміки виробництва плодів у середньому на особу в рік дає можливість встановити відрізок часу, для якого слід здійснювати вибірку факторних показників при прогнозуванні поточної кон'юнктури, щоб уникнути викривлення результатів при побудові економіко-математичних моделей. Для кожної з фаз економічного циклу можна визначити пріоритетні напрями прогнозування тих чи інших показників. Розглянемо рівень виробництва плодів на особу на рік, починаючи з 1990 р. – переходу України до ринкової економіки – по 2016 р. [8]. Відповідно до фаз здійснено умовний розподіл рівня виробництва на особу в рік на чотири групи – менше 25 кг (криза), 25-35 кг (депресія), 35-55 кг (пожвавлення) та 55 кг і вище (піднесення) (табл.). Слід зауважити, що вказана послідовність цих фаз не обов'язкова, в т.ч. і за роками. Протягом визначеного періоду відбувалися значні коливання у виробництві плодів і спостерігалось багато економічних мікроциклів, спровокованих економічною нестабільністю у країні та погодними умовами.

З'ясування причин виникнення кризи значною мірою розкриє головну причину циклічності розвитку вітчизняного ринку плодів, а також дасть можливість більш достовірно визначити фактори впливу на основні показники кон'юнктури. До показників, що характеризують кожну з фаз економічного циклу, слід віднести рівень споживання (попит), загальну пропозицію та ціни реалізації. Саме їх слід брати за основу при проведенні подальших досліджень ринку.

Економічний цикл має хвилеподібний характер і відзначається самовідтворенням і безперервністю. Це добре ілюструє рисунок 1, де для графічного відображення використано рівень виробництва плодів на особу в рік, починаючи з 1940 р. Очевидна наявність довгої хвилі – з 1940 по 2000 рр. з багатьма мікроциклами. Однією з важливих причин циклічності в садівництві є велика тривалість періоду виробництва плодів. Адже відомо, що галузі, котрі випускають споживчі товари короткочасного користування, як правило, менше реагують на цикл, оскільки в них значно швидший обіг грошей. За нижче наведеними даними можна легко визначити, які роки належать до вказаних вище фаз економічного циклу. Зазначимо, що найбільше плодів в Україні вироблялось у 1977 і 1979 рр. – близько 76-80 кг, а найменше в 1952 та 1999 – 13,9 і 14,3 кг відповідно і це при тому, що норма їх споживання становить 75 кг.

Початок наступної хвилі (з 2000 р.) характеризується другим етапом аграр-

ної реформи в Україні. У XXI ст. основним поштовхом розвитку реформаційних процесів стало прийняття нової редакції Земельного кодексу та Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 03.12.1999 р., № 529. Наслідком цього було створення на базі колективних господарств до 2001 р. 15,1 тисячі нових сільськогосподарських агроформувань [9, с. 177]. Завдяки державній фінансовій підтримці садівництва, котра здійснювалася шляхом розподілу коштів із спецфонду згідно із Законом України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 09.04.1999 р., № 587-XIV, вдалося призупинити занепад галузі. Так, у 2012 році частка валових зборів плодів у сільськогосподарських підприємствах, сформована за рахунок державної підтримки, становила 90,5% (327 тис. т).

У цілому можна зробити висновок, що протягом 1940-2016 рр. відбувалися значні коливання у виробництві та споживанні плодів і ряд економічних мікроциклів був спровокований економічною нестабільністю у країні та зміною чисельності населення – від 52,2 до 37,9 млн осіб. У 2016 р. рівень виробництва становив 44,1 кг при кількості населення 42,6 млн осіб. Отже, ринок плодів знаходиться на стадії пожвавлення, яка характери-

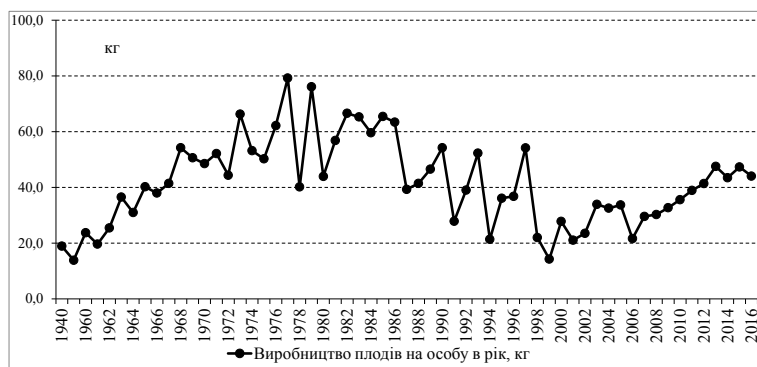

Рис. 1. Рівень вітчизняного виробництва плодів на особу в рік у 1940-2016 рр., кг

Джерело: розраховано автором за статистичними даними [http://www.ukrstat.gov.ua/]

Рис. 2. Динаміка імпортованих поставок плодів на вітчизняний ринок, тис. т

Джерело: розраховано за даними FAO [http://faostat.fao.org/]

зується залученням додаткових інвестицій, у т. ч. й іноземних, збільшенням площ плодоносних насаджень, сортименту, впровадженням нових, більш ефективних технологій, спрямованих на досягнення вищої продуктивності і поліпшення якості продукції, розширенням каналів збуту для всіх категорій господарств тощо.

На циклічність кон'юнктури ринку плодів впливає також зміна їх імпорتنих поставок (рис. 2). Показник «обсяг імпорتنих поставок» протягом останніх років займає особливе місце у формуванні попиту, пропозиції та роздрібних цін. Починаючи з 2000 р., імпорт поступово зростає до 2013 року. Найвищого рівня він сягнув у 2012-2013 рр. – по 907 тис. т, що більше у 6,2 раза порівняно з 2000 р. і складає 25-30% загальної пропозиції плодів. Різке підвищення його спостерігається з 2005 року – у 2,5 раза. Це пояснюється зниженням імпорتنих тарифів згідно із Законом України «Про внесення змін до Митного тарифу України» від 15 березня 2005 р., № 2470-IV. Зокрема, тарифи на банани знизилися у 2 рази (до 3%), цитрусові – у 7 разів (до 3%). Саме ці плоди становили 87% (506 тис. т) усіх імпорتنих поставок 2005 р., що у 2,4 раза більше, ніж у попередньому році.

Скорочення імпорту плодів у 2014-2016 рр. відбулося перш за все через зменшення ввозу цитрусових і бананів, які є основою поставок (70-80%) – у 1,5 рази у 2016 р. порівняно з 2013 р. Це пояснюється зниженням попиту на них внаслідок знецінення доходів споживачів. Фактор тарифного бар'єру можна виключити, адже згідно Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Митний тариф України» № 676-17 від 17.12.2008 р. увізні тарифи на плоди знизилися після вступу України до СОТ. Так на плоди об'єктивно необхідного імпорту (цитрусові та банани) уведено в дію нульові ставки. Натомість, в 2016 р. середньомісячна заробітна плата українців становила 5183 грн (203 дол. США), а це в 1,6 рази менше за 2013 р. та в 2 у доларовому еквіваленті (3282 грн або 411 дол. США). Україна серед країн Європи займає практично останнє місце за рівнем заробітної плати. За цим показником у доларовому еквіваленті вона передреє лише Молдові. Доход пересічного українця у 15 разів нижчий, ніж американця. У світі визначено відповідно до даних ООН, що погодинна заробітна плата, нижча за три долари, є критичною і виштовхує працівника за порогову межу його життєдіяльності. В Україні в 2016 р. середня погодинна заробітна плата становила до 28 грн за 1 люд.-год., що дорівнює близько 1 дол. США (курс валюти в середньому за цей період 25,55 грн за 1 дол. США), а це майже втричі менше, ніж вста-

новлена мінімальна світова норма. Звичайно, за такої ситуації спостерігається надмірний вплив доходів та цін на формування попиту.

Уважаємо, що при прогнозуванні ринку плодів слід брати до уваги економічну ситуацію у країні та зміни, що можуть відбуватися у подальшому, зокрема, значне розширення обсягів імпорتنих поставок після вступу України до СОТ та в умовах дії Поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС. Через це вибірка факторних показників повинна формуватися на базі даних за останні 8-10 років, щоб уникнути викривлення результатів при побудові регресійних рівнянь.

Висновки з проведеного дослідження. Подальший перехід вітчизняного ринку плодів до наступної фази економічного циклу (піднесення) залежить від ефективності нової хвилі нововведень, яка дасть тривалий стимул для періоду зростання. Це виявлятиметься, перш за все, у розвитку науки, що спрямовує до впровадження інноваційних технологій вирощування плодівих насаджень, а також у перетворенні садівництва у науко- та капіталомістку галузь, розвитку сфери зберігання та переробки продукції, ефективному використанні логістики при реалізації маркетингових стратегій, виникненні нових концепцій щодо організаційного механізму розвитку вітчизняного ринку та зовнішньої торгівлі плодами тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Комарницький І.Ф. Економічна теорія / І.Ф. Комарницький. – Чернівці, 2006. – 334 с.
2. Економічна енциклопедія у 3 т. Т. 3 / [відп. ред. С.В. Мочерний]. – К.: Академія, 2000-2002. – 952 с.
3. Кривенко К.Т. Політична економія / К.Т. Кривенко. – Режим доступу: <http://ecolib.com.ua/article.php?book=18&article=1901>
4. Оганян Г.А. Політична економія / Г.А. Оганян. – Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/502/39/1/1/>.
5. Цикли Кондратьєва – економічна суть і спосіб використання в регулюванні економічних процесів. – Режим доступу: <http://kasner.kiev.ua/cikli-kondrateva-ekonomichna-sut-i-sposib/>.
6. Економічні цикли, їх види і вплив на різні галузі економіки. – Режим доступу: http://ua-referat.com/Економічні_цикли_їх_види_і_вплив_на_різні_галузі_економіки
7. Сало І.А. Розвиток ринку плодів в Україні: [монографія] / І.А. Сало. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 394 с.
8. Сало І.А. Теоретичні аспекти циклічності розвитку ринку плодів в Україні / І.А. Сало // Садівництво. Міжвідомчий тематичний науковий збірник. – К. – 2015. – Вип. 69. – С. 207-214.
9. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П.Т. Саблук – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 396 с.

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ТА НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

STRATEGIC GUIDELINES AND DIRECTIONS OF STATE ENTREPRENEURSHIP MODERNIZATION

Розглянуто основні аспекти, що обґрунтовують необхідність удосконалення механізму використання державного підприємництва як інструмента держави з управління національною економікою. Визначено особливості його безпосередньої участі у економічних відносинах як суб'єкта господарювання, виходячи із засад стратегічного бачення подальшого розвитку країни на найближчу перспективу. У контексті цього сформувано низку пропозицій щодо реанімації авторитету державного підприємництва як безаналогового і поліфункціонального інституційного явища, що здатне забезпечити сталий розвиток країни.

Ключові слова: державне підприємництво, реформа державного сектору, підприємницька держава, ребрендинг, приватизація.

Рассмотрено основные аспекты, что обосновывают необходимость усовершенствования механизма использования государственного предпринимательства как инструмента государства для управления национальной экономикой. Определены особенности его непосредственного участия в экономических отношениях в качестве субъекта хозяйствования, исходя из основ стратегического видения дальнейшего раз-

вития страны на ближайшую перспективу. В контексте этого сформировано ряд предложенный касательно реанимации авторитета государственного предпринимательства как безаналогового и полифункционального институционального явления, способного обеспечить устойчивое развитие страны.

Ключевые слова: государственное предпринимательство, реформа государственного сектора, предпринимательское государство, ребрендинг, приватизация.

The main aspects, that explain the necessity of improving the mechanism of state entrepreneurship using as the state instrument for managing national economy, were observed. The peculiarities of its direct involvement in economic relations as the business agent according to the strategic view on further country development were identified. In order to this, the plenty of proposals were formulated with the purpose to reanimate the authority of state entrepreneurship as unique and multifunctional institutional phenomena, which capable to supervise stable country development.

Key words: public entrepreneurship, public sector reform, entrepreneurial state, rebranding, privatization.

УДК 338.24.021.8:338.242.4:338.222

Тинська І.І.

аспірант кафедри менеджменту та публічного управління
Тернопільський національний економічний університет

Постановка проблеми. Реформа державного підприємництва в Україні відбувається упродовж тривалого періоду часу за доволі суперечливих обставин у тому числі на сучасному етапі, коли вчергове спостерігається нераціональне використання його економічного потенціалу для забезпечення прогресивних соціально-економічних зрушень, що становить суттєву загрозу зриву завершення структурно-інституційної перебудови національної економіки в цілому.

Насамперед, першочергової уваги потребують такі проблемні моменти: 1) асиміляція реформи відносин власності з реформою державного сектору; 2) низька ефективність управлінської діяльності держави щодо підприємств, які залишилися у її власності; 3) відсутність достатнього обсягу фінансових ресурсів для завершення запланованих перетворень у відведені терміни; 4) опір «старої системи» просучасним нововведенням, покликаним усунути корупційну складову, монополізм підприємницької держави та забезпечити розвиток конкурентоспроможної ринкової економіки, орієнтованої на продукування інновацій.

Зважаючи на наведені аргументи, зародилося скептичне ставлення до необхідності збереження державного підприємництва як структурного елемента економіки та як інструмента держави з управління економічними процесами, що вимагає переоцінки його ролі і місця у рамках вітчизняного економічного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг наукових праць вітчизняних (О. Балакіревої [1], А. Єрмолаєва [1], Е. Лібанової [2], В. Марченко [3], А. Мельник [4], В. Осецького [3], М. Хвесика [2]) і зарубіжних (Ф. Бйорка [5], Д. Лапігіна [6], Ю. Лапігіна [6], Р. Моборн [7], Чан Кіма В. [7]) вчених підтвердив актуальність та дискусійність обраної теми дослідження. Оскільки й досі відсутнє концептуальне обрамлення державного підприємництва як інституційного явища, чітке визначення його функціонального навантаження та розмежування обов'язків держави як суб'єкта економіки і суб'єкта управління, проведення наукових розвідок у заданому напрямі є доцільним.

Формулювання цілей статті. З огляду на зміщення центрів економічної активності у глобальному вимірі, коли країни, що розвиваються, нарощують свою могутність, існує шанс для України зайняти гідне місце у європейському економічному просторі. Так як приватний бізнес сьогодні перебуває в очікувальній позиції і не готовий ризикувати, саме державне підприємництво здатне забезпечити позитивні соціально-економічні зрушення за умови своєчасної ідентифікації недоліків управлінської та підприємницької діяльності держави, а також пошуку шляхів їх якнайшвидшого вирішення.

Виклад основного матеріалу. На заваді кінцевого становлення державного підприємництва як невід'ємного елемента національної економіки

стоїть сукупність перешкод перш за все ендегенного походження:

1) на мікрорівні: технологічна відсталість і низька інноваційна активність державних підприємств; ресурсо- та енергоємність виробництва; збиткова діяльність і, як наслідок, брак оборотних коштів; недостатній обсяг капітальних інвестицій; відсутність класу кваліфікованих менеджерів;

2) на мезорівні: зростання питомої ваги монополізованих та олігополістичних ринків за участі державних господарських одиниць у рамках окремих галузей та регіонів;

3) на макрорівні: недосконалість структури державного сектора; високий рівень державних витрат на утримання об'єктів, що перебувають на балансі держави; низька конкурентоспроможність та інвестиційна привабливість державних підприємств, тощо.

Довготривале ігнорування накопиченого пласту проблем призвело до того, що сьогодні фундамент державного підприємництва формують: стратегічні підприємства і природні монополії; низьколіквідні та інвестиційно непривабливі об'єкти державної власності (понад 50% корпоративних прав держави – це малі або середні за розміром пакети акцій); господарські структури, які у недалекій перспективі будуть приватизовані. Більшість з них належать до унітарної складової державного сектора, коли його корпоративна компонента залишається менш чисельною і ще й досі перебуває на стадії свого становлення.

Зважаючи на відсутність актуального реєстру об'єктів державної власності (про що зазначається у звітах Фонду державного майна України), обмеженість статистичної інформації ускладнює аналіз внеску державного підприємництва у реалізацію складових економічної політики, а також робить недостовірною оцінку його результативності у галузево-секторальному, територіально-просторовому та структурно-інституційному зрізах. Невирішеним залишається питання віднесення державних організацій та установ до складу державного сектора незважаючи на те, що вони відповідають за соціальну сторону функціонального навантаження держави (так, як у 2017 р. відновилися ініціативи з проведення комерціалізації їх діяльності як широкомасштабної акції, з'явилися додаткові підстави для розв'язання даної дилеми).

Щодо функцій державного підприємництва, то умовно їх прийнято поділяти на комерційні та соціально важливі, однак таке розмежування потребує законодавчого закріплення (уточнення засад, на яких вони здійснюються, затвердження порядку обліку результатів та встановлення міри відповідальності органів влади (осіб), наділених управлінськими повноваженнями.), що дозволить зробити процес фінансування суспільних потреб за рахунок бюджетних коштів більш прозорим [8; 9].

Виокремлені проблемні сторони реформи державного підприємництва дозволяють стверджувати, що приватизація об'єктів державної власності виявилася недостатньою мірою для реанімації його авторитету як учасника економічних відносин. Не покращило це і якості діяльності суб'єктів управління, у підпорядкуванні яких знаходяться державні господарські структури. Наявність нормативно-правової бази регулювання процесів їх створення, реорганізації, ліквідації, здачі в оренду, заставу чи концесію державного майна, оподаткування не лише не спрощує, але й ускладнює управлінські маневри (існуюча децентралізована модель створює можливості для численних зловживань, адже відповідальність за провальні управлінські рішення має колективний характер), зважаючи на суперечливість положень та некомплементарність діючих законодавчих актів [8; 9; 10; 11; 12; 13].

Загалом у найближчі кілька років «перезавантаження» державного підприємництва відбуватиметься згідно 18 напрямів, затверджених у 2014 р. Національною радою реформ України і представлених у численних документах стратегічного значення (ключове значення серед яких відводиться Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки), що виступають у якості гарантії невідворотності задекларованих трансформацій, проте, знову, як і у попередні роки спостерігається відсутність детальної покрокової «інструкції до дій», що обумовило необхідність формування власного бачення шляху проведення ребредингу державного підприємництва [11] (рис. 1). Відштовхуючись від даних, представлених у Прогнозі економічного і соціального розвитку України на 2017 р. та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2018 р. і 2019 р., передбачається розробка позитивного (оптимістичного) та негативного (песимістичного) сценаріїв його розвитку на найближчу перспективу [12].

Перший варіант реформи державного підприємництва побудований, виходячи із ринкових засад ведення господарської діяльності. За такого підходу воно позиціонується не лише, як дієвий інструмент держави з управління національною економікою, але й, як ефективний та конкурентоздатний, комерційно і соціально зорієнтований, фінансово та операційно незалежний учасник економічних відносин, який своєчасно виконує свої фіскально-бюджетні зобов'язання, у тому числі, за рахунок продажу низьколіквідних державних активів, дрібних пакетів корпоративних прав, покращуючи структуру державного сектору. Другий сценарій більш ймовірний, адже відповідає урядовим намірам щодо максимально можливої оптимізації масштабів державного сектору у складі економіки з метою економії бюджетних коштів, спрямованих на утримання державних господарських утворень.

Реалізація оптимістичного сценарію (як бажаного) вимагає радикального реконструювання стандартного набору ціннісних елементів, зокрема, на основі моделі чотирьох дій «усунути-зменшити-підняти-створити» [7, с. 49-50]. Визначальне значення відводиться побудові лінії потенційних конфліктів з іншими учасниками економічної системи, створенню стратегічних профілів державних підприємств як підґрунтя для підготовки стратегічної канви найкращого шляху розвитку державного підприємства (рис. 1).

Затвердження методичних рекомендацій зі складання стратегічних і фінансових планів, енергетичних балансів підприємств державного сектора сприяють узгодженню, формалізації та прогнозованості результатів їх діяльності. При

цьому аналізується як сукупність внутрішніх, так і зовнішніх чинників, зміна набору яких зумовлює формування так званої парадигма ефектів державного підприємництва, серед яких: фінансово-економічний, соціальний, науково-технічний, екологічний, зовнішньополітичний, безпековий тощо (рис. 1).

Задля того, аби державне підприємництво утвердилося, як структурний елемент національної економіки, умови функціонування державних підприємств повинні бути максимально наближеними до ринкових, що провокує стирання меж між сферами реалізації державної та приватної підприємницької ініціатив та породжує ситуації, коли їх інтереси перетинаються. Як показано на рис. 2, утворюються зони (№ 3), сприятливі для

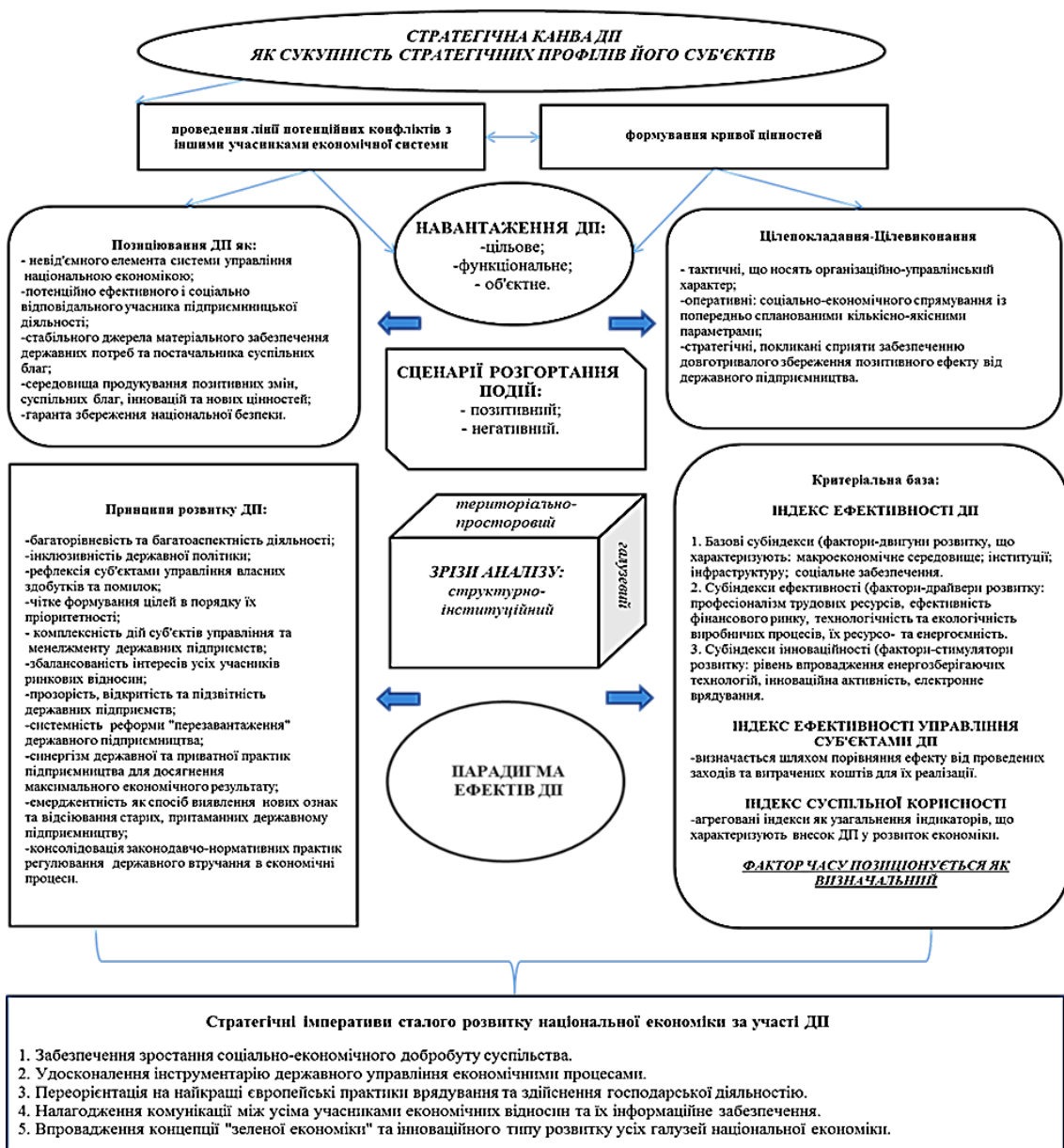

Рис. 1. Характеристика елементів ребрендингу державного підприємництва як невід'ємної складової національної економіки

Примітка: Розроблено автором самостійно

об'єднання зусиль, знань і ресурсів усіх учасників економічних відносин.

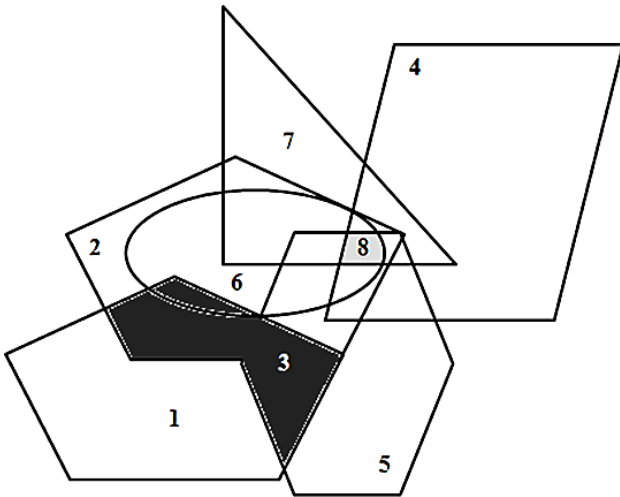

Рис. 2. Схематичне зображення системної взаємодії приватного та державного підприємства

1 – приватне підприємство; 2 – державне підприємство; 3 – зона перетину цілей/інтересів приватного та державного підприємства; 4 – держава як суб'єкт економічної та управлінської діяльності; 5 – населення та його потреби; 6 – керівництво та працівники підрозділів державних підприємств; 7 – суб'єкти управління, у підпорядкуванні яких знаходяться суб'єкти державного підприємства; 8 – зона перетину цілей та інтересів усіх учасників економічних відносин у рамках державного підприємства

Примітка: Побудовано автором на основі [6, с. 7-10]

Відбувається соціалізація державного підприємства, яку якнайкраще описує концептуальна ідея моделі penta-helix, що полягає у становленні тісних взаємозв'язків між державою, представленою суб'єктами та об'єктами управління, приватним сектором, населенням, сектором академічних знань та учасниками ринку капіталів і послуг [5]. Їх співпраця на усіх рівнях продукує ланцюг позитивних соціальних змін, включаючи: соціальне підприємництво, соціально орієнтовані інновації, корпоративна соціальна відповідальність, соціальні фінанси, тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Загалом досвід реформаційно-трансформаційних змін у системі соціально-економічних відносин показує, що жодна з країн світу не змогла повністю відмовитися від державного підприємства. Тим більше на сучасному етапі державотворення в умовах інтенсифікації глобалізаційно-інтеграційних процесів спостерігається зростання ролі державного підприємства і зародження тенденцій щодо відновлення використання модернізованої версії політики державного етатизму. За останні 15 років кількість китайських компаній у рейтингу Fortune Global 500 збільшилася у понад 20 разів, індійських – разів у вісім, а латиноамериканських – більше, ніж удвічі, тобто вплив державних підприємств розглядається вже у площині глобальної економіки [4, с. 107]. В Україні ж узят курс на максимальну приватизацію державних господарських

єдинств, включаючи стратегічно важливі, навіть за умов, коли ті володіють необхідним потенціалом для виходу на міжнародні ринки, що, насамперед, становить під загрозу національну безпеку країни в умовах воєнного конфлікту з країною-сусідом.

Беручи до уваги глобальні трансформаційні тенденції, світову геополітичну нестабільність, зміцнення центрів економічного зростання, подальше ігнорування акумульованих проблем навколо державного підприємства може ще більше поглибити фінансово-економічну кризу та наростаючу соціальну нерівність.

У цілому стратегічне бачення розвитку державного підприємства має будуватися з використанням інноваційних та прогресивних моделей, котрі пройшли апробацію. Основоположними серед них розглядаємо наступні: стратегію блакитного океану (широко використовується підприємствами азіатських країн як інструкція з формування власної ніші у конкурентному середовищі на основі інноваційної діяльності та ефективного ризик-менеджменту); модель penta-helix (концепція міжсекторної кооперації); бізнес-модель 3C's (оригінальна версія моделі включає три основні компоненти: the customer – клієнт; the competitor – конкурент; the corporation/company – корпорація/компанія як спосіб адаптації до ринкових умов діяльності); рекомендації OECD з метою удосконалення корпоративних управлінських практик у державному секторі. При формуванні незалежної управлінської еліти державного сектору слід використовувати принципи побудови підприємницької діяльності, зазначені у маркетинговій моделі «4C». У цей же час продукування новацій на основі концепції «нової економіки» дозволить якнайкраще реалізувати інноваційну складову реформації (включаючи управлінський аспект) та забезпечити широке впровадження новітніх технологій у середовищі функціонування суб'єктів державного підприємства [4, с. 116-117; 5; 7, с. 14-20].

Суть перспектив подальших досліджень у даному напрямі полягає у розробці детальної покрокової інструкції щодо реформації державного підприємства з врахуванням останніх змін у реформі державної власності, зумовлених підтримкою урядом країни законопроекту про приватизацію та ухваленням тріажу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Україна після 2015 року: Майбутнє, якого ми прагнемо / Національна доповідь. [Лібанова Е. М., Балакірева О. М., Ермолаєв А. В. та ін.] – К.: 2013. – С. 112.
2. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НАН України М. А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.

3. Осецький В. Л., Марченко В. М. Соціальна відповідальність корпорацій України як фактор забезпечення їх конкурентоспроможності / В. Л. Осецький, В. М. Марченко // Економіка та держава. – № 1. – 2007. – С. 9-12.

4. Мельник А., Тинська І. Генезис державного підприємництва в Україні і світі: від приватизації до інтернаціоналізації / А. Мельник, І. Тинська // Журнал Європейської економіки. – Т. 16, № 1(60) – 2017. – С. 95-118.

5. Bjork F. (2016). Social innovation, sustainable development and governance [PowerPoint Presentation], Sweden. Retrieved from: <https://www.slideshare.net/lufrbj/si-sd-governance>

6. Лапыгин Д. Ю., Лапыгин Ю. Н. Управленческие решения, «Управленческие решения: учеб. пособие». – М.: Эксмо, 2009 г. – 448 с.

7. В. Чан Кім, Рене Моборн. Стратегія блакитного океану: як створити беззмарний ринковий простір і позбутися конкуренції. Перекладено за виданням: Kim W. Chan. Blue ocean strategy: how to create uncontested market space and make competition irrelevant / W. Chan Kim, Renee Mauborgne. – Expanded edition. – Boston: Harvard Business School Publishing, 2015. – 288 p.

8. Про затвердження Порядку встановлення чітких цілей діяльності для державних унітарних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі: Постанова Кабінету Міністрів України від 9.11.2016 р. № 1052 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1052-2016-п/paran10#n10>

9. Про затвердження Методичних рекомендацій застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 20.12.2012 р. № 1466 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://meold.kmu.gov.ua/minec/control/uk/publish/printable_article?art_id=199988

10. Про затвердження Методики визначення частки державного сектору у складі економіки: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 20.12.2012 р. № 1466 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0110-13>

11. Про схвалення Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 р. № 662-р [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248295032>

12. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2017 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2018 р. і 2019 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 2016 р. № 399 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249169883>

13. Про схвалення Комплексної програм реструктуризації державних підприємств: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2001 р. № 401-р [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/401-2001-p?test=4/UMfPEGznhh8tj.ZiBqPfgHI4pMs80msh8le6>

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ТА БЕЗПЕЧНІСТЬ ТЕКСТИЛЬНИХ ТОВАРІВ
В УМОВАХ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПОПИТУ СУСПІЛЬСТВАTHE QUALITY AND UNCONCERN OF TEXTILE COMMODITIES MANAGEMENT
IS IN THE CONDITIONS OF ECOLOGIZATION OF DEMAND OF SOCIETY

У статті здійснено аналіз динаміки виробництва текстильних волокон у світі. За результатами аналізу визначено, що з кожним роком зростає обсяг виробництва хімічних волокон, а обсяг виробництва натуральних волокон залишається відносно незмінним. Також встановлено, що сучасні текстильні матеріали та вироби них з позиції небезпечності їх впливу на здоров'я населення, особливо дитячого, необхідно розглядати, як продукт негативної потенційної дії комплексу хімічних речовин, що використовуються у процесі виробництва, а також забруднення екосистеми. Сформовано перелік ключових факторів (передумов), які можуть бути відправними пунктами у забезпеченні зростання екологічності текстильного виробництва. Фактори поділено на три групи: економічні, соціально-демографічні та екологічні.

Ключові слова: якість, текстильна промисловість, текстильні товари, безпека, екотекстиль, екомаркування, виробництво, барвники, екологізація.

В статтю здійснено аналіз динаміки виробництва текстильних волокон в Україні. По результатам аналізу визначено, що з кожним роком зростає обсяг виробництва хімічних волокон, а обсяг виробництва натуральних волокон залишається відносно незмінним. Також встановлено, що сучасні текстильні матеріали та вироби них з позиції небезпечності їх впливу на здоров'я населення, особливо дитячого, необхідно розглядати, як продукт негативної потенційної дії комплексу хімічних речовин, що використовуються у процесі виробництва, а також забруднення екосистеми. Сформовано перелік ключових факторів (передумов), які можуть бути відправними пунктами у забезпеченні зростання екологічності текстильного виробництва. Фактори поділено на три групи: економічні, соціально-демографічні та екологічні.

действия комплекса химических веществ, которые используются в процессе производства, а также загрязнения экосистемы. Сформирован перечень ключевых факторов (предпосылок), которые могут быть отправными пунктами в обеспечении роста экологичности текстильного производства. Факторы поделены на три группы: экономические, социально-демографические и экологические.

Ключевые слова: качество, текстильная промышленность, текстильные товары, безопасность, екотекстиль, екомаркировка, производство, красители, экологизация.

In the article the analysis of dynamics of production of textile fibres is carried out in the world. It is certain on results an analysis, that a production of chemical fibres volume grows with every year, and a production of natural fibres volume remains relatively unchanging. It is also set that modern textile materials and wares them from position of unsafety of their influence to the health of population, especially child, it is necessary to examine as a product of negative potential action of complex of chemicals, which are used in the process of production, and also contamination of ecosystem. The list of key factors (pre-conditions) which can be main points in providing of height of ecofriendlyness of textile production is formed. Factors are divided by three groups: economic, socially-demographic and ecological.

Key words: quality, textile industry, textile commodities, safety, Eco-textile, Eco-label, production, dyes, ecologization.

УДК 658.5:338.3

Шура Н.О.

к.е.н., доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування,
Криворізький національний університет

Кучер Ю.Є.

асистент кафедри підприємництва і торгівлі,
Донецький національний

університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Постановка проблеми. Загострення екологічних проблем, що відбувається в останні роки у вітчизняному текстильному виробництві, як і в інших галузях промисловості, порушує нагальну потребу посилення екологічної спрямованості діяльності як окремих підприємств, так і галузей економіки, а також широкого впровадження в практику їх роботи принципів екологічних маркетингу та менеджменту. Перш за все актуальності набуває економічно обґрунтована екологізація технологій виробництва, асортименту і властивостей різних видів текстильної сировини (особливо хімічних волокон, синтетичних барвників, полімерних обробних препаратів і ін.). Крім того, важливим вбачається пошук альтернативних екологічно безпечних видів такої сировини, екологізації технологій основних етапів текстильного виробництва, приведення до екологічних норм асортименту текстильних матеріалів і виробів, формування на цій основі вітчизняного ринку екотекстилю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значну увагу вивченню і дослідженню споживчих властивостей та якості текстильних товарів

у напряму їх екологізації приділяють різні науковці, оскільки безпосередньо від споживчих властивостей залежать умови та термін експлуатації тканин відповідно і попит на дану продукцію. Про глибоку вивченість даної проблематики свідчать, зокрема, праці таких науковців, як: О. Бохонько, І. Галик, П. Глубіш, О. Концевич, О. Кравчук, Н. Ксенжук, О. Лепікаш, Л. Ніколайчук, М. Проданчук, Б. Семак, Л. Сененко, Р. Степень, Г. Сукач, О. Ярщук та ін. У той же час, практично поза увагою залишаються питання управління якістю текстильної продукції в умовах екологізації виробництва.

Мета статті. Метою представленого дослідження є пошук шляхів підвищення якості та безпечності текстильних товарів у сучасних умовах зростання хімізації галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз ситуації на вітчизняному ринку текстильних товарів та його окремих сегментів свідчить про те, що результати як товарної екологічної експертизи, так і екологічного аудиту ще дуже рідко використовуються в практиці роботи вітчизняних текстильних підприємств, які займаються вироб-

ництвом та збутом різних за способом виробництва та призначенням груп екотекстилю, а тим більше для формування окремого сегменту ринку цих товарів [1, с. 143]. Ця проблема є актуальною не тільки для виробників текстильних товарів, але і для їх безпосередніх споживачів, оскільки вини також занепокоєні якістю та екологічністю споживаної продукції.

Таблиця 1

Світове виробництво текстильних волокон у 2015 році

Вид волокна	Виробництво, млн т	Питома вага, %
Поліефірні	50,1	52,79
Целюлозні	6	6,32
Поліамідні	4,7	4,95
Поліпропіленові	2,7	2,85
Поліакрилонітрільні	2	2,11
Інші	1,3	1,37
Всього хімічних волокон	66,8	70,39
Бавовняні	26,7	28,13
Вовняні	1,3	1,37
Шовкові	0,1	0,11
Всього натуральних волокон	28,1	29,61
Всього волокон	94,9	100

Джерело: (складено на основі [2, 3])

Якщо розглядати динаміку і структуру світового виробництва натуральних та хімічних текстильних волокон, то можна відзначити, що у 2015 р.

вперше з 2008 р. впало виробництво всіх видів волокон. При цьому виробництво натуральних волокон (в основному з бавовни) впало на 13,2% та склало 28,1 млн т, а хімічних – виросло на 5,8% до 66,8 млн т (табл. 1).

Динаміка світового виробництва натуральних та хімічних волокон (рис. 1) свідчить, що виробництво натуральних волокон хоча і має відносно постійні обсяги виробництва в середньому за період, проте, простежується незначна тенденція до їх скорочення, в той час, як по хімічним волокнам – навпаки яскраво виражена тенденція до зростання.

Таким чином, початок ХХІ століття ознаменувався збільшенням світових обсягів виробництва хімічних волокон, однак, виробництво натуральних волокон залишається стабільним.

У контексті переходу галузей текстильної промисловості на ринкові засади господарювання особливе місце починає займати розробка та впровадження нових науково обґрунтованих принципів формування й оцінки асортименту та якості текстильних матеріалів, а також виробів із них, що ґрунтуються на визначенні потреб певних груп споживачів [5].

Успішна реалізація даного завдання своєю чергою є неможливою без широкого впровадження елементів сучасного екологічного маркетингу, який охоплює низку важливих питань, а саме: оптимізація асортименту текстильних матеріалів і виробів; створення чіткої системи вивчення, управління та прогнозування ринку текстильних товарів; вивчення типології споживачів, структури споживання, її прогнозування; створення перспективних

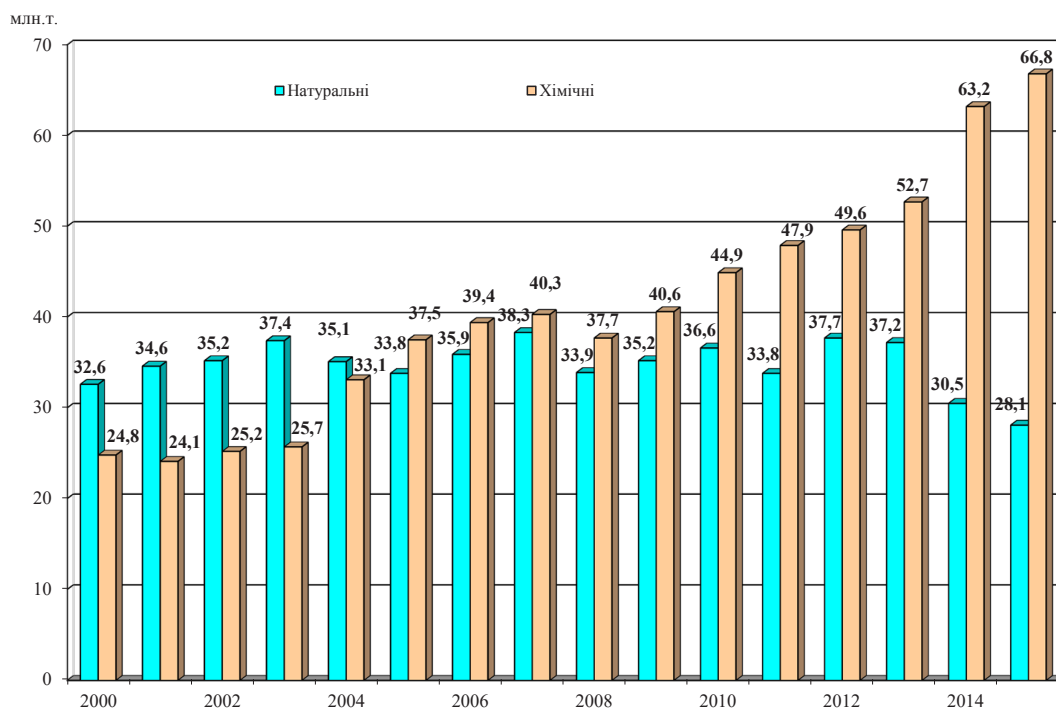

Рис. 1. Динаміка світового виробництва текстильних волокон (складено на основі [2, 4])

програм із організації виробництва нової конкурентоздатної продукції в усіх галузях текстильної й легкої промисловості, яка б відповідала вимогам національних та міжнародних стандартів [6].

Екологічність сучасної текстильної промисловості з виробництва натуральних волокон у наш час може бути під сумнівом. Так на багатьох стадіях виробничого процесу використовується вода та хімічні препарати. По-перше, при вирощуванні текстильної сировини зазвичай застосовуються мінеральні добрива та засоби боротьби зі шкідниками, які можуть накопичуватися у волокнах, що призводить до потрапляння шкідливих речовин в кінцеву продукцію. По-друге, під час виробництва тканин волокна та саму тканину декілька разів очищують, використовуючи для цього хімічні речовини. По-третє, щоб пофарбувати та зберегти колір, надати виробу певної форми тощо, також використовуються хімічні речовини. Більша кількість барвників, які зараз застосовуються в текстильній промисловості, за своєю природою належать до синтетичних речовин.

У відповідності з вищенаведеним, погоджуємося з думкою Г. Сукач та Л. Ніколайчук, що питання безпеки та здатності викликати негативні біологічні ефекти при використанні текстильних матеріалів і одягу, пофарбованого барвниками синтетичного походження, є наразі надзвичайно важливим [7, с. 99].

Як це не парадоксально, подальший розвиток технологій обробки текстильних матеріалів нерозривно пов'язаний із подальшою хімізацією відповідних процесів, оскільки хімічні речовини відрізняються своєю дешевизною та більш простою технологією отримання. Тому на етапі проектування текстильного виробництва у контексті

посилення його екологізації варто додатково оцінювати екологічні та токсикологічні наслідки технологічних процесів. Крім того, у розрахунку ефективності таких процесів з використанням хімічних речовин доцільно додатково включати витрати на природоохоронну діяльність, а також витрати на виправлення екологічних наслідків виробництва.

Уважаємо, що для забезпечення більшої екологічності текстильного виробництва дійсно краще в максимально можливих випадках використовувати натуральні барвники. Їх можна отримати з різних видів рослин, тваринних організмів або шляхом мікробіологічних процесів з використанням бактеріальних і клітинних культур або грибів. Найбільш перспективними для текстилеобробного виробництва поки виявилися рослинні барвники, оскільки тваринні характеризуються високою трудомісткістю виробництва та високою вартістю, а бактеріальні використовуються переважно в різних галузях харчової промисловості [7, с. 99].

Підвищені екологічні вимоги мають висуватися не лише до обробних препаратів і технологій виробництва текстильних матеріалів, але і до самої текстильної продукції, яка нині розглядається, як місце існування людини, тому вона має бути комфортною і безпечною. Останнім часом відзначається потужний імпульс у розробці нових, більш спрямованих і жорстких стандартів, що включають екологічні вимоги до текстильних матеріалів і виробів.

У відповідності до цього, одним з головних шляхів ефективної побудови екотехнологій для завершальної обробки текстильних матеріалів є поєднання обробних процесів, що дозволяють при одноразовій обробці надавати тканинам комплекс спеціальних властивостей. Зокрема, у роботі [8] обґрунтований вибір компонентів водної комплек-

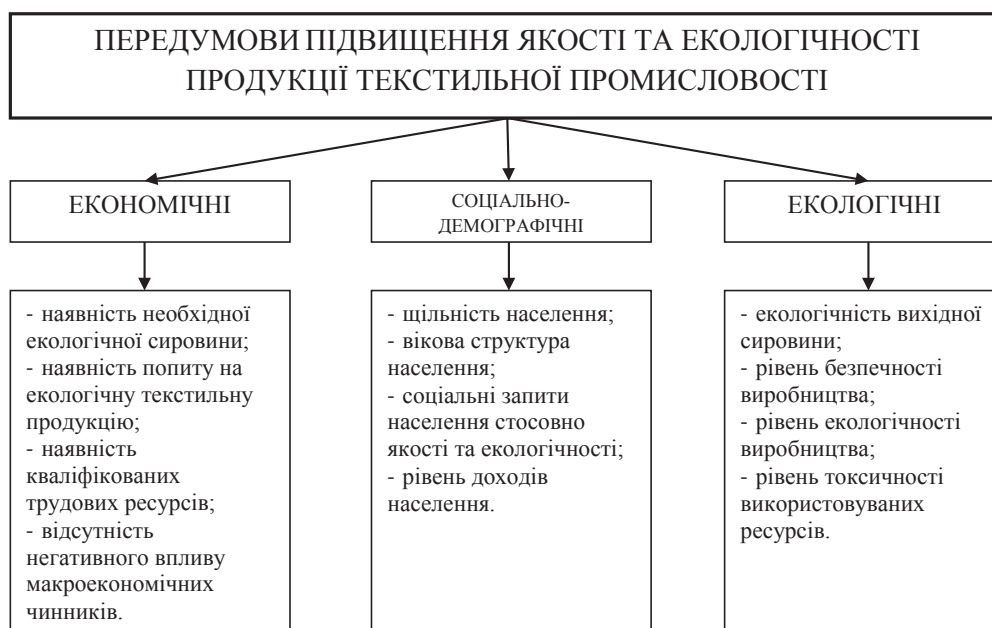

Рис. 2. Передумови підвищення якості та екологічності продукції текстильного виробництва (авторська розробка)

сної композиції, що надає в режимі одноразового апретування тканинам із суміші поліефірних і целюлозних волокон властивостей водо- і олієвідштовхування, вогнестійкості, стійкості до забруднення і гниття. Так високі показники цих якостей для тканин військового одягового асортименту і спецпризначення досягаються при спільному використанні в операціях обробки фторакрилових сополімерів, передконденсатів терморективних смол, азот- і фосфоровмісних сполук і саліцилової кислоти [8].

При розгляді екологічних аспектів застосування хімічних речовин і процесів на етапі обробки текстилю неможливо обійти увагою використання ферментативної біотехнології в текстильній промисловості. Детальна інформація про розвиток і освоєння цих технологій міститься в роботах проф. Б.Н. Мельникова, Г.Е. Кричевського, А.П. Синицина, С.А. Кокшарова, А.В. Чешкової та ін. Вони вказують, що багато операцій обробного виробництва можуть бути переведені на екологічно чистіші, сировинно- та ресурсозберігаючі ферментативні технології.

Прикладами вітчизняних розробок в області біотехнології обробки текстилю можуть служити технічні рішення по поліпшенню нафарбовуваності бавовняних тканин прямими діазотируємими барвниками і підвищенню міцності забарвлень у присутності амілаз, створення ферментних композицій, у тому числі поліферментних, для низькотемпературного промивання тканин після друку, з ферментативної обробки суворок бавовняних тканин для надання стійкості змочуваності і сорбційної здатності. У праці [9] показано, що в розчині культуральної рідини *Bacillus Subtilis* швидкість гідролізу крохмалю при розшліхтовці бавовняних тканин у два рази вище в порівнянні з процесом у киплячих водних розчинах. Створений препарат «Біотекс», призначений для підготування льняних тканин перед гіпохлоритнопероксидним білінням, забезпечує підвищення гідрофільності поверхні матеріалу, м'якості, стійкості до стирання. При використанні цього препарату підвищується гігроскопічність і білізна тканини, її якісні і екологічні характеристики [9].

Більшість фахівців відмічають, що ефективність і перспективність застосування ферментативних методів при обробці текстильних матеріалів залежить від багатьох чинників і визначається не лише перевагами технологічного характеру, але і економічними показниками, серед яких переважає вартість ферментних препаратів.

Ураховуючи вищевикладене, а також спираючись на економічні чинники підвищення попиту на текстильну продукцію більш високої екологічності, основними передумовами підвищення якості та екологічності продукції текстильного виробництва в сучасних умовах можна вважати наступні: економічні, соціально-демографічні та екологічні (рис. 2).

Звичайно, крім наведених вище передумов, на якість і екологічність текстильного виробництва чинять вплив ще ціла низка факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

Зокрема, можна відзначити вплив таких внутрішніх факторів, як інвестиційний потенціал підприємств текстильної галузі, їх загальне фінансово-економічне становище, організаційно-технічні, управлінські фактори, стадія життєвого циклу підприємства та продукту тощо. Серед зовнішніх факторів найбільшої уваги заслуговують: загальна макроекономічна ситуація в країні, динаміка макроекономічних показників інфляції, безробіття, валютного курсу, стану платіжного балансу, податкове навантаження, грошово-кредитна політика тощо.

У відповідності з цим кожне конкретне підприємство текстильної галузі самостійно має приймати рішення про рівень якості та технологічності свого виробництва. Але не слід забувати, що вектор на екологізацію виробництва має бути присутній у кожного суб'єкта господарювання текстильної галузі, оскільки кінцева продукція напряду пов'язана з контактом з людьми (особливо дітьми).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, розглянуті проблеми підвищення якості та екологічності продукції текстильного виробництва з позиції орієнтації на споживача дозволили виокремити цілу низку факторів (передумов), на які повинні звертати увагу виробники текстильної продукції. Наведені результати дослідження носять проміжний характер, а перспективою подальших досліджень визначено конкретизацію впливу наведених факторів на кінцеві результати текстильного виробництва та моделювання ефективності такого виробництва з урахуванням впливу наведених факторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Семак Б. Б. Роль екологічної експертизи та аудиту у формуванні вітчизняного ринку екотекстилю / Б. Б. Семак // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2011. – № 1. – С. 142-149.
2. Химические волокна на мировом рынке в 2015 году. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://neftegaz.ru/analysis/view/8463-Himicheskie-voлокna-na-mirovom-rynke-v-2015-goda-Chast-2>
3. Хлопковий комплекс. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rustm.net/m/catalog/article/45.html>
4. Ситуация на рынке химических волокон. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://neftegaz.ru/science/view/1154-Situatsiya-na-rynke-himicheskikh-voлокon>
5. Галик І. С. Екологічна безпека та біостійкість текстильних матеріалів: монографія / І. С. Галик, О. Б. Коцевич, Б. Д. Семак. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2006. – 232 с.

6. Сучасні проблеми безпечності текстильних матеріалів та одягу в рамках гармонізації з вимогами стандартів країн європейського співтовариства / [М. Г. Проданчук, Л. Г. Сененко, О. П. Кравчук, І. В. Лепьошкін] // Сучасні проблеми токсикології. – 2014. – № 1. – С. 3-8.

7. Сукач Г. І. Проблема дослідження якості та безпечності текстильних товарів / Г. І. Сукач, Л. Г. Ніколайчук // Вісник Львівської комерційної академії. Серія товарознавча. – 2014. – Вип. 14. – С. 97-101.

8. Макшанова О. Комплексная отделка технических тканей в пенной среде / О. Макшанова, А. В. Февралитин, В. А. Епишкина, А. М. Киселев // Вестник научно-технической конференции студентов и молодых ученых СПГУТД. Санкт-Петербург, 1998, с. 54.

9. Алеєва С. В. Технолгия текстильной промышленности / С. В. Алеєва, С. А. Кокшаров // Известия высших учебных заведений. 1999. – № 6. – С. 65-69.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

FEATURES OF COMPETITION ENVIRONMENT OF TOURIST ACTIVITY OF ZHYTOMYR AREA

У статті розглянуто особливості розвитку та функціонування туризму на Житомирщині. У сучасних умовах розвиток туризму може бути вагомим чинником підвищення економічного стану регіону. Але, окрім значної кількості переваг розвитку сфери туризму, у статті також проаналізовані деякі економічні загрози пов'язані з туристичною діяльністю. Житомирська область має значний потенціал для розвитку туризму та велику кількість об'єктів історичної і культурної спадщини. Дуже важливо раціонально і ефективно використати усі можливості розвитку туризму на Житомирщині для її подальшого економічного зростання.

Ключові слова: туризм, регіон, туристичний об'єкт, екологічний туризм, сталий розвиток.

В статье рассмотрено особенности развития и функционирования туризма Житомирского региона. В современных условиях развития туризма может быть важным фактором повышения экономического состояния региона. Но, кроме огромного количества преимуществ развития сферы туризма, в статье так же проанализированы некоторые экономические угрозы, свя-

занные с туристической деятельностью. Житомирская область имеет значительный потенциал для развития туризма и огромное количество объектов исторического и культурного наследия. Очень важно рационально и эффективно использовать все возможности развития туризма в Житомирском регионе для его дальнейшего экономического развития.

Ключевые слова: туризм, регион, туристический объект, экологический туризм, устойчивое развитие.

In the article the features of development and functioning of tourism are considered on Zhytomyr area. In modern terms development of tourism can be the ponderable factor of increase of economic position of region. But except the far of advantages of development of tourism sphere, in the article are also analysed some economic threats related to tourist activity. The Zhytomyr area has considerable potential for development of tourism and plenty of objects of historical and cultural heritage. It is very important rationally and effectively to use all possibilities of development of tourism on Zhytomyr area for her further economic development.

Key words: tourism, region, tourist object, ecological tourism, steady development.

УДК 332.1:338.48(438)

Балковська В.В.

асистент кафедри менеджменту
організацій і адміністрування
Житомирський державний
технологічний університет

Постановка проблеми. Туризм у всьому світі набуває все більших темпів зростання. Не оминула така тенденція і Україну. Але, на жаль, на сьогодні в нашій країні можливості розвитку туризму не використовуються максимально ефективно. Так деякі регіони займаються активним налагодженням туристичної сфери, інші ж не використовують її переваги взагалі. Щодо Житомирщини, то можна стверджувати, що вона має вагомий потенціал для розвитку туризму, але не використовує можливості для його реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи останні джерела і публікації, що розкривають проблематику дослідження розвитку туризму, можемо відзначити, що значна увага приділяється впливу туризму на розвиток інфраструктури, будівництва, сільського господарства та торгівлі в Україні. Також особлива увага зосереджується на забезпеченні туристських підприємств кваліфікованим персоналом, і навчання працівників.

Серед основних проблем у розвитку туризму в країні відзначають відсутність цілісної та злагодженої системи державного регулювання, розвиток економічної кризи, недостатність методичної

та інформаційної підтримки, несприятливий інвестиційний клімат країни.

На сьогодні, дослідженням туристичної діяльності та аналізу конкурентного середовища діяльності туристичних підприємств, присвячені роботи таких вчених, як: М. Борушак, Ю. Волков, І. Зорін, В. Квартальнов, В. Кифяк, Л. Лук'янова, О. Любіцева, Г. Михайліченко, С. Ніконоров, В. Обозний, Є. Панкова, Н. Савіна, В. Смолій, В. Федорченко, В. Цибух та інші. Безпосередньому дослідженню туризму на Житомирщині присвячені роботи таких вчених, як: О. Андрієць, Л. Бондар, І. Волошин, І. Кулаковська, В. Шиманська.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз та узагальнення особливостей розвитку туризму у Житомирській області, а також розробка найбільш ефективних шляхів розвитку туризму в регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останні десятиріччя туризм набув значного розвитку у всьому світі. Не оминула така тенденція і Україну, адже за останні роки все більша увага приділяється становленню та розвитку вітчизняного туризму. Але на сьогодні туристична діяльність різних регіонів України здійснюється нерівномірно.

Туризм було названо «феноменом ХХ сторіччя», адже він значною мірою впливає на розвиток економіки країни. На сьогодні у світі існують країни, ВВП котрих формується основною мірою за рахунок туристичної діяльності.

Досвід більшості розвинених країн світу свідчить про те, що туризм є і буде одним з найбільш рентабельних видів бізнесу. Для подальшого розвитку економіки країни важливим є подальший ефективний розвиток саме туристичної сфери. Особливо відчувається вплив туризму на рівні окремих регіонів, котрий можна визначити в наступних пунктах [6]:

1. Функціонування туристичних підприємств регіону забезпечує як надходження капіталу до регіону (за рахунок реалізації товарів і послуг та бюджетних платежів), так і задоволення потреб споживачів та підвищення привабливості регіону;

2. Туристичний бізнес створює додатковий попит на інші товари та послуги, котрі не пов'язані з туристичною діяльністю в регіоні, але можуть зацікавити туристів (це може стосуватись певних промислових товарів, послуг зв'язку тощо). Отже, такі тенденції будуть опосередковано впливати на розвиток виробництва споживчих товарів;

3. Розвиток туризму впливає на підвищення рівня культури регіону. Туристів приваблює сувенірна та етнічна продукція, вироби місцевого промислу. Така тенденція сприятиме зростанню етнокультурної самобутності регіону, відродженню традицій, народних промислів, фольклору тощо;

4. Через високу мобільність туризму та розвиток нестационарних його видів зростає попит на специфічну туристську продукцію (одяг, спорядження тощо), котра переважно не може бути використана в «звичайному» житті;

5. Деякі види туризму (особливо в'їзний туризм) сприяють значному притоку іноземної валюти до регіону;

6. Туристичний розвиток регіону буде сприяти налагодженню його інфраструктури. Також значною мірою туристична діяльність позитивно впливатиме на сільське господарство та розвиток інших галузей промисловості [7];

7. Створення нових та розвиток існуючих туристичних об'єктів сприятиме виникненню нових робочих місць, і, як наслідок, підвищенню рівня життя населення регіону.

Враховуючи популярність туризму та його позитивний вплив на економічні процеси та соціокультурний розвиток, значна частина регіонів України намагається успішно реалізувати власний туристичний потенціал і розвинути свої туристичні ринки [1]. Але як і будь-яке інше економічне явище, туризм має, окрім позитивного, ще і негативний вплив. Якщо позитивні фактори розвитку туризму є очевидними і зрозумілими, то на дослідженні негативних варто зосередити особливу увагу.

Стрімке зростання рівня туризму в регіоні буде сприяти переміщенню трудових ресурсів з сільських місцевостей та інших галузей промисловості. Це може спричинити зростання рівня урбанізації, скорочення сільськогосподарського виробництва та занепад села. Саме тому дуже важливо врахувати спеціалізацію певного регіону при налагодженні розвитку туризму в ньому [6].

Наступним важливим недоліком туристичної галузі є сприяння зростанню інфляції в середині регіону. При значному розвитку в'їзного туризму відбувається приріст іноземної валюти регіону, що в певний момент замість позитивного економічного зростання, може спричинити штучний імпорт інфляції. Тобто середовище, у котрому внутрішнє виробництво не встигатиме створювати блага для задоволення потреб приїжджих туристів. У такому випадку одним зі способів зниження інфляції буде збільшення імпорту до регіону, що негативно відобразиться на торговельному балансі країни.

Нажаль, в Україні туризм розвинений нерівномірно. Так одні регіони є туристичними центрами та осередками відпочинку, інші ж абсолютно не приділяють розвиткові туризму ніякої уваги. Така строкатість та нерівність налагодження туризму не дозволяє повною мірою використати його переваги, а лише збільшує дію його негативних сторін. Саме тому важливо звертати увагу на туристично-пасивні області.

Туризм у Житомирській області розвинений доволі слабо. Серед основних недоліків що заважають розвитку туризму в Житомирській області, можна виділити наступні:

- відсутність державної підтримки туристичної діяльності регіону;
- слабо налагоджена туристична інфраструктура;
- незначна кількість туристських атракцій;
- нераціональне використання туристського потенціалу регіону;
- низька якість надання туристичних послуг;
- проблеми з рекламним забезпеченням туризму в регіоні тощо.

Одним з найбільш вагомих гальмівних факторів розвитку туристичної галузі в Житомирській області є це малочисельність закладів розміщення туристів, а також наявність оздоровчих і санітарно-курортних закладів, які надають послуги певним міністерствам, а також іншим органам влади [3]. Відсутність важелів державного регулювання туристичної діяльності в області та незацікавленість місцевої влади у формуванні привабливого туристського іміджу регіону також негативно впливають на розвиток даної галузі.

Доволі вагома частина Житомирської області знаходиться в Чорнобильській зоні. Наслідки техногенної катастрофи 1986 року ще досі впливають на радіаційний фон північної частини області та фор-

мують негативний імідж для регіону, особливо в контексті розвитку екологічного та сільського туризму. Але такий фактор може сприяти розвитку деяких видів екстремального та атомного туризму, котрі зараз набувають все більшого поширення.

Насправді Житомирщина має значний потенціал для налагодження туристичної діяльності, та забезпечення його маркетингової складової. Так, за останніми статистичними даними на території області знаходиться 23 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (загальною площею 364 га), серед яких 3 дендропарки. Також в області зареєстровано 3213 пам'яток культури [2]. Населення регіону володіє українською та російською мовами, і саме на Житомирщині знаходиться найбільша польська діаспора України.

Вигідним для розвитку туризму в Житомирській області є її географічне розташування, адже через її територію проходить найбільший в Україні міжнародний транспортний коридор – траса Київ-Чоп.

Саме місто Житомир належить до найдавніших міст нашої країни, адже воно було засноване у 884 році (за офіційними даними). Багато важливих для України історичних подій відбулись саме в Житомирі, серед яких суд над повстанцями Коліївщини, запуск першого в країні трамваю тощо. На Житомирщині народилися: Леся Українка, Сергій Корольов, Володимир Короленко, Борис Лятошинських, Всеволод Нестайко, Святослав Ріхтер, Олег Ольжич, Іван Фещенко-Чопівський, Джозеф Конрад [8].

Для загалу пострадянських держав Житомирщина відома саме, як батьківщина С.П. Корольова, і, так звана, «космічна столиця» України. Варто звернути особливу увагу на Музей космонавтики ім. С.П. Корольова, котрий знаходиться в м. Житомир. Сам музей є унікальним історичним, науковим, культурним і туристичним центром

регіонального та національного значення, який не має аналогів у світі. В його експозиції навіть знаходяться надбання NASA (піщинки місячного ґрунту) та об'єкти, які побували в космосі [5].

Історія Житомирщини також тісно пов'язана з відомим на весь світ французьким письменником Оноре де Бальзаком, одним із засновників реалізму в європейській літературі. В с. Верхівня Ружинського району Житомирської області мешкала його дружина Евеліна Ганська (саме там нині функціонує музей-садиба Е. Ганської, віднесений до об'єктів національної спадщини України), з якою вони обвінчались в костьолі св. Варвари в м. Бердичів Житомирської області.

Унікальним об'єктом історичної військової спадщини є музей «Скеля» в м. Коростень Житомирської області. Це підземний військовий об'єкт, який було побудовано у гранітній скелі, і він був одним з найбільш засекречених комплексів радянської епохи. Існує версія, що даний підземний комплекс був таємним бункером Сталіна. Документи про цей об'єкт і досі зберігаються в архівах Москви під грифом «Цілковим таємно» [4].

Проаналізувавши все вище сказане, можемо зробити висновок, що середовище розвитку туризму на Житомирщині потребує детального вивчення та систематизації. Дуже важливо правильно визначити та згрупувати всі позитивні і негативні фактори впливу такого складного та багатогранного явища, як туризм. Пропонуємо на основі цього провести SWOT-аналіз туристичної галузі в Житомирській області (табл. 1).

Враховуючи проведений аналіз туристських особливостей Житомирщини, можемо зробити висновок про наявний потужний потенціал для подальшого заохочення туристів та розвитку даної сфери. Але на сьогодні Житомирська область не належить до лідерів за показниками туризму серед

Таблиця 1

SWOT-аналіз туристичної галузі в Житомирській області

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Багата історична спадщина 2. Мальовнича лісиста місцевість та розмаїття ландшафту 3. Доброзичливе населення 4. Унікальна специфіка звичаїв та традицій Полісся 5. Значна фольклорна спадщина 6. Велика кількість пам'яток часів Великої Вітчизняної Війни 7. Значна кількість видатних житомирян.	1. Низький рівень туристського маркетингу регіону та відсутність сформованого цілісного бренду області 2. Низький рівень сервісу; 3. Відсутність «лакшері» сегменту та незначний розвиток нетрадиційних видів туризму 4. Негативне ставлення значної частини населення до внутрішнього туризму 5. Висока вартість обслуговування 6. Негативні наслідки аварії на ЧАЕС 7. Незначна кількість туристських атракцій
Можливості	Загрози
1. Через область (та м. Житомир зокрема) проходить дорога загальноукраїнського значення Київ-Чоп 2. Розширення асортименту туристських послуг 3. Розроблення нових видів туризму 4. Кліматичні та природні особливості	1. Політична нестабільність 2. Негативний імідж регіону у ЗМІ 3. Економічна криза в країні 4. Зниження купівельної спроможності населення 5. Інфляція 6. Відтік кваліфікованої робочої сили

областей України. Недостатня увага до розвитку туристичного іміджу регіону призвела до того, що він є одним з найменш популярних у країні.

Ми пропонуємо визначити та проаналізувати можливі подальші шляхи стимулювання розвитку туризму на Житомирщині. Доцільним буде застосувати наступні заходи щодо налагодження функціонування сфери туризму:

1. Ефективний маркетинг та формування «бренду регіону». У першу чергу важливо розвивати та закріпити серед населення країни уявлення про Житомирщину, як про цікавий туристичний центр з багатою історією та цікавим відпочинком;

2. Розвиток «нетрадиційних» видів туризму. Житомирщина підходить для розвитку зеленого та екотуризму, сільського і етнотуризму, а також різних заходів подієвого туризму. В сучасних умовах дуже відомим на всю Україну є фестиваль дерунів у м. Коростень, що може послужити гарним прикладом для подальшої організації в регіоні схожих заходів. Також в області є значний потенціал для розвитку екстремального туризму;

3. Налагодження транспортного сполучення. Досі Житомир не був популярним транспортним напрямком, а близьке географічне положення до м. Київ взагалі обмежує можливості щодо розширення транспортного сполучення регіону. Саме тому важливо зацікавити людей їхати до регіону. Успішний маркетинг дозволить створити додатковий попит на таке транспортне сполучення, а, отже, сприятиме його налагодженню;

4. Підвищення рівня обслуговування в закладах розміщення та харчування. Для створення позитивного іміджу дуже важливо справити на туристів гарне враження і надати їм можливість насолодитись відпочинком. Саме тому уміння та навички людей, які працюють в готелях, ресторанах і кафе особливо важливі для розвитку туризму в Житомирській області;

5. Впровадження в дію принципів сталого розвитку та раціонального природокористування. У сучасному урбанізованому світі людині все важче знайти місце для відпочинку, котре сприятиме покращенню самопочуття та емоційного стану. Дуже важливо не лише використати наявний потенціал для розвитку туризму в регіоні, але

й зберегти його для прийдешніх поколінь. Налагодження екологічного туризму і активна екологічна політика держави дозволять регіону ще тривалий час бути конкурентоспроможним на туристичному ринку України.

Висновки з проведеного дослідження. Туризм на Житомирщині розвинений слабо і потребує вагомій підтримки та стимулювання, хоча регіон має потужний потенціал для подальшого розвитку в цій сфері. Особливу увагу необхідно звернути на формування «бренду регіону» для його реклами потенційним туристам, що і буде розглядатися нами в подальших дослідженнях. Дуже важливо на сучасному етапі розвитку максимально ефективно використати географічні та природні переваги регіону, не забуваючи при цьому про принципи сталого розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грабовенська С. П. Сучасний стан і тенденції розвитку туристичної галузі України / С. П. Грабовенська // Молодий вчений. – 2016. – № 8. – С. 15-18.
2. Державний служба статистики України. Офіційний сайт / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Мамчин М.М. Тенденції розвитку туристично-рекреаційної галузі Львівщини / М.М. Мамчин, С.Й. Чучмарьова, О.І. Мархевка // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2008. – № 633. – С. 419-426.
4. Музей «Скеля» («Скала») Коростень. Коростень-Инфо Сайт твоего города / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.korosten-info.com/kultura-i-sport/muzei/muzej-skelya-skala>
5. Музей космонавтики ім. С.П. Корольова Житомирської обласної Ради. Офіційний сайт / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cosmosmuseum.info>
6. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія / за заг. ред. професора В.Г. Герасименко. – Одеса: Астропринт, 2013. – 334 с.
7. Теницька І.А. Особливості маркетингу туристичних послуг в Україні / І.А. Теницька, А.Ф. Бондаренко // Глобальні та національні проблеми економіки – Випуск 14. – 2016. – С. 241-245.
8. Шиманська В.В. Конкурентоспроможність туристичного комплексу Житомирщини / В.В. Шиманська // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_52

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ INSTITUTIONAL MECHANISM FOR PROVIDING COMPETITIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISES

У статті розглянуто особливості процесу формування, складові та інструменти формування інституційного забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Інноваційну, інвестиційну та інституціональну компоненти визначено, як ключові складові інституційного механізму. Визначено шляхи та напрями покращання впливу інструментарію бюджетно-податкового і грошово-кредитного регулювання на структуру національної економічної системи. Визначено суб'єкти системи інституціонального регулювання аграрних підприємств. Доведено, що розвиток інституціонального середовища підприємств аграрного сектору має здійснюватися комплексно за векторами.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, інституційний механізм, інституційне середовище, конкурентоспроможність підприємства, соціальна відповідальність.

В статье рассмотрены особенности процесса формирования, составляющие и инструменты формирования институционального механизма конкурентоспособности аграрных предприятий. Инновационную, инвестиционную и институциональную компоненты определено как ключевые составляющие институционального механизма. Определены пути и направления улучшения влияния инструментария бюд-

жетно-налогового и денежно-кредитного регулирования на структуру национальной экономической системы. Определены субъекты системы институционального регулирования аграрных предприятий. Доказано, что развитие институциональной среды предприятий аграрного сектору должен осуществляться комплексно за векторами.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, институциональный механизм, институциональная среда, конкурентоспособность предприятия, социальная ответственность.

In the article features are considered forming process, constituents and instruments of forming of the institutional providing of competitiveness of agrarian enterprises. Innovative, investment and institutional components certainly as key constituents of institutional mechanism. Ways and directions of improvement of influence of tool of the budgetary-tax and money-and-credit adjusting are certain on the structure of the national economic system. Certainly subjects of the system of the institutional adjusting of agrarian enterprises. It is well-proven that development of institutional environment of enterprises agrarian to the sector must come true complex after vectors.

Key words: institutional mechanism, institutional environment, competitiveness of enterprise, social responsibility, state-private partnership.

УДК 339.137.2:631.11

Грановська В.Г.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства
Херсонський державний
аграрний університет

Постановка проблеми. В умовах пошуку шляхів зростання конкурентоспроможності аграрних підприємств актуалізується проблема забезпечення їх інноваційного розвитку. Стратегічна спрямованість ринкових трансформацій на здійснення якісних перетворень аграрних підприємств посилює необхідність розробки та впровадження механізмів удосконалення інституціонального середовища функціонування сільськогосподарських підприємств з метою забезпечення їх конкурентоспроможності. Удосконалення інфраструктурного забезпечення та інституціонального середовища актуалізується з огляду на те, що дані складові моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств є дієвим інструментом управління економічним розвитком формувань. Дані трансформації сприяють ефективному використанню ресурсного потенціалу, посиленню фінансової синергії, зростанню конкурентоспроможності підприємства. Формування інституційного механізму розвитку підприємств аграрного сектора виявляється у процесі розробки плану формування сприятливого інституційного середовища для досягнення пріоритетів розвитку аграрного сектора. Механізм розвитку аграрного сектора має охоплювати пріоритети, інституційні форми та методи

активізації, поліпшення складових інституційного механізму розвитку аграрного сектора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Погоджуючись із думкою О.В. Гончаренко [3] вважаємо, що інституційна та інноваційна компоненти конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств є ключовими та безпосередньо мають вплив одна на одну. Інструментарій стимулювання інноваційного розвитку аграрних підприємств має бути застосований системно, основі державних програм інноваційного розвитку та стратегій. У цьому контексті доцільним є визначення пріоритетів територіального інноваційного розвитку агроформувань, адаптувати існуючі та розробити нові державні програми, які будуть спрямовані на розвиток інноваційної інфраструктури, формування її нових організаційних форм, підтримку інноваційного партнерства, захист інтелектуальної власності, сприяння венчурному фінансуванню тощо. На вагомій суспільній значущості формування дієвого інституційного механізму розвитку аграрного сектора на базі соціально-економічної та культурної спадщини минулих трансформацій та передового зарубіжного досвіду наголошують Ю.М. Лопатинський та В.І. Кифяк [5].

Постановка завдання. Дослідити інституційний механізм конкурентоспроможності аграрних

підприємств та його дієвість у національному середовищі.

Виклад основних результатів дослідження.

Інституціональне забезпечення розвитку аграрних підприємств є фундаментальною базою сільськогосподарського господарювання, що впливає на тісноту взаємозв'язку суб'єктів господарювання з природним середовищем та детермінує характер інституціональних змін у сфері використання природних ресурсів. Інституційні зміни є ключовими у процесі забезпечення якісних перетворень у системі управління аграрними підприємствами. Формування інституційного середовища знаходиться у прямій залежності із соціально-економічними та екологічними інтересами суб'єктів госпо-

дарювання, рівнем розвитку ринкової кон'юнктури та інфраструктури, фінансово-інвестиційним забезпеченням та іншими ресурсами. Слід зауважити, що забезпечення конкурентоспроможного розвитку не можливо досягти шляхом посилення однієї із його детермінант. Даний процес максимально ефективний у разі комплексної взаємодії всіх його складових. Найвагомими з них є інноваційна, інвестиційна та інституціональна компоненти (рис. 1).

Формування системи інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств передбачає упорядковану сукупність формальних і неформальних інституцій, що визначають та регулюють його територіальні, соціальні, виробничо-економічні,

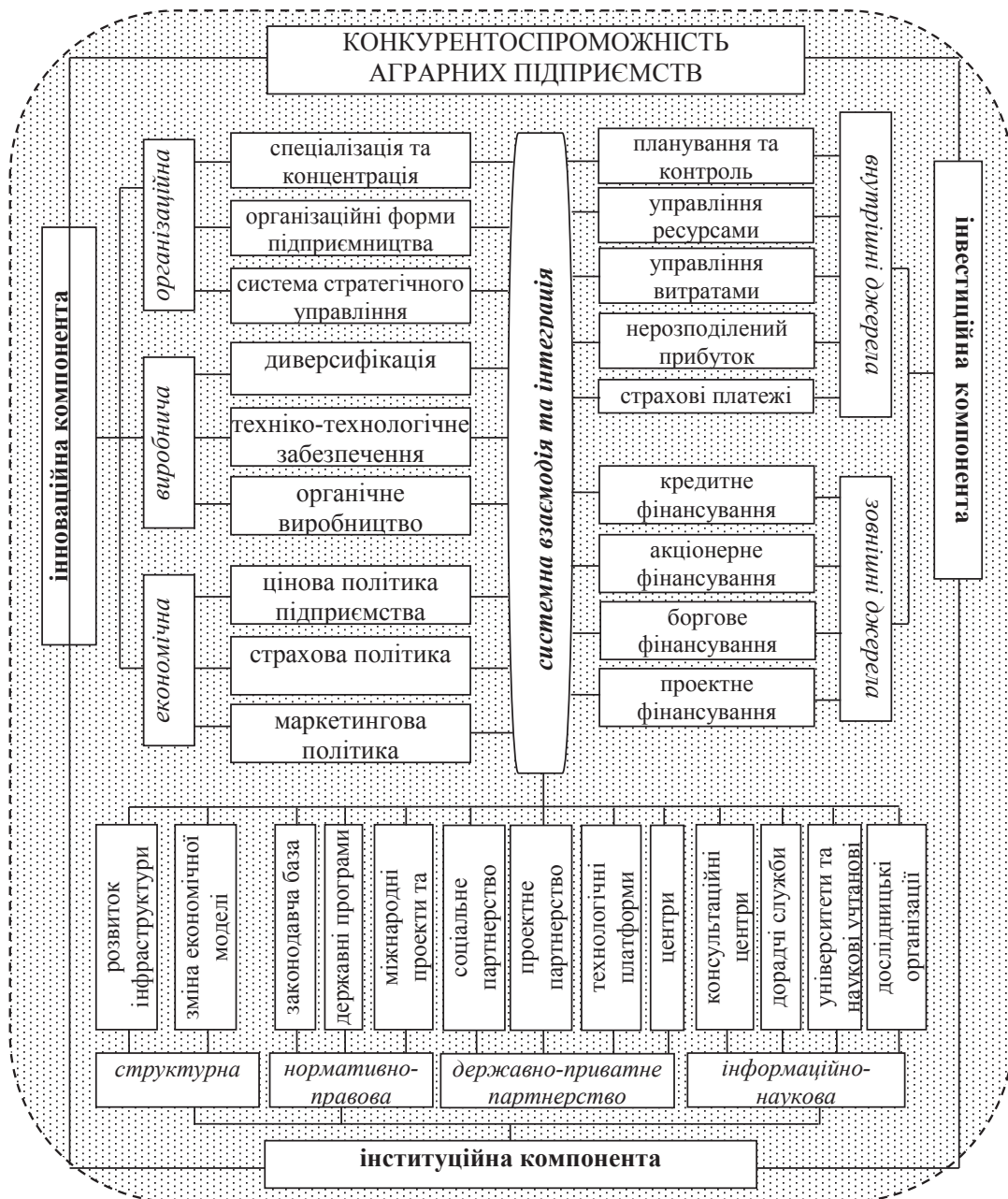

Рис. 1. Модель забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств

Джерело: розробка автора

екологічні, нормативно-правові й організаційно-управлінські параметри. Складові інституційного середовища визначають пріоритети в рамках триєдиної системи соціально-економічних, законодавчих або політичних інституцій формального змісту та неформальних ідеологічних інституцій.

Концепцією інституціонального аспекту структурної політики є і регулювання економічних процесів на різних рівнях, і зміна підходу до економічної моделі в цілому. Також об'єктом дослідження інституціонального напрямку є пошук шляхів досягнення поставленої мети, що забезпечується зростанням рівня реальних доходів суб'єктів економічної діяльності в країні, ступенем доступності та вартістю кредитних ресурсів, розвитком фондового ринку, стабільністю ситуації на валютному, грошовому та товарному ринках країни. Необхідність аналізу існуючого інструментарію бюджетно-податкового і грошово-кредитного регулювання динаміки економічного розвитку країни та визначення на його основі шляхів та напрямів покращання їх впливу на структуру національної економічної системи й обумовлюють актуальність дослідження в інституціональному розрізі економічної структури [6].

Система інституціонального регулювання аграрних підприємств включає такі суб'єкти: органи управління підприємством, інноваційну службу, інфраструктуру підприємства. Основними об'єктами інституціонального регулювання є безпосередньо виробництво, інноваційні відносини, кадри, ресурси, неформальні обмеження. Вихідними умовами запровадження регулюючих впливів виступають визначені цілі та ресурси інноваційного розвитку. Метою інституціональних регулюючих заходів є реалізація інноваційних проєктів, інноваційний розвиток підприємства та зростання його конкурентоспроможності (рис. 2).

Орієнтирами державної аграрної політики сьогодні є створення базових умов для сільськогосподарської діяльності і покращення фінансового стану сільгоспвиробників, приведення вітчизняного законодавства до норм, що діють в ЄС, урегулювання земельних відносин з метою підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва.

Ефективна політика інституційних змін має забезпечити активну господарську взаємодію та реалізацію інтересів усіх його учасників. При цьому державне регулювання в даній сфері здійснюється органами публічної влади за допомогою дієвих методів і сучасних механізмів та їхніх інструментів з метою створення належних умов для ведення агробізнесу [4]. Державна політика здійснюється шляхом встановлення максимально прозорих процедур здійснення підприємницької діяльності. Усі учасники інституціонального середовища дотримуються встановлених норм та вимог, передбачених аграрним законодавством. Органи публічної влади виконують визначені функції у способи та в межах чинного законодавства. Зайняті в аграрному секторі економіки мають належний рівень заробітної плати та соціального захисту, а населення, яке проживає в сільській місцевості – гідний рівень життя. Виробники мають змогу задіяти високотехнологічну сучасну техніку та інноваційні технології для виробництва сільськогосподарської продукції, що відповідає нормам та стандартам ЄС і СОТ. Вітчизняне законодавство наближене до досконалого, ліквідовано правові колізії та протиріччя. Державою забезпечені необхідні умови для створення сприятливого інституціонального середовища, кількість тіньових операцій зменшується. Економіка країни набуває темпів прискореного економічного зростання через

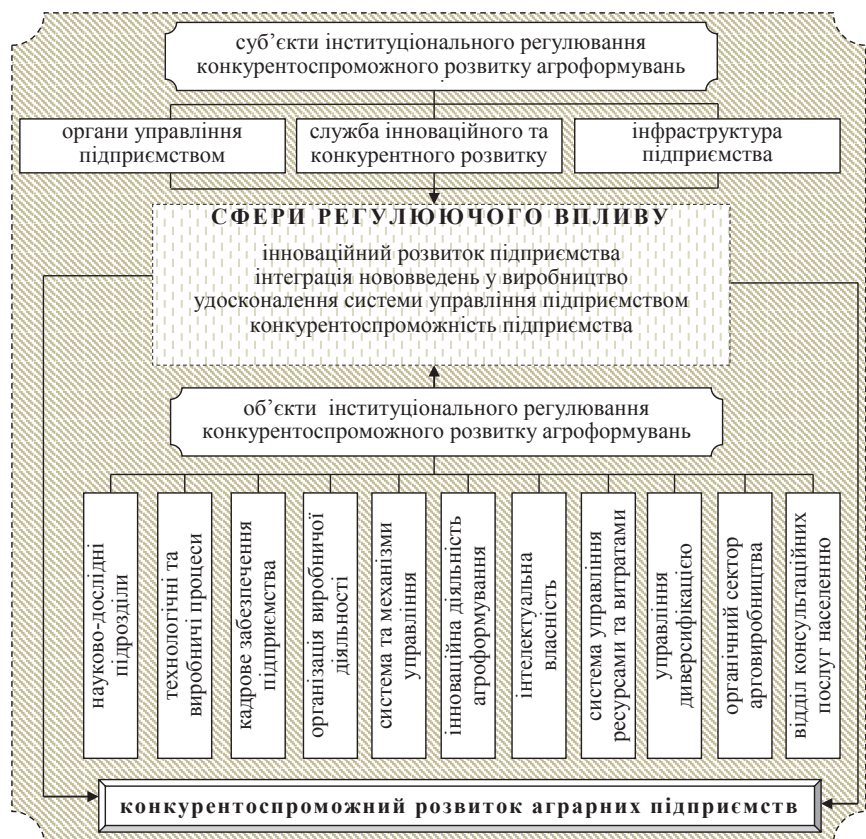

Рис. 2. Механізм інституціонального регулювання конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств

Джерело: розробка автора

розширення відтворювального потенціалу аграрного сектора [8].

Розвиток інституціонального середовища підприємств аграрного сектора має здійснюватися комплексно за векторами за допомогою реалізації різноманітних програм та проектів. Успішна реалізація такого підходу може бути обмеженою лише в разі відсутності послідовності в діях та належного ресурсного забезпечення відповідних майбутніх перетворень. Визначені стратегічні напрями потребують об'єктивності практичних дій через вертикальну і горизонтальну інтеграцію взаємопов'язаних цілей, єдність та гармонізацію пріоритетів розвитку при врахуванні змін у зовнішньому середовищі. Вертикальна координація цілей дає змогу узгоджувати не пов'язані між собою напрями діяльності та формувати конкурентні переваги галузі. Горизонтальна координація цілей забезпечує ефективність реалізації стратегічного потенціалу інституціонального середовища. Для більш низького рівня цілей цілі вищого рівня є орієнтиром тоді, як для вищого рівня вони є засобом [4].

Відмінності систем інституціонального регулювання на різних рівнях управління пов'язані переважно з їх функціональними особливостями, а основні принципи побудови є подібними. Для забезпечення цілісності інституціонального регулювання необхідне формування сприятливого інноваційного середовища та залучення елементів державно-приватного партнерства, що потребує змін формальних норм. Діюче законодавство, що використовує концесійні умови державно-приватного партнерства, не враховує поширення даної форми взаємодії на інноваційну й наукову сфери, містить складну дозвільну процедуру договорів на спільну діяльність в інноваційній сфері, не сприяє проведенню спільних досліджень і формуванню територіальної інноваційної інфраструктури [3].

Світові глобалізаційні процеси створення єдиної ринкової економіки та її інфраструктури ставлять перед урядом багатьох країн задачі формування ефективної економічної політики держави, заснованої на використанні нової моделі державного регулювання, де держава створює умови і стимули для розвитку бізнесу на засадах партнерства, тобто рівноправного діалогу між ними, і одночасно виконує свої традиційні обов'язки у процесі суспільного відтворення. Про ефективність і результативність використання державно-приватного партнерства (ДПП) у світовій практиці свідчить досвід більшості країн. Проте, зведені статистичні дані реалізації проектів державно-приватного партнерства, які б узагальнювали і давали можливість наочно простежити основні тенденції розвитку ДПП та з урахуванням міжнародного досвіду визначити підходи до пріоритетних сфер застосування державно-приватного партнерства в вітчизняній економіці, у світовій практиці відсутні.

Державно-приватне партнерство являє собою систему відносин між державним та приватним партнерами, при реалізації яких ресурси обох партнерів об'єднуються з відповідним розподілом ризиків, відповідальності та винагород (відшкодувань) між ними, для взаємовигідної співпраці на довгостроковій основі у створенні (відновленні) нових та/або модернізації (реконструкції) існуючих об'єктів, які потребують залучення інвестицій, та у користуванні (експлуатації) такими об'єктами [2]. На сьогодні дана модель не має широкого поширення в аграрному середовищі, тому наразі доцільним є узагальнення світового досвіду функціонування даної структури з метою її адаптації до умов українського агробізнесу.

За даними на початок 2015 року у країнах Європейського Союзу пріоритетними сферами державно-приватного партнерства є: за обсягом фінансування – транспортна інфраструктура, за кількістю угод – освіта. Сфери застосування державно-приватного партнерства поступово розширюються – від реалізації інфраструктурних проектів до сфери НДДКР та впровадження інновацій. Партнерські відносини між приватним і державними секторами, університетами, науково-дослідними інститутами та іншими організаціями є ключовою моделлю взаємовідносин в інноваційній політиці [7].

Державно-приватне партнерство є інструментом науково-технологічного та інноваційного розвитку у світовій спільноті. Серед них потрібно виділити країни – члени ЄС такі, як Австрія, Бельгія, Швеція та Франція. За своєю структурою Європейські технологічні платформи є взаємовигідним партнерством між приватними і державними організаціями. За останні роки створено 36 Європейських технологічних платформ, що охоплюють різноманітні галузі економіки [1, с. 4]. Зокрема, Європейські технологічні платформи успішно функціонують в енергетиці, інформаційно-комунікаційних технологіях, біоекономіці, виробництві і процесах [1, с. 6-13]. У Франції, Німеччині, Великобританії, Бельгії та скандинавських країнах на базі університетів та інших наукових організацій створюються інноваційні поліси, парки, центри. У країнах ЄС (Великобританія, Франція) створюються Start-up організації (бізнес-інкубатори, венчурні механізми та інші державно-приватні фонди) для підтримки співтовариства між приватним і державним секторами, науково-дослідними інститутами та іншими організаціями. Досвід розвинених країн (Австрії, Бельгії, Швеції, Франції), показує, що розвиток вітчизняної національної інноваційної системи доцільно здійснювати на основі партнерської взаємодії держави та суб'єктів приватного підприємництва. Найважливішим завданням державно-приватного партнерства в інноваційному розвитку є активізація інноваційної діяльності і створення цілісної системи її фінансового забезпечення, яка

має ґрунтуватися на широкомасштабному залученні та максимально ефективному використанні фінансових ресурсів. Провівши аналітичне дослідження світових та європейських тенденцій розвитку державно-приватного партнерства у визначенні пріоритетних сфер застосування, доходимо висновку про таке. Вибір пріоритетної сфери застосування ДПП залежить від соціально-економічного рівня розвитку країни і реалізованої політики держави. У країнах з розвинутою економікою державно-приватне партнерство використовують не лише для розбудови інфраструктурних проєктів, але й для інноваційного розвитку. Виходячи з досвіду реалізації проєктів державно-приватного партнерства в європейських країнах, для України пріоритетними сферами застосування державно-приватного партнерства мають бути інноваційна, наукова та науково-технічна сфери. Адаптування даної структури до умов аграрного виробництва дозволить забезпечити його модернізацію, технологічне оновлення, інноваційний розвиток, розподіл та нейтралізацію ризиків тощо.

Висновки. Удосконалення інституційного середовища через посилення його складових дозволить досягти позитивного економічного ефекту, що виражений у: створенні організаційно-економічних умов для ефективного соціально спрямованого розвитку аграрних підприємств, забезпеченні конкурентоспроможного розвитку, ефективному використанні природних ресурсів, формуванні людського капіталу, стимулюванні розвитку малих і середніх агровиробників, розвитку сільських територій, просвітництві виробників сільськогосподарської продукції, забезпеченні доступності інвестиційних ресурсів, удосконаленні форм і методів державної підтримки, її прозорості, прогнозованості та системності. Також до очікуваних економічних ефектів реалізації моделі інституційного регулювання конкурентоспроможного розвитку підприємств аграрного сектору нами

віднесено утворення вагомих інструментів поліпшення інвестиційного середовища задля забезпечення інноваційного виробництва, максимально ефективного використання переваг геополітичного положення, нарощування експортного потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства. Проєкт ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні». – К.: Фенікс, 2011. – 349 с.
2. Википедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Державно-приватне_партнерство_в_Україні
3. Гончаренко О. В. Інституціональне регулювання розвитку інновацій в агропромисловому виробництві: дис. докт. ек. наук: 08.00.03 – екон. / Гончаренко Оксана Володимирівна – Дніпропетровськ, 2015. – 487 с.
4. Заскалкіна О. М. Концептуалізація розвитку інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України / О. М. Заскалкіна // Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку. – 2016. – № 4. – С. 1-8.
5. Лопатинський Ю. М. Розвиток аграрного сектора національної економіки на інституційних засадах: [монографія] / Ю. М. Лопатинський, В. І. Кифяк. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. – 248 с.
6. Луцков В. О. Структурна політика: сутність, категорії та функції / В. О. Луцков // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2012. – № 1. – С. 141-147.
7. Тараш Л. І. Світові та європейські тенденції розвитку державно-приватного партнерства у визначенні пріоритетних сфер застосування / Л. І. Тараш, І. П. Петрова. // Вісник економічної науки України. – 2015. – № 1. – С. 133-141.
8. Ульяновченко Ю. О. Конкурентоспроможність аграрного сектора економіки: механізми державного регулювання / Ю. О. Ульяновченко. – Харків: Асоціація докторів наук з державного управління: монографія, 2013. – 372 с.

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

THE MECHANISM FOR FORMING A FINANCIAL DEVELOPMENT STRATEGY OF THE ENTERPRISE OF THE HOTEL INDUSTRY

У статті визначено процеси формування стратегії розвитку підприємства готельного господарства та місце фінансової стратегії в системі стратегічного управління підприємством. Сформовано управлінські рішення, що забезпечують підготовку, оцінку і реалізацію системи заходів стратегічного фінансового розвитку підприємства. Розроблено узагальнювальну модель фінансової стратегії підприємства готельного господарства.

Ключові слова: стратегія, механізм формування фінансової стратегії, розвиток підприємства готельного господарства, модель фінансової стратегії.

В статье определены процессы формирования стратегии развития предприятия гостиничного хозяйства и место финансовой стратегии в системе стратегического управления предприятием. Сформированы управленческие решения, обеспечивающие подготовку, оценку и реализацию системы

мер стратегического финансового развития предприятия. Разработана обобщающая модель финансовой стратегии предприятия гостиничного хозяйства.

Ключевые слова: стратегия, механизм формирования финансовой стратегии, развитие предприятия гостиничного хозяйства, модель финансовой стратегии.

The article determines processes of the formation of a development strategy of an enterprise of the hotel industry and place of financial strategy in the system of strategic management of the enterprise. Managerial decisions that provide for the preparation, evaluation, and implementation of the system of measures of strategic financial development of the enterprise are formed. A generalized model of financial strategy of the enterprise of the hotel industry is developed.

Key words: strategy, mechanism of formation of financial strategy, development of enterprise of hotel industry, model of financial strategy.

УДК 338.488.2:640.412

Завідна Л.Д.

доцент, докторант кафедри готельно-ресторанного бізнесу Київський національний торговельно-економічний університет

Постановка проблеми. Аналізуючи тенденцію розвитку готельного господарства України, можна відзначити, що конкурентоздатність вітчизняних підприємств готельного господарства з року в рік знижується порівняно з європейськими підприємствами туристичних та рекреаційних зон. І хоча в 2015 році намітилося поступове повернення ділової активності готельного ринку країни, середній показник заповнюваності готелів є досить низький – 23%, а інвестиційна привабливість сегмента і зовсім близька до нуля. Аналіз майнового стану готелів вказує про недоцільну для підприємства структуру капіталу. Так власний капітал у 2015 році зменшився на 78,9% порівняно з 2014 роком, довгострокові зобов'язання зросли на 18,5%, зменшилися також поточні зобов'язання на 12,7%. Баланс на кінець 2015 р. знизився на 25,5% порівняно з 2014 роком [1]. Це спричинено рядом факторів, зокрема, політичного та економічного характеру й вимагає адаптації існуючих управлінських механізмів діяльності таких підприємств з одного боку до потреб ринку послуг з тимчасового розміщення та харчування серед населення України та зарубіжних туристів з іншого.

Успішне функціонування підприємства готельного господарства в умовах турбулентності економічних процесів, що виникають у внутрішньому та зовнішньому середовищі, передбачає пошук і розробку власної стратегії розвитку, включаючи наявність оптимального співвідношення між витратами і результатами пропонованих готельних продуктів і послуг. Іншими словами, підприємство має бути конкурентоспроможним і економічно

стійким. Водночас складність управління стратегічним розвитком підприємства готельного господарства зумовлює існування невирішених питань щодо розробки механізму реалізації стратегічних і фінансових цілей підприємства. Необхідність вирішення зазначених питань зумовили вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти проблем розвитку стратегічного управління і формуванню стратегій у досягненні успіху компаній знайшли своє відображення в наукових працях багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених таких, як: І. Ансоффа, П. Друкера, І. Ігнат'євої, Г. Мінцберга, В. Пастухової, В. Пономаренко, М. Портера, П. Робертса, А. Стріклєнда, А. Томпсона, Е. Чандлера та ін., а також вчених країн СНД О. Виханського, С. Чернова, І. Отенко та ін.

Проблемам в галузі стратегічного управління розвитком підприємства готельного господарства присвятили багато праць українські науковці, зокрема: О. Виноградова, М. Бойко, С. Драгунцова, Т. Дорошенко, М. Кабушкіна, Л. Лук'янова, А. Мазаракі, С. Мельниченко, М. Мальська, Л. Нечаюк, Х. Роглева, О. Ремеслова та ін., а також фахівці з країн СНД В. Квартальнова, С. Скопкина, Р. Фатхутдінова, А. Чуднівський та ін.

Високу значущість фінансової стратегії, її різноманітний і різноплановий вплив на всі сторони діяльності підприємства відображено у багатьох наукових працях. Більшість вчених трактують фінансову стратегію, як частину фінансового менеджменту. Так В.Б. Акулов розуміє під фінан-

совою стратегією фірми комплексне управління всіма активами і пасивами фірми [2]. Аналогічної точки зору дотримується З.Ф. Амінова [3]. І.А. Бланк зазначає: «Ефективним інструментом перспективного управління фінансовою діяльністю підприємства виступає фінансова стратегія» [4, с. 20]. Деякі автори пов'язують фінансову стратегію з інвестиційною стратегією в якості інструменту регулювання, маючи на увазі перспективність і часовий лаг інвестиційних рішень та їх тісний зв'язок з фінансовими процесами [5]. Важлива роль фінансової стратегії обумовлена концептуальною природою основної економічної категорії ринкової економіки – грошей: їх участю у відтворювальному процесі, виконанням ними розподільчої, регулювальної і контрольної функцій для будь-якого бізнесу.

Аналіз різних інформаційних джерел показує, що порядок прийняття і реалізації стратегічних рішень, який склався, не систематизований належним чином, а менеджери слабо озброєні методологією і технологією стратегічного управління.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних та методологічних підходів до процесу формування фінансової стратегії розвитку підприємства, управлінських рішень, що забезпечують підготовку, оцінку і реалізацію системи заходів стратегічного фінансового розвитку підприємства та розробка моделі фінансової стратегії підприємства готельного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яка стратегія формується для реалізації певної мети. Відсутність довгострокових, простих і узгоджених цілей призводить підприємство до ослаблення конкурентних позицій або зникнення разом з формуванням ринку, тенденції якого не враховувалися. Вироблення стратегії – це в першу чергу отримання певного уявлення про майбутній розвиток підприємства, по-друге, активне використання підприємством сучасних методів управління, що забезпечують збалансованість і майбутні напрями розвитку підприємства [3, с. 87].

Для більшості підприємств готельного господарства України у сучасних нестійких умовах, створення стратегії є поєднанням планування і випадковості. Планування стратегії відбувається головним чином зверху вниз. Випадковість розглядається, як результат безлічі рішень на всіх рівнях підприємства, головним чином на рівні середньої ланки управління, і може вважатися висхідним процесом (знизу-вгору) [6].

Творчість і вміння абстрагуватися від поточних справ, передбачення майбутнього підприємства і його моделювання – це ті якості менеджера-стратега, які роблять можливим або неможливим стратегічне управління. Важливо зрозуміти саму концепцію підходу до розробки стратегії – це бачення майбутніх напрямів для досягнення поставленої

мети, можливість отримання в достатньому обсязі ресурсів для досягнення стратегічних цілей, тобто мова йде про концентрацію уваги на майбутніх ресурсах [2].

Ознака відсутності стратегічного підходу – концентрація уваги на внутрішніх ресурсах. Тим самим ігноруються всі можливі загрози ззовні і упускаються сприятливі тенденції. Стратегічний підхід полягає в перетворенні будь-яких змін на позитивні можливості та їх використанні, а план при цьому не догма, а система організації виробництва, яка адекватно адаптивна до змін навколишнього середовища [7, с. 174].

Отже, при формуванні відповідної стратегії в умовах високо-динамічної економіки, нечіткої, неповної інформації, що швидко застаріває повинні бути здійснені наступні види дій:

- моделювання майбутнього, формування цілей, вибір цільових пріоритетів;

- аналіз конкурентного середовища: виявлення тенденцій розвитку ринку і його прогноз, галузевий аналіз ринків, технологій, продуктів (послуг), ресурсів, інновацій, аналіз суміжних галузей;

- оцінка сильних сторін підприємства з позицій макроекономічних індикаторів, оцінка загроз з боку зміни зовнішнього середовища і поведінки конкурентів, динаміка параметрів внутрішнього середовища підприємства;

- формулювання корпоративної стратегії, (вибір стратегії на базі наявних критеріїв), формування ділових стратегій, у тому числі для наявних і нових продуктів (послуг);

- ідентифікація і оцінка вузлових проблем та ризиків;

- реалізація стратегії: стратегічний проект, адаптація підприємства до стратегії, впровадження стратегії, контроль і моніторинг процесу.

Реалізація масштабних і довгострокових дій, у тому числі досягнення конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі, потребує стратегічного бюджету, тобто розробки фінансової стратегії.

Фінансова стратегія підприємства характеризує різні відносини між суб'єктами ринку у фінансовій сфері. Вона визначає поведінку підприємства на ринку, формування його ринкової позиції у зв'язку зі станом і використанням фінансових ресурсів. По суті мова йде про вироблення базової фінансової концепції підприємства, пов'язаної з ефективним управлінням грошовим обігом підприємства, формуванням грошових коштів у певній пропорції, використанням фінансових ресурсів за цільовим призначенням [8, с. 77].

Неоднозначність тлумачення в економічній літературі категорії «фінансова стратегія» викликана, на наш погляд, її двоїстим характером: з одного боку фінансова стратегія є функціональною стратегією, з іншого боку фінансова стратегія є базовою стратегією. Її функціональний статус

визначається тим, що вона охоплює лише один з п'яти видів діяльності підприємства. Вона повинна вписуватися в загальну, корпоративну стратегію підприємства, бути адекватною їй за цілями і завданнями.

Функціональна стратегія підприємства є основою для вироблення тактичних і оперативних заходів у складних ринкових умовах, тобто забезпечує основу для вибору пріоритетних ринків, розподілу ресурсів тощо. Крім того, наявність стратегії дозволяє підприємству раціонально поєднувати свої корпоративні інтереси та економічні інтереси держави. Разом з тим в системі функціональних стратегій фінансова стратегія займає провідне

місце. Це пов'язано з тим, що, забезпечуючи фінансовими ресурсами реалізацію інших стратегій (маркетингової, виробничої (надання послуг), інноваційної та ін.), фінансова стратегія координує та інтегрує зусилля всіх функціональних підрозділів у процесі формування та реалізації корпоративної стратегії.

Отже, необхідно виходити з існування не тільки прямого зв'язку: корпоративна стратегія підприємства – фінансова стратегія підприємства, але і з існування зворотного зв'язку: фінансова стратегія підприємства – корпоративна стратегія підприємства. Іншими словами, фінансова стратегія підприємства готельного господарства має певну самостійність щодо корпоративної стратегії. Місце фінансової стратегії в системі стратегічного управління показано на рис. 1.

Разом з тим, беручи до уваги фінансово-економічні взаємовідносини між суб'єктами ринку, відносини між ними і державою з приводу формування і використання фінансових ресурсів, фінансова стратегія виступає в якості природного обмеження при формуванні стратегічних цілей і корпоративної стратегії. Більш того, часто за результатами формування фінансової стратегії може бути змінена корпоративна стратегія.

Такий вплив фінансової стратегії на фінансово-господарську діяльність підприємства готельного господарства в цілому передбачає ідентифікацію фінансової стратегії в рамках корпоративної стратегії. Це впливає перш за все зі змісту фінансового менеджменту, найважливішою функцією якого є формування даної стратегії. Крім того, тільки комплексний облік можливостей перспективного розвитку всіх аспектів фінансової діяльності і всіх форм фінансових відносин підприємства дозволяє повною мірою реалізувати можливості зростання і досягти довгострокових конкурентних переваг.

Фінансова стратегія дозволяє реально оцінити фінансові можливості підприємства, забезпечити максимальне використання його внутрішнього фінансового потенціалу та можливість активного маневрування фінансовими ресурсами при фінансуванні стратегічних проектів. Фінансова стратегія забезпечує механізм реалізації стратегічних і фінансових цілей. У рамках фінансової стратегії фор-

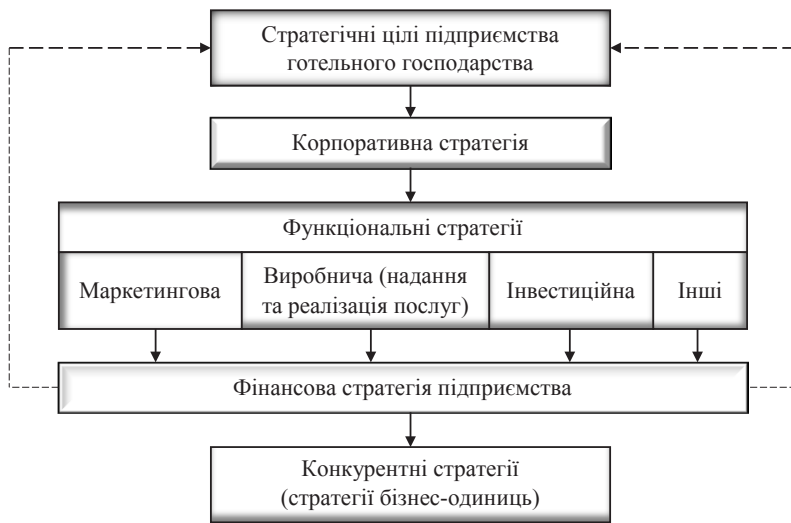

Рис. 1. Місце фінансової стратегії у системі стратегічного управління підприємством готельного господарства

Джерело: розроблено автором на основі [8, с. 77-84]

Рис. 2. Модель фінансової стратегії підприємства готельного господарства

Джерело: розроблено та побудовано автором на основі [3, 4]

муються варіанти залучення фінансових ресурсів і прибуткового розміщення власного капіталу.

У кінцевому підсумку в рамках фінансової стратегії будь-якого підприємства виникають два завдання рівної важливості: 1) залучення ресурсів для здійснення стратегічних і поточних завдань (кредитна стратегія); 2) розподіл отриманих ресурсів (інвестиційна стратегія).

Теоретичний розгляд фінансової стратегії включає процес її формування, тобто формування сукупності цілеспрямованих управлінських рішень, що забезпечують підготовку, оцінку і реалізацію системи заходів стратегічного фінансового розвитку підприємства [3, с. 69]. Узагальнювальну модель фінансової стратегії підприємства готельного господарства представлено на рис. 2.

Початковий етап процесу розробки фінансової стратегії – визначення тривалості періоду формування даної стратегії. Так, як фінансова стратегія носить по відношенню до корпоративної стратегії підлеглий характер, то тривалість періоду формування фінансової стратегії має відповідати тривалості періоду формування корпоративної стратегії. Крім цього, умовами визначення періоду тривалості фінансової стратегії є також розмір підприємства, різноманітність послуг, що надаються, стадія життєвого циклу та ін.

Наступний етап – комплексний аналіз чинників зовнішнього середовища. Також на цьому етапі розробки фінансової стратегії аналізуються тенденції розвитку фінансових ринків, розробляються прогнози кон'юнктури в розрізі окремих сегментів цих ринків, досліджується фінансовий стан конкурентів.

Безпосередньо з аналізом зовнішнього середовища пов'язаний аналіз сильних і слабких сторін фінансового становища підприємства. У процесі такого аналізу досліджуються можливості підприємства, щоб скористатися інвестиційними можливостями, що відкриваються, а також виявляються внутрішні слабкі сторони фінансової діяльності. Аналіз зовнішнього та внутрішнього фінансового середовища дозволяє визначити основні параметри, що характеризують можливості і обмеження розвитку фінансової діяльності підприємства; визначити стратегічну фінансову позицію; з'ясувати, якою мірою фінансова стратегія орієнтована на досягнення генеральної мети, на вирішення стратегічних завдань.

На заключному етапі формування фінансової стратегії визначаються джерела фінансування діяльності підприємства; фінансове планування в різних часових розрізах; оцінюються фінансові ризики у процесі здійснення майбутньої діяльності; розробляється система поточного фінансування (бюджетування) підприємства; розробляється механізм контролю реалізації фінансової стратегії.

Фінансова стратегія представлена у вигляді узагальнювальної моделі дій, необхідних для досягнення поставлених фінансових цілей у рамках корпоративної стратегії (стратегічних цілей) шляхом координації, розподілу і використання фінансових ресурсів підприємства. Тому пропонується модель, яка включає наступні взаємопов'язані блоки:

- фінансові цілі і завдання;
- внутрішні і зовнішні чинники формування;
- методи реалізації стратегії, що включають політику, поточне і оперативне фінансове планування;
- рівні реалізації фінансової стратегії;
- результативність (ефективність) фінансової стратегії.

Наявність зворотного зв'язку показує, що за оцінками результативності можуть і повинні бути внесені відповідні зміни як у сформовану фінансову стратегію, так і у фінансові цілі. Підприємство досягає своїх стратегічних цілей, коли фінансові відносини відповідають його внутрішнім фінансовим можливостям, а також дозволяють адаптуватися до вимог навколишнього середовища. Розглядаючи зміст фінансової стратегії, необхідно підкреслити, що її формують в основному ті ж умови макро- і мікросередовища, фактори, що впливають на корпоративну стратегію підприємства, та інші складові.

Важливим блоком моделі фінансової стратегії є блок, що включає методи і рівні реалізації стратегії. Доцільно, на наш погляд, розглянути два рівні реалізації:

1) корпоративний, що включає фінансові політики управління активами, капіталом, інвестиціями, грошовими потоками і фінансовими ризиками;

2) бізнес-рівень, що складається у свою чергу з двох підрівнів:

- поточного фінансового планування (у т. ч. план доходів і витрат з операційної діяльності; план доходів і витрат з інвестиційної діяльності; план надходження і витрачання грошових коштів; балансовий план, що відображає результати прогнозування складу активів і структури використовуваних фінансових засобів підприємства на кінець планового періоду);
- оперативного фінансового планування або бюджетування (плани, що відображають надходження і витрати фінансових коштів у процесі конкретних видів виробничо-господарської діяльності: виробництва та реалізації послуг, кошторису витрат, кошторису накладних витрат).

Інакше кажучи, відмінності в реалізації фінансової стратегії на корпоративному і бізнес-рівні визначаються різними цілями, масштабом діяльності і охоплення ринку, факторами зовнішнього середовища.

У рамках запропонованої моделі фінансової стратегії вдало поєднуються стратегія і тактика фінансового менеджменту так як підпорядкування

стратегічним цілям дозволяє раціоналізувати внутрішньофірмові фінансові потоки. Це відбувається в результаті поточного фінансового планування і бюджетування.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, процес формування фінансової стратегії – складний і потенційно потужний механізм, що забезпечує підготовку, оцінку і реалізацію системи заходів стратегічного фінансового розвитку підприємства готельного господарства, за допомогою якого сучасне підприємство може протистояти мінливому зовнішньому середовищу, опинившись в умовах нестабільності. Але його впровадження і використання вимагає значних фінансових витрат.

У свою чергу для розкриття потенціалу готельного бізнесу на регіональному рівні адміністраціям необхідно виявити інші проблеми, не пов'язані з інфраструктурою, які стримують розвиток готельного бізнесу і туризму в регіоні, наприклад, нестача кадрів або бар'єри для розвитку малого підприємництва; необхідність залучення приватних інвестицій шляхом розробки маркетингового плану і комплексу заходів; створення механізму управління і реалізації обраної стратегії в регіоні.

На нашу думку, основним напрямом державного впливу, здатним самоорганізувати вітчизняний ринок готельних послуг, має бути якість наданої послуги. Запорукою припливу приватних інвестицій у готельне господарство можуть бути наступні фактори:

- забезпечення державою дієвої системи сертифікації і класифікації готельних послуг;
- створення системи пільг для підприємств сфери готельних послуг, які постійно поліпшують якість наданих послуг;
- створення системи контролю якості готельного продукту;

– заохочення підприємств готельного господарства на забезпечення матеріальної зацікавленості в наданні якісних послуг.

На закінчення відзначимо, що найважливішою умовою ефективної реалізації фінансової стратегії є відповідні їй зміни в організаційну структуру управління і в організаційній культурі підприємства готельного господарства. Передбачені стратегічні зміни в цій галузі повинні бути складовою частиною параметрів фінансової стратегії, забезпечуючи її реалізацію.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України: Статистичний щорічник України за 2015 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Акулов В.Б. Финансовый менеджмент [Текст]: учеб. пособ. [Электронный ресурс] – Режим доступу: http://media.karelia.ru/~resource/econ/teor_fin/
3. Аминова З.Ф. Финансовая стратегия предприятия: формирование, развитие, обеспечение устойчивости / З.Ф. Аминова. – М.: Компания Спутник+, 2002. – 199 с.
4. Бланк И.А. Финансовая стратегия предприятия / И.А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 720 с.
5. Хоминич И.П. Финансовая стратегия компании [Текст]: научное издание. / И.П. Хоминич. – М.: Изд-во Рос. экон. акад., 1997. – 156 с.
6. Сучасні тенденції розвитку ринку готельних послуг України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/simpoz2/141.pdf>
7. Скобкин С.С. Стратегия развития предприятия индустрии гостеприимства и туризма [Текст]: учеб. пос. / С.С. Скобкин. – М.: Магистр: ИНФРА-М, 2010. – 432 с.
8. Амельченко А.В. Место и значение финансовой стратегии в системе стратегического управления предприятием // Повышение эффективности работы предприятий химической промышленности и природопользования [Текст]: Сб. науч. тр. / А.В. Амельченко. – СПб.: СПбГИЭУ, 2007. – С. 77-84.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

STATUS AND PROSPECTS OF MARKETS FOR ORGANIC PRODUCE ON THE SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS

УДК 635:338.439.5

Лагута Я.М.

старший викладач кафедри менеджменту організацій і адміністрування Житомирський державний технологічний університет
Михайленко Н.В.
магістр Житомирський державний технологічний університет

У статті досліджено сучасний стан та перспективи розвитку ринку органічної продукції. Зазначено, які продукти сертифіковані на даний момент. Визначено основні проблеми, які заважають розвитку виробництва органічної продукції в Україні. Визначені питання, які чекають на вирішення для успішного функціонування ринку органічної продукції.

Ключові слова: соціальна відповідальність, якість продукції, органічна продукція, сертифікація, ринок.

В статье исследовано современное состояние и перспективы развития рынка органической продукции. Указано, какие продукты сертифицированы на данный момент. Рассмотрены основные проблемы, которые

мешают развитию органической продукции в Украине. Определены вопросы, которые ждут решения для успешного функционирования рынка органической продукции.

Ключевые слова: социальная ответственность, качество продукции, органическая продукция, сертификация, рынок.

This article explores the current state and prospects of development of the organic products. It is noted that products certified at the moment. The main problems that hinder the development of organic products in Ukraine and referred questions that await solution for the successful functioning market for organic agricultural products.

Key words: social responsibility, quality of products, organic products, certification, market.

Постановка проблеми. Однією із важливих складових корпоративної соціальної відповідальності бізнесу підприємств, які займаються вирощуванням та переробкою сільськогосподарської продукції, виробництвом харчових продуктів, є виробництво якісної, безпечної, органічної продукції. «Місія полягає у сприянні підвищенню якості життя споживачів за рахунок виробництва здорової та безпечної органічної молочної продукції. На даному етапі розвитку компанія займає авангардні позиції у формуванні та розвитку цивілізованого ринку органічної продукції, популяризації культури споживання органічної молочної продукції», – зазначається на сайті компанії ТОВ «Органік Мілк» – першого в Україні заводу із виробництва органічної молочної продукції, який має повний завершений цикл [1].

В Україні на початку 1990-х років почало зароджуватися та розвиватися органічне виробництво. Так, як Україна має великий природний потенціал для розвитку сільського господарства та харчової галузі, актуальним є питання виробництва саме екологічно чистої (органічної) продукції. Але основною проблемою для споживачів залишається висока вартість такої продукції.

Україна входить до двадцятки найбільших світових виробників екологічно чистої сільськогосподарської продукції. Зараз у країні вже сертифіковані як органічні більше 300 тис. га сільгоспугідь. Однак, Україна на світовому сільськогосподарському екоринку не є однією з процвітаючих країн. Одна з основних причин – вкрай слабкий розвиток внутрішнього ринку органічних продуктів харчування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями ринку органічної продукції займалися та займаються такі науковці: Т.В. Боровик, Ж.В. Дерій, М.Ф. Кропивко, Т.Л. Мостенська, П.М. Скрипчук, Г.М. Тарасюк, Т.О. Чайка, В.А. Чудов-

ська, В.П. Щербань, В.О. Шлапак та інші. Зокрема, Т.О. Чайка обґрунтував необхідність розвитку аграрного сектора економіки на засадах соціо-економіко-екологічної системи через визначення впливу негативних сторін традиційного сільськогосподарського виробництва на економіку, екологію та населення країн. П.М. Скрипчуку належить дослідження екологічної стандартизації та сертифікації як інструменту забезпечення екологічної безпеки. Т.Л. Мостенська багато своїх досліджень присвячує розвитку органічного продовольчого ринку та соціально-відповідальному маркетингу. Ж.В. Дерій досліджує питання екологічної компоненти корпоративної соціальної відповідальності. Багато праць Г.М. Тарасюк має з проблем розвитку потенціалу підприємств харчової промисловості з виробництва екологічно чистої органічної продукції.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення стану та перспектив розвитку ринку органічної продукції в Україні, а також виділення проблемних аспектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. До цілей Сталого розвитку на період до 2030 року, які опубліковані Організацією Об'єднаних Націй, входить ціль № 12 – відповідальне споживання та виробництво. Одним з важливих аспектів цілі є те, що до 2030 року більшість людей в усьому світі повинні бути проінформованими про сталий розвиток та способи життя в гармонії з природою. Компанії повинні пояснювати, де вони знаходяться в ланцюжку. Результатом буде збільшення попиту на прозорість: те, що в нашій їжі, звідки походить наш одяг, куди вкладаються наші гроші і який вид енергії ми використовуємо [2]. Це важливий елемент соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством.

Україна як аграрна країна має великий потенціал для розвитку органічного сільського господарства, оскільки має найбільші запаси високоякісних

родючих земель, тому розвиток агропромислового сектора для економіки країни є досить важливим і частка сільськогосподарської продукції в загальному ВВП досить висока. За останні кілька років зростає не тільки традиційний ринок сільськогосподарської продукції, а й ринок органічної сільськогосподарської та харчової продукції.

У 2014 році вступив в силу Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [3]. Таким чином, на даний час в Україні існує система виробництва, сертифікації та контролю органічних продуктів, але однією із важливих причин, що гальмує розвиток цього ринку, є низька платоспроможність населення, оскільки органічні продукти набагато дорожчі за продукти, які виготовлені відповідно до стандартних технологій.

Ринок органічної сільськогосподарської продукції може бути надзвичайно привабливим для потенційних інвесторів. У цілому в економічно розвинених країнах Європейського союзу (Німеччина, Франція, Бельгія та інших) або в Швейцарії 15-20% споживачів готові платити більше за екологічно чисті продукти або продукти без ГМО. Але специфічним у вирощуванні органічних продуктів є те, що існує дуже висока частка ручної і механізованої праці у витратах, а продуктивність культивування деяких з цих продуктів значно нижче, ніж існуючі агропромислові технології. Це призводить до значного збільшення цін на органічні продукти.

У 2016 році внутрішній ринок органічної продукції в Україні зріс на 17,6%. Це свідчить про те, що ринок органічної продукції розвивається і все більше виробників сільськогосподарської продукції переходять на вирощування безпечних продуктів. Україна має понад 210 сертифікованих органічних малих і великих підприємства. Українські органічні продукти мають великий потенціал для експорту на ринки Європейського Союзу, особливо в Німеччині і країнах Азії [4]. На сьогоднішній день українські компанії готуються експортувати продукцію в Японію. Крім того, в минулому році чотири компанії поставили свою продукцію в Південну Корею. У поточному році, вперше виробники Полтави експортують органічні зерна в Новій Зеландії.

Багато українських споживачів позитивно ставляться до органічної продукції, оскільки останнім часом вони все більше уваги звертають на своє харчування та переходять до здорового харчування, яке включає в себе екологічно безпечні продукти. Споживачі готові купувати органічну продукцію за таких умов:

- забезпечення й підтвердження контролю якості з боку держави;
- широкий асортимент продукції, який є доступний у торговельних мережах;
- націнка на органічну продукцію у розмірі 10-20% відносно традиційної.

Україна, маючи сприятливі природно-кліматичні умови, може переходити на органічне землеробство. Наша країна має найбільшу територію в Європі, це більше 41 млн га сільгоспугідь, із них близько 8 млн га відносно чистих ґрунтів [5]. Дотримуючись європейських стандартів якості, за умови залучення інвестицій у сільське господарство, орієнтоване на органічне виробництво, маємо всі шанси опанувати та зайняти велику частку на європейському ринку екологічно чистої продукції.

Як зазначає Г. Тарасюк, у сучасних тенденціях глобалізації для України найбільш перспективними є західноєвропейські ринки, для яких важливі стандарти екологічно чистих продуктів харчування. Наша країна має величезний потенціал для організації органічного землеробства та виробництва органічних харчових продуктів [6, с. 154].

В Україні сертифіковані такі види органічних продуктів: бобові культури, олійні культури, зернові культури, овочі, кавуни, дині, гарбузи, фрукти, ягоди, виноград, ефіроолійні культури, молочні продукти, яйця, гриби, горіхи, мед, м'ясна, продукція бджільництва, багаторічні трави, однорічні трави, лікарські рослини, бульбоплоди та коренеплоди, перероблена продукція, верхня рогата худоба, домашня птиця, вівці, кози, свині, соки [7].

У 2016 у світі обсяги ринку лише сертифікованої органічної продукції перевищують 100 млрд доларів. За даними Швейцарсько-українського проекту FIBL, Україна займає 11 місце серед країн Європи за виробництвом органічних сільськогосподарських продуктів і 5 місце – за нарощуванням органічного виробництва. За прогнозами Україна може стати одним із лідерів з виробництва органічної продукції [8].

Відповідно до світових стандартів та вимог система органічного господарства і загалом сільськогосподарська продукція повинні відповідати певним стандартам до виробничих процесів, які спрямовані на підтримку оптимального стану екосистеми на соціальному, екологічному та економічному рівнях (табл. 1).

У світі використовуються різні стандартизовані регулятори якості продуктів харчування, до яких відносяться і міжнародні стандарти серії ISO, зокрема, серія стандартів ISO 14000 та ISO 22000.

В Україні була створена компанія, яка займається сертифікацією та інспекцією органічного виробництва. Цією компанією є ТОВ «Органік стандарт». Дана компанія була створена в рамках україно-швейцарського проекту в 2007 році. Компанією було розроблено сайт, де всі охочі, а також ті, хто хочуть переходити до органічного виробництва, можуть переглянути інформацію про вимоги до органічного виробництва як в Україні, так і в країнах Європи. Також на сайті є онлайн-форма, заповнивши яку, можна замовити послуги із сертифікації чи інспекції виробництва.

Таблиця 1

**Світові вимоги до органічної системи
сільського господарства
і сільськогосподарської продукції**

Дозволено використовувати	Заборонено до використання
Мінімальний обробіток ґрунту. Земля без заборонених речовин протягом трьох років	Використання синтетичних мінеральних добрив, пестицидів та хімічних засобів захисту рослин
Використання практики консервації, культивування земель, дотримання сівозмін	Забруднення стокових вод
Застосування добрив тільки органічного (рослинного та тваринного) походження. Використання несинтетичних сиромелених добрив та меліорантів	Використання генетично модифікованих організмів та продуктів (речовин), що від них походять
Використання тільки посівного матеріалу, вирощеного в екологічних господарствах	Заборона клонування й опромінення
Використання винятково екологічних кормів в тваринництві	Відмова в тваринництві від синтетичних добавок, стимуляторів росту, генних технологій
Вільний вигул і випас тварин у літню пору	Утримання худоби прив'язаною

Джерело: [9]

Як вже зазначалося, однією з основних проблем виробництва органічної продукції є її висока вартість. Причиною такого явища є нестача сировини і відсутність конкуренції. Висока ціна є одним із основних мотивів, чому споживачі не купують органічні продукти. Але після збільшення кількості виробників органічного виробництва та розширення асортименту органічної сировини ця ціна нормалізується і буде не вищою, ніж на 10-30% за аналогічну традиційну.

За результатами проведених досліджень, до проблем розвитку ринку органічної продукції можна віднести:

- недосконалість нормативної бази (не повністю відповідає законодавству ЄС у сфері органічного виробництва, створює торгові бар'єри для виробників-експортерів, споживач не захищений від фальсифікату «органіки»; екологічні стандарти носять тільки рекомендаційний характер);
- обмежений доступ на зовнішні ринки органічної продукції;
- відсутність маркетингового досвіду підприємств з виробництва і реалізації органічної продукції;
- слабкий розвиток внутрішньої інфраструктури тощо.

Окрім того, є цілий ряд питань, які необхідно вирішувати для того, щоб органічне виробництво почало стрімко розвиватися. До таких питань належать:

- адаптація міжнародного досвіду до українських умов та розробка стратегії та програм розвитку органічного ринку України;
- створення сприятливих умов для залучення інвестицій в органічне сільське господарство;
- підвищення обізнаності громадськості про органічну продукцію через інформаційні канали (державне телебачення, радіо, видавнича справа, сайти компаній тощо);
- розвиток соціально відповідального маркетингу на підприємствах;
- підтримка фермерів, які займаються органічним виробництвом (наприклад, субсидії, доступ до кредитів тощо);
- розвиток стейкхолдерського підходу корпоративної соціальної відповідальності в частині органічного виробництва;
- розвиток та захист добросовісної конкуренції серед українських виробників органічних продуктів, переробників і роздрібною торгівлі;
- розвиток місцевих міжнародно акредитованих і визнаних лабораторій;
- розробка органічних технологій виробництва продукції рослинництва, тваринництва, активне використання досягнень науково-технічного прогресу і нових біотехнологій, використання ресурсозберігаючих технологій для виробництва екологічно чистої продукції тощо.

І наостанок, варто підкреслити думку вчених Я. Остафійчук, Ю. Шпильової, які визначають важливий момент: «Хотілося би, щоб на перспективу Україна асоціювалася не з сировинним придатком європейських агровиробників, а з органічним кошиком, у якому переважають продукти переробки з високою часткою доданої вартості. В одному зі своїх інтерв'ю академік Елла Лібанова звертає увагу на великий потенціал сільської місцевості щодо розвитку зеленого туризму, який може стати українською «фішкою», українською принадою. Невеликі органічні ферми, котрі спеціалізуються, скажімо, на вирощуванні ягід чи виробництві сирів, у США та європейських країнах є центрами зеленого туризму, куди спеціально приїздить міське населення поласувати їжею і змістовно провести вікенд. Такі ферми, безумовно, повинні стимулюватися державою» [10].

Висновки з проведеного дослідження. Запровадження запропонованих заходів дозволить налагодити виробництво екологічно чистої, органічної продукції. Україна має для цього необхідний потенціал, оскільки має для цього родючі та чисті землі, великий потенціал розвитку підприємств харчової галузі, сприятливі природно-кліматичні умови. Тому потрібно удосконалити нормативно-правову базу, яка б підтримувала вітчизняних виробників органічної продукції, впроваджувати ефективну маркетингову політику, стимулювати розвиток органічного ринку за підтримки

держави та організувати органічне виробництво відповідно до всіх міжнародних вимог і стандартів. Це питання є дуже актуальним у сучасній глобальній економіці і потребує подальших більш глибоких досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Історія підприємства. <http://organic-milk.com.ua/pro-kompaniyu/> [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://udf.gov.ua/uk/node/135>
2. В Україні зростає ринок органічних продуктів / <http://udf.gov.ua/>: Український державний фонд підтримки фермерських господарств. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://udf.gov.ua/uk/node/135>
3. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/425-18>
4. Органік в Україні / www.organic.com.ua: Федерація органічного руху України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic.com.ua>
5. Павленко А. Україна має всі шанси стати органічним кошиком світу / А. Павленко // www.ukragroconsult.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukragroconsult.com/news/ukrayina-maie-usi-shansi-stati-organichnim-koshikom-svitu-pavlenko>
6. Тарасюк Г.Н. Потенціал підприємств харчової промисловості по виробництву екологічно чистої продукції / Г.Н. Тарасюк // Управление устойчивым развитием в условиях переходной экономики: монография / ред. М. Шмидт, Б. Хансманн, Д.А. Палехов, Г.Г. Пивняк, Ю.С. Шемшученко, А.Ф. Павленко, А.Г. Шапарь, В.Я. Швець, Л.Л. Палехова. – Днепропетровск – Коттбус: НГУ-БТУ, 2015. – 430 с. – С. 153-162.
7. Коротко про органік / ukraine.fibl.org: Проект розвитку органічного ринку в Україні (2012-2016). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukraine.fibl.org/fileadmin/documents-ukraine/Коротко_про_органік.doc
8. Філософія «органік» / <http://www.agrotimes.net/> Деловой аграрный интернет-ресурс. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/journals/article/filosofiya-organik>
9. Ефективна економіка: Концептуальні засади формування органічного сектору АПК. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?or=1&z=4982&p=1>
10. Остафійчук Я., Шпильова Ю. Органічне виробництво: модний тренд сьогодення чи стратегічні перспективи вітчизняного агросектора? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/11997-organichne-virobnictvo-modniy-trend-sogodennya-chi-strategchn-perspektivi-vtchiznyanogo-agrosektora.html>

ІННОВАЦІЙНА СПРИЙНЯТЛИВІСТЬ ТА ІННОВАЦІЙНА ЗДАТНІСТЬ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

INNOVATIVE SUSCEPTIBILITY AND INNOVATIVE ABILITY IN THE PROCESS OF FORMATION OF INNOVATIVE POLICY OF ENTERPRISE

УДК 658.589

Муційовська О.Б.

к.е.н., асистент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет
«Львівська політехніка»

Гудзь О.І.

к.е.н., старший викладач кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет
«Львівська політехніка»

У статті визначено основні підходи до сутності поняття інноваційна політика підприємства та його власне трактування. Розглянуто сутність понять інноваційна сприйнятливість та інноваційна здатність підприємства. Запропоновано схему вибору ефективного типу інноваційної політики підприємства з урахуванням рівня інноваційної сприйнятливості та інноваційної здатності підприємства. Наведено типи інноваційної політики підприємства.

Ключові слова: інноваційна сприйнятливість, інноваційна здатність, інноваційна політика підприємства, інноваційний потенціал, інтелектуальний потенціал.

В статье определены основные подходы к сущности понятия инновационная политика предприятия, и его собственную трактовку. Рассмотрены сущность понятий инновационная восприимчивость и инновационная способность предприятия. Предложена схема выбора эффективного типа инновационной политики предприя-

тия с учетом уровня инновационной восприимчивости и инновационной способности предприятия. Приведены типы инновационной политики предприятия.

Ключевые слова: инновационная восприимчивость, инновационная способность, инновационная политика предприятия, инновационный потенциал, интеллектуальный потенциал.

The article defines the main approaches to the essence of the concept of innovation policy of the enterprise, and its own interpretation. The essence of concepts is considered the innovative susceptibility and innovative ability of the enterprise. The scheme of the choice of an effective type of innovative policy of the enterprise with the consideration of the level of innovative susceptibility and innovative ability of the enterprise is offered. The types of enterprise innovation policy are presented.

Key words: innovative susceptibility, innovative capacity, innovative policy of enterprise, innovation potential, intellectual potential.

Постановка проблеми. Одними з основних причин нестабільності та низької конкурентоспроможності промислових підприємств є техніко-технологічне відставання, високий рівень фізичного та морального зносу основних виробничих фондів, висока ресурсомісткість і енергомісткість виробництва. Все частіше керівники підприємств використовують у вирішенні даних проблем інноваційні ідеї, впроваджують новітні технології чи освоюють нову техніку, яка є більш ресурсозберігаючою у процесі виробництва. При цьому ж не враховуються власні можливості підприємства та його готовність до інноваційних змін, що визначається інноваційною політикою підприємства та зумовлює зменшення ефективності нововведень. Саме ефективна інноваційна політика та ресурсозберігаючі технології виробництва спроможні покращити діяльність підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що проблемам інноваційного розвитку присвячені численні наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, праці українських дослідників: Ю.М. Бажала, О.І. Волкова, А.В. Гриньова, С.М. Ілляшенка, М.А. Йохни, Н.В. Краснокутської, О.Є. Кузьміна, О.О. Лапко, В.В. Стадника, П.С. Харіва та інших. Вагомими є дослідження зарубіжних вчених Б. Санто, Б. Твісса, Й. Шумпетера та ін. Значний внесок в інноваційний розвиток внесли російські вчені, серед яких у рамках даних досліджень були розглянуті праці Л.М. Гохберга, П.Н. Завліна, С.В. Ільдеменова, С.Д. Ілленкової, А.К. Казанцева, Н.П. Масленнікової, В.Г. Медінського, А.А. Трифілової, Р.А. Фатхутдінова та ін.

Аналізування наукових результатів учених дозволяє зробити висновок про те, що більшість з них у своїх дослідженнях розглядають сутність та класифікаційні ознаки інновацій, методики щодо оцінювання ефективності інноваційних процесів, проблеми інноваційного розвитку тощо. Однак, незважаючи на глибину досліджень інноваційного розвитку на макрорівні, досить мало уваги приділяється проблемам інноваційної політики на мікрорівні. Зокрема, недостатньо розроблена послідовність формування та не визначені фактори, які впливають на вибір відповідного типу політики інноваційного розвитку підприємства. При цьому зовсім не розглядаються питання інноваційної сприйнятливості та інноваційної здатності, що є ключовими при формуванні інноваційної політики підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності інноваційної політики підприємства та визначення на цій основі типів інноваційної політики та їх взаємозалежність з інноваційною сприйнятливістю та здатністю підприємства до інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування інноваційної політики підприємства в сучасних економічних умовах є одним з найважливіших завдань досягнення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі й підвищенні ефективності виробництва.

Дослідження сутності поняття «інноваційна політика підприємства» дало змогу виділити два основних підходи, яких дотримуються науковці щодо

трактування даного поняття. А саме: коли інноваційна політика підприємства розглядається як:

а) форма стратегічного управління і знаходить своє відображення в розробці стратегії;

б) комплекс заходів, сукупність необхідних економічних, техніко-технологічних, правових, організаційних, маркетингових, кадрових та інформаційних заходів, форм, механізмів і методів управління, спрямованих на інноваційний розвиток підприємства.

При цьому варто зауважити, що стратегія інноваційного розвитку є лише одним з етапів формування інноваційної політики підприємства. Що стосується другого підходу, то у ньому в більшій мірі охоплено завдання, покладені на складові інноваційної політики підприємства (маркетингову, НДДК, інвестиційну, економічну, соціальну, виробничу і т.д.). Тому при визначенні сутності даного поняття доцільно враховувати обидва підходи, оскільки кожен з них враховує вагому складову при формуванні інноваційної політики підприємства.

Саме слово «політика» у перекладі з давньогрецької тлумачиться, як мистецтво управляти державою, тому в деякій мірі інноваційну політику підприємства можливо трактувати, як мистецтво управління інноваційною діяльністю підприємства. Окрім цього, в широкому розумінні політика – це цілі й завдання, що їх ставлять суспільні класи в боротьбі за свої інтереси; методи і засоби досягнення цих цілей і завдань.

Під інноваційною політикою підприємства, розуміємо сукупність певних принципів, норм, які виступають основою для прийняття управлінських рішень в інноваційній діяльності підприємства, за рахунок чого покращується ефективність виробництва і підвищується конкурентоспроможність підприємства в довгостроковій перспективі.

Зазвичай процес формування інноваційної політики підприємства розпочинається з представлення ідей, оцінювання їх переваг та недоліків, проведення досліджень щодо готовності і можливості підприємства сприймати нововведення, здатності підприємства доведення цих ідей до стадії готової продукції.

Як відомо, інноваційні можливості кожного підприємства є досить різноманітними. Тому при формуванні інноваційної політики керівництво підприємства перш за все повинно врахувати рівень сприйнятливості і рівень здатності до інноваційних впроваджень та обрати такий тип політики, який під впливом даних чинників буде найбільш ефективним.

Визначення рівня інноваційної сприйнятливості підприємства є дещо складним процесом, оскільки заздалегідь невідомим залишається питання сутності даної характеристики інноваційного розвитку.

Науковці у своїх працях по-різному трактують інноваційну сприйнятливість, при цьому варто від-

значити наступні суперечності, які спостерігаються у дослідженнях сутності даного поняття:

– по-перше, різні автори вкладають у поняття «інноваційна сприйнятливість підприємства» різний зміст, зокрема, автори робіт [1-4] розглядають інноваційну сприйнятливість, як складову частину інноваційного потенціалу тоді, як автори праць [5-7], на нашу думку, фактично ототожнюють інноваційний потенціал підприємства та його інноваційну сприйнятливість (тоді, як видається необхідним розгляд інноваційного потенціалу підприємства як засобу реалізації його інноваційної сприйнятливості). Також окремі науковці, зокрема, автори праць [8; 9] цілком обґрунтовано роблять акцент на такій характеристиці інноваційної сприйнятливості підприємства, як здатності отримувати ним необхідну для здійснення інноваційної діяльності інформацію, проте, недостатню увагу приділяють подальшим етапам її застосування;

– по-друге, як вже зазначалося вище, окрім поняття «інноваційна сприйнятливість підприємства» деякі автори застосовують його синоніми, зокрема: «сприйнятливість підприємств до інновацій та нововведень» [5; 10; 11], «прийнятність інновації» [12], «інновативність» [13], «інноваційна спроможність» [14] тощо;

– по-третє, вчені дотримуються різних поглядів щодо визначення рівня інноваційної сприйнятливості підприємства, зокрема: автори робіт [10; 15] стверджують, що рівень інноваційної сприйнятливості визначається часом освоєння інновацій та (або) загальною кількістю нововведень, освоєних (або прийнятих до освоєння) на даному підприємстві до певного моменту часу; автори робіт [5; 6; 11; 16] вважають, що даний рівень визначається на основі готовності підприємства до інноваційного розвитку (чим краще підприємство забезпечене ресурсами (організаційними, кадровими, фінансовими та ін.) для інноваційного розвитку, тим вищою є ступінь інноваційної сприйнятливості).

Аналізування літературних джерел дають нам змогу подати таке тлумачення поняття «інноваційна сприйнятливість підприємства» – це здатність підприємства оперативно акумулювати, оцінювати та аналізувати інформацію щодо параметрів його зовнішнього та внутрішнього інноваційного середовища, попередньо оцінювати доцільність реалізації інноваційних проектів та матеріалізувати їх шляхом залучення та (або) створення нововведень і визначати на цій підставі напрями своєї інноваційної політики.

Процес сприйнятливості підприємством нововведень умовно можна поділити на два етапи: на першому, коли підприємство веде пошук інформації про нововведення, оцінює та аналізує дану інформацію та параметри зовнішнього інноваційного середовища підприємства; другий етап – аналізуються можливості залучення та(або) ство-

рення нововведень, і визначається на цій підставі стратегія подальшого інноваційного розвитку підприємства. Вагому роль у прийнятті рішень на другому етапі відіграє здатність підприємства до інноваційного розвитку, яка визначається шляхом порівняння необхідного інноваційного потенціалу з наявним набором характеристик підприємства, які сприяють інноваційній діяльності.

Основне завдання тут полягає в тому, щоб визначити фактори, що перешкоджають інноваційному розвитку підприємства, нейтралізувати їх і використати сили, що сприяють цьому розвитку.

Інноваційна сприйнятливість підприємства є комплексною характеристикою, рівень якої можливо визначити лише на основі дослідження внутрішніх і зовнішніх факторів. Щодо внутрішніх факторів, то це безпосередньо фактори, які визначають сприйняття нововведень самим підприємством, на основі дослідження його інноваційного потенціалу. Зокрема, визначається готовність підприємства до реалізації нововведень, враховуючи його забезпечення фінансовими, кадровими, техніко-технологічними, науковими, організаційно-управлінськими, інформаційними ресурсами.

Зовнішніми факторами інноваційної сприйнятливості підприємства є сприйнятливості нововведень споживачами, конкурентами та постачальниками. Дослідження сприйнятливості з їх сторони дає змогу заздалегідь дізнатися про визнання чи заперечення щодо інноваційного впровадження. Це допомагає детальніше розглянути проблеми і потреби покупців, стратегії, що реалізуються конкурентами, нововведення постачальників, пропозиції персоналу. На основі даних знань розробляються перспективні рішення щодо ефективного використання інноваційного потенціалу підприємства.

Варто відзначити, що високий рівень інноваційної сприйнятливості не є показником успішного інноваційного розвитку за умов відсутності належного рівня інноваційної здатності підприємства.

Під інноваційною здатністю підприємства розуміємо здатність підприємства до втілення інноваційних ідей, можливість і економічна доцільність вироблення і дифузії інновацій, здатність підприємства більш ефективно управляти інноваційними ресурсами.

Інноваційна здатність підприємства виявляється за рахунок його інтелектуального потенціалу, в основі формування якого є інтелектуальний капітал.

На основі досліджень запропоновано визначити інтелектуальний потенціал підприємства, як сукупність складових інтелектуального капіталу та вміння ефективно управляти ним.

У своїх працях науковці знаходять різноманітні підходи щодо трактування інтелектуального капіталу підприємства, зокрема, визначають його як:

– інтелектуальні ресурси, втілені у сукупності наукових та загальних знань працівників й їхнього досвіду, складеного з технологічного, персонального, соціального та клієнтського капіталів [17];

– ключовий чинник виробництва – сукупність людського та структурного капіталів [18];

– сукупність здібностей і знань, які мають економічну цінність і використовуються у виробничій системі, орієнтованій на задоволення потреб суспільства, з метою створення інноваційного потенціалу та одержання доходу [19];

– один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює, одночасно, властиву лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку і особливості. Як економічна категорія інтелектуальний капітал розглядається з позиції авансованої інтелектуальної власності, що під час свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості [20].

Схиляємося до думки, що на рівні підприємства інтелектуальний капітал є сукупністю людського та структурного капіталів.

Однією з головних умов, необхідних для сталого розвитку підприємства, є висока якість людського капіталу, яка заснована на знаннях і потребує високої кваліфікації персоналу та забезпечується високоякісними людськими ресурсам. Детальне дослідження сутності людського капіталу у своїх роботах здійснив В. Волюков. Запропонувавши наступне визначення: людський капітал розглядається, як складова інтелектуального капіталу, що формується із висококваліфікованих працівників підприємства, які володіють сукупністю знань, практичних навичок, творчих здібностей, беруть участь у розробці інтелектуального продукту з використанням сучасних методів управління та організації процесу виробництва, з урахуванням особливостей їх підприємства і є складовою гудвілу суб'єкту [21].

Структурний капітал у сучасній економічній літературі визначається, як:

– програмні засоби ЕОМ, програмне забезпечення, бази даних, організаційна структура, патенти, товарні знаки, а також організаційні механізми [20];

– права інтелектуальної власності та інформаційні ресурси.

На основі проведених досліджень, з урахуванням сутності та складових інноваційної сприйнятливості та здатності, їх взаємозв'язку з типом інноваційної політики підприємства, запропоновано схему вибору відповідної ефективної інноваційної політики підприємства на рис. 1.

Таким чином, запропонована схема дає можливість визначити тип інноваційної політики, який є найбільш ефективним у даних умовах для інноваційного розвитку підприємства.

Формування інноваційної політики підприємства відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх фак-

торів, що визначають поведінку підприємства в різних умовах. Залежно від можливостей підприємства, доцільно виділити: наступальний, наступально-ризиковий, еволюційний, стабілізаційний та захисний типи інноваційної політики підприємства.

Наступальний тип інноваційної політики підприємства притаманний тим підприємствам, що самостійно працюють над створенням новації за

рахунок власних можливостей або на основі придбаних інноваційних рішень ззовні. Завдяки своїм інноваційним можливостям (високому рівню інноваційного потенціалу підприємства, наявності значних власних наукових доробок, здатності швидко реагувати на появу нових технологічних можливостей), підприємства мають змогу швидкими темпами розпочати випуск інноваційної продукції.

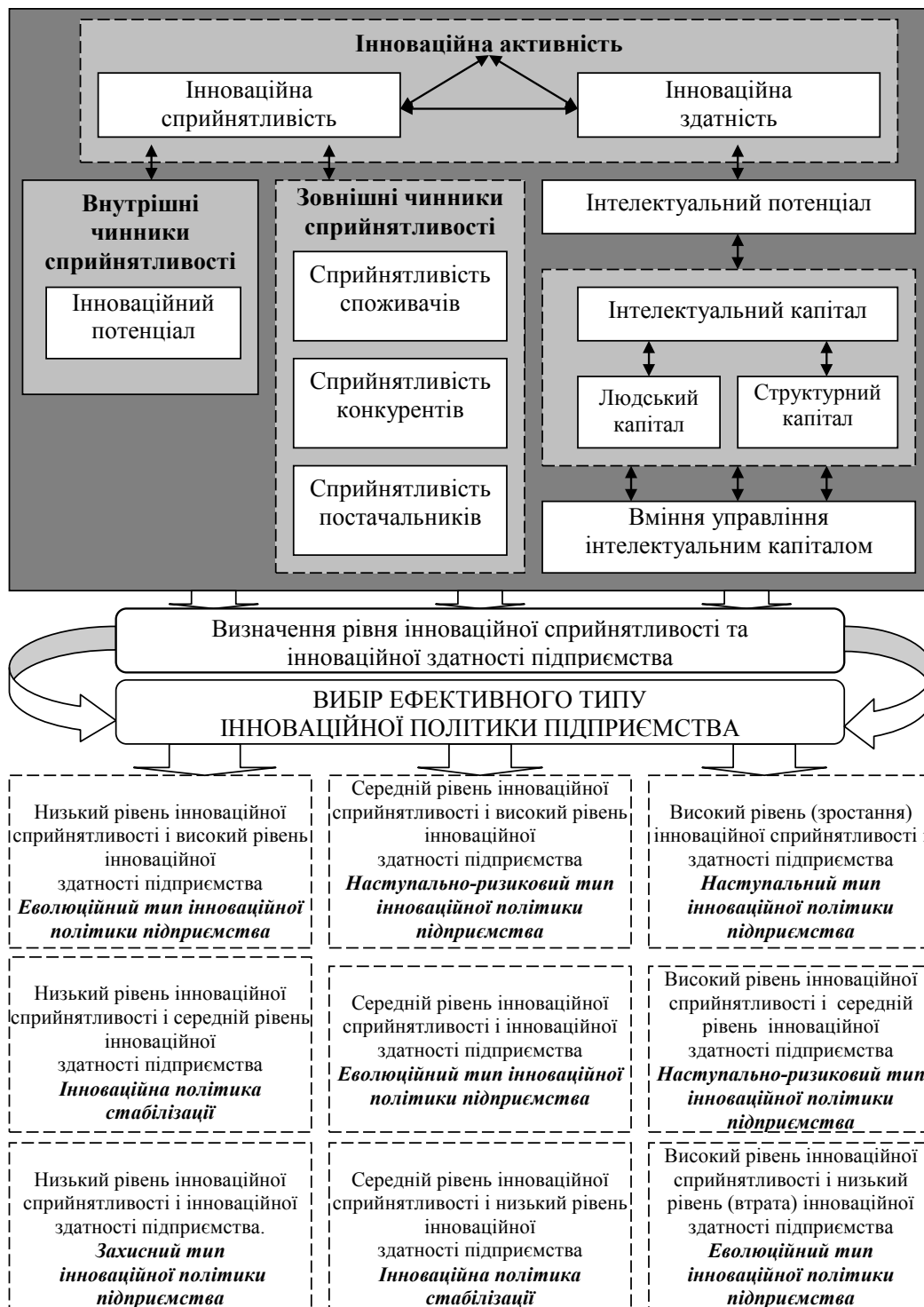

Рис. 1. Вибір типу інноваційної політики підприємства з урахуванням рівня інноваційної сприйнятливості та інноваційної здатності підприємства

Джерело: розроблено авторами

Такий тип інноваційної політики обирають підприємства, які володіють потужною науково-дослідною та проектно-конструкторською базою, на основі якої можливо розробляти власні інноваційні продукти чи вдосконалювати розробки інших для задоволення потреб споживачів.

У межах даної політики здійснюється моніторинг споживчого ринку та ринку інновацій, який дає змогу ефективно провести оцінювання тенденцій розвитку попиту і пропозиції на нововведення. Окрім того, здійснюється підтримка і розвиток власних науково-дослідних структур, мотивація працівників підприємства до інноваційної діяльності і стимулювання їх винахідництва, оцінювання перспективності нових ідей, їх конструктивне розроблення та впровадження, ефективне удосконалення.

Наступально-ризиковий тип інноваційної політики, характерний для підприємства, власні інноваційні можливості яких не є достатньо потужними. Підприємства залучаються підтримкою сторонніх НДДК структур або на основі придбаних технологій, з урахуванням власних вдосконалень і ресурсних переваг розпочинають виробництво інноваційної продукції. Даний тип політики є дещо подібним до попереднього, однак, рівень інноваційного та інтелектуального потенціалів не є достатнім. Для підприємств з таким типом інноваційної політики основними завданнями є формування висококваліфікованого інноваційно спрямованого персоналу, розроблення системи стимулювання інноваційних ідей, відбір перспективних ідей, моніторинг споживчого ринку з метою виявлення запитів споживачів у сфері інновацій.

Еволюційний тип інноваційної політики притаманний тим підприємствам, які з певних причин втрачають позиції на ринку (неефективне управління інноваційним та інтелектуальним потенціалами), хоча є власні інноваційні можливості. Дана політика має на меті підвищення конкурентоспроможності підприємства та наближення до лідерських позицій на ринку. У даному випадку, окрім ефективного управління інноваційними процесами, важливим є тісний взаємозв'язок між споживачами, керівництвом підприємства, НДДК структурами і працівниками підприємства.

Інноваційна політика стабілізації полягає у підтриманні конкурентоспроможності підприємства та в утриманні позицій на ринку. У даному випадку можливість та здатність самостійно освоювати нововведення на підприємстві є досить мало ймовірними. Тому при виборі даного типу політики запорукою стають інвестиційні та інноваційні структури, а кошти інвестора є основним джерелом фінансування інноваційної діяльності підприємства. В основі даної політики лежить вдосконалення технології виробництва продукції чи її маркетингових складових тощо.

Захисний тип інноваційної політики підприємства спрямований на підприємства, які мають на меті втримати своє місце на ринку і запобігти банкрутству. Даний тип політики є дещо відмінним від попереднього, оскільки орієнтований на підприємства, ресурси яких є обмеженими. Тому в основному застосовуються заходи, що дають змогу скорочувати витрати на випуск продукції з метою збереження конкурентоспроможності. Оскільки власні ресурси і можливості підприємства є недостатніми для впровадження нововведень, першочерговим завданням постає пошук інвестора. Фінансування інноваційної діяльності може здійснюватися за допомогою інноваційних фондів, банківських установ, вітчизняних та іноземних інвесторів, інтегрованих фінансово-промислових структур та інших [22].

Правильний вибір ефективного типу інноваційної політики підприємства забезпечує безперервний інноваційний розвиток на усіх стадіях його життєвого циклу, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємства. Важливими чинниками, які впливають на вибір того чи іншого типу інноваційної політики підприємства, є інноваційна сприйнятливість та інноваційна здатність підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, інноваційна сприйнятливість підприємства в більшій мірі являє собою ресурсну основу інноваційного розвитку, а інноваційна здатність – інтелектуальну основу. Взаємодіючи між собою, ці дві характеристики є визначальними у формуванні інноваційної політики підприємства. Рівень інноваційної сприйнятливості та інноваційної здатності дасть змогу керівництву підприємства обрати відповідний ефективний тип його інноваційної політики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутенко Д.С. Теоретичне дослідження інноваційної сприйнятливості підприємств / Д.С. Бутенко // БізнесІнформ. – 2011. – № 12. – С. 221-223.
2. Багрова І.В. До питання визначення кола провідних складових інноваційного потенціалу промислового підприємства [Текст] / І.В. Багрова, Т.І. Тищенко // Вісник економічної науки України. – 2011. – № 2. – С. 14-18.
3. Пригожин А.И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики) / А. Пригожин. – М.: Политиздат, 1989. – 28 с.
4. Гусаков М. Формирование потенциала инновационного развития / М. Гусаков // Экономист. – 1999. – № 2. – С. 3-38.
5. Бузько І.Р. Стратегическое управление инвестициями и инновационная деятельность предприятия / И.Р. Бузько, Е.В. Вартанова, А.А. Голубенко. – Луганск: Изд. ВНУ им. В. Даля, 2002. – 176 с.
6. Близнюк Т.П. Інноваційна діяльність підприємства в умовах циклічності розвитку підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління під-

приємствами (за видами економічної діяльності)» / Т.П. Близнюк. – Харків, 2008. – 18 с.

7. Литвиненко А.О. Оцінювання сприйнятливості підприємства до впровадження інновацій [Текст] / А.О. Литвиненко // Научно-технический сборник «Коммунальное хозяйство городов». – 2010. – № 87. – С. 156-162.

8. Карпенко Е.М. О формировании единого методологического подхода к трактовке сущности категории «инновационная восприимчивость» / Е.М. Карпенко, С.Ю. Комков // Вестник ГГТУ им. П.О. Сухого. – 2001. – № 1. – С. 63-71.

9. Масленникова Н.П. Менеджмент в инновационной сфере: [учеб. пособ.] / Н.П. Масленникова, А.В. Желтенков. – М.: ИД «ФБК-ПРЕСС», 2005. – 536 с.

10. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: навч. посіб / Н.В. Краснокутська. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.

11. Власенко В.В. Управління інноваційною діяльністю підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / В.В. Власенко. – Харків, 2004. – 20 с.

12. Алексєєв І.В. Прийнятність інновацій і конкурентоспроможність підприємств / І.В. Алексєєв, А.Г. Оленець // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2009. – Випуск 19.- С. 147-153.

13. Шамина Л.К. Инновационный потенциал предприятия / Л.К. Шамина // Инновации. – 2007. – № 9(107). – С. 58-60.

14. Смолінська Н.В. Методичні підходи до оцінювання рівня інноваційної спроможності підприємства / Н.В. Смолінська // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4. Т. 1. – С. 215-221.

15. Синиця Л.В. Забезпечення інноваційної сприйнятливості регіональної економічної системи / Л.В. Синиця // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2010. – № 2(144). – С. 124-127.

16. Ястремська О.М. Здійснення управлінського консультування промислових підприємств на основі визначення їх сприйнятливості до розвитку / О.М. Ястремська // БізнесІнформ. – 2011. – № 12. – С. 151-158.

17. Гавкалова Н.Л., Маркова Н.С. Формування та використання інтелектуального капіталу: Наук. Вид. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2006. – 252 с.

18. Супрун В.А. Интеллектуальный капитал – главный фактор конкурентоспособности экономики в XXI веке: Монография. – М.: Комкнига, 2006. – 192 с.

19. Стрижак О.О. Формування інтелектуального капіталу підприємства. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Харків. – 2004. – 20 с.

20. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 16-27.

21. Воліков В. Складові для формування інтелектуального потенціалу Галицький економічний вісник № 3(18) 2008, с. 32-37.

22. Козик В.В. Особливості формування інноваційної політики підприємства / В.В. Козик, О.Б. Тарасовська // Проблеми науки: міжгал. наук.-практ. журнал. – К.: Київ ЦНТЕІ, ЦДПІН ім. Г.М. Доброва НАНУ, 2009. – № 6. – С. 2-8.

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ

QUALITY MANAGEMENT AS A FACTOR TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF PRODUCTS

У статті розглянуто особливості світового досвіду управління якістю продукції, способи його контролю, шляхи підвищення рівня якості продукції на підприємстві. Виявлено, що у сучасних умовах глобалізації економічних відносин під впливом багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів контроль за якістю та надійністю товарів та послуг і система їх забезпечення мають велике значення як для міжнародного іміджу держави, так і для її обов'язкового співробітництва з іншими країнами, а також для підтримки сталого розвитку внутрішньої економіки. Сформовано заходи щодо управління якістю продукції підприємства у контексті підвищення конкурентоспроможності його продукції. Запропоновано головні етапи формування на підприємстві інтегрованої системи управління якістю.

Ключові слова: *якість продукції, управління якістю продукції, світовий досвід, система управління якістю продукції, інтегрована система управління якістю, конкурентоспроможність продукції.*

В статье рассмотрены особенности мирового опыта управления качеством продукции, способы его контроля, пути повышения уровня качества продукции на предприятии. Выявлено, что в современных условиях глобализации экономических отношений под влиянием многих внешних и внутренних факторов контроль за качеством и надежностью товаров и услуг и система их обеспечения имеют большое значение как для международного имиджа государства, так и для ее обязательного сотрудничества с другими странами, а

также для поддержки устойчивого развития внутренней экономики. Сформированы меры по управлению качеством продукции предприятия в контексте повышения конкурентоспособности его продукции. Предложено основные этапы формирования на предприятии интегрированной системы управления качеством.

Ключевые слова: *качество управления качеством продукции, мировой опыт, система управления качеством продукции, интегрированная система управления качеством, конкурентоспособность продукции.*

In the article discusses the deals with the peculiarities of world experience in quality management of products, methods of its control, ways of improving the level of product quality at the enterprise. It is revealed that in today's conditions of globalization of economic relations, under the influence of many external and internal factors, the control over the quality and reliability of goods and services and the system of their provision are of great importance both for the international image of the state and for its obligatory cooperation with other countries, and also to support the sustainable development of the domestic economy. Measures have been formed to manage the quality of the enterprise's products in the context of increasing the competitiveness of its products. The main stages of forming an integrated quality management system at the enterprise are offered.

Key words: *product quality, product quality management, world experience, quality management system, integrated quality management system, product competitiveness.*

УДК 331.103

Продіус О.І.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Одеський національний
політехнічний університет

Ілінчук О.І.

студентка
Одеський національний
політехнічний університет

Постановка проблеми. Спад виробництва та зниження економічного потенціалу України негативно вплинули на якість і конкурентоспроможність вітчизняних товарів, робіт, послуг, впровадження сучасних методів управління якістю. На сучасному етапі розвитку економіки України важливою умовою успішного функціонування підприємств є випуск високоякісної продукції, що сприяє підвищенню її конкурентоспроможності на вітчизняних та зарубіжних ринках збуту.

Аналіз досліджень та публікацій. У вітчизняній та зарубіжній економічній літературі достатньо глибоко вивчались питання управління якістю продукції. Значний науковий внесок у розробку теоретико-методичних основ розвитку системи управління якістю продукції на підприємстві присвячені наукові праці А. В. Вакуленко, Е. Н. Михеєва, В. Момота, Г. Є. Федорова та інших науковців.

Актуальність підвищення якості та забезпечення конкурентоспроможності сягає свого апогею через приєднання України до Світової організації торгівлі та мінімізації тарифного захисту внутріш-

нього національного ринку, що спричиняє збільшення конкурентного тиску на ринку.

Основою конкурентоспроможності підприємств в Україні в умовах глобалізації економіки все більше виступає якість продукції, тому правильно обрана стратегія управління якістю продукції дозволить забезпечити ефективний розвиток підприємства і підвищення його конкурентоспроможності.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення особливостей світового досвіду управління якістю продукції та імплементація її окремих складових у практичну діяльність вітчизняних підприємств у контексті підвищення їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні складні економічні та політичні процеси в Україні не дозволяють вітчизняним підприємствам повною мірою боротися за розширення внутрішнього і зовнішнього ринку збуту і однією з причин такого становища є недостатньо висока якість продукції.

Якість продукції – це поняття, яке характеризує параметричні, експлуатаційні, споживчі, техноло-

гічні, дизайнерські властивості виробу, рівень його стандартизації та уніфікації, надійність і довговічність. Основними причинами зниження якості продукції на українському ринку є погана якість сировини, низький рівень технології, організації виробництва і кваліфікації робітників, неритмічність виробництва [5].

Підвищення якості – одна з форм конкурентної боротьби, завоювання і утримання позицій на ринку. Високий рівень якості продукції сприяє підвищенню попиту на продукцію і збільшенню суми прибутку не тільки за рахунок обсягу продажів, але і за рахунок більш високих цін. Саме в умовах відкритої ринкової економіки немислимо без гострої конкуренції, виявляються фактори, які роблять якість умовою виживання товаровиробників, мірилом результативності її господарської діяльності, економічного добробуту країни.

До таких факторів можна віднести стратегічне планування, наукової організації праці, вдосконалення мотиваційних стимулів, створення системи навчання робітників усіх категорій і використання нових методів контролю.

Конкурентоспроможність – це обумовлене економічними, соціальними і політичними факторами становище країни або окремого товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках [2].

Весь комплекс робіт із забезпечення конкурентоспроможності продукції слід розділити на дві частини: базис і надбудова. Базова частина пов'язана з освоєнням нової та удосконаленням існуючих технологій виробництва продукції. Надбудова – робота з управління якістю цієї продукції, в тому числі і системного управління на основі вимог стандартів серії ISO 9000 і принципів TQM [4].

Глобальне управління якістю як ідеологія і практика побудови бізнес-систем має досить багато різновидів, і суперечки про те, яке визначення TQM уважати найбільш адекватним, на сьогодні далекі від завершення (рисунк 1).

У той же час практично всі наявні на сьогоднішній день визначення в тій чи іншій мірі містять такі найважливіші елементи, як управління окремими

процесами як ключ до спільного успіху. Фокус саме на бізнес-процесах, а не проектах, продуктах або підрозділах компанії вважається найбільш відповідним духу TQM. Саме через оптимізацію окремих процесів можна досягти якісно нового функціонування всієї компанії в той час, як аналіз вже існуючих і функціонуючих продуктів або підрозділів вносить набагато більше «шуму» в оптимізацію діяльності організації і залишає набагато менше «шансів» на успіх.

Систематичність покращень. При управлінні якістю з позицій TQM принципово постійно відстежувати виникають неефективності на рівні всієї організації, а не тільки окремих підрозділів, звертаючи особливу увагу на скорочення тривалості технологічного циклу, скорочення непродуктивних витрат ресурсів і утримання превентивної орієнтації управління (мається на увазі, що в рамках TQM для компаній принципово важливо не «бігти попереду паровоза», вирішуючи проблеми в міру їх виникнення, а превентивно керувати своєю діяльністю, передбачити проблеми і заздалегідь забезпечувати їх дозвіл з метою підвищення ефективності управлінської системи).

Фокус на рівні всієї організації, а не окремих підрозділів. Досвід організацій, які намагалися реалізувати стратегію TQM, однозначно показує, що позитивного ефекту можна домогтися тільки в тому випадку, якщо зміни проводяться і постійно відстежуються в усіх підрозділах компанії. В іншому випадку позитивний ефект, досягнутий лише в якомусь окремому підрозділі, виявляється повністю «розмитим» у неефективності інших структурних одиниць.

Орієнтація на споживача. Цей компонент включає в себе використання ступеня задоволеності споживача як головного індикатора якості, фокус на клієнтському сервісі, включення потреб клієнтів в плани розвитку і так званий *partnering* – більш глибока, ніж у традиційному сенсі, інтеграція клієнтів і компанії, наприклад, через створення спільних груп щодо поліпшення якості, через більш тісну взаємну роботу по розробці нових продуктів.

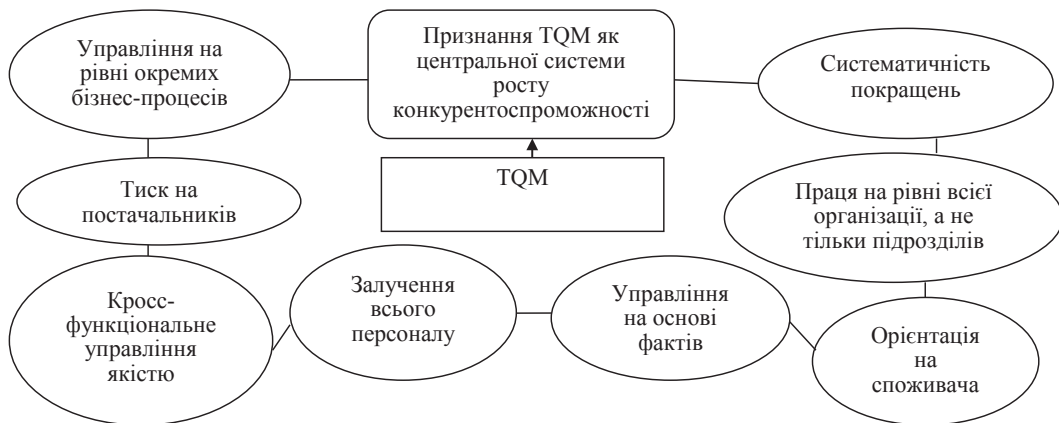

Рис. 1. Основні елементи TQM

Управління на основі фактів (Management-By-Fact). Даний компонент TQM вимагає більш систематичного прийняття управлінських рішень, базуючись при цьому тільки на основі фактичної оцінки стану справ в компанії, з використанням передових систем підтримки прийняття рішень шляхом розробки системи контрольних показників роботи компанії.

Залучення працівників до процесу оптимізації повсякденної діяльності компанії. При цьому працівникам відводиться ключова роль, оскільки саме вони набагато краще менеджменту обізнані про те, які частини технологічного процесу є «вузькими місцями», де найбільш великий потенціал усунення неефективних. Цей компонент TQM у певному сенсі близький по духу до ідеології employee empowerment (надання співробітникам більш значною свободи дій, децентралізації прийняття управлінських рішень, встановлення більш тісного зв'язку між результатами роботи і винагородою працівників). Однак, на відміну від ідеології employee empowerment залучення працівників у сенсі TQM націлене в першу чергу не на реалізацію їх потенціалу, а на підвищення виробничої ефективності.

Багатофункціональний менеджмент. Ця ідея тісно пов'язана з фокусом на виробничо-комерційних процесах і полягає в тому, що на всіх стадіях розробки, втілення та вдосконалення системи управління на підприємстві менеджери не повинні замикатися на функціонуванні своїх підрозділів, а повинні бути в максимально можливій мірі залучені до відповідних процесів незалежно від того, в рамках якого саме структурного підрозділу компанії вони протікають. Даний принцип визнає, що тільки такий менеджмент – який орієнтований тільки на процеси і сприймає структурні межі своїх підрозділів як другорядний фактор – має шанси створити справді високоефективні системи управління.

Відносини з постачальниками. Багато керівників традиційно сприймають все, що пов'язано з роботою їх постачальників, як зовні задані чинники. Якщо технологічно це можливо, менеджери найчастіше прагнуть вирішити проблеми з якістю роботи постачальників у першу чергу через перемикання на нових постачальників. Інакше кажучи, менеджери не виявляють належної зацікавленості в роботі своїх постачальників. Така позиція призводить до численних випадків неефективного виробництва, втрати ресурсів, але найголовніше – часу. Більш того, якщо менеджер не в змозі чітко сформулювати вимоги до поліпшення якості роботи постачальника і допомогти йому виконати ці вимоги, перехід до нових постачальників може стати лише тимчасовим вирішенням проблеми.

Визнання TQM як центральної стратегії завоювання високої конкурентоспроможності та частки ринку. Практика застосування ідеї глобального

управління якістю показала, що успіху можна досягти тільки за наявності серйозного прагнення у менеджменту всіх рівнів до реалізації наміченої мети. На відміну від багатьох інших підходів до управління, в яких визнається (хоча і не повна, але хоча б часткова) ефективність окремих покращень і «локальних проривів», у підході TQM принципово важлива саме його цілісність. Спроби застосування ідей TQM на рівні окремих підрозділів організації або окремих процесів приречені на «пробуксовування», оскільки ефекту можна досягти лише за умови повної (або практично повної) ліквідації «вузьких місць» в управлінні якістю – адже рівень якості будь-якого продукту визначається якістю і надійністю самого низькоякісного елемента!

Такі основні принципи системи глобального управління якістю. Різні варіанти цього підходу пропонують їх різні комбінації і, крім того, існує певні варіації підходу в залежності від галузевої або географічної специфіки компаній. Проте, всі вони поділяють перераховані вище принципи.

Незважаючи на велику кількість варіантів практичного застосування систем глобального управління якістю, в західній управлінській практиці вже виробилося стійке уявлення про те, що перераховані принципи дійсно складають «ядро» всього підходу. Крім того, дуже важливу роль у виробленні єдиного погляду на сутність TQM зіграла щорічна премія Малкольма Болдріджа за рішенням Конгресу в 1987 р. Так вручення премії знаходиться під контролем Національного інституту стандартів і технологій – організації, високоавторитетної як в діловому середовищі, так і в інженерних колах. Премією Болдріджа щорічно нагороджуються компанії і організації, які демонструють видатні досягнення і адаптують найбільш інноваційні підходи в таких областях, як лідерство, стратегічне планування, орієнтація на клієнта і ринок, інформаційні системи, людські ресурси, управління процесами і фінансові результати. Головною метою премії є заохочення компаній, робота яких сприяє збереженню та поліпшенню конкурентної позиції американської економіки на світових ринках. Саме відповідно до вимог експертного комітету цієї премії і сформульовані представлені вище критерії.

Слід зазначити, що підвищення якості та конкурентоспроможності продукції впливає на: зростання продуктивності суспільної праці; темпи і ефективність науково-технічного прогресу; структуру виробництва і функціональний розподіл потужностей. Забезпечує ефективне використання основних фондів; економію сировини, матеріалів, палива, енергії, зростання ефективності інвестицій. Сприяє повному задоволенню різноманітного попиту споживачів; виходу підприємств на світовий ринок, збільшенню експорту; формуванню іміджу підприємства як економічно надійного партнера [1].

Таким чином, вирішення проблеми підвищення якості продукції на підприємстві – це перш за все високий його імідж серед покупців, це вихід не тільки на внутрішній, але і на зовнішній ринок, це основа для отримання максимального прибутку і забезпечення стабільного фінансового стану. Щоб забезпечити не тільки конкурентоспроможність, а й лідерство на ринку, підприємство зобов'язане використовувати такий тип поведінки, як збутовий маркетинг [2].

Найважливішою проблемою розвитку економіки України є підвищення ефективності суспільного виробництва при зосередженні зусиль на випуск конкурентоспроможної продукції та одночасному забезпеченні повної зайнятості працездатного населення.

Управління якістю продукції підприємства – це цілеспрямоване підвищення конкурентоспроможності його продукції, який може бути досягнутий за рахунок наступних заходів:

- активізувати діяльність Національної ради з якості при Президентів України з метою проведення державної політики в області якості [3];
- забезпечення всебічної підтримки щодо підвищення якості та конкурентоспроможності продукції з боку держави;
- активізація заходів щодо співробітництва України з міжнародними організаціями, в тому числі з Європейською організацією [3], підвищення якості продукції та конкурентоспроможності на основі розробки відповідної стратегії;
- впровадження системи заходів, спрямованих на впровадження нових технологій, новацій для забезпечення виробництва високоякісної продукції;
- створення служб інформації про новітні технології, зміни в законодавстві, перспективні ринки збуту, які забезпечать підвищення якості продукції [3];
- створення центрів відповідальності за якістю продукції за місцем її виробництва;
- забезпечення заходів щодо підвищення якості стратегічного маркетингу;
- використання японського досвіду (як напрям підвищення якості продукції) – створення робочих груп якості та впровадження мотиваційних стимулів;
- створення системи навчання працівників підприємства всіх категорій, від зусилля яких залежить забезпечення якості продукції.

Основними перешкодами на шляху впровадження інтегрованих систем управління якістю продукції є те, що більшість підприємств України не володіють сертифікованими відповідно до вимог міжнародних стандартів системами якості, а їх впровадження вимагає додаткових виробничих витрат. Ускладнюється ситуація негативним впливом економічної кризи, яка не дозволяє вітчизняним підприємствам приділяти належну увагу питанням удосконалення якості праці і про-

дукції, використання нових підходів до технології управління якістю, методам її оцінки тощо. Тому вважаємо доцільним обирати поетапну стратегію управлінської перебудови підприємства, за якої поступово впроваджуються різні міжнародні стандарти на системи якості.

Зокрема, першим і обов'язковим етапом є побудова, впровадження і сертифікація системи якості продукції ISO серії 9000 як основної організаційно-методичної бази для побудови інтегрованих систем управління якістю продукції. На другому етапі мають бути впроваджені системи екологічного менеджменту (ISO 14000) і системи професійної безпеки (OHSAS 18001), на третьому – системи соціальної відповідальності (SA 8000).

З точки зору формування якості праці необхідними для впровадження стають стандарти менеджменту соціальної відповідальності (SA 8000), який спрямований на покращення умов найму і здійснення трудової діяльності, дотримання етичних норм цивілізованого суспільства і управління персоналом; інвестицій у людей (BS IP), що передбачає підвищення якості управління організаційною структурою, поліпшення фінансових показників за рахунок використання інтелектуального капіталу.

Побудована таким чином інтегрована система управління якістю продукції стане діючою узгодженою робочою структурою підприємства і включатиме ефективні технічні й управлінські методи для забезпечення найвищих результатів праці, найбільш ефективних способів взаємодії людей та техніки, а також інформації з метою задоволення потреб споживачів і партнерів стосовно якості продукції і виробничого процесу та економії виробничих витрат.

Ефективність формування інтегрованих систем управління якістю продукції промислових підприємств в значній мірі залежить, насамперед, від вмотивованості і переконань керівництва та персоналу у доцільності і необхідності цих дій. На жаль, необхідно констатувати на недостатньо високий рівень усвідомлення керівництвом важливості переходу на інтегровані системи управління якістю продукції, невисоку мотивацію і психологічні бар'єри при переході на нові системи якості. У побудові таких систем повинен брати участь весь колектив підприємства, для якого процес формування якості праці є невід'ємним елементом загальної виробничої культури та етики [4]. Що стосується організаційної структури підприємства, то при інтегрованій системі управління якістю продукції, введення на підприємстві нових підсистем якості повинно органічно поєднуватись з існуючою організаційною структурою та системою управління підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. На сучасному етапі розвитку глобальної економіки

ефективне функціонування підприємства в значній мірі залежить від якості продукції. Ігноруючи цей фактор досить складно створити оптимальні умови для розвитку будь-якої торгівлі, напрямів збуту та розвитку прибутковості підприємств. Тому саме вдосконалення системи якості товарів підприємств в сучасних умовах відноситься до числа найскладніших і актуальніших задач, які потребують негайного вирішення. Довгостроковий курс сталого розвитку підприємства повинен бути направлений на досягнення не стільки кількісних показників, скільки якісних, тому менеджерам доцільно звернути увагу на розробку заходів щодо підвищення конкурентоспроможності та виходу на міжнародний рівень. Побудова, впровадження і сертифікація інтегрованої системи управління якістю продукції промислових підприємств надасть їм ряд конкурентних переваг та впевненість у такому рівні виробництва продукції та надання послуг, який відповідає вимогам міжнародних стандартів і здатний перемогти

у гострій конкурентній боротьбі на внутрішньому і зовнішньому ринках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вакуленко А. В. Управління якістю: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / А. В. Вакуленко. – К.: КНЕУ, 2013. – 167 с.
2. Саранча Г. А. Метрологія, стандартизація, відповідність, акредитація та управління якістю: підручник / Г. А. Саранча. – К.: ЦНЛ, 2013. – 672 с.
3. Михеева Е. Н. Управление качеством: учебник / Е. Н. Михеева, М. В. Сероштан. – М.: Дашко и Ко, 2013. – 708 с.
4. Момот О. І. Можливості використання міжнародних стандартів для побудови інтегрованих систем менеджменту // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: зб. наук. праць / О. І. Момот. – К., 2014. – № 5(37). – С. 133-138.
5. Орлов П. А. Впровадження систем управління якістю: стан, проблеми, перспективи / П. А. Орлов // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2013. – № 6. – С. 59-63.

ПРОЦЕСИ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПРИ ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

THE PROCESSES OF MANAGEMENT OF PROVISION IN THE FORMATION OF THE STRATEGY OF INDUSTRIAL ENTERPRISE DEVELOPMENT

Процес розробки ефективної стратегічної діяльності підприємства промисловості є багатограним і складним завданням. Це вимагає розгляду базових (еталонних) стратегій, основних теоретичних підходів до формування стратегії, виявлення ряду альтернативних стратегій і визначення критеріїв їх ефективності, прийнятих для специфіки промислових підприємств. На основі аналізу та вибору пріоритетних стратегічних альтернатив у статті запропоновано підхід до організації процесів управління забезпеченням при формуванні стратегії розвитку промислового підприємства.

Ключові слова: стратегія, ресурси, забезпечення, розвиток, підприємство.

Процесс разработки эффективной стратегической деятельности предприятия промышленности является многогранным и сложным заданием. Это требует рассмотрения базовых (эталонных) стратегий, основных теоретических подходов к формированию стратегии, выявление ряда альтернативных стратегий и определения критериев их эффективности,

приемлемых для специфики промышленных предприятий. На основе анализа и выбора приоритетных стратегических альтернатив в статье предложен подход к организации процессов управления обеспечением при формировании стратегии развития промышленного предприятия.

Ключевые слова: стратегия, ресурсы, обеспечение, развитие, предприятие

The process of developing an effective strategic business of the industrial enterprise is a multifaceted and challenging task. This requires consideration of the basic (reference) strategies, the basic theoretical approaches to the formation of the strategy, the identification of a number of alternative strategies and the definition of criteria for their effectiveness, acceptable to the specifics of industrial enterprises. On the basis of analysis and selection of priority strategic alternatives, the article proposes an approach to organization of security management processes in the formation of a strategy for the development of an industrial enterprise.

Key words: strategy, resources, provision, development, enterprise.

УДК 005.21:334.716-043.86(045)

Русінова О.С.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Європейський університет

Постановка проблеми. Сталість розвитку вітчизняних промислових підприємств в умовах мінливого зовнішнього середовища визначається не стільки результатом раціонального управління наявних у нього ресурсних можливостей, скільки здатністю керівниками підприємств промисловості проводити цілеспрямовану управлінську діяльність з формування та розподілення ресурсного забезпечення стратегічних заходів з розвитку організації. У залежності від обраної стратегії розвитку промислового підприємства буде визначатися характер та наповненість процесів управління забезпечуючих стратегію розвитку ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У класичному розумінні під стратегією розвитку підприємства І. Ансоф [1] та Б. Твіс [2] розуміють підбір правил для прийняття рішень, якими організація керується в своїй діяльності, або, як засіб для досягнення цілі; шляхи, на яких може бути досягнуто той чи інший вибір цілі або процес формування довгострокових цілей та вибір шляхів їх досягнення.

За М. Портером, стратегія розвитку підприємства являє собою створення унікальної і цінної позиції, за допомогою різноманітних дій та буває наступних видів:

1. Стратегія лідерства в мінімізації витрат виробництва.
2. Стратегії спеціалізації у виробництві продукції.

3. Стратегія фокусування на певному сегменті ринку і концентрація зусиль на ефективному його освоєнні [3].

Ще одним класичним прикладом розуміння стратегії розвитку є визначення А. А. Томпсона та А. Дж. Стрікланда: стратегія розвитку – це план управління фірмою, спрямований на зміцнення її позицій, задоволення потреб і досягнення поставлених цілей. Згідно з даним підходом, стратегія розвитку має бути:

1. Стратегія лідерства за витратами.
2. Стратегія широкої диференціації.
3. Стратегія оптимальних витрат.
4. Сфокусована (нішева) стратегія на базі низьких витрат.
5. Сфокусована (нішева) стратегія на базі диференціації продукції [4].

У роботах прихильників системного підходу до формування стратегії розвитку підприємства Котлера, Армстронга, Сондерса та Вонга стверджується, що стратегія компанії – це системний підхід до рішення проблем її розвитку і функціонування, що забезпечує збалансованість діяльності компанії та може бути направлена на:

1. Інтенсивне зростання підприємства.
 2. Інтеграційне зростання підприємства.
 3. Диверсифікаційне зростання підприємства [5].
- З точки зору ресурсного підходу розглядає стратегію розвитку А.Т. Зуб, який стверджує, що стратегія розвитку – це узагальнююча модель дій,

необхідних для досягнення поставлених довгострокових цілей, шляхом координації і розподілу ресурсів компанії та ділиться на:

1. Стратегії лідерства за витратами.
2. Стратегії фокусування.
3. Стратегії індивідуалізації [6].

Близьким до ідей А.А. Томпсона та А.Дж. Стрікланда є підхід до визначення стратегії розвитку підхід В.О. Василенко та Т.І. Ткаченко, які стверджують, що стратегія розвитку є концепцією інтегрального підходу до діяльності підприємства, і є таким поєднанням ресурсів і навичок організації з одного боку можливостей і ризиків, що надходять з зовнішнього середовища з іншого, діючих у сьогоденні і майбутньому, за яких організація сподівається досягти своєї основної мети. Така стратегія розвитку може бути:

1. Стратегією диференціації.
2. Стратегією лідерства за витратами.
3. Стратегією фокусування [7].

Прихильниками конкурентного підходу до розробки стратегії розвитку підприємства є Н.К. Смирнова та А.В. Фомина, які стверджують, що стратегія розвитку – це модель взаємодії усіх ресурсів, що дозволяє організації найліпшим чином виконати її місію і добитися стійких конкурентних переваг [8].

Досить простою в розумінні В.А. Вінокурова є визначення стратегії розвитку підприємства з позиції економічного підходу, така стратегія згідно з даним автором виробляє правила та прийоми, які забезпечують економічно ефективно досягнення стратегічних цілей [9].

Детальніше з точки зору економічного підходу до формування стратегії розвитку характеризує Р. Гремінгер, який під стратегією розвитку підприємства розуміє сукупність рішень, на базі яких організація виявляє та визначає свої наміри

і цілі, розробляє основну політику і плани для досягнення цих цілей, встановлює сферу господарчої діяльності, вид економічних та неекономічних компенсацій, які вона надасть своїм акціонерам, службовцям та клієнтам [10].

Наголошуючи на циклічності розвитку, А. Пушкар та О. Тридід під стратегією розвитку підприємства розуміють спосіб реалізації підприємством своїх інтересів, що визначає його поведінку в просторі параметрів, які характеризують протиріччя, що породжене взаємодією підприємства та ринко-

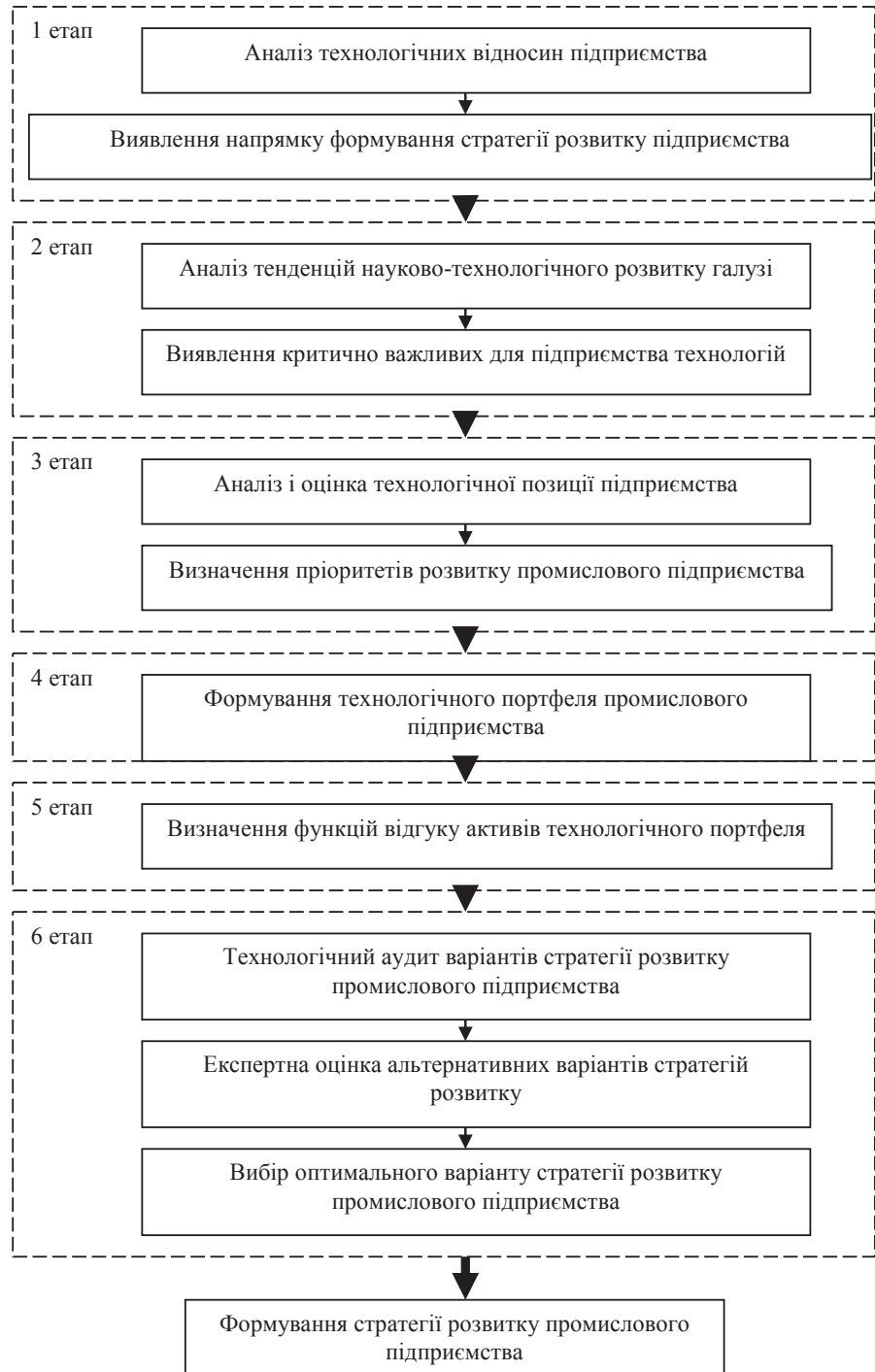

Рис. 1. Узагальнена схема процесу розробки стратегії розвитку промислового підприємства [13]

вого середовища, а також взаємодією внутрішніх компонентів підприємства, що знаходяться на різних стадіях свого життєвого циклу [11].

А. А. Мазаракі та інші автори [12, 16] роблять наголос на тому, що розроблення стратегії розвитку підприємства повинна опиратися на такі принципи стратегічного управління:

- орієнтація на довгострокові глобальні цілі підприємства, господарчої системи та економічні інтереси його власників;

- багатоваріантність можливих напрямків розвитку, що обумовлені динамічністю зовнішнього середовища діяльності підприємства;

- безперервність розроблення стратегії, постійна адаптація змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі;

- комплексність розроблення стратегії, узгодженість стратегічних рішень за окремими напрямками діяльності підприємства, видами ресурсів, функціями тощо.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка підходу до організації процесів управління забезпеченням при формуванні стратегії розвитку промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнюючи різні підходи до змісту процесу розробки стратегії, слід зазначити, що єдиного способу розробки стратегії, як і єдиної форми організації, не існує. Проте, у загальному вигляді процес формування стратегії розвитку промислового підприємства передбачає виконання наступних етапів (рис. 1).

Ресурсне забезпечення промислового підприємства представляє собою сукупність потенційних можливостей розвитку підприємства, за використання яких відбувається забезпечення реалізації та впровадження стратегічних заходів з розвитку організації. Існуючий рівень ресурсної бази забезпечення розвитку підприємства, кількісний та якісний склад забезпечуючих ресурсів є важливим підґрунтям у процесі формування стратегії розвитку та ефективності її реалізації.

Дефіцит того чи іншого виду забезпечуючих ресурсів або їх відсутність мають вплив на вибір напрямку, за яким має розвиватися промислове підприємство.

Таким чином, можна зробити висновок, що існуюча ресурсна база забезпечення підприємства має профілюючу роль при розробці та формуванні стратегії розвитку, що також має відношення до оцінки та стану забезпечуючих ресурсів при розгляді та виборі стратегічних альтернатив розвитку.

На рис. 2 представлено підхід до формування та реалізації обраної стратегії розвитку з точки зору існуючого або очікуваного рівня ресурсної бази забезпечення промислового підприємства.

Детальніше процеси управління забезпеченням в ході розробки та формування стратегії розвитку промислового підприємства представлено на рис. 3.

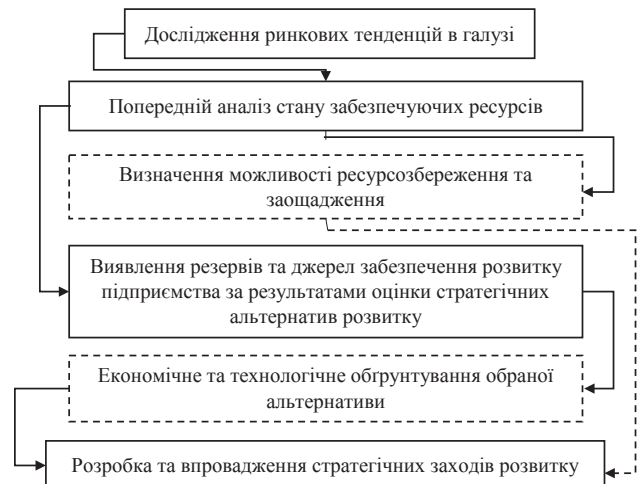

Рис. 2. Процес розробки та формування стратегії розвитку промислового підприємства по критерію використання забезпечуючих ресурсів

Рис. 3. Схема організації процесів управління забезпеченням при формуванні стратегії розвитку промислового підприємства

З представленої схеми на рис. 3 окремо звернемо увагу на момент визначення обґрунтованого (необхідного) рівня ресурсної бази

забезпечення розвитку промислового підприємства.

Для визначення обґрунтованого (необхідного) рівня ресурсної бази забезпечення розвитку необхідно провести оцінку:

- фактичного стану ресурсної бази забезпечення розвитку обраних підприємств промисловості для дослідження;
- потенційні резерви для зростання ресурсної бази забезпечення розвитку;
- оцінки можливостей розвитку підприємства за різними сценаріями коливання зовнішнього середовища.

Схему визначення обґрунтованого (необхідного) рівня ресурсної бази забезпечення розвитку промислового підприємства представлено на рис. 4.

Рис. 4. Схема визначення обґрунтованого (необхідного) рівня ресурсної бази забезпечення розвитку промислового підприємства

Окремо необхідно погодитися з думкою І.В. Андронові на зміст стратегії управління ресурсозбереженням та ресурсозаощадженням на підприємстві. Автор підкреслює, що під ресурсоефективністю стратегії слід розуміти довгостроково і якісно певний напрям діяльності, що дозволяють їй досягти конкурентні переваги організації (галузі, національної економіки) та досягнення поставлених цілей в умовах мінливого зовнішнього середовища на основі впровадження інноваційних технологій, раціонального розподілу і використання внутрішніх ресурсів [14].

До основних елементів, які необхідно врахувати при розробці стратегії управління ресурсозбереженням та ресурсозаощадженням, слід віднести:

- розподіл ресурсів (системо утворюючий) – співвідношення, пріоритети, цілі (проекти), функції;
- використання ресурсів (формуючий результати) – обмеження (нормативи), функції, стимули, пріоритети;

- поповнення ресурсів (забезпечення стратегій) – цілі, структура, обсяги (величина), можливості [15].

Погоджуючись з думкою Іванієнко В.В. до основних умов формування ресурсоефективності стратегії слід віднести:

- впровадження досконалих систем управління ресурсоспоживанням та їх сталий розвиток;
- створення механізмів стимулювання ресурсо- та енергозбереження на підприємствах;
- вдосконалення фінансування та реалізації програм і проектів з ефективного використання всіх видів ресурсів;
- створення і використання прогресивних техніко-технологічних рішень та матеріалів, що забезпечують якісне підвищення ефективності використання природних ресурсів;
- впровадження на підприємствах системи контролю реалізації ресурсозберігаючих програм і заходів відповідальності за їх виконанням [там само].

На підприємствах повинні розроблятися і впроваджуватися комплексні ресурсозберігаючі проекти, що забезпечують оптимізацію споживання всіх видів ресурсів. При цьому стратегічне управління ресурсоспоживанням має забезпечуватися дотриманням ряду принципів, до числа яких слід віднести:

- науковість у поєднанні з елементами мистецтва управління;
- цілеспрямованість стратегічного управління;
- гнучкість стратегічного управління;
- єдність стратегічних планів і програм;
- створення необхідних умов для реалізації стратегій ресурсоспоживання (формування сильної організаційної структури, розробку системи мотивації, вдосконалення структури управління).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, запропоновано підхід до організації процесів управління забезпеченням при формуванні стратегії розвитку промислового підприємства на основі аналізу та вибору пріоритетних стратегічних альтернатив, за результатами якого стає можливим встановити взаємозв'язок між довгостроковими цілями розвитку підприємства та існуючих або очікуваних (потенційних) ресурсів, що входять до складу ресурсної бази забезпечення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ансофф І. Стратегическое управление: пер. с англ. / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 520 с.
2. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс. – М.: Экономика, 1989. – 217 с.

3. Портер Е.М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов [Текст] / Портер Е.М.; [пер. с англ. И. Минервин]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
4. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент [Текст] / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд.; [пер. с англ. А.Р. Ганцевой, В.Ю. Дроздова, А.Г. Завады, Т.В. Клекоты, Э.В. Кондуковой, К.Д. Сафонова, И.В. Тарасюк]. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2006. – 928 с.
5. Джон Миддлтон. Библиотека избранных трудов о стратегии бизнеса. Пятьдесят наиболее влиятельных идей всех времен [Текст] / Джон Миддлтон; [пер. с английского Е. Незлобина]. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2006. – 272 с.
6. Зуб А.Т. Стратегический менеджмент: теория и практика: учебное пособие для вузов [Текст] / А.Т. Зуб. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 415 с.
7. Василенко В.О. Стратегічне управління. Навчальний посібник [Текст] / В.О. Василенко, Т.І. Ткаченко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 396 с.
8. Смирнова Н.К., Фомина А.В. Реализация стратегий компаний: от простого к сложному [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.elobook.com>
9. Винокуров В.А. Организация стратегического управления на предприятии / В.А. Винокуров. – М.: Центр экономики и маркетинга. 1996. – 458 с.
10. Экономическая стратегия фирмы: учеб. пособие [Текст] / под ред. А.П. Градова. – [3-е изд., испр.]. – СПб.: Спец-Лит, 2000. – 589 с.
11. Тридід О.М. Організаційно-економічний механізм стратенгічного розвитку підприємства: монографія [Текст] / О.М. Тридід. – Харків: Вид. ХДЕУ, 2002. – 364 с.
12. Мазаракі А.А. Економіка торговельного підприємства. Підручник для вузів. [Текст] / А.А. Мазаракі та ін.; Під ред. проф. Н.М. Ушакової. – К.: Хрещатик, 1999. – 800 с.
13. Єременко В.В. Концепція формування стратегії інноваційно-технологічного розвитку машинобудівного підприємства / В.В. Єременко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 5. – Т. 2. – С. 243-247.
14. Андропова І.В. Стратегическое управление эффективным ресурсопотреблением / И.В. Андропова // Российское предпринимательство. – 2006. – № 9(81). – С. 46-49. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.creativeconomy.ru/articles/7634/>.
15. Іваниенко В.В. Стратегія управління ресурсами підприємства: теоретико-методическі аспекти формування і реалізації / В.В. Іваниенко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. № 5. – С. 410-414.
16. Грозний І.С. Розвиток промислового виробництва: діалектика понять / І.С. Грозний // Схід. – 2012. – № 4(118) – С. 22-25.

СИСТЕМА ТА МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

SYSTEM AND MODELS OF ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT OF TELECOMMUNICATION ENTERPRISES

Стаття присвячена питанню економічної безпеки телекомунікаційних підприємств. Розглянуто систему управління економічною безпекою. Система складається з трьох блоків. Блок оцінки рівня безпеки. Блок діагностики загроз. Блок формування адаптивної реакції. Блоки складаються з моделей управління локальними процесами.

Ключові слова: телекомунікаційне підприємство, система економічної безпеки, модель управління економічною безпекою, домінуюча загроза, локалізація загроз, адаптивна реакція.

Стаття посвящена вопросу экономической безопасности телекоммуникационных предприятий. Рассмотрена система управления экономической безопасностью. Система состоит из трех блоков. Блок оценки уровня безопасности. Блок диагностики

угроз. Блок формирования адаптивной реакции. Блоки состоят из моделей управления локальными процессами.

Ключевые слова: телекоммуникационное предприятие, система экономической безопасности, модель управления экономической безопасностью, доминирующая угроза, локализация угроз, адаптивная реакция.

The article is devoted to the issue of economic security of telecommunication enterprises. The system of economic safety management is considered. The system consists of three blocks. Security Level Assessment Unit. Block of threat diagnostics. Block of formation of adaptive reaction. Blocks consist of models for managing local processes.

Key words: telecommunication enterprise, economic security system, model of management of economic safety, dominant threat, localization of threats, adaptive reaction.

УДК 330.65.654

Сотниченко В.М.

к.пед.н.,
професор кафедри менеджменту
Державний університет телекомунікацій

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування телекомунікаційних підприємств характеризуються високим рівнем невизначеності, динамічністю, наявністю великої кількості загроз і ризиків, повсюдним використанням інформаційних технологій, поширенням сфери застосування мережі Інтернет, у тому числі і в управлінні підприємством. З'явилися нові можливості для реклами товарів і послуг на ринку інформаційно-комунікаційних технологій. Більш динамічною і прибутковою стала робота з клієнтами. Суттєво скоротився час на подолання дистанції «попит-пропозиція-реалізація».

Сьогодні кожна компанія телекомунікаційної галузі має свій сайт в Інтернеті, на сторінках якого оперативно відображається актуальна інформація, рекламуються товари, пропонуються послуги та схеми їх надання, розрахунки через електронні платіжні системи. Паралельно на форумах можна дізнатися про якість надання послуг і надійність партнера. Технології продуктивної взаємодії учасників ринку товарів і послуг в сфері телекомунікацій розвиваються високими темпами. А на рівні пересічних користувачів нерідко спостерігається явище, коли клієнти ще не встигли впевнено оволодіти однією технологією взаємодії з партнером на ринку товарів і послуг, як вже з'являється нова, більш досконала і більш ефективна. Досвід практичної взаємодії учасників ринку інформаційно-комунікаційних технологій доводить, що збільшення і вдосконалення технологій відповідно збільшує ймовірність загроз як для клієнтури, так і для підприємства. Це викликає необхідність створення нової, більш досконалої, комплексної

системи управління економічною безпекою телекомунікаційного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управління будь-якими процесами в життєдіяльності людини, суспільства і держави представляє собою пріоритетний інтерес. А управління процесами забезпечення необхідного рівня безпеки суб'єктів господарювання є практично ключовою функцією керівника підприємства. А з огляду на високі темпи та обсяги впровадження в економіку інформаційно-комунікаційних технологій питання управління економічною безпекою стає ключовим завданням телекомунікаційних підприємств. Цим питанням приділяється все більше уваги.

Дослідники **А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко** розглядають механізм захисту економічної безпеки підприємства, як систему з трьох блоків: вхідного, внутрішнього і вихідного. Вхідний блок відповідає за організацію підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища, внутрішній блок – за забезпечення економічної безпеки підприємства, вихідний – за реалізацію продукції.

Бондарчук Л. В. у своїх роботах наголошує на тому, що організаційна структура управління підприємством є одним з істотних чинників, що обумовлюють стан внутрішнього середовища підприємства; вказує на необхідність систематичного аналізу функціонування підприємства з метою виявлення проблемних зон; вказує на те, що в основі апарату управління та механізму його діяльності повинна бути покладена структура цілей підприємства.

Петренко С. А. розкриває зміст та функціональне призначення моделей організаційних

структур підприємства, як основи, на якій логічно вибудовується система управління економічною безпекою підприємства.

Камнева А. В. значну увагу в своїх дослідженнях приділяє методикам, які допоможуть реально оцінити загрози для економічної безпеки підприємства; вказує на систему профілактичних заходів, спрямованих на попередження кризи та на систему конструктивних дій і дійових заходів, спрямованих на виведення підприємства з-під загрози і кризового стану. Одним з найбільш дієвих засобів виведення підприємства з-під загрози вважає його реструктуризацію та реінжиніринг. Наголошує на необхідності здійснення щоденного аналізу ефективності роботи підприємства, структури його витрат. Вказує на критерії і показники, за якими оцінюється стан економічної безпеки підприємства.

Ладико Л.М., розглядаючи структуру механізму забезпечення економічної безпеки, наголошує на комплексному характері її забезпечення, на більш чіткому і конкретному визначенні її функціональних складових.

Ахновська І.О. також достатньо уваги приділяє комплексному підходу до забезпечення еко-

номічної безпеки. Уважає, що системою економічної безпеки підприємства є комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних та пропагандистських заходів, спрямованих на якісну реалізацію захисту підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є окреслення методологічних підходів щодо побудови системи управління економічною безпекою телекомунікаційного підприємства і запровадження її на практиці.

Виклад основного матеріалу. Нерідко надзвичайно важко визначитися із джерелом походження загроз, з їх технічними характеристиками та властивістю. Вони не в останню чергу пов'язані з низьким рівнем платоспроможності населення, з нестабільною податковою політикою держави, з недосконалою законодавчою базою, зниженням рівня інвестиційною та інноваційною активності, зі зменшенням ресурсного потенціалу, низьким рівнем розвитку довгострокового банківського кредитування. Перелічені ризики в комплексі призводять до значних збитків і, як наслідок, до формування кризового стану підприємства. Це реальна проблема, яка потребує негайного розв'язання, аби

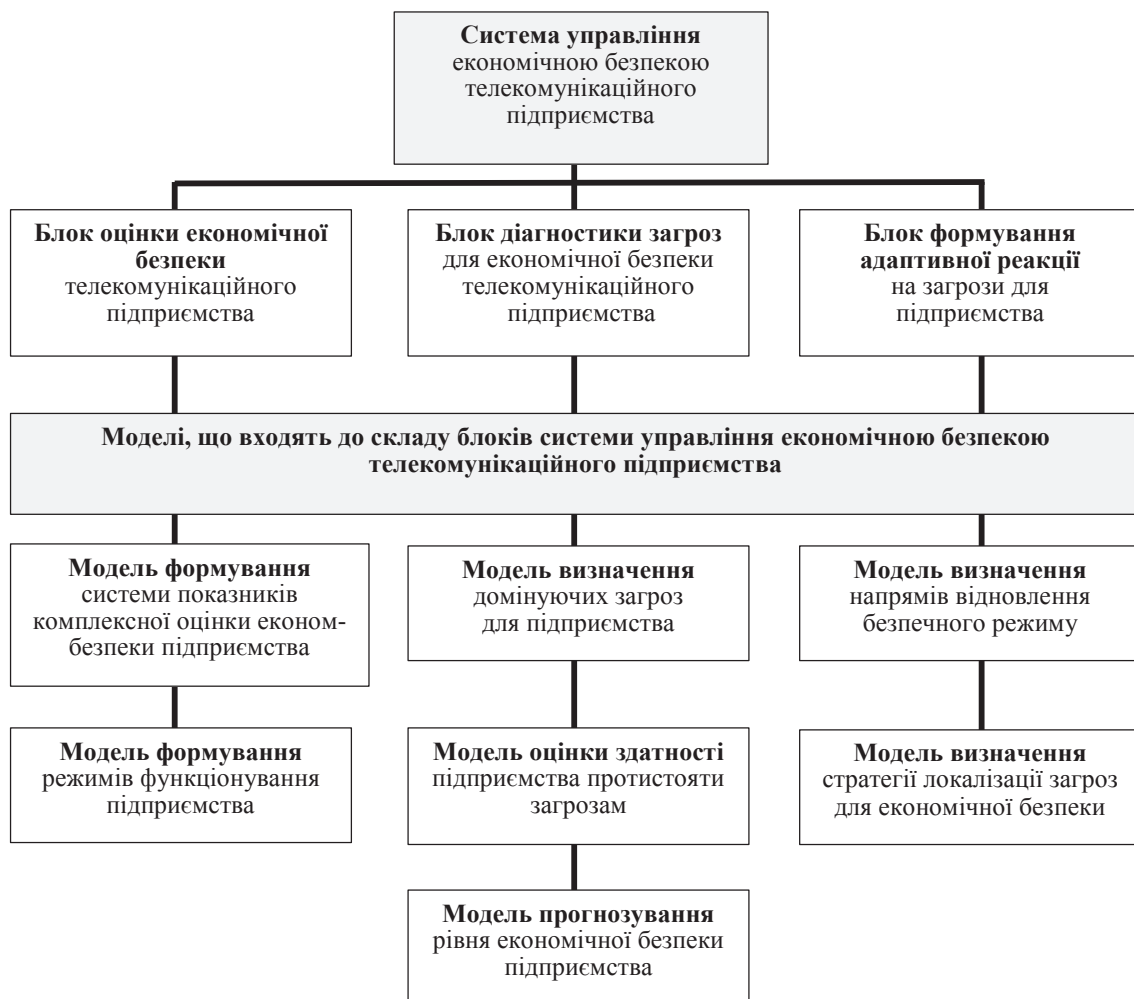

Рис. 1. Схема системи управління економічною безпекою телекомунікаційного підприємства

врятувати підприємство від фінансового краху [1, с. 15-26; 2, с. 17-22].

Напрямом вирішення цієї проблеми є в першу чергу розробка комплексу моделей управління економічною безпекою підприємства. Система управління економічною безпекою оптимально може включати в себе такі блоки:

- блок оцінки рівня безпеки;
- блок діагностики загроз;
- блок формування адаптивної реакції.

У свою чергу зазначені блоки складатимуться з відповідних моделей.

До блоку оцінки рівня безпеки доцільно включити такі моделі, як **модель** формування системи показників комплексної оцінки рівня економічної безпеки, **модель** формування режимів функціонування підприємства.

До блоку діагностики загроз доцільніше за все було б включити **модель** визначення домінуючих загроз, **модель** оцінки здатності підприємства протистояти загрозам у різних сферах своєї життєдіяльності, **модель** визначення та прогнозування рівня економічної безпеки на перспективу [3, с. 123-126].

Блок формування адаптивної реакції може складатися з **моделі** альтернативних напрямів відновлення безпечного режиму функціонування підприємства, з **моделі** визначення стратегії локалізації загроз для економічної безпеки.

Для повноти розуміння описуваної системи управління економічною безпекою телекомунікаційного підприємства (див. рис. 1) необхідно більш докладно розглянути функціональне призначення моделей, що входять до основних блоків управління. Відомо, що модель – це уявлення про предмет, систему або ж ідею.

Моделювання є основним методом дослідження і широко застосовується практично у всіх галузях знань. Моделювання – це науково обґрунтований метод, за допомогою якого здійснюється оцінка практично всіх характеристик складних систем, що використовуються для розробки та реалізації управлінських рішень [4, с. 245-252].

Модель відіграє корисну, допоміжну роль, оскільки вона спрощує реальність і тим самим полегшує можливість побачити внутрішні відношення між елементами предмету як системи. Критеріальною базою всіх наведених моделей є максимально повна нейтралізація загроз та забезпечення стабільного функціонування підприємства.

Модель формування системи показників комплексного оцінювання рівня економічної безпеки телекомунікаційного підприємства. Головним призначенням цієї моделі є постійне оновлення поточної системи показників та виділення з них найбільш значущих, що реально представляють собою загрозу. В основі моделі – експертні методи та методи факторного аналізу. Завдан-

ням статті не передбачено докладне розглядання змісту та процедури застосування методів. Однак, слід окремо торкнутися питання щодо застосування методу факторного аналізу. Основними завданнями, які більш доцільно вирішити за допомогою цього методу для телекомунікаційного підприємства є: відбір та впорядкування факторів, що найбільш впливають на формування системи показників; визначення форми залежності між факторами впливу та результатуючими показниками; розрахунок впливів різних факторів на формування системи показників. І кінцевим результатом є отримання інтегрального показника оцінки рівня економічної безпеки телекомунікаційного підприємства.

Модель формування режимів функціонування підприємства повинна вирішувати завдання визначення режимів функціонування підприємства – *стійкого, нестійкого і кризового* [5, с. 27-30]. Вихідні дані для вирішення цього завдання модель отримуватиме від моделі комплексного оцінювання рівня економічної безпеки.

Модель визначення домінуючих загроз для підприємства. Кожна сфера життєдіяльності підприємства має свої особливості, значення, ступінь вразливості, мобільність, готовність до можливих змін режимів роботи (як планових, так і стихійних, непередбачуваних). Саме через це призначення цієї моделі полягає в тому, щоб визначити такі сфери життєдіяльності підприємства, які за певних обставин можуть стати джерелом формування негативних тенденцій для функціонування і розвитку підприємства в цілому [6].

Модель оцінки здатності підприємства протистояти загрозам. Зазначена модель має оціночно-аналітичний характер. За допомогою цієї моделі спочатку визначається поточний рівень економічної безпеки підприємства, тобто його потенціал на даний конкретний момент протистояти загрозам. Наступним етапом є визначення здатності підприємства забезпечити належний захист від ймовірних загроз і стабільне функціонування.

Модель прогнозування рівня економічної безпеки телекомунікаційного підприємства. В основі моделі покладено методику аналізу тенденцій розвитку підприємства, визначення закономірностей і напрямів найбільш активних проявів загроз і здатностей підприємства їм протистояти. Методи аналізу і прогнозування можуть бути як вже відомі (наприклад, SSA – метод, який об'єднує в собі переваги спектрального і регресивного аналізу), так і оригінальні, розроблені спеціально для конкретного підприємства з урахуванням специфічних особливостей його функціонування.

Модель визначення пріоритетних напрямів відновлення безпечного режиму функціонування підприємства. Модель, як і всі розглянуті вище, в цілому призначена для забезпечення економічної безпеки. Виконує специфічну функ-

цію – формує комплекс заходів, спрямованих на локалізацію загроз у залежності від сфери життєдіяльності та глибини розвитку кризових явищ. Для кожної конкретної ситуації визначається спрямованість таких компенсаційних заходів. Використовуються методи експертних оцінок.

Модель визначення стратегії локалізації загроз для економічної безпеки. Змістом даної моделі є зіставлення *втрат* через нестабільне функціонування підприємства та *обсягу засобів і ресурсів*, необхідних для відновлення стійкого режиму функціонування за різними прийнятними варіантами оптимального вирішення завдань протистояння, профілактики та усунення загроз для економічної безпеки підприємства. На підставі отриманих результатів, якщо в цьому буде потреба, проводиться частковий перерозподіл ресурсів з метою підсилення тих елементів системи, які виявилися більш уразливими. Як варіант, може бути здійснений повний перерозподіл ресурсів, свого роду перезавантаження всієї системи.

Розглянуті моделі системи управління представляють собою класичну, випробовану часом технологію. І якщо використовувати її без урахування сучасних факторів технологічного і соціально-економічного впливу на основні параметри і умови функціонування підприємства, то вона не дасть очікуваного від неї результату. Модель управління підприємством є категорією динамічною, рухливою. Постійно змінюється за основними своїми параметрами, вдосконалюється, розвивається. Це є ознакою того, що така модель дієздатна і орієнтована на забезпечення стабільного функціонування підприємства. На сьогодні в організації управління відбувається перехід від централізованої, авторитарної моделі до інформаційно орієнтованої, до організації спеціалістів. Характерною особливістю майбутньої моделі організації управління буде те, що вона буде мати значно менше рівнів організації [7].

До основних параметрів підприємства належать *організація, керівництво, структура, ресурси, управління, професійна освіта персоналу, функціональні обов'язки* тощо.

На основі зміни якості та змісту цих параметрів і відбувається перехід до майбутньої моделі організації управління. На зміну *ієрархічній* моделі організації управління приходять модель *мережева*.

Авторитарний характер управління трансформується в *цільову орієнтацію*, коли основною метою комерційної організації є максимізація прибутку. Однак, при цьому можуть формулюватися і додаткові цілі обмежувального характеру – недопущення втрат, забезпечення економічної безпеки підприємства. Цілі стають інструментом управління, коли вони чітко визначені і сформульовані, відомі і зрозумілі для персоналу і взяті до виконання.

Структура сучасної моделі управління, орієнтована на *самодостатність*, в моделі майбутнього переорієнтовується на *взаємозалежність*. Взаємозалежність між елементами структури на основі функціональної взаємодії, в плані досягнення успіху, повноти реалізації визначених завдань і цілей.

Значення інформації в сучасному житті неможливо переоцінити. Сьогодні володіння інформацією – запорука успіху. Інформація в буквальному сенсі перетворилася на інструмент влади. *Капітал* як показник потужності підприємства втрачає свої позиції, на зміну приходять *інформація*. Телекомунікаційне підприємство в цьому плані займає більш вигідні позиції, оскільки технологічно знаходиться практично у ключових точках доступу до каналів передачі інформації.

Система управління стає більш динамічною, здатною до оперативної зміни своєї організації. Традиційна *рада директорів* поступово втрачає свою роль і значення. Набувають популярності різні *комбінації органів управління*, які створюються під ситуації, цілі і завдання. Така форма організації управління підприємством дозволяє економити час і ресурси на виконання завдань на високому професійному рівні.

Для ієрархічної моделі організації управління достатньо, щоб працівник мав *професійну освіту*, яка б відповідала займаній посаді. Щодо професійної освіти для майбутньої моделі організації управління, то співробітники намагаються отримати *кілька спеціальностей* протягом своєї трудової діяльності. Це дозволяє їм розширити спектр своєї професійної придатності на одному підприємстві. Для підприємства це вигідно, оскільки дозволяє практично миттєво вирішувати питання взаємозаміни спеціалістів на робочих місцях в межах підприємства, економити фонди і ресурси.

Головною, визначальною властивістю майбутньої моделі організації управління різними сферами життєдіяльності підприємства буде те, що вона динамічно й оперативно пристосовується до зовнішнього середовища. Ця модель буде більш гнучкою, персоніфікованою, орієнтованою на роботу в команді, конкурентоздатною, орієнтованою на різнобічний розвиток діяльності.

Все це змушує по-новому підходити до питання економічної безпеки телекомунікаційного підприємства. Потребують своєрідної ревізії концептуальні підходи щодо побудови системи управління економічної безпеки підприємства. Інтенсивне і масштабне запровадження в економіку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій радикально змінюють позицію телекомунікаційного підприємства на ринку товарів і послуг. Нові технології несуть в собі і нові загрози, а це є викликом до професійної придатності фахівців і менеджерів всіх рівнів і напрямів у телекомунікаційній галузі.

Висновки з проведеного дослідження. Головним завданням економічної безпеки телекомунікаційного підприємства є забезпечення його стабільного й максимально ефективного функціонування, забезпечення високого потенціалу його розвитку та зростання.

Рівень економічної безпеки підприємства базується на тому, наскільки ефективно знищуються (або попереджаються) загрози і втрати від негативного впливу на різні аспекти економічної безпеки.

Сучасні умови функціонування телекомунікаційних підприємств характеризуються високим рівнем невизначеності, динамічністю, наявністю великої кількості загроз (зовнішніх та внутрішніх).

Перехід від ієрархічної до мережевої моделі управління супроводжується появою нових ризиків і загроз для економічної безпеки телекомунікаційного підприємства. Темпи та інтенсивність запровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій посилюють ступінь цих загроз.

Розбудова сучасної мережевої моделі управління підприємством потребує паралельної розробки моделі управління економічною безпекою телекомунікаційного підприємства. Її принциповою відмінністю від моделі управління підприємством у цілому буде домінування функцій контролю і обмежень. Це стосується ризиків і загроз.

Науковий інтерес для подальшого дослідження проблем розбудови мережевої моделі управління економічною безпекою телекомунікаційного підприємства може полягати у визначенні її організаційно-економічних засад.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Камнева А.В. Дослідження існуючих інструментів та моделей антикризового управління на підприємстві. / А.В. Камнева // Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», Україна / Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2014, № 4(28). – С. 15-26.
2. Ахновська І.О. Економічний гістерезис малого бізнесу / І.А. Ахновська // Вісник Донецького національного університету, сер. В: Економіка і право. – 2015, вип. 1. – С. 17-22.
3. Ладико Л.М. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність і структура / Л.М. Ладико // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2014, № 3(65). – С. 123-126.
4. Петренко С.А. Порівняльний аналіз моделей організаційних структур підприємства / С.А. Петренко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму, 2010. – № 1(3). Том 2. – С. 245-252.
5. Бондарчук Л.В. Формування ефективного організаційно-структурного механізму управління машинобудівним підприємством / Л.В. Бондарчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4, Т. 1. – С. 27-30.
6. Козаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм ее обеспечения / В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко // – К.: Либра, 2003. – 280 с.
7. Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України: матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 3 лютого 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань інформатизації та зв'язку; ред. кол.: О.І. Данченко (голова), Г.О. Андрощук, О.Г. Старинець, О.А. Баранов [та ін.]. – К.: Парлам. вид-во, 2016. – 256 с.

ANALYSIS OF MODERN APPROACHES TO TOURISM ENTERPRISE ECONOMIC SUSTAINABILITY PROBLEM INVESTIGATION

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА СФЕРИ ТУРИЗМУ

The paper studied the modern theoretical approaches to the definition of «economic sustainability» concept. Economic sustainability is considered to be a dynamic category that provides businesses with the ability to not only update the initial state but also to take a new stable position. It is achieved through the support of a certain level of economic values of parameters that determine the profitable operation and steady development of enterprises. Background form of economic sustainability of tourism business strategy is studied. The strategy of economic sustainability is determined by the most favourable ratio of objective and subjective approach to the formation and implementation of the tourism enterprise development goals.

Key words: economic sustainability, tourism enterprise, evaluation of the strategy of economic efficiency.

У статті проведено дослідження основних сучасних теоретичних підходів до визначення поняття «економічна стійкість». Економічна стійкість розглядається як динамічна категорія, що передбачає здатність підприємства не лише відновляти первісний, але і приймати новий стійкий стан. Це досягається за рахунок підтримки певного рівня значень економічних параметрів, який визначає рентабельне функціонування і стабільний розвиток підприємства. Досліджені передумови формування стратегії економічної стійкості туристичного підпри-

ємства. Стратегію економічної стійкості визначає найбільш вдале співвідношення об'єктивного та суб'єктивного підходу до формування і реалізації цілей розвитку туристичного підприємства.

Ключові слова: економічна стійкість, туристичне підприємство, оцінка стратегії економічної ефективності.

В статті проведено дослідження сучасних теоретичних підходів до визначення поняття «економічна стійкість». Економічна стійкість розглядається як динамічна категорія, яка передбачає здатність підприємства не лише відновляти первісний, але і приймати новий стійкий стан. Це досягається за рахунок підтримки певного рівня значень економічних параметрів, який визначає рентабельне функціонування і стабільне розвиток підприємства. Досліджені передумови формування стратегії економічної стійкості туристичного підприємства.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, туристическое предприятие, оценка стратегии экономической эффективности.

UDC 338:658.152

Tankov K.M.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Tourism
and Hotel Restaurant Business
Cherkasy State Technological University
Zayika O.I.

Senior Instructor at Department of
Tourism and Hotel Restaurant Business
Cherkasy State Technological University
Guslysty O.S.

Lecturer at Department of Tourism and
Hotel Restaurant Business
Cherkasy State Technological University

Formulation of the problem. The general presentation of the concept of «economic sustainability of the enterprise operation» is described by the majority of authors as such an organization of its activity, which makes it possible to ensure a stable technical and economic performance and adapt effectively to changes in inside and outside environment. This is peculiar to the tourism industry, where small and medium business enterprises dominate, which, unlike large industrial structures have not sufficient adaptive opportunities concerning responding to the outside environment parameters changes. Such a situation requires methodical support, qualitative tools for the selection of the most efficient management solution under conditions of the unstable market environment.

Analysis of recent researches and publications. Investigating the problem of economic sustainability, particularly in terms of interconnection and dynamics of external and internal environment factors were conducted by V. Behrens, Y. Brigham, J. Van Horn, A. Vasylenko, D. Gorodetska, V. Ivanov, A. Kuznetsov, E. Kucherova, L. Melnyk, M. Morishyama, I. Omelchenko, and others. Concerning the concept of «economic sustainability», it should be mentioned that it emerged in connection with the consideration

of the limited resources problem, primarily due to the global crises of the 70s of the XX century. Later this scientific line of the investigation resulted in a separate discipline «economic security of state» within the frames of which the issues of sustainable economic development of management subjects at the regional and country level began to be investigated.

The formulation of article purposes. The investigation purpose is a generalization of modern theoretical regulations of enterprise economic sustainability as the basis of tourism enterprise development.

The following problems are considered in this article:
– to determine the current theoretical approaches to the presentation of the concept of «economic sustainability»;

– to formulate the main provisions of tourism enterprise economic sustainability strategy formation.

Presenting the main material. Most researchers tend to think that economic sustainability can be presented as a dynamic category that involves the enterprise's ability to not only restore the original state but also acquire a new stable one. This ability is achieved due to the maintenance of a certain level of economic parameters meanings defining profitable operation and stable enterprise development.

While considering the problem, the researches of N. Kornilova [8] have been taken as the basic data, which have been presented in this article in the following way.

Thus, O. Korchagina notes «...in recent years, it becomes increasingly obvious that sustainable economic development both of the country and its regions can be accessible only under conditions of the economic sustainability of such structural elements as branches, enterprises, and organizations. The economic sustainability of each separate enterprise allows the economic system not only to preserve its potential but also to ensure its qualitative increase and access to international markets with new competitive products» [8].

In her turn, Y. Suleymanova [15] emphasizes such existing approaches to the definition of «economic enterprise sustainability» category:

a) economic sustainability as the subject of financial sustainability. As a rule, such sustainability is considered by authors as the enterprise financial state, the household activity of which ensures under normal conditions of implementation of all its obligations to employees and other organizations, the state, due to adequate profits and their corresponding costs [1]. Within such an approach the leading position is occupied by self-financing of enterprises current activity, which in its turn explains its successful operation;

b) economic sustainability as stability and reliability of financial and household enterprise activity, equilibrium of its state as an economic system [14]. This is the household subject dynamic development state when the socioeconomic parameters that characterize it, with any disturbances of the internal and external environment, maintain economic equilibrium position [14].

c) economic sustainability as the possibility of the household subject to preserve the current operation state, to adapt to changes in internal and external environment: the ability to support activity and development, economic sustainability is the ability of the subject to restore the original state or acquire a new steady one after the termination of disturbing external and internal environment action [11]. Under this approach, the enterprise economic sustainability in terms of systems theory is defined as its ability to restore balance after the termination of the disturbances action;

d) economic sustainability as the support for certain level meanings of qualitative and quantitative enterprise characteristics, which ensures its profitable operation and steady development due to the effective resources use. The household subject's economic sustainability is the provision of profitable production and commercial activity due to the increase of the effective production resources use and enterprise management, financial steady state provision due to improvement of assets structure, as

well as stable development of the enterprise capacity and staff development at self-financing in terms of dynamic development of external environment [6].

e) economic sustainability as the system of maintenance of a certain level of enterprise economic parameters, which provides its profitable operation and sustainable development, and allows recovering initial or taking a new equilibrium state after the termination of the perturbation of internal and external environment now and in foreseeable future [15].

Proceeding from that, a feature of subject sustainability to external influences is its intrinsic properties, from the most general point of view, «sustainability» is a manifestation of the subject ability in conditions of «conflict» of the enterprise internal structure and its external environment to optimally adapt potential to external conditions' change, encouraging them for the development and implementation of new economic relations, surpassing the emergence of stagnation and bankruptcy phenomena.

If the household subject condition is preserved regardless of external influences, it can be considered as its economic sustainability. If equilibrium state can be considered as some identity transformations occurring in the subject and determine the same state at any step of its development, then the state of economic sustainability is more capacious.

Economic sustainability is usually considered as the enterprise positive characteristics. But under certain circumstances, it may be undesirable because it does not imply flexibility in enterprise management. Based on the issues of presented work, we should refer to the researches of S. Piletska that allow formulating basic approaches to the understanding of modern economic sustainability of tourism enterprise [12].

1. Economic sustainability as providing profitable, efficient operation, as a basis for achieving competitiveness [3; 10; 17]. Under such an approach, tourism enterprise economic sustainability can be explained through its profitable functioning. Taking into consideration the fact that the enterprise can be profitable even with the reduction of market positions, the reduction of production volumes, charging of production capacities, solvency, etc., it does not mean that it is economically sustainable.

2. Economic sustainability is enterprise ability to adapt to changes in economic conditions [4, 5; 7]. It allows considering the economic sustainability of tourism enterprise from the point of view of systems theory defining it as the ability to restore balance after the termination of the disturbances. Differences of enterprise economic sustainability from sustainable development are emphasized, and economic sustainability itself is not a process but unlike economic equilibrium is not a state [12].

3. Economic sustainability as a functioning state, which is characterized by a dynamic equilibrium state of the tourism enterprise and its effective devel-

opment [9; 18]. Such an approach is based on the concept of modern economic system balance. At the same time, identification of the concepts of economic sustainability and enterprise balance is made.

4. Identification of economic and financial sustainability concepts [2; 14]. Under such an approach, the tourism enterprise economic sustainability is considered as its ability to save the current state of operation, support of certain level of values of qualitative and quantitative characteristics of the enterprise in conditions of external environment influence. According to researchers, the economic sustainability ensures free manoeuvring enterprise cash, through their effective use, helps smooth production process and products realization that is economic sustainability is identified with financial stability.

Despite the different approaches, we can talk about some features of the methodology and peculiarities of approach to the strategy of economic sustainability of tourism enterprise. First of all, it is focused on achieving an appropriate level of professionalism of tourism enterprises in the organization and implementation of processes to create consumer value goods and services. This requires a thorough study of all stages of household activity of tourism subjects, components of the internal and external interaction of structures, including economic aspects, within the limits of which, a large number of variables operate.

However, the strategy of economic sustainability should be evaluated on a limited number of criteria that reflect its priority target regulations and show how these targets are implemented in all areas of economic activity of tourism enterprise. The degree of realization of these goals by the enterprise reflects the effectiveness of its strategy for the economic sustainability, a measure of the interest of all employees in achieving success and as a result – the justification for targeting strategic development.

In the first stage, the question of strategy objectives formation of tourist enterprise economic sustainability is solved. The goal is the desired state of a management object in the future. This is a particular outcome, which the enterprise tries to achieve (a set of enterprises) during their production and service activity [13]. It characterizes the conduct of the corresponding economic system that aims to achieve a certain final result.

Setting goals are the beginning of any managerial influence or action, the base of construction criteria, standards, norms that are used for evaluation of the functioning of the tourism industry as a whole and its individual enterprises. At the same time, goal formation is one of the main components used to identify economic problems and establish a common version or a previous one of the strategic decision.

General guidelines, which describe the desired state of the enterprise, make a complex mainte-

nance of its strategic goals of economic sustainability. These include:

a) strategic focus of action for the economic sustainability of tourism enterprise is defined by a set of values of certain relevant parameters that describe in general terms the desired position in the future of its business activity;

b) evaluation of strategic prospects of achieving economic sustainability and priorities of its reorganization has both objective and subjective meaning, and depends crucially on the nature of internal and external interrelations;

c) formalization of different aspirations and expectations of the outcome of tourism development is carried out by forming a compromise based on the relationship between all parties of whole, integrated system of strategy objectives of economic sustainability and possible ways of achieving them. So ignoring the interests of any group of participants in establishing such relations strategy objectives of sustainability will lead to a significant reduction in motivation of participation of market subjects in achieving the final outcomes of services development, and thus to the reduction of its economic potential;

d) economic sustainability strategy objectives, identified by service providers, must meet the following requirements: be specific and suitable for the determination on the basis of qualitative and quantitative indicators, to be oriented in time, and be able to undisputed achievement;

e) complexity of the objectives system strategy of economic sustainability of service sphere enterprise should completely correspond to the complexity of internal interrelations. The structure of such a system in most cases is hierarchical in nature, which completely corresponds to possibilities of household subjects as carriers of certain strategic expectations. Hence the place of strategic objectives in this hierarchy is determined by their ability to continuous development;

f) the nature and complexity of internal and external relations existing on the service market directly affect the procedures for defining the objectives and principles of the hierarchy formation of strategic objectives of economic sustainability. So ignoring the complex nature of such relations will inevitably lead to the emergence of conflicts between enterprises.

Thus, the process of strategic objectives establishment of economic sustainability is the core of services market functioning in general and enterprises' operating in it, as the understanding of the purpose helps to unite workers and create effective incentives to achieve its expected results. As noted by A. Thompson and A. Strickland, the setting of goals transforms the strategic vision of enterprise development trends in specific tasks associated with the production and enterprise activity results [16]. Objectives, in this case, make certain liabilities of the enter-

prise to achieve set results of its work within a specified time period.

Conclusions. Thus, an important point in considering economic sustainability strategy formation is to determine the most appropriate ratio of objective and subjective approach to setting the goals of strategic management of enterprise economic sustainability. On the one hand, these targets must meet the management objective laws and conformity with a law. On the other hand – these goals are products of consciousness, are formulated and implemented by enterprise specific employees. That is, the accuracy of economic sustainability strategy and identifying ways of its implementation are significantly affected by interests of subjects related to such an activity.

REFERENCES:

1. Borisov A. B. Bolshoi ekonomicheskii slovar / A. B. Borisov. – M.: Knizhnyi mir, 2003. – 895 s.
2. Brahinets A. M. Shliakhy formuvannia ekonomichnoi stiiikosti haluzei roslynnytstva silskohospodarskykh pidpriemstv: avtoref. dys. ... kan. ekon. nauk / 08.00.04 / A. M. Brahinets. – Luhansk: Luhanskyi natsionalnyi ahrarnyi universytet, 2009. – 21 s.
3. Briantseva I. V. Upravlenie ekonomicheskoi ustoiichivostiu stroitel'nogo predpriiatia / I. V. Briantseva // Ekonomika stroitelstva. – 2003. – № 12. – S. 27-33.
4. Diachenko V. S. Ekonomichna stiiikist silskohospodarskykh pidpriemstv yak chynnyk sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy / V. S. Diachenko // Ekonomichnyi visnyk Donbasu. – 2013. – № 3(33). – S. 216-220.
5. Zhigalova V. N. Povyshenie potentsiala ekonomicheskoi ustoiichivosti predpriiatia: avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk / 08.00.05 / V. N. Zhigalova. – Barnaul: GOU VPO «Altaiskii gosudarstvennyi universitet», 2007. – 22 s.
6. Zetkina O. V. Ob ustoiichivosti predpriiatia / O. V. Zetkina. – M.: Audit, YuNITI, 2003. – 134 s.
7. Ivanov V. L. Upravlinnia ekonomichnoiu stiiikistiu promyslovykh pidpriemstv: avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk / 08.00.04 / V. L. Ivanov. – Luhansk: Skhidnoievropeiskyi natsionalnyi universytet imeni Volodymyra Dalia, 2010. – 26 s.
8. Kornilova N. V. Teoretychni pidkhody do vyznachennia umov formuvannia ekonomichnoi stiiikosti hotelno-restorannoho hospodarstva / N. V. Kornilova // Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. Mykolaivskyi natsionalnyi universytet im. Sukhomlynskooho. – 2016, Vyp. 12. – S. 277-281.
9. Korchagina E. V. Ekonomicheskaiia ustoiichivost predpriiatia: vidy i struktura / E. V. Korchagina // Problemy sovremennoi ekonomiki. – 2005. – № 15/16. – S. 21-25.
10. Novoseletskyi O. M. Modeliuvannia stiiikosti funkcionuvannia pidpriemstva z urakhuvanniam ryzyku: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk / 08.00.11 / O. M. Novoseletskyi / Derzh. vyshch. navch. zakl. «Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Hetmana». – K.: 2008. – 18 s.
11. Oksanich N. I. Ekonomicheskaiia ustoiichivost selskokhoziaistvennykh organizatsii: avtoref. dis. ... d-ra ekon. nauk / 08.00.05 / N. I. Oksanich. – M.: GNU Vserosiiskii nauchno-issledovatel'skii institut ekonomiki, truda i upravleniia v selskom khoziaistve, 2007. – 45 s.
12. Oleinik A. B. Ekonomicheskaiia ustoiichivost predpriiatia v sovremennykh usloviakh: avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk. Volgograd, 2002 Elektronnyi resurs URL: [www.dissertcal.com content ekonomicheskayaustolchivoet-predpriatiya-v-sovremnykh-usloviyakh](http://www.dissertcal.com/content/ekonomicheskayaustolchivoet-predpriatiya-v-sovremnykh-usloviyakh)
13. Piletska S. T. Sutnist ekonomichnoi stiiikosti ta yii vzaiemozviazok z kryzovymy protsesamy na pidpriemstvi / S. T. Piletska // Biznes-Inform, 2014. – № 5. – S. 286-290.
14. Razumovskaia A. L. Marketing uslug. Nastolnaia kniga rossiiskogo marketologa-praktika / A. L. Razumovskaia, V. M. Yanchenko. – M.: Vershina, 2006. – 496 s.
15. Roshchin V. I. Ekonomicheskaiia ustoiichivost predpriatii i realizatsiia ekonomicheskikh interesov: avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk. – / V. I. Roshchin. – Cheboksary, 2000. – 19 s.
16. Suleimanova Yu. M. Ekonomicheskaiia ustoiichivost predpriiatia: poniatie i osobennosti / Yu. M. Suleimanova // Ekonomika i obshchestvo: politika, ekonomika, pravo. – 2012. – № 3. – S. 53-56.
17. Tompson A. A. Strategicheskii menedzhment. Iskusstvo razrabotki i realizatsii strategii / A. A. Tompson, A. Dzh. Striklend – M.: Banki i birzhi, 1998. – 576 s.
18. Tkhor S. O. Upravlinnia ekonomichnoiu stiiikistiu pidpriemstva: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk / 08.06.01 / S. O. Tkhor. – Luhansk: Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet, 2013. – 27 s.
19. Tsariuk Yu. S. Zmist ekonomichnoi stiiikosti pidpriemstva ta metody yii analizu / Yu. S. Tsariuk, V. O. Medvediev [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://suial.edu.ua/projects/icmiu-iep/downloadconference-2009-section-2-1-tsymryuk_yus-report.doc).

ПЕРСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ В СИСТЕМІ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

A PROSPECTIVE ANALYSIS IN THE SYSTEM OF BUSINESS PLANNING OF THE COMPANY

УДК 338.58:65.014

Фісуненко П.А.

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Штипуляк А.А.

студентка

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

У статті розглянуто результати дослідження підходів до аналізу і планування діяльності підприємства, їх взаємозв'язок. Розкрито сутність бізнес-планування, перспективного аналізу та оцінки ефективності використання ресурсів та витрат підприємства і запропоновано методичний підхід, алгоритм та методику розрахунку.
Ключові слова: підприємство, планування, бізнес-план, аналіз, перспективний аналіз.

В статье рассмотрены результаты исследования подходов к анализу и планированию деятельности предприятия, их взаимосвязь. Раскрыта сущность бизнес-планирования, перспективного анализа и оценки эффективности использования

ресурсов и затрат предприятия и предложен методический подход, алгоритм и методика расчета.

Ключевые слова: предприятие, планирование, бизнес-план, анализ, перспективный анализ.

The article describes the results of a study of approaches to analysis and planning of enterprise activity, their interaction. The essence of business planning, perspective analysis, estimates of resource efficiency, costs of businesses and methodological approach, the algorithm and the method of calculation, which have been revealed and offered in this article.

Key words: enterprise, planning, business plan, analysis, prospective analysis.

Постановка проблеми. За останні роки в економіці, фінансовій та банківській системах України відбулися радикальні зміни. Стан справ в економіці України залишається вкрай складним, вона змушена долати наслідки планово-розподільної системи господарювання, її структурні деформації, затратний механізм ціноутворення та неконкурентно-спроможність, тому уміння розробляти бізнес-плани стає вкрай актуальним. Планування діяльності підприємства повинне відповідати вимогам ринкової економіки і реагувати на всі процеси, які відбуваються в державі. У зв'язку з цим на підприємствах України виникла гостра проблема передбачуваності, планування, дієвим інструментом якого виступає бізнес-планування. Успішна робота підприємства залежить від забезпечення і ефективного використання ресурсів. Для підвищення ефективності виробництва на підприємстві потрібно впроваджувати систему управління ефективністю виробництва. Направленість цієї системи – мінімізація ресурсів у кожній одиниці кінцевих результатів виробництва. Інструментами є якісний, кількісний і факторний аналіз, результати яких використовуються в першу чергу для планування діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Бізнес-плануванню приділяється значна увага в навчальних виданнях і наукових публікаціях з економіки підприємства, стратегічного менеджменту, аналізу господарської діяльності, а також у нормативних документах державних органів влади [2]. На вирішення цієї проблеми спрямовані дослідження таких видатних економістів, як: Алан Вест, В. Ю. Брінк, В. П. Буров, О. Д. Василік, М. П. Грузінов, П. Друккер, В. Г. Котлярова, В. М. Опарін, С. Ф. Покропивний, А. М. Поддєрьогін, Н. А. Савельєва, Т. І. Яцків та інших. Однак,

питання методичного забезпечення проведення перспективного аналізу (кількісного, якісного та факторного аналізу), що має проводитися при розробці бізнес-плану, висвітлено не достатньо.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сутності бізнес-планування діяльності підприємства, ролі і місця перспективного аналізу, як одного з інструментів системи управління ефективністю виробництва.

Виклад основного матеріалу. Аналіз і планування є одними з важливих функцій управління, без яких неможливо прийняття жодних управлінських рішень суб'єктами господарювання. Вони рівнозначні з такими функціями управління, як облік, контроль, організація, комунікація і мотивація.

Планування діяльності підприємства за допомогою бізнес-плану характеризує всі основні аспекти функціонування підприємства, а аналіз досліджує проблеми, з якими воно може зіткнутися в практиці своєї діяльності та визначає способи розв'язання цих проблем.

Бізнес-план – основа управління підприємством, одночасно пошукова, науково-дослідницька і проєктна робота, що передбачає рішення завдань, які постають перед підприємством, незалежно від його функціональної орієнтації. Процес розробки бізнес-плану включає детальний аналіз економічних і організаційних питань. Бізнес-план – це документ, який містить систему ув'язаних в просторі і часі та узгоджених із метою та ресурсами заходів і дій, спрямованих на отримання максимального прибутку при мінімальних ризиках внаслідок реалізації підприємницького проєкту (угоди). У бізнес-плані розглядаються науково-технічні, технологічні, організаційні, соціальні та інші сторони реалізації підприємницького проєкту, але основна увага зосереджується на його фінансово-економічних аспектах [5, с. 306].

На нашу думку, за даними бізнес-плану має проводитися перспективний аналіз та оцінка ефективності використання ресурсів підприємства. Саме такий підхід дозволить забезпечити постійне підвищення ефективності діяльності підприємства.

Аналіз повинен допомогти управлінському персоналу отримати відповіді на питання: як (ефективно або неефективно), на скільки (ефективно чи неефективно), що вплинуло (фактори), та які заходи необхідно вжити, щоб підвищити ефективність використання ресурсів, витрат, ефективність виробництва в цілому. Проведення перспективного аналізу вимагає розробки методики аналітичного забезпечення системи управління ефективністю виробництва, що включає якісний, кількісний і факторний аналіз.

Аналіз – логічний метод наукового дослідження, суть якого полягає в уявному або практичному розчленуванні єдиного цілого на складові частини й вивчення їх у всій багатоманітності суттєвих взаємозв'язків [10].

Перспективний аналіз – це аналіз майбутніх результатів фінансово-господарської діяльності підприємства. Найважливішими завданнями проведення перспективного аналізу є підготовка необхідної аналітичної інформації для обґрунтування перспективних і поточних планів розвитку підприємства, оцінка реальності виконання намічених планів [9, с. 158].

Перспективний якісний аналіз ефективності використання ресурсів і витрат підприємства допомагає одержати відповідь на питання: «як?» ефективно (або неефективно) використовувалися ресурси і витрати підприємства. Для виконання перспективного якісного аналізу ефективності використання ресурсів, витрат, ефективності розвитку підприємства в цілому пропонується використовувати абсолютні значення величини основних фондів, оборотних коштів, трудових ресурсів, собівартості, виробничих витрат, товарної (вальної) продукції. Алгоритм перспективного якісного аналізу та оцінки використання ресурсів, витрат підприємства (Е) пропонується у такому вигляді:

$$E = \frac{\sum_{t=1}^T I_{рв}}{\sum_{t=1}^T I_{кр}}, \quad (1)$$

де $\sum_{t=1}^T I_{рв}$; $\sum_{t=1}^T I_{кр}$ відповідно сума індексів ресурсів, витрат, сума індексів кінцевих результатів підприємства. При $E \geq 1$ робиться висновок про неефективне використання ресурсів, витрат підприємства, тільки у разі, коли $E < 1$ робиться висновок про ефективне використання ресурсів, витрат підприємства, оскільки при цьому в плановому періоді в кожній одиниці продукції величина ресурсів і витрат, необхідних для виробництва КР, знизиться.

Для виконання перспективного якісного аналізу ефективності використання ресурсів, витрат, ефективності виробництва підприємства, можна також використовувати відносні (ємнісні) показники: капіталомісткість продукції по основним фондам (ОФЄ) і оборотним засобам (ОСЄ), трудомісткість продукції (ТРЕ), витратоємність продукції (СЄ), питоми виробничі витрати (ПВВ).

Алгоритм перспективного якісного аналізу ефективності використання ресурсів, витрат підприємства, який здійснюється за допомогою відносних, ємнісних показників пропонується у вигляді відношення:

$$E_{PE, BE} = \frac{\sum_{t=1}^T I_{PE, BE}}{T} \quad (2)$$

де $I_{PE, BE}$ – індекс відносних, ємнісних показників ресурсо-, витратомісткості продукції ($I_{ОФЄ}$, $I_{ОСЄ}$, $I_{ТРЕ}$, $I_{СЄ}$, $I_{ПВВ}$).

При $E_{PE, BE} \geq 1$ робиться висновок про те, що за аналізований період часу ресурси та витрати підприємства використовувалися неефективно. Тільки у випадку, коли $E_{PE, BE} < 1$, робиться висновок про те, що ефективність використання ресурсів, витрат у плановому періоді порівняно з базовим зростає.

Кількісний перспективний аналіз у системі управління ефективністю виробництва дає відповідь на питання «на скільки ефективно (або неефективно)» використовувалися за аналізований період ресурси і витрати підприємства.

Для кількісного перспективного аналізу ефективності використання ресурсів і витрат, ефективності діяльності підприємства, пропонується наступний алгоритм:

$$E(\Pi) = \sum_{t=1}^T (PE, BE^* - PE, BEt) \times KPt \times K \quad (3)$$

де $E(\Pi)$ – приріст (Е) або втрата (Π) прибутку в результаті, відповідно, зниження або зростання ресурсо-, витратомісткості продукції; PE, BE^* ; PE, BEt – показники ресурсо-, витратомісткості продукції підприємства (ОФЄ, ОСЄ, ТРЕ, СЄ, ПВВ), відповідно, в базовому і плановому періодах; К – коефіцієнт ефективності використання ресурсів та витрат підприємства.

Рівняння може мати позитивне, негативне і нульове рішення. Якщо $E(\Pi) \leq 0$, робиться висновок про неефективне використання ресурсів та витрат підприємства (негативна величина – скорочення прибутку через зростання ресурсо-, витратомісткості продукції у плановому періоді в порівнянні з базовим значенням). Тільки у випадку позитивного значення робить висновок про зростання ефективності використання ресурсів та витрат підприємства (позитивна величина – приріст прибутку за рахунок зниження показника ресурсо-, витратомісткості продукції плановому періоді в порівнянні з базовим значенням).

У системі управління ефективністю діяльності підприємства факторний перспективний аналіз повинен допомогти отримати управлінському персоналу відповіді на питання: «які чинники» вплинули на ефективність використання ресурсів і витрат (їх груп, елементів, статей).

У реальних умовах виробництва, у реальному масштабі часу змінюються і кінцеві результати, і ресурси та витрати підприємства. Ці зміни приймаються в якості факторів першого роду, які будуть розглядатися безпосередньо при проведенні факторного аналізу. До факторів другого

роду відносяться дії осіб, відповідальних за ефективне використання ресурсів і витрат (хто винен? у зниженні ефективності використання ресурсів і витрат). Фактори другого роду виявляються на основі аналізу повноважень і відповідальності безпосередніх виконавців, проведеного управлінським персоналом.

В основу факторного перспективного аналізу та оцінки ефективності використання ресурсів, витрат, ефективності діяльності підприємства, поклали алгоритм:

$$E_{p,v} = I_{p,v} / I_{kr}, \quad (4)$$

де $I_{p,v}$; I_{kr} – відповідно, індекс ресурсів, витрат, індекс кінцевих результатів підприємства.

Безліч можливих результатів розрахунку співвідношення (4) формалізували і відобразили у вигляді діаграми (рис. 1). На вертикальній осі відклали зміну кінцевих результатів виробництва. Причому вгору фіксували зростання кінцевих результатів ($I_{kr} > 1$) і при цьому відклали $I_{kr} - 1$; вниз від «1» – зниження обсягів виробництва кінцевих результатів, тобто коли $I_{kr} < 1$, відклали $1 - I_{kr}$. На горизонтальній осі відклали зміну ресурсів підприємства. Причому вправо від «1» фіксували зростання ресурсів, тобто випадки, коли $I_{p,v} > 1$, відклали $I_{p,v} - 1$. Ліворуч від «1» зниження ресурсів (тобто, коли $I_{p,v} < 1$), відклали $1 - I_{p,v}$.

Таким чином, отримали 17 типів множин точок результатів розрахунку співвідношення (1) між I_{kr} і $I_{p,v}$. З них виявилось

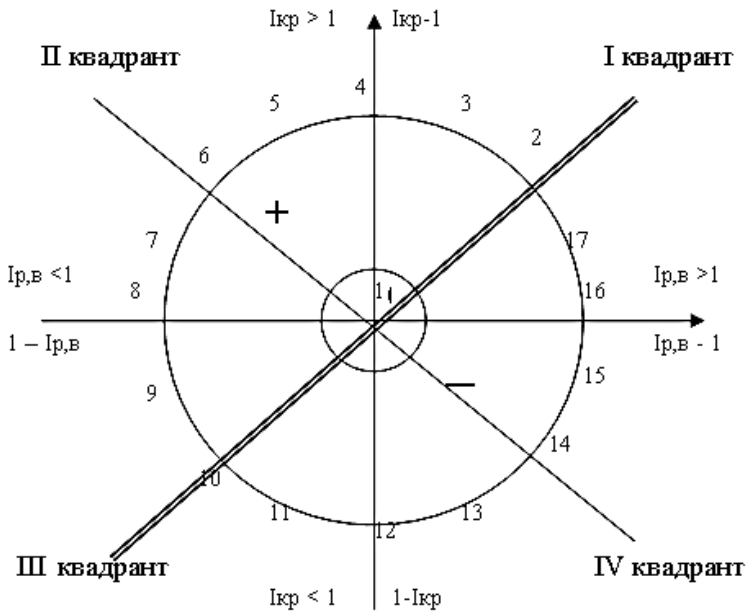

Рис. 1. Співвідношення між змінними ресурсами і витратами ($I_{p,v}$) і кінцевими результатами (I_{kr})

Таблиця 1

Умови, алгоритм факторної оцінки, оцінка ефективності використання ресурсів та витрат підприємства

№	Умови		Алгоритм оцінки	Точка (Т) лінія (Л) сектор (С)	Оцінка «+» – ефективно, «-» – неефективно
1.	$I_{kr}=1$	$I_{p,v}=1$	$\{I_{kr}-1; 1-I_{kr}\}=\{I_{p,v}-1; 1-I_{p,v}\}$	Т.1	-
2.	$I_{kr}>1$	$I_{p,v}>1$	$I_{kr}-1=I_{p,v}-1$	Л. 1-2	-
3.	$I_{kr}>1$	$I_{p,v}>1$	$I_{kr}-1>I_{p,v}-1$	С.3	+
4.	$I_{kr}>1$	$I_{p,v}=1$	$I_{kr}-1>\{I_{p,v}-1; 1-I_{p,v}\}$	Л. 1-4	+
5.	$I_{kr}>1$	$I_{p,v}<1$	$I_{kr}-1>1-I_{p,v}$	С. 5	+
6.	$I_{kr}>1$	$I_{p,v}<1$	$I_{kr}-1=1-I_{p,v}$	Л. 1-6	+
7.	$I_{kr}>1$	$I_{p,v}<1$	$I_{kr}-1<1-I_{p,v}$	С. 7	+
8.	$I_{kr}=1$	$I_{p,v}<1$	$\{I_{kr}-1; 1-I_{kr}\}<1-I_{p,v}$	Л. 1-8	+
9.	$I_{kr}<1$	$I_{p,v}<1$	$1-I_{kr}<1-I_{p,v}$	С. 9	+
10.	$I_{kr}<1$	$I_{p,v}<1$	$1-I_{kr}=1-I_{p,v}$	Л. 1-10	-
11.	$I_{kr}<1$	$I_{p,v}<1$	$1-I_{kr}>1-I_{p,v}$	С. 11	-
12.	$I_{kr}<1$	$I_{p,v}=1$	$1-I_{kr}>\{I_{p,v}-1; 1-I_{p,v}\}$	Л. 1-12	-
13.	$I_{kr}<1$	$I_{p,v}>1$	$1-I_{kr}>I_{p,v}-1$	С. 13	-
14.	$I_{kr}<1$	$I_{p,v}>1$	$1-I_{kr}=I_{p,v}-1$	Л. 1-14	-
15.	$I_{kr}<1$	$I_{p,v}>1$	$1-I_{kr}<I_{p,v}-1$	С. 15	-
16.	$I_{kr}=1$	$I_{p,v}>1$	$\{I_{kr}-1; 1-I_{kr}\}<I_{p,v}-1$	Л. 1-16	-
17.	$I_{kr}>1$	$I_{p,v}>1$	$I_{kr}-1<I_{p,v}-1$	С. 17	-

7 типів співвідношення, при яких у результаті зміни чисельника і знаменника у плановому періоді в кожній одиниці кінцевих результатів ресурсів та витрат стало менше (ніж у базовому варіанті). Це безліч точок у секторі 3, на лінії 1-4, у секторі 5, на лінії 1-6, у секторі 7, на лінії 1-8, в секторі 9. Тут результати співвідношення інформують користувача про зростання ефективності використання ресурсів та витрат, в порівнянні з базовим варіантом.

Крім цього, є 10 типів результатів розрахунку співвідношення (4) відносин між мінливими кінцевими результатами виробництва і змінними ресурсами та витратами, при яких в кожній одиниці кінцевих результатів ресурси збереглися на колишньому рівні, або зросли порівняно з базовим варіантом. Це в точці «1», безліч точок на лінії 1-10, у секторі 11, на лінії 1-12, у секторі 13, на лінії 1-14, в секторі 15, на лінії 1-16, у секторі 17, на лінії 1-2. Тут результати відносини інформують про зниження ефективності використання ресурсів та витрат підприємства, порівняно з базовим варіантом. При цьому контрольний орган визначає центри відповідальності (особи, група осіб) за невірні прийняті при плануванні технічні, технологічні, організаційні, економічні, соціальні рішення, які розробляють рекомендації щодо усунення факторів, що негативно впливають на економіку підприємства і використання ресурсів та витрат. Кожен тип відносин має свій алгоритм оцінки, який наведено в табл. 1.

Результати факторного аналізу дають можливість розрахувати планові розміри ресурсів, дотримуючись вимог закону зростання продуктивності (ефективності) праці. Для таких розрахунків запропоновано відповідний методичний підхід, який дає безліч напрямів підвищення ефективності використання ресурсів та витрат підприємства та дозволяє розробляти декілька варіантів планів. Для зростання ефективності діяльності підприємства ресурсо- та витратоємкість кінцевих результатів у плановому періоді обов'язково повинна бути нижче аналогічного показника у звітному періоді.

Висновки з проведеного дослідження. Існує стародавнє китайське прислів'я: «Хто планує майбутнє – може перемогти. Хто не планує – точно програє», тому планування як функція управління діяльністю підприємства є організаційним початком всього процесу реалізації цілей підприємства та шляхів їх досягнення, визначення ефективних методів та способів. Відомий вчений у сфері управління П. Друккер підкреслив, що результативність є наслідком того, що «робляться потрібні і правильні речі. А ефективність є наслідком того, що ці речі створюються правильно» [12, с. 242]. Для вдалої роботи підприємства, забезпечення

і ефективного використання ресурсів та їх мінімізації, необхідно впроваджувати систему управління ефективністю виробництва, інструментом якої є перспективний аналіз. Перспективний якісний аналіз ефективного використання ресурсів і витрат підприємства визначає, як ефективно (або неефективно) використовувати ресурси і витрати підприємства, перспективний кількісний аналіз у свою чергу визначає, на скільки ефективно (або неефективно) використовувати ресурси і витрати підприємства, перспективний факторний аналіз визначає чинники, які вплинули на ефективність використання ресурсів і витрат. Саме такі підходи дозволять забезпечити постійне підвищення ефективності діяльності підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про підприємництво» ст. 4, № 436-IV (436-15) від 16.01.2003. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12 Загол. з екрану. – Мов. укр.
2. Положення «Про типовий бізнес-план», затверджено Наказом Фонду державного майна України від 26.05.1994, № 301. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> Загол. з екрану. – Мов. укр.
3. Гетало В. П. Бізнес-планування: навч. посібник / В. П. Гетало, Г. О. Гончаров, А. В. Колісник. – К.: Професіонал, 2008. – 240 с.
4. Смаковська Ю. Критерії експертної оцінки бізнес-плану підприємницького проекту // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19. – С. 434-438.
5. Економічний аналіз: Навч. посібник. За ред. Волкової Н. А. / Н. А. Волкова, Р. М. Волчек, О. М. Гайдаєнко та ін. – Одеса: ОНЕУ, Ротапринт. – 2015. – 310 с.
6. Бізнес-планування: навч. посібник / Т. Г. Васильків, Я. Д. Качмарик, В. І. Блонська, Р. Л. Лупан. – К.: Знання, 2013. – 173 с.
7. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): Навч. посібник. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 240 с.
8. Кушнір Т. Б., Немцов О. В. Теоретико-методичні аспекти формування системи планування на підприємстві / Кушнір Т. Б., Немцов О. В. // Вісник економічної науки України // Економічний вісник. – Вип. 1. – Донецьк, 2009. – С. 111-115.
9. Тарасенко Н. В. Економічний аналіз. Навч. посібник. 3-е видання. – Львів: Новий світ, 2004. – 344 с.
10. [Аналіз] – Режим доступу: <http://wikipedia.org/wiki/Аналіз> Загол. з екрану. – Мов. укр.
11. Драгун Л. М. Удосконалення аналізу ефективності використання обігових коштів підприємства / Драгун Л. М., Левченко В. Ф., Бондаренко О. Л. // Фінанси України, 1998. – № 12. – С. 12-21.
12. Питер Ф. Друккер. Енциклопедія менеджмента: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 432 с.

ОЦІНКА ЯКОСТІ ОБСЛУГОВУВАННЯ ПОКУПЦІВ У ПІДПРИЄМСТВІ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

ASSESSMENT OF QUALITY OF BUYERS' SERVICE AT RETAIL TRADE ENTERPRISE

УДК 339.378(044.3)

Шарко В.В.

к.е.н., доцент кафедри товарознавства, експертизи та торговельного підприємництва
Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Тернова А.С.

к.т.н., доцент кафедри товарознавства експертизи та торговельного підприємництва
Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

У роботі представлено комплексну оцінку якості торговельного обслуговування покупців у підприємствах роздрібно́ї торгівлі. Запропоновано методичні підходи та алгоритм оцінки якості обслуговування покупців. Визначено напрям для підвищення ефективності діяльності торговельного персоналу та якості обслуговування покупців у вітчизняних підприємствах торгівлі.

Ключові слова: *якість, рівень обслуговування, покупець, підприємство, роздрібно́я торгівля.*

В работе представлена комплексная оценка качества торгового обслуживания покупателей в предприятиях розничной торговли. Предложены методические подходы и алгоритм оценки качества обслуживания покупателей. Определено

направление для повышения эффективности деятельности торгового персонала и качества обслуживания покупателей в отечественных предприятиях торговли.

Ключевые слова: *качество, уровень обслуживания, покупатель, предприятие, розничная торговля.*

The paper presents a comprehensive assessment of the quality of customer service in the retail enterprise. Methodical approaches and algorithm of estimation of customer service quality are offered. The direction for improving the efficiency of the sales staff and the quality of customer service in the conditions of domestic trade enterprises is determined

Key words: *quality, level of service, buyer, enterprise, retail trade.*

Постановка проблеми. У сучасних ринкових умовах одним із пріоритетних напрямів забезпечення активізації господарської діяльності та конкурентоспроможності підприємств роздрібно́ї торгівлі є якість обслуговування покупців.

Згідно з ДСТУ ISO 9000:2007, якість обслуговування покупців у вітчизняних підприємствах роздрібно́ї торгівлі характеризується великою кількістю елементів та засобів, взаємодія яких формує певну систему [10]. Саме необхідність цілеспрямовано впливати на підвищення конкурентоспроможності суб'єкта торгівлі визначає напрями досліджень з питань оцінювання якості обслуговування. Таким чином, базовою умовою отримання належної інформації про певні індикатори є оцінювання рівня обслуговування покупців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання торговельного обслуговування та оцінки його рівня розглядаються у працях зарубіжних і вітчизняних дослідників з проблем роздрібно́ї торгівлі [1-9; 11-14]. Незважаючи на значну теоретичну та методологічну розробленість досліджуваної проблеми, питання сутності послуг роздрібно́ї торгівлі, оцінки їх якості, впливу на задоволення попиту населення, конкурентоспроможності торговельного підприємства все ще залишаються недостатньо вивченими та дискусійними.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексна оцінка якості торговельного обслуговування покупців в підприємствах роздрібно́ї торгівлі. Наведена методика визначає напрями підвищення ефективності діяльності торговельного персоналу та лояльності покупців, якості обслуговування у вітчизняних підприємствах торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналізуючи сучасний стан роздрібно́ї торгівлі, слід відзначити збільшення числа роздрібних мереж. У підприємствах роздрібно́ї торгівлі великих форматів склалася ціла система щодо задоволення потреб споживачів, яка становить значну конкуренцію іншим учасникам торгівлі. Сучасні формати роздрібних торговельних підприємств представляють можливість значно поліпшити якість торговельного обслуговування населення. Роздрібно́я торговельна мережа, її види, форми і методи обслуговування населення знаходяться в постійному русі та розвитку [5].

У сучасних наукових дослідженнях [1; 2; 4; 5; 11] з питань оцінки якості торговельного обслуговування споживачів адаптуються різні напрями та критерії існуючої методики оцінки якості торговельного обслуговування споживачів для підприємств роздрібно́ї торгівлі.

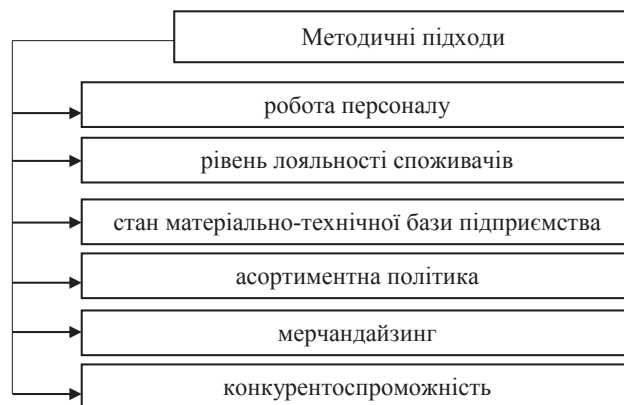

Рис. 1. Методичні підходи для оцінки якості торговельного обслуговування покупців у підприємствах роздрібно́ї торгівлі

Джерело: сформовано на базі [4; 5; 12-14]

Для оцінки якості торговельного обслуговування споживачів на підприємствах роздрібно́ї торгівлі авторами [4; 5; 12-14] було визначено ряд основних підходів (рис. 1).

Основними показниками оцінки якості торговельного обслуговування споживачів у підприємствах роздрібно́ї торгівлі були обрані: рівень знань персоналу про це підприємство; рівень професіоналізму роботи персоналу; рівень активних

споживачів; рівень претензій споживачів до якості торговельного обслуговування.

На нашу думку, дані показники дозволяють оцінювати якість торговельного обслуговування як з боку споживачів, так і з боку торгового персоналу підприємства, розробити конкретні рекомендації та напрями його підвищення.

Реалізацію методики комплексної оцінки якості торговельного обслуговування споживачів

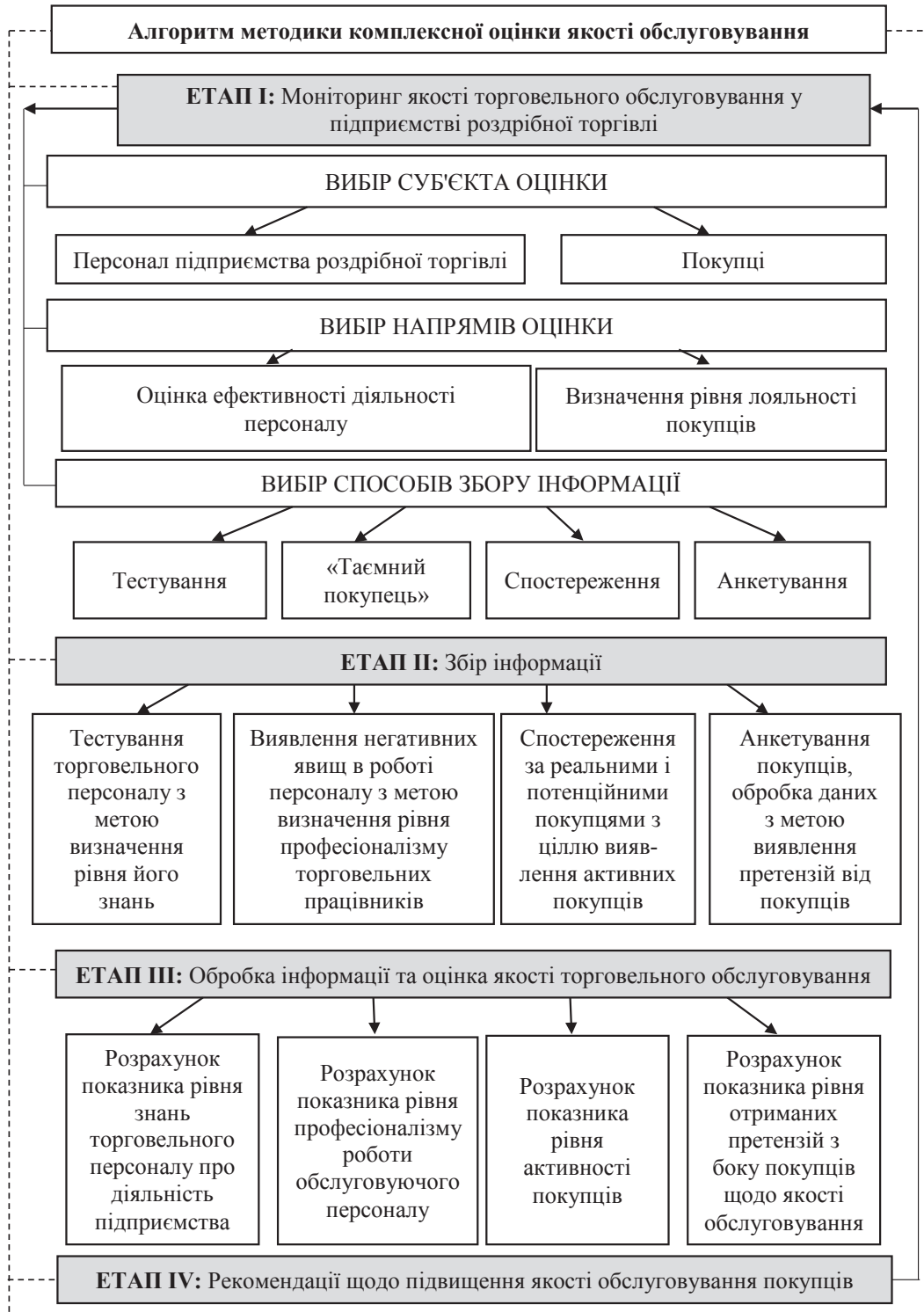

Рис. 2. Алгоритм оцінки якості торговельного обслуговування споживачів в підприємствах роздрібно́ї торгівлі [1; 2; 4; 9; 11; 12-14]

вачів пропонуємо здійснювати у чотири етапи (рис. 2).

На першому етапі слід провести моніторинг оцінки якості обслуговування споживачів в роздрібному підприємстві з використанням різного інструментарію: тестування, спостереження, анкетування, методики «Таємний покупець» (Mystery Shopping).

«Mystery Shopping» – це спеціальна маркетингова методика для досліджень, що поєднує в собі класичні підходи спостереження і опитування та є ефективним і надійним інструментом підвищення якості обслуговування споживачів [1; 2]. У даний час в усьому світі така методика особливо часто застосовується у роздрібній мережі, банках, ресторанах, готелях, мережах АЗС тощо. З початку 2011 року такий вид досліджень стали використовувати й Інтернет-магазини [2].

Незважаючи на вибраний об'єкт дослідження, суть методики «Mystery Shopping» завжди однакова: дослідник виступає в ролі покупця і за спеціально розробленою програмою оцінює роботу персоналу за багатьма параметрами, починаючи від його зовнішнього вигляду і завершуючи його ставленням до покупця [1].

На другому етапі проводиться збір інформації про якість торговельного обслуговування з боку споживачів і працівників підприємства роздрібною торгівлі. Серед персоналу підприємства проводиться тестування та анкетування, а оцінка його роботи здійснюється незалежним експертом способом «Таємний покупець».

На третьому етапі здійснюється обробка інформації: за результатами тестування персоналу розраховується рівень знань персоналу про роботу роздрібного торговельного підприємства; на основі оцінки роботи персоналу визначається рівень його професіоналізму; за підсумками спостереження за поведінкою споживачів – рівень активних споживачів; за даними анкетування – рівень претензій споживачів до якості торговельного обслуговування. На основі розрахованих показників визначається узагальнений показник оцінки якості торговельного обслуговування споживачів.

Після аналізу зібраних даних слід перейти до реалізації четвертого етапу методики – розроблення і впровадження рекомендацій щодо підвищення якості обслуговування покупців.

Після проведення заходів, націлених на підвищення якості торговельного обслуговування, рекомендується повторно поетапно провести її оцінку з метою виявлення найбільш ефективних.

Запропонована методика комплексної оцінки якості торговельного обслуговування споживачів апробована на прикладі супермаркету спортивних товарів м. Вінниці. Для цього було залучено працівників торговельного залу і співробітників відділу маркетингу. Учасникам опитування було запро-

поновано відповісти на десять тестових завдань у вигляді питань щодо організації роботи підприємства з постачальниками, споживачами, особистими взаєминами у колективі. Результати тестування наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Результати тестування персоналу про роботу супермаркету

№ з/п	Персонал, що брав участь в тестуванні	Отримані бали	Рівень знань персоналу, %
1	Адміністратор магазину	7	7
2	Менеджер по роботі з постачальниками	6	6
3	Економіст	8	8
4	Завідувач складу	5	5
5	Товарознавець	4	4
6	Продавець-консультант	5	5
7	Продавець № 1	5	5
8	Продавець № 2	5	5
9	Продавець № 3	4	4
10	Продавець № 4	6	6
	Всього:	55	55

Рівень знань персоналу ($P_{ПЗ}$) про роботу роздрібного торговельного підприємства розраховується за формулою (1) [6]:

$$P_{ПЗ} = \frac{B_o}{B_{max}} \times 100\%, \quad (1)$$

де B_o – сума отриманих балів; B_{max} – максимальна кількість балів.

У результаті оцінки рівня знань персоналу про роботу підприємства було виявлено, що значення даного показника становить 55%, при максимальному значенні – 100%.

Дослідження рівня професіоналізму персоналу підприємства роздрібною торгівлі дозволяє оцінити, наскільки якісно виконується робота кожного працівника і ступінь впливу його роботи на процес обслуговування споживачів.

Результати оцінки рівня професіоналізму способом «Таємний покупець» були представлені у вигляді анкети, що включає критерії оцінки за такими позиціями: екстер'єр та інтер'єр роздрібного підприємства, процес обслуговування в торговому залі.

Рівень професіоналізму персоналу ($P_{ПФ}$) розраховується за формулою (2) [6]:

$$P_{ПФ} = \frac{B_o}{B_{max}} \times 100\%, \quad (2)$$

де B_o – сума отриманих балів; B_{max} – максимальна кількість балів.

Отриманий показник рівня професіоналізму працівників супермаркету склав 50%.

Важливим показником, що характеризує якість торговельного обслуговування, є рівень активних

покупців. До активних були віднесені не ті з них, котрі неодноразово відвідали підприємство, а ті, які виявили інтерес до його роботи: скористалися допомогою консультантів, брали участь в анкетуванні, здійснили купівлю тощо. Кількість активних покупців відстежувалась упродовж певного періоду часу – від трьох і більше днів.

Таке обмеження в часі обумовлено тим, щоб визначити оборотність роздрібного торговельного підприємства протягом дня, встановити час найбільш активного здійснення купівель, ознайомитися з контингентом покупців. У результаті спостереження за поведінкою покупців розраховується рівень їх активності ($P_{ПФ}$) за формулою (3) [6; 7]:

$$P_{ПФ} = \frac{АП}{П_{змiна}} \times 100\%, \quad (3)$$

де $АП$ – кількість активних покупців; $П_{змiна}$ – кількість покупців, які відвідали магазин за робочу зміну.

Показник рівня активних покупців за досліджуваний період у супермаркеті склав 84,1%. На рис. 3 представлено динаміку кількості активних покупців в супермаркеті.

Встановлено, що в період з 1 по 4 день, незважаючи на зниження загальної кількості покупців роздрібного підприємства, частка активних покупців не знизилася, а навпаки збільшилася на 18,4%. На 5-й день кількість відвідувачів магазину зросла, що пов'язано з вихідними днями, частка активних покупців також зросла – на 6 день до 94,4%, а на 7 – 98,5%.

Для розрахунку рівня претензій покупців до якості торговельного обслуговування проводився аналіз претензій, що надійшли з боку покупців за досліджуваний період. При аналізі даних враховано характер претензій, який реально вказує на недоліки в обслуговуванні: реальні – спрямовані безпосередньо на якість обслуговування; помилкові – містять іншу інформацію.

Крім того, виявлено, що за фактом неможливо за короткий термін усунути серйозні претензії, а, отже, до числа реальних претензій рекомендується відносити ті, які можливо за короткий період змінити.

Кількість претензій від покупців за день тісно пов'язана з кількістю активних покупців, що відвідали супермаркет за робочу зміну. Показник рівня

претензій покупців щодо якості обслуговування (РП) розраховується за формулою (4) [6]:

$$P_{П} = \frac{П_о}{П_п} \times 100\%, \quad (4)$$

де $П_о$ – кількість претензій, що містять інформацію про якість обслуговування на роздрібному торговельному підприємстві; $П_п$ – кількість претензій за період дослідження.

Розрахований показник рівня претензій в процесі торговельного обслуговування з боку покупців склав 83,4%.

Оцінка якості торговельного обслуговування покупців у підприємствах роздрібної торгівлі передбачає розрахунок узагальненого показника, тому необхідно розподілити результат важливості за кожним показником. Вагомість показників визначається співвідношенням фактичних значень кожного показника до максимального їх значення.

Узагальнений показник оцінки якості торговельного обслуговування покупців на підприємстві роздрібної торгівлі $П_{якості}$ розраховується за формулою (5) [6; 7]:

$$П_{якості} = \sqrt[4]{I_{ЗП} * P_{ЗП} + I_{ПФ} * P_{ПФ} + I_{АП} * P_{АП} + I_{П} * P_{П}}, \quad (5)$$

де $I_{ЗП}$ – вага показника рівня знань персоналу про підприємство; $P_{ЗП}$ – показник рівня знань персоналу про підприємство; $I_{ПФ}$ – вага показника рівня професіоналізму роботи персоналу; $P_{ПФ}$ – показник рівня професіоналізму роботи персоналу; $I_{АП}$ – вага показника рівня активних споживачів; $P_{АП}$ – показник рівня активних споживачів; $I_{П}$ – вага показника рівня претензій до якості обслуговування споживачів; $P_{П}$ – показник рівня претензій до якості обслуговування споживачів).

Узагальнений показник оцінки якості торговельного обслуговування покупців у супермаркеті склав 2,57. Аналіз даного показника в динаміці на певний період дозволяє оцінити ефективність проведених заходів щодо підвищення якості торговельного обслуговування покупців на підприємстві роздрібної торгівлі.

Таким чином, перш, ніж розробити комплексну методику оцінки якості торговельного обслуговування покупців у підприємствах роздрібної торгівлі, необхідно проаналізувати сучасний стан роздрібної торгівлі та виявити фактори, які значно впливають на якість торговельного обслуговування.

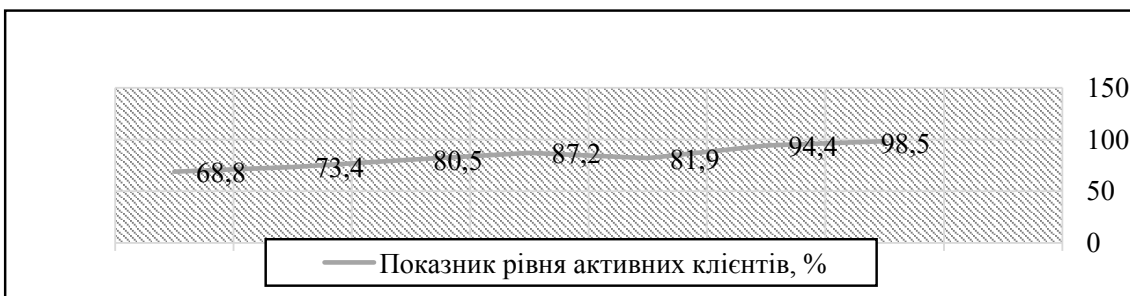

Рис. 3. Динаміка кількості покупців у супермаркеті за тиждень

Важливим напрямом підвищення якості торговельного обслуговування є проведення організаційних змін у структурі управління на підприємстві, у тому числі шляхом введення посади фахівця з якості торговельного обслуговування з метою регулювання даного процесу. Ефективне управління якістю торговельного обслуговування можливе за умови переорієнтації всієї структури організації торгівлі на споживача, на його вимоги, смаки, уподобання.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, у результаті проведеного дослідження встановлено, що на заключному етапі реалізації наведеної методики необхідно розробити і впровадити рекомендації щодо підвищення якості торговельного обслуговування споживачів у підприємствах роздрібної торгівлі.

Для торговельних мереж в Україні характерним є екстенсивний шлях розвитку. З метою посилення конкурентних переваг на ринку доцільно використовувати інтенсифікацію діяльності роздрібних посередників через активне використання концепцій маркетингу, логістики та категорійного менеджменту з урахуванням специфіки діяльності різних торговців на ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антипова Ю.К. Адаптація маркетингової дослідної методики «Mystery Shopping» до специфіки роботи роздрібних магазинів самообслуговування / Ю.К. Антипова, Д.В. Сорочан // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1. – С. 89-95.
2. Безпарточний М.Г. Сервісна політика торговельних підприємств / М.Г. Безпарточний // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 5(1). – С. 7-13.
3. Гаркушова М.В. Качество услуги по реализации товаров в розничной торговой сети потребительской кооперации: теория, оценка и направления повышения: монография. – Белгород: Издательство БУПК, 2010. – 290 с.
4. Дмитрик А. Контроль якості обслуговування в торгівлі: методологічні аспекти / А. Дмитрик // Акту-

альні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – Вип. 89 (Ч. II). – С. 86-88.

5. Дядін А.С. Інноваційний розвиток роздрібної торговельної мережі та шляхи покращення обслуговування споживачів / А.С. Дядін // Бізнесінформ. – 2014. – № 12. – С. 319-323.

6. Карх Д.А. Формирование услуг розничной торговли: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Д.А. Карх. – Екатеринбург, 2003. – 22 с.

7. Кислицына Т.Ф. Повышение конкурентоспособности системы торгового обслуживания: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Т.Ф. Кислицына. – Новосибирск, 2004. – 21с.

8. Панченко В.А. Організація процесу формування стандартів торговельного обслуговування для підприємств роздрібної торгівлі системи споживчої кооперації / В.А. Панченко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 19. – С. 368-375.

9. Решетнікова І.Л. Оцінка якості обслуговування споживачів в сучасних торговельних підприємствах / І.Л. Решетнікова // Маркетинг: теорія і практика. – 2004. – № 10. – С. 190-195.

10. Система управління якістю. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2005, IDT), ДСТУ ISO 9000:2007. – [Чинний від 2008-01-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2008. – 29 с.

11. Сімонова В.С. Роль управління якістю торговельного обслуговування в забезпеченні конкурентоспроможності підприємств регіону / В.С. Сімонова // Економіка та держава. – Економічна наука. – 2012. – № 6. – С. 54-56.

12. Сошинська Я. Управління якістю обслуговування споживачів у книготоргівлі / Я. Сошинська, А. Дмитрик // Дослідження міжнародної економіки: зб. наук. пр. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2011. – № 1(66). – С. 227-237.

13. Теплов В.И. Факторы и проблемы реструктуризации деятельности торговой организации в посткризисных условиях экономического развития России / В.И. Теплов, А.И. Падалко // Вестник Белгородского университета потребительской кооперации. – 2011. – № 3(39). – С. 5-16.

14. Чорний А.Ю. Статистичне оцінювання якості обслуговування у роздрібній торгівлі: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.03.01 / А.Ю. Чорний; Київ. нац. экон. ун-т. – К., 2005. – 20 с.

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ ГЛОБАЛЬНОЇ ВОДНОЇ БЕЗПЕКИ МАЙБУТНЬОГО PROBLEMS OF THE REGIONAL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT WITH CONSIDERATION OF THE REQUIREMENT OF GLOBAL WATER SECURITY

УДК 330.342:332.133.6

Федулова С.О.

к.е.н., доцент,
в.о. завідувач кафедри теоретичної
та прикладної економіки
Український державний хіміко-
технологічний університет

Комірна В.В.

д.е.н., доцент, професор кафедри
теоретичної та прикладної економіки
Український державний хіміко-
технологічний університет

У статті розглянуто проблеми розвитку регіональної інфраструктури з урахуванням вимог глобальної водної безпеки майбутнього. Визначено роль та місце інженерно-технічної інфраструктури у сучасних умовах розвитку регіональної економіки. Розглянуто дієві та перспективні методи управління розвитком регіональної інфраструктури.

Ключові слова: регіональна інфраструктура, глобальна водна безпека, інженерно-технічна інфраструктура, регіональний розвиток, галузі інженерно-технічної інфраструктури, водопровідно-каналізаційне господарство.

В статье рассмотрены проблемы развития региональной инфраструктуры с учетом требований глобальной водной безопасности будущего. Определены роль и место инженерно-технической инфраструктуры в современных условиях развития региональной экономики. Рассмотрены действенные и перспективные

методы управления развитием региональной инфраструктуры.

Ключевые слова: региональная инфраструктура, глобальная водная безопасность, инженерно-техническая инфраструктура, региональное развитие, отрасли инженерно-технической инфраструктуры, водопроводно-канализационное хозяйство.

In the article the problems of regional infrastructure development has been considered taking into account the requirements of global water security of the future. The role and place of the engineering and technical infrastructure in the current conditions for the development of the regional economy have been determined. Effective and promising methods of managing the development of regional infrastructure have been considered also.

Key words: regional infrastructure, global water security, engineering and technical infrastructure, regional development, industries of the engineering and technical infrastructure, water and sewerage economy.

Постановка проблеми. Інфраструктура займає ключове місце в розвитку економіки, оскільки її існування пов'язане зі станом продуктивних сил і територіальним поділом праці, а також ефективністю функціонування сфери матеріального виробництва. Інфраструктурне облаштування економіки країни з одного боку залежить від темпів модернізації, а з іншого – саме виступає постачальником економічного зростання [1].

Звернення до теми інфраструктурного розвитку регіонів України є дуже актуальною темою, зважаючи на той факт, що наразі Україна крокує шляхом втілення широкого спектру реформ, спрямованих на покращення в першу чергу добробуту населення України. Складові інфраструктури регіону є головними елементами, що спроможні вивести нашу державу на новий рівень розвитку та модернізаційного оновлення.

Розвиток інфраструктури залежить від специфіки галузей і регіонів і здійснюється відповідно до змін у виробничій сфері. Враховуючи, що інфраструктура має істотний вплив на ефективність функціонування господарюючих суб'єктів через участь виробничих та соціальних послуг у створенні споживної вартості і ціни продукту.

Прискорений доступ до інформаційних ресурсів, розвиток сучасних телекомунікаційних систем, збільшення обсягів вантажопотоків усіма видами транспорту, облаштування транспортних коридорів, розвиток транзитного потенціалу, формування логістичних платформ є потужним каталізатором модернізації не лише національної економіки, а й її регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявність прямого зв'язку між розвитком регіональної економіки і ступенем інфраструктурного розвитку країни або окремої території для сучасних економістів і вчених є загальноприйнятою нормою. Сьогодні є чітке розуміння необхідності інфраструктурного розвитку для успішного функціонування різних сфер діяльності. Інфраструктура є обов'язковою складовою будь-якої цілісної економічної системи. Об'єкти інфраструктури не тільки локально прив'язані один до одного але і в більшості своїй безпосередньо функціонують для задоволення потреб конкретної території, бізнесу і населення. Тому особливу значимість набуває проблема організації ефективної інфраструктури на рівні регіону.

Інфраструктурне облаштування регіонального ринку є першочерговим завданням поряд

з такими процесами, як: приватизація, прийняття антимонопольного законодавства, вдосконалення ціноутворення, стримування інфляції і т.п. Процес формування інфраструктури досить тривалий і він нерозривно пов'язаний з певними ресурсами, жорстко прив'язаний до території, і багато в чому залежить від територіальної організації сфери виробництва і сфери обігу в кожному конкретному регіоні. У перехідний період змінюється роль і місце інфраструктури в економіці регіону, її функціонування здійснюється на інших принципах, в абсолютно інших умовах, що й обумовлює особливості формування і розвитку інфраструктури регіону в даний час. На жаль, сьогодні інфраструктурі приділяється недостатньо уваги, тому її розвиток відбувається в багатьох випадках стихійно і лише частково відображає потреби регіональних суб'єктів ринкових відносин. Багато публікацій стосовно проблеми інфраструктури, описують, що термін «інфраструктура» з'явився у військовій термінології для позначення допоміжних служб і систем. Вказується, що в економічну літературу цей термін увів в 1955 р. американський вчений П. Розенштейн-Родан. Він визначив інфраструктуру, як комплекс загальних умов, що забезпечують сприятливий розвиток приватного підприємництва в основних галузях економіки та задовольняють потреби всього населення [2]. Також він виділив два основних види: господарську (або виробничу) і соціальну інфраструктуру.

Найбільша частина досліджень з теорії інфраструктури з'явилася в кінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. Серед них слід відзначити роботи Р. Йохимсона, Е. Симоніса, Ж. Штолера, В. Михальського, Д. Рея та ін. Більшість цих авторів трактує інфраструктуру, як сукупність галузей зв'язку, транспорту, матеріально-технічного постачання, сфери послуг та інституційну сферу (органи юстиції, нотаріат, муніципалітет і т.п.). Серед вітчизняних науковців, які досліджують ці питання, слід відзначити роботи Б. Буркинського, Н. Олійник, О. Поважного, В. Симоненко, Г. Семчука, Л. Сотниченко, Д. Стеченко, Шкулик та ін. Ряд авторів, серед яких В.Н. Василенко, В.І. Захарченко, С.Б. Колодинський, В.М. Лисюк, розглядають інфраструктуру, як сукупність галузей господарства, які визначають відносини, пов'язані з виробництвом товарів і наданням послуг, спрямованих на створення умов для ефективного функціонування господарюючих суб'єктів в системі «виробництво – споживання». Інші автори, серед яких Б.В. Буркинський, Н.А. Микула, З.В. Герасимчук, Л.Л. Ковальська, В.Н. Стаханов, В.С. Платонов, М.П. Бутко, розглядають функціонування інфраструктури регіону в залежності від розвитку кожної інфраструктурної складової окремо і таким чином інфраструктуру регіону ототожнюють з ринковою інфраструктурою.

Однак, наявні дослідження, на наш погляд, мають фрагментарний характер та переважно стосуються виробничих, технологічних, екологічних аспектів функціонування підприємств виробничо-економічної інфраструктури, певних аспектів розвитку соціальної інфраструктури, проблем формування ринкової інфраструктури в Україні тощо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення ролі та місця інженерно-технічної інфраструктури у сучасних умовах розвитку регіональної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу. Інфраструктура багато в чому обумовлює темпи зростання продуктивних сил регіону. Для нашої країни з її територією, на якій нерівномірно розміщені природні, трудові, фінансові та матеріальні ресурси, це має виключно важливе значення. Інфраструктура – це насамперед характеристика загальних умов ефективного розвитку матеріального виробництва і соціального життя, а не просто сукупність певних галузей. Саме створення найкращих умов для виробництва товарів, їх вільного руху і особистого споживання в певних регіонах і є те головне, що відрізняє інфраструктуру від інших видів діяльності.

Необхідно відзначити, що державне регулювання і планування розвитку інфраструктури в регіонах та в країні в цілому знаходяться у центрі уваги урядів практично всіх країн з розвинутою ринковою економікою.

Більшість вчених відзначають, що активна державна участь у розвитку виробничої інфраструктури підвищує конкурентоспроможність національного виробництва на світовому ринку.

Необхідність розвитку інфраструктури для розвитку економіки будь-якої держави незаперечно доведена. Провідні світові економіки (у тому числі США, Китай) почали ХХІ століття з багатомільярдних інвестицій в інфраструктуру. Позитивний ефект вкладень в інфраструктуру доведений – за розрахунками головного економіста компанії Moody's Есопому М. Занді, кожен долар, інвестований в інфраструктурний проект, викликає мультиплікативний ефект в розмірі 1,59 дол. [3].

На початку 80-х рр. з'явився термін «ринкова інфраструктура», що визначає самостійну підсистему, яка обслуговує сферу обігу. У період ринкових перетворень у нашій країні увага до ринкової інфраструктури підсилася, оскільки її створення стало однією з умов переходу до ринку. В економічній теорії ринкова інфраструктура розглядається, як один з найважливіших факторів формування сучасного ринкового господарства поряд зі світовим господарством і державним регулюванням [4]. Зв'язок між формуванням ринкової економіки й ринковою інфраструктурою обумовив її трактування в цей період саме, як «комплекс галузей, підгалузей і сфер діяльності, головне завдання

яких зводиться до доведення товарів від виробника до споживача» [5].

Достатньо повну таблицю визначення цього терміна подала дослідниця Сотниченко Л.Л. у своїй праці «Забезпечення конкурентоспроможності регіону на засадах розвитку його інфраструктури» (2015 р., табл. 1).

Безліч визначень «інфраструктури», що подані у таблиці 1, розкривають сутність та зміст поняття

«інфраструктура», на основі яких дослідниця Л.Л. Сотниченко сформулювала авторський підхід до визначення поняття «регіональна інфраструктура»: «під регіональною інфраструктурою слід розуміти сукупність усіх відповідних детермінант таких, як: інституціональні правила й інструкції, що законодавчо регулюють соціально-економічну діяльність регіону, усілякі види капіталу, які він має в наявності і які загалом визначають рівень розви-

Таблиця 1

Визначення змісту терміна «інфраструктура» у роботах закордонних й вітчизняних дослідників [4]

Автори	Зміст терміна «інфраструктура»
П. Розенштейн-Родан (1943 р.) [6]	Поняття «інфраструктура» застосував до «усіх умов навколишнього суспільного середовища, необхідних для того, щоб приватна промисловість спромоглася зробити перший ривок». До елементів відносить: дороги, дамби, залізниці, інші підприємства комунального господарства.
Р. Нурксе (1953 р.) [7]	Включає в інфраструктуру «базові галузі економіки (енергетику, транспорт, зв'язок), розвиток яких передреє тим, які більш швидко повертають вкладений капітал і ефективним інвестиціям».
А. Самуельсон (1954 р.) [8]	«Багато інвестицій, що впроваджуються тільки державою закладають передумови для успішного розвитку приватного сектору. Такі капіталовкладення називаються суспільним накладним капіталом («overhead capital») і становлять великомасштабні проекти, що розчищають шлях для виробництва й торгівлі (наприклад, дороги, іригаційні системи та ін.)».
В. Льюїс (1955 р.) [9]	Включає підприємства комунального обслуговування, порти, водопостачання, електрику й спеціфікації інфраструктури.
А. Хіршман (1958 р.) [10]	Інфраструктура охоплює ті основні потужності, без яких неможливе функціонування виробництва. Включає в інфраструктуру всі суспільні послуги, починаючи з юрисдикції, охорони громадського порядку, виховання, охорони здоров'я й, закінчуючи транспортом, зв'язком, енерго- і водопостачанням.
Б. Хіггінс (1959 р.) [11]	Включає транспорт, підприємства комунального обслуговування, школи, лікарні.
Я. Тинберген (1962 р.) [12]	Уводить відмінність між інфраструктурою (дороги й освіта) і супер структура (включення виробництва, сільськогосподарських і добувних дій).
Р. Йохимсен (1966 р.) [13-14]	Сукупність матеріальних, персональних і інституціональних видів діяльності і їх організацій, що сприяють створенню господарської єдності на території й вирівнюванню винагороди за однакові вкладення доцільно витрачених ресурсів, тобто, що роблять можливими повну інтеграцію й високий рівень господарської діяльності.
Р. Джонсон (1988 р.) [15]	Інфраструктура визначена як сума матеріальних, інституціональних і персональних послуг і інформації, які є в розпорядженні економічних агентів і сприяє реалізації зрівноважування порівняльної оплати входів у випадку підходящого розподілу ресурсів. Є повною інтеграцією й максимальним рівнем ділової активності.
А. Янгсона (1967 р.) [16]	Не проводить чіткої межі між послугою й інфраструктурою, наділяє її низкою ознак, які може містити основний капітал: джерело зовнішньої економії й забезпечений у більших одиницях випереджальний попит.
С. Хейнман (1969 р.) [17]	Розглядає інфраструктуру матеріального виробництва як «групу галузей, від яких великою мірою залежить безперервність і ефективність усього суспільного виробництва в цілому. До інфраструктури відносить: транспорт усіх видів – залізничний, водний, автомобільний, повітряний і трубопровідний, зв'язок, матеріально-технічне постачання й складське господарство, а також галузі, пов'язані з обслуговуванням і управління процесом суспільного виробництва.
В. Жамин (1977 р.) [18]	«Інтегральний елемент продуктивних сил, що включає допоміжні, додаткові галузі, види виробництв або види діяльності, що обслуговують безпосередньо основне виробництво (виробнича інфраструктура), а також такі галузі, підгалузі невиробничої сфери, які опосередковано пов'язані із процесом виробництва (соціальна інфраструктура)».
І. Маєргойз (1979 р.) [66, 19]	Інфраструктура розглядається як система просторово виражених елементів матеріально-технічного характеру, що утворюють найбільш загальні передумови господарювання на якій-небудь території. У його розумінні, такі елементи необхідні і людям, і виробництву й завжди готові обслужити клієнтуру.
І. Чернявський (1979 р.) [20]	«Поняття інфраструктури зводиться головним чином до перерахування елементів, які входять у її сферу. Важлива не тільки проста сукупність її складових частин, але й та їхня обумовленість, яка характеризує інфраструктуру як елемент продуктивних сил. При цьому дуже важливо враховувати у визначенні поняття цієї категорії весь комплекс ознак, що характеризують її».
П. Нийкемп (2000 р.) [21, 22]	Говорить про інфраструктуру як матеріальний суспільний капітал (дороги, залізниці, (повітря) порти, трубопроводи.) і надструктура значення несуттєвого суспільного капіталу (мережі знання, комунікація, освіта, культура).

тку й конкурентоспроможність регіонального економічного потенціалу [4].

Поняття «регіональна інфраструктура» з'явилося у вітчизняній науці й практиці в 60-ті роки і набуло бурхливого розвитку. Вважається, що поштовхом для цього стало створення раднар-госпів економічних районів. І хоча до середини 60-х років раднаргоспи були ліквідовані, проте, ідея регіональної економіки стала прогресувати [23, с. 18].

У 80-х роках вітчизняний учений О. Алімов запропонував такі складові інфраструктури, як: виробнича, соціальна (соціально-побутова й соціально-духовна) та інституціональна [24].

На думки низки економістів, інфраструктура поглинає значну частину капікладень території, тому велику роль має відіграти розміщення на ній таких виробництв, які найбільш ефективно використовують створену інфраструктуру й місцеві умови [25, 26, 27].

Але ж уважаємо за потрібне взяти до уваги світові тенденції просторового розвитку, що задекларовані у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, та яких не уникнути Україні. Серед них виокремлюється проблема обмеженості водних ресурсів.

Відповідальність за забезпечення достатньої кількості води для задоволення соціальних, економічних і екологічних потреб традиційно покладається на тих, хто безпосередньо бере участь в її видобутку, заборі та використанні, тобто на представників водного сектора.

Однак, доступність води протягом усього гідрологічного циклу залежить від багатьох факторів, безпосереднього які не контролюються водоохоронними органами. Ефективне і стає управління водними ресурсами та їх розподілом вимагає співпраці і узгоджених дій між різними зацікавленими сторонами і секторальними відомствами.

Як зазначено у 4-й доповіді про освоєння водних ресурсів світу (WWDR4) в рамках Програми оцінки водних ресурсів ООН, у майбутньому світові водні ресурси можуть піддатися підвищеному тиску. Попит на воду зростає і очікується, що кліматичні зміни поставлять під загрозу її доступність [28]. Вода не обмежується політичними кордонами.

Виділяють чотири основних джерела попиту на воду: сільське господарство, виробництво електроенергії, промислове використання і побутове споживання.

Енергія і вода пов'язані найтіснішим чином. Вода – незамінний виробничий ресурс для постачальників первинної енергії і електрики, що використовується при видобутку сировини, охолодженні в теплових процесах, очищенні, вирощуванні культур для біопалива і приведення в дію турбін. Енергія потрібна для забезпечення доступності та використання водних ресурсів людиною

через їх відбір, транспортування, очистку, опріснення і зрошення.

Існує прямий зв'язок між водою і виробництвом продовольства. Вирощування сільськогосподарських культур і тваринництво – процеси водоемні. На сільське господарство припадає 70% всієї води, відібраної сільськогосподарським, муніципальним і промисловим (включаючи енергетику) секторами. Зростаючий попит на продукти тваринництва, зокрема, збільшує попит на воду. Це також позначається на якості води, що в свою чергу знижує її доступність. Відповідальне управління водними ресурсами в сільському господарстві стане важливим внеском у глобальну водну безпеку майбутнього [28].

Передбачається, що до 2050 року світовий попит на продовольство збільшиться на 70%. Однак, прогнозування попиту на воду в сільському господарстві загрожує невизначеністю і залежить від використовуваних методик і припущень. Попит залежить від чисельності населення, конкретного типу харчування і обсягів споживання. Види культур, урожайність і продуктивність сільського господарства також впливають на кількість необхідної води, а кліматичні зміни додають невизначеності.

Згідно з експертними оцінками, до 2050 року світове споживання води сільським господарством (як зрошуваних, так і незрошуваних) виросте приблизно на 19%. Зростання водоспоживання для зрошення в значній мірі доведеться на регіони, які вже страждають від нестачі води [28].

Вода є невід'ємною частиною багатьох виробничих процесів, і активізація господарської діяльності призведе до зростання попиту на воду для промислового використання.

Для ефективного управління водними ресурсами вирішальне значення має розуміння просторово-часового розподілу і руху води. Територіально і за часом запаси прісної води розподілені вкрай нерівномірно.

Водні ресурси є однією з найбільш регульованих сфер законодавства ЄС про навколишнє середовище. Базуючись на необхідності фундаментального перегляду законодавчої бази з метою розроблення нової політики ЄС у галузі використання водних ресурсів, а також на підставі проведених консультацій з широким колом спеціалістів, Європейська економічна комісія запропонувала нову рамкову директиву, яка отримала назву Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики від 23 жовтня 2000 року (перед тим і надалі – Водна рамкова директива, ВРД). ВРД закріплює райони річкових басейнів, визначені не відповідно до адміністративних чи політичних кордонів, а згідно з межами річкового басейну як природного гідрографічного цілісного об'єкту. Управління кожним виділенням

річковим басейном здійснюється на основі Плану управління річковим басейном, який повинен містити аналіз стану басейну та чіткі механізми (програму заходів) для досягнення у встановлені терміни цілей, визначених для цього басейну [29].

У межах території України виділено дев'ять районів річкових басейнів та ще дев'ять суббасейнів [30]. Існують наступні райони річкових басейнів: 1. Вісли (Західного Бугу та Сяну); 2. Дунаю; 3. Дністра; 4. Південного Бугу; 5. Дніпра; 6. Дону; 7. Річок Причорномор'я; 8. Річок Приазов'я; 9. Річок Криму.

Гідрографічне районування території України – відповідно до вимог Водної рамкової директиви Європейського Союзу, поділ території України на гідрографічні одиниці – райони річкових басейнів та суббасейнів з метою розробки планів інтегрованого управління річковими басейнами.

Розроблено гідрографічне районування території України у 2013 році вченими Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Вінницького національного технічного університету разом з фахівцями Держводагентства України. Авторським колективом є: В.В. Гребінь, В.Б. Мокін, В.А. Сташук, В.К. Хільчевський, М.В. Яцюк, О.В. Чунарьов, Є.М. Крижановський, В.С. Бабчук, О.Є. Ярошевич.

Україна ще у 2000 році, затверджуючи Концепцію розвитку водного господарства України постановою Верховної Ради України від 14.01.2000 року визначила, що існуючий в Україні потужний господарський комплекс за структурою і рівнем територіально-галузевого водоспоживання, технологій водокористування і водоохорони є водоемним, незбалансованим, а за екологічними параметрами не відповідає можливостям відновлення водних ресурсів, а також необхідності включення екологічних пріоритетів до соціально спрямованих заходів ринкової економіки.

Сучасні водогосподарські та екологічні проблеми набули не тільки загальнодержавного, але й міжнародного значення, стали одним з головних чинників національної безпеки України. Концепція визначила основні принципи та напрями розвитку водного господарства, які включають рекомендації щодо дозвільної системи; особливого значення набуває проблема реалізації пілотних проектів з імплементації передового закордонного досвіду організації водогосподарського та водоохоронного підприємництва у вітчизняну практику з метою посилення екологічної спрямованості водогосподарської діяльності [31].

Серед галузей економіки України найбільшими водоспоживачами є енергетика, металургійна, хімічна та нафтохімічна промисловість, які одночасно належать до основних забруднюючих галузей у промисловому секторі економіки.

Таким чином, проведене нами дослідження та світові тенденції розвитку господарювання

дають можливість надати пріоритетного значення розвитку інженерно-технічній інфраструктурі (за функціональною ознакою) як найголовнішій інфраструктури життєзабезпечення регіональної соціально-економічної системи. У свою чергу, ми вважаємо, що галузями інженерно-технічної інфраструктури можуть бути наступні (рис. 1):

- транспорт (залізничний, автомобільний, морський, річковий, повітряний, трубопровідний);
- зв'язок (телефонно-телеграфний, радіорелейний, електронний, стільниковий);
- комунальне господарство (газопостачання, електропостачання, водопостачання, теплопостачання, каналізація);
- складське господарство;
- ремонтне господарство;
- тарне господарство;
- сервісне обслуговування.

Повертаючись до гострого питання обмеженості водних ресурсів, сконцентруємо наше дослідження саме на комунальному господарстві щодо водопостачання та водовідведення (каналізації).

Підприємства водопостачання та водовідведення (водопровідно-каналізаційні підприємства) є органічною частиною сучасних міст і поселень, без яких неможливе їх існування та розвиток. Вони забезпечують населення та організації питною водою та разом з цим здійснюють відведення стоків з каналізаційних об'єктів за межі міських територій.

Сучасне водопровідно-каналізаційне господарство (ВКГ) з розвитком міст стає досить складною технічною системою, експлуатація якої потребує глибоких інженерних знань, а також з питань знань економіки господарської діяльності цієї галузі [32]. Підприємства водопостачання та водовідведення є складовою частиною житлово-комунального господарства міст і селищ.

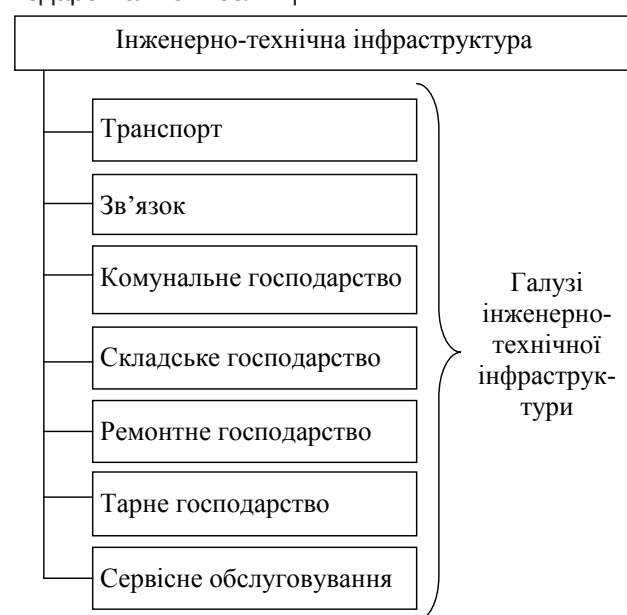

Рис. 1. Галузі інженерно-технічної інфраструктури*

* складено автором

Треба відзначати, що сьогодні немає чіткого визначення як на законодавчому, так і на науковому рівні поняття «житлово-комунальне господарство». Термін «житлово-комунальне господарство» використовують законодавці при регламентації державного нагляду та контролю за використанням і утриманням житлового фонду й об'єктів комунального господарства. «Житлово-комунальне господарство» – це вкрай важлива соціальна галузь, що забезпечує підприємства, організації й населення такими життєво необхідними житлово-комунальними послугами та суттєво впливає на розвиток економіки України [33].

Житлово-комунальне господарство має найбільшу питому вагу у складі міського господарства, що містить взаємозалежні, але водночас досить автономні підприємства й організації соціальної та виробничої сфери. До нього включаються житловий фонд, комунальні підприємства та споруди міського благоустрою. Дослідник Н.О. Ружинська [34] систематизувала склад житлово-комунального господарства наступним чином (рис. 2).

У сучасних умовах для забезпечення ефективної роботи підприємств водопостачання та водовідведення необхідно здійснити масштабні заходи щодо технічного оновлення існуючих магістральних мереж. Це дозволить істотно продовжити терміни служби мереж, принципово знизити кількість

аварій і негативні наслідки відключень (перебоїв в подачі і погіршення якості води при виході системи на робочі режими), стабілізувати режими водопостачання.

Одним із механізмів залучення коштів у державний сектор є державно-приватне партнерство, як механізм взаємовигідної співпраці бізнесу і влади. Він стає все більш затребуваним у сучасних реаліях. Це викликано не тільки поточною ситуацією, пов'язаною з обмеженістю бюджетів усіх рівнів, а й необхідністю продовження структурних реформ, спрямованих на активізацію конкурентних сил в економіці. Досить гостро стоїть це питання у сфері модернізації водопровідно-каналізаційного господарства [35].

Тривалий період дозволяє реалізувати в комунальній сфері великі інвестиційні проекти, використовуючи для цього як бюджетне фінансування, так і кредити інститутів розвитку. При цьому місцева влада зберігає важелі впливу на підприємства комунального комплексу.

У регіонах України потреба в державно-приватному партнерстві відбивається в пропонуваній владою інфраструктурних проектах. Регіони гостро потребують масштабної модернізації сфери водопостачання та водовідведення. Ще одним із механізмів залучення коштів у державний сектор є концесія.

Концесія – договір про передачу природних багатств, підприємств, інших господарських об'єктів, що належать державі чи територіальній громаді, у тимчасову експлуатацію іншим державам, іноземним фірмам, приватним особам.

Також концесія – надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань по створенню (будівництву) та (або) управлінню (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику [36].

Будь-які інфраструктурні проекти, будь то будівництво автомагістралі або лікарні, відрізняються

Рис. 2. Склад житлово-комунального господарства України [34]

тривалими термінами окупності і значною капіталоемністю, тому традиційно вони є об'єктами державного фінансування в силу своєї непривабливості для приватного інвестора. Зростаюче у всьому світі розуміння необхідності вливання величезних коштів в інфраструктуру міст і регіонів, а також усвідомлення недостатності обсягів бюджетних інвестицій змушує держави шукати альтернативні механізми фінансування значущих об'єктів інфраструктури із залученням приватних капіталів.

Питання взаємини держави і бізнесу завжди знаходилися в центрі пильної уваги будь-якої сучасної правової держави. Співпраця держави і приватного сектора у вирішенні суспільно значущих завдань має давню історію. І в останні роки в усьому світі спостерігається тенденція посилення цього співробітництва. Пов'язано це перш за все з тим, що з одного боку через ускладнення соціально-економічного життя ускладнюється виконання державою суспільно значущих функцій; а з іншого – з тим, що бізнес зацікавлений у нових об'єктах для інвестування. У цих умовах державно-приватне партнерство набирає величезної ваги і є найбільш перспективною формою реалізації великих інвестиційних проектів. Державно-приватне партнерство (ДПП) вже отримало широке поширення в усьому світі.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дає можливість визнати водопровідно-каналізаційне господарство України галуззю регіональної інфраструктури. Незадовільний стан даної галузі унеможливує подальший сталий розвиток національного господарства. Водне господарство має значний вплив на інші галузі України.

Дана галузь присутня в усіх регіонах. Вона не формує потенціалу регіону, але є галуззю інфраструктури, без якої неможливе існування та розвиток регіональної економіки.

Проблема водопостачання та водовідведення для України повинна набувати особливого значення. Україна за ступенем водозабезпечення займає одне з останніх місць серед країн Європи, а за водоемністю валового суспільного продукту випереджає їх. Постанови і закони, прийняті Верховною Радою і урядом України, зокрема, Загальнодержавна програма «Питна вода України» на 2006-2020 рр. спрямовані на раціональне використання, економну витрату води й запобігання виснаженню водних резервів. Великого значення необхідно надавати охороні водних джерел від забруднення і виснаження та створенню автоматизованих систем управління водогосподарськими комплексами.

При цьому, треба сконцентрувати увагу на необхідності прискорення темпів будівництва водоохоронних об'єктів, збільшення потужності систем оборотного і повторного використання вод,

розроблення і впровадження на підприємствах безстічних систем водокористування, поліпшення якості питної води.

Треба зазначити, що сьогодні ДПП є одним з дієвих засобів залучення коштів для реконструкції, модернізації та будівництва об'єктів, зокрема, і у сфері житлово-комунального господарства. ДПП – це нова модель взаємодії бізнесу і влади, яка кардинально змінює звичні «правила гри», так як дозволяє створювати проекти з цінністю одночасно для трьох сторін та відкриває нові можливості як для бізнесу (додаткові джерела та природа прибутку, довгостроковість проекту) та для влади (пришвидшення розвитку територій, підтримка громади), так і для суспільства (новий рівень якості комунальних послуг та життя в цілому).

Але не слід ідеалізувати концесіонера, він – не благодійник, а бізнесмен, який прийшов на ринок послуг заробляти гроші. І здійснювати інвестиції у водогосподарські мережі він буде в першу чергу для того, щоб тримати систему водопостачання та водовідведення у працюючому стані і отримувати з неї якомога більше прибутків. Вклавши певні кошти у зношені мережі та устаткування на початку дії концесійного договору, інвестор робить це виключно для себе.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження / ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», Фонд імені Фрідріха Еберта. – Київ, 2017. – 108 с.
2. Викиверситет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikiversity.org/wiki/Инфраструктура_территории
3. Кондратьев В.Б. Инфраструктура как фактор экономического роста // Рос. предпринимательство. – 2010. – № 11. – Вып. 2(171). – С. 29-36.
4. Сотниченко Л.Л. Забезпечення конкурентоспроможності регіону на засадах розвитку його інфраструктури: дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Л.Л. Сотниченко. – Одеса, 2015. – 548 с.
5. Каренов Р.С. Терминология рыночной экономики и бизнеса / Р.С. Каренов. – Алматы, 1994 – 312 с.
6. Rosenstein-Rodan P. Notes on the Theory of the «Big Push». – Economic Development for Latin America. – 1961 – № 4. – P. 60.
7. Nurske R. 1953. Problems of capital formation in underdeveloped countries. New York: Oxford University Press.
8. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон. – М.: Машиностроение: НПО «АЛГОН», 1994. – Т. 2. – 415 с.
9. Lewis W.A. 1955. Strategy of economic growth. London: Allen and Unwin.
10. Hirschman A.O. 1958. Strategy of economic development. New Haven, Conn., U.S.A.: Yale University Press.

11. Higgins B. 1959. Economic development. New York: Norton.
12. Jan Tinbergen. 1962. Shaping the World Economy, Suggestions for an International Economic Policy. The Twentieth Century Fund, New York.
13. Jochimsen R. 1966. Theorie der Infrastruktur, Grundlagen der marktwirtschaftlichen Entwicklung, J C B Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
14. Jochimsen R., Gustafsson K. 1970. Art. Infrastruktur. In: Akademie für Raumforschung und Landesplanung (Hrsg.) Handwörterbuch der Raumforschung und Raumordnung. Aufl, Gebrüder Jänecke Verlag, Hannover, pp. 1318-1335.
15. Johnson T.G., Deaton B.J. and Segarra E., eds. 1988. Local infrastructure investment in rural America. Boulder, Colo., U.S.A.: Westview Press.
16. Youngson A.J. 1967. Overhead Capital, A Study in Development Economics. Edinburgh University Press, Edinburgh.
17. Хейнман С.А. Научно-техническая революция и структурные изменения в экономике СССР / С.А. Хейнман // Коммунист. – 1969. – № 14. – С. 74.
18. Жамин В. Инфраструктура при социализме / В. Жамин // Вопросы экономики. – 1977. – № 2. – С. 14-34.
19. Теоретико-методологічні основи регулювання економічних процесів: від кризи до сталого розвитку. Колективна монографія / за заг. ред. О.В. Кендюхова. – К.: Вид-во «Центр навчальної літератури», 2015. – 217 с.
20. Методологічні засади розробки стратегій регіонального розвитку / Романюк С.А., Внукова Н.М., Лимонова Л.О., Лямець В.І. – Харків: ХНУРЕ, 2001. – 20 с.
21. Nijkamp P. 1986. Infrastructure and Regional Development: A Multidimensional Policy Analysis. Empirical Economics 11: 1-21.
22. Nijkamp P. 2000. Infrastructure and Suprastructure in Regional Competition: A Deus Ex Machina In: Batey P W J, Friedrich P. (eds.) Regional Competition. Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, pp. 87-107.
23. Васильєв О.В. Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України. Монографія. – Харків: ХНАМГ, 2007. – 341 с. 201.
24. Алымов А.Н. Социально-экономическая сущность инфраструктуры // Социальная инфраструктура: вопросы теории и практики / А.Н. Алымов. – К.: Наук. Думка, 1982. – С. 7-34.
25. Макаренко М.В. Конкурентоспроможність регіонів: теорія, методологія, практика: Монографія / М.В. Макаренко. – Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», 2012. – 323 с.
26. Марова С.Ф. Концепція стійкого розвитку регіону: напрямки реалізації // Менеджер. 2006. – № 3(37). – С. 163-169.
27. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. – М.: ЛТД, 1995. – 864 с.
28. Управление водными ресурсами в условиях неопределенности и риска / Обзор важных сообщений 4-го доклада об освоении водных ресурсов мира (WWDR4) // Документ опубликован в рамках Программы оценки водных ресурсов ООН. – UNESCO-WWAP, 2012. – 16 с.
29. Якість води та управління водними ресурсами: короткий опис Директиви ЄС та графіку їхньої реалізації http://buvrtysa.gov.ua/newsite/download/Water_brochure.pdf
30. Методики гідрографічного та водогосподарського районування території України відповідно до вимог Водної Рамкової Директиви Європейського Союзу / В.В. Гребінь, В.Б. Мокін, В.А. Сташук, В.К. Хільчевський, М.В. Яцюк, О.В. Чунарьов, Є.М. Крижановський, В.С. Бабчук, О.Є. Ярошевич – К.: Інтерпрес ЛТД, 2013. – 55 с.
31. Принципи Acquis Communautaire як передумова покращення водного законодавства України / Демиденко А., Шутяк С. (розділ 2 та Додаток 1), Дьяков О., Закорчевна Н. (розділи 3, 4), Шутяк С. (розділи 1, 5, 6 та Додатки 1, 2, 3, 4). За заг. ред. Кравченко О. – Львів, 2014.
32. Економіка водопровідно-каналізаційних підприємств: навч. посіб. / Г. К. Агаджанов; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – 2-е вид., перероб. та доп. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 392 с.
33. Соколовська О. Зміст та особливості поняття «житлово-комунальне господарство» / О. Соколовська // Адміністративне право. – 2009. – № 10. – С. 175.
34. Ружинська Н.О. Особливості житлово-комунального господарства України, його сутність та структура / Н.О. Ружинська // Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 3. – С. 278-281.
35. Федулова С.О. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку водопровідно-каналізаційного господарства / С.О. Федулова / Інноваційно-інвестиційні засади стійкого розвитку базових галузей національного господарства: колективна монографія / за заг. ред. В.П. Ільчука. – Чернігів: Чернігів. нац. технол. ун-т, 2016. – 396 с. [п. 4.6. – С. 224-233].
36. Про концесії: Закон України від 16.07.1999 № 997-XIV / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997-14> (зі змінами та доповненнями на 21.02.17).

РОЗДІЛ 5. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ PROBLEMS OF LABOR MIGRATION IN UKRAINE FOR EXTREMELY MIND

Поширення міграційних процесів стало на сьогоднішній день одним з виявів глобалізації. Ці процеси не оминули і Україну, яка за останні роки стала однією з основних країн-донорів мігрантів в Європі. У статті проведено аналіз процесу трудової міграції з України в сучасних умовах європейської інтеграції та умовах воєнного конфлікту, частковій анексії території нашої країни потребують подальшого дослідження та вирішення. Зокрема в статті розглянуто сутність понять «міграція» та «трудова міграція» та визначено, що основною особливістю та умовою трудової міграції є неодмінне працевлаштування. Наголошено на негативні наслідки міжнародної трудової міграції.

Ключові слова: мігрант, міграційні процеси, міжнародна трудова міграція, міграція населення, проблеми трудової міграції за сучасних умов.

Распространение миграционных процессов стало на сегодняшний день одним из проявлений глобализации. Эти процессы не обошли и Украину, которая за последние годы стала одной из основных стран-доноров мигрантов в Европе. В статье проведен анализ процесса трудовой миграции из Украины в современных условиях европейской интеграции и условиях вооруженного конфликта, частичной аннексии территории нашей страны требуют дальнейшего

исследования и решения. В частности, в статье рассмотрены сущность понятий «миграция» и «трудова миграция» и определено, что основной особенностью и условием трудовой миграции является непременное трудоустройство. Отмечено негативные последствия международной трудовой миграции.

Ключевые слова: мигрант, миграционные процессы, международная трудовая миграция, миграция населения, проблемы трудовой миграции в современных условиях.

The spread of migration processes has become, today, one of the manifestations of globalization. These processes have not gone away and Ukraine, which in recent years has become one of the main migrant countries in Europe. The article analyzes the process of labor migration from Ukraine in the current conditions of European integration and conditions of a military conflict, partial annexation of the territory of our country requires further research and solution. In particular, the essence of the concepts of «migration» and «labor migration» is considered in the article, and it is determined that the main feature and condition of labor migration is the indispensable employment. Highlights the negative consequences of international labor migration.

Key words: worker, migration, international labor migration, migration of population, problems of labor migration for extremely mind.

УДК 314.74

Двуліт З.П.

к.е.н., доцент, професор
кафедри «Менеджмент»

Державний економіко-технологічний
університет транспорту

Голубенко Т.С.

магістр

Державний економіко-технологічний
університет транспорту

Постановка проблеми. Поширення міграційних процесів стало на сьогоднішній день одним з виявів глобалізації. Ці процеси не оминули і Україну, яка за останні роки стала однією з основних країн-донорів в Європі. Як наслідок, міжнародна трудова міграція спричинила відтік робочої сили та інтелектуального потенціалу нашої країни, що лише посилює й без того великі соціально-економічні проблеми, вирішення яких є актуальним на сьогоднішній день.

Актуальність зазначеної проблем зумовила вибір теми статті, мету та логіку викладення матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми міжнародної трудової міграції, причини її виникнення та наслідки для України вивчали багато вчених. Зокрема, вагомий внесок у дослідження проблеми міжнародної трудової міграції зробили такі вітчизняні науковці, як: Є.О. Черняк [11], К.С. Солонінко [10], Я.О. Волоско [1], О. Малиновська [6], А.О. Надточій [9], Ю.Г. Козак [5], Д.Г. Лук'яненко [5], Ю.В. Макогон [5], І. Ангелко, Ю.М. Лугвіщик, О.О. Корогодова та інші.

Не зважаючи на існування значного наукового доробку у вирішенні проблеми міжнародної трудової міграції, окремі питання, зокрема, вивчення даного процесу в Україні в сучасних умовах європейської інтеграції та умовах воєнного конфлікту, за часткової анексії території нашої країни потребують подальшого дослідження та вирішення.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз тенденцій у сфері міжнародної трудової міграції з України на сучасному етапі, визначення передумов та наслідків даного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття «міграція», як економічна категорія з'явилося ще на початку XVIII століття. Великі географічні відкриття стали першочерговим фактором масового руху населення, пізніше на цей процес почали впливати рух капіталу та розвиток капіталізму. Цей період тривав до середини XIX століття та отримав назву «стара міграція». Починаючи з другої половини XIX століття і до кінця Другої світової війни, тривав наступний період, який мав назву «нова міграція» та на відміну від першого періоду був пов'язаний з наслід-

ками воєнного часу. Як масове явище «міграція» почалася в період демократизації суспільства, тобто з другої половини ХХ століття. У наш час це явище набуло великого обсягу та має характер переселення саме робочого населення [5, с. 257].

Для досягнення поставленої мети даної наукової статті звернемося до аналізу досліджуваного процесу. Для цього розглянемо сутність понять «міграція» та «трудова міграція».

Волоско Я.О. у своєму дослідженні дійшла висновку, що «міграція» є складним соціально-економічним явищем і в широкому розумінні означає переселення або переміщення населення, що може бути пов'язане не лише з безпосередньою зміною місця проживання але і з регулярним поверненням до нього. Вчена зазначає, що на зміну структури економіки та продуктивних сил, соціальна та трудова мобільність населення безпосередньо впливає на інтенсивність та характер міграційних процесів» [1].

Як зазначає Ю.Г. Козак, «міжнародна трудова міграція – це переміщення працездатного населення між державами строком більше, ніж на рік під впливом суто економічних причин, тобто в пошуках заробітку» [5, с. 159].

Згідно з ст. 1 Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» «зовнішня трудова міграція – переміщення громадян України, пов'язане з перетинанням державного кордону, з метою здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування» [2, с. 159].

Слід зазначити, що до обов'язкових умов «трудова міграція» належать обов'язкове подальше працевлаштування в іншій країні, купівля невеликих партій товару за кордоном з метою подальшого перепродажу в Україні чи навпаки продажу товару українського походження за кордоном. Всі названі умови пов'язані з отриманням прибутку, значно більшого, ніж в Україні. Тож безробіття, мізерні розміри заробітної плати чи то затримка заробітної плати, яка може тривати декілька місяців, спонукають українське населення мігрувати в інші країни.

Частіше мігрує населення, яке належить до робітничого класу, проте, останнім часом в Україні трудовими мігрантами стають особи, які мають вищу освіту, вчені ступені.

На рис. 1 подано інформацію щодо динаміки оформлення дозволів на перебування українських громадян у країнах Європейського Союзу, 2008-2015 рр.

Як видно з рис. 1, українці з кожним роком все більше оформляють дозволи на перебування у країнах Європейського Союзу, так у 2015 році таких дозволів видано в чотири рази більше, аніж у 2008 році.

Аналогічна динаміка прослідковується серед дозволів, які були оформлені раніше, але дійсні на кінець кожного наступного року.

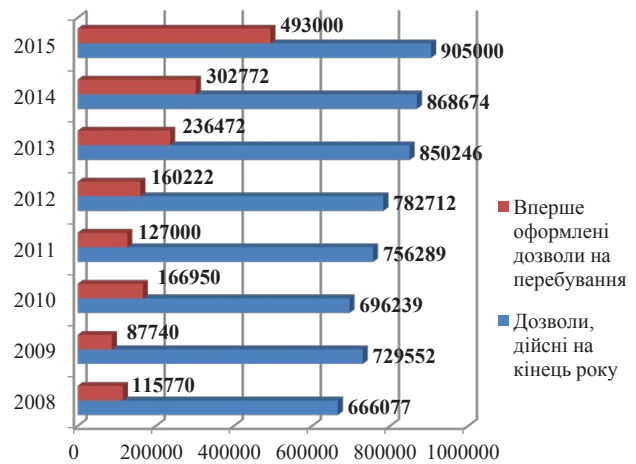

Рис. 1. Динаміка оформлення дозволів на перебування українських громадян у країнах Європейського Союзу, 2008-2015 рр.

Джерело: побудовано згідно даних [4]

Необхідно відзначити, що основна мета від'їзду громадян – це працевлаштування на сезонні роботи, тому і дозволи оформлялися переважно короткострокові, а саме: на 3-12 місяці [6, с. 12].

Інформацію щодо розподілу мігрантів за метою перебування за кордоном систематизовано та подано на рис. 2.

Це підтверджується дослідженнями Міжнародної організації міграції (МОМ) в Україні, дослідники якої шляхом опитування виявили, що 87,9% українських мігрантів від'їжджають за кордон саме на роботу, в той же час на навчання від'їжджають 5,3%, а з метою возз'єднання родини – 3,8% [7].

При від'їзді на роботу за кордон трудові мігранти найчастіше обирають країни СНД та ЄС. На сьогоднішній день 51,20% мігрантів перебувають у країнах СНД, зокрема, у Росії 47%, у країнах ЄС (найбільша частка припадає на Польщу та Чеську республіку, Італію) – 36,40%.

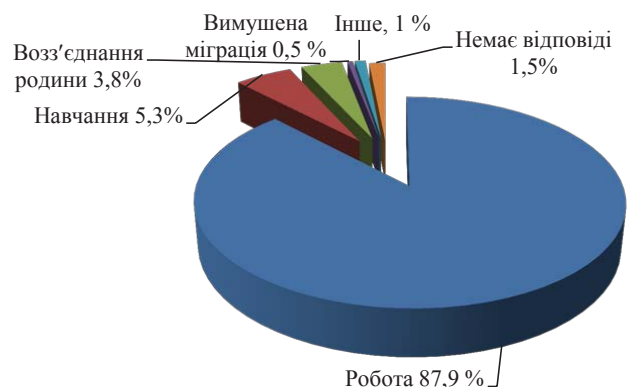

Рис. 2. Розподіл мігрантів за метою перебування за кордоном в 2016 р.

Джерело: побудовано згідно даних [7, с. 32]

Проте, як свідчать дані, подані на рис. 3, при опитуванні потенційних мігрантів дослідниками МОМ виявилось, що в майбутньому вже 66,20%

поїдуть на заробітки до європейських країн, а до країн СНД лише 20,6% [6, с. 13].

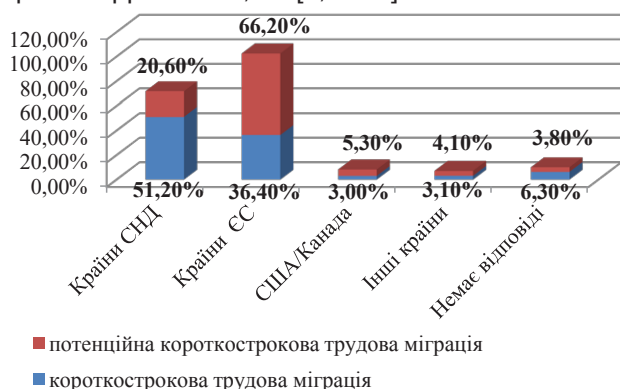

Рис. 3. Розподіл трудових мігрантів за країнами призначення в 2016 р.

Джерело: побудовано згідно даних [7, с. 36]

Така переорієнтація пов'язана зі зниженням привабливості Російської Федерації для українців не лише через певні зміни в трудовому законодавстві та статусі іноземців у цій країні, а в першу чергу через політику, яку провадить нинішня російська влада та воєнний конфлікт на сході України, який вона підтримує.

Варто зауважити, що за останні два роки (2015-2016 рр.) прослідковується тенденція до довгострокової міграції все більшої кількості молоді та жінок з міст та вихідців з північних, центральних та східних областей України [3].

У табл. 1 подано інформацію щодо розподілу трудових мігрантів за секторами зайнятості в іноземних країнах у 2016 році. Як ми бачимо з табл. 1, переважна кількість чоловіків-мігрантів працює на будівництві (45%) та виробництві (17%). Що стосується жінок старшого віку, то вони найчастіше працюють на дому (33%) доглядальницями за пристарілими людьми, а молоді жінки у сфері послуг, у готельному та ресторанному бізнесі чи туризмі – 21% [7, с. 41].

Гроші, зароблені за кордоном, українські мігранти, як і інші, не повністю використовують для власних потреб в іноземній країні, а більшу їх частину переказують в Україну своїм родичам, а саме: чоловіку чи жінці, батькам або дітям.

До позитивних моментів у грошових переказах мігрантів-українців можна віднести його стабільність на противагу від прямих іноземних інвестицій.

У 2016 р. приватні грошові перекази з-за кордону (табл. 2) становили 5425 млн дол. США (становило 5,8% ВВП), що більше від 2015 р. на 5,3%. З використанням банківської системи в Україну в 2016 р. переказано на 13,6% – до 2,3 млрд доларів США, більше, ніж в 2015 р., а їх частка в загальній сумі була 42%. Гроші, які надсилали мігранти в 2016 р., використовуючи систему переказів коштів, становили 2,1 млрд доларів США та зали-

шилися майже на тому ж рівні, що і в 2015 році. За оцінкою Національного банку України, неформальними каналами (передача готівки в Україну самостійно) мігранти передали 1 млрд доларів США (19% від загального обсягу) [8].

Таблиця 1

Розподіл трудових мігрантів за секторами зайнятості в іноземних країнах в 2016 році

Сектор зайнятості мігрантів	Чоловіки	Жінки
Сільське господарство	8%	10%
Будівництво	45%	3%
Готелі, ресторани, туризм	5%	21%
Виробництво	17%	9%
Транспорт і комунікація	9%	1%
Охорона здоров'я	2%	6%
Торгівля	3%	6%
Робота на дому	1%	33%
Інші послуги	3%	5%
Інше	7%	6%
Всього	100%	100%

Джерело: систематизовано згідно з [7, с. 41]

Таблиця 2

Обсяги приватних грошових переказів із-за кордону, млн дол. США

Показник	2012	2013	2014	2015	2016
Усього переказів на суму	7526	8537	6489	5154	5425
Обсяги грошових переказів, у % до ВВП	4.1	4.5	4.8	5.7	5.8

Джерело: складено згідно з даними [8]

Слід відзначити, що грошові перекази у валюті від трудових мігрантів в Україну стимулюють попит на окремі товари і послуги, які вироблені в нашій країні, що позитивно впливає на розвиток певних галузей. На противагу цьому грошові перекази є стимулом для збільшення імпорту, що пов'язано зі схильністю українського споживача віддавати перевагу деяким імпортним товарам та послугам, а це негативно впливає на економічний стан країни, бо за такої ситуації торговельний баланс країни буде пасивним, підвищений попит на валюту спонукає до послаблення національної валюти [9].

На рис. 4 подано інформацію щодо темпів зміни обсягів приватних грошових переказів (офіційні канали) у 2016 р. за основними країнами.

Наведені на рис. 4 дані свідчать не лише про зростання сум зароблених коштів українськими трудовими мігрантами в європейських країнах, а й про збільшення відпливу працездатного населення в ці країни. Натомість з Росії та Греції спостерігається зменшення грошових переказів, що свідчить про зменшення кількості заробітчан в цих країнах.

Для досягнення поставленої мети даної наукової статті вважаємо за потрібне проаналізувати

соціально-економічні наслідки трудової міграції для України, які є як негативні, так і позитивні. Систематизовану інформацію подано в табл. 3.

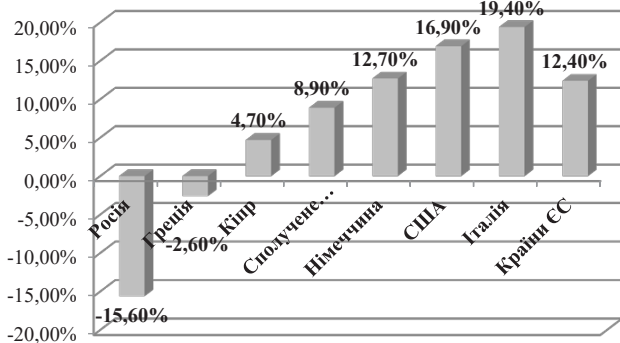

Рис. 4. Темпи зміни обсягів приватних грошових переказів (офіційні канали) у 2016 р. за основними країнами

Джерело: побудовано згідно даних [8, с. 3]

Таблиця 3

Наслідки міжнародної трудової міграції для України

Позитивні	Негативні
Послаблення проблеми безробіття	Поширення проблем, пов'язаних із «соціальним сирітством» у сфері виховання
Набуття робочою силою нових навичок	Виїзд кваліфікованих працівників
Скорочення дефіциту платіжного балансу	Посилення залежності від іноземного попиту не тільки на товари, але і на робочу силу
Збільшення рівня доходів сімей та домогосподарств трудових мігрантів	Беззахисність і дискримінація трудових мігрантів за кордоном внаслідок незнання ними правових норм, прав та мови
Збільшення платоспроможного попиту	Можливі проблеми у майбутньому із пенсійним забезпеченням трудових мігрантів

Джерело: [9; 11, с. 86]

Зрозуміло, що українські мігранти, працюючи за кордоном, не лише зменшують рівень безробіття в нашій державі, але і мають змогу надати своїм дітям можливість вчитися у кращих вузах, за накопичення певної суми можуть покращити умови життя для своєї родини. Але на противагу цьому виникають і негативні наслідки такі, як: відтік кваліфікованих працівників з України та «соціальне сирітство» тих дітей, які залишаються з малечку без батьків на виховання близьких родичів. Не варто також забувати і про зменшення фіскальних надходжень до пенсійного фонду в результаті чого виникає дефіцит пенсійного фонду держави.

Висновки з проведеного дослідження.

Проведене дослідження дало змогу нам дійти до висновку, що з кожним роком, а останнім часом навіть з кожним місяцем українських мігрантів у світі більшає й більшає. Причиною

цього є нестабільна економічна, політична ситуація в Україні, анексія АР Крим та військовий конфлікт на сході країни. Основними країнами, куди від'їжджають українські мігранти, є країни Європейського Союзу, хоча ще два роки назад мігрантів приваблювала більше Російська Федерація. Що стосується приватних грошових переказів, то вони на сьогоднішній день стали не лише єдиним джерелом існування багатьох сімей, один з членів яких перебуває на заробітках за кордоном, але й є важливою складовою валового внутрішнього продукту України, що в 2016 р. становив 5,8%.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волоско Я.О. Міжнародна трудова міграція населення: причини виникнення та наслідки для економіки / Я.О. Волоско // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2015. – № 824. – С. 21-26. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_6
2. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 49-50, ст. 463.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Статистичного бюро Європейського Союзу «Eurostat» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>
5. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка: підручник. Вид. 3-ге, перероб. та доп. / Ю.Г. Козак, Д.Г. Лук'яненко, Ю.В. Макогон та ін. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 672 с.
6. Малиновська О. Міграція в Україні: факти і цифри, 2016 рік // Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf
7. Міграція як чинник розвитку в Україні. – К.: МОМ, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnuk_rozvytku_v_ukrayini.pdf
8. Національний банк України. Огляд приватних грошових переказів в Україну в 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208358>
9. Надточій А.О. Причини зовнішньої трудової міграції та оцінка її наслідків для економіки України // Теорія та практика державного управління. – 2015. – Вип. 1(48) – С. 48-51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-1/doc/2/06.pdf>
10. Солонінко К.С. Міжнародна економіка: навчальний посібник / К.С. Солонінко. – К.: Кондор, 2008. – 380 с.
11. Черняк Є.О. Міжнародна трудова міграція у системі факторів конкурентоспроможності країн: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.02 / Є.О Черняк; Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2016. – 180 с.

СТРАТЕГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК СОЦІОЕКОНОМІЧНОГО ФЕНОМЕНУ В УКРАЇНІ

STRATEGY OF REALIZATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY AS A SOCIOECONOMIC PHENOMENON IN UKRAINE

У статті окреслено стратегічні орієнтири реалізації соціальної відповідальності в Україні у контексті соціально-економічного розвитку. При цьому соціальна відповідальність позиціонується, як полісуб'єктний феномен. Сформульовано стратегічні напрями соціально-економічної реалізації цього феномену у вітчизняних умовах. Виявлено першочергові об'єкти відповідного управлінського впливу. Визначено необхідний для цього інструментарій.

Ключові слова: соціальна відповідальність, реалізація, соціально-економічний розвиток, освіта, праця, комунікація.

В статье обозначены стратегические ориентиры реализации социальной ответственности в Украине в контексте социально-экономического развития. При этом социальная ответственность позиционируется как полусубъектный феномен. Сформулированы стратегические направления реализации социально-экономической реализации этого феномена

в отечественных условиях. Выявлено первоочередные объекты соответствующего управленческого воздействия. Определен необходимый для этого инструментарий.

Ключевые слова: социальная ответственность, реализация, социально-экономическое развитие, образование, труд, коммуникация.

The paper outlines the strategic prospects of the realization of social responsibility in Ukraine with reference to socio-economic development. Herein social responsibility is perceived as a multi-agent phenomenon, not reduced to corporate (business) issues. The author dwells on the strategic directions of socioeconomic realization of this phenomenon in Ukraine. The primary targets of the corresponding administrative influence are identified. The necessary toolkit thereto is designed as well.

Key words: social responsibility, realization, socio-economic development, education, work, communication.

УДК 334+316.4

Звонар В.П.

к.е.н., старший науковий співробітник,
Інститут демографії та соціальних
досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

Постановка проблеми. Соціальна відповідальність (СВ) є складним суспільним феноменом, який створюється та реалізується спільно всіма членами соціуму і суспільними інститутами (не тільки бізнесом). На практиці СВ може слугувати ефективним знаряддям реагування на різноманітні соціально-економічні виклики. Разом із тим увага економістів-практиків та управлінців в Україні прикута передусім до проблем освоєння аспектів корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Підтвердженням цьому нині є активна робота провідних вітчизняних експертів над проектом Національної стратегії КСВ. Як видається, логічним продовженням цієї роботи має стати створення стратегії полісуб'єктної (спільної) СВ для реалізації СВ у широкому контексті потреб соціально-економічного розвитку нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Експертним середовищем вже тривалий час очевидною проблемою визнається відсутність нормативного документу стратегічного характеру стосовно розвитку КСВ в Україні [1]. Проте, вітчизняна академічна спільнота вважає такою ж очевидною необхідність практичного використання СВ як багатогранного явища, вплив якого виходить за межі вузької сфери діяльності комерційних суб'єктів [2]. Ймовірно, ця необхідність обумовила побіжне згадування проблематики реалізації загальносуспільної СВ в Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої Указом Президента від 12.01.2015 № 5/2015. Зазначений документ актуалізує практичну проблему суб'єктності і сфер

реалізації СВ. Водночас широкий громадськості залишаються невідомими успішні спроби напрацювання цілісного та фундаментального стратегічного документу, який би предметно і системно розглядав сумісну СВ у широкому соціально-економічному контексті в Україні.

Мета статті – окреслення основних компонентів стратегії реалізації СВ в Україні як полісуб'єктного соціоекономічного явища.

Виклад матеріалу. Загальноновизнано, що СВ є багатозначним терміном і загалом комплексним феноменом. Тому базовою складовою змісту стратегії реалізації СВ в Україні має стати добре продумана *термінологічна частина*. У цьому зв'язку необхідно уникати надмірного спрощення змісту СВ і водночас намагатися чітко структурувати цей зміст. Привабливим у практичному сенсі видається тлумачення СВ, як феномену, зміст якого формують *дві позиції* [3]. По-перше, це – специфічна поведінка соціально-економічних суб'єктів – *поведінка взаємної доброчинності (взаємність «добрих вчинків»)*. По-друге, це – особлива система конструктивної взаємодії суб'єктів як «носіїв» зазначеної поведінки. Така взаємодія означає *партнерство* або злагоджену співпрацю суб'єктів. Між цими складовими феномену СВ встановлюється складний двосторонній зв'язок: *відносини між суб'єктами залежать від суб'єктивних поведінкових настанов доброчинності, водночас поведінка доброчинності підтримується на належному рівні суспільного усвідомлення саме міжсуб'єктивними відносинами партнерства.*

Окреме практичне питання полягає у тлумаченні спектру суб'єктів стратегії реалізації СВ. На думку автора, під такими суб'єктами треба розуміти залучених у соціоекономічні відносини *індивідів*, а також *соціально-економічних інститутів* як колективних суб'єктів. З-поміж останніх найвиразніше проявляються три інституційні спільноти – *публічна влада* (держава), *ринок* (бізнес), *громадянське суспільство* (громада). Саме таких інституційних учасників суспільного договору передбачає згадана раніше національна стратегія «Україна-2020».

Із зазначеного випливає, що стратегія СВ має бути орієнтована на формування і розвиток відповідних поведінкових настанов *індивідів* з одного боку і на формування системи партнерських відносин між *соціально-економічними інститутами* (табл. 1). Налагоджений взаємозв'язок між комплексом необхідних заходів щодо першого питання (*поведінки доброчинності*) і комплексом заходів стосовно другого (*відносин партнерства*) є основою механізму здійснення необхідних суспільних змін.

Згідно з конституційними положеннями, Україна є соціальною державою, де людина визнається найвищою соціальною цінністю. Зважаючи на це, будь-які соціально-економічні трансформації мають орієнтуватися на пріоритети людського розвитку й імперативи гуманізації економіки. Не може бути винятком і стратегія СВ: як *результат* широкого впровадження СВ треба очікувати *забезпечення/розширення умов соціальної реалізації і самореалізації особистості*. На цій основі *стратегічний інструментарій* у документі має бути націлено передусім на суб'єкта-індивіда (громадянина). Інструменти реалізації СВ очікувано передбачатимуть конструктивну зміну індивідуальних переваг та поведінкових мотивів для формування і реалізації *доброчинної поведінки*. А *партнерство* інститутів держави, бізнесу і громадянського суспільства виступає *організаційним базисом* цього інструментарію.

Інструментальна частина стратегії реалізації СВ містить найбільш прикладні моменти. Автор вважає, що досягнення цілей формування і ре-

лізації конструктивної індивідуальної поведінки відбувається за такими *стратегічними напрямками*: 1) освіта, 2) праця, 3) комунікація. Кожен із них розглядається в контексті гарантування соціальної реалізації і самореалізації громадян. Так *освіта* є гарантом адекватного оцінювання індивідом переваг порядного поведіння у соціоекономічному середовищі, а також значною мірою запобігає толеруванню громадянами нечесної поведінки оточуючих. У контексті добродійної поведінки *працю* як процес створення матеріальних і духовних благ та цінностей потрібно протиставляти бездіяльності чи деструктивній активності (наприклад, злодійству тощо) При цьому береться за основу широке тлумачення праці, як осмисленої доцільної та конструктивної діяльності (праця – це не обов'язково робота за наймом чи за винагороду). *Комунікація* передбачає публічність індивідуальних вчинків і відкритість мотивів / передумов поведінки. Вона уможливує зворотній зв'язок між суб'єктом та об'єктом діяння, обумовлюючи публічне оцінювання і контроль цього діяння з огляду на соціальні норми.

Практичний досвід та емпіричні спостереження останніх років доводять, що серед соціально-економічних інститутів в Україні саме *громадянське суспільство* виявляє найбільшу готовність і здатність впроваджувати зміни для утвердження СВ як національної ідеологічної основи суспільної консолідації. Громадянське суспільство стоїть сьогодні в авангарді розроблення дорожньої карти ключових реформ, мобілізує національні ресурси для забезпечення війська в умовах зовнішньої агресії, опікується насущним вирішенням найгостріших внутрішніх соціально-економічних проблем. Саме тому *громадські інститути* мають сприйматися як *ключовий та обов'язковий партнер* в коаліціях різної конфігурації з іншими інститутами для впровадження *освітніх, трудових та комунікаційних інструментів* реалізації СВ у межах національної стратегії.

Освіта як стратегічний напрям є ймовірним фокусом співробітництва громадянського суспільства і публічної влади (держави). Основну увагу

Таблиця 1

Елементи стратегії соціоекономічної реалізації соціальної відповідальності в Україні

Суб'єкти впливу	1) Індивіди 2) Інститути: громадянське суспільство, держава, бізнес)	
Об'єкт впливу	1) Соціально відповідальна (доброчинна) поведінка індивіда 2) Відносини партнерства інститутів	
Напрями впливу	1) Освіта	Інструмент: громадсько-активна школа як платформа для партнерства громадянського суспільства і держави
	2) Праця	Інструмент: соціальне підприємництво як платформа для партнерства громадянського суспільства і бізнесу
	3) Комунікація	Інструмент: smart-громада як платформа для багатостороннього партнерства (громадянське суспільство, держава і бізнес)
Очікуваний результат	Забезпечення умов для соціальної самореалізації особистості	

при цьому слід зосередити на загальній (шкільній) освіті, зважаючи на такі міркування: 1) порівняно з іншими складовими системи освіти, ця ланка першою пропонує індивідуальні фундаментальні систематизовані і достовірні знання про навколишній світ, а крізь призму таких знань вона виявляється найбільше причетною до своєчасного і свідомого закріплення тих чи інших індивідуальних і суспільних настанов, у т.ч. поведінкових; 2) загальна (шкільна) освіта неминує справляти чи не найширший суспільний вплив, оскільки вона для кожного окремого члена соціуму є обов'язковою. Саме вона закладає основу для реалізації добродійної поведінки індивідів у подальших життєвих періодах – періодах найбільшого вияву їхньої суб'єктності в соціально-економічних відносинах.

Вибір публічної влади (держави) як партнера для громадянського суспільства у питанні використання *освітніх інструментів* стратегії СВ продиктований тим, що в Україні відповідно до офіційних статистичних даних серед загальноосвітніх шкіл навчальні заклади державної і комунальної форми власності становлять абсолютну більшість (красномовні 99% – у 2016 р.). Саме тому взаємодія громадянського суспільства із публічною владою у цьому питанні є неминучою. Можливим партнерським *інструментом* в аспекті цієї взаємодії в Україні може стати *громадсько активна школа*. Це – інноваційний навчальний заклад загальноосвітнього напрямку, що функціонує як освітній, ресурсний та культурний осередок життєдіяльності місцевої громади [4]. В основі такої новації лежить ідея про те, що: 1) діяльність школи не повинна і не може обмежуватися стінами окремого закладу та виконанням соціальних функцій, делегованих державою; 2) значущими є різні джерела отримання знань (не лише формальне навчання, а й освіта через набуття практичного досвіду та спілкування); 3) діяльність школи має повністю враховувати специфіку безпосереднього соціального середовища (місцевої громади), з яким школа об'єктивно налагоджує та щоденно зміцнює багатогранні зв'язки; 4) школа потенційно може стати локомотивом позитивних змін різного характеру у громаді, згуртовуючи місцеве населення; 5) широка громадська діяльність школи не суперечить її основній (навчальній) функції, а навпаки збагачує її, максимально наближаючи зміст освітньо-виховного процесу до реального життя, а також каталізуючи соціалізацію його учасників.

В Україні ініціаторами активізації руху громадсько активних шкіл стали саме громадські організації. Зусиллями громадськості сформовано он-лайн базу даних про громадсько активні школи [5], яка налічує близько 240 закладів у 19 областях країни (без урахування тимчасово окупованих територій сходу країни станом на початок 2017 року). Можна узагальнити, що в Україні

сьогодні практичний соціоекономічний профіль функціонування громадсько активних шкіл залишається майже проігнорованим. Він може мати такі вияви: 1) втілення у життя принципів соціального залучення, по-перше, за допомогою методики інклюзивної освіти, і, по-друге, через роботу із різними категоріями соціально відторгнених осіб (не лише учнями, а й іншими членами місцевої громади); 2) виконання завдання соціального згуртування: школа залежить від ступеня причетності різних верств населення до життя громади, а також сприяє зростанню цієї причетності власне через присутність такої школи у громаді; 3) реалізація локального контексту соціальної політики: школа орієнтується на максимальне використання місцевих ресурсів для вирішення локальних соціальних проблем, а також координує зусилля організацій та агенцій у громаді для усунення дублювання функцій і послуг, що надаються населенню; 4) пропагування і практична реалізація концепції безперервної освіти: школа передбачає можливість формального і неформального навчання в різні періоди життя, заохочує міжпоколінську взаємодію для обміну знаннями та досвідом; 5) формування світоглядної платформи гуманізації соціально-економічних відносин та актуалізації сталого розвитку: центральний елемент педагогічного процесу у школі становить уявлення про те, що соціальні процеси (у т.ч. економічні) та їх учасники є взаємопов'язаними, а тому важливо досягати балансу інтересів і не допускати виявів ринкового фундаменталізму та соціальної несправедливості. Кожен із цих аспектів виступає окремим об'єктом співробітництва громади і публічної влади на базі громадсько активної школи. Крім того, кожен такий аспект має передбачати як діяльність освітньо-інформаційного характеру (наприклад, забезпечення учнів теоретичними знаннями про зміст і важливість соціального залучення), так і навчально-практичні зусилля (наприклад, безпосередні заходи щодо інклюзивного навчання у школі або налагодження школою комунікації із соціально ізольованими членами громади та реалізація опіки над ними).

Сьогодні складаються передумови для активізації соціально-економічної ролі громадсько активних шкіл в Україні. У цьому зв'язку, насамперед, треба згадати про започатковану реформу освітньої галузі, підсудком якої повинна стати, серед іншого, модернізація змісту шкільної освіти та розширення доступу до освітніх послуг. Концептуальні засади запланованих змін висвітлено в окремих законопроектах (Проект Закону України «Про освіту» № 3491-д від 04.04.2016), а також у програмному документі «Нова українська школа», презентованому Міністерством освіти та науки у 2016 р. Можна стверджувати, що ініціаторами реформи наголос робиться передусім на індивідуалізації освітнього

процесу (на дитино центричності – розвитку особистості, урахуванні індивідуальних можливостей, потреб та інтересів учнів). Розробниками реформи також декларується, що метою загальної середньої освіти є не тільки індивідуалізація навчання, а й виховання і соціалізація особистості, готової до громадянської активності та життя в соціумі. Водночас доводиться констатувати, що ця реформаторська ініціатива позиціонує «соціальність» освітньо-виховного процесу дещо поверхово. Серед проголошених десяти ключових компетентностей, що їх має розвивати нова школа, лише одна безпосередньо стосується соціальних пріоритетів і передбачає, зокрема, вміння брати участь у громадському житті, працювати в колективі, добиватися компромісу, попереджати конфлікти.

Увагу до соціальних компонентів освітньо-виховного процесу в діяльності українських загальноосвітніх закладів слід посилювати. Концепт громадсько активної школи може вигідно доповнити новітню реформу освітнього сектору в Україні, забезпечивши еволюцію навчально-виховного процесу в напрямі від необхідної *дитино центричності* до закономірної *родино центричності*, а далі – до *громадо центричності*. Використовуючи різноманітні методів, така школа, крім майданчика індивідуалізації навчання і розвитку компетенцій для самореалізації, могла б стати більш ефективним запобіжником ерозії соціальних інстинктів й «егоїзації» індивіда. Вона має можливість демонструвати безпосередню доцільність індивідуальної участі у зміцненні сталості функціонування соціального середовища (не вдаючись до повчань і моралізаторства). Громадсько активна школа дає розуміння, що родина і громада – це не тільки важлива база індивідуального розвитку, а й реципієнт умінь, досвіду, знань і мотивації учня.

Імовірною сферою співробітництва *громадськості* і *комерційного сектору* є *праця*. Варто зауважити, що бізнес (поруч із владним сектором) виступає в Україні провідним працедавцем і забезпечує значний обсяг зайнятості. Відповідно до даних Держстату, у 2015 р. суб'єкти економіки, організаційні форми яких дають змогу ідентифікувати їх, як комерційні або владні інститути, разом акумулювали 95% середньооблікової кількості штатних працівників. Водночас частка працівників, оплата праці яких фінансується із небюджетних джерел (поза публічно-владним сектором), становила 63%. На додаток, згідно з національним соціологічним моніторингом (Інститут соціології НАН України), частка зайнятих у «приватному секторі» з 2006 р. постійно перевершує пропорцію зайнятих у «державному секторі». У 2015 р. «приватників» налічувалося вдвічі більше, ніж «державників» («бюджетників») – 37% проти 19%. Тому праця як напрям досягнення економічних цілей, в т.ч. для реалізації добродійної поведінки, перебуває

у компетенції скоріше бізнесу, ніж інших суб'єктів економіки.

Перспективним партнерським *інструментом* (у контексті співробітництва громадянського суспільства і бізнесу для використання і пропагування праці як інструменту стратегії СВ) може стати *соціальне підприємництво*. Як відомо, це – специфічна діяльність у сфері соціальної економіки, яка передбачає поєднання комерційних і соціальних цілей та реалізується через особливі організаційні структури – соціальні підприємства. Для таких підприємств отримання прибутку підпорядковане цілям подолання тих чи інших соціальних проблем. Зазначений вид та спосіб господарювання досі виявляється слабко інтегрованим у контекст сфери праці. Указана проблема особливо актуалізується в Україні, де соціальні підприємства є новим явищем, а виклики функціонування ринку залишаються драматичними в розрізі поточних і перспективних завдань соціальної політики.

На основі аналізу зарубіжної та української практики можна сформулювати *три напрями* освоєння соціального підприємництва у соціально-трудоному контексті. *По-перше*, соціальні підприємства здатні залучати до продуктивної зайнятості осіб, які позбавлені можливості самостійно забезпечувати свій добробут з різних причин (фізичні обмеження, недостатній досвід роботи, сімейні обставини тощо). Зазначимо, що започаткування руху соціальних підприємств в Європі пов'язувалося саме з необхідністю трудової інтеграції вразливих груп населення. Так в Італії у 1991 р. з цією метою запроваджено окрему організаційно-правову форму для соціальних підприємств – соціальний кооператив.

По-друге, соціальні підприємства можуть сприйматися і як елемент традиційного ринку праці, забезпечуючи самозайнятість для підприємливих людей, а також звичайну роботу за наймом для інших працівників. Цей вид діяльності, як і класичне підприємництво, базується на зацікавленості людей із умінням вдало сполучати різні фактори виробництва, готовністю до ризику та спроможністю генерувати інноваційні рішення. Орієнтація на прибуток дозволяє повною мірою розраховувати на таких людей, особливо на тих із них, для кого важливі соціальні аспекти. Для них подібна самозайнятість – це спосіб уникнути або зменшити вияви своєрідного когнітивного дисонансу (конфлікту на рівні особистості між індивідуальним егоїзмом і сприйняттям соціальних потреб). Соціальні підприємства можуть також забезпечувати достойні умови праці фахівцям із різних професійних сфер (юристам, екологам, продавцям тощо). Соціальна місія організації у цьому разі може виявитися навіть *конкурентною перевагою* у боротьбі з іншими працедавцями за ефективних працівників.

Історично перше соціальне підприємство у світі – ініціатива «Grameen Bank», реалізована у 1976 році у Бангладеші – ставило за мету професіоналізувати сферу неформальних позик у сільській місцевості. Було налагоджено механізм надання мікропозик невеликим неформальним спільнотам, які гарантували повернення коштів, ґрунтуючись на господарській взаємодопомозі. Невдовзі практика довела правдивість припущення засновників «Grameen Bank», що такі мікропозики сприяють суттєвому зменшенню бідності населення у сільських районах країни. Цей механізм пізніше набув значного поширення у світі. А сама ініціатива перетворилася на потужну фінансову установу, де постійно працюють професійні фінансисти й інші фахівці, з представництвами у десятках країн. Крім того, ця установа забезпечила самозайнятність як для організаторів цього глобального руху у різних країнах і громадах, так і для позичальників, котрі на кредитні кошти від цього банку започаткували власну справу (у т.ч. із соціальною місією).

По-третє, соціальні підприємства поруч із громадськими організаціями формують майданчики для розвитку волонтерської праці. Соціальні підприємства можуть виявитися більш ефективними такими майданчиками. Адже соціоекономічна результативність діяльності громадських організацій в Україні обмежена аматорським характером здійснюваних заходів. Аматорство як недолік зумовлене складністю залучення в громадський сектор професійних кадрів (управлінців, фінансистів тощо) через неможливість гідно оплачувати їхні послуги. Значна частина українських громадських організацій використовують працю волонтерів. Проте, вони роблять це здебільшого для виконання простих/нерегулярних робіт, що не потребують кваліфікації чи досвіду.

На противагу громадським ініціативам соціальні підприємства насправді часто започатковуються саме такими волонтерами. Адже для здійснення підприємницької діяльності як діяльності, націленої на комерційний результат, певні професійні знання та досвід є об'єктивною потребою. Крім того, організувавши справу і переставши бути волонтером у прямому сенсі, соціальний підприємець схильний і надалі залучати та використовувати власне таку (неаматорську і неспорадичну) волонтерську працю, оскільки для нього важлива ефективність роботи і сталість досягнень. Це обумовило той факт, що закордоном волонтерський рух для потреб соціальних підприємств є масовим. В Україні також ознакою значної частини таких підприємств є кількісна перевага волонтерів порівняно зі штатним персоналом, або принаймні – їх однакова пропорція [6].

Безмежні можливості *комунікації* для реалізації добродійної поведінки пропонують сучасні інфор-

маційні технології (електронне та он-лайн спілкування). На користь особливої перспективності такого роду комунікації в Україні свідчить динаміка зростання кількості інтернет-користувачів. Відповідно до оцінок вітчизняних соціологів (Київський міжнародний інститут соціології), у 2016 р. близько 60% дорослого населення країни користувалися інтернетом. А ще у 1997 р. користувачів інтернету серед українців налічувалося ледве 1%. Впродовж лише 2015-2016 рр. кількість інтернет-користувачів зросла на 5%.

Ефективним *інструментом* електронної комунікації для формування та реалізації добродійної поведінки може слугувати практична модель *smart-громади*. Цілком природно, що її реалізація залучає до співробітництва усіх інституційних партнерів, зацікавлених у розвитковій СВ: *громадянське суспільство розраховує на підтримку як бізнесу, так і держави*. Smart-громада («розумна» громада) – це популярна на Заході концепція взаємодії влади, бізнесу і суспільства з метою інтенсифікації місцевого розвитку через широке використання інформаційно-телекомунікаційних технологій і запровадження інновацій. При чому превалює сприйняття цієї концепції в контексті потреб великих міських громад (smart-місто). Хоча ідейно вона не обмежена урбаністичною проблематикою. У розвинених країнах активно розвивається напрям трансформації також і малих міст на «розумних» засадах так само, як і напрям сільського smart-розвитку. «Розумні» громади мають відповідати таким основним критеріям/характеристикам: 1) інноваційна економіка; 2) заохочення мобільності (простота та безпека транспортного сполучення); 3) увага до проблем довкілля; 4) освічені, креативні та соціально активні мешканці; 5) висока якість життя; 6) «розумне» врядування (публічність і прозорість політики) [7]. Кожна з них може виступати окремим майданчиком співробітництва держави, бізнесу і громадянського суспільства в міських та сільських громадах, створюючи соціально-економічні умови для реалізації добродійної поведінки індивідів. Можна узагальнити, що для цього модель smart-громади націлює взаємодію інститутів на створення й освоєння соціальних, інфраструктурних та управлінських новацій. Логічно припустити, що кожна з цих інноваційних сфер має свого основного – «відповідального» – актора. Так *громадянське суспільство*, будучи комунікаційно найближчим до населення, «очолює» роботу за напрямом соціальних інновацій, залучаючи до неї публічну владу та комерційний сектор. *Бізнес* об'єктивно зацікавлений у комерційно перспективних проектах за техніко-інфраструктурним напрямом (включно з аспектами енергоощадності), залишаючись при цьому відкритим до співпраці і діалогу з громадою та владою у цій сфері. *Місцева влада* функціонально

здатна гарантувати прогрес у сфері публічного менеджменту – за конструктивного впливу комерційних і громадських суб'єктів на адміністративні процеси через платформи електронної демократії.

В Україні найбільш комплексно ідею smart-громади реалізовано у шести містах: Вінниця, Дніпро, Львів, Київ, Харків, Чернівці. Тут повністю або частково запроваджено такі сервіси, як GPS-моніторинг громадського транспорту, онлайн-виклик поліції, електронні адмінпослуги, електронна картка пацієнта, електронний запис до дитячого садка, онлайн-сервіс «дитячий омбудсмен» тощо. У всіх цих містах реалізовано бюджет участі – ініціативу, за допомогою якої містяни отримали право самостійно обирати спосіб витрачання певної суми коштів муніципального бюджету на ті чи інші ініціативи з благоустрою [8].

Як окремий проект в Україні втілюється в життя модель smart-громади для малих та середніх міст у рамках всеукраїнської інтернет-платформи електронного самоврядування «Розумне Місто» [9]. Платформа має широкий асортимент е-інструментів, які для кожної підключеної громади налаштовані індивідуально. Серед таких інструментів – моніторинг дефектів ЖКГ, пошук донорів крові, сприяння в організації діяльності ОСББ тощо. Станом на травень 2017 р. у системі налічувалося 728 населених пунктів.

Висновки з проведеного дослідження. Стратегія СВ в Україні сьогодні є вимогою часу та має орієнтуватися на формування настанов поведінки добросовісності громадян з одного боку і на формування системи партнерських відносин між основними соціально-економічними суб'єктами (громадою, державою, бізнесом). Необхідний для цього інструментарій має містити засоби освітнього, трудового та комунікаційного змісту. Використання таких засобів ймовірно результу-

ватиметься в інтенсифікації людського розвитку, забезпеченні умов для самореалізації індивідів і утвердженні новітніх форм суспільного договору за обов'язкової активної і широкої участі інститутів громадянського суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Національна стратегія КСВ: крок уперед – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://csr-ukraine.org/національна_політика/
2. Грішнова О.А. Соціальна відповідальність в контексті подолання системної кризи в Україні / О.А. Грішнова // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1. – С. 39-47.
3. Звонар В.П. Логіка дослідження соціальної відповідальності як соціоекономічного феномену / В.П. Звонар // Економіка України. – 2015. – № 5. – С. 4-16.
4. Decker L. Community Schools: Linking Home, School and Community / L.E. Decker, M.R. Boo. – Washington, DC: Center for Law and Education, 1996. – P. 13.
5. Он-лайн база даних общественно-активных школ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gash.ussf.kiev.ua/ru/ukraine>
6. Соціальне підприємництво в Україні: звіт за результатами дослідження / Н. Гусак, В. Кузнєцова, Т. Стеценко. – К.: Школа соціальної роботи НАУКМА, 2016. – 45 с.
7. Smart City Model [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smart-cities.eu/>
8. Умные и еще умней: какими инновациями могут похвастаться украинские города // Delo. UA. – 2016. – 27 декабря. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://delo.ua/ukraine/umnye-i-esche-umnej-kakimi-innovacijami-mogut-pohvastatsja-ukrai-326548/?supdated_new=1496091753
9. Розумне Місто. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rozumnemisto.org/index/projects_about#goverment

РОЗДІЛ 6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

THE RELATIONSHIP AND FACTORS THAT ENCOURAGE FDI IN THE UAE: A RESEARCH METHODOLOGY

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ФАКТОРИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ПРИРОСТУ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ОАЕ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

This paper deals with the methodology for the research of foreign direct investment. The author investigated the current situation with foreign direct investment in the developed economies and UAE. He determined five research designs, and the five basic research methods: experimental design, longitudinal design, case study research design, comparative design, and survey design. The author measured the effect of FDI on the economic growth through measuring the impact of FDI on the GDP, information technology transfer, and management skills and knowledge transfer.

Key words: foreign direct investment, economic growth, determinants of economic growth, research methodology, research design, hypothesis.

Стаття присвячена методології дослідження прямих іноземних інвестицій. Автор досліджував поточну ситуацію з прямими іноземними інвестиціями в розвинутих економіках та економіці ОАЕ. Він визначив п'ять дослідницьких конструкцій та основні п'ять дослідницьких методів: експериментальне проектування, часове проектування, дослідження прикладних ситуацій, порівняльний аналіз та аналіз дослідницького проекту. Автор вимірював вплив прямих іноземних інвестицій на

економічне зростання шляхом вимірювання їх впливу на ВВП, трансфер інформаційних технологій, навички управління та передачу знань.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, економічне зростання, детермінанти економічного зростання, методологія дослідження, методи дослідження, гіпотеза.

Стаття посвящена методології дослідження прямих іноземних інвестицій. Автор досліджував поточну ситуацію з прямими іноземними інвестиціями в розвинутих економіках та економіці ОАЕ. Он определил пять исследовательских конструкций и основные пять исследовательских методов: экспериментальное проектирование, временное проектирование, исследование прикладных ситуаций, сравнительный анализ и анализ исследовательского проекта. Автор измерял воздействие прямих иностранных инвестиций на экономический рост путем измерения их влияния на ВВП, трансфер информационных технологий, навыки управления и передачу знаний.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, экономический рост, детерминанты экономического роста, методология исследования, методы исследования, гипотеза.

UDC 339.7

Abdulla Alrashdi

Postgraduate Student at Department of Finance and Credit
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Introduction. The quality of research result mainly depends on the research methodology used and the data gathered, so it can be clearly concluded that in order to understand the real relationship and factors encourage the FDI in UAE, the researchers developed and used many methods and statistical tools. The developed methods and tools aim to improve the quality, accuracy, and depth of data gathered. While the nature of data gathered depends on the research methodology used.

Moreover, the scientific researches rely on the variables that mean the relationship between the phenomena and its variables or component. As the phenomena and its variables and component are determined, the researcher should choose or develop statistical tools and tests that could test the phenomena and reach accurate results.

Research Objective. This paper discusses the research methodology, framework, hypothesis development, statistical tools, and nature of data gathered. It should be noted that the quantitative techniques used in this research in order to reach the result and achieve the research aims, all the theory and technical issues related to study design and methods will be

discussed and the use of design, methods, and data collection will be justified.

Research methodology. The research methodology term refers to the tools could be used to reach the results; Ghauri and Gronhaug [11] defined the scientific methodology as clear procedures and rules that conclude practical results, which could be established and communicated with the research users. This presupposes that the researcher is responsible for choosing the correct research method depending on the nature of his research and date, the responsibility is to apply the right rules and procedures and interpret results, so the finding could be clear and understood by the research readers.

Bryman [5] identifies two types of the social research method, the first is quantitative and the second is qualitative. The qualitative method used in the social research is considered as a method to collect numerical data, and deductive view the relationships between theoretical side and research of the actual practice. While according to Ritchie et al. [25], the qualitative data could be collected by many ways such as observational methods, in-depth interviewing, group discussions, narratives, and analysis

of documentary evidence. Moreover, the qualitative approach could have an advantage over quantitative one, through the ability of the researcher to attach his understanding and meaning from realities of the individual. Straus and Corbin [30] and Rudestam and Newton [27] added that the qualitative approach is more discovery and less hypothesis testing.

The quantitative approach could be used by the researcher according to the problem clarity and data availability, according to Given [10], there is defined quantitative research as an empirical investigation in regard a specific phenomenon by statistical tools. Moreover, the process starts with building theories, setting hypothesis, collecting data, and then using mathematical and statistical tools to reach the result and interpret the findings.

In this study, the quantitative approach will be used due to many reasons, the first is that the study sets hypotheses and tests them, the nature of data is numbers, and moreover, the data will be collected in many ways but mainly by means of open and ended questions. So, the study will benefit from this approach and will be efficient to serve the study aim.

Research Design. The research design provides a general theme and guideline for any researcher to reach the final results, starting from data collection, analysis, and reach results for a specific phenomenon, according to Bryman [5]. The research design is defined by Nachmias & Nachmias, [5, p. 75] as:

«The program that guides investigator in the process of collecting, analysing, and interpreting observations; It is a logical model of proof that allows the researcher to draw inferences concerning causal relations among the variables under investigation».

From the above definition, we can clearly state the importance of the research design, as it is considered the track and guidance of researcher to achieve the research results, starting from the way of collecting the data, analysis the data, and reading the analysis in proper way; in a way that contributes to the knowledge and scientific researches.

According to the Bryman [5], the researcher could use the suitable research design in order to reach the final outcome, moreover, he determined five research designs, and the main five types are experimental design, longitudinal design, case study research design, comparative design, and survey research design. The explanation of each design is as follows:

1. Experimental design:

This research design is used by researchers when they want to investigate the relationship between one dependent and independent variable. Moreover, this design is helpful when the research contain clear theoretical framework.

2. Longitudinal design:

This research design is helpful when the researcher studies an effect or development of phenomena over time of period, so the researcher

observes the needed event or phenomena over time of period to understand the development, trend, and changes occurring during the time of the study.

3. Case study research design:

This design is used by the researcher in a case of studying details in a specific case and specific community. This approach study and depth investigate aspects within a company, sector or any other category.

4. Comparative design

The comparative research is performed when the researcher studies two cases and compares the end results to reach the final conclusion or advance understanding of the variables and its effect or relation. The compression could be performed on many levels to observe the constraints.

5. Survey design:

The survey researches are common in the social sciences; it includes a process that helps the researcher to take a sample of response and, at the end, analyse the collected data according to the questionnaire or interview response.

This study design belong to the survey design research for many reasons; first, the research investigates many independent variables and its effect on the dependent variable, the independent variable is represented by the foreign direct investment in the United Arab Emirates, while the dependent is the economic growth, transfer management skills, and information technology transfer. Moreover, the research relies on the survey in the data collection. Also, this study could be considered as case study research design as it focuses on the United Arab Emirates' economy since this study collects data about the UAE economy, and the data is not available elsewhere, this study could be considered as a case study.

Population and sample:

1. Population:

The study population is referred to the companies, individuals or units that the researcher targeted; in this study, the researcher targeted the employees working in the multinational corporation subsidiaries in UAE. This part will analyse the nature of FDI population in UAE.

According to the UNCTAD in 2015, the following table considers the FDI in UAE according to the countries; it clearly shows that the United Kingdom has the most investments in UAE as FDI with 23.7%, followed by the United States with 12.1%, then India as hits 11% of the UAE FDI in 2015, and the least is Switzerland with 5.7%.

While the FDI in the United Arab Emirates are distributed in many sectors as shown in the table (2), the main investment inflow belongs to financial intermediation as more than half of FDI in financial sector, followed by real estate with the share of 13.4%, and the lowest is the transportation and storage sector with the share of 2.1%.

Table 1

FDI inflows by country

Main Investing Countries	2015, in%
United Kingdom	23.7
United States	12.1
India	11
France	9.9
Iran	8
Saudi Arabia	7.9
Kuwait	7.5
Austria	6.9
Japan	6.9
Switzerland	5.7

Source: UAE Bureau of Statistics – 2016

Table 2

FDI inflows by industry

Main Invested Sectors	2015, in%
Financial intermediation	50.6
Real estate	13.4
Wholesale & retail trade; car repairs	13.2
Manufacturing sector	5.2
Information and communication	4.8
Construction	4.5
Mining	3.2
Professional, scientific, technical	3.1
Electricity, gas, steam, AC	2.9
Transportation and storage	2.1

Source: UAE Bureau of Statistics – 2016

From the above we can conclude that UAE is attractive for the UK, the USA, and India as they have about a half of FDI in the UAE economy, while the financial sector, real estate, and wholesale and retail sectors are the most attractive sectors in the UAE economy as the FDI investments in the mentioned sectors amount to about 77%.

The above statistics will help the researcher to determine the sample and how it could be distributed to the sectors and nationality of FDI in UAE. The following part will focus on the sample and the procedure to determine the sample.

Moreover, the number of forging companies operates in UAE, as of April 2016, there were 1941 companies.

2. Sample:

The sample plays a critical role in the study result, so the sample selection should be done in a careful manner and many factors should be considered; in this study, the following factors are considered:

Random sampling: in order to conduct fair and the accurate sampling, the researcher should choose a random sample from the population.

Representative sample: this study will choose a random sample, with taking into consideration a sample that represents all FDI nationality and sectors, no specific sample percentage for each nationality or sector but in the questionnaire distribution, the researcher will consider to cover all nationality and sectors in the sample.

Region sample: the sample will consider the FDI in all of UAE states, so the sample will be distributed in Abu Dhabi, Ajman, Fujairah, Sharjah, Dubai, Ras al-Khaimah and Umm al-Qaiwain. So, the sample will cover all the country states to represent the population better.

After considering the above factors, the researcher decides to assign a share of 15% of all the population to foreigner companies in UAE, as mentioned above, there are 1941 foreign companies in UAE and the sample will be selected to be 15% from 1941, so the sample will be 292 companies, this sample distributed to all FDI nationality, sectors, and all states. The respondents will be the employees who work in these companies.

At the same time, the other data will be covered by the economic reports regarding the volume of FDI in UAE and the country GDP, which is aimed at measuring the effect of FDI on the economic growth represented by the GDP.

Conceptual Framework. The study aims to identify the FDI impact on the economic growth in UAE and, according to the literature review section, many studies are conducted to determine the effect of FDI on the economic growth in the FDI hosting country, from that we measured the effect of FDI on the economic growth through measuring the impact of FDI on the GDP, information technology transfer, management skills, and knowledge transfer.

So the impact of FDI on the GDP will be measured as a direct effect, while other factors will be measured as an indirect effect. The following is the framework for the study.

Study Measurement:

Reliability: The researcher used Cronbach Alfa to indicate how well the items are positively correlated to one another.

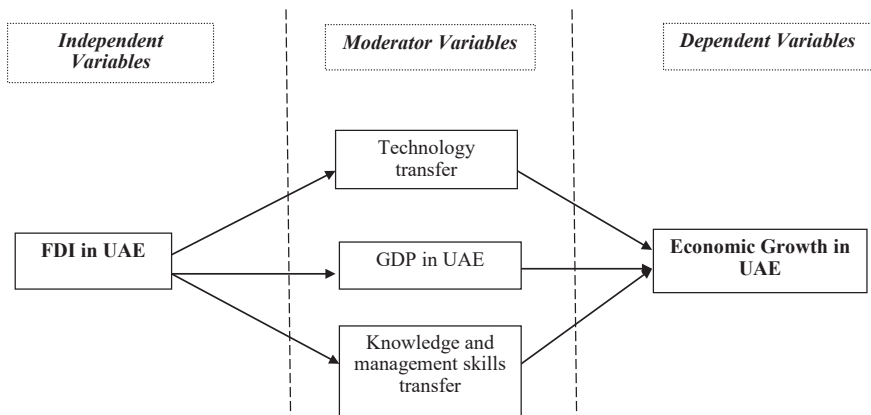

Fig. 1.

Validity: After the preparation of a measurement tool for the study, as initial verification of its reliability, the researcher presented it to a number of experts, with a view to ascertaining the veracity of the content of questionnaire paragraphs and relevance of objectives of the study.

Statistical Tools:

A. This is a descriptive study, which consists of the mean and standard deviation.

B. Linear regression: The least square method of linear multiple regressions was used in order to predict the effect of ERP system on the usefulness of accounting information.

C. F-test: Is used to test for differences among sample variance.

D. T-test: Is used to compare means on the subject in differing circumstances, which is using FDI and its effects on the economic growth.

E. Then the researcher explored the FDI subsidiaries and Multinational Corporation in UAE, opinions by collecting data from different resources and analysed it.

Hypothesis:

Foreign direct investment and trade inflows are very important factors in the growth of the economy in every kind of scenario. Trade plays the most important factors in the development of skills through the importation and superior production technology and innovation. To sustain in the international market, exporters generally use innovation and developed production technique that is to be defined in a very specific manner. The capital-intensive production manner is mostly followed to face the hard competition in all the developing countries.

Inward FDI is specific in some manner and can play a very important role by increasing the augmented part of funds for domestic investments in hosting countries. Some kinds of production chain are as follows when foreign investors buy locally made inputs and sell some of the inputs are generated in the form of mid-way [21].

FDI is responsible for new technology transfer, generation of new job opportunities, and boosting up economic growth with some specific agenda. It also determines the main channels for the technology transfer onsite to the local firms by the form of labour mobility and skills that are the main perspective for the employer. Imitation to a particular part of the technology that can grow the country and its economy could be a very important and specific chapter we can add in this content. It is the process of learning by watching effect.

As for example, we can say that a local company imitates the perspective of a multinational company and got some improvement in their particular output that is most appreciable in nature. There is much other cause that can grow the manufacturing production of a company like a spillover effect, in which out-

side employee from a multinational company comes to work in a local company that will definitely improve the quality of its desired output. There are various types of spillover like horizontal and vertical where the knowledge transfer can be from the top down methodology or may bottom up depending on the category of the candidate.

From the above, we can set the following hypotheses:

H₁: There is a statistically significant relationship between the FDI and GDP.

H₀: There is no statistically significant relationship between the FDI and GDP.

H₂: There is a statistically significant relationship between the FDI and technology transfer.

H₀: There is no statistically significant relationship between the FDI and technology transfer.

H₃: There is a statistically significant relationship between the FDI and Knowledge and management skills transfer.

H₀: There is statistically no significant relationship between the FDI and Knowledge and management skills transfer.

Questionnaire:

One of the data collection methods is the questionnaire, and it is built and designed to gather the data about the hypothesis, moreover, it consists of many questions, should be aligned with the research hypotheses and topic, and to be more effective, a question should be clear and understandable for the respondents. In addition, the questionnaire should be distributed to the right population.

The questionnaire could be conducted in many ways, through the mail, telephone, by hand, and by the internet as emails and websites [5].

This study questionnaire is designed to answer the three hypotheses stating the effect of FDI and economic growth, so it is designed to serve the research questions. After building, the questionnaire has been sent to three professors to review, and the feedback has been taken into the consideration, and the questionnaire updated to reach the final draft, which is distributed to the respondents. The questionnaire includes three parts, as following:

Part I: General information:

This part aims to collect general information about respondents as their experience, position, gender, age, nationality, education, sector, and location in UAE.

These demographic variables help to understand the population and the sample better and will be helpful in the research interpretation.

Part II: Technology transfer:

This part is designed to collect data related to the impact of FDI on the technology transfer, this serves hypothesis number two.

Part III: Knowledge and management skills transfer:

The aim of this part is to collect the data related to the relationship between the FDI and Knowledge and management skills transfer; which is related to hypothesis number three.

Conclusions and further research perspective.

This research argues that the development of economic growth in host country is associated with and affected by the volume of FDI inflows, in particular, more FDI inflows could mean more economic growth, this positive effect could be direct as increase in the Gross Domestic Product (GDP) or indirect as technology transfer, improvement of management and labour skills.

At the end, we can conclude that many countries are greatly affected by foreign direct investment. Host countries have effectively taken part in the process of giving a great environment to business and outside venture. They additionally have widened their imports and market with expansion in the number of nations. This additionally helped them to develop a framework of the nation. Some monetary methods like outsourcing, insourcing and offshoring helped them to grow great business relations with different nations, which by implication are impacted by the FDI. Foreign direct investment likewise prompts openness of the nation, which can have a negative effect on society and custom.

REFERENCES:

1. Ab Rahman A. B. & Abu-Hussin M. F. B. (2009). GCC economic integration challenge and opportunity for Malaysian economy. *Journal of International Social Research*, 2(9).
2. Akinlo A. E. (2004). Foreign direct investment and growth in Nigeria: An empirical investigation. *Journal of Policy Modeling*, 26(5), 627-639.
3. Alfaro L. (2003). Foreign Direct Investment and Growth: Does the Sector Matter? Harvard Business School Working Papers.
4. Al-Iriani M. (2007). Foreign direct investment and economic growth in the GCC countries: A causality investigation using heterogeneous panel analysis. *Applications* 6: 237-259.
5. Bryman A. (2015). *Social research methods*. Oxford university press.
6. Brunetti A. (1997), «Political variables in cross-country growth analysis», *Journal of Economic Surveys*, 11, 2,163-190.
7. Carkovic M. V. & Levine R. (2002). Does foreign direct investment accelerate economic growth? U of Minnesota Department of Finance Working Paper.
8. Economic Ministry of UAE, <http://www.economy.gov.ae/>.
9. Findlay R., 1978. Relative backwardness, direct foreign investment and the transfer of technology: A simple dynamic model, *Quarterly Journal of Economics*, 92, 1-16.
10. Given Lisa M. (2008). *The Sage encyclopedia of qualitative research methods*. Los Angeles, Calif.: Sage Publications. ISBN 1-4129-4163-6.
11. Ghauri P. N. & Grønhaug K. (2005). *Research methods in business studies: A practical guide*. Pearson Education.
12. Groh A. P. & Wich M. (2009). A composite measure to determine a host country's attractiveness for foreign direct investment.
13. Hayami Yujiro (2001). *Development Economics: From the Poverty to the Wealth of Nations*. Oxford University Press, 2001.
14. Hisarciklilar M., Kayam S. S. & Kayalica O. (2006). *Locational Drivers of FDI in MENA Countries: a spatial Attempt*.
15. Hussein M. A. (2009). Impacts of foreign direct investment on economic growth in the Gulf Cooperation Council (GCC) Countries. *International Review of Business Research Papers*, 5(3), 362-376.
16. Khan M. (2012). Stability and Sustainability of UAE Macro-Economy. *AsiaNet Pakistan Journal*. 16(3): 1-5.
17. Khan M. A. & Khan S. A. (2011). Foreign direct investment and economic growth in Pakistan: A Sectoral Analysis. Working Papers & Research Reports, 2011.
18. Kurtishi-Kastrati S. (2013). Impact of FDI on economic growth: An overview of the main theories of FDI and empirical research. *European Scientific Journal*, 9(7).
19. Kurtishi-Kastrati S. (2013). The effects of foreign direct investments for host country's economy. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 5(1), 26.
20. Lean H. (2008). «The Impact of Foreign Direct Investment on the Growth of the Manufacturing Sector in Malaysia». *International Applied Economics and Management Letters* 1(1): 41-45.
21. Lordina P., Charles K. D., Joshua A. and Simon K. (2011). Financial stability and economic growth: a cross-country study. *International Journal of Financial Services Management*. 5(2): 121-138.
22. Nahidi M. M. & Badri A. K. (2014). The Effect of Foreign Direct Investment on Economic Growth, 1(2): 176-185.
23. Parcerero O., Osman Abahindy A. A., Rashid Faizi A. & Kamalsada A. (2014). Foreign Ownership And Local Firms' Capital Labor Ratio: Case Of Abu Dhabi. *International Business & Economics Research Journal (IBER)*, 13(2), 377-386.
24. Ray D. S. (2012). Impact of foreign direct investment on economic growth in India: A co integration analysis. *Advances in Information Technology and Management*, 2(1), 187-201.
25. Ritchie J., Lewis J., Nicholls C. M. & Ormston R. (Eds.) (2013). *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers*. Sage.
26. Romer P. (1990), «Endogenous Technological Change». *Journal of Political Economy* 98(5), S71-S102.
27. Rudestam K. E. & Newton R. R. (2014). *Surviving your dissertation: A comprehensive guide to content and process*. Sage Publications.
28. Seenivasan R. (2014). Analysis of the Relationship between FDI and Economic Growth. *Advances in Management*, 7(1), 47.

29. Srinivasan P., Kalaivani M. and Ibrahim P. (2011). An empirical investigation of foreign direct investment and economic growth in SAARC nations, *Journal of Asia Business Studies*, 5(2): 232-248.

30. Straus A. & Corbin J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*.

31. Todaro Michael P. and Smith Stephen C. *Economic Development*. Pearson Education Limited, 2003.

32. Ulku H. (2004), «R&D Innovation and Economic Growth: An Empirical Analysis», IMF Working Paper 185.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТОМ

THE PROBLEMS OF DEFINING THE ESSENCE OF BUDGET MANAGEMENT SYSTEM

У статті розглядаються ключові поняття, які формують підвалини визначення сутності поняття «система управління бюджетом». Також досліджено наявні підходи до визначення сутності поняття бюджетного менеджменту та поняття «система управління бюджетом» за умов відсутності чітко виробленого і законодавчо закріпленого визначення останнього. З метою розуміння сутності поняття «система управління бюджетом» розглянуто також такі поняття, як бюджетна система та бюджетний процес. Визначено, що різноманіття підходів спричиняє децю викривлене розуміння сутності поняття системи управління бюджетом.

Ключові слова: бюджетний менеджмент, бюджетна система, бюджетна політика, бюджетний процес, бюджетне управління.

В статье рассматриваются ключевые понятия, которые формируют основы определения сущности понятия «система управления бюджетом». Также исследованы существующие подходы к определению сущности понятия бюджетного менеджмента и понятие «система управления бюджетом» в условиях отсутствия четко выработанного и законодательно закрепленного определения последнего. С целью понима-

ния сущности понятия «система управления бюджетом» рассмотрены также такие понятия как бюджетная система и бюджетный процесс. Определено, что многообразие подходов приводит несколько искаженное понимание сущности понятия системы управления бюджетом.

Ключевые слова: бюджетный менеджмент, бюджетная система, бюджетная политика, бюджетный процесс, бюджетное управление.

The article deals with the key concepts that form the basis for determining the essence of the concept of «budget management system». Existing approaches to the definition of the essence of the notion of budget management and the notion of «budget management system» are also researched in the absence of a clearly elaborate and legally established definition of the latter. In order to understand the essence of the concept of «budget management system», such concepts as budget system and budget process are also considered. It is determined that diversity of approaches causes somewhat distorted understanding of the essence of the notion of a budget management system.

Key words: budget management, budget system, fiscal policy, budget process, budget management.

УДК 336.14:005

Винниченко Н.В.

к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку і оподаткування
Навчально науковий інститут
бізнес-технологій
«Українська академія
банківської справи»

Постановка проблеми. Роль управлінських рішень у сучасних реаліях зростає на всіх рівнях влади та на всіх рівнях господарювання. За умов інтеграції України до Європейського співтовариства ключовими напрямками залишається подолання корупції, підвищення транспарентності публічних фінансів та підвищення ефективності управління ними. А тому процес управління бюджетом посідає особливе місце в економічному розвитку, у забезпеченні фінансової стабільності та можливості досягнення високих темпів зростання. Система управління бюджетом є складовою частиною загальної системи державного фінансового менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість побудови ефективної системи управління бюджетними потоками потребує достатнього

аналізу у роботах вітчизняних науковців як понятійно-категоріального апарату, так і безпосередньо концептуальних засад її функціонування. У сучасній науці України деякі вчені-економісти роблять спроби теоретичного і методологічного обґрунтування і розкриття даного напрямку, але останнім часом більшість вітчизняних вчених уникають вивчення даного розділу. В економічній літературі розкриваються окремі питання так, зокрема, теоретичні аспекти бюджетування висвітлені в роботах М.М. Артуса, С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина, О.П. Кириленка, В.М. Федосова, М. Опаріна, В.І. Малькао, С.Я. Кондратюка, Г.Б. Коломійця, В.Г. Баранова, О.Ю. Дубовика, В.П. Хомутенка; технічні сторони бюджетних відносин: особливості формування доходів, специфіка витрат, міжбюджетні відносини та їх форми, стадії бюджетного

процесу відображаються в роботах Л.В. Лисяк, Ц.Г. Огонь, І.В. Розпутенко, С.М. Фролова,. Важливе значення в дослідженні питань формування системи управління бюджетом належать таким закордонним науковцям, як: M. Bouvier, J. Bridgeman, M. Godek-Brunel, S. Carpentier, C. Kosikowski, E. Ruśkowski, U. Zawadzka-Paқ. Аналіз робіт, присвячених питанням бюджетування, свідчить, що склався понятійний апарат бюджетного менеджменту. Разом з тим немає поки чітко виробленого і законодавчо закріпленого визначення бюджетного управління, яке б найбільш повно характеризувало даний процес.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення категоріально-понятійного апарату, який використовується при ідентифікації дефініції «система управління бюджетом»

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою вивчення підвалин для визначення сутності бюджетного управління існує необхідність дослідження сутності таких понять, як бюджетний менеджмент, бюджетна система, бюджетна політика та бюджетний процес. Зокрема, узагальнення теоретичних підходів до трактування поняття «бюджетний менеджмент» різними авторами представлено в таблиці 1.

Визначення поняття «бюджетний менеджмент» в українській практиці розглядається, як сукупність заходів, форм і методів діяльності органів державного управління щодо формування, розподілення, витрачання бюджетних коштів із застосуванням контрольних дій на всіх стадіях бюджетного процесу. Такий підхід обмежується діяльністю виключно державних органів влади, що не зовсім відповідає дійсності [1]. А тому більш вдалим можна вважати визначення бюджетного менеджменту, як сукупності взаємопов'язаних дій (управлінських функцій), прийомів, методів, спрямованих на керівництво бюджетними ресурсами і відносинами, які виникають у процесі руху бюджетних потоків [2], які розглядають бюджетний

менеджмент, як сукупність взаємозалежних дій, прийомів і методів, які спрямовані на управління бюджетними ресурсами й відносинами, що виникають у процесі руху бюджетних потоків.

Отже, синтез цих двох підходів дозволяє зробити висновок, що бюджетний менеджмент – це сукупність заходів, форм, методів та взаємопов'язаних дій з боку державних органів влади та розпорядників бюджетними коштами направлених на прийняття виважених управлінських рішень щодо акумулювання, розподілу використання бюджетних ресурсів, що виникають у процесі руху бюджетних коштів.

Узагальнення теоретичних підходів до розуміння поняття «бюджетна система» різними авторами представлено в таблиці 2.

Таким чином, проаналізувавши різноманітні підходи до трактування сутності бюджетної політики, можна зробити висновки, що дана дефініція може бути визначена наступним чином. Під бюджетною політикою слід розуміти сукупність цілей, завдань, рішень та заходів держави (в особі органів державної влади і місцевого самоврядування) з приводу визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин та засобів бюджетної тактики організації та використання бюджетних ресурсів, регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом з метою забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства та реалізації завдань економічної політики в країні.

Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності поняття «бюджетний процес» різними авторами представлено в таблиці 3.

Проаналізувавши різноманітні підходи до трактування сутності поняття «бюджетний процес», бюджетний процес можна визначити, як регламентовану діяльність уповноважених на основі норм бюджетного права органів державної влади та місцевого самоврядування зі складання, розгляду, затвердження й виконання бюджету, з метою

Таблиця 1

Узагальнення теоретичних підходів до трактування поняття «бюджетний менеджмент»

№ з/п	Автор/джерело	Визначення
1	Клець Л. Є. [1]	Бюджетний менеджмент – це сукупність заходів, форм і методів діяльності органів державного управління щодо формування, розподілення, витрачання бюджетних коштів із застосуванням контрольних дій на всіх стадіях бюджетного процесу;
2	Панкевич Л. В., Зварич М. А., Могиляк П. Я., Хомічак Б. І. [2]	Бюджетний менеджмент – це сукупність взаємопов'язаних дій (управлінських функцій), прийомів, методів, спрямованих на керівництво бюджетними ресурсами і відносинами, які виникають у процесі руху бюджетних потоків. Бюджетний менеджмент повинен дати відповідь на питання: як ефективно керувати цим рухом і відносинами. Бюджетний менеджмент – це один із напрямків фінансового менеджменту;
3	Миронова Т. Л., Добровольська О. П., Процай А. Ф., Колодій С. Ю. [3]	Бюджетний менеджмент – це сукупність взаємозалежних дій, прийомів і методів, які спрямовані на управління бюджетними ресурсами й відносинами, що виникають у процесі руху бюджетних потоків.

Узагальнення теоретичних підходів до розуміння поняття «бюджетна політика»

№ з/п	Автор/джерело	Визначення
Бюджетна політика як діяльність державних органів влади		
1	Юрій С. І., Федосов В. М. [4]	Бюджетна політика – діяльність держави з використання бюджетних відносин для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства;
2	Юрій С. І., Дем'янишин В. Г., Кириленко О. П. [5]	Бюджетна політика – діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин та засобів бюджетної тактики для їх досягнення і застосування;
3	Опарін В. М., Малько В. І., Кондратюк С. Я., Коломієць Г. Б. [6]	Бюджетна політика – діяльність держави у галузі формування і використання бюджетних коштів, яка спрямована на підтримання високого рівня зайнятості, стабільної економіки, зростання валового внутрішнього продукту;
4	Чала Н. Д., Лазоренко Л. В. [7]	Бюджетна політика – це сукупність заходів держави з організації та використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного і соціального розвитку;
5	Пасічник Ю. В. [8]	Бюджетна політика – сукупність заходів держави з організації та використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного і соціального розвитку. Розробляється бюджетна політика органами влади – законодавчою, виконавчою відповідного рівня із залученням фахівців – науковців, практиків як вітчизняних, так і зарубіжних;
6	Грязнова А. Г. [9]	Бюджетна політика – це сукупність заходів, рішень, які приймаються і здійснюються органами законодавчої та виконавчої влади, і пов'язані з визначенням основних напрямів розвитку бюджетних відносин і виробленням конкретних шляхів їх використання в інтересах громадян, суспільства і держави; Бюджетна політика – сукупність заходів держави щодо організації формування та використання бюджетних коштів для забезпечення економічного та соціального розвитку відповідної території;
	Огонь Ц. Г. [10]	Бюджетна політика – цілеспрямована діяльність держави (в особі органів державної влади і місцевого самоврядування) відносно регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом, а також використання бюджетної системи для реалізації завдань економічної політики в країні;
	Загорський В. С. [11]	Бюджетна політика – цілеспрямований комплекс дій державної влади стосовно формування, реалізації та управління бюджетним процесом;
	Іванова Н. Г. [12]	Бюджетна політика – сукупність цілей, завдань, рішень та заходів, що приймаються і здійснюються органами влади у сфері бюджетних відносин;
	Булгакова С. О., Базанова Н. В., Єрмошенко Л. В., Сушко Н. І. [13]	Бюджетна політика – це цілеспрямована діяльність держави (в особі органів державної влади і місцевого самоврядування) щодо регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом, а також використання бюджетної системи для реалізації завдань економічної політики в країні;
Бюджетна політика як сукупність пріоритетів та напрямів розвитку		
10	Єрмошенко М. М., Єрохін С. А., Плужников І. О. [14]	Бюджетна політика – це системна сукупність пріоритетів (національних інтересів), наукових підходів і конкретних заходів щодо цілеспрямованої діяльності держави з регулювання бюджетного процесу і використання бюджетної системи для розв'язання економічних та соціальних завдань країни;
11	Лисяк Л. В. [15]	Бюджетна політика – головний важіль визначення основних напрямів впливу державних та регіональних (місцевих) органів влади на досягнення збалансованого розвитку суспільства, що відображає суспільно-економічні відносини між людьми у процесі розподілу і перерозподілу ВВП, вироблення, розподілу, споживання суспільних благ і послуг та регулювання соціально-економічних процесів з метою задоволення потреб і розв'язання різноманітних проблем суспільства на основі сталого розвитку.
12	Чугунов І. Я. [16]	Бюджетна політика формується у ході процесу, вона передбачає визначення цілей і завдань у галузі фінансів, розробку механізму мобілізації грошових коштів до бюджету, вибір напрямків використання грошових засобів, управління фінансами у бюджетній сфері, організацію за допомогою фінансово-бюджетних інструментів регулювання економічних і соціальних процесів;
Бюджетна політика як організаційно-фінансова категорія		
	Ковалева Т. М., Барулин С. В. [17]	Бюджетна політика – це організаційно-фінансова категорія, що розкриває її сутність як науки та управлінської діяльності;
14	Комягин Д. Л. [18]	Бюджетна політика – система форм і методів мобілізації фінансових ресурсів та їх розподілу і являє собою цілісну єдність формування і використання коштів бюджетів усіх рівнів, яка реалізує стратегічні цілі державної економічної політики;

забезпечення економічної і соціальної стабільності держави та є інструментом стабілізації економіки і засобом контролю за розподілом і перерозподілом бюджетних коштів держави.

Аналіз теоретичних підходів до визначення сутності поняття «управління бюджетом» свідчить про набагато нижчу дискусійність даного поняття в економічній літературі. Серед існуючих підходів, визначення категорії «управління бюджетом» розглядається С. М. Фроловим, Є. О. Балацьким та М. А. Деркач [29] у роботі «Науково-методичні засади розвитку інституціональної складової бюджетного менеджменту». Так під управлінням бюджетом дані автори розуміють цілеспрямований вплив фінансових органів держави на бюджетні відносини, що виникають у процесі формування та використання фінансових ресурсів.

У свою чергу Л.В. Панкевич розглядає систему управління, як комбінацію двох складових: сукуп-

ності органів управління та етапів і методів управлінської діяльності в бюджетному процесі [30].

У роботі [31] зазначається, що невід'ємною частиною системи бюджетного управління є бюджетний процес, який включає наступні етапи: бюджетного прогнозування (прогноз економічного розвитку держави); планування бюджету (складання і затвердження бюджету); виконання бюджету (забезпечення наповнення і витрат бюджету); контроль бюджету (фінансовий аудит і аудит ефективності управління бюджетом); аналіз бюджету (порівняння бюджетного плану зі звітом про виконання бюджету, аналіз результатів).

Дефіцит уваги до формування понятійного апарату у системі управління бюджетом послужив причиною того, що у багатьох вітчизняних дослідженнях практично не робиться розмежування між «бюджетним менеджментом» і «управлінням

Таблиця 3

Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності поняття «бюджетний процес»

№ з/п	Автор/джерело	Визначення
Бюджетний процес як регламентована нормами права діяльність		
1	Юхименко П. І., Федосов В. М., Юрій С. І. [19]	Бюджетний процес – регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за цим процесом, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України;
2	Стойко О. Я., Дема Д. І. [20]	Бюджетний процес – це регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за цим процесом, підготовкою і затвердженням звітів про виконання бюджетів, що входять до бюджетної системи України;
3	Василик О. Д. [21]	Бюджетний процес – це сукупність дій уповноважених на основі норм бюджетного права органів державної влади та місцевого самоврядування зі складання, розгляду, затвердження й виконання бюджету, а також зі складання, розгляду і затвердження звіту про його виконання;
4	Поляк Г. Б. [22]	Бюджетний процес – це сукупність дій виконавчих і представницьких органів влади щодо розробки та здійснення фінансово-бюджетної політики та управління бюджетною системою;
Бюджетний процес як порядок складання бюджету		
5	Лондар С. Л., Тимошенко О. В. [23]	Бюджетний процес – це регламентований законом порядок складання, розгляду та затвердження бюджетів, їх виконання і контролю за їх виконанням, затвердження звітів про виконання бюджетів, що входять до бюджетної системи України;
6	Бюджетний кодекс України [24]	Бюджетний процес – регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства;
7	Smith Robert W., Lynch Thomas D. [25]	Бюджетний процес – це процес, за допомогою якого уряд створює і затверджує бюджет.
8	Віхров О. П., Ніщимна С. О. [26]	Бюджетний процес – це процес прийняття закону про державний бюджет;
9	Опарін В. М., Малько В. І., Кондратюк С. Я., Коломієць Г. Б. [27]	Бюджетний процес – це організація і порядок складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету;
10	Розпутенко І. В. [28]	Бюджетний процес – це формування, затвердження та виконання бюджету, в якому закладається стратегія економічної і соціальної політики, інструмент стабілізації економіки, засіб контролю державних видатків;
Бюджетний процес як економічне явище		
11	Юрій С. І., Дем'янишин В. Г., Кириленко О. П. [5]	Бюджетний процес – це таке універсальне економічне явище, у якому відображаються всі бюджетні відносини, виявляються їхні позитивні і негативні якості, рівень впливу цих відносин на розвиток економіки, соціально-культурної сфери, добробут населення;

бюджетом». Наслідком цього є неоднозначність розуміння даних дефініцій і виникнення труднощів з їх практичним застосуванням.

Якщо бюджетний менеджмент – це сукупність заходів, форм, методів та взаємопов'язаних дій з боку державних органів влади та розпорядників бюджетними коштами направлених на прийняття виважених управлінських рішень щодо акумулювання, розподілу використання бюджетних ресурсів, що виникають у процесі руху бюджетних коштів. То система управління бюджетом – це комплексна система фінансових відносин, яка забезпечує цілеспрямований вплив органів бюджетного регулювання на бюджетні відносини з приводу формування та використання за допомогою бюджетного механізму бюджетних ресурсів та забезпечує досягнення цілей бюджетної політики держави шляхом прийняття виважених управлінських рішень.

Висновки з проведеного дослідження.

Функціонування ефективної системи управління бюджетом та, як результат, формування високих темпів економічного зростання і забезпечення стабільного економічного розвитку України та окремих областей у стратегічній перспективі її розвитку можливе за умови чіткого розуміння ключових категорій, що використовуються для формування комплексних підходів для забезпечення функціонування системи управління бюджетом.

Управління бюджетом здійснюється через бюджетний механізм і його елементи: бюджетне планування, організацію, регулювання і контроль.

Формування ефективної системи управління бюджетом – невід'ємна частина процесу становлення держави, її ринкової економіки, відкритого суспільства і в цілому стратегії управління фінансами. Концентрація великих грошових коштів у бюджеті сприяє формуванню єдиної фінансово-бюджетної політики органів влади і управління, забезпечує можливість фінансування найважливіших суспільних потреб. Питання вдосконалення системи управління бюджетом є особливо актуальними в умовах розвитку ринкових відносин.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Клець Л. Є. Бюджетний менеджмент. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 640 с.
2. Бюджетний менеджмент: Навч. посіб. / Л. В. Панкевич, М. А. Зварич, П. Я. Могиляк, Б. І. Хомічак. – К.: Знання, 2006. – 293 с.
3. Миронова Т. Л. Управління розвитком регіону / Т. Л. Миронова, О. П. Добровольська, А. Ф. Процай, С. Ю. Колодій // Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 328 с.
4. Фінанси: підручник / ред.: С. І. Юрій, В. М. Федосов. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

5. Бюджетна система: підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 624 с.

6. Бюджетна система: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – 2-ге вид., перероб. і доп. / В. М. Опарін, В. І. Малько, С. Я. Кондратюк, Г. Б. Коломієць. – К.: КНЕУ, 2002. – 336 с.

7. Бюджетний менеджмент прикордонних територій (теорія і практика): навчальний посібник / С. М. Фролов, І. Д. Скляр. – Суми: Сумський державний університет, 2012. – 340 с.

8. Пасічник Ю. В. Бюджетна система: навчальний посібник / Ю. В. Пасічник. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Знання, 2008. – 670 с.

9. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Под общ. ред. А. Г. Грязновой. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 650 с.

10. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: моногр. / Ц. Г. Огонь. – К.: КНТЕУ, 2003. – 580 с.

11. Загорський В. С. Фінанси: підручник – Видавництво: Знання – Київ – 2008 – 248 с.

12. Иванова Н. Г. Региональная бюджетная политика: теория, законодательство, практика / Н. Г. Иванова. – СПб.: СПб ГУЭФ, 2002. – 167 с.

13. Булгакова С. О. Казначейська система виконання бюджету / С. О. Булгакова, Н. В. Базанова, Л. В. Ермошенко, Н. І. Сушко та ін. – К.: КДТЕУ, 2000. – 249 с.

14. Віхров О. П. Фінансове право: Конспект лекцій / О. П. Віхров, С. О. Ніщимна // Чернігів: ЧДІЕУ. 2002. – 280 с.

15. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: [моногр.] / Л. В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.

16. Чала Н. Д. Бюджетна система: Навч. посіб. / Н. Д. Чала, Л. В. Лазоренко. – К.: Знання, 2010. – 223 с.

17. Ковалева Т. М. Бюджет и бюджетная политика в Российской Федерации / Т. М. Ковалева, С. В. Барулин. – 2-е изд. – М.: Кнорус, 2006. – 208 с.

18. Комягин Д. Л. Словарь бюджетных терминов / Д. Л. Комягин // Право и экономика. – 1997. – № 23-24. – С. 43-46.

19. Юхименко П. І. Теорія фінансів: Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

20. Стойко О. Я. Фінанси: навч. посіб. / О. Я. Стойко, Д. І. Дема; за ред. О. Я. Стойка. – К.: Алерта, 2014. – 432 с.

21. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС. – 2000. – 416 с.

22. Бюджетная система Российской Федерации / [под. ред. Г. Б. Поляка]. – М.: Ювита- Дана, 1999. – 550 с.

23. Лондар С. Л. Фінанси: навчальний посібник / С. Л. Лондар, О. В. Тимошенко. – Вінниця: Нова книга, 2009. – 384 с.

24. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] // Кодекс від 08.07.2010 № 2456-VI. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> – Назва з екрана.

25. Smith Robert W. Public Budgeting in America. 5th ed. / Smith, Robert W., Thomas D. Lynch // Upper Saddle River. – NY: M.E. Pearson Prentice Hall. – 2003.

26. Віхров О. П. Фінансове право: Конспект лекцій / О. П. Віхров, С. О. Ніщимна // Чернігів: ЧДІЕУ. 2002. – 280 с.

27. Бюджетна система: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – 2-ге вид., перероб. і доп. / В. М. Опарін, В. І. Малько, С. Я. Кондратюк, Г. Б. Коломієць. – К.: КНЕУ, 2002. – 336 с.

28. Розпутенко І. В. Бюджетний процес / І. В. Розпутенко – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – 60 с.

29. Фролов С. М. Науково-методичні засади розвитку інституціональної складової бюджетного менеджменту / С. М. Фролов, Є. О. Балацький,

М. А. Деркач // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Суми, 2011. – Вип. 32. – С. 325-332.

30. Бюджетний менеджмент: Навч. посіб. / Л. В. Панкевич, М. А. Зварич, П. Я. Могиляк, Б. І. Хомічак. – К.: Знання, 2006. – 293 с.

31. Бюджетне планування як елемент управління бюджетом / І. С. Микитюк // Економічний вісник університету. – 2014. – Вип. 22(1). – С. 230-234. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2014_22%281%29_43

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ МІЖ ПОДАТКОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ІНШИМИ СКЛАДОВИМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

THE RELATIONSHIP BETWEEN TAX SECURITY AND OTHER ELEMENTS OF FINANCIAL SECURITY

У статті розглянута взаємодія податкової безпеки з іншими складовими фінансової безпеки. Виявлено, що фінансовий стан однієї складової напряму залежить від стану іншої та впливає на загальну фінансову безпеку. Всі вони базуються на єдиній економічно-політичній основі суспільства, сталих засадах фінансової політики, які реалізуються через фінансову систему. Зроблено висновок, що для забезпечення ефективних трансформацій, потрібно знайти механізм, який дозволить досягти фінансової стабільності усіх секторів економіки та сприятиме економічному зростанню.

Ключові слова: безпека, складові фінансової безпеки, фінансова безпека, податкова безпека, податки

В статье рассмотрено взаимодействие налоговой безопасности с другими составляющими финансовой безопасности. Выявлено, что финансовое состояние одной составляющей напрямую зависит от состояния другой и влияет на общую финансовую безопасность. Все они базируются на единой экономическо-политической основе общества, устоявшихся началах финансо-

вой политики, которые реализуются через финансовую систему. Сделан вывод, что для обеспечения эффективных трансформаций, нужно найти механизм, который позволит достичь финансовой стабильности всех секторов экономики и будет способствовать экономическому росту.

Ключевые слова: безопасность, составляющие финансовой безопасности, финансовая безопасность, налоговая безопасность, налоги.

The article studies the interaction of the tax security with other components of financial security. Revealed that the financial state of a component depends directly on the others and affect the overall financial security. All of them are based on a single economic and political basis of society, sustainable principles of fiscal policy, implemented through the financial system. It was concluded that to get an effective transformation, there is a need to find a mechanism that will achieve the financial stability of all sectors of the economy and lead to the economic growth.

Key words: security, components of financial security, financial security, tax security, taxes.

УДК 336.22

Голіков С.С.

аспірант кафедри фінансів
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Основою для забезпечення соціально-економічного зростання, розвитку виробництва та поліпшення добробуту населення є зміцнення та оновлення фінансової системи. Вона є так званим «мозком» економіки [2, с. 5]. Для успішної реалізації цієї мети необхідно розробити та реалізувати комплексну програму оздоровлення фінансів, яка буде враховувати інтереси держави, домогосподарств та населення. Крім того не потрібно нехтувати особливостями функціонування складових фінансової системи, які є не лише взаємов'язаними, але й взаємозалежними. Фінансовий стан однієї складової напряму залежить від стану іншої та на загальну фінан-

сову безпеку. Всі вони базуються на єдиній економічно-політичній основі суспільства, сталих засадах фінансової політики, які реалізуються через фінансову систему [6, с. 93].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість досліджень присвячена проблемам взаємозв'язку між різними складовими фінансової безпеки, проте, недостатня увага приділяється впливу податків у кожній складовій фінансової безпеки.

Переважна більшість вчених акцентують свої дослідження на рівні підприємства, тобто на мікрорівні. Тому необхідне подальше дослідження взаємозв'язку податкової безпеки із кожною із

складових. Суред вітчизняних науковців слід відзначити О. Баранецьку [1], О. Барановського [2], Ю. З. Варналія [3], Ю. Іванова [7], С. Гасанова [4], В. Загорського [6], С. Кульпінського [8]; серед зарубіжних авторів – О. Ареф'єва, В. Кашин, В. Пономарьова, В. Сенгачов, Д. Тихонова та ін.

Постановка завдання. Дослідити вплив кожної складової фінансової безпеки на податкову безпеку. Для цього необхідно проаналізувати кожну складову та виявити взаємопов'язані проблеми з податковою безпекою.

Виклад основного матеріалу. Тенденція взаємодії між складовими фінансової сфери, які останнім часом носять мінливий характер та мають непередбачуваність наслідків для національної економіки, зумовлює наявність їх впливу на макроекономічну ситуацію в державі. На сьогодні очевидно, що необхідно реформувати та модернізувати специфіку роботи усіх сфер народогосподарського комплексу України та інших секторів господарства, які опинилися під впливом внутрішніх та зовнішніх загроз на межі глибоких деформацій. Таким чином, щоб забезпечити ефективні трансформації, потрібно знайти механізм, що дозволить досягти фінансової стабільності всіх секторів економіки та сприятиме економічному зростанню.

Природно, що для досягнення ефективних трансформацій необхідно змінити вектор бюджетних та податкових реформувань [6, с. 90]. Основна суть полягає у поєднанні державних видатків із інструментами податкової політики [4, с. 25-27], що і сприятиме податковій безпеці держави. Проте, немаловажливий вплив мають й інші складові фінансової безпеки такі, як бюджетна, грошово-кредитна, валютна, інвестиційна, боргова, банківська безпека, фондова та страхова безпека.

Гарантування безпеки держави, регіонів та суб'єктів господарювання є однією з найважливіших умов розвитку суспільства, у той час, як поняття безпека під впливом трансформації організаційно-правових форм власності перемістилося з площини державних інтересів у площину реальної економіки, де торкається рівнів регіону та суб'єктів господарювання, що зумовлює необхідність дослідження актуальних питань та проблем децентралізації, без функціонування яких не можна досягти державної безпеки.

Найбільш узагальнюючий макроекономічний показник, який показує ступінь розвитку економіки у регіонах, є внутрішній регіональний продукт, який має дорівнювати валовому внутрішньому продукту [3]. Проте, якщо ВВП розраховується виробничим методом та є збалансованою величиною з його фактичним використанням домогосподарствами, державними органами, чистим експортом та інвестицій, а вироблений ВРП може не співпадати із фактичним його використанням через явище міжбюджетного перерозподілу [12]. Така проблема

є нагальною та її необхідно вирішувати державі, так як дані невідповідності у розвитку регіонів іноді необґрунтовані та не має суттєвих передумов для нерівномірного соціально-економічного розвитку регіонів України.

Задля гарантування податкової безпеки держави необхідно ефективно наповнювати бюджет країни для можливого фінансування видаткової частини, яка полягає у сплаті платниками податків за суспільні блага. Таким чином, рівень податкової безпеки держави залежить напряму від діяльності платників податків, дотримання законодавчо-визначених норм по сплаті податків та зборів.

Задля збільшення податкових надходжень до бюджету потрібно не лише, щоб розширювалося виробництво, але й зростала кількість працюючих та підвищувалася їх оплата праці, зростала ефективність діяльності підприємств та їх прибутки, яка є ще недостатньою на сьогоднішній день, через що бюджет недоотримує щороку мільярди гривень. Згідно статистичних даних, 31,9% підприємств в Україні є збитковими (сума збитків за 2015 рік – 230,6 млрд грн, за 2014 рік – 37,7% збитковості або 389,1 млрд грн).

Присутність такої збитковості у підприємствах призводить не лише до недоотримання коштів до бюджету, але й забезпечує відсутність самофінансування [6, с. 111]. Проте, в умовах сьогоднішнього, багато підприємств ховають свої прибутки у тіні, а інвестування за рахунок нечистих грошей дає їм можливість швидко наростити виробничі темпи, що позбавляє чесний бізнес конкурентних переваг. Такі процеси супроводжуються пониженими прибутками чесного бізнесу та меншими податками до бюджету. Крім того, існує також корпоративне відмивання грошей, коли прибутки використовуються з метою самофінансування, виплати зарплат співробітникам, на виплату кредитів, що складає більше 7% неплатежів підприємств до бюджету [10, с. 34].

Крім того, через нереєстрацію великої кількості підприємств, несплата ними податків, виплата заробітної плати у конвертах – це величезні втрати не лише для бюджету, але й для пенсійного та страхового фондів. Проблема із дефіцитом грошового забезпечення пенсійного фонду є дуже гостра в умовах демографічних проблем таких, як вимирання нації, зменшення народжуваності, збідніння населення, еміграційних процесів, що негативно позначається на фінансовій та податковій безпеці держави.

Тому слід детінізувати економіку, що дозволить підвищити рівень легітимності бізнесу та сприятиме тенденції до збільшення податкових відрахувань у бюджет, що у перспективі покращить стан податкової безпеки держави. А зміни, які слід провести у державних фінансах у частині нормативного та правового забезпечення діяльності гос-

подарств, буде стимулом для домогосподарств здійснювати відкриту підприємницьку діяльність.

Існує також прямий зв'язок між домогосподарствами та дохідною частиною бюджету, оскільки до бюджету надходять кошти від сплати наступних податків: податку на доходи фізичних осіб та відрахувань із заробітної плати. Беручи до уваги факт, що середня зарплата в Україні знаходиться на досить невисокому рівні [11], і у 2015 році підвищилася лише у 1,2 рази (4482,35 грн у 2016 році та 3661,41 грн у 2015 році), то існує проблема недоотримання коштів до бюджету через трудову міграцію населення з метою пошуку кращого рівня оплати праці для забезпечення проживання.

Проте, слід зважати на той факт, що трудова міграція за кордон є значно вищою за статистичну, оскільки значна частина мігрантів працює тимчасово або неофіційно. Тому велика частина цих доходів не враховується і з них не сплачуються податки та відрахування.

Населення має усвідомити про необхідність податків для поліпшення загального соціально-економічного становища та соціального добробуту [7]. Тому необхідно поєднувати заходи з реформування системи оподаткування та усвідомлення необхідності обов'язково проводити податкові платежі має призвести до підвищення загального рівня податкової безпеки держави.

На сьогодні Національний банк України є одним із учасників бюджетного процесу та тим органом, який проводить фінансування дефіцитів державного бюджету. Хоча скорочення дефіциту таким способом є небезпечним та небажаним, бо внаслідок цих дій зростає інфляція. На жаль, цей метод державного впливу на дефіцит бюджету нерідко використовується в Україні.

Якраз при появі інфляції можна прослідкувати зв'язок між податковою політикою та інфляцією [2, с. 115]. Це виявляється в тому, що інфляція створює економіку та створює можливість виникнення інтересу інфляційної зацікавленості. До виявів такої поведінки можна віднести переорієнтацію податкової політики до вирішення податкових проблем завдяки інфляційному процесу.

Зазвичай при стійкій інфляції з'являється інфляційний податок, він використовується керівництвом держави задля фінансування дефіциту бюджету та виникає через експансіоністську монетарну та податкову політики [3]. Для запровадження інфляційного податку непотрібно запровадження законів чи податкових інспекцій. Інфляційний податок сплачують домогосподарства при зростанні загальних цін, коли вони витрачають все більше грошових ресурсів. За інфляційного податку зазнають збитків ті, хто має фіксовані доходи. Звичайно, інфляція деструктивний характер для ринкового механізму, ціни втрачають звання носія об'єктивної інформації, а суб'єкти

ринку вже не можуть при таких умовах приймати адекватні рішення. Це є описання економічних втрат. Більш деструктивними є соціальні наслідки інфляції. Всі соціальні виплати (пенсії, індексація зарплати працівникам державних установ) повністю залежні від інфляції. Звичайно, краще щоб вона була низькою. Також слід враховувати, що при рості інфляції ростуть і ціни на всі товари та послуги, а усілякі надбавки та виплати суб'єкти домогосподарств отримують згодом через інфляцію [1, с. 17-18].

Тому необхідно дотримуватися оптимального та контрольованого рівня інфляції, за якого буде можливість подолання ринкових деформацій та формування необхідної дохідної частини бюджету, необхідної для виконання покладених на державу функцій. У той же час підтримка стабільності цін та податкової збалансованості є найефективнішими способами розвитку економіки, що сприятиме досягненню податкової безпеки держави.

Здатність у повному обсязі обслуговувати та погашати державний борг є одним із основних показників стабільності фінансової системи країни, що закріплює за державою статус надійного партнера-позичальника та відчиняє можливості до нових запозичень на ще вигідніших умовах [3]. Таким чином проблема дотримання боргової безпеки є дуже актуальною, адже це є одним із визначальних чинників здорового макрофінансового становища держави.

При перевищенні гранично-допустимого обсягу боргу можуть виникнути проблеми здатності держави виконувати власні зобов'язання перед кредиторами у повній мірі. За 2016 рік найбільші борги [14] у Японії (250,40% ВВП), Греції (179,00% ВВП), Лівія (139,00% ВВП), Італія (132,00% ВВП), США (104,17% ВВП), Великобританія (89,30% ВВП), Угорщина (74,10% ВВП), Німеччина (68,30%) Польща (54,40%). В Україні цей показник становив на 31.12.2016 80,97% ВВП.

Як бачимо, в Україні борг значний, але не критичний. Наявність критичного рівня боргу є загроза для податкової безпеки держави, оскільки рівень боргу завжди збільшується швидшими темпами, ніж номінальний ВВП, тому уряду країни-боржника необхідно постійно виділяти значну частину коштів не лише для погашення відсотків, але й тіла по боргу. Ці додаткові витрати зменшують загальну базу видатків, які зазвичай повністю розписані під необхідні проекти у держави.

Важливим аспектом проблем державного боргу є раціональне та ефективне використання зовнішніх запозичень [7]. Адже зовнішні позики необхідно направляти на такі потреби, як зменшення бюджетного дефіциту, збільшення золотовалютного резерву, стабілізація фінансового сектору, рефінансування тощо. Грошові кошти із зовнішніх запозичень нерідко закладаються у бюджеті, тому

при несвоєчасному, неповному виконанні бюджету або неотриманні позик є ймовірність виникнення загроз для бюджетних, інфляційних, валютних безпек держави. Крім того, вони можуть пригальмувати низку важливих державних програм, погіршити стан платіжного балансу. Також це може сповільнити та поставити під сумнів можливість реалізації проектів з випуску державних єврооблігацій та негативно вплинути на бажанні іноземних інвесторів вкладати кошти в економіку України. З іншої сторони, заподіяна шкода від нераціонального та неефективного використання запозичених коштів може принести ще більшу шкоду, ніж цілком відсутність запозичень [2, с. 272].

Гарантом безпеки та розвитку держави є гроші іноземних інвесторів. Їх постійному збільшенню та ефективному використанню має сприяти монетарна, податкова, інвестиційна, митна політики держави. Основним критерієм оцінки інтересу іноземних інвесторів до залучення коштів у певну галузь є врегульоване законодавчо-правове поле.

Крім того, для отримання позитивних тенденцій у інвестиційній діяльності необхідно мати сприятливий податковий клімат в державі: допустимий рівень дефіциту бюджету та прийнятне боргове навантаження на бюджет [3]. Адже будь-який іноземний інвестор та кредитор сприймає високий рівень боргу, як показник неефективного управління та неадекватної фінансової політики позичальника. Тому, поки податковий клімат не буде сприятливим, Україну і надалі будуть розглядати, як надзвичайно ризикову для інвестування. Таким чином, у разі розвитку сприятливого інвестиційного клімату з мінімальним ризиком для інвесторів та кредиторів, регульованість їх правового захисту зробить можливим не тільки збільшити інвестиційні потоки до України, але й стане гарним індикатором розбудови ринкової інфраструктури. Це зміцнить державний ринок цінних паперів, що у свою чергу покращить податковий та бюджетний стан. Крім того, покращений стан інвестиційної безпеки за умови сприятливого інвестиційного клімату дозволить залучити гроші українського походження, які наразі осідають на офшорних рахунках, що буде необхідно для покращення економічного становища країни [2, с. 363].

Для того, щоб збільшити інвестиційну привабливість України як країни-донора, необхідно підвищувати податкову консолідацію та оздоровлювати банківську безпеку. Так згідно із статистичними даними, найбільша кількість інвестицій з України йде у Кіпр – 89,9% загального обсягу інвестицій (5930,5 млн дол. США), Російської федерації – 2,2% (144,2 млн дол. США), Латвія – 1% (67 млн дол. США).

Підсумовуючи усе вищавказане, можемо стверджувати про наявність тісного взаємозв'язку між податковою та інвестиційними безпеками.

По-перше, привабливість у податковому аспекті дозволить залучати інвестиції до всіх сфер економіки та в той же час втримувати відтік капіталу до офшорних фондів та іноземних держав. Що у свою чергу збільшить виробничий та податковий потенціал української економіки, збільшивши надходження до бюджету. По-друге, при залученні прямих іноземних інвестицій зменшується необхідність у зовнішніх запозиченнях та полегшується тягар зовнішньої заборгованості та в окремих випадках може принести доходи до бюджету.

Іншими важливими загрозами на нинішньому етапі розвитку держави, що негативно впливають на податкову безпеку держави та суспільства, є низький рівень грошово-кредитної та валютної безпеки [3]. Зростаюча «доларизація» економіки держави є одним із виявів цієї проблеми. Її суть полягає у витісненні більш сильною іноземною валютою української гривні. Причинами цього явища є недосконалість законодавства з використання в обороті країни іноземної валюти, низька довіра населення до національної валюти, її регулярна девальвація та інфляційні очікування, слабкий розвиток фондового ринку не дає достатніх можливостей для інвесторів вкладати кошти у гривні, збільшення частки банків з іноземним капіталом, постійні запозичення уряду у іноземних валютах та грошові перекази українських мігрантів з інших країн [5].

В умовах сьогодення через недовіру до банківської системи та загострену кризу спостерігається масове вилучення іноземної валюти з поточних рахунків та збереження валюти на руках у населення. Крім того ще одним негативним наслідком доларизації для національної економіки є зменшений вплив національного банку на монетарну сферу, що у свою чергу обмежує вплив та ефективність грошово-кредитної політики.

Основним завданням грошово-кредитної політики є забезпечення стабільності національної грошової одиниці, проте, задля підвищення конкурентоспроможності економіки та здатності протидіяти зовнішнім загрозам, було прийняте рішення перейти до гнучкого валютного курсу. Такі дії національного банку можна пояснити, оскільки не можна постійно використовувати золотовалютні резерви для підтримки курсу гривні. Останні 15 років в Україні використовувався фіксований обмінний курс, проте, через початок співробітництва з МВФ було прийнято рішення використовувати плаваючий валютний курс та поступово переходити до режиму таргетування інфляції.

Таким чином, серед основних напрямів зміцнення грошово-кредитної та валютної безпеки, є підвищення монетизації економіки, зменшення рівня доларизації національної економіки, підвищення довіри до національної валюти та зменшення частки банків з іноземним капіталом.

Банківський сектор, який є інструментом забезпечення інвестування економіки та кредитування суб'єктів господарювання, потребує суттєвого вдосконалення [3]. З метою подолання величезних банківських деформацій мають бути задіяні як органи державної влади, так і комерційні банки. Вже третій рік поспіль банківська система показує негативні фінансові результати діяльності. У 2009-2011 роки банківська система знаходилася у спаді через світову фінансову кризу, але вже у 2012-2013 роках почала відновлювати свою прибутковість. Проте, у 2014 році через погіршене макроекономічне становище банківський сектор отримав 53 млрд грн збитків у 2014 та 67 млрд грн у 2015 роках. Основною причиною такої збитковості було погіршення становища позичальників банків та їх платіжної дисципліни через різні фактори такі, як зменшення платоспроможного попиту населення, зростання безробіття, досить слабке відновлення розвитку промисловості після тривалого спаду тощо. За 2014-2016 роки з банківської системи України вийшли 82 банки. Позитивним аспектом цього явища є так зване очищення від неефективних, корупційних, непрозорих банківських установ [8, с. 119-120].

Іншим загрозливим чинником є зменшення частки банків з українським капіталом та зростання ваги банків з іноземним капіталом до 56% на 1 жовтня 2016 року. Також відбувається скорочення кредитного портфеля банків (питома вага процентного доходу від надання кредитів за останні 3 роки зменшилася до 68% у 2015 році). Основними стримувальними причинами є зниження ділової активності у корпоративному секторі, зменшення платоспроможного попиту населення, висока привабливість купівлі державних цінних паперів та короткострокових сертифікатів НБУ.

Негативним явищем у функціонуванні банків з позиції податкової безпеки держави є проведення ними готівкових розрахункових операцій [7]. Ці операції не оподатковуються та не відображаються на банківських рахунках. Наразі вже багато країн зменшили рівень корупції шляхом переходу на безготівкові розрахунки. Таким чином всі ділові операції стали контрольовані, проводяться через банки та підлягають оподаткуванню.

З точки зору податкової безпеки держави, необхідно звертати увагу на активне запровадження підтримки банків із великим відсотком проблемних активів [8, с. 118-121]. Поширення рефінансування банків у останні роки вимагає поглибленого наукового дослідження, щоб не допустити виникнення негативних податкових наслідків. Наслідки можуть бути як прямими, та виявлятися одразу після уведення коштів до банківських установ, так і непрямыми, коли результати виявляються через певний час та значно підвищують рівень державного боргу. Таким чином, взаємозв'язок банків-

ської безпеки із податковою безпекою держави є очевидний.

Іншою проблемою, яка має загрозливий характер на соціальне та економічне становище держави та суспільства, є низький рівень страхової безпеки [3]. Всім країнам колишнього СНД властива нереалізованість потенціалу розвитку страхового ринку. Не відстає від цих тенденцій і Україна, страховий ринок якої зазнав суттєвих деформацій у кризовий період. Основними причинами цього є зниження рівня платоспроможного попиту населення на послуги страхових компаній, припинення кредитування банківськими установами та активність страхування державного сектору знизилася через дефіцити Державного бюджету та несвоєчасність його прийняття.

На жаль, наразі підтримка страхування в Україні знаходиться на мінімальному рівні, проте, у сучасних умовах необхідно реформувати та розвивати даний сектор економіки, що зможе стимулювати стійкість стану осіб, економіки та країни.

В Україні існує проблема обмежених ресурсів Пенсійного фонду, яка носить загальнодержавний характер [2, с. 78-83]. Існування цієї проблеми негативно позначається як на дохідній, так і на видатковій частині державного бюджету, оскільки при нестачі коштів у Пенсійному фонді з бюджету шляхом трансфертів перенаправляються кошти, які було заплановано використати на виконання запланованих державою видатків [9, с. 80-84]. Тому необхідно окрім існуючого обов'язкового пенсійного страхування ще запроваджувати обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування. Крім того, розвинутий страховий ринок України дозволить зменшити навантаження на державний та місцеві бюджети, у частині відшкодування при природних або техногенних катастрофах, вирішенні проблем соціального забезпечення шляхом перенаправлення витрати держави на соціальні виплати з коштів державного бюджету до страхових виплат, а справедливе оподаткування страхової справи стане надійним джерелом доходної частини бюджету [13, с. 1-2].

Отже, страховий ринок є перспективним сектором фінансового ринку України, розвиток якого потребує стимулювання з боку держави. Проте, реформи, які запроваджуються в країні лише призводять до його занепаду. Тому замість того, щоб сліпо копіювати зарубіжний досвід, необхідно пристосовуватися до особливостей фінансового ринку України та страхового, зокрема, і впроваджувати свої реформи.

Висновки з проведеного дослідження. У статті досліджені основні проблеми кожної зі складових фінансової безпеки, виявлено, що кожна з них дуже тісно пов'язана з податковою безпекою. Для вирішення проблем необхідно

запроваджувати комплексний підхід, який дозволить виявити низку джерел та факторів, з'ясує сутність кожного ризику та можливі наслідки дії цих ризиків на податкову безпеку країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баранецька О. Вплив інфляційного податку на фіскальну безпеку держави / Ольга Баранецька // Фінансово-економічні проблеми розвитку України в умовах ринку: матеріали другої Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та науковців, м. Рівне, (26-27 лютого 2009 р.). – Рівне: РІ ВМУРОЛ «Україна», 2009. – С. 17-20.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): [монографія] / Барановський О. І. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
3. Варналій З. С. Економічна безпека: навчальний посібник / З. С. Варналій // Знання. – 2009. – 647 с.
4. Гасанов С. С. Бюджетна політика в умовах структурно-інноваційної перебудови національної економіки / С. С. Гасанов // Наукові праці НДФІ. – 2004. – Вип. 6(29). – С. 63.
5. Доценко І. Грошово-кредитна безпека як складова фінансової безпеки держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/4127/1/Dotsenko_statya.pdf
6. Загорський В. С. Бюджетно-податкова система: теорія і практика: [монографія] / Загорський В. С. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2006. – 306 с.
7. Іванов Ю. Б. Податкова безпека: сутність та умови забезпечення / Ю. Б. Іванов, Ю. В. Бережна // Економіка розвитку. – 2010. – 2(54). – С. 9-11.
8. Кульпінський С. В. Фіскальні наслідки державної підтримки проблемних банків / С. В. Кульпінський // Наукові праці НДФІ. – 2009. – № 1(46). – С. 118-125.
9. Островерха Р. Е. Прибуткове оподаткування страхових компаній: досвід та напрямки удосконалення / Р. Е. Островерха // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. – 2009. – 80-84 с.
10. Піщанська В. В. Вплив відмивання брудних грошей на національну фінансову безпеку України [Електронний ресурс] / В. В. Піщанська // Магістеріум. – 2009. – Випуск 35. – Режим доступу: http://www.library.ukma.kiev.ua/elib/Mahisterium/MAG_ISSUE35_2009_economy/08_pishchanska_vv.pdf
11. Показники середніх мінімальних зарплат по Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pensia.ua/ua/baza-znan/pensiyna-enciklopedia/item/485-pokaznyky-serednikh-zarobitnykh-plat-po-ukraini>
12. Ревенко А. Асиметрії регіонального розвитку [Електронний ресурс] / А. Ревенко // Дзеркало тижня. – 2006. – № 18(597). – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2020/53333/>.
13. Сусіденко Ю. В. Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України [Електронний ресурс] / Ю. В. Сусіденко, О. В. Шкрібета. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2010/Economics/76068.doc.htm
14. Country List Government Debt to GDP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tradingeconomics.com/country-list/government-debt-to-gdp>

МОНІТОРИНГ СПОСОБІВ ПРОТИДІЇ УХИЛЕННЮ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ MONITORING OF THE WAYS OF ANTI-TAX EVASION

У статті розглянуто сутність та роль податкових ризиків у системі податкового контролю. Висвітлено фактори впливу на рішення суб'єктів господарювання щодо ухилення від сплати податкових платежів. Проаналізовано рівень податкового навантаження в Україні та визначено чинники його варіації за останні шість років. Систематизовано переваги та недоліки способів протидії ухиленню від оподаткування. На базі зарубіжного досвіду запропоновано напрями мінімізації явищ ухилення від оподаткування в Україні.

Ключові слова: фінансова політика, податкова система, податкове навантаження, податковий контроль, ухилення від оподаткування, горизонтальний моніторинг.

В статье рассмотрено сущность и роль налоговых рисков в системе налогового контроля. Показаны факторы влияния на решения субъектов предпринимательской деятельности касательно уклонения от уплаты налоговых платежей. Проанализировано уровень налоговой нагрузки в Украине, определено факторы его изменения за

остальные шесть лет. Систематизированы преимущества и негативные стороны способов борьбы с уклонением от налогообложения. На основе зарубежного опыта предложены способы минимизации явлений уклонения от уплаты налоговых платежей в Украине.

Ключевые слова: фискальная политика, налоговая система, налоговая нагрузка, налоговый контроль, уклонение от налогообложения, горизонтальный мониторинг.

The article deals with the enrichment research concepts and categories of the tax control system and minimizing tax risks. The factors of influence on the decision of business entities concerning tax evasion are paid out. The level of tax burden in Ukraine is analyzed and the factors of its variation over the past six years have been determined. The advantages and disadvantages of methods of combating tax evasion are systematized. On the basis of foreign experience, the directions of minimization of tax evasion phenomena in Ukraine are proposed.

Key words: fiscal policy, tax system, tax, tax control, tax evasion, horizontal monitoring.

УДК 336.22

Гуцул І.А.

к.е.н.,

старший викладач кафедри податків

та фінансової політики

Тернопільський національний

економічний університет

Постановка проблеми. Створення надійної економічної системи, як фундаменту успішного функціонування будь-якої країни та її громадян, зміни у сфері оподаткування, вчасне та в повному обсязі поповнення фінансовими ресурсами усіх рівнів бюджетної системи країни неможливе без сформованого та ефективного механізму податкового контролю.

Здійснення податкового контролю – складний процес, який регулюється не лише нормами Податкового кодексу України, а й іншими нормативно-правовими актами як у сфері регулювання податкових правовідносин, так і в інших сферах. Від ефективності організації контрольної роботи фінансових органів залежить стан бюджету, що безпосередньо впливає на стан економіки і рівень життя суспільства. Тому створення ефективної системи контролю за сплатою податкових платежів до бюджету повинно обов'язково входити до основних завдань соціально-економічної політики держави.

Сьогодні організація та діяльність фінансової служби зорієнтована на стандарти європейських держав. Тому на податковий контроль, крім аналізу дотримання податкового законодавства, покладено виконання таких завдань, як оцінка рівномірності розподілу податкового навантаження в економіці, правомірності надання податкових пільг, розробка та стабілізація прозорого законодавства, що сприятиме детінізації економіки та легалізації доходів фізичних та юридичних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні детермінанти проблематики протидії ухиленню від оподаткування дослі-

джували у своїх працях такі науковці та фахівці, як: А. Бойко, З. Варналій, О. Десятнюк, Ю. Іванов, А. Крисоватий, А. Нікітішин, Л. Тарангул, І. Таранов, М. Флейчук, І. Шавло та багато ін. Проте, зважаючи на дифузійну дестабілізуючих чинників у фінансовій політиці України та низький рівень конкурентоспроможності національної податкової системи, сьогодні проблематика протидії ухиленню від оподаткування є актуальною та потребує ґрунтовніших наукових досліджень.

Постановка завдання. Мета стаття полягає в окресленні способів протидії ухиленню від оподаткування, які враховуватимуть сучасний стан імплементації податкових реформ, динаміку змін індикаторів податкового навантаження та зарубіжну специфіку боротьби з податковими порушеннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим засобом підвищення ефективності контролю за порушеннями податкового законодавства, вдосконалення процесу податкового аудиту в Україні повинен стати моніторинг способів протидії ухиленню від оподаткування. З метою встановлення партнерських відносин між фінансовими органами і платниками податків (клієнтами) на принципах добросовісності, неупередженості та прозорості, необхідно провести кардинальні зміни в обслуговуванні клієнтів. При цьому повинна відбутися зміна пріоритету фінансової функції шляхом здійснення постійного моніторингу клієнта. Важливу роль у цьому контексті відіграє моніторинг податкових ризиків, що дозволяє постійно спостерігати за діяльністю клієнта та проводити її

аналіз на підставі максимально повної інформації, яку можна отримати без додаткового втручання в діяльність підприємства.

На сучасному етапі фіскальним органам необхідно досягти попередження фактів неплатоспроможності та ухилення від сплати податків суб'єктами підприємницької діяльності, а також забезпечити добровільну сплату ними податкових зобов'язань. Податкові ризики представляють собою один із інструментів для здійснення цих завдань. Автоматизація процесу моніторингу податкових ризиків дозволить мінімізувати вплив суб'єктивного фактору на вибір підприємств для податкового аудиту, дозволить, при цьому, здійснювати контроль за можливими порушеннями клієнтами податкового та валютного законодавства без втручання в їх підприємницьку діяльність [1, с. 360].

Поряд з цим, щоб зменшити масштаби ухилення від податків та уникнення їх сплати, необхідно ретельно налаштувати податкове законодавство на потреби забезпечення його прозорості і відвернення податкової дискримінації, підвищити ймовірність виявлення фактів ухилення і насамперед шляхом аналізу діяльності посередників, чиї операції сьогодні знижують у багато разів граничні витрати ухилення для платників податку. Ще одним зі шляхів мінімізації цієї проблеми є виховання у платників патріотичних почуттів щодо обов'язку утримувати державу завдяки сплати ними податків.

Вагомими факторами, що впливають на рішення суб'єкта господарювання щодо ухилення від сплати податків є рівень податкового навантаження, відповідальність за порушення податкового законодавства, ймовірність виявлення факту ухилення від сплати податків та податкової культури платників податків. Однак, необхідно зазначити, що посилення міри покарання за ухилення від сплати податків не завжди є ефективним заходом [2]. У деяких випадках може виникнути ситуація, коли заборгованість суб'єктів господарювання

по податках і зборах зростає такими темпами, що повністю її сплатити неможливо, щоб вони не робили. Тоді виникає повна відмова підприємств від сплати податкових платежів.

Важливим напрямом протидії ухиленню від сплати податків є встановлення оптимального рівня податкового навантаження. Оптимальний рівень оподаткування досягається тільки у випадку збалансування інтересів платників податків та держави. У такій ситуації обсяги податкових втрат будуть мінімальними. З метою максимального забезпечення населення суспільними благами акцентується увага на фіскальній функції податків, що, відповідно зумовлює високий рівень податкового навантаження.

У макроекономічному масштабі податкове навантаження відображає ефективність податкової політики, тобто кількісно вимірює сукупний вплив податкових платежів на джерела їхньої сплати. У міжнародній практиці цей показник визначається як відношення фактичних податкових надходжень у зведений бюджет держави до обсягу валового внутрішнього продукту. За цим методом визначено рівень податкового навантаження в Україні (табл. 1).

Чіткої тенденції щодо рівня податкового навантаження в Україні за аналізований період немає. До 2012 р. рівень податкового навантаження зростає незначними темпами, після – спадає в загальному на 1-2%, а у 2016 році спадає майже на 7% у порівнянні з попереднім звітним періодом.

Отже, протягом останніх шести років податкове навантаження знизилося на 10,8%, за рахунок бюджетного податкового навантаження збільшилося на 0,7%, за рахунок податкового навантаження на працю – зменшилося на 6%. Динаміку рівня податкового навантаження подано на рисунку 1.

Як видно з рисунку 1, податкове навантаження на вітчизняну економіку не зменшилося з прийняттям Податкового кодексу, а навпаки – зросло

Таблиця 1

Параметри аналізу та вимірювання податкового навантаження в Україні за 2011-2016 рр.

Показники	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Рівень бюджетного податкового навантаження, %	25,42%	25,59%	24,33%	23,46%	25,64%	26,11%
Податок на додану вартість, млрд. грн.	172,873	184,79	181,72	189,24	246,8	232,7
Податок на доходи фізичних осіб, млрд. грн.	60,225	68,092	72,151	75,203	99,9	128,9
Податок на прибуток підприємств, млрд. грн.	55,097	55,793	54,994	40,201	39,1	53,3
Податкове навантаження з ПДВ, %	13,13	13,11	12,49	12,07	12,47	9,58
Податкове навантаження з ПДФО, %	4,57	4,83	4,96	4,8	5,05	5,3
Податкове навантаження з ППП, %	4,18	3,96	3,78	2,57	1,98	2,19
Власні надходження пенсійного фонду, млрд. грн.	139,056	157,98	166,86	165,92	174,2	110,1
Податкове навантаження на працю, %	10,56	11,21	11,47	10,59	8,8	4,53
Рівень загального податкового навантаження, %	32,4	33,1	32,7	30,1	28,3	21,6

Джерело: складено автором на основі [3, 4, 5]

на 0,82%, проте, в загальному за аналізований період – зменшилося понад 10%. Соціально-економічні умови розвитку та елементи державного управління є саме тими ключовими чинниками, що визначають оптимальний рівень податкового навантаження, а також, безумовно, ефективність використання податкових надходжень у процесі розподілу та перерозподілу ВВП і рівень задоволеності потреб населення.

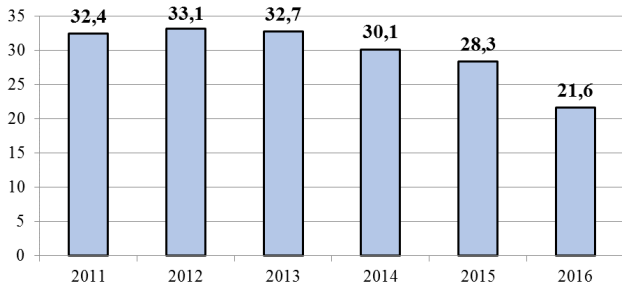

Рис. 1. Динаміка змін індикаторів податкового навантаження в Україні за 2011-2016 рр., %

Джерело: складено автором на основі даних [3, 5]

Вирішуючи питання оптимального податкового навантаження, необхідно зазначити, що у країнах ЄС важлива фіскальна роль належить оподаткуванню праці та капіталу. Тоді, як в Україні, значний податковий тиск чиниться саме на оподаткування процесів праці та споживання. У цьому контексті важливим є зниження тиску на фонд оплати праці, який в Україні є досить високим та зумовлює поширення виплати заробітної плати «в конвертах» [6, с. 482].

Важливим напрямом протидії податковим правопорушенням та відповідно податковим втратам є створення нових та вдосконалення вже існуючих методик і форм проведення та організації податкового контролю, що зумовлюють перехід платників податків у нелегальний сектор економіки. Однак, посилення тиску на суб'єктів господарювання шляхом запровадження жорстких норм валютного, податкового та кримінального законодавства не сприятиме поверненню тіньового капіталу в легальний сектор економіки. Такі заходи носять превентивний характер та попереджуватимуть подальший відтік капіталу в тіньовий сектор економіки.

Застосування тільки жорстких заходів для протидії ухиленню від оподаткування буде недостатньо ефективним. Тому підвищення рівня податкової дисципліни та грамотності платників податків є одним з пріоритетних напрямів протидії ухиленню від сплати податків. Податкова культура на знанні платниками податків своїх прав та обов'язків та усвідомленні ними необхідності сплати податків і зборів. І. Таранов зазначає, що податкова культура в державі залежить від:

- економічного розвитку держави та співвідношення усталених правових, соціальних, моральних і психологічних норм-регуляторів суспільних відносин;
- юридично-правових та практичних компонентів формування суспільної свідомості громадян [7, с. 134].

Тобто такі умови сприяють усвідомленню суб'єктами господарювання необхідності сплати

Таблиця 2

Переваги та недоліки способів протидії ухиленню від сплати податків

№	Заходи протидії	Переваги	Недоліки
1	Застосування економічно обґрунтованих санкцій за порушення податкового законодавства.	Уразі посилення жорсткості покарання можливий приріст надходжень до бюджету (за рахунок штрафних санкцій за порушення податкового законодавства та підвищення рівня добровільності сплати податків).	Можлива повна відмова від сплати податків, коли фірми виявляють, що заборгованість по податках і зборах зростає настільки швидкими темпами, що погасити її не вдається, щоб вони не робили.
2	Досягнення оптимального рівня податкового навантаження.	Вирівнювання умов оподаткування для всіх платників податків, зростання податкових надходжень, високий рівень соціального захисту населення.	Важко реалізувати в період трансформації економіки.
3	Створення ефективної системи податкового контролю.	Підвищення ймовірності виявлення неплательника податків через впровадження в практику податкового контролю комплексного, системного, економічно-правового аналізу суб'єктів господарювання.	Існує ймовірність виникнення ситуації, коли кожен платник податків може бути притягнутий до відповідальності.
4	Підвищення податкової культури та досягнення партнерських відносин.	Усвідомлення суб'єктами господарювання необхідності добровільної сплати податків та зборів через підвищення їх інформованості.	Неможливо повністю вирішити проблему власницького інстинкту кожної особи.
5	Формування передумов для легалізації тіньових структур.	Підвищення ефективності використання державних фінансових ресурсів, підвищення дієвості законодавчої бази, поквавлення інвестиційних ресурсів.	Низька ймовірність повного використання існуючого бюрократизованого державного апарату.

Джерело: складено автором на основі [8]

податкових платежів. Прозорість інформації про напрями використання бюджетних коштів та високий рівень надання суспільних благ населенню стимулюватиме підвищенню добровільності сплати податків та зборів. Діяльність державних органів повинна бути спрямована на формування таких умов, які заохочуватимуть платників податків самостійно та у повному обсязі сплачувати належні платежі до бюджету.

Сьогодні при взаємодії фіскальних органів з платниками податків, процедури виконання обов'язків розглядаються, як сервіс, що потребує комфортності та зручності. Це зумовлює налагодження системи фіскального партнерства між фіскальними органами та платниками податків. Узагальнено запропоновані способи протидії ухиленню від сплати податків у таблиці 2.

Як бачимо з таблиці, кожен із запропонованих заходів протидії ухиленню від сплати податків та детінізації економіки України має свої переваги та недоліки. За допомогою поєднання зазначених заходів можливо буде зменшити рівень податкових зловживань та мінімізувати втрати бюджету в результаті ухилення від сплати податків. Однак, які б заходи не вживалися органами державної влади, викоринити проблему неповної сплати податків повністю майже неможливо.

Для української специфіки основна форма податкового контролю – податкова перевірка. Саме ця форма контролю є найбільш ефективною з точки зору виявлення та стягнення недоїмок, забезпечення податкових надходжень до бюджетів і державних цільових фондів. Податкові перевірки забезпечують безпосередній контроль та повнотою і правильністю обчислення податків і зборів, який може бути реалізований тільки шляхом порівняння податкових розрахунків (декларацій), що їх подають платники податків, з фактичними даними щодо їх фінансово-господарської діяльності. Проте, податкові перевірки є найбільш витратними серед усіх перевірок, проведених вітчизняними контролюючими органами. Зокрема, у 2016 р. кожне перевірене підприємство в Україні витратило в середньому 5420 грн на сплату штрафів і неофіційних платежів під час податкових перевірок. [9].

Кожного року в Україні неухильно зростає кількість платників податків, які за критеріями відповідають визначенню «великі платники податків». Ця категорія платників податків забезпечує 70% доходу бюджету. Але належного сервісу, що відповідає європейським стандартам обслуговування, вони не отримують. Як відомо, супроводження великих платників податків означає не лише їх краще обслуговування, максимальне надання сервісних послуг, уніфікацію процедур податкового супроводу, але насамперед більш якісний контроль за сплатою податків та якісне юри-

дичне супроводження рішень фіскальних органів. З метою попередження виникнення проблемних питань і вдосконалення обслуговування великих платників податків розроблено та впроваджено метод «горизонтального моніторингу». Цей метод базується на співпраці між податковими органами та великими платниками податків шляхом збільшення взаємної відповідальності, створення культури консультування, підвищення рівня співробітництва та довіри задля:

1. Створення партнерських взаємовідносин між фіскальними органами та великими платниками податків шляхом своєчасного реагування та попередження здійснення ними ризикових операцій, що можуть призвести до порушень податкового, валютного та іншого законодавства, контроль за яким здійснюється фіскальними органами [10, с. 194].

2. Попередження здійснення платником податків ризикових операцій і визначення факторів, причин, що їх зумовлюють. Інакше кажучи, відповідна Спеціалізована державна податкова інспекція з обслуговування великих платників, за згоди платника податків, безкоштовно опрацьовує інформацію про його фінансові операції та наперед вказує на можливі ризикові розрахунки й операції, а також на сумнівних контрагентів [11, с. 104].

Запровадження горизонтального моніторингу передбачає ефективне надання платникам податків таких послуг та електронних сервісів, як подання звітів в електронному вигляді, спільне опрацювання законодавства, внесення змін та формування законодавчих ініціатив, попередження проведення сумнівних операцій, автоматичне відшкодування ПДВ, зіставлення даних за рівнями галузевих навантажень тощо. Українські платники податків сьогодні потребують окреслених інноваційних підходів, націлених на співпрацю та партнерство, а також сумлінне виконання реформаторських ініціатив фіскальними органами в контексті мінімізації контрольно-перевірочних заходів на тлі підвищення рівня податкової культури в суспільстві [12].

Виходячи з цього, горизонтальний моніторинг надасть змогу розпочати формування ефективною для бюджету та необтяжливою для сумлінних платників податків системи адміністрування податків у рамках проведення фіскальної реформи та досягти мінімізації втручання у поточну діяльність платників податків, оперативного реагування фіскального органу на проблеми суб'єктів оподаткування, заміни наявного пост аудиту платника податків поточним моніторингом діяльності, удосконалення ризикоорієнтованої системи адміністрування податків і зборів, запровадження принципу довіри між фіскальними органами та бізнесом.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у сучасних умовах повинна бути створена

така фіскальна служба, яка стимулювала б економічний розвиток в Україні, що означає зниження податкового тиску з метою дотримання податкового законодавства платниками податків та підвищення надходжень на основі добровільності; забезпечення стабільних надходжень до бюджетів усіх рівнів, встановлення прозорих, підзвітних та неупереджених зав'язків між контролюючими органами та суспільством, запровадження партнерських відносин із платниками податків.

Основним принципом роботи має стати налагодження партнерства між державою й підприємцем, щоб міцніли довіра й взаєморозуміння між податковим працівником і платником податків.

Ефективні результати в податковому контролі будуть досягнуті тільки у разі комплексного вирішення нагальних проблем у вітчизняній фіскальній політиці у напрямках:

- 1) ліквідації корупції в Державній фіскальній службі України та інших державних установах;
- 2) зменшення податкового тиску на платників податків і при цьому пошук шляхів розширення бази оподаткування;
- 3) мінімізації змін у реалізації податкової політики;
- 4) врегулювання питання своєчасного відшкодування ПДВ;
- 5) логічного завершення розпочатих реформ, змін, ініціатив;
- 6) мінімізації негативного впливу на обігові кошти бізнесу;
- 7) забезпечення зрозумілості норм податкового законодавства;
- 8) удосконалення кадрової політики;
- 9) покращення якості обслуговування та проведення консультаційної і масово-роз'яснювальної роботи з платниками податків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Десятнюк О.М. Управління податковими ризиками – нова парадигма розбудови податкової сис-

теми України / О.М. Десятнюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку – 2007. – № 606. – С. 355-361.

2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

3. Доходи бюджету України – Ціна держави / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cost.ua/budget/revenue/>

4. Бойко А.А. Податкове навантаження як критерій ефективності податкової політики / А.А. Бойко // Збірник студентських науково-виховних праць. – Одеса. – 2013. – № 2. – С. 334-341.

5. Основні показники економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://costua.com/budget/revenue/pension/>

6. Флейчук М.І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М.І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2008. – 660 с.

7. Таранов І.М. Фіскальний потенціал України та ефективність справляння податків [Текст]: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит / І.М. Таранов. – Тернопіль: ТАНГ, 2004. – 300 с.

8. Рівень тіньової економіки в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <http://www.epravda.com.ua/news/2013/05/23/376252/>.

9. Шавло І. Податковий контроль у системі податкового адміністрування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: podatkovij_kontrol_u_sistemi_podatkovogo_administruvannja/56-1-0-921

10. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України: [Монографія] / за заг. ред. Л.Л. Тарангул; Нац. унів-т ДПС України. – Ірпінь, К.: Фенікс, 2012. – 532 с.

11. Іванов Ю.Б. Податкова система: підручник / Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, О.М. Десятнюк. – К.: Атіка, 2006. – 918 с.

12. Нікітішин А.О. Основні напрями вдосконалення механізму податкового регулювання / А.О. Нікітішин // Ефективна економіка, 2016. – № 2. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4789>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЕЛЕКТРОННОГО БАНКІНГУ

THEORETICAL ASPECTS OF ELECTRONIC BANKING RISK MANAGEMENT

У статті висвітлені теоретичні аспекти управління ризиками електронного банкінгу. Описано доцільність впровадження системи електронного банкінгу банківськими установами. Розглянуто сутність ключових ризиків електронного банкінгу. Проаналізовано впроваджені Базельським комітетом принципи управління ризиками електронного банкінгу. Висвітлено необхідність побудови ефективної системи ризик-менеджменту електронного банкінгу з урахуванням міжнародних стандартів.

Ключові слова: електронний банкінг, Інтернет-банкінг, мобільний банкінг, ризики електронного банкінгу, принципи управління ризиками електронного банкінгу.

В статье освещены теоретические аспекты управления рисками электронного банкинга. Описана целесообразность внедрения системы электронного банкинга банковскими учреждениями. Рассмотрена сущность ключевых рисков электронного банкинга. Проанализировано внедренные Базельским комитетом принципы управ-

ления рисками электронного банкинга. Освещена необходимость построения эффективной системы риск-менеджмента электронного банкинга с учетом международных стандартов.

Ключевые слова: электронный банкинг, Интернет-банкинг, мобильный банкинг, риски электронного банкинга, принципы управления рисками электронного банкинга.

The article covers the theoretical aspects of electronic banking risk management. The expediency of introduction of electronic banking system by banking institutions is described. The essence of key risks of electronic banking is considered. The principles of electronic banking risk management which introduced by the Basel Committee have been analyzed. The necessity of building an effective system of electronic banking risk management with consideration of international standards is highlighted.

Key words: e-banking, Internet banking, mobile banking, e-banking risks, principles of electronic banking risk management.

УДК 336.717

Домінова І.В.

аспірант кафедри менеджменту банківської діяльності Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток Інтернет-технологій значно вплинув на розвиток ринку банківських послуг, шляхом впровадження інформаційних систем у процес функціонування банківської установи. Як результат, в умовах сьогодення банки для утримання конкурентних позицій на ринку банківських послуг здійснюють трансформацію процесу продажу та надання банківських операцій та послуг шляхом переходу від традиційних форм банківського обслуговування до альтернативних – електронного банківського обслуговування. Цей вид обслуговування є значно привабливішим для клієнтів (низька вартість послуг, цілодобовий доступ до фінансових ресурсів, швидкість обслуговування) та дозволяє банківській установі значно розширити власний ринок збуту, знизити витрати на утримання персоналу і відділень та утримати конкурентні позиції на ринку банківських послуг.

Однак, впровадження систем електронного банківського обслуговування пов'язане з ризиками, які можуть негативно вплинути на фінансовий стан банківської установи та її клієнтів, тому аналіз теоретичних аспектів управління ризиками електронного банкінгу є актуальною темою дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку та доцільності впровадження у банківський бізнес електронного банківського обслуговування наразі є предметом активних досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Серед зарубіжних фахівців слід назвати таких, як: В. Бауер, М. Енгстлер, Б. Кінг, Дж. Сінкі, К. Скіннер, Д. Шпат, Д. І. Гафурова, Л. В. Лямин,

П. В. Ревекою. Суттєвий внесок у дослідження інноваційного розвитку банків на основі використання систем електронного банкінгу зробили такі вітчизняні вчені, як: С. Б. Єгоричева, Л. О. Примостка, Н. Циганова, О. О. Чуб, Т. С. Шалига, А. В. Нікітін, І. Я. Карчева.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз існуючих теоретичних аспектів управління ризиками електронного банкінгу та обґрунтування доцільності їх врахування вітчизняними банками при побудові системи ризик-менеджменту електронного банкінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Електронний банкінг – це специфічний, інноваційний інструмент дистанційного банківського обслуговування, за допомогою якого надаються традиційні послуги банківського обслуговування, а також комунікаційні та інформаційні послуги, через різні електронні канали, які видозмінюються та вдосконалюються відповідно до розвитку інформаційних технологій.

Електронне банківське обслуговування здійснюється за допомогою різних форм електронного банкінгу. На цей час функціонує близько десяти форм електронного банкінгу, які пройшли певний шлях еволюції від АТМ-банкоматів та технологій «home-banking» до Інтернет-банкінгу, мобільного банкінгу та навіть відеобанкінгу, які є доступними в будь-який час, з будь-якої частини земної кулі за умов підключення до мережі Інтернет.

Сьогодні системи електронного банкінгу використовують багато українських фінансових установ, і найпопулярнішими серед них є системи Інтернет-

банкінг та мобільний банкінг. Найбільшими і найбільш технологічними учасниками ринку вважають інтернет-сервіси Приватбанку, Альфа-Банку, VTB Банку, ПУМБ, Райффайзен Банку Аваль, УкрСиббанку, Укрсоцбанку та Ощадбанку. Проте, лідером на ринку Інтернет-банкінгу та мобільного банкінгу традиційно залишається Приватбанк, онлайн-послугами якого користується максимальна кількість клієнтів, оскільки усі операції в режимі дистанційного обслуговування опрацьовуються банком цілодобово та без вихідних у режимі 24/7/365. Проведення платежів між клієнтами банку відбувається миттєво. Комісія за переказ коштів між клієнтами банку – 0%, між клієнтами різних банків – 1%. Передбачені цілодобові безкоштовні консультації у телефонному режимі та режимі online. Обрана стратегія лідерства дозволила забезпечити Приватбанку лідируючі позиції на ринку електронних банківських послуг, про що свідчив приріст депозитної бази банку протягом останніх 10 років (включно до III кварталу 2016 року), однак, націоналізація Приватбанку у IV кварталі 2016 року зумовила відтік коштів клієнтів (депозитів фізичних осіб скоротились на 0,5 млрд грн, юридичних осіб – на 2 млрд грн) за умов зниження рівня довіри до Приватбанку. На сьогодні Приватбанк є єдиним банком не тільки в Україні, а навіть у світі, який дозволяє здійснити більше, ніж 40 банківських операцій дистанційно в режимі online.

Відзначимо, що впровадження технологій електронного банкінгу зумовлює появу нових нетипових для традиційної банківської діяльності джерел компонентів банківських ризиків. Банки і клієнти в такій ситуації опиняються незахищеними від загроз, які можуть виникнути через впровадження недостатньо надійних технологій електронного банкінгу та банківських автоматизованих систем, що їх реалізують. У зв'язку з цим прийнято виділяти три основні «системні» фактори, що обумовлюють виникнення нових джерел компонентів банківських ризиків при впровадженні систем електронного банкінгу: 1) поява у банку клієнтів нового типу, які часто фактично самі відіграють роль операціоністів; 2) залучення третьої сторони, зокрема, провайдерів, для забезпечення формування і підтримання функціонування систем ДБО; 3) потенційна доступність банківських автоматизованих систем банків для несанкціонованого доступу та мережевих атак [1, с. 123].

На нашу думку, доцільним є доповнити вищевказані «системні» фактори ще однією особливістю – віддаленість клієнта від банківської установи у процесі обслуговування. Ця особливість пояснюється складністю ідентифікації клієнта банківською установою в умовах дистанційного обслуговування, що в результаті зумовлює виникнення нових нетипових джерел, що розширюють профіль банківських ризиків.

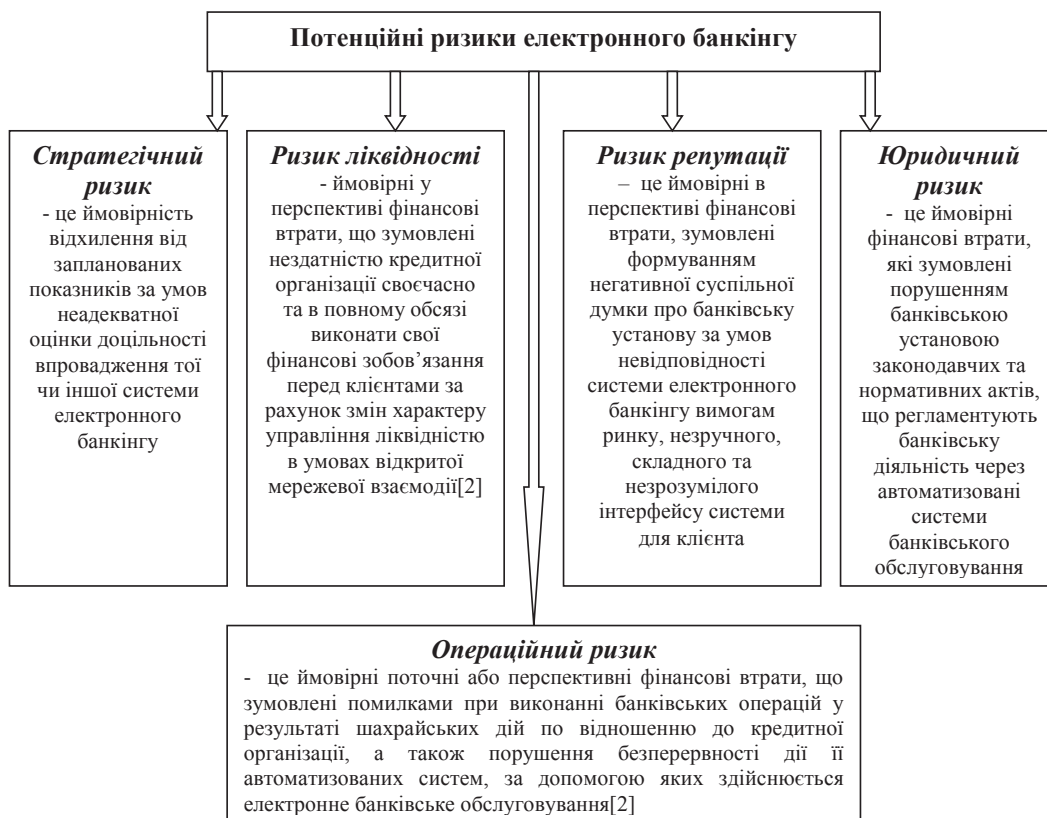

Рис. 1. Потенційні ризики електронного банкінгу

Джерело: сформовано автором

На даний момент не сформувалася єдина класифікація ризиків електронного банкінгу, однак, зарубіжні та вітчизняні вчені відзначають, що до ризиків, профіль яких значно розширюється в умовах впровадження систем електронного банкінгу, доцільно відносити операційний, юридичний, стратегічний, репутаційний та ризик ліквідності (рис. 1).

Появу того чи іншого ризику зумовлюють різні джерела. Наприклад, ймовірність операційного ризику зростає за умов шахрайських дій через систему електронного банкінгу; збої в роботі системи обслуговування або компанії-провайдера; недостатній рівень захищеності системи інформаційних технологій як з боку банку, так і з боку провайдера, що її обслуговує і т.д. Ймовірність ризику репутації зростає за умов: 1) розкриття або викрадання конфіденційної інформації про клієнта або інформації, яка є банківською таємницею; 2) неможливість забезпечення безперебійного функціонування системи електронного банкінгу; 3) запровадження незручної системи електронного банкінгу, яка є складною у використанні для клієнта тощо.

Варто зазначити, що ризики електронного банкінгу перебувають у тісній взаємодії. Такі банківські ризики, як юридичний та операційний, дуже сильно пов'язані з репутаційним ризиком і особливо чітка кореляція між ними прослідковується саме в умо-

вах функціонування електронного банкінгу. Шахрайські дії, невиконання обов'язків перед клієнтом, розкриття конфіденційної інформації, збої в роботі автоматизованої системи електронного банкінгу – все це впливає на репутацію банку та породжує реалізацію операційного та юридичного ризиків за умов їх невчасної ідентифікації, що в подальшому призводить до значних фінансових втрат. Ймовірним першоджерелом вищевказаних ризиків можуть стати недоліки в стратегічному плануванні, які спровокували реалізацію стратегічного ризику. Наступним ризиком, який має схильність до взаємозалежності з іншими ризиками є ризик ліквідності, оскільки процес управління ліквідністю стає ще більш складним, за умов цілодобового доступу клієнтів до власних фінансових ресурсів, що в результаті провокує значну волатильність ресурсів на рахунках. Як правило, саме через ризик ліквідності опосередковано реалізуються інші ризики: репутаційний, правовий та стратегічний ризики.

Основним міжнародним нормативним актом, що контролює процес управління ризиками електронного банкінгу є «Принципи ризик-менеджменту електронного банкінгу» [2], що розроблені Базельським комітетом питань банківського нагляду. Базельський комітет для побудови надій-

Таблиця 1

Принципи групи А. Нагляд з позиції вищого керівництва банку

№	Назва принципу	Короткий зміст
1.	Створення ефективної системи нагляду за операціями, що здійснюються через систему електронного банкінгу	а) Впровадження різних форм електронного банкінгу зумовлюють зростання ймовірності впливу на конфігурацію банківського ризику і реалізацію прийнятої стратегії банком, тому Рада директорів і Правління банку повинні враховувати ці особливості та надавати їх глибокому стратегічному аналізу з точки зору співвідношення очікуваних витрат і прибутків у ретроспективі; б) Керівництво банку повинно впроваджувати електронне банківське обслуговування клієнтів лише за умови підготовки відповідного рівня кваліфікації менеджерів і персоналу у сфері ІТ; в) Управлінський нагляд повинен бути гнучким і ефективно реагувати на будь-які проблеми та інцидентів у цій сфері діяльності; г) Система ризик-менеджменту електронного банкінгу повинна бути інтегрована та узгоджена із загальним процесом управління банківськими ризиками.
2.	Створення всебічної процедури контролю за додержанням належного рівня безпеки	Найважливішим обов'язком Ради директорів і Правління банку є забезпечення процесу збереження активів банку, тому для виконання цього завдання керівництво банку повинно: 1) призначити конкретних осіб, які несуть відповідальність за стан справ у цій сфері; 2) розробити жорсткі правила, що дозволяють відслідковувати спроби вторгнення в комунікаційні мережі банку та запобігати несанкціонованому доступу до комп'ютерних технологій, програмного забезпечення і баз даних; 3) здійснювати регулярний огляд та вдосконалення заходів щодо забезпечення безпеки з метою впровадження нових технологій і своєчасної модернізації програм, що використовуються банком.
3.	Організація процесу всебічного нагляду за взаємодією з партнерами, які забезпечують процес надання певних видів електронних банківських послуг	Керівництву банку слід здійснювати постійну оцінку доцільності та ефективності співпраці із компаніями-провайдерами та усвідомлювати пов'язані з аутсорсингом ризики. Також якісно оцінювати рівень професіоналізму і фінансового становища цих компаній та чітко прописувати межі відповідальності, план заходів у надзвичайних ситуаціях та частоту аудиторських перевірок з позиції ефективності управління ризиками обох сторін при укладанні контрактів.

Джерело: сформовано автором на основі [3]

ної системи ризик-менеджменту електронного банкінгу сформував 14 основних принципів управління ризиками у сфері електронного банківського обслуговування. Сформовані принципи управління ризиками електронного банкінгу згруповані у три групи:

- А. Нагляд з боку вищого керівництва банку (принципи 1-3);
- В. Управління безпекою (принципи 4-10);
- С. Управління правовим та репутаційним ризиками (принципи 11-14).

Перша група **А. Нагляд з позиції вищого керівництва банку**, яка включає перші три принципи (табл. 1), спрямована на регулювання

дій Ради Директорів та Правління банку з позиції розроблення чітких стратегічних бізнес-планів стосовно впровадження електронного банкінгу та їх інтеграцію і узгодження із загальнокорпоративними стратегічними цілями банківської установи. Крім того, вище керівництво банку повинно забезпечити процес аналізу ризиків функціонування електронного банкінгу та побудувати ефективну систему контролю та моніторингу цих ризиків, а також розробити методи безперервної оцінки ефективності впровадження електронного банківського обслуговування банком.

Друга група **В. Управління безпекою**, що акумулює сім принципів (табл. 2), описує дії

Таблиця 2

Принципи групи В. Управління безпекою

№	Назва принципу	Короткий зміст
4.	Ідентифікація клієнтів електронного банкінгу	Банківська установа, яка здійснює обслуговування клієнтів у електронному режимі повинна: 1) вжити заходів для побудови ефективного процесу ідентифікації клієнта (засвідчення справжності особи, що здійснює транзакцію online) та його авторизації (встановлення легітимності доступу цієї особи до банківського рахунку або наявності у нього права на проведення операцій за рахунком) у системі електронного банкінгу; 2) ретельно контролюватись процес підключення до системи (для уникнення несанкціонованого доступу); 3) здійснювати повторну ідентифікацію у разі збоїв web-сеансів.
5.	Недопущення відмови проведення фінансових операцій через канали електронного банкінгу та відповідальність за їх виконання.	Банківська установа повинна забезпечити процес проведення фінансових операцій клієнтами не допускаючи відмов у їх здійсненні, тому важливим є розробити секретні та відкриті ключі для кожного клієнта. За допомогою секретного ключа генерується цифровий підпис і зашифровується текст, а за допомогою відкритого – здійснюється розшифровка і перевірка справжності документа. Банк може самостійно це здійснювати, або передати це партнерам (в останньому випадку необхідно вибирати такі організації, які забезпечують той же рівень ідентифікації, що і банк).
6.	Належні заходи для забезпечення розмежування функцій	Між банківськими працівниками повинен існувати чіткий розподіл функцій при роботі у системах електронного банкінгу, базах даних та прикладних програмах. Права на ініціацію, авторизацію і завершення транзакції повинні розмежуватись між працівниками чи партнерами. Різні працівники повинні збирати та перевіряти інформацію на цілісність і т. д. Банк повинен унеможливити нехтування цим принципом.
7.	Ефективний контроль за авторизацією в системах електронного банкінгу, базах даних та прикладних програмах.	Головна ціль даного контролю – забезпечити та гарантувати цілісність та збереженість баз даних, які містять інформацію про права на авторизацію та доступ до проведення тих чи інших операцій, оскільки неефективний контроль за розподілом функцій між працівниками (розподілення прав на авторизацію та доступ) збільшує ймовірність несанкціонованого доступу до баз даних.
8.	Забезпечення повноти даних про транзакції каналами електронного банкінгу, реєстрації цих даних, а також іншої інформації.	Всі процеси, що здійснюються у системі електронного банкінгу повинні бути стійкими до злому та несанкціонованих змін. Банківська установа повинна розробити чіткий процес їх моніторингу та контролю для забезпечення цілісності даних. Цей принцип особливо актуальний в умовах модернізації програмного забезпечення банку.
9.	Введення точного хронологічного простежування фінансових операцій електронного банкінгу.	Служба внутрішнього контролю банку повинна здійснювати періодичний аудит операцій, що здійснюються в електронній формі. Найбільш важливим є процес аудиту операцій: відкриття, зміна і закриття клієнтського рахунку; проведення операцій, що показують зміни на балансі рахунку; оформлення заяв на збільшення раніше обумовленого з клієнтом ліміту; надання, модифікація або анулювання права на доступ до системи електронного банкінгу.
10.	Збереження конфіденційності ключової банківської інформації	Банки повинні вжити заходів для забезпечення конфіденційності ключової банківської інформації, яка передається через системи електронного банкінгу і/або зберігається у базах даних, від доступу третіх осіб. Розроблені банком стандарти щодо збереження конфіденційності інформації слід використовувати і в організаціях, які залучаються до надання електронних послуг. Всі випадки доступу до такого роду даних необхідно реєструвати, а зареєстрованим файлам потрібно надати підвищену стійкість до розкрадань і спотворень.

Джерело: сформовано автором на основі [3]

та обов'язки спеціалістів, які безпосередньо забезпечують процес функціонування електронного банківського обслуговування у банківській установі в контексті забезпечення безпеки банку та його клієнтів.

Третя група **С. Управління правовим та репутаційним ризиками** акумулює в собі з 11 по 14 принципи (табл. 3), які описують рівень відповідальності банківської установи перед клієнтом (захист його приватної та конфіденційної інформації від третіх осіб) та спрямовані на формування довіри клієнтів до банківської установи, яка використовує систему електронного банкінгу.

Варто зазначити, що основна частина розроблених принципів спрямована на управління безпекою, яка стає особливо уразлива в умовах запровадження інформаційних систем у процес функціонування банківської установи. За даними дослідження «Лабораторії Касперського», банківські установи України та Росії протягом року в середньому зазнають від 10 до 20 хакерських атак, які спрямовані на дестабілізацію банківської установи та викрадення фінансових ресурсів клієнтів банку, тільки у I півріччі 2017 року відбулось 10 хакерських атак [4]. Найбільш масштабна була у кінці червня 2017 року – Атака вірусу-шифрувальника Petya, яка дестабілізувала роботу більше,

ніж десяти державних установ України та банків. У світі постраждало понад 60 країн, збитки від вірусу Petya досягають 8 млрд доларів.

Іншою актуальною загрозою для банківських клієнтів є фішинг (вид інтернет-шахрайства, метою якого є отримання доступу до конфіденційних даних користувачів банку (номер карти, термін дії карти, тризначний код безпеки зі зворотного боку картки (код CVV2/CVC2), а також код з банківських смс-повідомлень.). Зростання кількості фішингових веб-ресурсів – це проблема «світова», тобто стосується всіх країн, а не тільки України. За даними Anti-Phishing Working Group (міжнародної організації із захисту кібербезпеки), зростання числа фішингових сайтів склало 65% (у період з 2015 по 2016 рік) [5]. Це виявився «рекордний» показник, який перевищив всі попередні. В Україні кількість шахрайських сайтів у 2016 році зросла в 4,5 рази (174 фішингових ресурсу у 2016 році проти 38 – у 2015 році) [6].

Ще одна сфера підвищеного ризику – банкомати. Причому, лише 19% банків стурбовані загрозою атак на них, у той час, як у 2016 році обсяг шкідливого програмного контенту для банкоматів виріс на 20% у порівнянні з 2015 роком. За інформацією «Лабораторії Касперського» у середньому банки у рік на кібербезпеку витрачають 58 млн.

Таблиця 3

Принципи групи С. Управління правовим та репутаційним ризиками

№	Назва принципу	Короткий зміст
11.	Розкриття необхідної інформації стосовно електронних банківських послуг	Банківська установа повинна на власному сайті у відкритому доступі розмістити адекватну інформацію про банк: назва банку та фізичне розташування головного офісу та відділень; інформацію про членів Правління банку; інформація про зворотній зв'язок з банком у питаннях обслуговування, надсилання скарг та пропозицій; інформація про систему електронного банкінгу; інформація про політику конфіденційності клієнтів та захист клієнтської інформації; інформація про страхування депозитів і т. д. На сайті повинна зображатися інформація, яка допоможе сформувати клієнту позитивну думку про банківську устанovu.
12.	Збереження таємниці інформації про клієнта	Ключовою відповідальністю банківської установи перед клієнтом є збереження його конфіденційної інформації. База даних інформації про клієнтів, що накопичується банком у процесі надання онлайн-послуг, повинна відповідати всім вимогам законодавчих актів про збереження приватної інформації клієнтів тих держав, на території яких функціонує електронний банкінг. Провайдери, з якими співпрацює банк, також повинні дотримуватись цих стандартів. Банк зобов'язаний дати своїм вкладникам і позичальникам право забороняти передачу відомостей про себе третім особам, які бажають використувати їх у маркетингових цілях.
13.	Підтримання системи електронного банкінгу в режимі експлуатаційної готовності	Банки повинні забезпечити безперервний процес надання обслуговування через різні форми електронного банкінгу та розробити план дій для підтримки роботи системи в критичних умовах, тому банківським установам потрібно: забезпечити безперебійну подачу потужного рівня електроенергії та використовувати потужні сервери для обробки даних; постійно оцінювати та переоцінювати рівень потужності електромереж необхідних для якісного функціонування електронного банкінгу та здійснювати прогноз в динаміці; системи слід періодично випробовувати на стійкість до стресових ситуацій та атак.
14.	Створення ефективного механізму реагування на неочікувані інциденти	Плани реагування на неочікувані інциденти повинні містити наступну інформацію: методи виявлення негативного інциденту (зовнішньої чи внутрішньої атаки) та рівня загроз; шляхи відновлення функціонування систем електронного обслуговування; шляхи взаємодії банку з клієнтами та засобами масової інформації; взаємозв'язок з керівництвом банку та регулятором банківської системи; формування команди для ліквідації інциденту та наслідків; збір та аналіз інформації про кризову ситуацію після її ліквідації та притягнення до відповідальності винних осіб.

Джерело: сформовано автором на основі [3]

доларів, це втричі більше, ніж витрати нефінансових установ на забезпечення кібербезпеки [4].

Ці статистичні дані красномовно підкреслюють необхідність побудови системи управління ризиками електронного банкінгу, тобто банківська установа повинна мати конкретний відділ, основними функціями якого буде ідентифікація, оцінка, управління, контроль та моніторинг ризиками електронного банкінгу, ймовірність яких буде зростати відповідно до рівня впровадження інформаційних технологій у банківський бізнес. Схематично, відповідно до міжнародних рекомендацій, система управління ризиками може бути представленою так: (рис. 2).

Побудова такої системи дозволить ідентифікувати, управляти та контролювати ризики електронного банкінгу більш ефективно та здійснювати заходи з їх нівелювання, ще до етапу їх виникнення на всіх рівнях функціонування банківської установи. У процесі управління ризиками цієї категорії потрібно чітко та конкретно розмежувати функції фахівців управління ризиками електронного банкінгу для більш точної та вчасної їх ідентифікації, однак, постійно враховувати їх взаємозалежність.

Розроблена банком система управління ризиками електронного банкінгу повинна обов'язково, відповідно до міжнародних стандартів, забезпечувати: 1) всебічний нагляд та контроль за операціями, що здійснюються через різні канали електронного банкінгу на належний рівень їх безпеки; 2) ретельний контроль процесу ідентифікації та авторизації клієнта у системі електронного банківського обслуговування для уникнення вторгнення в систему третіх осіб; 3) збереження конфіденційних даних клієнта та фінансовий стан його рахунків, а також конфіденційність ключової банківської інформації; 4) забезпечувати безперервне

функціонування систем електронного банкінгу та підтримку її функціонування в процесі настання неочікуваних інцидентів.

При розробці та впровадженні системи ризик-менеджменту електронного банкінгу важливо розробити методику оцінки, контролю та нагляду за діями компанії провайдера, що забезпечує функціонування електронного банківського обслуговування, оскільки професіоналізм та фінансовий стан цієї компанії будуть прямо корелювати із якістю функціонування систем електронного банкінгу.

Запропоновані Базельським комітетом з питань банківського нагляду принципи допомагають виявити ключові джерела ризиків електронного банкінгу та сформувані основу ризик-менеджменту цих ризиків. Також аналіз цих принципів, які варто враховувати при розробці методів управління ризиками електронного обслуговування, дозволить оцінити можливість та доцільність для банківської установи впроваджувати електронне банківське обслуговування ще на етапі формування стратегічних цілей банку.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах сьогодення, електронне банківське обслуговування є необхідною умовою для утримання конкурентних позицій на ринку банківських послуг, однак, впровадження цих технологій збільшує ймовірність появи банківських ризиків за умов виникнення певних подій чи збоїв у програмному забезпеченні, що ускладнить чи унеможливить здійснення банківських операцій чи послуг клієнтами у дистанційному режимі обслуговування. До ключових ризиків електронного банкінгу прийнято відносити операційний, юридичний, стратегічний, репутаційний та ризик ліквідності. Їх відмінність від звичайних банківських ризиків пов'язана із виникненням абсолютно нових джерел несприятливих подій, які значно розширюють профіль банківських

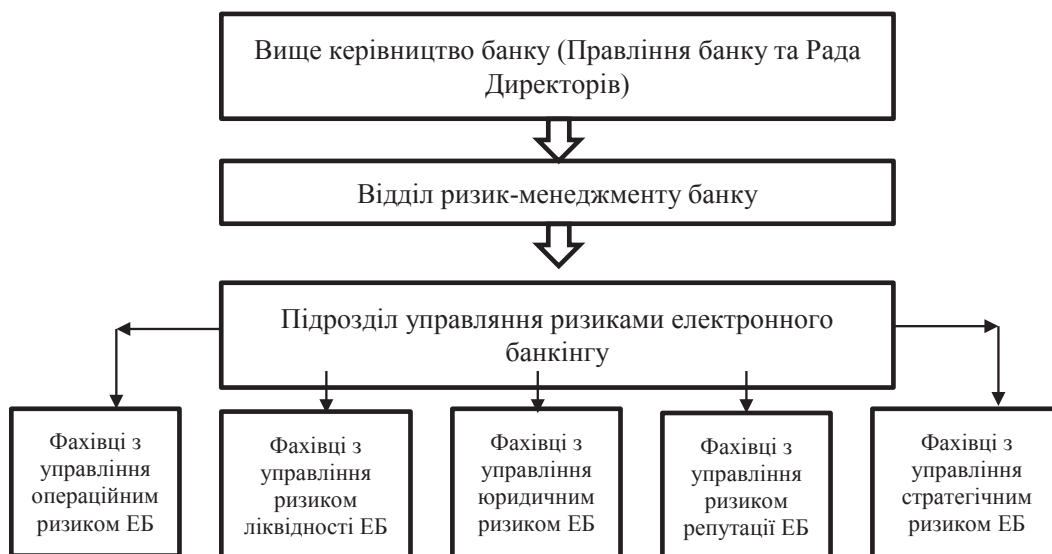

Рис. 2. Ієрархічна система управління ризиками електронного банкінгу

Джерело: сформовано автором

ризиків, внаслідок специфіки електронного обслуговування клієнтів.

Зазначені Базельським комітетом з питань банківського нагляду «Принципи ризик-менеджменту електронного банкінгу» є ключовими у процесі розробки методів та побудови системи управління ризиками електронного банкінгу, що спрямовані переважно на забезпечення інформаційно-технологічної безпеки електронних послуг та мінімізацію пов'язаних з цим ризиків. Однак, сукупність цих правил не є обов'язковою для виконання, проте, всі банківські установи, що займають передові позиції на ринку банківських послуг у розвинених країнах, дотримуються цих вимог. Імплементация цих принципів банківськими установами дозволяє сформувати основний фундамент системи ризик-менеджменту електронного банкінгу для якісного запровадження та розвитку електронного банківського обслуговування. Побудова ефективного процесу управління ризиками електронного банкінгу залишається потенційним напрямом подальших наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Карчева Г.Т. Теоретичні та практичні аспекти управління ризиками електронного банкінгу / Г.Т. Карчева//Науковий вісник Полісся. – 2015. – № 2(2). – С. 121-126.
2. Ревенков П.В. Актуальные направления регулирования электронного банкинга / П.В. Ревенков, А.Л. Поспелов // Финансы и кредит. – 2015. – № 24(648). – С. 2-13.
3. Risk Management Principles for Electronic Banking. Basel Committee on Banking Supervision, Bank for International Settlements, Basel, July 2003. – 201 р.
4. Офіційний сайт компанії «Лабораторії Касперського» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kaspersky.ru/>
5. Офіційний сайт міжнародної організації із захисту кібербезпеки Anti-Phishing Working Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.antiphishing.org/>
6. Офіційний сайт Української міжбанківської асоціації платіжної системи ЄМА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ema.com.ua/payment-market-in-ukraine-infographics-2016/>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ НА РИНКУ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ

SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS REALIZATION PROGRAMS OF MORTGAGE CREDITING AT THE HOUSING PROPERTY MARKET

У статті розкрито теоретичні і практичні аспекти іпотечного житлового кредитування в умовах зміни організаційно-економічних умов, практики функціонування й розвитку житлової сфери. Для забезпечення успішності реалізації житлової реформи в Україні доцільно гарантувати права власників житла, що здобувається громадянами. Особлива увага звертається на постулати державного регулювання іпотечного кредитування щодо їх впливу на розвиток житлової нерухомості. Визначено доцільність вдосконалення правовідносин щодо регулювання діяльності банківських установ, активізації діяльності органів державної реєстрації прав власності і органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: іпотечний ринок, іпотечне житлове кредитування, нерухомість, житлове будівництво, банк.

В статье раскрыты теоретические и практические аспекты ипотечного жилищного кредитования в условиях изменения организационно-экономических условий, практики функционирования и развития жилищной сферы. Для обеспечения успешной реализации жилищной реформы в Украине целесообразно гарантировать права владельцев жилья, приобретенного гражданами. Осо-

бое внимание уделяется постулатам государственного регулирования ипотечного кредитования в сфере их влияния на развитие жилищной недвижимости. Определена целесообразность совершенствования правоотношений регулирования деятельности банковских учреждений, активизации деятельности органов государственной регистрации прав собственности и органов местного самоуправления.

Ключевые слова: ипотечный рынок, ипотечное жилищное кредитование, недвижимость, жилищное строительство, банк.

The article describes theoretical and practical aspects of housing mortgage lending in the conditions of changes of organizational and economic conditions, practice of functioning of residential areas. To ensure the successful implementation of housing reform in Ukraine the rights of homeowners, which are acquired by citizens, should be guaranteed. Particular attention is paid to the postulates of state regulation of the mortgage and their impact on the development of residential real estate. It is determined feasibility of improving relations concerning regulation of banking institutions, revitalization of state registration of ownership and local governments.

Key words: mortgage market, housing mortgage lending, real estate, housing, bank.

УДК 336.763.34:332.834.1

Карпа І.С.

аспірант кафедри фінансів,
суб'єктів господарювання і страхування
Тернопільський національний
економічний університет

Постановка проблеми. Запорукою державно-правових та соціально-економічних перетворень в Україні є трансформація інституційно-організаційного механізму іпотечного житлового кредитування у контексті вирішення житлової проблеми громадян та підвищення ефективності пільгового житлового кредитування молоді. Такий механізм повинен ґрунтуватись на ринкових принципах, відповідно до яких фінансування житлової політики країни має відбуватися із використанням власних коштів громадян, доступного банківського іпотечного кредитування та державних програм сприяння житловому кредитуванню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням іпотечного кредитування на ринку житлової нерухомості присвячені праці таких вчених, як: Л. Алексеєнко [1], П. Брусова, Т. Филатової, Н. Орехової [6], Д. Буракова [7], О. Звєрякова [2], А. Кузнєцової, Н. Рак [3], В. Міщенко, С. Науменкової, С. Міщенко [4; 5].

Постановка завдання. Метою дослідження є сутнісна характеристика програм іпотечного кредитування на ринку житлової нерухомості з урахуванням узгодження економічних і неекономічних інтересів учасників інвестиційного процесу в житловій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах нестабільної фінансово-економічної

ситуації зупинимося перш за все детальніше на ролі держави у розв'язанні соціальної проблеми житлового забезпечення окремих категорій населення. Зважаючи на те, що Україна позиціонує себе, як соціально орієнтована країна, це обумовлює виконання нею низки важливих стратегічних завдань, чільне місце серед яких належить всебічному сприянню і підтримці житлової політики. Задля цього розроблено цілий комплекс державних програм, до яких належать:

1) Державна програма забезпечення молоді житлом на 2002-2012 рр. та 2013-2017 рр.;

2) комплексна програма забезпечення житлом військовослужбовців, осіб рядового і командного складу органів внутрішніх справ, кримінально-виконавчої системи, службових осіб митних органів та членів їх сімей;

3) програма «Власний дім», тобто державне пільгове довготермінове кредитування індивідуальних сільських забудовників;

4) програма надання державним службовцям, які відповідно до законодавства потребують поліпшення житлових умов, безвідсоткового кредиту для житлового будівництва або придбання квартири чи індивідуальних житлових будинків;

5) Державна цільова соціально-економічна програму будівництва (придбання) доступного житла на 2010-2017 рр.;

б) державна підтримка при будівництві житла волонтерів і учасників антитерористичної операції (АТО), сімей загиблих учасників АТО, а також вимушених переселенців [8-13].

Їх реалізація передбачає спрощення процедури і створення умов доступу потенційних покупців до операцій на ринку нерухомості, збільшення пропозиції житла на ринку шляхом фінансування його будівництва за рахунок бюджетних й інших позабюджетних коштів, зниження вартості та диверсифікацію житла у регіональному вимірі тощо. З-поміж програм найбільшої ваги набувають ті, які передбачають іпотечне житлове кредитування молоді, адже попри підвищення рівня зайнятості та вирішення житлової проблеми для молоді їх практична реалізація створює передумови економічного зростання в країні.

Державна програма забезпечення молоді житлом на 2013-2017 рр. передбачає створення належних умов для забезпечення молодих сімей та одиноких молодих громадян житлом; для молодих сімей, які перебували на квартирному обліку (за даними Держкомстату станом на 1.01.2012 р.). До категорії громадян, котрі мають право участі у програмі, належать чоловіки та жінки, вік яких не має перевищувати 35 років; термін кредитування – до 30 років; авансовий внесок – 10%; процентна ставка за кредитом – 11,6% річних. Планові обсяги та джерела фінансування програми: кошти державного і місцевих бюджетів та інших джерел, у т. ч. власних коштів громадян обсягом 5,46 млрд грн; обсяги введеного в експлуатацію житла – 1,05 млн кв. метрів житла; здійснено забезпечення житлом 16755 молодих сімей та одиноких молодих громадян.

Усі без винятку програми уряду передбачають поєднання бюджетного фінансування іпотечного кредитування молоді та їх власних ресурсів, які спрямовуються на отримання пільгових кредитів. У таблиці 1 подано окремі індикатори програм іпотечного житлового кредитування молоді за участі Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву (ДФСМЖБ).

Бюджетні й позабюджетні ресурси, які виділяються на придбання житла молодій сім'ї, спрямовуються на покриття відсотків за кредитом банківської установи-кредиторові тоді, як основну суму боргу погашає позичальник.

Динаміку розвитку молодіжного іпотечного житлового кредитування у розрізі джерел його бюджетного фінансування подано у таблиці 2.

Для виконання Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013-2017 рр. заплановано такі обсяги і джерела фінансування:

- у 2013 р. передбачено 593,06 млн грн з Державного бюджету, 296,53 млн грн – з місцевих бюджетів та 98,84 млн грн – з інших джерел;
- у 2014 р. передбачено 619,76 млн грн з Державного бюджету, 309,88 млн грн – з місцевих бюджетів та 103,29 млн грн – з інших джерел;
- у 2015 р. передбачено 652,51 млн грн з Державного бюджету, 326,25 млн грн – з місцевих бюджетів та 108,75 млн грн – з інших джерел;
- у 2016 р. передбачено 687,85 млн грн з Державного бюджету, 343,93 млн грн – з місцевих бюджетів та 114,64 млн грн – з інших джерел;
- у 2017 р. передбачено 722,83 млн грн з Державного бюджету, 361,41 млн грн – з місцевих бюджетів та 120,47 млн грн – з інших джерел [16].

Таблиця 1

Окремі характеристики державних програм сприяння молодіжному іпотечному кредитуванню за участі ДФСМЖБ**

Роки	Пільговий кредит на житло для молоді			Часткова компенсація іпотечних кредитів		Державна підтримка для будівництва житла (30/70)		Здешевлення вартості іпотечних кредитів		
	Виділено коштів, млн. грн.	Надано кредитів, шт.	Проінвестовано житла, тис. кв. м	Кількість укладених угод, шт.	Фактично профінансовано, тис. грн.	Площа квартир позичальників, тис. кв. м	Кількість сімей, які отримали державну підтримку, од.	Кількість укладених угод, од.	Обсяг банківських ресурсів, млн. грн.	Фактично профінансовано, тис. грн.
2008	133,3	486	35,2	675	103,7	-	-	-	-	-
2010	67,2	242	17,3	-	117,8	6,6	590	-	-	-
2013	106,2	407	33,1	-	45,0	73,5	802	2154	501,2	53,4
2014	60,9	253	21,3	-	44,1	33,1	144	170	400,5	89,4
2015	64,7	231	20,1	-	59,8	7,7	0	-	-	78,8
2016	-	-	-	-	61,4	1,8*	0	-	-	35,5*
Усього	629,3	2280	173,5	675	696,4	210	3550	3557	826,6	263,4

* Дані за I півріччя

** Складено автором на основі [14]

Таблиця 2

Динаміка та структура бюджетного фінансування молодіжного іпотечного житлового кредитування за 1998-2015 рр.*

Роки	Обсяг коштів, виділених із Державного бюджету України, млн. грн.	Обсяг коштів, виділених із місцевих бюджетів, млн. грн.	Кількість наданих кредитів, од.	Проінвестовано отримання житла, тис. кв. м
1998	6,2	6,9	305,0	21,9
2000	60,7	15,0	1421,0	93,2
2005	110,6	20,8	1089,0	79,8
2010	36,1	31,1	242,0	17,3
2013	70,6	35,6	407,0	33,1
2014	24,3	36,6	253,0	21,3
2015	0	64,7	231,0	20,1
Всього	861,4	393,9	10450	730,3

* Складено автором на основі [15]

Незважаючи на значні обсяги запланованого фінансування іпотечного житлового кредитування, фактичні їх значення значно менші, а в окремі роки (2009 та 2015 роки) і зовсім відсутні. Це пов'язано з важким соціально-економічним становищем у країні (фінансово-економічна криза 2008 р. і антитерористична операція на Сході країни 2014-2017 рр.), кризою в банківській системі, що обумовила банкрутство банків-партнерів програм кредитування молоді і заморожування на їхніх рахунках вкладів, призначених для погашення кредиту (ПАТ «Банк Форум» – реалізація програми у Дніпропетровській обл., АТ «Банк «Фінанси і кредит» і АТ «Брокбізнесбанк» – реалізація програми у Київській обл.). Незважаючи на гарантування державою повернення вкладу у розмірі 200 тис. грн, подекуди суми на рахунках перевищували цю величину. Окрім того, в окремих банках-партнерах уведено санкції (ПАТ «Промінвестбанк» – реалізація програми у Чернігівській обл.).

Уважаємо, що низький рівень платоспроможності населення країни ще більше поглиблює неспроможність вирішення житлової проблеми та унеможлиблює участь у державних програмах кредитування через вимоги сплати авансового внеску, розмір якого становить не менше 25% від вартості житла, та необхідність внесення наступного платежу за відсутності бюджетного його фінансування. На ефективність реалізації державних програм іпотечного житлового кредитування впливають такі чинники:

– бойові дії й антитерористична операція (АТО) на Сході країни, що спричинило збільшення чисельності внутрішніх переселенців (за даними Norwegian Refugee Council (NRC) за 2016 р. в Україні з'явилося близько 109 тис. внутрішньо

переміщених осіб тоді, як загальна їх кількість налічує 1,65 млн осіб);

– високі темпи інфляції (починаючи із 2000 р. найбільші її значення спостерігалися у 2000 р. – 25,8%; у 2008 р. – 22,3%; у 2014 р. – 24,9%, у 2015 р. – 43,3% та у 2016 р. – 12,4%), що прискорює девальвацію національної грошової одиниці (за 2013-2016 рр. у понад 200%) [17];

– збільшення податкового навантаження на громадян шляхом уведення військового збору, збору з операцій продажу-купівлі іноземної валюти та торгівлі ювелірними виробами; оподаткування пенсій, якщо їх розмір перевищує три мінімальні заробітні плати, та депозитів; підвищення акцизів на тютюнові вироби й алкогольні напої; розширення бази оподаткування для податку на нерухоме майно;

– диспропорції у структурі доходів населення, а саме превалювання надходжень від заробітної плати (39-42,2%) і соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів (35,9-38,5%). Відтак населення не в змозі забезпечувати виконання умов договору.

В Україні формування моделі сталого розвитку національної економіки сприяє зміцненню впевненості щодо гарантування потенційного зростання та створення сприятливих умов для фінансування житлового будівництва. Комплексний характер дослідження ринку житлової нерухомості потребує виокремлення основних показників, що характеризують стан і наявність житлового фонду, масштабність і активність житлового будівництва, вартість житла і його доступність, ступінь забезпеченості населення житлом, активність здійснення операцій на ринку нерухомості. Сучасний стан ринку житла доцільно досліджувати з урахуванням розвитку суміжних соціально-економічних сфер, територій, особливостей екологічної обстановки, забезпеченості населення об'єктами охорони здоров'я, побутового обслуговування та торгівлі.

Безумовно державні програми неспроможні повністю вирішити проблему забезпечення населення житлом у зв'язку із колосальною чисельністю тих, хто його потребує. За 1990-2000 рр. площа щорічно уведеного до експлуатації житла зменшилася на 11889 тис. м², тобто фактично утричі. А починаючи з 2001 р., ситуація змінюється на краще. Найпомітніше зростання зазначеного показника відбулося у 2012 та 2015 рр. (на 1,1 та 1,3 млн м² відповідно). Відтак населення змушене шукати альтернативні варіанти отримання такого дефіцитного блага, як житло, диверсифікуючи джерела його фінансування.

Досліджуючи територіальний розподіл ринку іпотечного кредитування України, варто наголосити, що він і досі залишається висококонцентрованим. Понад 80% іпотечних кредитів припадає на 8 найбільших регіонів країни. Лідуючі

позиції займають м. Київ і Київська область, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Львівська, Одеська, Харківська та Херсонська області. Так у 2016 р. у м. Київ і Київській області нефінансовим корпораціям видано 63,78% обсягу усіх іпотечних кредитів тоді, як для домогосподарств цей показник склав 37,22% іпотечного портфеля. Загалом упродовж досліджуваного періоду на зазначений регіон припадало понад 50% структури іпотечного портфеля нефінансових корпорацій та понад 30% – домашніх господарств. До трійки лідерів іпотечного кредитування як нефінансових корпорацій, так і домогосподарств належали також Дніпропетровська (3,91-14,44% та 6,74-8,6% обсягу усіх виданих іпотечних кредитів у розрізі суб'єктів відповідно) та Одеська (3,61-9,65% та 10,69-12,64% обсягу усіх виданих іпотечних кредитів у розрізі суб'єктів відповідно) області [18].

Основні умови, на яких надавалися іпотечні житлові кредити під заставу нерухомості, що купувалася, операторами іпотечного ринку здійснювалися з урахуванням ризиків кредитування житла. Зокрема, на первинному ринку банки змушені обмежувати терміни кредитування переважно до 15 років (ПАТ «Банк Львів», АТ «ТАСКОМ-БАНК», ПАТ «БТА Банк», ПАТ АБ «Укргазбанк», ПАТ «Полтава-банк» та ПАТ «КРИСТАЛ-БАНК»). І лише ПАТ АКБ «Аркада» кредитує позичальників до 25 років тоді, як ПАТ «Кредобанк» – тільки до 1 року. Вимоги щодо розміру першого внеску позичальника при купівлі житла варіюються від 20% (передбачено тільки програмами ПАТ АКБ «Аркада») до 70% (ПАТ «Кредобанк»). Найбільш поширеними є внески у розмірі 30-40% вартості придбаного житла.

Разючими є мінімальні ефективні ставки кредитування, які варіюються в діапазоні 10,06-28,49% і залежать від умов співпраці з конкретними будівельними компаніями [18]. Загалом зміни високих відсоткових ставок за іпотечними житловими кредитами, виданими нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам з метою придбання, будівництва чи реконструкції ними нерухомого майна ще більше переконують про неготовність вітчизняної банківської системи до сприяння активному розвитку в країні системи доступного іпотечного житлового кредитування.

Це обумовлено складною ситуацією в державі та відсутністю доступу до відносно дешевих вільних довготермінових ресурсів. До того ж банки стягують одноразову комісію при видачі кредитів, розмір якої складає від 0,75 до 1,5%. Також невід'ємною умовою кредитування житла є обов'язкове страхування об'єкта застави, життя та/або працездатності самого позичальника тощо. Усе це впливає на величину кредиту і здатність позичальника погашати його. Тому досі банківські іпотечні кредити є просто «непідйомними»

для більшості громадян країни. Посилені недостатнім рівнем технічного забезпечення процесу іпотечного фінансування, суперечливими законодавчими нормами регулювання відносин фінансування будівництва, нечіткою процедурою звернення стягнення, відсутністю єдиного реєстру реєстрації майнових прав на нерухоме майно та єдиного електронного кадастру землі вони роблять вітчизняну модель іпотечного житлового кредитування вкрай неефективною [19, с. 330].

Більш привабливими виглядають параметри надання іпотечних кредитів за програмою Державної іпотечної установи. Перш за все це стосується відсоткової ставки, яка лежить в основі іпотечного кредиту. Вона значно нижча за діючі в банківській системі. Більше того, для банків ці програми є вигідними через рефінансування виданих іпотечних кредитів ДІУ, однак, це правило спрацьовує лише для банків-партнерів зазначеної установи. Станом на 12.05.2017 р. їх налічувалося 47 [20]. Водночас кредитування здійснюється на термін до 30 років. Це найтриваліший строк кредитування з-поміж діючих на сьогодні програм іпотечного житлового кредитування загалом. Тим не менше вимоги щодо віку позичальника і кінцевого терміну припинення дії договору (досягнення позичальником пенсійного віку) дещо обмежують можливість отримання такого кредиту.

Нарешті відзначимо, що в травні 2017 р. було підписано Меморандум про співпрацю між Державною іпотечною установою та ПАТ КБ «Приватбанк» у сфері іпотечного кредитування та лізингу житла, метою якого є координація зазначених структур у забезпеченні житлом громадян України, в першу чергу військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, поліцейських Національної Поліції України та громадян України – вимушених переселенців, які втратили житло внаслідок військових дій на Сході України або внаслідок здійснення анексії Криму та м. Севастополь за допомоги Програм ДІУ з іпотечного кредитування або фінансового лізингу [21].

Важливу роль у розвитку житлового кредитування в Україні відіграють також і небанківські кредитні установи – кредитні спілки та ломбарди. Тому доцільно більш детально розглянути особливості їх кредитної діяльності. Упродовж 2009-2012 рр. частка кредитів, наданих кредитними спілками, терміном понад 1 рік щороку зростала. Це дозволило зазначеним установам збільшити питому вагу кредитів, наданих на придбання, будівництво, ремонт та реконструкцію житла із 11% у 2008 р. до 24% у 2012 р. Скорочення програм довготермінового кредитування позичальників на 6,8% (за 2012-2015 рр.) обумовило зниження обсягу видачі кредитів на придбання, будівництво, ремонт чи реконструкцію житла на 251,4 млн грн. Тим не

менше, у відносному значенні це становило 4,2%. Подальше зменшення частки довготермінових кредитів не позначилося на обсягах кредитування житла, що дозволило вітчизняним кредитним спілкам збільшити їх питому вагу до 20,6% у загальному обсязі наданих кредитів. Однак, варто відзначити, що у структурі заборгованості з неповернутих і протермінованих кредитів переважають неповернені кредити терміном понад 12 місяців, питома вага яких станом на 31.12.2016 р. становила 65,7% (242,1 млн грн). Тим не менше кредитні спілки намагаються скоротити частку проблемної заборгованості. Так її питома вага у кредитному портфелі зазначених установ у 2016 р. становила 20,5%, що на 4,7 відсоткових пункти менше, ніж у 2015 р. [22].

Щодо ломбардів, то, як таких, іпотечних кредитів вони не надають, а пропонують фінансові кредити під заставу нерухомості. У 2008 р. обсяг зазначених кредитів становив 14,8 млн грн, у 2009 р. – 8,9 млн грн, у 2010 р. – 9,9 млн грн, у 2011 – 9,5 млн грн, у 2012 р. – 13,9 млн грн, у 2013 р. – 13,3 млн грн, у 2014 р. – 8 млн грн, у 2015 р. – 3,2 млн грн і в 2016 р. – 10,5 млн грн [23].

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, зазначимо, що ефективно використання власних коштів громадян і доступність банківського іпотечного кредитування дозволить вирішити житлове питання частині населення, а державі – гарантувати конституційне право громадян на житло та забезпечити соціальну стабільність; для економіки загалом – стимулювати макроекономічне зростання, консолідуючи дрібні заощадження населення і трансформуючи їх в інвестиційний капітал.

В умовах формування моделі сталого розвитку національної економіки дослідження ринку житлової нерухомості варто здійснювати з урахуванням еволюції концептуальних підходів до формування цього ринку, його специфіки й економічного змісту; виявлення принципів ринку житлової нерухомості; адаптації методики оцінки трансформації ресурсів у процесі надання послуг на ринку з урахуванням соціально-економічної цінності послуг для громадян; апробації ресурсного підходу до функціонування й розвитку ринку житлової нерухомості; розробки методики моделювання розвитку ринку житлової нерухомості та прогнозової моделі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексеєнко Л. М. Розвиток іпотечного житлового кредитування у контексті соціальної відповідальності і регулювання соціальних конфліктів / Л. М. Алексеєнко, Є. А. Соколовський // Конкуреноспроможність національної економіки: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 березня 2015 р. – Київ, 2015. – С. 61-66.
2. Зверьяков О. М. Методологічні основи управління фінансовою стійкістю банківських установ /

О. М. Зверьяков // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 10. – С. 175-182.

3. Кузнєцова А. Я. Механізм забезпечення конкурентоспроможності банків в умовах економіки знань: монографія / А. Я. Кузнєцова, Н. Є. Рак; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2013. – 266 с.

4. Міщенко В. І. Вплив банківської кризи на зміну умов банківського кредитування / В. І. Міщенко // Міжнародний науково-практичний журнал «Фінансовий простір». – 2015. – Вип. 3(19). – С. 63-69.

5. Міщенко В. І. Управління ризиками іпотечного житлового кредитування в умовах фінансової нестабільності / В. І. Міщенко, С. В. Науменкова, С. В. Міщенко // Міжнародний науково-практичний журнал «Фінансовий простір». – 2016. – Вип. 2(22). – С. 53-58.

6. Брусов П. Н. Современные инвестиционные модели с равномерным погашением долга и их применение / П. Н. Брусов, Т. В. Филатова, Н. П. Орехова // Финансы и кредит. – 2015. – № 9(633). – С. 21-27.

7. Бураков Д. В. Управление цикличностью движения кредита: монограф. / Д. В. Бураков. – М.: «Русайнс», 2016. – 288 с.

8. Про затвердження Державної цільової соціально-економічної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010-2017 рр. [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 11.11.2009 р. № 1249. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1249-2009-%D0%BF>

9. Про затвердження Порядку надання державним службовцям, які відповідно до законодавства потребують поліпшення житлових умов, безвідсоткового кредиту для житлового будівництва або придбання квартир чи індивідуальних житлових будинків [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 18.02.2004 р. № 182. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/182-2004-%D0%BF>

10. Про затвердження Державної програми забезпечення молоді житлом на 2002-2012 рр. [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 29.07.2002 р. № 1089. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1089-2002-%D0%BF>

11. Про затвердження Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013-2017 рр. [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 24.10.2012 р. № 967. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/967-2012-%D0%BF>

12. Про Комплексну програму забезпечення житлом військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, посадових осіб митної служби, Міністерства внутрішніх справ та членів їх сімей [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 29.11.1999 р. № 2166. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2166-99-%D0%BF>

13. Про внесення змін до статті 4 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» щодо реалізації державних житлових програм [Електронний ресурс]: Закон України від 16.03.2017 р. № 1954-VIII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1954-19>

14. Офіційний сайт ДФСМЖБ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.molodkredit.gov.ua/>.

15. Динаміка розвитку молодіжного житлового кредитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.molod-kredit.gov.ua/cms/pilgoviy-kredit/statistika.html>

16. Про затвердження Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013-2017 рр. [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 24.10.2012 р. № 967. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/967-2012-%D0%BF>

17. Доходи та витрати населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/arh_dvn_kv_u.htm

18. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

19. Юркевич О. М. Сучасний стан ринку іпотечного житлового кредитування в Україні / О. М. Юркевич // Економіка і суспільство. – 2016. – Вип. 4. – С. 327-332.

20. Параметри іпотечного кредиту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ipoteka.gov.ua/node/23>

21. ДІУ та «Приватбанк» підписали Меморандум щодо співпраці на ринку іпотечного кредитування та лізингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ipoteka.gov.ua/node/2408>

22. Інформація про стан і розвиток кредитних установ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-kreditnih-spilok.html>

23. Інформація про стан і розвиток фінансових компаній, лізингодавців та ломбардів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-finansovih.html>

СУЩНОСТЬ И ИСТОЧНИКИ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ESSENCE AND SOURCES OF FINANCIAL SUPPORT OF INNOVATIVE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Исследовано содержание механизма финансового обеспечения инновационной деятельности, охарактеризованы основные его составляющие части, проанализированы источники финансирования инновационного развития аграрных предприятий в Украине, обоснованы направления повышения эффективности финансового обеспечения инновационной деятельности отечественных аграрных предприятий.

Ключевые слова: венчурный фонд, инновационная деятельность, инновационное развитие, аграрное предприятие, финансовое обеспечение, финансирование.

Досліджено зміст механізму фінансового забезпечення інноваційної діяльності, охарактеризовано основні його складові частини, проаналізовані джерела фінансування інноваційного розвитку аграрних підприємств в Україні, обґрунтовано напрями підвищення ефективності фінансового забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних аграрних підприємств.

емств в Україні, обґрунтовано напрями підвищення ефективності фінансового забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних аграрних підприємств.

Ключові слова: венчурний фонд, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, аграрне підприємство, фінансове забезпечення, фінансування.

The content of the mechanism of financial support of innovation activity was analyzed, its main constituent parts were characterized, sources of financing of innovation development of agricultural enterprises in Ukraine were analyzed, the directions of increasing the efficiency of financial support for innovative activity of domestic agrarian enterprises were substantiated.

Key words: venture fund, innovative activity, innovative development, agrarian enterprise, financial provision, financing.

УДК 336.72

Мельник М.И.

ассистент, аспирант кафедры финансов Сумской национальной аграрный университет

Постановка проблемы. В современном мире развитие науки и технологий приобретает приоритетное значение, ведь ни одно государство сегодня не в состоянии рассчитывать на достойное будущее, если не поощряет разработку и внедрение в производственный процесс инноваций. Конкурентоспособность, а, следовательно, и эффективность национальной экономики и отдельного субъекта хозяйствования в условиях рыночных отношений зависит, прежде всего, от способности реализовывать инновационные проекты, для чего нужны немалые финансовые ресурсы. К сожалению, большинство украинских агропредприятий сейчас испытывает значительный дефи-

цит собственных средств, а привлечение инвестиций является проблематичным. В частности, банковские кредиты, если и предоставляются, то в основном на проекты с невысокой степенью неопределенности, к которым инновационные не принадлежат. Получить финансовые ресурсы на перспективные инновационные разработки возможно только под очень высокие процентные ставки, что сразу делает их нерентабельным. Аграрные предприятия, являясь одним из важнейших системообразующих элементов финансовой системы страны, осуществляют значительный вклад в улучшение макроэкономических показателей и одновременно является удобной формой

организации агропроизводства в нынешней сложной экономической ситуации, следовательно, вопрос финансового обеспечения инновационной деятельности украинских агроформирований, является крайне актуальным.

Анализ последних исследований и публикаций. Суть «инноваций», «инновационного предпринимательства», роль и особенности инновационной деятельности исследовались такими отечественными учеными как В. Лавруком, В. Гейцем, Д. Чеберкусом, П. Музыкой, Т. Пасичнюком, А. Смоленюком, А. Стельмашуком и др. Но сегодня, прежде всего, необходимо обосновать сущность инновационного предпринимательства как фактора развития аграрного сектора экономики и определить основные составляющие его организационно – экономического механизма.

Постановка задачи. Во многих научных трудах отечественных и зарубежных ученых-экономистов исследованы проблемы финансового обеспечения инновационной деятельности. Однако, несмотря на большое количество публикаций по этой тематике, проблема финансового обеспечения инновационной деятельности аграрных предприятий требует дальнейшего исследования в связи с динамизмом экономики и особенностью нынешней ситуации в Украине.

Целью статьи есть определение сущности механизма финансового обеспечения инновационной деятельности аграрных предприятий, выделение основных его составляющих и уточнения источников финансирования инновационного развития аграрных предприятий в Украине. Достижение цели предполагает систематизацию научных взглядов по определению экономического содержания механизма финансового обеспечения хозяйственной деятельности, осуществление анализа современного положения финансового обеспечения инновационной деятельности аграрных предприятий в Украине и обоснование направлений повышения его эффективности.

Изложение основного материала. Одной из основных задач финансового планирования является обеспечение аграрного предприятия финансовыми ресурсами, достаточными для осуществления им эффективной хозяйственной деятельности. Очевидно, что это предполагает определение направлений эффективного вложения капитала, оценка рациональности его использования, выявления внутрихозяйственных резервов увеличения прибыли за счет экономного использования денежных средств, что в итоге позволит определить сумму финансовых ресурсов, которую аграрное предприятие должно привлечь, выстраивая финансовые отношения с государством, коммерческими банками и другими контрагентами;

– Определить условия, при которых эти финансовые ресурсы могут быть получены;

– Определить основные направления использования предприятием заемных финансовых ресурсов;

– Установить сроки возврата полученных кредитов.

Таким образом, планируя перспективы своего развития и определяя методы и инструменты стимулирования производства, повышения эффективности и конкурентоспособности предприятия и продукции, предприятие формирует действенный механизм финансового обеспечения хозяйственной деятельности, который позволяет мобилизовать как имеющиеся у него финансовые ресурсы, так и привлеченные из других источников. И. Ю. Епифанова выделяет три взаимосвязанных этапа финансового обеспечения [2, с. 68-69]:

1. Формирование необходимого объема финансового обеспечения инновационной деятельности, которая предусматривает:

– Определение общей потребности в финансовых ресурсах;

– Определение объема внутренних (собственных) финансовых ресурсов для финансирования инновационной деятельности;

– Определение объема и стоимости необходимых внешних финансовых ресурсов для финансирования инновационной деятельности;

– Определение форм и методов финансирования;

– Привлечение нужного количества внешних финансовых ресурсов.

2. Использование сложившихся финансовых ресурсов в процессе инновационной деятельности.

3. Получение эффекта от использованного финансового обеспечения (достижения желаемого финансового результата, обеспечение необходимого уровня рентабельности и доходности инвесторов, покрытие других расходов по внешним финансовыми ресурсами).

Механизм финансового обеспечения хозяйственной деятельности имеет сложную структуру, которая включает в себя организационную (организация, разработка и внедрение инноваций), экономическую (регулирование, управление, планирование и реализация инноваций) и финансовые составляющие, которые между собой взаимосвязаны и вместе позволяют достичь желаемого эффекта. Такая взаимная зависимость предполагает наличие тесного взаимодействия субъектов хозяйствования, государственных властных структур и органов местного самоуправления, в ведении которых находятся финансовые, материальные, минерально-сырьевые, интеллектуальные и информационные ресурсы для обеспечения эффективной хозяйственной деятельности, в нынешних условиях невозможна без внедрения инноваций. К организационным структурам инновационной сферы принадлежат научно-технические инкубаторы, венчурные предприятия,

фирмы-технопарки, технополисы и т.д., на льготных условиях обеспечивают становление инновационных аграрных предприятий. Так, инкубаторы предоставляют инновационным фирмам на определенный период помещения и необходимое оборудование, на льготных условиях консультируют их по экономическим и юридическим вопросам, организуют рекламу, осуществляют научно-техническую, экологическую и коммерческую экспертизу инновационных проектов, ведут поиск инвесторов. В развитых странах венчурные фирмы пользуются поддержкой государства и крупных компаний, которым не всегда выгодно заниматься разработкой новых технологий из-за существования значительного риска понести убытки.

Поэтому крупные компании часто обращаются к венчурного финансирования, применяя его в качестве инструмента расширения собственного научно-технического потенциала. К сожалению, в Украине венчурное финансирование еще не получило должного распространения и развития, поскольку правительство не уделяет венчурному предпринимательству достаточного внимания, не стимулирует венчурных инвесторов вкладывать средства в инновационные проекты. Деятельность венчурных фондов в Украине ориентирована в основном на торговые операции [7]. Основной экономической составляющей механизма финансового обеспечения инновационной деятельности являются государственные органы власти и управления, которые отвечают за стратегическое управление инновационным развитием страны и ее регионов и призваны регулировать инновационные процессы в стране, формировать внешние условия (инновационную политику) для ведения хозяйства аграрных предприятий, обеспечивая тем самым устойчивое развитие национальной экономики. Для этого правительство использует универсальные инструменты регулирования инновационного развития – налоги, отчисления, дотации и субсидии. К финансовому механизму обеспечения инновационной деятельности включают следующие основные элементы: государственное финансирование, банковское и коммерческое кредитование, внешнее инвестирование, в частности венчурное и самофинансирование, которое предусматривает использование предприятиями собственных средств. Такая структура этого механизма позволяет мобилизовать все имеющиеся источники финансовых ресурсов и направлять их на создание условий для эффективной инновационной деятельности и повышения конкурентоспособности предприятий. Высокоразвитые страны особое внимание уделяют механизму финансового обеспечения аграрных предприятий, поскольку именно оно обеспечивает быструю окупаемость затрат и широкую свободу рыночного выбора, демонстрирует

высокую новаторскую активность, формирует конкурентную среду, что способствует снижению цен и повышению качества товаров.

В странах с развитой экономикой существуют две модели предпринимательства: классическая и инновационная (табл. 1). Классическая модель ориентируется преимущественно на использование внутренних ресурсов, инновационная – на привлечение внешних ресурсов, в том числе в виде научных разработок и новых идей. В рыночных условиях инновации охватывают всю экономику, от производительных сил (средства производства, обучение работников) к производственным отношениям (формы и методы управления, разделения, специализации и кооперации) [6].

Таблица 1

Характеристика моделей предпринимательства

Признаки	Классическая модель	Инновационная модель
Ресурсное обеспечение	Внутренние	В основном внешние
Зона научного охвата	Незначительная (с целью текущего улучшения деятельности)	Все элементы предприятия и его внутренние и внешние отношения
Организация	Классические формы организации производства и труда)	Инновационные формы, основанные на всесторонней интеграции и диверсификации
Гибкость и адаптивность	Незначительная	Высока
Институциональное обеспечение	стабильное	переменное, адаптируется к потребностям людей

Источник: разработка Сиренко Н.М., Мельник А.И.

Таким образом, на сегодня приоритетным направлением является развитие инновационного предпринимательства. На основе исследования научной литературы мы пришли к выводу, что существует несколько подходов к определению сущности инновационного предпринимательства: 1) как системы экономических отношений; 2) как формы интеграции науки и производства; 3) как инструмента развития.

Изучая экономическую сущность и основные стадии инновационной деятельности сельскохозяйственных предприятий, Л. Крючко было предложено рассматривать инновационную деятельность в сельском хозяйстве на четырех этапах. Именно поэтому инновационное предпринимательство и базируется на экономических отношениях между производителями инновационного продукта и его потребителями по разработке инноваций, их апробации и проверки, воспроизведение новаций,

а также внедрение их в производство. При этом, как отмечает автор, на этих этапах в Украине действуют следующие субъекты: 1) разработка новаций – сеть научно-исследовательских институтов УААН и Министерства аграрной политики и продовольствия Украины; 2) апробация и проверка – научные учреждения, специальные государственные учреждения и организации; 3) внедрение новаций – семеноводческие хозяйства, племенные заводы, машиностроительные предприятия, биологические фабрики и тому подобное; 4) внедрение разработок в производство – субъекты предпринимательской деятельности.

К инструментам налогового стимулирования инновационной деятельности для Украины ученые относят: снижение ставки налога; инновационную налоговую скидку; налоговые соглашения с другими странами; налоговые кредиты; освобождение от налогообложения земель, отведенных для строительства инновационных бизнес-центров и т.д. В частности, налоговым кодексом Украины определено, что временно освобождаются от налогообложения прибыль производителей биотоплива, прибыль предприятий машиностроения для АПК и т.д. [3]. Льготное налогообложение необходимо дополнять прямым государственным финансированием важнейших инновационных программ и проектов, предоставлением инновационным предприятиям дотаций.

В Украине зарегистрировано более 600 венчурных фондов, из них действует более 100, однако сфера их деятельности – это преимущественно строительство, торговля энергоресурсами, некоторые фонды занимаются финансированием других традиционных проектов или небольших продуктовых инноваций [4]. Такая деятельность отечественных венчурных фондов является свидетельством отсутствия стимулов вкладывать средства в инновационные проекты при высоком уровне риска. Пока отечественный венчурный капитал не инвестирует в инновационные проекты, поскольку инвестиции в отдельные отрасли традиционной экономики имеют достаточно высокий уровень доходности при относительно коротком сроке инвестирования и низком уровне риска.

Ценообразование на научно-техническую продукцию должна соответствовать требованиям повышения инновационной активности, как в научно-технической, так и в производственной сферах АПК, стимулировать развитие инновационного процесса на всех стадиях на основе создания взаимной заинтересованности всех его участников. Таким образом, приведение в действие всех составляющих организационно-экономического механизма развития инновационного предпринимательства будет способствовать своевременному и эффективному финансированию и обеспечению внедрения качественных иннова-

ций в аграрном секторе экономики, выведению его на качественно новый уровень развития.

Среди причин, которые замедляют инновационное развитие сельскохозяйственных предприятий, опросом установлены следующие: отсутствие внутренних свободных финансовых ресурсов; недостаточное государственное финансирование; несовершенная система экономического стимулирования и мотивации к инновационной деятельности, а также недостаточный доступ к кредитам и другим финансовым ресурсам.

Положительным фактором является то, что предприятия все же приоритетным направлениям инновационного развития в своей деятельности определяют повышение экологической безопасности (взвешенные средства борьбы с вредителями, улучшение плодородия почв, сохранения, улучшения и охрана земель сельскохозяйственного назначения через улучшение экологических показателей и т.д.). 37,5% предприятий (при условии надлежащего финансирования) направили бы ресурсы на селекцию растений и животных, а 16,7% – на внедрение современных энергосберегающих технологий.

Обобщая изучения научной литературы и практический опыт деятельности предприятий АПК, можно выделить следующие основные причины, препятствующие надлежащему инновационному развитию аграрного сектора экономики:

1. Законодательно-нормативная база, которая является фрагментарной, не целостной и потому несовершенной. В Украине принято более 100 законодательных, нормативно-правовых правительственных актов и различных ведомственных документов, которые не являются взаимосогласованными и не формируют единое законодательное поле инновационной деятельности. Законом Украины «О приоритетных направлениях инновационной деятельности в Украине» предусмотрено создать систему прогнозных исследований и разработку на их основе приоритетов инновационной деятельности. Однако определено достаточно большое количество таких приоритетов, они слабо связаны между собой и не отвечают главным направлениям развития страны, исходя из ее ресурсного и интеллектуального потенциала глобального геополитического положения. В то же время в России – 8 научных приоритетов, в Германии – 5, Японии – 6 [2]. Кроме этого, остается много нерешенных вопросов в патентно-лицензионной сфере.

2. Не налажен механизм надлежащего финансирования инновационных процессов. Сдерживается инвестирование в долгосрочные проекты из-за недостатка собственных средств у предприятий. Привлечь же финансово-кредитные ресурсы можно в большинстве случаев лишь на короткий срок, а средства, выделяемые государством, является не значительными (по проведенным

исследованиям было установлено, что только около 10% предприятий АПК осуществляли инновации за счет государственных средств и финансово-кредитных ресурсов). Согласно принятой в Украине Стратегией инновационного развития Украины на 2010-2020 годы в условиях глобализационных вызовов создания системы инвестирования инновационной деятельности, в том числе научной, отвечающей современным требованиям рыночной экономики и обеспечит финансовую поддержку научной и инновационной деятельности, достаточной для достижения результатов мирового уровня, должна базироваться на принципах: 1) четкой диверсификации источников и механизмов финансирования в зависимости от этапов инновационного процесса; 2) использование преимущественно конкурсных (конкурентных) механизмов инвестирования в научную и инновационную деятельность; 3) рационального использования прямых и косвенных способов инвестирования в научную и инновационную деятельность; 4) ориентации государственных инвестиций в науку и инновации на стимулирование притока в эти сферы негосударственных средств, особенно сбережений граждан. По нашему мнению, данный перечень принципов необходимо расширить, добавив к ним принцип приоритетности финансирования государством фундаментальных научных исследований, принцип структурности источников финансирования в разрезе стратегических приоритетов инновационного развития страны, принцип государственного стимулирования инвестиций в развитие инновационной инфраструктуры, принцип государственного регулирования системности осуществления инвестиций во все сферы общественной жизни, принцип приоритетности государственного финансирования экологических программ, программ по обеспечению национальной, продовольственной, демографической, энергетической, информационной безопасности и человеческого развития. Такой подход требует изменения критериев оценки и переориентации целевой направленности инвестиций с доходности как результата на ценностные ориентиры и критерии результативности.

Европейский Союз использует несколько инструментов инновационной политики и привлечения инвестиций для финансирования инновационной деятельности. Среди них выделяют прямое государственное финансирование, в первую очередь путем выделения грантов, кредитов, субсидий и тому подобное; создание инфраструктуры для инновационной деятельности; налоговые стимулы, специальные схемы поддержки рискованного финансирования, предоставления государственных гарантий.

Внедряя механизмы государственной поддержки инноваций в Украине, следует учитывать собственные специфические условия (право-

вую базу, состояние научно-технической сферы, уровень развития экономики и др.). Поддержка инноваций должна стать одним из приоритетов государственной политики, потому что сегодня инновации являются ключевым фактором повышения конкурентоспособности экономики.

К сожалению, в Украине доля инновационно активных аграрных предприятий (с численностью работающих от 100 до 249 человек) составляет всего 15,4%, что не соответствует ни потребностям, ни ресурсам нашего государства, и свидетельствует о постепенной потере нашей страной ценного богатства – интеллектуального потенциала, который до недавнего времени был предметом ее особой гордости. Приоритет в финансировании аграрных предприятий в развитых странах получают еще и потому, что они играют важную роль в возникновении и становлении отраслей перспективных технологических укладов. В частности, ведущие отрасли пятого технологического уклада прошли зарождения и начальное развитие именно в среде аграрных высокотехнологичных фирм. Страны с развитой рыночной экономикой для поддержки инновационной деятельности широко привлекают финансовые ресурсы госбюджета. Государство берет на себя от 1/5 до половины национальных научных расходов. В этих странах расходы на науку за последние 10 лет растут ежегодно в 1-2 раза более высокими темпами, чем рост мировой экономики. Среднемировой показатель наукоемкости ВВП составляет 1,9%, а в развитых странах он достигает 5%. По предварительным расчетам органов статистики, в 2015 году в Украине удельный вес общего объема расходов на научные исследования в ВВП составляла 0,62%, в том числе за счет средств государственного бюджета – 0,21% [1].

Рассмотрим удельный вес расходов на выполнение научных исследований в валовом внутреннем продукте в Украине и других странах мира в процентах.

По данным Евростата, доля объема расходов на научные исследования и разработки в ВВП стран ЕС в среднем составляла 2,03%, в Китае – 2,08%, США – 2,77%, Японии – 3,47%, Южной Кореи – 4,15%.

Следует отметить, что динамика расходов на научные исследования в ЕС и других указанных странах в течение последнего десятилетия была положительной. Например, в Южной Кореи за период 2004-2014 годов доля расходов выросла почти вдвое – с 2,35% до 4,15% в ВВП. Зато в Украине наблюдаются противоположные тенденции: доля расходов на научные исследования сократилась с 1,06% ВВП в 2003 году до 0,62% в 2015 году.

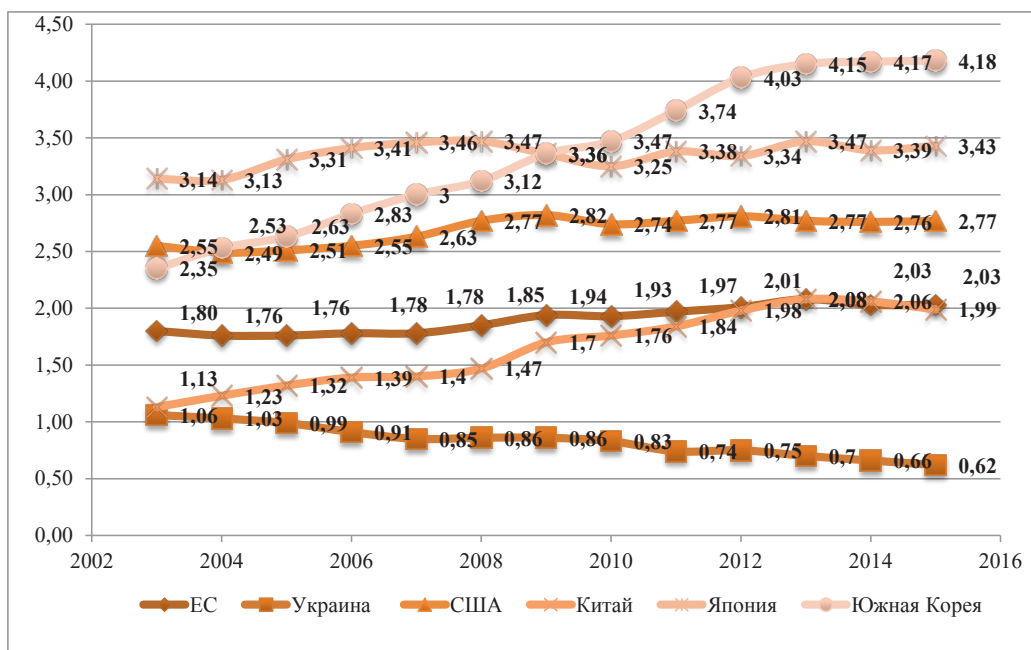
Украинское правительство до сих пор не изменило приоритеты государственной поддержки отраслей экономики, продолжая направлять

основной поток финансовых ресурсов в сырьевые отрасли и сферы с низким уровнем обработки, которые естественно имеют сравнительно низкий потенциал инновационной активности и эффективности. Именно в эти отрасли вкладывается до 70% бюджетных средств, в том числе в топливную промышленность и черную металлургию – более 50%. В общем, приходится констатировать, что как государственные, так и негосударственные финансовые институты в Украине очень слабо ориентированы на инвестирование инноваций, поэтому отечественным предпринимателям для решения вопросов инновационного развития приходится рассчитывать в основном на собственные финансовые ресурсы, в условиях нехватки собственных средств и высоких процентных ставок по заемным деньгам составляет существенную преграду осуществлению инновационной деятельности. Для улучшения ситуации в контексте финансирования инновационной деятельности аграрных предприятий в Украине большое внимание посвящается вопросу развития венчурного капитала, который традиционно ориентируется на аграрные предприятия. Необходимо заимствовать зарубежный опыт становления венчурных предприятий, изучать особенности осуществления политики иностранных государств по стимулированию притока капитала, прежде всего в наукоемкие аграрные предприятия, которые, по мнению ученых, составляют основу для венчурного инвестора [5]. Эффективным способом государственной поддержки аграрных предприятий в Украине могло бы стать, на наш взгляд, предоставление под сравнительно низкие проценты и длитель-

ные сроки возврата средств частным венчурным фирмам, которые в свою очередь будут непосредственно осуществлять финансирование перспективных агроформирований.

Выводы из проведенного исследования.

Одной из главных причин низкого уровня инновационной активности отечественных малых предприятий является недостаточный уровень финансового обеспечения инновационной деятельности, в общем, и крайне низкий уровень ее государственного финансирования. Основным источником финансирования инноваций в Украине остаются собственные средства предприятий, которые занимают более половины всех расходов, направленных на инновационную деятельность. Учитывая, что большинство отечественных предприятий сегодня работает убыточно, а те, что получают прибыль, не спешат им рисковать, ведь инновациям присущ высокий уровень риска, становится понятной причина низкой активности инновационной деятельности отечественных предприятий. Через кризисное положение, в котором находится сейчас украинская экономика, тенденция к перераспределению финансирования в сторону увеличения иностранных инвестиций и других источников финансирования не прослеживается. А крайне низкий удельный вес средств государственного бюджета в финансировании инноваций в нашей стране ставит малые предприятия в ситуацию, в которой они фактически не имеют выбора источников финансирования инновационной деятельности. Учитывая, что финансирование инновационного развития за счет средств государственного бюджета в настоящее

Удельный вес расходов на выполнение научных исследований в валовом внутреннем продукте в Украине и других странах мира, %.

Источник: Госстат, Евростат

время сдерживается по объективным причинам – в связи с бюджетным дефицитом, аграрным предпрятиям при финансировании инновационного развития нужно активнее использовать финансовые ресурсы венчурных фондов, развитию которых должно способствовать украинское правительство. Также в целевой инвестирования инновационной деятельности должна активнее приобщиться банковский сектор. Дальнейшие исследования предполагают разработку организационных мероприятий и методических подходов к финансовому обеспечению инновационного развития аграрных предприятий, определение перспективных инновационных проектов и эффективных источников их финансирования.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Варналий З. С. Конкурентоспособность национальной экономики: проблемы и приоритеты инновационного обеспечения: монография / З. С. Варналий, А. П. Гармашова. – М.: Знания Украины, 2013. – 387 с.
2. Зянько В. В. Инновационная деятельность предприятий и ее финансовое обеспечение в условиях трансформационных изменений экономики Украины: монография / В. Зянько, И. Ю. Епифанова, В. В. Зянько – Винница: Универсум-Винница, 2015 – 172 с.
3. Лагутина К. Финансовый механизм инновационной деятельности в корпоративном секторе экономики Украины / К. Лагутина // Вестник Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Экономика / Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев: ИПЦ «Киевский университет». – Вып. 112. – 2009. – 27-29 с.
4. Комелина А. В. Научно-методологические основы формирования инновационно-инвестиционного механизма социально-экономического развития регионов Украины. – Автореф. дис. д-ра экон. наук 08.00.05 / В. Комелина; – Полтава – 2010 – 43 с.
5. Зянько В. В. Противоречия развития инновационного предпринимательства в Украине и его финансовое обеспечение / В. Зянько // Мировые тенденции и перспективы развития финансовой системы Украины: сб. матер. межд. научно-практической. конф., 30-31 октября 2014 / КНУ имени Тараса Шевченко. – М., 2014. – 26-29 с.
6. Череп А. В. Факторы инновационного развития предприятий Украины / А. В. Череп, С. П. Урусова, А. А. Урусов // Вестник Харьковского национального аграрного университета им. В. В. Докучаева. – Серия «Экономические науки». – 2014. – № 3. 84-89 с.
7. Денисенко А. П. Государственная политика развития венчурного инвестирования: зарубежный опыт / А. П. Денисенко // Вестник Академии муниципального управления. – Серия «Управление». – Киев, 2011. – № 2. – 10-14 с.

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА В УМОВАХ ФІНАНСІАЛІЗАЦІЇ

THE ECONOMIC SYSTEM IN TERMS OF FINANCIALISATION

У статті досліджуються сучасні процеси домінування фінансового сектору в економічній системі. Цей процес як об'єктивно історичний вчені ще називають «фінансіалізація», яка поширена не лише на національний, а й наднаціональний рівень. Фінансіалізація несе в собі значні ризики, які впливають на економічні процеси. Проаналізовано деякий інструментарій підтримки ліквідності економіки, зокрема, застосування методу кількісного пом'якшення аби насичувати ринок вільними коштами та збільшувати кредитний потенціал країни. Зазначено на необхідності проведення виваженої монетарної та науковообгрунтованої бюджетної політики і забезпечення ефективності використання бюджетних коштів.

Ключові слова: економічна система, фінансовий сектор, бюджет, фінанси, інститути, фінансіалізація.

В статье исследуются современные процессы доминирования финансового сектора в экономической системе. Этот процесс, как объективно, исторический, ученые еще называют «финансиализация», которая распространена не только на национальный, но и наднациональный уровень. Финансиализация несет в себе значительные риски, влияющие на экономические процессы. Проанализированы некоторые

инструментари поддержки ликвидности экономики, в частности применение метода количественного смягчения, чтобы насыщать рынок свободными средствами и увеличивать кредитный потенциал страны. Указано на необходимость проведения взвешенной монетарной и научно обоснованной бюджетной политики и обеспечения эффективности использования бюджетных средств.

Ключевые слова: экономическая система, финансовый сектор, бюджет, финансы, институты, финансиализация

The paper investigates modern processes of financial sector dominance in the economic system. This process, as objective, historical, scientists also called «financialisation», which is spread not only to the national but also to the supranational level. Financialization carries significant risks that affect economic processes. Some tools for supporting the economy of liquidity, including the application of the quantitative easing method in order to saturate the market with free funds and increase the country's credit potential, are analyzed. It is indicated on the necessity of carrying out of balanced monetary and scientifically grounded budget policy and ensuring efficiency of using budget funds.

Key words: economic system, financial sector, budget, finances, institutes, financialisation.

УДК 336.131

Радіонов Ю.Д.

к.е.н.,

начальник відділу адаптації та імплементації міжнародних стандартів, моніторингу і аналізу у сфері державного фінансового контролю

Рахункова палата України

Постановка проблеми. Процеси, що відбуваються в сучасному глобалізованому світі з його стрімкими змінами в різних сферах життя, у тому числі в економіці, вплинули на відтворення, а також становлення і розвиток економічних систем. У цій трансформації на передові позиції в системі управління вийшли фінанси як важлива складова формування економічних систем різних країн. Фінанси створили передумови, за яких не економіка впливає на формування фінансового ринку, а навпаки фінансовий механізм із його розвиненим інституціональним середовищем впливає на стан розвитку і перспективу економіки.

Домінування фінансів, яке доречі розпочалося в економічних системах передових, розвинених країн світу у другій половині ХХ століття, на думку вчених, є історичним і об'єктивним явищем. Причиною цих змін, що змінили наше уявлення про економіку, вчені називають динамічний розвиток сектору фінансів і перетік капіталу до нього і, як результат, зростання частки фінансів у структурі ВВП та збільшення впливу цього сектору на економіку. Ці зміни несуть значні ризики та виклики для економічного розвитку, тому дана проблематика є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні зміни в економіці привертають увагу відомих зарубіжних та вітчизняних вчених та мислителів, серед них: Дж. Б'юкенен, О.Г. Білорус, І.К. Бистряков, І.О. Лютий, Р. Масгрейв, В.П. Они-

щенко В.В. Пилипів, С.А. Циганов та ін. В їх працях розкривається основна сутність функціонування економічних систем та економічних процесів у сучасних умовах домінування фінансового сектору. Незважаючи на певний доробок і кількість досліджень є необхідність розробки концептуальних положень управління національною економікою з урахуванням внутрішнього потенціалу України, опираючись на індивідуальні особливості.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження фінансового впливу на економічну систему і пошук шляхів розвитку національної економіки, виходячи з потенціалу та сучасних реалій.

Виклад основного матеріалу. Поширення концепції відкритості економіки, що несе в собі глобалізація, створили умови впливу фінансового сектору не тільки у розвинених країн, а усіх країн світу, які інтегровані до світової системи господарювання. Таким чином, фінансовий сектор через диверсифікацію наявних у нього інструментів став не лише окремим сектором економіки, а навпаки через відтік капіталу з реального сектору посилив вплив на нього, а рівень прибутковості у фінансовій сфері значно зріс у порівнянні з іншими секторами економіки.

Як влучно відзначив В.П. Онищенко, у ринковій економіці головним ресурсом є гроші. Тому боротьба йде за гроші. Боротьба персоналізованих грошей (робота грошей) опосередковується різними фінансовими інституціями (банками,

інвестиційними фондами, фондовими біржами тощо). Гонитва за багатством і страх його втратити виявляються у розростанні різноманітних механізмів управління ризиками, страхування, деривативів, вигадливих схем валютно-фінансових і біржових спекуляцій, стратегій, які збурюють фінансові та товарні ринки, що у свою чергу вимагає ще витонченіших форм страхування, нових деривативів і т.п. Відомо, що, чим складнішою є система, тим вона менш стійка. Зі стану рівноваги її може вивести будь-яка випадковість, навіть здавалося б незначна. Як наслідок, світова економіка постійно перебуває у балансуєчому стані, у кризовому стресі. Саме на фінансових ринках визначається людська поведінка у боротьбі за найбажаніший засіб реалізації власних цілей – гроші [1, с. 5].

Саме бажання людей збагатитися, особливо в умовах розвиненого капіталізму, на наш погляд, стало першопричиною домінування фінансового сектору, який згодом посилив важелі регулювання на економічні процеси.

В економічній літературі поряд зі звичними фінансовими категоріями такими, як: *фінансова система, фінансові ресурси, фінансовий механізм, фінансові потоки* з'явилися нові терміни і поняття. Деякі вчені широко вживають термін «фінансіалізація» економічних систем. Наприклад, І.О. Лютий під словом «фінансіалізація» розуміє об'єктивно-історичний процес, який розвивається на національному та глобальному (наднаціональному) рівнях і полягає в домінуванні фінансового сектору над іншими секторами економічної системи, а також створює умови для включення суб'єктів економічних відносин у систему відносин фінансового ринку. При цьому останні не тільки стають активними його учасниками, але й повністю залежать від кон'юнктури відповідного фінансового середовища [2, с. 38]. На наш погляд, зазначений термін і його визначення найбільш точно відображають сучасний період фінансового домінування в економічній системі.

Академік О.Г. Білорус, перераховуючи сучасні глобалізаційні економічні закони, стверджує, що до них входять: *закон некерованого гіпертрофованого самовідтворення глобального фінансового капіталу; закон випереджального зростання глобального фінансового капіталу та його пере накопичення у структурі глобального капіталу; закон фінансіалізації й гіперфінансіалізації глобальної економіки; закон формування та еволюції глобальної фінансової цивілізації* тощо [3, с. 10]. Таким чином, сучасна фінансіалізація вже посіла чільне місце в економічній теорії і її вплив на економічні процеси скоріш за все буде зростати.

Адже, як стверджує академік О.Г. Білорус, на нинішньому етапі світового поступу ні перехід на золоту основу всієї фінансової системи, ні навіть створення глобального фінансового уряду

з юридично обов'язковими повноваженнями не здатні зупинити потужні процеси фінансіалізації й гіперфінансіалізації головним чином з таких причин. По-перше, вони виникли та бурхливо розвиваються на базі колосальних фінансових інтересів глобального корпоративного сектору, котрий посів командні позиції й не поступатиметься ними добровільно. По-друге, процеси фінансіалізації вже набули таких масштабів і динаміки, що ні уряди, ні сучасні міжнародні організації не спроможні їх загальмувати або ефективно контролювати. По-третє, «рентабельність» гіперфінансіалізації є надзвичайно високою порівняно з реальним виробництвом, що є могутнім фактором подальшого нарощування її масштабів [3, с. 12].

Враховуючи сучасні тенденції, І.К. Бистряков та В.В. Пилипів вживають нові фінансові терміни, зокрема: *фінансове середовище, простір, поле та інше* [4, с. 83]. На думку авторів, необхідність оперування категорією «фінансовий простір» зумовлена виходом фінансових відносин за межі фінансової системи. При розв'язанні практичних завдань реформування фінансової системи важливо враховувати всю сукупність відносин, які реалізуються у фінансовому просторі, з метою їх інституціоналізації в рамках фінансової системи. Фінансова система описує очікуванні фінансові відносини, які вже інституціоналізувалися в суспільстві, фінансове середовище – сукупність усіх можливих станів і взаємовідносин тоді, як фінансовий простір відображає дійсну картину фінансових відносин [4, с. 83].

Фінансова система в Україні має застаріле інституціональне забезпечення, адже ринкова трансформація економіки України розпочалася без належного інституціонального забезпечення. Інституціональне забезпечення, яке залишилося незмінним з радянської економічної системи, яка існувала до початку переходу економіки країни на ринкові відносини, не відповідає вимогам ринкової економіки та потребує нового перегляду [5, с. 128]. У цьому контексті засновник інституціоналізму та нової економічної течії, всесвітньвідомий американський вчений-економіст Торстейн Веблен стверджував, що: «современной экономической ситуации эти финансовые институты никак не соответствуют, ибо они сложились в экономических условиях прошлого, условиях, несколько отличающихся от настоящего момента. Они не соответствуют своему назначению, как могли бы соответствовать, даже по своей эффективности в денежном плане» [6, с. 216]. Таким чином, нинішнє інституціональне середовище України, зокрема, у фінансовій системі, не відповідає сучасним реаліям і запитам суспільства. Цей чинник по-суті є визначальним у стійкості економічної системи до сучасних викликів. Саме тому фінансовий сектор України поступається аналогічному

у розвинених країнах, де набагато сильніші фінансово-економічні інститути, які формують основу фінансового сектору і простору навколо нього.

Фінансовий простір є складною і багаторівневою системою відносин, що реалізуються на різних територіальних рівнях (місцевому, регіональному, національному, глобальному) через територіально окреслені фінансові потоки, управління якими здійснюється територіальними центрами. Важливою умовою функціонування фінансового простору є наявність єдиної фінансової інфраструктури [4, с. 85].

Фінансова інфраструктура, характеризує фінансові центри з розвинутими інститутами. Що розвинутіша фінансова інфраструктура, тим сильніші центри з надання фінансових послуг. Загальновідомо, наприклад, м.Лондон, столиця Великобританії – загальновізнаний світовий фінансовий центр. У той же час, на рівні держави, скажімо в м. Києві найбільш розвинена інфраструктура фінансового сектору України в порівнянні з іншими регіонами.

Належна фінансова інфраструктура країни сприяє розбудові інформаційного суспільства та цифрової економіки. Сучасні фінансові ринки є глобальними й повністю формуються під впливом інформаційно-комунікаційних технологій. Як наслідок, постійно з'являються нові форми та елементи фінансової інфраструктури країн, зокрема, віртуальні банки, фінансово-технічні компанії, міжнародні системи електронних грошей, ринок цифрових валют [7, с. 101].

Ключовими чинниками ефективності фінансової інфраструктури цифрових економік будуть інновації, прозорість і доступність для загалу користувачів. За цих умов для інтеграції національних економік у глобальну фінансову систему важливо створити ефективне регуляторне середовище, яке з одного боку гарантуватиме безпеку для користувачів, з другого – не перешкоджатиме динамічному впровадженню новітніх моделей у фінансовому секторі. Та економічна система, котра забезпечить найкращі інституційні умови функціонування фінансової інфраструктури цифрової економіки, буде найбільш конкурентоспроможною, а отже, найуспішнішою й найпривабливішою для міжнародних фінансових інвестицій [7, с. 107].

Сьогодні економіка більшості країн світу пристосовується до умов функціонування капіталу різного ґатунку, щоб не бути просто посередником, а спрямовувати фінансові потоки на процеси економічного відтворення.

Розростання механізмів та інструментів фінансового сектору, поряд з можливістю заробити, створило ряд незручностей, які негативно вплинули на економічні процеси. Адже замість того,

щоб бути рушієм зростання економіки, сектор фінансів в умовах фінансіалізації з різноманітними інструментами призвів до відриву номінальних цін від реальних на активи, що задіяні у фінансовій сфері. Оскільки зросли ризики, а інвестування в реальний сектор економіки скоротилося.

Так сталося, що в сучасних умовах, усі суб'єкти фінансового сектору бажають стати його активним учасником від громадян до підприємств, організацій, а також сама держава. Дж. Б'юкенен теж наголошує, що уряд у своїй реальній діяльності прагне максимізувати доходи від усіх і кожного з джерел, які йому надані згідно з конституцією [8, с. 26].

Фінансовий сектор реагуючи на попит, пропонує нові послуги, продукти, сервіси. У результаті кошти, які мали б інвестуватися в реальний сектор вимиваються з нього і перенаправляються на рахунки фінансових установ. Останні їх акумулюють і згодом трансформують у реальні інвестиції. З цього випливає, що чим більш розвинена фінансова система з її сучасними інститутами, тим швидше й ефективніше формується інвестиційний ресурс. Для України з її проблемами інституціонального становлення та трансформації старої економічної системи, нерозвиненого фондового ринку, фінансова система значно відстає від розвинутих країн і це відображається як на темпах приросту активів фінансового сектору, так і в рівні кредитування реального сектору економіки. Такі обставини негативно впливають на рівень ділової активності, а також зростання обсягів продукції у виробничій сфері. Це у свою чергу віддзеркалюється і бумерангом відображається на доходах бюджетів усіх рівнів і можливостях фінансування урядом, різноманітних соціально-економічних програм і проектів.

Фінансіалізація знизила роль, значення та ціну багатьох ресурсів через застосування новітніх, інноваційних технологій. Наприклад, замість людської праці, все частіше використовуються автоматизовані комплекси та високотехнологічне обладнання, а індивіду нічого не залишається і він змушений переходити в категорію безробітного. Хоча є можливість стати, наприклад, співвласником майна або інших активів і отримувати прибутки,

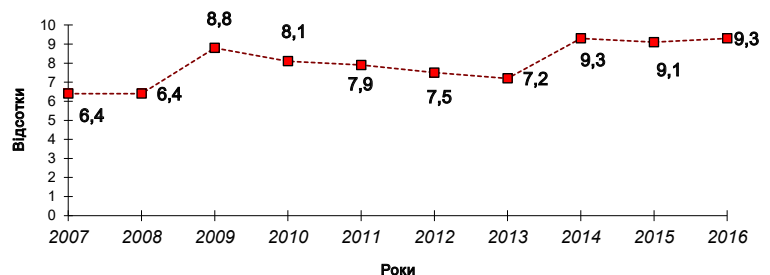

Рис. 1. Рівень безробіття в Україні (за методологією МОП) за статтю, віковими групами та місцем проживання [9]

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [9]

дивіденди. Проте, відсоток таких людей, які само-реалізувалися у фінансовій економіці, незначний. Як результат, зростає вивільнення працездатного населення за межі виробничого процесу, а між тим трудові ресурси мали б створювати реальний продукт та нарощувати обсяги ВВП.

Так за даними Державної служби статистики України, протягом тривалого часу рівень безробіття мав не стабільну динаміку і, як видно з даних рисунка (рис. 1), піднявся з 2007р. до 2016 року на 2,9 відсоткового пункта. Хоча в період з 2009 до 2013 року мав незначну тенденцію до зниження і за цей період скоротився на 1,6 відсоткового пункта.

Як видно з даних рисунка, у 2016 році рівень безробіття в Україні становив 9,3 відсотка і ця тенденція триває з 2014 року. У 2015 році цей показник дещо знизився всього на 0,2 відс., а у 2016 році він знову відновив позицію 2014 року, тобто становив 9,3 відсотка. Слід зазначити, що це досить високий показник. Наприклад, якщо його порівнювати з країнами ЄС, то найнижчі показники безробіття в березні 2016 року зафіксовані в Чехії (4,1%) і Німеччині (4,2%). Найвищий рівень спостерігався у Греції (24,4% у січні 2016 року) та Іспанії (20,4%). Всього рівень безробіття в країнах Європейського Союзу знизився в березні 2016 року на 8,8%, порівняно з 9,7% за аналогічний період 2015 року. Це найнижчий показник безробіття з квітня 2009 року. Безробіття в зоні євро в цілому також знизилося з 11,2% в 2015 році до рівня 10,2% у 2016 році [10].

За даними Євростату, серед держав-членів ЄС найнижчий рівень безробіття у квітні 2017 року було зареєстровано знову таки у Чехії (3,2%), у Німеччині (3,9%) і на Мальті (4,1%). Найбільш високі показники знову у Греції (23,2% в лютому 2017 року) та Іспанії (17,8%). У порівнянні з 2016 роком, рівень безробіття в квітні 2017 року впав у двадцяти семи держав-членів ЄС і залишався стабільним лише у Фінляндії. Найбільший спад був зареєстрований в Хорватії (з 13,7% до 11,0%), Іспанії (з 20,4% до 17,8%) і Ірландії (з 8,4% до 6,4%). У той же час, як відзначає Євростат, у квітні 2017 року рівень безробіття в Сполучених Штатах становив 4,4%, у березні – 4,5%, а для порівняння у квітні 2016 року цей показник становив 5,0% [11]. Таким чином, показник рівня безробіття свідчить, що високорозвинені країни, які мають сильну фінансову систему засновану на ринковій економіці та високорозвинені фінансово-економічні інститути та інституції впевненіше долають проблеми зайнятості населення в порівнянні з тими країнами, де ці інструменти відсутні або недостатньо розвинені.

В Україні, наприклад, за умов недостатньо розвинених механізмів ринкової системи, фінансовий сектор створив умови, де стримується динаміка економічного розвитку, зменшуються доходи бюджетів усіх рівнів, неефективно використовуються трудові

ресурси, тим самим зростають ризики, які впливають на стійкість економічної системи.

Взагалі будь-яка економічна система відображає природу (ідеологію) тих людей, які її створили. Оскільки ринок виник спонтанно з людського буття, то він відображає людську природу. Ринок віддзеркалює фундаментальну потребу людини у свободі та індивідуальності, він дає людині свободу, щоб вона як індивідуальність могла утвердитися у суспільстві відповідно до цінностей як суспільства в цілому, так і власних. Якщо на сьогодні суспільство вважає, що матеріальні статки визначають соціальний статус людини, то вона намагатиметься їх максимізувати [1, с. 6]. Тобто прагнення людини збагатитися і отримати значні матеріальні, в тому числі фінансові ресурси є адекватною реакцією індивіда на суспільний запит.

Лютий І.О. наголошує, що надмірна фінансіалізація економіки обмежує ефективність фінансового сектору, особливо в умовах кризових явищ, що негативно впливає на динаміку економічного розвитку. У свою чергу, це може викликати посилення диференціації в суспільстві зі збільшенням доходів одних верств населення за рахунок інших [2, с. 38].

У цьому взаємозв'язку актуальним залишається впровадження державою такої економічної політики, яка б не посилювала, а навпаки знижувала диференціацію в доходах населення і сприяла б стабільності економічної системи, сталому соціально-економічному розвитку.

Проте, як наголошує Річард Масгрейв, якщо говорити про допомогу людям з низькими доходами, її виплати мають знижуватися мірою підвищення доходів і, отже, спричиняться до високих граничних ставок оподаткування. Отож не дивно, що ті, хто отримують державну допомогу, реагують, як мільйонери і працюють менше. На думку вченого, у будь-якому розумінні допомога на бідність має бути за своєю суттю вибірковою, а не загальною політикою [8, с. 55].

Навіть держави добробуту, яких зазвичай вчені називають розвинені західноєвропейські країни мають труднощі зі зростання бюджетних витрат на різні соціальні програми щодо підтримки малозабезпечених. Так на думку основоположника школи суспільного вибору Джеймса Б'юкенена, стається те, що держава добробуту надмірно розростається і вже просто перестає бути життєздатною, тому що люди не готові платити податки, яких вимагає держава добробуту. Вчений наголошує: ми створили класи утриманців, що живуть коштом інших поколінь, яких неможливо утримувати [8, с. 161]. Проте, на наш погляд, це не означає покинути на призволяще людей, які потребують допомоги. Держава, як суспільний інститут, має захищати і допомагати громадянам вийти із стану нужденності.

Одним із завдань держави в сучасних умовах є забезпечення ефективного розвитку державного

сектору економіки, якісні та кількісні показники функціонування якого становлять основу економічної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для розвитку суспільного виробництва, забезпечення безперервності відтворювального процесу, досягнення соціальних стандартів якості життя та належного виконання суспільно значущих функцій регулювання соціально-економічних процесів [12, с. 47].

У нинішній ситуації важливим є подолання дисбалансів, які створив фінансовий сектор, сприяти зростанню ділової активності та активізації економічного життя країни. Вирішити сучасні проблеми, на наш погляд, можливо за рахунок такого інструменту, як державне стимулювання економічного та соціального розвитку. Уряд має розробити відповідні заходи і створити умови подолання негативних тенденцій фінансового впливу на економіку. Здійснювати запозичення, проводити роздержавлення і приватизацію державного майна, а одержані кошти спрямовувати на стратегічні цілі соціально-економічного розвитку країни, зокрема, посилювати соціальний захист тих незахищених верств населення, які не можуть вийти зі стану нужденності, фінансувати пріоритетні програми і проекти, інші важливі стратегічні напрямки розвитку країни. Завдання уряду – зважати на зовнішні і внутрішні виклики, враховуючи циклічність розвитку економіки, утримувати рівень інфляції на тих параметрах, які б забезпечували стимулювання економічних процесів. На наш погляд, сприяти уряду має і Національний банк, стимулюючи банківську систему до проведення грошово-кредитної політики з урахуванням сучасних вимог та кредитувати реальний сектор, щоб забезпечити стабільну динаміку економічного розвитку.

Сьогодні актуальним залишається розбудова такої економічної системи з фінансовим сектором, яка б відповідала світовим тенденціям розвитку і сприяла досягненню тих стратегічних завдань і цілей, які стоять перед державною в економіці, соціальній сфері, екологічній політиці. Досягти успіху у стратегічній меті стане можливим лише за умов максимального використання як фінансових, так і економічних механізмів регулювання процесами відтворення.

У нових економічних умовах фінансова складова як важливий елемент управління економічними процесами має набути нового значення в парадигмі функціонування економічного устрою держави. Фінансова система формує підґрунття розвитку економіки, зміцнення держави, сприяє нарощуванню фінансової могутності та незалежності, допомагає входженню української економіки до загального світового фінансово-економічного простору, тому перед нею постають завдання:

– розвиток та удосконалення фінансової інфраструктури, яка б за допомогою нових фінансових

інструментів і послуг допомагала активніше перерозподіляти фінансові ресурси на нові інвестиційні напрямки розвитку економіки;

– активного пошуку внутрішніх ресурсів, які б сприяли росту національного багатства країни, утвердження її фінансової незалежності, зростання добробуту її громадян;

– подальше зміцнення фінансової системи країни, прискорення економічного відтворення та вихід на новий рівень взаємодії з міжнародними фінансовими системами інших країн;

– формування привабливого інвестиційного клімату, що позитивно вплине не лише на притік інвестицій, а й на стійкість економічної системи;

– забезпечити ефективне управління фінансами, передусім в державному секторі, зокрема, посилити бюджетну дисципліну щодо раціонального та ефективного використання коштів державного та місцевих бюджетів.

Нинішні глобальні та національні виклики України, свідчать, що наявних фінансових, в тому числі, бюджетних ресурсів недостатньо аби впоратися з проблемами та забезпечити економічне відтворення та ріст.

Хоча в Україні бюджетні кошти є невід'ємною частиною загальних інвестиційних ресурсів системи суспільного відтворення, їх обсяги вкрай мізерні. Спостерігається стійка тенденція до зниження частки капітальних інвестицій із місцевих бюджетів у загальному обсязі капіталовкладень: якщо у 2008 р. вона становила 4,6%, то у 2015 р. – 3,4% [13, с. 36].

Крім того, постає нагальна проблема переходу від субсидування з бюджету до повної монетизації і оплати наданих населенню суспільних благ високої якості. Але, де ж знайти ці кошти? Необхідно залучати вільні ресурси через механізм фінансових ринків, що дасть можливість отримувати недорогі і доступні фінансові ресурси для фінансування назрілих соціально-економічних проблем.

Розраховувати на кошти державного бюджету недостатньо, оскільки доходи бюджету в порівнянні з існуючими потребами не дадуть можливості реалізувати пріоритетні національні проекти та програми, стабілізувати динаміку соціально-економічного розвитку, покращити рівень життя населення. Таким чином, окрім бюджетних ресурсів необхідно вести пошук альтернативних джерел фінансування, зокрема трудових, природних, матеріальних, рекреаційних та інших ресурсів шляхом надання їм фінансової форми і проходження через фінансову інфраструктуру, яка і має їх оцінити.

Міцність фінансової системи виявляється в її гнучкості, спроможності знаходити нові потоки до активів, які в подальшому слугуватимуть новим джерелом прибутків. Звісно, зі старим інституціональним середовищем неможливо використо-

увати нові активи, тому необхідно реформувати фінансову систему і змінювати старі економічні інститути на нові, що дасть можливість включити ці активи у фінансовий оборот та використовувати в нових можливостях фінансової системи.

Для України, актуальним залишається формування інституціонального середовища, яке б враховувало цінності і традиції українського народу, норми і правила суспільного життя, а також відповідало світовим стандартам.

Розглядаючи становлення «нової» якості бюджетних інститутів, слід виходити з положення про те, що інституційне середовище перебуває у стані перманентної трансформації, тобто постійно еволюціонує. Загалом великі інституційні трансформації відбуваються поступово й самі бюджетні інститути є результатом еволюційних змін. Надалі вже ці інститути виступають фундаментом формування суспільної та індивідуальної поведінки суб'єктів фінансових відносин, а отже, є чинником розбудови інституційної структури бюджетної сфери. Створення стабільного підґрунтя для ефективного функціонування бюджетних інститутів потребує напрацювання не лише численних інституційних норм, а й механізмів їх реалізації [14, с. 114-115].

Необхідно активніше використовувати власні наявні джерела ресурсів і активів, які необхідно ефективно і раціонально використовувати, забезпечуючи економічне відтворення та стабільний економічний розвиток. На наш погляд, доцільно зосередитися і використовувати той актив, який є найдоступнішим в державі і вигода від якого очевидна. Підтримувати ліквідність банківської системи для збільшення кредитоспроможності банків, підвищувати рівень капіталізації на фондовому ринку наявних фінансових інструментів. Значні зусилля урядовців мають бути скеровані на зниження дестабілізуючих факторів впливу і навпаки підтримувати пріоритетні сектори економіки. Уряд повинен реалізовувати зважену фінансово-економічну політику в рамках державної програми соціально-економічного розвитку, включаючи відповідну грошово-кредитну політику.

У США, Японії, Великобританії та країнах Європейського Союзу останніми роками відбулися суттєві зміни в монетарній політиці, викликані так званім «Quantitative easing» (кількісним пом'якшенням). Запровадження цього методу, дало можливість підтримувати ліквідність економіки, викупляти цінні державні боргові папери і насичувати ринок вільними коштами, тим самим збільшуючи кредитний потенціал країни, інвестуючи пріоритетні напрямки економічного розвитку.

Застосування методу кількісного пом'якшення показало, що для країн-реципієнтів інтенсивне вливання ліквідності, забезпечене максимально можливим зниженням процентних ставок, справ-

ляє позитивний вплив на стабілізацію фінансових ринків, запобігає масовим банкрутствам та падінню цін на активи, проте, не призводить до активізації кредитної та інвестиційної діяльності в економіці. Істотним обмежувальним фактором слугує невідповідність наявного інструментарію монетарної політики сучасним викликам фінансово-економічної кризи, зумовленої дисбалансом і відокремленням фінансового сектору від реальної економіки [15, с. 86].

Монетарні заходи, вжиті ФРС США у 2007-2013 рр., дозволили оперативно врятувати банківську систему, уникнути обвалу цін на активи, забезпечили кредитне фінансування економічної діяльності [15, с. 92]. Проте, цього виявилось недостатньо для ліквідації основних проблем європейської економіки: низькі темпи економічного зростання, стали високі показники безробіття і рівні державних боргів, а також необхідність структурних реформ (оптимізація бюджетних витрат, активізація ринку праці). Саме вирішення останньої проблеми може забезпечити передумови для тривалого і масштабного піднесення європейської економіки. Великий потенційний ризик політики кількісного пом'якшення в Європі полягає в тому, що, як і в інших країнах, вона може знизити стимули для проведення цих реформ і відтермінувати їх реалізацію. Зокрема, такі побоювання висловлює уряд Німеччини і стосуються вони таких країн, як Італія, Іспанія, Франція та Греція, де проблеми державного боргу і ринку праці вимагають істотних структурних реформ [15, с. 93].

На відміну від країн ЄС, в Україні, особливо з набуттям асоційованого членства в ЄС та відкритості фінансової системи, необхідно готуватись як до серйозних впливів з боку єврозони на українську економіку, так і, можливо, до застосування аналогічної монетарної політики. У будь-якому випадку необхідно бути готовим до застосування подібного інструментарію.

Для України важливо правильно та раціонально використати світовий досвід регулювання й розбудувати власне законодавство відповідно до міжнародних рекомендацій. На сучасному етапі вітчизняний фінансовий ринок спирається на законодавство, яке регулює фінансові ринки Європи і США [16, с. 123].

Сьогодні в Україні передусім доцільно зосередитися на поліпшенні макроекономічної ситуації, стабілізації бізнес-середовища та фінансового сектору, реформуванні державних органів влади, дерегуляції, демонополізації, деолігархізації й децентралізації [17, с. 116].

На бюджету політику, в умовах фінансіалізації, на нашу думку, покладається ключова роль, особливо в стимулюванні внутрішнього попиту. Бюджетні стимули при фінансуванні пріоритетних інвестиційних програм (проектів), зменшення

податкового тиску на ведення бізнесу, підвищення соціальних стандартів і обсягів міжбюджетних трансфертів малозабезпеченим може викликати ефект попиту, що позитивно відобразиться на динаміці соціально-економічного розвитку країни. Проте, бюджетна політика має бути науково обґрунтованою, відповідати цілям загальнодержавної економічної політики. Бюджет має бути збалансованим, а структура видатків оптимізована. Всі бюджетні програми повинні формуватися і виконуватися за програмно цільовим методом. Тобто, ефективність бюджетних витрат має бути першочерговим завданням у реалізації бюджетної політики в нинішніх умовах.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків. Процес фінансіалізації і посилення ролі фінансового сектору на економіку змінив уявлення традиційної науки про економічну систему та роль фінансів у розвитку економіки. З часом фінансовий сектор буде лише посилюватися, і основне завдання держави в особі уряду проводити зважену науково-обґрунтовану грошово-кредитну, монетарну, бюджетну політику. Ефективно використовувати наявні природні, людські, фінансові ресурси.

Аналізувати міжнародний досвід і напрацьовувати механізми вчасного і адекватного реагування на ті виклики, які несе фінансіалізація. У подальшому дослідження в цій царині необхідно продовжувати з метою напрацювання методологічних підходів та інструментарію, аби запобігати можливим негативним наслідкам.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Онищенко В.П. Онтологічний контекст економічної кризи // *Економіка України*. – 2014. – № 4. – С. 4-17.
2. Лютий І.О., Мороз П.А. Суперечності процесів фінансіалізації та їх вплив на економічне зростання в Україні // *Економіка України*. – 2014. – № 4. – С. 29-39.
3. Білорус О.Г. Структурна трансформація глобального капіталу та гіперфінансіалізація відтворювальних процесів // *Фінанси України*. – 2016. – № 1. – С. 7-19.
4. Бистряков І.К., Пилипів В.В. Фінансовий простір держави: відтворення територіальних економічних

систем // *Регіональна економіка*. – 2012. – № 4. – С. 82-89.

5. Тітаренко Г.Б. Державне регулювання розвитку інноваційної системи України: теорія, методологія, практика: монографія. – Київ: Кондор-Видавництво, 2016. – 400 с.

6. Веблен Т. Теорія праздного класу. М. 1984. 367 с.

7. Циганов С.А., Апалькова В.В. Розвиток інноваційної інфраструктури глобального ринку платіжних послуг // *Фінанси України*. – 2016. – № 2. – С. 99-110.

8. Б'юкенен Дж.М., Масгрейв Р.А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави: Пер. з англ. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 175 с.

9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm

10. У країнах ЄС рівень безробіття найнижчий за останні сім років [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/05/2/7048697/> (15.06.2017)

11. Статистичні дані щодо рівня безробіття [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics (15.06.2017)

12. Ефективність фінансів державного сектору економіки в системі управління соціально-економічним розвитком України [Текст]: монографія / І.М. Боярко, Н.А. Дехтяр, О.В. Дейнека. – Суми: Університетська книга, 2014. – 165 с.

13. Сторонянська І.З., Бенювська Л.Я. Бюджети розвитку місцевих бюджетів: проблеми формування та використання в контексті поглиблення фінансової децентралізації // *Фінанси України*. – 2016. – № 5. – С. 34-47.

14. Матузка Я.В., Горбатюк В.І. Інституціонально-еволюційний контент формування «нової» якості бюджетних інститутів // *Фінанси України*. – 2017. – № 5. – С. 110-124.

15. Брус С.І., Бублик Є.О. Політика кількісного пом'якшення у США та ЄС: особливості, ризики, перспективи // *Економіка України*. – 2016. – № 2. – С. 76-95.

16. Терещенко Г.М., Клименко К.В. До питання створення мегарегулятора на фінансовому ринку України // *Фінанси України*. – 2016. – № 2. – С. 111-127 (стор. 123).

17. Редзюк Є.В. Розвиток ринку цінних паперів України в умовах глобалізації: виклики та можливості // *Фінанси України*. – 2016. – № 5. – С. 112-126.

РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

REFORMING TAX SYSTEM IN THE CONTEXT OF DESHADOWING ECONOMY OF UKRAINE

У статті розглянуто можливості реформування податкової системи України з метою детінізації національної економіки. Запропоновано модифікацію основних складових податкової системи в напрямі зменшення загального податкового навантаження на суб'єктів господарської діяльності. Наведено трансформацію базових ставок окремих податків. Рекомендовано компенсатори зниження надходжень до держбюджету України. Проаналізовано зміни в адмініструванні податків та зборів.

Ключові слова: податки, податкова система, податкове навантаження, адміністрування, детінізація.

В статье рассмотрены возможности реформирования налоговой системы Украины с целью детенизации национальной экономики. Предложена модификация основных составляющих налоговой системы в направлении уменьшения общей налоговой нагрузки на субъектов хозяйственной дея-

тельности. Приведены трансформации базовых ставок отдельных налогов. Рекомендованы компенсаторы снижения поступлений в госбюджет Украины. Проанализированы изменения в администрировании налогов и сборов.

Ключевые слова: налоги, налоговая система, налоговая нагрузка, администрирование, детенизация.

The article examines the possibilities of reforming the tax system of Ukraine for the purpose of deshadowing the national economy. The modification of the main components of the tax system in the direction of reducing the total tax burden on economic entities is proposed. The simulation of the basic rates of some taxes is given. Compensators of reducing the revenues to the state budget of Ukraine are recommended. Changes in administrating taxes and fees are analyzed.

Key words: taxes, tax system, tax burden, administration, deshadowing.

УДК 336.02

Рейкін В.С.

к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Постановка проблеми. У ринковому господарстві рівень оподаткування офіційної економіки – одна із ключових детермінант, від якої безпосередньо залежать масштаби тінізації. Залежність «збільшення податкового навантаження – зростання тіньової економіки» не лінійна, спрощена і вірна лише частково, оскільки значну роль відіграє не тільки відносна чи абсолютна величина сплачуваних податків, а й складність та трудомісткість їхнього адміністрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню впливу податкових аспектів на розвиток економіки присвячені публікації таких вчених, як: З. Варналія, А. Крисоватого, М. Карліна, І. Мазур, М. Флейчук та багатьох інших вчених. При цьому пошук оптимальних параметрів податкової системи залишається перманентним.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування пропозицій щодо реформування національної податкової системи як одного із ключових чинників тінізації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні систему оподаткування регулюють близько сотні нормативних актів, часто із двозначним тлумаченням, що обумовлює неможливість безпомилкових розрахунків податкових зобов'язань суб'єктами господарювання. Загалом, незважаючи на проведені з 2014 року зміни, податковий кодекс залишається досить складним, тим самим створюючи антагонізми між платниками податків і ДФС та сприяючи масовості явища квазі-легальної податкової оптимізації. Окрім того, явна пріоритетність фіскальної функції податків призво-

дить до того, що у тіньовому сегменті паралельно функціонує співставна за обсягами із офіційною альтернативна економіка. Тому перманентна трансформація у напрямі удосконалення податкової системи хоча й несе суттєві ризики (насамперед, для бюджетного процесу та соціального забезпечення), проте, є об'єктивною необхідністю.

Мета податкової реформи в Україні – створення сприятливих умов для детінізації економіки за рахунок ліберальної системи податків. При цьому основними пріоритетами є такі:

А) подальше зменшення розміру податкових ставок із одночасним розширенням бази оподаткування за рахунок детінізації економіки. Зниження загального рівня податкового навантаження сприятиме зростанню обсягів офіційної економіки у перспективі, і, як наслідок – збільшенню податкових надходжень. Одночасно зменшення базової ставки податків знижує мотивацію ухилення від оподаткування та ймовірність тіньової діяльності.

Б) спрощення правил нарахування, сплати податків та їх адміністрування (скорочення кількості податків впроваджено у податковій реформі 2014 року).

В) збалансування загального податкового навантаження у сферах виробництва та споживання, враховуючи принципи фіскальної достатності (інтереси держави), економічної ефективності (інтереси платників податків) та соціальної справедливості (інтереси населення) [5].

Г) забезпечення паритетності між стимулювальною функцією податків та фіскальною.

Згідно загальноприйнятих постулатів теорій мейнстріму непрямі податки найменше вплива-

ють на формування економічних диспропорцій. Тому для подальшого реформування податкової системи в Україні в якості орієнтира пропонується європейський концептуальний підхід, який на відміну від американської моделі, базується на пріоритеті непрямих бюджетоутворюючих податків. При цьому важливо дотримуватися збалансування реформи за рахунок одночасного впровадження низки компенсаторів.

1) податок на доходи фізичних осіб (ПДФО).

З погляду забезпечення принципу соціальної справедливості прогресивна система оподаткування найбільш прийнятна та логічна. Однак, повернення до прогресивної шкали стимулює насамперед приховування значних доходів як найманих фізичних осіб, так і підприємців на спрощеній системі оподаткування. Тому для ПДФО пропонується запровадити компромісний варіант: бінарне оподаткування за ставкою 10% (базове значення) та збереження чинної ставки 18% для величини доходів, що перевищують десятикратний розмір мінімальної зарплати. Вважаємо, що застосування градацій податкової шкали за трьома і більше ставками абсолютно недоцільне, оскільки безпосередньо стимулює тінізацію доходів фізичних осіб.

Пропозиція зниження ефективної ставки оподаткування оплати праці за рахунок ПДФО потребує певних компенсаторів. Покриття тимчасових втрат надходжень від нижчих податкових ставок частково можливе за рахунок скасування пільг та преференцій. Зокрема, слід відмінити неоподатковувану соціальну пільгу (у розмірі однієї мінімальної зарплати), оскільки втрачається джерело фінансування регіональних бюджетів та стимулюється тінізація на найнижчому законодавчо допустимому рівні. Тобто оподатковуватимуться доходи «з першої гривні».

2) єдиний соціальний внесок (ЄСВ).

Ключова проблема зменшення високої ставки ЄСВ з метою легалізації виплат заробітної плати була реалізована в межах попередньої податкової реформи Міністерством фінансів України: якщо в 2015 році базова ставка нарахувань на фонд оплати праці становила для роботодавців 37%, то з 2016 року – 22%; одночасно ліквідовані відрахування 3,6% ЄСВ для найманих працівників [7, с. 24]. Необхідно зауважити, що зниження ЄСВ автоматично призводить до скорочення витрат держсектора на соціальні відрахування з оплати праці робітників бюджетної сфери. При цьому, виходячи з мотивів тінізації зарплат, а також враховуючи існуючі обмеження на максимальний розмір пенсій, необхідно зберегти чинну порогову величину бази нарахування ЄСВ (25 мінімальних зарплат). У подальшому для збільшення кількості платників цього внеску вважаємо недоцільним залишати обмеження максимуму зарплат, із

яких нараховується ЄСВ, але лише одночасно із зняттям аналогічних порогових значень стосовно пенсійних виплат. У протилежному випадку це призведе до зростання податкового навантаження та пенсійних диспропорцій для категорії високооплачуваних працівників.

Важливо враховувати не тільки номінальну ставку ЄСВ, але й загальне та ефективне фіскальне навантаження. У зазначеному контексті заслуговують на увагу експериментальні дані «Voxukraine». Експерти цієї організації розрахували сумарний рівноважний оптимум ставок ЄСВ та ПДФО на рівні 22%, який дає змогу забезпечити беззбитковий перехід на повністю легальне нарахування зарплат для суб'єктів малого підприємництва, співставний із єдиним податком, та одночасно із збереженням існуючих розмірів відрахувань у державні фонди [2].

У нинішніх умовах перманентного паталогічного дефіциту Пенсійного фонду України фактично неможливо запровадити комбінування базової ставки ПДФО на рівні 10% у поєднанні із ЄСВ – 12%, яке можна розглядати лише, як перспективний орієнтир. Більш реальними є варіації за номінальними ставками ПДФО – 10% та чинним рівнем ЄСВ – 22%. При реалізації запропонованої системи оподаткування Україна отримає конкурентні позиції в Європі, оскільки матиме одні із найнижчих податків на оплату праці.

Стосовно реформацій адміністрування існують досить кардинальні пропозиції – увести соціальні нарахування на фонд оплати праці в якості податків у ПКУ, а суми ЄСВ зараховувати, як доходи держбюджету на єдиний казначейський рахунок [3]. Такі інновації пов'язані із фінансуванням з держбюджету значного дефіциту Пенсійного фонду України та фактично означатимуть ліквідацію пенсійного забезпечення як самостійної інституції.

3) податок на додану вартість (ПДВ).

Загалом ПДВ досить складний в обліку та ґрунтується на «ланцюговій» методиці: послідовній передачі товару (послуги) для подальшої реалізації наступному суб'єкту господарської діяльності. Ключова особливість ПДВ – зменшення власних зобов'язань платника перед бюджетом при реалізації продукції на суму сплаченого податкового кредиту. Така типова схема стосовно ПДВ властива переважній більшості країн світу як обов'язковий атрибут сучасної системи європейського оподаткування. Специфіка України полягає в тому, що ПДВ із ключового бюджетоутворюючого податку одночасно перетворився у джерело формування державного боргу країни [6]. Процес уникнення (ухилення) від сплати ПДВ еволюціонував в окрему тіньову індустрію з багатомільярдними оборотами, особливо притаманну зовнішньо-економічній діяльності та сфері торгівлі.

Система електронного адміністрування (СЕА) потребує подальшого вдосконалення, оскільки залишаються незрозумілими підстави вибіркового просування компаній у реєстрі на відшкодування ПДВ, а також невирішені окремі проблеми адміністративного характеру. Зокрема, недопустимо запроваджувати ліміт реєстрації податкових накладних без грошового поповнення ПДВ-рахунку, оскільки така норма призведе до повноцінного поновлення функціонування «податкових ям». Окрім того, СЕА ПДВ ґрунтується фактично на касовому методі визначення дати формування податкових зобов'язань. Тому перехід від «правила першої події» до визнання моменту оплати – цілком логічна трансформація, яка б дозволила обмежити можливості маніпулювання з податковим кредитом.

Загалом вважаємо, що запровадження СЕА ПДВ слід оцінювати, як ефективний інструмент детінізації у податковій сфері. Однак, необхідно зауважити, що із введенням депонування коштів на спеціальних ПДВ-рахунках відбулося вилучення значної частини обігових коштів підприємств.

Ключові проблеми ПДВ стосуються, насамперед, адміністрування цього податку, а не його ставки. Тому вихід убачаємо лише в подальшому спрощенні адміністрування ПДВ насамперед за рахунок запровадження абсолютно публічного реєстру заявок на бюджетне відшкодування цього податку із зазначенням сум, назв та ІПН платників. Повне та автоматичне повернення ПДВ повинне здійснюватися виключно за єдиним принципом – у хронологічному порядку. Нині фактично неможливо відслідкувати, наскільки ДФС дотримується черговості при формуванні реєстру, що призводить до корупції. Повернення до єдиного реєстру податкових накладних (ЄРПН) має вагому перевагу більш простого адміністрування та об'єктивнішого відшкодування ПДВ. Фактично залишається лише ризик прямого втручання у функціонування податкових баз найвищими посадовцями ДФС, яке складно приховати.

Також зберігаються значні дискреційні можливості при застосуванні ПКУ співробітниками ДФС, які дозволяють не враховувати податковий кредит за формальними ознаками:

- на підставі неподання відомостей держреєстратору щодо підтвердження юридичної особи платника ПДВ;
- при наведенні неповної чи неточної назви підприємства у податкових накладних;
- на основі запису про відсутність суб'єкта за його офіційним місцезнаходженням.

Тому необхідно ініціювати заборону на зняття податкового кредиту сумлінним платникам податку та визнання податкової накладної, зареєстрованої в ЄРПН, достатньою підставою для формування податкового кредиту. Уважаємо також, що необ-

хідно передати адміністрування баз даних ПДВ із ДФС до Міністерства фінансів України.

Стосовно доцільності зміни базової ставки ПДВ слід зауважити, що двадцятивідсоткова базова ставка ПДВ в Україні загалом співставна із середньоєвропейським рівнем.

У державному бюджеті України ПДВ забезпечує 43,6% від усіх податкових надходжень, причому переважна частка – від імпорту [8, с. 230]. Відповідно навіть незначне зниження базової ставки ПДВ може призвести до вагомих ризиків збільшення бюджетного дефіциту, а будь-яке підвищення – до зростання цін, а також прямо стимулюватиме нарощування обсягів контрабанди. Тому в нинішніх економічних умовах пропонуємо залишити базову ставку ПДВ без змін.

Система ПДВ-оподаткування також потребує вдосконалення існуючих пільг та преференцій. Європейський досвід свідчить про наявність в багатьох країнах спеціальних знижених ставок ПДВ, які застосовуються відносно певної категорії товарів. В Україні необхідно обмежити подібну практику оподаткування (залишивши тільки чинний тариф в розмірі 7% для медичних товарів), оскільки пільговий ПДВ-режим послаблює фіскальну функцію, одночасно не посилюючи стимулюючої. Зокрема, потребує повного, а не фактично часткового, скасування спецрежиму ПДВ із збереженням цільових бюджетних дотацій для аграрних холдингів.

Досить часто вітчизняними фахівцями пропонується радикальне реформування ПДВ шляхом його скасування із одночасною заміною на досить простий в адмініструванні податок з обороту. Однак, реалізація такої альтернативи в сучасних ринкових умовах априорі неможлива, оскільки в ЄС податку з обороту не існує, відповідно його неможливо інтегрувати в європейську фіскальну систему. Ймовірність ухилення від оподаткування також різко зростає при впровадженні одностадійного податку з продажу, за якого податковими агентами виступають суб'єкти роздрібної торгівлі [3, с. 20]. На противагу пропозиціям заміни на архаїчний податок з обороту (чи з продажу) ПДВ необхідно зберегти як класичний непрямий податок фіскальної системи України, реформувавши його застосування.

4) податок на прибуток (ПНП).

Нинішній класичний ПНП є відображенням індустріальної парадигми економічного розвитку ХХ ст. та не зовсім відповідає сучасним реаліям. Оскільки проектування, виробництво, збут та розрахунки можуть знаходитися в різних країнах, інколи досить складно коректно локалізувати та визначити прибутковість окремого господарюючого суб'єкта.

В Україні ПНП – найбільш затратний в адмініструванні, пов'язаний із значними дискрецій-

ними можливостями посадових осіб фіскальних органів та обтяжений корупційною складовою при визначенні абсолютної величини сплати цього податку. Внаслідок певної умовності понять «валові доходи» та «валові витрати» на практиці оподаткування прибутку слабо корелює із реальними результатами господарської діяльності. Відповідно формування фінансового результату як об'єкта оподаткування згідно ПКУ спричиняє суттєвий конфлікт інтересів між платниками податку та органами ДФС.

Серед радикальних варіантів реформування ПНП заслуговує на увагу пропозиція його заміни на оподаткування розподіленого прибутку чи виведеного капіталу. Така податкова інновація була реалізована в Естонії з метою залучення іноземних інвестицій та стимулювання внутрішніх реінвестицій у розвиток національного виробництва. В межах цього підходу прибуток, сформований підприємством, не оподатковується до моменту його виплати у формі нарахованих дивідендів на користь фізичних чи юридичних осіб співвласників, незалежно від їхнього резидентства. Ключова ідея оподаткування полягала в тому, що при наявності позитивного фінрезультату, підприємство нарощує свою капіталізацію та створює умови для збільшення власної прибутковості у перспективі. На практиці відбулося підвищення ліквідності та фінансової стійкості підприємств, однак, обсяги реінвестицій фактично не зросли [4]. Ефект збільшення міжнародних капіталовкладень був обумовлений не стільки наслідками реформування корпоративного податку, скільки пов'язаний із вступом Естонії в ЄС. Отже, досвід Естонії засвідчив про неоднозначність наслідків уведення податку на розподілений прибуток, а інші країни подібних експериментів із корпоративним податком не застосовували (можливість подібного реформування запланована лише Грузією).

Ефект від податку на розподілений прибуток визначатиметься, насамперед, структурою його розподілу, а сплата залежатиме виключно від волі власників та відбуватиметься в той період, коли вони захочуть офіційно отримати дивіденди. Фактично оподаткування розподіленого прибутку за своєю суттю є переведенням корпоративного прибутку в особистий дохід. Відповідно при цьому порушується базовий принцип справедливості, оскільки відбувається зміщення податкового навантаження в бік фізосіб та непрямих податків на споживання. Тому скасування оподаткування прибутку підприємств загалом вважаємо недоцільним. Одночасно пропонуємо знизити ставку ПНП до 10%, уніфікувавши її із зменшенням рівня оподаткування доходів фізичних осіб.

Слід зазначити, що ПНП, на відміну від ПДВ, ЄСВ та ПДФО, не є ключовим за значенням. Внаслідок зменшення базової ставки ПНП втрати

бюджету будуть некритичні. Також для розвитку бізнесу слід звільнити від оподаткування кошти, спрямовані на реінвестиції в основні засоби та необоротні активи, встановивши ставку ПНП на рівні 0%. В умовах перманентного дефіциту оборотних активів більшості підприємств та дорогих кредитних ресурсів, реінвестування в будь-якому вигляді не повинне оподатковуватися.

5) адміністрування податкової системи.

Основні проблеми тінізації економічної діяльності обумовлені не тільки високим рівнем податкового навантаження, але й складним адмініструванням податків. Тому реформування податкової системи повинне спрямовуватися також на суттєве спрощення обліку та сплати податків.

У напрямі вдосконалення податкового адміністрування із 2014 року в Україні запроваджено ряд важливих змін:

- прийнята реформа структури ДФС, згідно якої утворюється єдиний територіальний орган на рівні регіону із підпорядкуванням податкових інспекцій та митниць; при цьому функція аудиту та обслуговування найбільших платників податків переводиться на рівень областей і великих міст, а районні інспекції втрачають контролюючі функції та перетворюються винятково на сервісні відділи;

- реалізується єдина однорівнева процедура апеляцій платників податків, внаслідок якої очікується спрощення та прискорення адміністративних оскаржень рішень фіскальних органів;

- впроваджена система електронного адміністрування ПДВ;

- передбачене створення електронного кабінету платників податків з метою мінімізації контактів із податковими інспекторами;

- введено електронне декларування доходів та майна, яке фактично контролюють бенефіціарні власники; цим самим інспекційні органи отримали можливість здійснювати моніторинг, аналіз та контроль джерел фінансування значних витрат державних посадових осіб найвищого рівня.

Загалом реформування податкової системи належить до прерогативи Міністерства фінансів та повинне реалізовуватися одночасно із реформою ДФС. У зазначеному контексті для уникнення дублювання функцій розслідування економічних злочинів необхідно ліквідувати не тільки податкову міліцію, а й відповідні органи у складі СБУ та МВС, одночасно створивши демілітаризований фінансовий орган із прямим підпорядкуванням Мінфіну України. Це дасть змогу розділити функції збирання податків та розслідування фіскальних правопорушень. У процесі діяльності нового правоохоронного органу домінуючим має стати не податковий контроль, а аналітично-превентивна функція.

Подібний підхід доцільно застосувати і при поновленні самостійного статусу митної служби, перевівши її зі складу ДФС у структуру Міністер-

ства фінансів України. До переваг відокремлення митниці відносимо наступне:

- стимулюється реформування митної служби за рахунок наявності єдиного координаційного центру;

- у процесі роз'єднання посилюються важливі функції експортного контролю, протекції національного ринку, аналізу та оцінки ризиків контрабанди;

- при прямому підпорядкуванні Міністерству фінансів дієвіше реалізується митна політика держави;

- не виникає асиметрія при сплаті ПДВ, оскільки митні та податкові платежі мають різні періоди адміністрування (імпортер – щоденно, внутрішній – щомісячно).

Для об'єктивності зазначимо також потенційні недоліки реінтеграції митної та податкової служб, які можуть виявлятися в таких аспектах:

- менш ефективно діятиме функція постаудиту, оскільки митниця фіксуватиме лише перетин товарів через кордон;

- виникатиме часткове дублювання адміністративних процедур;

- виникнуть проблеми функціонування єдиної системи обліку та контролю товарів внаслідок автономізації інформаційних баз даних.

Варто зауважити, що світова практика інтеграції податкової та митної служб в єдиний мега-регуляторний орган на основі співробітництва у фіскальній сфері досить неоднозначна. Зокрема, такий підхід реалізований у Грузії та функціонує орієнтовно в третині країн, які входять у Всесвітню митну організацію. Однак, існує і протилежний успішний приклад: в Канаді на основі критеріїв національної безпеки, митна та фіскальна служби були роз'єднані [1]. Український досвід реформування засвідчив, що проста інтеграція двох базових фіскальних інститутів не призводить до суттєвого підвищення ефективності їхнього функціонування. Тобто організаційна структура без якісних трансформацій кардинально не впливає ні на зростання податкових надходжень, ні на зниження рівня тінізації економіки країни.

б) компенсаційні заходи.

Реалізація ліберального підходу при реформуванні податкової системи передбачає суттєве зниження загального рівня податкового навантаження, внаслідок чого тимчасово зменшаться надходження до зведеного бюджету країни. До появи ефекту детінізації частково компенсувати такі втрати необхідно за рахунок розширення бази оподаткування. Для цього необхідно:

- підвищити максимально допустимому порогову ставку оподаткування нерухомості підприємств та фізосіб до 4% від мінімальної зарплати за 1 кв. м існуючої понаднормативної загальної площі; тим самим зросте фіскальна роль зазначе-

ного податку, оскільки в цьому випадку складніше ухилитися від стягнення та простіше визначити коректну базу оподаткування;

- відмовитися від надання будь-яких пільг та преференцій за всіма непрямими податками (в т.ч. із врахуванням галузевих пріоритетів);

- застосувати нефіскальні методи компенсації (за рахунок тотальної, а не вибіркової верифікації нарахування пенсійних виплат та субсидій).

Загалом для успішного реформування податкової системи України важливо ввести частковий обмежений мораторій (до трьох років) на такі подальші зміни податкового законодавства: збільшення розміру податкових ставок, кількості податків та будь-яких пільг. Застосування повного мораторію на тривалий період вважаємо недоцільним, оскільки при цьому втрачається можливість оперативного впливу для скасування податкових новацій, які виявилися неприйнятними чи недовірливими на практиці.

Висновки з проведеного дослідження.

Нинішні масштаби тіньової економіки України настільки значні, що фактично будь-яка податкова лібералізація призведе до часткового розширення бази оподаткування за рахунок скорочення обсягів тіньового сегменту. Успішність детінізації національної економіки залежить і від зменшення загального рівня податкового навантаження на суб'єктів господарської діяльності, і від спрощення процесу податкового адміністрування. На практиці суттєва детінізація економіки не може бути досягнута протягом короткострокового періоду через наявність лагу інституційних змін та ризиків імплементації новацій в умовах невизначеності та нестійкого розвитку. Загальний результат залежить і від незворотніх реформ у правовій сфері, що підтверджується наявним світовим досвідом. Вагомий ефект від детінізації відбудеться лише одночасно із комплексною реалізацією інших системних змін в економіці. Синергетичний підхід до взаємопов'язаних трансформацій підвищує їх ефективність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Калачова Г. Чи потрібна бізнесу незалежна митниця. «За» і «проти» [Електронний ресурс] / Г. Калачова. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/01/22/577752/>
2. Калькулятор загального податкового навантаження [Електронний ресурс] / Режим доступу: ufib.com.ua/docs/2015/calc/Calculator.html
3. Карлін М.І. Шляхи реформування податкової системи України у посткризовий період / М.І. Карлін // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2010. Випуск 14. – С. 16-23.
4. Коряк О. «Шиканути» по-естонськи. Чи варто відмовлятися від податку на прибуток [Електронний ресурс] / О. Коряк. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2016/10/12/607834/>

5. Крисоватий А.І. Оподаткування і ринок: умови і можливості поєднання: [монографія] / А.І. Крисоватий. – Тернопіль: Вид-во Карпюка, 2000. – 314 с.

6. Мазур І.І. Мотивація суб'єктів тіншової економічної діяльності / І.І. Мазур // Наук. журнал «Економічна теорія». – 2006. – № 4. – С. 40-54.

7. Податкова реформа: факти і цифри / Міністерство фінансів України, 2015. – 60 с.

8. Статистичний щорічник України за 2015 рік / За ред. І.М. Жук. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 575 с.

ФІСКАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

FISCAL INSTRUMENTS OF THE STATE REGULATION OF ECONOMIC ACTIVITY IN TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION

У статті розглядаються фінансові інструменти державного регулювання господарської діяльності в умовах євроінтеграції. Проаналізований механізм державної підтримки підприємств і визначена проблематика бюджетного забезпечення їх розвитку в Україні. Особлива увага приділена переробним підприємствам. Розглянуті напрями бюджетної підтримки господарюючих суб'єктів в Європейському Союзі. Запропоновані методи удосконалення державної підтримки господарської діяльності підприємств в Україні, зокрема, використання бюджетно-податкових важелів, які підвищать конкурентоспроможність української продукції переробної промисловості на європейських ринках.

Ключові слова: фінансові інструменти, державне регулювання, переробна промисловість, євроінтеграція, фінансові стимули.

В статье рассматриваются фискальные инструменты государственного регулирования хозяйственной деятельности в условиях евроинтеграции. Проанализирован механизм государственной поддержки предприятий и определена проблематика бюджетного обеспечения их развития в Украине. Особое внимание уделено перерабатывающим предприятиям. Рассмотрены направления бюджетной поддержки хозяй-

ствующих субъектов в Европейском Союзе. Предложены методы совершенствования государственной поддержки хозяйственной деятельности предприятий в Украине, в частности, использование бюджетно-налоговых рычагов, которые повысят конкурентоспособность украинской продукции перерабатывающей промышленности на европейских рынках.

Ключевые слова: фискальные инструменты, государственное регулирование, перерабатывающая промышленность, евроинтеграция, фискальные стимулы.

Fiscal instruments of state regulation of economic activity under conditions of European integration are studied in the article. The mechanism of state support of enterprises is analyzed and the problems of budgetary support for their development in Ukraine are defined. Particular attention is paid to processing enterprises. Directions of budgetary support of economic entities in the European Union are considered. The methods of perfection of state support of economic activity of enterprises in Ukraine are offered, in particular, use of budgetary-tax levers that will promote the competitiveness of the Ukrainian products of processing industry on the European markets.

Key words: fiscal instruments, state regulation, processing industry, European integration, fiscal incentives.

УДК 336.027

Сідельникова Л.П.

д.е.н., доцент,
завідувач кафедри податкової та бюджетної політики
Херсонський національний технічний університет

Онїкієнко Н.В.

викладач-стажист кафедри податкової та бюджетної політики
Херсонський національний технічний університет

Постановка проблеми. Євроінтеграція є основним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України, адже європейський вектор розбудови суспільно-економічних відносин – це шлях модернізації національної економіки, мобілізації іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, виходу на світові ринки, а особливо на ринок ЄС. Окреме місце серед промислових підприємств України, які потребують оновлення та підтримки держави, посідають переробні підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Значну увагу проблематиці державного регулювання економіки за допомогою фінансової політики приділяли Д. Кейнс, А. Хансен, П. Самуельсон, С. Фішер. Продовжили осмислювати цю тему і вітчизняні

вчені такі, як: В. Андрійчук, М. Малік, Т. Саблук тощо. Б. Малиняк досліджував бюджетні інвестиції, як ефективний засіб державного регулювання, з точки зору прискорення реформування реального сектора економіки. Т. Затонацька розглядала бюджетні інвестиції в людський та реальний капітал, як інструмент впливу на соціально-економічний розвиток країни. І. Боярко, Н. Дехтяр осмислювали роль державних видатків в економіці країни.

Не залишаються поза увагою зарубіжних та українських дослідників і питання регулювання господарської діяльності переробних підприємств, у тому числі за допомогою фінансових стимулів. Так Д. Педрам вивчав розвиток переробної промисловості в регіональному аспекті, І. Абрамович висвітлював методологічні підходи до оцінки ефективності збутової діяльності переробних під-

приємств. Тематиці розвитку переробних підприємств присвячені роботи таких вчених: В. Россоха, В. Лаврук, Н. Гавриленко та ін. Особистий внесок у дослідження проблематики впливу фіскальних інструментів державного регулювання на господарську діяльність кожного із зазначених вчених важко переоцінити, але певні питання залишаються відкритими і сьогодні, зокрема: ефективне використання європейського досвіду бюджетної підтримки для досягнення позитивних економічних результатів переробних підприємств, вплив фіскальних інструментів на розвиток окремого господарюючого суб'єкта та економіки держави в цілому. Тому проблема пошуку ефективних фіскальних інструментів державного регулювання господарської діяльності в умовах євроінтеграції є актуальною і потребує особливої уваги.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз чинних механізмів державного регулювання та бюджетної підтримки господарської діяльності переробних підприємств в Україні, виокремлення позитивних тенденцій щодо такої підтримки в Європейському Союзі, розроблення пропозицій для удосконалення механізму державної підтримки вітчизняних переробних підприємств з метою забезпечення їх сталого розвитку на європейському рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визнання євроінтеграції першочерговим напрямом подальшого цивілізаційного розвитку України перетворює цей процес у державну зовнішньополітичну стратегію, яка здатна оздоровити економіку держави, зокрема, використанням європейського досвіду в організації державної підтримки переробних підприємств. Така підтримка є сукупністю (комплексом) пріоритетних рішень, які визначають основні напрями і форми правового, економічного та організаційного сприяння розвитку переробної промисловості з урахуванням інтересів держави та суб'єктів господарювання.

Наразі в більшості країн світу існує система державної підтримки переробних підприємств. Така державна допомога набула широкого розвитку у практиці країн ЄС, де вона регулюється нормативно-правовими актами, оскільки фактично

охоплює особливі інструменти втручання державних інституцій у ринковий механізм і не може мати періодичний, опосередкований характер [1, с. 1]. Правила державної допомоги є цілісним механізмом, що забезпечує ефективне спрямування бюджетних та інших ресурсів держав-членів ЄС на проведення структурних перетворень в економіці та підвищення конкурентоспроможності переробних підприємств Європейського Союзу. Державну допомогу зазвичай розуміють, як заходи органів влади з метою підтримки певного господарюючого суб'єкта, що одночасно відповідають таким чотирьом критеріям: залучення бюджетних ресурсів держави, утворення економічної переваги, селективність, вплив на конкуренцію (рис. 1).

Залучення бюджетних ресурсів означає, що допомога надається державою або за рахунок бюджетних коштів, або недержавними установами, що використовують передані в їх розпорядження бюджетами ресурси. Тобто такі операції безпосередньо чи опосередковано відображаються в державному бюджеті. Також одержувач державної допомоги перебуває у привілейованому становищі порівняно зі своїми конкурентами. Вважається, що допомога є селективним заходом і впливає на стан рівноваги товарного ринку, змінюючи поведінку окремих фірм і конкурентів, потенційно впливає на конкуренцію та торгівлю між державами-членами [3, с. 41].

Щороку в Європейському Союзі витрачається майже 73 млрд євро на державну допомогу суб'єктам господарювання, що становить 0,6% від ВВП Євросоюзу. Основну частку державної допомоги в ЄС становить горизонтальна допомога, на яку припадає найбільша її питома вага – в середньому 84%, зокрема, на регіональний розвиток витрачається 24% загальної державної допомоги, захист навколишнього середовища – 24%, на стимулювання досліджень та інновацій – 17%, на інші цілі в рамках горизонтальної допомоги – біля 20% (табл. 1).

Використання фіскальних інструментів державної підтримки господарюючих суб'єктів як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу, зумовлено необхідністю перерозподілу частини національного доходу через бюджет, залученням вивільнених коштів у пріоритетні напрями розвитку економіки, підтримання науково-технічного прогресу, екологічної безпеки у країні. Так бюджетна підтримка товаровиробників в ЄС спрямована на підтримання їх доходів на рівні, достатньому для розширеного відтворення; забезпечення товарами промисловості споживачів, сировиною – інших галузей промисловості, конкурентного впливу на світовий продовольчий ринок.

Рис. 1. Державна допомога господарюючим суб'єктам у країнах-членах ЄС

Джерело: розроблено авторами на основі [2, с. 92]

Таблиця 1
Державна допомога суб'єктам господарювання в ЄС, у % від ВВП [4, с. 1]

Державна допомога	2009	2010	2011	2012	2013
Державна допомога загалом	0,48	0,54	0,5	0,44	0,46
Горизонтальна допомога, у т.ч.:	0,39	0,44	0,41	0,38	0,39
захист навколишнього середовища та енергозбереження	0,11	0,12	0,11	0,10	0,11
регіональний розвиток	0,11	0,13	0,11	0,09	0,09
дослідження та інновації	0,07	0,09	0,09	0,08	0,07
інші цілі	0,10	0,10	0,10	0,11	0,12
Секторальна допомога	0,09	0,10	0,09	0,06	0,07

Зобов'язання України щодо створення ефективної системи контролю за державною допомогою суб'єктам господарювання, за зразком системи, яка існує у Європейському Союзі, передбачені низкою міжнародних угод. Адаптація законодавства нашої держави щодо форм підтримки переробних підприємств до стандартів країн ЄС визначається Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», який був ухвалений Верховною Радою України у липні 2014 року і повністю набуває чинності у серпні 2017 року. Відповідно до вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, для впровадження національної системи контролю державної допомоги Україна повинна [5]:

а) протягом трьох років з дати набрання чинності Угодою прийняти національне законодавство про державну допомогу та забезпечити функціонування незалежного органу, який матиме відповідні повноваження;

б) протягом п'яти років з дати набрання чинності Угодою створити повний реєстр схем державної допомоги;

в) привести ці схеми допомоги у відповідність до критеріїв, визначених у ст. 262 та 264 Угоди протягом строку не більше, ніж сім років з дати набрання чинності Угодою;

г) протягом перших п'яти років після набрання чинності Угодою будь-яка державна допомога надана Україною, має оцінюватися за правилами, ідентичними правилами Європейського Союзу щодо країн зі складною соціально-економічною ситуацією.

Необхідність подолання відставання національної переробної промисловості від європейської, вимагає вдосконалення інструментів державної підтримки у вигляді ефективного застосування бюджетно-податкових стимулів, які ми розглядаємо, як два взаємодоповнюючі компоненти, що застосовуються одночасно залежно від можливостей бюджету, оскільки податкові важелі пов'язані з отриманням (або втратою) певного обсягу надходжень до бюджету, бюджетні – зі здійсненням бюджетних видатків і напрямками їх спрямування.

Основними фіскальними стимулами, які можуть бути використані для економічного оздоровлення національних переробних підприємств, є: бюджетне фінансування, знижені податкові ставки, податкові пільги, альтернативні системи оподаткування, пільгове кредитування, компенсація відсотків за банківськими кредитами, державні замовлення, державні гарантії за кредитами, створення спеціальних інституцій (рис. 2).

Серед наведених інструментів найвагоміше значення для розвитку підприємств переробної промисловості України відіграє бюджетне фінансування, адже воно стимулює освоєння нових галузей економіки, що є пріоритетними для держави, яка покриває частину сукупних витрат з державного бюджету.

У 2015 році найбільшу частку капітальних інвестицій в Україні, а саме: 18,2% (204,18 млрд грн) отримала переробна промисловість, що майже втричі більше обсягу інвестицій на транспорт та вдвічі – на сільське господарство (табл. 2).

Отже, переробні підприємства відіграють значну роль у структурі капітальних інвестицій

Рис. 2. Класифікація фіскальних стимулів розвитку переробних підприємств

Джерело: розроблено авторами

цій, що вказує на пріоритетність цієї галузі як надійної основи для національної економіки, хоча питома вага капітальних інвестицій у переробну промисловість у 2015 році зменшилася у порівнянні з 2014 роком на 5,3%. Станом на 1 липня 2016 року у цій галузі реалізується 330 інвестиційних проектів. Наразі вітчизняній переробній промисловості притаманні ознаки зниження інвестиційної активності. Інвестиційне зростання має підкріплюватися комплексом ефективних заходів, які забезпечують відтворення виробничих фондів, відновлення інвестиційно-інноваційного потенціалу.

Таблиця 2

Структура капітальних інвестицій у галузі національної економіки України, %

Галузь економіки	Значення (%)	
	2014	2015
Переробна промисловість	23,5	18,2
Будівництво	18,4	15,0
Інформація та телекомунікації	3,6	14,5
Сільське, лісове та рибне господарство	8,6	9,4
Оптова та роздрібна торгівля	10,3	7,6
Добувна промисловість	10,4	7,6
Енергетика	9,7	7,6
Транспорт, поштова діяльність	7,8	6,0
Операції з нерухомим майном	4,8	3,8
Фінансова та страхова діяльність	3,2	2,5
Державне управління й оборона	0,9	1,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	1,3	1,1
Охорона здоров'я та надання соц. допомоги	0,3	0,4
Освіта	0,2	0,3
Інші	3,5	4,1
Всього	100	100

Джерело: розраховано авторами на основі [6]

Аналіз державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні з 2011 по 2013 роки свідчить, що допомога надавалася здебільшого у формі податкових пільг, прямого фінансування (субсидій) та компенсацій частини витрат підприємств за рахунок коштів відповідних бюджетів, а також державних гарантій за кредитами державних підприємств (табл. 3).

Обсяг субсидій та трансфертів підприємствам за період з 2007 по 2013 роки варіювався від 19,9 до 43,2 млрд грн, а основним джерелом такої державної допомоги був державний бюджет (табл. 4).

Надання державної підтримки господарюючим суб'єктам у розвинених країнах відіграє значну роль у механізмі державного регулювання економіки. Такі дії держави сприяють організації розширеного виробництва, випуску конкурентоздатної продукції підприємств, зміцненню їх матеріально-технічної бази. Беручи до уваги позитивний зарубіжний досвід, ми вважаємо, що в механізмі фіскальних інструментів державної підтримки суб'єктів господарювання України доцільно:

- змінити систему навантаження ПДВ як на виробника, так і на споживача;
- сформувані фонди розвитку галузей промисловості;
- упровадити альтернативні підходи у вигляді горизонтальних форм державної підтримки;
- поширити критеріальний підхід (наявність кількісних та якісних умов для надання підтримки);
- подальше вдосконалювати механізми інвентаризації;
- зменшити вплив на ціну готової продукції переробної промисловості посередників.

Висновки з проведеного дослідження. Досвід країн Європейського Союзу свідчить про необхідність проведення змін у механізмі державної підтримки господарюючих суб'єктів України. Держава, використовуючи фіскальні методи регулювання

Таблиця 3

Державна підтримка суб'єктів господарювання України за період з 2011 по 2013 роки

Інструмент бюджетної допомоги	Абсолютне значення, млрд. грн.			Питома вага, %		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Бюджетні субсидії та трансферти	24,60	43,20	29,40	26,92	26,44	31,91
Податкові пільги	46,66	37,02	32,57	51,05	22,66	35,35
Державні гарантії	12,84	75,35	21,90	14,05	46,12	23,77
Списання внесків на соціальне страхування	2,90	3,10	3,50	3,17	1,90	3,80
Списання податкових зобов'язань	2,70	3,10	2,90	2,95	1,90	3,15
Заходи державної підтримки, спрямовані на реструктуризацію підприємства	1,66	1,11	1,33	1,82	0,68	1,45
Бюджетні витрати на інвестиційні проекти, які фінансуються за рахунок позик (кредитів) іноземних держав, банків та міжнародних фінансових організацій	0,03	0,50	0,54	0,03	0,31	0,58
Разом	91,39	163,38	92,14	100	100	100

Джерело: розраховано авторами

**Бюджетні субсидії та трансферти господарюючим суб'єктам
за період з 2007 по 2013 роки, млрд грн [7, с. 36]**

Джерело надходження субсидій та трансфертів підприємствам	Роки, млрд. грн.						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
– з державного бюджету	14,6	24,8	18,5	20,4	14,5	20,5	19,3
– з місцевих бюджетів	5,3	9,6	8,7	6,1	10,1	22,7	10,1
Всього субсидій та трансфертів підприємствам	19,9	34,4	18,5	26,5	24,6	43,2	29,4

господарської діяльності підприємств, впливає на їхній потенціал та економічні результати. За допомогою фіскальних інструментів державної підтримки господарюючих суб'єктів можна стимулювати розвиток галузі, впроваджувати інноваційні підходи, фінансувати пріоритетні для держави проекти та програми. На шляху євроінтеграції перед Україною стоїть завдання адаптувати вітчизняне законодавство щодо надання державної допомоги суб'єктам господарювання до вимог ЄС, створити незалежний, некорумпований уповноважений орган регулювання бюджетної підтримки та гармонізувати фіскальні інструменти з інструментами впливу в ЄС. Тому перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні взаємозв'язку рівня державної підтримки та ефективності діяльності суб'єктів господарювання в умовах євроінтеграції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Статівка Н. Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників: пріоритети та ефективність / Н. Статівка // [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/3/06.pdf>

2. Бугаєнко Н.М. Сучасні тенденції розвитку системи державної допомоги в ЄС / Н.М. Бугаєнко // Статистика України. – 2010. – № 1. – С. 92-98.

3. Черненко С. Поняття державної допомоги суб'єктам господарювання / С. Черненко // Конкуренція. – 2008. – № 1(28). – С. 40-45.

4. Хвалінський С. Компаративний аналіз надання державної допомоги суб'єктам господарювання в ЄС і Україні / С. Хвалінський, Л. Кобилянська, М. Осипчук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3326>

5. Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 01.07.2014 року № 1555-VII / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/155>

6. Офіційний портал Міністерства аграрної політики і продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>

7. Звіт про результати дослідження державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні / [Х. Хольцлер, Е. Лібанова, Т. Єфименко та ін.]: – Березень 2015. – 211 с.

PRECONDITIONS FOR PROVIDING EFFICIENCY OF INCOME-EXPENDITURE ACCOUNTING AND ANALYSIS BASED ON INTERNATIONAL STANDARDS

ПЕРЕДУМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ НА БАЗІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

This article focuses on the scientific development and substantiation of the prerequisites for the effective application of income-expenditure accounting and analysis tools in the enterprise management system, taking into account the need for the modern enterprises to unify the accounting and analytical practice and actively use international standards, as evidenced by the positive experience of using international accounting standards of the countries, in particular, those of Jordan.

Key words: accounting, analysis, enterprise, income, expenditures, international standards, resources, performance.

В даній статті приділено увагу науковій роботі та обґрунтуванню передумов ефективного застосування інструментарію обліку та аналізу доходів та витрат в системі управління підприємством, зважаючи на необхідність в умовах господарювання сучасних підприємств уніфікувати обліково-аналітичну практику та активно використовувати міжнародні стандарти, про що

свідчить позитивний досвід використання міжнародних стандартів обліку країн світу, зокрема – Йорданії.

Ключові слова: облік, аналіз, підприємство, доходи, витрати, міжнародні стандарти, ресурси, результати.

В даній статті уделено увагу науковій розробці та обґрунтуванню передумов ефективного застосування інструментарію обліку та аналізу доходів та витрат в системі управління підприємством, зважаючи на необхідність в умовах господарювання сучасних підприємств уніфікувати обліково-аналітичну практику та активно використовувати міжнародні стандарти, о чьм свидетельствует положительный опыт использования международных стандартов учета стран мира, в частности – Иордании.

Ключевые слова: учет, анализ, предприятие, доходы, расходы, международные стандарты, ресурсы, результаты.

UDC 005.935

Alnaimat M.A.

Postgraduate Student
at Faculty of Economics
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine

Problem statement. Globalization processes intensify competition in the markets, which necessitates the dynamic development and improvement of not only industrial and technological but also organizational, economic, and management systems of enterprises, in particular, of the accounting and analytical system. That is why modern domestic enterprises are forced to adapt to new circumstances, which determines the possibilities for their survival, operation, and development.

Incomes and expenditures are two interrelated categories that characterize the financial performance of an enterprise. Each business generates incomes and expenditures that may have different effects on the financial performance. In this context, the justification of business management decisions [13], and especially in managing incomes and expenses of an enterprise as a separate area of management activity, is closely related to accounting and analysis processes [5].

The importance of quality accounting and analysis for making effective decisions by the management of enterprises in Ukraine, especially in the current conditions of dynamic changes in the internal and external environment of enterprises, under the influence of the need to ensure the convenience of perceiving accounting and analytical information by a wide range of stakeholders (owners, investors, including foreign, government supervisory bodies, etc.), determines the need to

find ways to ensure the efficiency of income-expenditure accounting and analysis, one of the most important and most effective of which being, as international practice shows, the use of international standards in the national accounting and analytical practice.

The above circumstances determined the topicality of this scientific paper, outlined its purpose and scientific tasks to be solved in the process of achieving this goal.

Analysis of recent research. In the scientific literature, the issues of income-expenditure accounting and analysis are broadly covered. Special mention should be made of the scientific contributions of the following world-class scientists working on this issue: K. Ward, S. Kaplan, D. Norton.

The work of domestic researchers regarding the problems identified in the work of accounting and analytical support for the activities of the enterprise are also worth noting, in particular, the works of Ye.V. Kaliuga, P.L. Suk, A.A. Pylypenko, A.N. Schemeleva, V.A. Terekhova, F.F. Butynets, V.M. Parkhomenko, M.A. Vakhrushyna, N.V. Valiebniukova, H.H. Kireitsev.

The scientific works of the above-mentioned authors contain the review of scientific thought and authors' scientific solutions concerning the formation and development of an effective accounting and analysis system in Ukraine, where the use of international experience and international standards takes a cru-

cial place. It is necessary to use elements of comparative analysis of accounting and analytical systems of Ukraine and other countries of the world.

In this view, this paper is **aimed at** identifying and characterizing the problems and prerequisites for improving the efficiency of income-expenditure accounting and analysis at enterprises of Ukraine by extending the use of international standards in the domestic accounting and analytical practice.

Achievement of this aim is related to fulfilment of the following tasks:

- Analysis of the advantages of using international standards in the accounting and analytical practice of enterprises of other countries (Jordan); and

- Determination of the priorities of implementation of the international standards in the practice of domestic enterprises, which should increase the efficiency of procedures and use of information from the system of income-expenditure accounting and analysis for making management decisions on the activities of Ukrainian enterprises.

Presentation of the main research material.

Accounting and analysis in the practice of American enterprises have become widespread in the twenties of the last century [11]. At the initial stage of the formation and development of accounting and analytical theory and practice, accounting and analysis were oriented, mainly, to the accounting of expenditures necessary for the economic activity of an enterprise.

Expenditures have become one of the main economic categories. There was a need to harmonize their essence, as a result, international accounting standards define this category as «...reducing the economic benefits during the fiscal year, or reducing the value of assets or liabilities, which leads to a decrease in the value of capital, except for the distribution capital of shareholders» [8]. Expenditures are expressed in the consumption of monetary assets, external services, labour, and are also related to the conduct of business at a certain time in order to obtain economic benefits. On this basis, the following attributes of expenditures can be determined: their value is reliably determined during the reporting period and their occurrence is associated with a probable decrease in economic benefits.

According to the world practice, expenditures may be incurred either as a decrease in assets or an increase in the value of liabilities, which causes a reduction in capital or an increase in the deficit in a way other than the withdrawal of funds by shareholders or owners.

The evolution of accounting and analysis towards increased functional content of its tools in accordance with the needs of management is characterized by the formation of ways to meet the needs of presentation and interpretation of the information used in the information management in order to:

- Plan and control the enterprise activity;

- Make decisions at the enterprise;
- Optimize resource consumption and asset conservation.

The International Federation of Accountants, IFAC has formed International Recommendations on the practice of Assessing and Improving Management in Organizations. These recommendations specify the following areas of the enterprise activity, in which the accounting and analysis tools should be applied:

- establishment of strategic directions of activity;
- ensuring achievement of goals of the enterprise;
- ensuring controllability of risks in the activity of the enterprise;

- confirmation of rational resource consumption.

In this context, expenditure accounting and analysis becomes not a self-sufficient system but an element of the income-expenditure accounting and analysis, where an important aspect of forming information crucial for the company's management is matching of dynamics and size of income and expenditure.

An important aspect of developing the practice of income-expenditure accounting and analysis in the modern practice is the harmonization and dissemination of International Financial Reporting Standards (IFRS), where standardized accounting and analytical elements occupy a worthy place. In order to improve and bring international accounting records closer, in 1973, accounting and auditing organizations from a number of countries created an international non-profit organization, the International Accounting Standards Committee, the IASC, which developed and implemented International Accounting Standards (IAS). As a part of the reorganization, this Committee was transformed into the International Financial Reporting Standards Board in 2001, which has been adopting International Financial Reporting Standards (IFRS) standards since 2001 [6].

An important breakthrough in the standardization of international reporting systems has been the European Commission Decision of 2002, according to which, since 2005, all companies with shares listed on European exchanges prepare consolidated statements under IFRS. Currently, International Financial Reporting Standards are adopted as binding in several European countries.

In September 2002, the Norfolk Agreement was also concluded, under which the International Financial Reporting Council and the Accounting Standards Board adopted a memorandum on convergence between IFRS and US GAAP (US National Accounting Standards) [3], based on which since 2009 the requirement to reconcile IFRS accounting with US GAAP was cancelled and the gradual transition of American business to IFRS was provided for. However, in February 2011, the introduction of IFRS in US reporting was postponed.

As concerns decreasing importance, to date there is a hierarchy of international standards, which in var-

ying degrees relate to income-expenditure accounting and analysis:

- IFRS and IAS, including all annexes that are a part of the standards;
- Interpretations of the International Financial Reporting Standards (IFRIC) and SIC;
- Annexes to IFRS that are not a part of the standards;
- Implementation Recommendations, prepared by the International Financial Reporting Standards Council.

The use of the experience of specific countries, where, at the state level, international standards of financial reporting are determined to be the main and official standards, is interesting in determining the prerequisites for improving the efficiency of accounting and analytical activities in the area of income-expenditure management of Ukrainian enterprises. One of these countries is Jordan.

The Jordanian market is considered one of the most developed Arab markets outside the Gulf countries. Jordan is ranked 18th in the world by the Retail Trade Index and is among the 30 most attractive retail markets in the world [14].

Jordan is by most criteria a free economic zone (it has special zones in its territory with tax and business relief), in this regard accounting and analytical activity of enterprises in this country should be as convenient as possible and unified with the activities of foreign companies and the practice of investors and owners who have chosen Jordan as the country of formal place for basing business. That is why the selection of IFRS as a basis for accounting and analytical practices by the Jordanian government is well-founded, feasible and, as practice shows, an effective step.

In accordance with the Jordanian Companies Law No. 22 of 1997, public joint stock companies, general partnerships, limited partnerships, limited liability companies, private equity companies, and foreign companies operating in Jordan are required to prepare annual audited financial statements in accordance with IFRS.

Consequently, all companies incorporated under this Law must keep records and submit annual audited financial statements in accordance with IFRS. The said Law also requires consideration of an annual auditing report at the Annual General Meeting.

The peculiarity of accounting and analytical activity in Jordan is the requirement concerning the auditor's activity as an independent (relatively) figure in the accounting and analytical process: auditors, under the law, are elected for one year with the possibility of continuation. This allows ensuring a professional approach to the reporting process through the mandatory need to provide this process with qualified auditors [10].

The activities of the auditor are estimated by the company's shareholders, which should decide at the

Annual General Meeting on the appointment of a new auditor or the renewal of the current authority.

The above Law and recommendations on disclosure of information, conducting an audit under the International Accounting Standards (1/1998) is the basis for the activities of all companies operating in Jordan without exception; at the same time, it is noted in the recommendations state that in the event of a conflict between the requirements of international standards and local laws, the latter is prevalent.

Jordanian companies must provide explanations of the decisions made that affect income and expenditures of these companies, using the reporting data, if they significantly affect the balance sheet, income statement, cash flow statement, statement of changes in equity and notes to the financial statements.

The Jordanian Securities Commission requires all listed companies to submit a copy of their annual audited financial statements within 90 days of the end of the fiscal year, as well as the interim semi-annual financial statements within 30 days of the middle of the year.

The Companies Law requires companies of all forms of ownership operating in Jordan, regardless of whether their securities are quoted or not quoted in the securities market (as opposed to the EU) to comply with internationally recognized accounting principles and standards. Therefore, all companies in Jordan are required to comply with the requirements of IFRS. For Jordan's small and medium-sized businesses, there are no special rules as regards IFRS [12].

Analysing the effectiveness of the step towards the implementation of IFRS in Jordan in the context of the country's development problems (a significant number of refugees from neighbouring countries in need of support, limited natural resources and almost 100% dependence on imports of energy carriers, etc.), it can be stated that this step is one of the attempts to form the country's competitive advantage in the international business environment, aimed at attracting foreign investment and foreign companies to the country due to the convenience and ease of doing business.

The indicated factor may be relevant for Ukraine too, which also has certain strategic problems of development, for which the openness of the economy for foreign investors, the convenience of doing business, the ease of obtaining information about the activities of domestic enterprises that can be potential investment objects are extremely important factors in the competitiveness of the international business environment. Although the legislative implementation of the IFRS into the domestic accounting system began almost simultaneously with Jordan, in 1998 (with the adoption of the Government Program for reforming the system of accounting with the application of IAS), to date, the international standards have almost not become widespread in domestic

accounting and analytical practice, in particular, with regard to income-expenditure accounting and analysis of enterprises.

In 2010, by the Decision of the Securities and Stock Market State Commission No. 981 on 22.06.2010, the «Procedure for Filling in Forms of Disclosure of Information and Changes Thereto by Issuers of Shares and Bonds of Companies that are Listed by the Trade Institutor» was introduced from 01.01.2011, according to which: «Public joint stock companies disclose additional information about their activities on the basis of international accounting standards.»

In June 2011, amendments to the Law «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» were implemented, according to which public joint stock companies and financial institutions should submit reports in accordance with IFRS. These changes took effect in 2012 [2].

At the same time, the spread of IFRS in the practice of Ukrainian enterprises involves a number of problems. One of them is the inconsistency of the regulatory framework. In Jordan, the implementation and functioning of IFRS are governed by a single law and regulations subordinate to it. But in Ukraine, in particular, Art. 12-1 of the Law «On Accounting» states: «...for the formation of financial statements, international standards should be applied if they do not contradict this Law and are posted on the website of the Ministry of Finance of Ukraine» [3]. Given the above, the problem is the need to subordinate international rules and standards to the domestic ones, that is, IFRS simultaneously become a sub-system of duplicating accounting and analytical information, however, there is no expected dynamic spread of IFRS in Ukraine so far, especially at the level of medium and small enterprises [1]. The preconditions for activating this process are laid down in determining the key benefits of applying IFRS in the practice of enterprises and recognizing these benefits at the state level and at the level of individual enterprises. According to the author of this paper, such benefits include the creation of additional opportunities in the process of applying IFRS for increasing the efficiency of doing business through [4; 7]:

- Diversification of sources of capital (attraction of investment by facilitating the perception of information about the company's activities by foreign investors);

- Increase in the efficiency of using information to make managerial decisions;

- Ensuring comparability of reporting with other organizations, regardless of which country they are resident and in which territory they carry out business activities;

- Growth of trust of potential partners to work in Ukraine;

- Increasing the transparency of information provided by complying with the rules for preparing it in accordance with IFRS.

Thus, in the context of modern conditions and trends of the Ukrainian economy, it is possible to create a list of prerequisites that, to a certain extent, determine at this stage the effectiveness of organization of income-expenditure accounting and analysis on the basis of international standards (Figure 1).

One of the main results of applying an effective income-expenditure accounting and analysis system based on IFRS is obtaining the analytical information necessary for the substantiation and approval of management decisions at the enterprise with a view of further improving its activity in a long-term. Such a system can become a flexible tool for stimulating the development of Ukrainian enterprises, which will combine the latest information technology, approaches, and tools of managerial accounting and strategic management.

Conclusions and prospects for further research. An important trend in the management of companies in recent years is their orientation towards the company's strategy. Accounting and control have become increasingly adapted to the needs of strategic management.

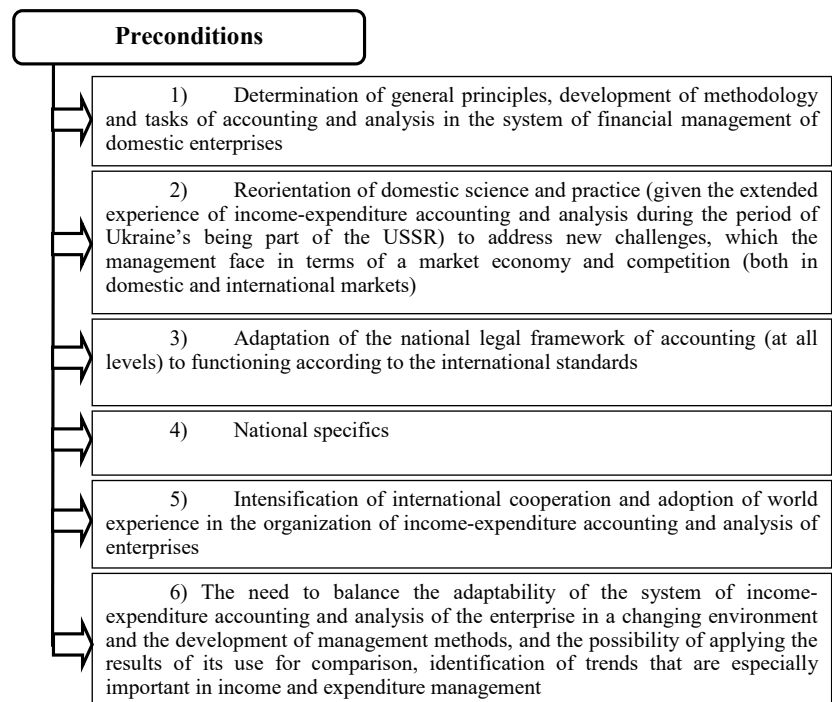

Fig. 1. Preconditions for ensuring the efficiency of income-expenditure accounting and analysis on the basis of international standards

Source: composed by the author

The use of the international standards of income-expenditure accounting and analysis by Ukrainian enterprises creates opportunities for solving a certain list of problems described herein, which allows improving the efficiency of accounting and analysis procedures at the level of a particular enterprise on the basis of progressive approaches from the world practice, as well as formulating the preconditions of the organization of income-expenditure accounting and analysis based on IFRS in Ukraine.

Taking into account the importance of intensifying efforts at the government level, as well as at the level of a specific enterprise aimed at improving accounting and analytical activities, regarding the most effective implementation of these prerequisites will create opportunities for implementing the key benefits of the application of IFRS in the practice of Ukrainian enterprises.

Prospects for further research in this area are the development of recommendations for improving the procedure and tools for spreading international standards in domestic accounting and analytical practice.

REFERENCES:

1. Bondar M.I (2010), Conceptual Approaches to the Development of Accounting in Ukraine // Collection of Materials of the International Scientific and Practical Conference «Role and Place of Accounting, Control and Analysis in the Development of Economic Science and Practice», KNEU, Kyiv, pp. 21-24.
2. Vasikevych I.P., Utkin F.A. (2013), Transformation of Reporting in Accordance with IFRS // *Buhalterskyi Oblik*, No. 3, pp. 4-8.
3. Introduction of the International Standards of Financial Reporting: Best World Practice, Ukrainian Realities and Experience of the CIS countries // [Electronic resource]. – Available at: <http://www.nabu.com.ua/Analytics/MSFO.pdf>
4. Zasadnyi B.A. (2013), International Experience of Using the IFRS: Advantages and Disadvantages for Ukraine // *Theoretical and Applied Issues of Economy*, No. 28, pp. 255-261.
5. Lehenchuk S.F. (2011), Development of the Theory and Methodology of Accounting in Terms of Post-Industrial Economics: Abstract of the Thesis for Doctor of Economics: specialty 08.00.09, Zhytomyr, 37 p.
6. International Financial Reporting Standards [Electronic resource]. – Available at: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408
7. IFRS // Securities and Stock Market National Commission: [website] / Monitoring of Stock Market Participants. – 2013. – [Electronic resource] – Available at: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/monitoring/ifrs>
8. Pasko O.V. (2010), Global Convergence of Financial Reporting Standards: State and Prospects // *Oblik i Zvitnist*, No. 2, pp. 45-50.
9. Semaniuk V.Z. (2010), Formation of the Subsystem of Strategic Accounting in Terms of Market Relations // Formation of Market Relations in Ukraine: Collection of Scientific Works – Is. 11(114) / Ed. by I.H. Mantsurov, Kyiv, pp. 59-64.
10. Central Bank of Jordan Monthly Statistical Bulletin. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cbj.gov.jo/>
11. Gilbert Gelard National Standard Setters: A New Role in a Globalizing World [Electronic resource]. – Available at: <http://www.iasplus.com/resource/0905gelard.pdf>
12. Jordan: Strategy for Adjustment & Growth IMF Occasional Paper; by Macrejewski, Edouard, Mansur, Ahsah // Institute for Financial Management and Research. – [Electronic resource]. – Available at: <http://library.ifmr.ac.in/cgi-bin/>
13. Proctor R. Management Accounting for Business Decision / R. Proctor // Prentice Hall Financial Times, London, 2006.
14. Rethinking Economic Reform in Jordan: Confronting Socioeconomic Realities, Carnegie Middle East Center, Carnegie Papers, No. 4 July, 2007.

ДОКУМЕНТУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІКУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ПОБУТОВОЇ ХІМІЇ

DOCUMENTATION OF OPERATIONS FOR FINISHED GOODS ACCOUNTING AT ENTERPRISES OF HOUSEHOLD CHEMISTRY

УДК 657.01

Сафарова А.Т.

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

Корольчук І.Р.

студентка

Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

У статті розглянуто підходи до визначення поняття «готова продукція». Наведено класифікацію готової продукції на підприємствах побутової хімії. Виділено стадії процесу реалізації готової продукції та основні завдання обліку готової продукції та її реалізації. Розглянуто документування операцій щодо руху готової продукції на підприємствах побутової хімії.

Ключові слова: готова продукція, облік, первинні документи, побутова хімія.

В статье рассмотрены подходы к определению понятия «готовая продукция». Приведена классификация готовой продукции на предприятиях бытовой химии. Выделены стадии процесса реализации готовой продукции и основные задачи учета готовой

продукции и ее реализации. Рассмотрено документирование операций по движению готовой продукции на предприятиях бытовой химии.

Ключевые слова: готовая продукция, учет, первичные документы, бытовая химия.

The article considers approaches to the definition of a concept «finished goods». A classification of finished goods at enterprises of household chemistry is given. Stages of a process of accounting of finished goods and its sales are distinguished. Documentation of operations concerning flows of finished goods at enterprises of household chemistry is considered.

Key words: finished goods, accounting, primary documents, household chemistry.

Постановка проблеми. У сучасних ринкових умовах успішна діяльність будь-якого підприємства полягає у підвищенні рівня економічної ефективності виробництва та реалізації готової продукції. Доцільне управління підприємством неможливе без наявності достовірної та систематизованої належним чином інформації про обліковий процес реалізації продукції. Контроль за відвантаженням та реалізацією готової продукції забезпечує отримання прибутку підприємством, а також досягнення соціальної та економічної ефективності його діяльності.

Український ринок побутової хімії має широкий асортимент продукції, а його формування відбувається під впливом потреби покупців, вимог ринку, розвитку технології та вимог екологічної безпеки миючих засобів. Основним завданням обліку готової продукції на підприємствах побутової хімії є надання управлінському персоналу інформації для оперативного регулювання реалізації продукції, планування майбутньої діяльності, запобігання суб'єктивності у процесі прийняття рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемні питання організації обліку готової продукції та її реалізації розглянуто в працях вітчизняних науковців. Значну увагу цим питанням приділяють: Ф. Ф. Бутинець, А. М. Герасимович, С. Ф. Голов, В. І. Єфименко, І. В. Жиглей, М. В. Кужельний, В. Г. Линник, В. М. Мурашка, В. М. Пархоменко, І. І. Пилипенко, В. Я. Савченко, В. В. Сопко та ін. Проте, ряд важливих проблем обліку готової продукції та її реалізації потребують подальших досліджень відповідно до галузевого напрямку діяльності підприємств побутової хімії.

Більшість проведених досліджень характеризується загальними підходами до проблем обліку готової продукції, а на підприємствах побутової хімії залишаються недостатньо дослідженими.

Активізація виробництва продукції побутової хімії в Україні потребує надання актуальної та достовірної інформації про обсяги готової продукції. Однак, існування негативних явищ таких, як: відсутність детального обліку виробництва, недостатня інформаційна прозорість, є однією з основних характеристик українського ринку. Особливо це виявляється на ринках товарів побутової хімії, який включає побутові синтетичні мийні засоби та засоби для чищення. На сьогодні ринок характеризується високим ступенем товарного насичення, а отже, і високою конкуренцією.

Формулювання цілей статті. У статті будуть проаналізовані особливості документального оформлення обліку готової продукції одного з підприємств, яке займається виробництвом побутової хімії та запропоновано шляхи його покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес реалізації готової продукції є найважливішим економічним показником, що характеризує господарську діяльність промислових підприємств, оскільки після його завершення визначаються результати господарювання та ефективність виробництва даної продукції. Невиконання плану реалізації викликає уповільнення договірних зобов'язань перед покупцями, затримує платежі, погіршує фінансове становище підприємства.

На збут продукції впливають такі ключові фактори економічної ситуації, як міжнародні, політичні, соціальні, технічні, юридичні, особливості зовнішнього оточення підприємства. Обліковий процес готової продукції повинен забезпечувати дані не лише про її обсяг та доходи від реалізації, а й про асортимент продукції, сегменти ринку, масштаби продажу, ціни, продуктивність праці, якість продукції, собівартість, витрати на збут, витрати на маркетингові дослідження, канали збуту та інше.

Багато сучасних науковців мають свої погляди щодо визначення поняття «готової продукції», їх трактування наведено в таблиці 1.

Підсумовуючи наведені науковцями визначення, запропонуємо своє: готова продукція – це продукція, яка виготовлена за певними стандартами, за допомогою використання необхідної сировини, має повністю завершену форму, пройшла всі норми контролю в середині підприємства, відповідає всім стандартам, тобто це повністю завер-

шений продукт, який готовий до передачі на склад або для реалізації на сторону.

В економічній літературі готову продукцію класифікують відповідно до ряду ознак: за формою, за ступенем готовності і за технологічною складністю. На підприємствах, які займаються виробництвом побутової хімії, зокрема, на ТОВ «КЕЗПХ» готову продукцію класифікують за такими видами (рис. 1).

Як видно з рис. 1, продукція ТОВ «КЕЗПХ» поділяється на промислову, побутову, професійну

хімію та автохімію. При цьому асортимент побутової хімії включає: засоби для миття посуду; засоби для догляду за унітазами; засоби для миття підлоги; засоби для миття скла; засоби для очищення газових плит; засоби для чищення каналізаційних труб; засоби для прання; рідке мило; гелі для душу та піни для ванн; шампуні для волосся; засоби для чищення (дитяча серія); інші універсальні засоби для чищення.

Під постійним контролем бухгалтерії підприємства знаходиться облік випуску готової продукції, оскільки його ритмічність забезпе-

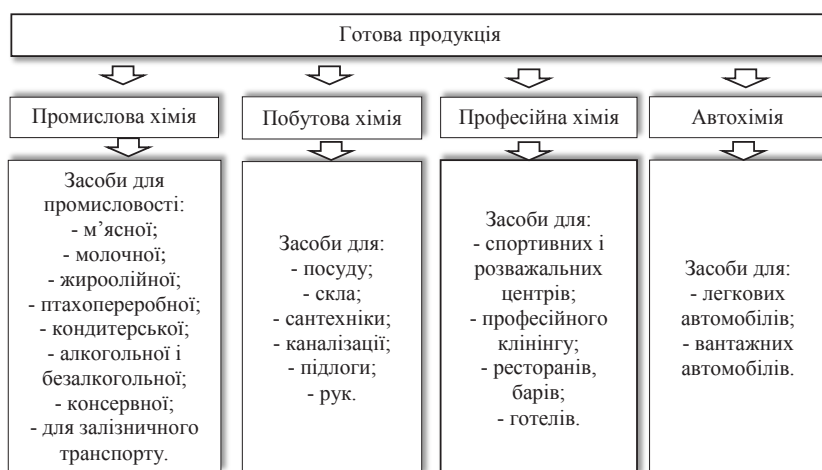

Рис. 1. Класифікація готової продукції у ТОВ «КЕЗПХ»

Таблиця 1

Сутність поняття «готова продукція» в наукових дослідженнях

№	Автор	Визначення
1.	Бутинець Ф. Ф. [1, с. 607]	Готова продукція – це виріб (або напівфабрикат), послуга, робота, що пройшли всі стадії технологічної обробки на підприємстві, відповідають затвердженим стандартам або умовам договору, прийняті технічним контролем підприємства і здані на склад або замовникові – покупцеві згідно з діючим порядком прийняття продукції.
2.	Глібко В.М., Буцан О. П. [2, с. 189]	Готова продукція – це матеріальний результат виробничої діяльності підприємства, коли запаси набувають нової якості.
3.	Ткаченко Н. М. [3, с. 576]	Готова продукція – це продукція (виріб, напівфабрикат, робота, послуга), що повністю закінчена обробкою на даному підприємстві, пройшла всі стадії технічного випробування (якщо вимагають відповідні її особливості), приймання, укомплектування згідно з умовами договорів із замовниками і відповідає технічним умовам і стандартам, не потребує подальшої обробки на цьому підприємстві і здана на склад.
4.	Вороніна В. А., Черниш В. В. [4, с. 133]	Готова продукція – виріб (напівфабрикат), послуга, робота, що пройшли всі стадії технологічної обробки на даному підприємстві, відповідають затвердженим стандартам або умовам договору, прийняті технічним контролем підприємства і здані на склад або замовникові – покупцеві згідно з діючим порядком прийняття продукції.
5.	Шваб Л. І. [5, с. 264]	Готова продукція – це запаси виробів на складі, обробка яких закінчена та які пройшли випробування, приймання, укомплектовані згідно з умовами договорів із замовниками й відповідають технічним умовам і стандартам.
6.	Мешко Н. П. [6, с. 12]	Готова продукція – продукція (товар), вироблена з використанням давальницької сировини (крім тієї частини, що використовується для проведення розрахунків за її переробку) і визначена як кінцева у контракті між замовником і виконавцем.
7.	Сопко В.В. [7]	Готова продукція – це виріб (або напівфабрикат), послуга, робота, що пройшли всі стадії технологічної обробки на даному підприємстві, відповідають затвердженим стандартам або умовам договору, прийняті технічним контролем підприємства і здані на склад або замовникові – покупцеві згідно з діючим порядком прийняття продукції.
8.	Хом'як Р.Л. [8, с. 185]	Готова продукція промислового виробництва – конкретні вироби, що пройшли всі стадії технологічної обробки на цьому підприємстві, відповідають встановленим стандартам чи технічним умовам, прийняті відділом технічного контролю і здані на склад або безпосередньо замовнику.

чує виконання договірних зобов'язань з відвантаження продукції покупцям, своєчасність реалізації, всіх розрахунків і виплат. Готова продукція у ТОВ «КЕЗПХ» проходить стадії, наведені на рис. 2.

Основними завданнями обліку готової продукції та її реалізації є:

- своєчасне оформлення відповідними документами готової продукції, відпущеної з виробництва;
- забезпечення контролю за її зберіганням на складах підприємства;
- вчасне відображення операцій з відвантаження і реалізації продукції та розрахунків з покупцями;
- дотримання строків поставок готової продукції, а також термінів оплати зі сторони споживачів;
- визначення заборгованості покупців перед підприємством за відвантажену їм продукцію згідно договорів;
- забезпечення контролю за виконанням плану випуску і реалізації продукції;
- визначення фінансового результату від реалізації продукції як в цілому, так і у розрізі конкретних номенклатурних груп.

Процес формування інформації про готову продукцію в бухгалтерському обліку починається зі складання первинних документів (рис. 3).

На підприємстві ТОВ «КЕЗПХ» готова продукція оприбутковується на склад із виробництва на основі оформлення накладних та відомостей випуску продукції. У цих документах вказується: дата, шифр цеху і складу, найменування продукції, номенклатурний номер, одиниця виміру, кількість, ціна за одиницю. Вони виписуються у двох примірниках, один з яких призначений для здавальника, а інший залишається на складі. Кількість продукції, що оприбутковується на склад, її вага та обсяг вимірюються, підраховуються і за необхідності зважуються.

Готова продукція, що виробляється на підприємстві має сертифікат якості, що засвідчують такі документи: свідоцтво про якість та сертифікат відповідності державній системі сертифікації. Сертифікат якості – один із найбільш поширених супровідних докумен-

тів, які засвідчують якість продукції, містить показники якості та технічні характеристики.

На складі готова продукція обліковується в кількісному виразі за її видами у картках складського обліку. У картках складського обліку здійснюються записи про надходження і відпуск готової продукції та щоденно виводяться її залишки. У них зазначають такі реквізити: назву підприємства; номер складу, стелажу, комірки; номер запису; одиницю виміру; марку, сорт матеріалу; облікову ціну, номенклатурний номер; найменування мате-

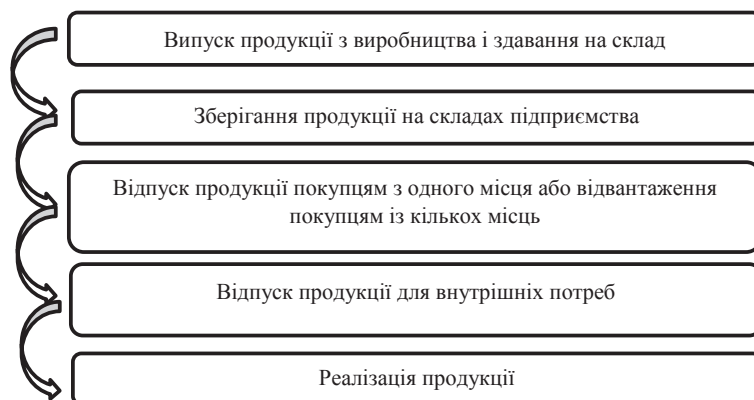

Рис 2. Стадії руху готової продукції у ТОВ «КЕЗПХ»

Рис. 3. Документальне оформлення руху готової продукції на підприємстві

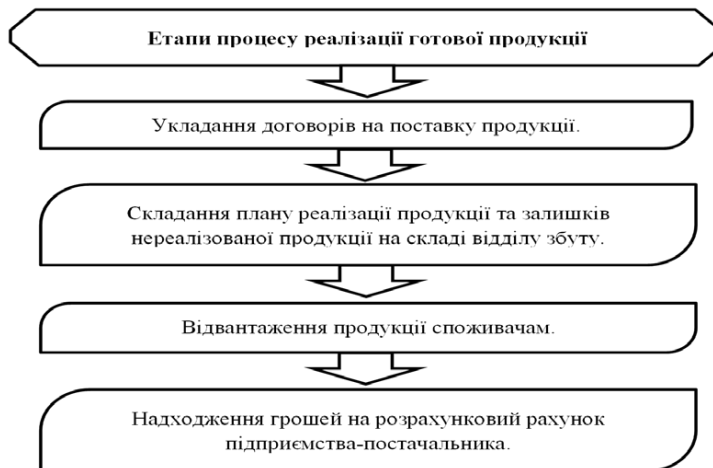

Рис. 4. Етапи процесу реалізації готової продукції ТОВ «КЕЗПХ»

ріалу; дата запису; номер документа; порядковий номер запису згідно складської картотеки; від кого отримано або кому відпущено; прибуток, видаток та остача готової продукції; контроль (підпис, дата). Даний документ заповнюють до кінця. Облік готової продукції на складі ведеться в міру її надходження на склад або відпуску зі складу.

На підприємстві на кожний вид продукції складають виробничий акт, який використовують для складання накопичувальної відомості за місяць. Накопичувальна відомість необхідна для подальшого обліку готової продукції в бухгалтерії у натуральному і вартісному вираженні. Вона заповнюється на підставі первинних документів протягом місяця.

До бухгалтерії ТОВ «КЕЗПХ» щодня надходять документи на готову продукцію, на основі яких вона веде кількісно-натуральний облік випуску продукції за її видами. Показники, які застосовуються в обліку готової продукції (а також при її відвантаженні і реалізації), поділяються на натурально-речові та умовно-натуральні.

Облік готової продукції у вартісному вираженні ведуть за місцем її зберігання із зазначенням матеріально відповідальних осіб. У системі бухгалтерського обліку продукція відображається за видами і сортами, а також за ознакою місцезнаходження.

У кінці місяця загальну кількість випущеної продукції оцінюють за прийнятими в обліку цінами підприємства і фактичною собівартістю. За даними відомості випуску готової продукції визначають результат роботи підприємства у процесі виробництва.

Останнім етапом кругообігу готової продукції ТОВ «КЕЗПХ» є реалізація (продаж) виробленої продукції, яка здійснюється відповідно до договорів про поставку. Процес реалізації продукції поділяється на чотири етапи, які наведені на рисунку 4.

Процес реалізації, пов'язаний з одного боку з відвантаженням готової продукції та передачею її покупцеві, а з іншого – з одержанням грошових коштів та їх еквівалентів і їх зарахуванням на рахунки продавця.

Виконуючи облікові завдання, використовують натуральні та грошові показники. Обсяг реалізованої продукції має дві оцінки: фактична собівартість реалізованої продукції і ціна реалізації (продажна вартість) товару. Їх порівняння дає змогу визначити фінансовий результат реалізації: прибуток чи збиток. Якщо ціна реалізованої продукції (продажна вартість) вища фактичної собівартості реалізованої продукції, операція прибуткова, якщо навпаки – збиткова.

Бухгалтерський облік процесу реалізації тісно пов'язаний з податковим обліком доходів. Тому важливе визнання моменту реалізації, оскільки він є визначальним для обчислення податків. Відповідно до податкового законодавства України датою виникнення податкових зобов'язань з постачання

товарів вважається дата, яка припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше:

а) дата зарахування коштів від покупця/замовника на банківський рахунок підприємства як оплата за товари, що підлягають постачанню, а в разі постачання товарів за готівку – дата оприбуткування коштів у касі підприємства, а в разі відсутності такої – дата інкасації готівки у банківській установі, що обслуговує підприємство;

б) дата відвантаження товарів, а в разі експорту товарів – дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України, оформлена відповідно до вимог митного законодавства.

Відвантаження готової продукції на ТОВ «КЕЗПХ» замовнику здійснюється на підставі накладної на відпуск товарно-матеріальних цінностей, товарно-транспортної накладної, накладної-вимоги.

Накладна на відпуск товарно-матеріальних цінностей виписується продавцем тільки на паперових носіях. Підписують її керівник підприємства-відправника, головний бухгалтер, особа, що відпустила цінності, і та, котра їх прийняла. Накладна завіряється печаткою підприємства-відправника. Виписують накладну у двох примірниках. Перший примірник накладної передається одержувачу цінностей, а другий залишається у постачальника.

Якщо продукцію на складі постачальника одержує представник покупця, то він пред'являє довіреність на отримання цінностей із зазначенням у ній: строку її дії, адреси підприємства-покупця, кількості продукції, яку необхідно отримати, паспортні дані, а також ідентичність підпису особи, завіреного підписами керівника, головного бухгалтера і печаткою підприємства-покупця. При постійних зв'язках підприємства з покупцем у останнього виписується довготермінова довіреність, але не більше, як на 3 місяці із зазначенням посадових осіб, яким надано право на одержання продукції.

Товарно-транспортна накладна (форма № 1-ТН) виписується при відправленні продукції автотранспортом. Вона виписується в чотирьох екземплярах: перший екземпляр залишається у відправника вантажу і є підставою для списання товарно-матеріальних цінностей, другий екземпляр призначений для вантажоодержувача і є підставою для оприбуткування товарно-матеріальних цінностей, третій і четвертий екземпляри, завірені підписами й печатками (штампами), вантажоодержувач передає перевізникові.

ТОВ «КЕЗПХ» є платником податку на додану вартість, тому повинно надати покупцеві податкову накладну із зазначенням у ній усіх обов'язкових реквізитів. Якщо покупець не є платником податку, то податкова накладна йому не надається.

Накладна-вимога, заповнюється при разовому відпуску продукції для виробничих та господарських потреб.

Після відвантаження готової продукції покупцеві процес реалізації переміщується у сферу розрахунків. У момент реалізації ТОВ «КЕЗПХ» передає покупцеві необхідну супровідну документацію та розрахункові документи. У рахунках, рахунках-фактурах, які виставляються покупцям і замовникам поряд із сумою за товар вказують окремим рядком податок на додану вартість або знижку.

Момент пред'явлення розрахункових документів або їх оплати є визнанням доходу від реалізації. Отримана ТОВ «КЕЗПХ» від покупця вартість продукції за їх реалізаційними цінами є доходом або виручкою від реалізації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Провівши дослідження документування операцій з обліку готової продукції, підсумуємо:

1. Готова продукція – це продукція, яка виготовлена за певними стандартами, за допомогою використання необхідної сировини, має повністю завершену форму, пройшла всі норми контролю в середині підприємства, відповідає всім стандартам, тобто, це повністю завершений продукт, який готовий до передачі на склад або для реалізації на сторону. Продукція ТОВ «КЕЗПХ» поділяється на промислову, побутову, професійну хімію та автохімію.

2. Кожен з етапів руху готової продукції у ТОВ «КЕЗПХ» характеризується складанням первинних документів, які забезпечують контроль та достовірність обліку готової продукції. Вважаємо, що для підвищення ефективності документування операцій щодо руху готової продукції у ТОВ «КЕЗПХ» потрібно посилити контроль за відповідальними особами, які забезпечують своєчасне та достовірне оформлення первинних докумен-

тів. Також доцільно було б вивчати інформаційні потреби управлінських підрозділів, формувати оперативні дані у вигляді звітів і використовувати їх для оптимізації програми виробництва і реалізації готової продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: Підруч. для студ. спец. «Облік і аудит» ВНЗ / Ф. Ф. Бутинець. – [8-е видання, доп. і перероб.] – Житомир: ПП «Рута», 2009. – 912 с.
2. Судова бухгалтерія: Підручник / В. М. Глібко, О. П. Бушан. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 224 с.
3. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: підручник / Н. М. Ткаченко. – 3-ге вид. доповнене і перероблене. – К.: Алерта, 2008. – 926 с.
4. Вороніна В. Л. Особливості документального відображення руху готової продукції / В. Л. Вороніна, В. В. Черниш // Кримський економічний вісник. – 2013. – Частина I. – 277 с.
5. Шваб Л. І. Економіка підприємства [Текст]: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-е вид. / Л. І. Шваб – К.: Каравела, 2005. – 568 с.
6. Мешко Н. П. Трансформація процесів управління реалізації готової продукції в умовах переходу до ринку: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук; Дніпропетр. держ. ун-т. / Н. П. Мешко – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.
7. Сопко В. В. Бухгалтерський облік [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://fingal.com.ua/content/view/full/780/35/1/3/>.
8. Хом'як Р. П. Бухгалтерський облік в Україні / Р. П. Хом'як, В. М. Лемішовський, В. А. Воськало, В. П. Мохняк. – Львів: Бухгалтерський центр «Ажур», 2010. – 439 с.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОДАТКОВИХ СИСТЕМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE TAXATION SYSTEMS OF FOREIGN COUNTRIES AND UKRAINE

У статті розглянуто та порівняно податкові системи зарубіжних країн та України. Розглянуто такі аспекти оподаткування, як податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств тощо. Виявлено, що в Україні на відміну від зарубіжних країн у структурі податкових надходжень переважають непрямі податки. Зроблено висновки, що податкова система України доволі проблемна. Наведено рекомендації щодо її вдосконалення.

Ключові слова: податок, податкова система, податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, податковий тиск, податкові ставки, платники податків.

В статье рассмотрены и сравнены налоговые системы зарубежных стран и Украины. Рассмотрены такие аспекты налогообложения, как налог на добавленную стоимость, налог на доходы физических лиц, налог на прибыль предприятий и тому подобное. Выявлено, что в Укра-

ине в отличие от зарубежных стран в структуре налоговых поступлений преобладают непрямые налоги. Сделаны выводы, что налоговая система Украины достаточно проблематичная. Приведены рекомендации относительно её совершенствования.

Ключевые слова: налог, налоговая система, налог на добавленную стоимость, налог на доходы физических лиц, налог на прибыль предприятий, налоговое давление, налоговые ставки, налогоплательщики.

The article examines and compares tax systems of foreign countries and Ukraine. We consider the following aspects of the tax as VAT, income tax, corporate income tax and so on. Revealed, that in Ukraine, unlike foreign countries in tax revenue is dominated by indirect taxes. The conclusions that the tax system of Ukraine rather problematic. The recommendations concerning its improvement.

Key words: tax, taxation, VAT, income tax, corporate income tax, tax burden, tax rate, taxpayers.

УДК 657.336:351.713

Селіванова Н.М.

к.е.н., доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту

Одеський національний політехнічний університет

Химич Р.В.

студент

Одеський національний політехнічний університет

Постановка проблеми. Створення ефективної податкової системи є запорукою стабільного економічного розвитку держави, адже податкова система забезпечує постійне надходження коштів до державного бюджету. Податкова система повинна сприяти розвитку діяльності юридичних осіб та приватних підприємців і в той же час задовольняти потреби держави. Одним із шляхів вдосконалення податкової системи України є її порівняння з розвиненими зарубіжними країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням даного питання займалися такі науковці, як: П. Мельник, Т. Волинець, Ю. Козак, В. Козаченко, О. Лютий, Л. Біла, Л. Лисак, А. Гречко та інші. Однак, на сьогодні залишаються невирішеними питання дотримання соціальної направленості оподаткування, адміністрування податків, росту податкової культури населення.

Формування цілей. Метою даної статті є порівняння податкової системи України з податковими системами провідних зарубіжних країн з ціллю виявлення переваг та недоліків їх застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податкова система виступає в ролі одного із найвпливовіших елементів регулювання економічних і соціальних процесів держави. Основне завдання при формуванні податкових систем полягає в оптимізації потреб у податкових надходженнях із можливостями їхнього отримання. В Україні питома вага податкових платежів у структурі валового внутрішнього продукту нижча, ніж в Японії чи країнах ЄС, але більша, ніж в США (рис. 1).

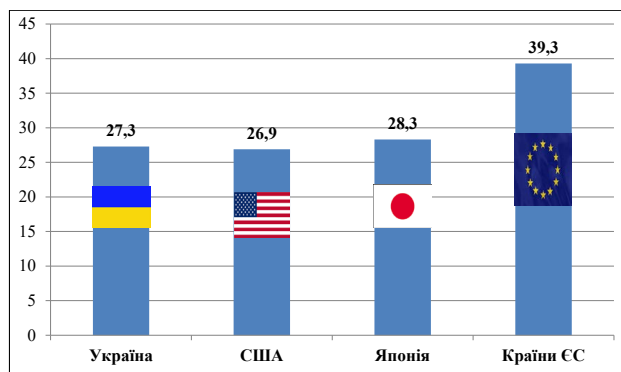

Рис. 1. Питома вага податків у структурі ВВП країн ЄС, США, Японії та України (удосконалено автором на основі [1])

З рис. 1 можна зробити висновок, що в Україні відносно невеликий податковий тиск 27,3%, менший лише в США 26,9, в той час у країнах ЄС податковий тиск у середньому склав 39,3 відсотка.

Для оцінки ефективності податкової системи можна виділити такі основні принципи, на яких повинна базуватись податкова система, як простота адміністрування, соціальна направленість, економічна ефективність.

Принцип простоти адміністрування полягає в мінімізації витрат на сплату податку, простоту його нарахування, зменшення часу на його адміністрування, зручність тощо. Працівники податкової служби повинні надавати допомогу платникам податків у вигляді безкоштовних консультацій, рекомендацій, щодо виконання їх зобов'язань перед державою.

Принцип соціальної направленості полягає у тому, що податкова система повинна сприяти вирішенню соціальних проблем. З точки зору теорії у світі існує два підходи до оподаткування доходів:

1) плоска шкала оподаткування означає податок, що справляється за єдиною ставкою за будь-якого рівня доходу – єдина ставка прибуткового податку, яка розглядається, як альтернатива прогресивному оподаткуванню;

2) прогресивна шкала оподаткування – система оподаткування, що побудована на принципі збільшення податкових ставок залежно від зростання рівня оподаткованого доходу платника податку [2, с. 32].

Плоска система застосовується переважно в країнах, які не можна віднести до економічних лідерів, а саме: в Україні, Росії, Грузії, Болгарії та інших. Справа у тому, що плоска шкала оподаткування не відповідає принципу соціальної рівності, оскільки малозабезпечені та заможні верстви населення сплачують у бюджет однаковий відсоток свого доходу.

Прогресивна система оподаткування застосовується в таких провідних країнах світу, як: Франція, США, Німеччина, Великобританія, Нідерланди.

Наприклад, у Франції особи з низьким доходом звільнюються від податку, а річні доходи у межах 5963 євро оподатковуються за ставкою 0%; річні доходи від 5963 євро до 11896 євро – за ставкою 5,5%; річні доходи від 11 897 євро до 26 420 євро – за ставкою 14%; доходи у частині від 26 421 євро до 70 830 євро – за ставкою 30%; від 70 831 до 150 000 євро – за ставкою 41%; від 150 001 до 1 000 000 євро – за ставкою 45% [3].

В Японії особи з річними доходами від 1 до 1 950 000 єн – за ставкою 5%; річні доходи від 1 950 001 єн до 3 300 000 єн – за ставкою 10%; річні доходи від 3 300 001 єн до 6 950 000 єн – за ставкою 20%; річні доходи від 6 950 001 єн до 9 000 000 єн – за ставкою 23%; річні доходи від 9 000 001 єн до 18 000 000 єн – за ставкою 33%; річні доходи від 18 000 001 єн і більше – за ставкою 40%.

Принцип економічної ефективності має базуватися на відповідності встановлених ставок податків економічному розвитку країни. Цей принцип має враховувати вплив податкової системи на розвиток підприємницької діяльності та науково-технічного прогресу.

Немалу роль відіграє і кількість податків, що менше податків то легше здійснювати контроль за правильністю їх нарахування та сплати. В Україні у загальному сплачують 11 податків та зборів, 7 державних та 4 місцевих. В Японії 55, 25 державних та 30 місцевих податків та зборів. У провідних країнах ЄС від 7 до 16 (Нідерланди – 9, Італія – 15, Франція – 7, Німеччина – 16, Португалія – 8, Іспанія – 8). У Великобританії 8 податків.

За цим показником можна зробити висновок про те, що в Україні оптимальна кількість податків на фоні країн ЄС, що свідчить про умовну легкість їх адміністрування.

В Україні переважну частину надходжень до бюджету складають непрямі податки, тобто податки, що сплачуються кінцевим споживачем. До основних непрямих податків належать податок на додану вартість та акцизний податок. Так у 2016 році податок на додану вартість склав 50,69% загальних надходжень до бюджету, а акцизний податок – 15,64%, податок на доходи фізичних осіб – 21,33%, податок на прибуток підприємств – 9,25%. Тобто фактично у 2016 році звичайне населення України сплатило 87,66% усіх податкових надходжень до бюджету, що в абсолютному вираженні склало 570 475,5 млн грн.

У розвинених європейських країнах та США переважну кількість надходжень до бюджету займають прямі податки такі, як прибутковий податок з фізичних осіб та податок на прибуток підприємств.

Також важливо виділити, що в Україні та Європі найбільш кримінальним є податок на додану вартість, у першу чергу це пов'язано зі звільнення операцій експорту від оподаткування даним податком і можливістю його відшкодування. Серед заходів, які вживаються країнами Єврозони, можна виділити: прийняття єдиного законодавства в частині боротьби зі зловживаннями з ПДВ із встановленням чітких правил щодо обміну інформацією та адміністративної співпраці податкових органів країн – членів ЄС; зобов'язання податкових органів надавати необхідну інформацію іншим органам влади в інших країнах у тих випадках, коли це може допомогти запобігти реєстрації або діяльності фіктивних підприємств; технічне, адміністративне та освітнє забезпечення розроблених заходів у боротьбі зі схемами, які фінансувалися через спеціально розроблену програму «Фіскаліс 2003-2007»; удосконалення програмного забезпечення за рахунок надання можливості здійснювати електронний аудит платників податків; мінімізація податкових пільг, обмеженість періоду їх застосування до окремих сфер господарювання [5, с. 68]. Упровадження такого досвіду може бути корисним для України.

Згідно з даними табл. 1 Україна посідає перше місце за найнижчими максимальними податковими ставками по трьох основних податках серед обраних країн Європи. На другому місці розмістилась Польща, на третьому Німеччина, четвертому Іспанія, п'ятому Нідерланди. Можна зробити висновок, що в Україні найнижчі максимальні податкові ставки серед провідних країн Європи.

Україні доцільно було б перейняти досвід Франції, у якої на мінімальний набір продовольчих товарів податок на додану вартість стягується за зниженою ставкою 2,2%. Україна має подібний

досвід, відповідно до ст. 193 ПК України, ставка 7% передбачена в операціях з постачання на митній території України та увезення на митну територію України лікарських засобів, дозволених для виробництва і застосування в Україні та внесених до Державного реєстру лікарських засобів, а також медичних виробів за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України; постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, дозволених для застосування у межах клінічних випробувань, дозвіл на проведення яких надано центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [4].

Таблиця 1

Максимальні ставки податку на додану вартість, податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток в Україні та зарубіжних країнах

Країна	Ставка ПДВ		Ставка ПДФО		Ставка податку на прибуток підприємств		Загальний рейтинг країни, місце
	%	місце	%	місце	%	місце	
Україна	20	2	18	1	18	1	1
Німеччина	19	1	47,5	6	29,8	4	3
Іспанія	21	3	45	4	30	5	4
Італія	22	4	45,6	5	31,4	6	7
Франція	20	2	45	4	34,4	8	6
Нідерланди	21	3	52	7	25,5	3	5
Португалія	23	5	42	3	36	9	8
Бельгія	21	3	53,7	8	34	7	9
Польща	23	5	32	2	19	2	2

Також необхідно перейняти досвід країн ЄС стосовно відміни оподаткування дивідендів, це посприє росту інвестицій в українські підприємства та прискорить їх розвиток.

Згідно з опублікованим нещодавно дослідженням впливового експертного агентства США Швеція знаходиться на першому місці по зростанню продуктивності праці серед 12 найбільш розвинених країн Європи і світу [6].

Це пов'язано із соціальною спрямованістю її податкової системи. Також варто перейняти досвід Швеції в адмініструванні податків, вона застосовує єдину податкову декларацію для всього підприємства, таке впровадження зручне як для підприємств, так і для податкової служби.

Аналізуючи британську систему податкової адміністрації потрібно відзначити скомбінованість

у ній громадських та бюрократичних засад. Представники громадськості можуть брати активну участь у процесі оподаткування, до якого також залучені парламентські структури. У такій системі оподаткування платник не пасивний суб'єкт, а активний колега податкового органу [6].

Варто відзначити розбіжності в податковому та бухгалтерському обліку України, що створює ряд проблем при нарахування податків.

Також Україні варто зосередитися на підвищенню рівня довіри до фіскальної служби, лише 17% громадян довіряють її співробітникам [7]. Це пов'язано з високим рівнем корупції в рядах державної фіскальної служби, слабкому програмному забезпеченню, що зумовлює довгий період обробки інформації, недотриманню морально – етичних норм співробітниками. Також в Україні спостерігається низький рівень фінансово-економічної грамотності громадян.

Результати останніх досліджень красномовно засвідчили парадоксальні висновки: громадяни прагнуть одночасно жити у welfare state (держава загального добробуту), але працювати у ліберальній моделі, зокрема:

- третина громадян не знає (а чи хоче знати взагалі?), яку частину доходів сплачує у вигляді податків, але при цьому 2/3 вже вважають її несправедливою;

- 16% опитаних вважають справедливим узагалі не платити податки;

- половина громадян не готова платити більший відсоток податків для збільшення пенсій – як на заході (46% опитаних), так і на сході країни (52%) [8].

Також спостерігається низький рівень податкової культури, українці розглядають сплату податків, не як обов'язок перед державою, а як примус. Про це свідчить рейтинг Doing Business 2015 за субіндексом «Сплата податків» (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг субіндексу податкової системи в Україні та зарубіжних країнах [9]

Країна	Місце у рейтингу	Платежі (кількість)	Час (кількість годин на рік)	Середньо-зважена ставка оподаткування, %
Україна	108	5,0	350,0	52,9
Польща	87	18,0	286,0	38,7
Німеччина	68	9,0	218,0	48,8
США	47	10,6	175,0	43,8
Грузія	38	5,0	362,0	16,4
Білорусь	60	7,0	183,0	52,0

Окрім того, на рівень податкової культури впливає модель взаємовідносин платника податків та держави. Загалом, у світовій практиці виділя-

ють три моделі взаємовідносин держави та платників податків:

1. Домінування держави у взаємовідносинах «держава – платники податків». У цих взаємовідносинах платники здебільшого наділені обов'язками, а держава правами. Платники податків у такій моделі розглядаються, як постачальники фінансових ресурсів. Оскільки їх права обмежені, то вони не зацікавлені в добровільному виконанні своїх податкових зобов'язань, тому рівень ухилення від оподаткування досить високий. Держава зі свого боку збільшує адміністративний тиск, застосовуючи дедалі жорсткіші засоби контролю. У результаті, збільшується державний контрольний апарат і зростає рівень тіньової економіки. Така модель притаманна авторитарним державам і, безумовно, не може застосовуватись у демократичних країнах.

2. Домінування платника у взаємовідносинах «держава – платники податків». Така модель притаманна для слабких держав з низькоефективним державним апаратом. Унаслідок безконтрольних дій платників рівень ухилення від оподаткування, як і в попередній моделі, зростає. Таким чином зменшується обсяг податкових надходжень до державного бюджету і викривляються умови конкурентного середовища, оскільки платники податків, що ухиляються від оподаткування, отримують додаткові фінансові ресурси для подальшого їх інвестування у свій бізнес. Безперечно, модель домінування платника не може бути ефективною, оскільки рано чи пізно її наслідком стане криза державних фінансів і посилення державного контролю аж до домінування держави над платниками.

3. Модель «взаємних зобов'язань». Цю модель обирають демократичні країни та країни з перехідною економікою. Усі суб'єкти податкових відносин є рівноправними, і діяльність кожного з них є підконтрольною та підзвітною. І держава в особі фіскальних органів і платники зобов'язані дотримуватись податкового законодавства та наділені однаковими гарантіями щодо дотримання й захисту своїх законних прав. Платник розглядається вже, не як об'єкт контролю, а як рівний партнер, який сплачує платежі податкового характеру за отримання належних послуг та гарантій з боку держави [10, с. 136].

На нашу думку в Україні на даний момент функціонує модель домінування платника у взаємовідносинах «держава – платники податків», яка поступово переходить у модель домінування держави у взаємовідносинах «держава – платники податків».

Потрібно відмітити й неналежний контроль держави за сплатою податків та недосконалість податкового законодавства у випадку його порушень. У Податковому кодексі України відсутня чітко прописана відповідальність платника податків за порушення податкового законодавства.

У США, наприклад, кримінальна відповідальність за злочини у сфері оподаткування встановлюється Кодексом внутрішніх доходів (англ. – Internal Revenue Code або I.R.C.), у Франції – Загальним кодексом про податки (фран. – Code Général des Impôts, CGI), у Німеччині – Положенням про податки (нім. – Abgabenordnung), а у Великій Британії та Італії – окремими спеціальними законодавчими актами про податки [11, с. 45].

Висновки з проведеного дослідження. Україна знаходиться у пошуку ефективної податкової системи. Реформування податкової системи лише частково дало змогу усунути недоліки податкового законодавства та податкової системи.

Порівнявши податкову систему України з більш розвиненими країнами, ми дійшли висновку, що ідеальної податкової системи не існує ні в одній із країн, але є системи наближені до ідеалу в таких країнах, як: Німеччина, США, Італія. З позитивних характеристик податкової системи України можна виділити відносно невеликий податковий тиск порівняно з країнами Європи та найнижчі ставки основних податків. На жаль, негативних характеристик набагато більше, ніж позитивних, серед них переважна доля податкових надходжень від непрямих податків над прямими, плоска система оподаткування, значні розбіжності в бухгалтерському та податковому обліках, слабка система адміністрування.

Уряду країни потрібно зосередитися на реформуванні податкової системи, а саме:

- мінімізувати розбіжності в бухгалтерському та податковому обліках;
- урівноважити податкові надходження від прямих та непрямих податків;
- перейти на прогресивну шкалу оподаткування, що дасть змогу дотримання принципу соціальної направленості та нівелювання спрощеної системи оподаткування;
- розширити перелік товарів, що оподатковуються за заниженою ставкою податку на додану вартість на мінімальний набір продовольчих товарів;
- відмінити оподаткування дивідендів з метою залучення інвестицій у підприємства України;
- перейняти європейський досвід у частині боротьби зі зловживаннями з податку на додану вартість;
- розробити впровадити на основі досвіду Швеції єдину податкову декларацію для підприємств;
- підвищити рівень довіри населення до податкової служби, шляхом проведення роз'яснювальних семінарів, розширення та прозорості подання інформації на сайті податкової, переходу на модель «взаємних зобов'язань» у взаємовідносинах «держава – платники податків»;
- увести стимулюючі міри для розвитку малого та середнього бізнесу;

– підвищити заробітну плату працівникам податкової служби з метою залучення кваліфікованих спеціалістів;

– удосконалити Податковий кодекс України в розділі відповідальності за порушення податкового відповідальності (прописати відповідальність за кожним із порушень).

На нашу думку, після впровадження цих заходів податкова система України стане набагато ефективнішою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Taxation trends in the European Union // European Commission. Taxation trends in the European Union [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm
2. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія та практика становлення: автореф. дис. д.е.н. / А.М. Соколовська – К., 2002. – 488 с.
3. Карлін М.І. Фінанси країн Європейського Союзу / М.І. Карлін. – К.: Знання, 2011. – 639 с.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // База даних інформаційно-правової системи «ЛІГА». [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.liga.net>
5. Гречко А.В. Перспективи реформування податкової системи України в умовах євроінтеграції / А.В. Гречко // Економіка та управління національним господарством. – 2014. – № 3. – С. 60-70.
6. Дані Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sta.gov.ua/control/uk>
7. Моніторинг прогресу реформ. Звіт за 2015 рік. Розділ «Податкова реформа» / Національна рада реформ, Проектний офіс. – С. 49. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/reformy/zvity> http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/broshura_a4_ukr.pdf
8. Презентація результатів дослідження на тему: «Сприйняття українцями ситуації в сфері оподаткування України» / Український офіс міжнародного дослідницького агентства IFAK Institut. – Червень, 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ueff.org/#!/Податкова-панщина-лише-20-українців-вважають-існуючі-податки-справедливими> /cjds/575e8e470cf2d021c3fb4c96
9. Рейтинг Doing Business [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://russian.doingbusiness.org>
10. Паславська Р.Ю. Основні напрями реформування вітчизняної системи адміністрування податків / Р.Ю. Паславська // Формування ринкової економіки в Україні: науковий збірник – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – Вип. 31. – Ч. 2. – С. 135-140.
11. Гусейніков Ю. Досвід країн Євросоюзу в боротьбі з податковими злочинами / Ю. Гусейніков // Україна-НАТО. – К., 2008. – № 3. – С. 45.

ВИКОРИСТАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ АМОРТИЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ

ACCOUNTING AND ANALYTICAL INFORMATION IN THE FORMING AN EFFECTIVE DEPRECIATION POLICY

У статті розглянуто підходи і вимоги до формування амортизаційної політики підприємства. Визначено роль обліково-аналітичного забезпечення формування амортизаційної політики підприємства. Доведено важливість комплексного підходу до формування амортизаційного фонду, як основного джерела капітальних інвестицій в інноваційний розвиток підприємств. Наголошено на необхідності застосування закордонного досвіду в частині застосування прискорених методів амортизації і скороченого строку корисного використання. Визначено, що держава повинна виконувати стимулюючу і контролюючу функції.

Ключові слова: амортизація, амортизаційна політика, обліково-аналітична інформація, капітальні інвестиції, інноваційний розвиток.

В статье рассмотрены подходы и требования к формированию амортизационной политики предприятия. Определена роль учетно-аналитического обеспечения в формировании амортизационной политики предприятия. Доказана важность комплексного подхода к формированию амортизационного фонда, как основного источника

капитальных инвестиций в инновационное развитие предприятий. Отмечена необходимость применения зарубежного опыта в части применения ускоренных методов амортизации и сокращенного срока полезного использования. Определено, что государство должно выполнять стимулирующую и контролирующую функции.

Ключевые слова: амортизация, амортизационная политика, учетно-аналитическая информация, капитальные инвестиции, инновационное развитие.

The article has requirements for the formation of the company's depreciation policy. Amortization policy of the enterprise based on accounting records. An integrated approach to the formation of an amortization fund is very important. The depreciation fund is the main source of investment in the innovative development of enterprises. It is necessary to apply the experience of other countries and apply accelerated methods of depreciation and reduced useful life. The state should perform the stimulating and supervisory functions.

Key words: depreciation, amortization policy, accounting and analytical information, investments, innovative development.

УДК 657.372.3

Трачова Д.М.

к.е.н., доцент, докторант
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»

Постановка проблеми. Швидкі темпи розвитку технічного прогресу та зближення з європейськими країнами актуалізують питання модернізації вітчизняного виробництва з метою збереження конкурентоздатності українських підприємств на європейському рівні. З огляду на це слід зосередити увагу на переобладнанні виробництва з урахуванням інноваційної складової. Основним джерелом інвестицій при цьому мають стати амортизаційні відрахування, які акумулюються підприємствами в амортизаційний фонд, який має цільове призначення. Дані бухгалтерського обліку повинні цілком забезпечувати процес формування і контролю дотримання амортизаційної політики підприємств з боку управлінського персоналу з урахуванням вимог інженерно-технічних служб. Невизначеною залишається ступінь участі держави у процесі формування амортизаційної політики підприємства і його амортизаційного фонду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням цінових аспектів розвитку промислового сектору економіки присвячені праці таких вчених, як: В.Д. Белік, Н.М. Гуляєва, Ю.В. Кіндзерський, Ю.Ю. Мороз, Л.В. Овод, О.О. Скорик, М.М. Соколов.

Так О.О. Скорик у своїх працях детально вивчає питання формування ефективної амортизаційної політики. Він вважає, що відсутність інструментарію забезпечення ефективної амортизаційної

політики підприємства об'єктивно стримує розвиток економіки країни та не стимулює підвищення добробуту населення, оскільки застосування класичних методів проведення амортизаційної політики в умовах, що змінюються, призводить до послаблення позицій вітчизняних товаровиробників та втрати фінансової стійкості та платоспроможності [4].

При цьому вважається, що процеси нарахування зносу основних фондів лежать у площині управлінських та бухгалтерських сфер діяльності. Тому функції обліковців мають бути зосереджені виключно у сфері нарахування, взяття на облік та відображення у звітності руху фондів та виступати аналітичним обґрунтування рішень керівника підприємства, який і здійснює загальне управління амортизаційним процесом [6]. Однак, достатня кількість підприємств не мають у своєму штаті співробітників суто економіста чи планово-економічного працівника, а обліковця має будь-яке підприємства і саме в його коло обов'язків входить формування амортизаційної політики підприємства.

Дослідження формування амортизаційної політики в зарубіжній практиці дозволяє стверджувати, що вона включає в себе широку палітру заходів правового регулювання, в основі яких лежать бухгалтерська, фінансова, податкова та економічна концепції амортизації. У багатьох країнах амортизація є не просто способом відрахування частини

вартості майна за єдиними та незмінними коефіцієнтами, а гнучким інструментом досягнення національних пріоритетів держави. Зарубіжні концепції амортизації мають достатньо багато варіантів їх використання для управління господарюючими суб'єктами на різних рівнях. У розвинених країнах амортизаційна політика перетворилася на один із головних інструментів стимулювання економічного росту. Якщо в середині ХХ ст. доля амортизаційних відрахувань у загальних інвестиціях складала всього 25-30%, то сьогодні вона стабільно тримається на рівні 70-80%, і навпаки, доля прибутку в загальних інвестиціях зменшилась з 50% до 5-10%, а залучених засобів – відповідно з 25-30% до 12-15% [7].

Багато авторів наголошують, що основним джерелом фінансування операційної діяльності підприємства та оновлення техніко-технологічної бази виробництва у розвинених країнах виступають амортизаційні відрахування. Виходячи з цього, основу амортизаційної політики таких країн становить використання методів прискореної амортизації та стимулювання на рівні держави процесів відтворення основного капіталу, що приносить довгостроковий бюджетний ефект в майбутньому [5].

Ефективність управління амортизаційною політикою підприємства має вияв у тому, чи досягнуто поставлені їй завдання й цілі, спрямовані зазвичай на оновлення виробничих основних засобів за рахунок власних джерел фінансування, підвищення результативності фінансово-господарської діяльності. Він зумовлений тим, що управління амортизаційною політикою включає, крім об'єкта управління (амортизаційної політики), й ту частину діяльності підприємства, яка складає необхідні умови її існування в сукупності відношень і зв'язків між ними.

У рамках системного підходу процес прийняття управлінських рішень щодо формування амортизаційної політики повинен починатися із чітко визначеної мети й виявлення всіх наслідків, що можуть виникнути в результаті реалізації рішення. При цьому повинно існувати декілька варіантів альтернативних управлінських рішень.

Структуризація системи дозволяє аналізувати її елементи та взаємозв'язки, а цілі окремих підсистем не повинні вступати у протиріччя з цілями всієї системи.

Науково-методичні підходи до формування амортизаційної політики в рамках організаційно-економічного механізму управління нею багатокомпонентні. Виділяють комплексний системний динамічний функціональний відтворювальний інтеграційний процесний нормативний ситуаційний кількісний маркетинговий адміністративний оптимізаційний інноваційний стратегічний структурний цільовий обліковий. На даний час найбільшу перспективу має динамічний підхід. Суть

динамічного підходу полягає у тому, що амортизаційна політика має розглядатися у діалектичному розвитку, в причинно-наслідкових зв'язках. При цьому робиться її ретроспективний критичний аналіз за багатокритеріальною системою оцінювання з метою поліпшення у майбутньому [2].

Застосування динамічного підходу у вирішенні проблем реалізації функціонуєчої амортизаційної політики підприємства можливе тільки за якісного моніторингу оперативних облікових даних, які стосуються процесу накопичення і використання амортизаційного фонду, вплив на його якісні і кількісні характеристики державної регуляторної політики та інвесторів, стимулюючих оновлення необоротних активів з урахуванням інноваційної складової. Визначення ролі обліково-аналітичної інформації у процесі формування ефективної амортизаційної політики є ключовим питанням її реалізації.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення ролі обліково-аналітичної інформації у процесі формування амортизаційної політики підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш суттєво на вибір амортизаційної політики підприємства впливають наступні фактори:

- економічно-правове поле діяльності підприємства;
- галузь або вид діяльності (промисловість, будівництво, торгівля, транспорт тощо);
- правовий і організаційний статус підприємства;
- організаційна структура підприємства;
- стратегія фінансово-господарського розвитку (цілі й задачі економічною розвитку підприємства на довгострокову та поточну перспективу, очікувані напрями вкладення інвестицій тактичні підходи до вирішення перспективних завдань);
- кадрове та матеріально-технічне забезпечення;
- система оподаткування (звільнення від окремих податків, ставки податків, пільги з оподаткування);
- підпорядкованість, ступінь свободи дій (можливість самостійного прийняття рішень з питань ціноутворення, вибору партнерів);
- система інформаційного забезпечення підприємства (за напрямами, необхідними для його ефективної діяльності).

Аналіз впливу цих факторів дозволяє сформулювати оптимальний варіант амортизаційної політики підприємства з урахуванням особливостей функціонування підприємства. Положення амортизаційної політики слід розглядати як такі, що змінюються під впливом зовнішнього середовища, розвитку науки, техніки і практики, а визначення й формулювання їх безперервно удосконалюються.

Досліджено, що формування ефективної амортизаційної політики є спільним процесом облікової

і технічної служб підприємства. Для обґрунтування необхідності докорінної зміни існуючих підходів до амортизаційної політики було досліджено динаміку вартості основних фондів та розміру капітальних інвестицій у сільському господарстві, як однієї із провідних галузей економіки, яка має позитивні показники прибутковості навіть у сучасних складних умовах господарювання (рис. 1).

За даними Держкомстату питома вага капітальних інвестицій у вартості основних засобів починаючи з 2012 року поступово зростає. Це означає, що підприємства галузі оновлюють свої виробничі потужності. Швидкі темпи технічного розвитку сільськогосподарських підприємств країн Західної Європи змусив вітчизняних товаровиробників, які орієнтовані на європейського споживача, здійснювати переоснащення прискореними темпами.

Одночасно виробники, які орієнтовані на вітчизняних споживачів модернізують виробництво дуже низькими темпами.

Навіть при вивченні середніх статистичних показників видно, яка доля основних засобів буде оновлена. З урахуванням різниці у вартості нового обладнання і основних фондів, які працюють вже багато років ця доля критично низька.

Для визначення ролі амортизаційної політики в формуванні інвестиційних ресурсів підприємства досліджено структуру джерел капітальних інвестицій підприємств України (рис. 2).

Статистичні дані підтверджують, що в останні роки основним джерелом інвестицій є власні ресурси підприємств – від 61% до 70% від загального розміру капітальних інвестицій. Саме таке співвідношення зумовлюють низькі темпи переоснащення

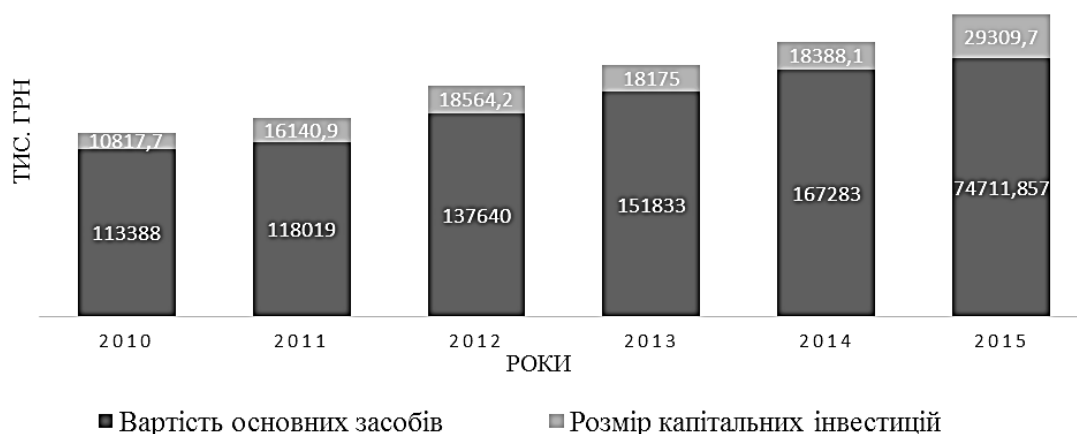

Рис. 1. Динаміка вартості основних фондів та розміру капітальних інвестицій в сільському господарстві*

* За даними Держкомстату www.ukrstat.gov.ua

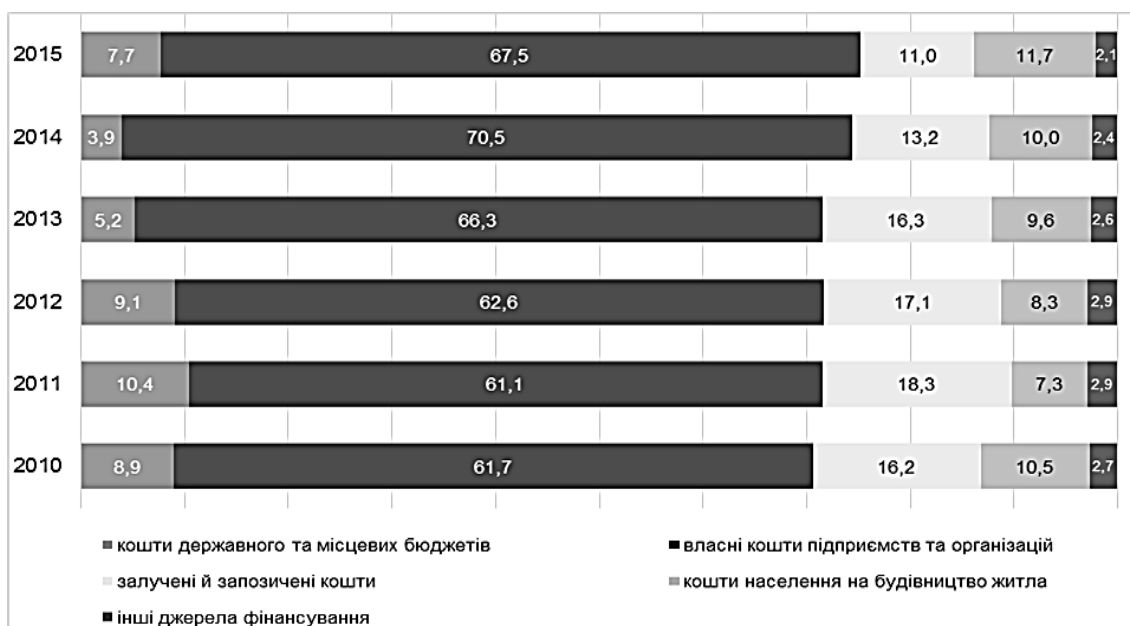

Рис. 2. Структура капітальних інвестицій за джерелами фінансування (відсотків до загального обсягу капітальних інвестицій)*

* За даними Держкомстату www.ukrstat.gov.ua

підприємств. З одного боку амортизація як елемент витрат жорстко контролюється державою, а з іншого є важливим елементом інвестиційної політики.

Вихід з такого становища неможливий без активізації процесу пошуку та залучення додаткових інвестиційних ресурсів як із зовнішніх, так і внутрішніх джерел. Головне навантаження у вирішенні цього завдання покладається на впровадження ефективної амортизаційної політики, яка є складовою частиною економічної політики держави, виступає в якості найважливішого інструменту впливу держави на економічні процеси в країні і, як елемент управління економікою, слугує одним із серйозних факторів стимулювання ділової активності суб'єктів господарювання. «в період кризових явищ в економіці, що спостерігаються останнім часом, амортизаційні відрахування є найреальнішим джерелом фінансування процесів оновлення й модернізації основних фондів» [3].

Світові тенденції розвитку амортизаційних систем спрямовані на значну їх лібералізацію, суттєве скорочення кількості амортизаційних норм, встановлення їх на укрупнені групи об'єктів основних засобів та надання права підприємствам самостійно встановлювати амортизаційні періоди в нормативно закріплених межах [9].

У більшості країн світу внутрішні інвестиції підприємств виключаються із сум оподатковуваних доходів [8]. Водночас власна амортизаційна політика підприємств в Україні фактично унеможливує позитивний вплив на збільшення інвестиційних ресурсів для відтворення основних засобів.

Державна амортизаційна політика в сільському господарстві в ідеалі має завдання подолати існуючий дисбаланс бюджетних інтересів та інвестиційних потреб підприємств. Звичайно, відновлюючи амортизацію, як надійне джерело інвестицій, необхідно передбачити її регулювання, обмежуючи використання створених ресурсів на поточні потреби підприємства і доходи персоналу [1].

Висновки з проведеного дослідження. Розробка амортизаційної політики підприємства повинна являти собою комплексний процес моделювання, за якого проводиться аналіз грошових потоків від нарахування амортизації різними методами, динаміка введення-вибуття основних фондів, оподаткування і моделювання різних варіантів стану підприємства залежно від застосування тих чи інших заходів.

Оптимальна амортизаційна та облікова політика повинні визначатися на основі комплексного

підходу, виходячи з конкретних економічних умов діяльності підприємств.

Основним важелем державного стимулювання формування амортизаційної політики повинен стати податковий протекціонізм. Він має бути втілений у якості пільгового оподаткування та самостійності встановлення основних складових облікового забезпечення формування амортизаційної політики суб'єктів господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мороз Ю.Ю., Белік В.Д. Моніторинг стану і розвитку амортизаційної політики в сільськогосподарських підприємствах // Вісник ЖДТУ. – № 1(51). – С. 152-156.
2. Овод Л.В. Науково-методичні підходи до формування амортизаційної політики промислового підприємства // Економіка і регіон. – 2015. – № 2(51). – С. 49-53.
3. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / Кіндзерський Ю.В., Якубовський М.М., Галиця І.О. та ін.; за ред. Ю.В. Кіндзерського – К.: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2009. – С. 928.
4. Скорик О.О. Амортизація – складова потенціалу підприємства / О.О. Скорик, О.Г. Березняк // Управлінський потенціал у системі економічного розвитку: міжнар. наук.-практ. конф., 22-23 жовтня 2007 р.: тези доповідей. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. – С. 21-23.
5. Скорик О.О. Методичні підходи до побудови процесів амортизації основних засобів машинобудівних підприємств / О.О. Скорик // Інноваційна економіка. – 2011. – № 1 (20). – С. 115-120
6. Скорик О.О. Аналіз амортизаційних процесів – новий напрямок аналітичної роботи на підприємствах / О.О. Скорик // Теорія і практика сучасної економіки: V міжнар. наук.-практ. конф., 15-17 вересня 2004 р.: тези доповідей. – Черкаси: ЧДТУ, 2004. – С. 285-287.
7. Соколов М.М. Изменения в амортизационной политике как особая форма налогового воздействия на развитие экономики / М.И. Соколов // Все о налогах. – 2008. – № 3. – С. 23-29.
8. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3-х т. / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, В.П. Семиноженка та чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка / Т. 2. Інноваційно-технологічний розвиток економіки. – К.: Фенікс, 2007. – С. 564.
9. Чумаченко Н.Г. Инвестиционная политика в Украине / Н.Г. Чумаченко, Л.Г. Червова, А.В. Пешко, Инвестиционная // Економіка промисловості. – 2002. – № 3. – С. 8-20.

РОЗДІЛ 8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

МЕХАНІЗМ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ

MECHANISM OF INFORMATION SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL SYSTEMS

УДК 303:332

Аверкина М.Ф.

д.е.н., доцент,
професор кафедри економіко-
математичного
моделювання та інформаційних
технологій
Національний університет
«Острозька академія»

Стаття присвячена проблемі формування механізму інформаційного забезпечення розвитку територіальних систем. Визначено головні проблеми інформаційного забезпечення міських та сільських територій. Окреслено зміст, принципи, функції механізму інформаційного забезпечення територіальних систем і критерії ефективності його функціонування. Визначено оптимальний інформаційний пропускний здатності каналів зв'язку управлінської мережі територіальної системи.

Ключові слова: механізм інформаційного забезпечення, інформаційні технології, інформаційна ентропія, міська територія, сільська територія.

Статья посвящена проблеме формирования механизма информационного обеспечения развития территориальных систем. Определены главные проблемы информационного обеспечения городских и сельских территорий. Определены содержание, принципы, функции механизма информа-

ционного обеспечения территориальных систем и критерии эффективности его функционирования. Определены оптимальная информационная пропускная способность каналов связи управленческой сети территориальной системы.

Ключевые слова: механизм информационного обеспечения, информационные технологии, информационная энтропия, городская территория, сельская территория.

The article is devoted to the problem of the formation of the mechanism of information support for the development of territorial systems. The main problems of information provision of urban and rural areas are determined. The content, principles, functions and criteria of efficiency functioning of the mechanism of informational support of territorial systems are outlined. The optimal information bandwidth management network of the territorial system is determined.

Key words: information support mechanism, information technologies, information entropy, urban territory, rural territory.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвиток територіальних систем детермінує необхідність використання суб'єктами господарювання інформаційних технологій. Процеси децентралізації зумовили необхідність використання новітніх та дієвих інформаційних технологій. Так, укрупнення територіальних громад супроводжується проблемою відсутності механізму інформаційного забезпечення розвитку територіальних систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження інформаційного забезпечення розвитку територіальних систем розкрито у працях таких вчених, як: В.В. Бойка, М.З. Згуровського, Л.Г. Мельника, В.С. Пономаренка, О.П. Славкової.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування механізму інформаційного забезпечення розвитку територіальних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність функціонування міських та сільських територій значною мірою детерміноване рівнем інформаційного забезпечення. Так, інформаційне забезпечення сприяє:

1) інтенсифікації темпів надання запитаної інформації населенню, представникам ділових кіл, інвесторам;

2) уведенню практики зворотного зв'язку та консультацій із громадськістю;

3) наданню органами місцевого самоврядування фізичним та юридичним особам послуг на основі електронних засобів у доступній і зручній формі, без часових і просторових обмежень;

4) розвитку електронного ринку товарів і послуг для забезпечення організації тендерів;

5) створенню систем віртуальної акредитації, що уможливають онлайн-доступ журналістів до заходів, проваджуваних органами місцевого самоврядування;

6) підвищенню якості життя населення шляхом удосконалення надання соціальних послуг, послуг медичної підсистеми, забезпечення гарантій правової та соціо-еколого-економічної безпеки, розширення можливостей освітньо-культурної підсистеми міських та сільських територій;

7) запровадженню сучасної системи інформування громадськості щодо діяльності органів місцевого самоврядування.

Інформаційне забезпечення територій залежить від рівня проникнення послуг доступу до мережі Інтернет. Забезпеченість населення Інтернет послугами у розрахунку на 100 жителів по Україні станом на 01.04.2017 р. становить 39.1. Найвищий рівень забезпеченості Інтернет послугами спостерігається в Одеській, Миколаївській областях та місті Києві, а найнижчий – у Закар-

повинні застосовуватись такі інформаційні технології, які сприятимуть зниженню витрат і підвищення результативності під час здійснення управлінської діяльності в межах території.

5. Неперервності. Відповідно до зазначеного принципу передбачається постійне поновлення інформації, яка необхідна для задоволення потреб користувачів інформації.

6. Зворотного зв'язку. Забезпечення розвитку міської або сільської території необхідно здійснювати проведення анкетування жителів території перед упровадженням проекту та після, що дасть змогу з'ясувати думку жителів щодо дієвості проекту, актуальності його реалізації та зібрати низку пропозицій. Полегшить вищезначений процес створення спеціального інтернет-порталу та розміщення на ньому форм для анкетного опитування. Додатково варто передбачити таку функцію, як інформування жителів про проблеми, які виникли на території, шляхи їхнього швидкого усунення.

До функцій механізму інформаційного забезпечення розвитку територіальних систем належать:

1. Інформаційне супроводження – постійне надання відповідної інформації для забезпечення формування та реалізації стратегії розвитку міських і сільських територій.

2. Інформаційне обслуговування – діяльність спеціальних служб (інформаційна служба) щодо виявлення й задоволення актуальних інформаційних проблем органів місцевого самоврядування.

3. Логістична інформаційна координація – упорядкування інформаційної діяльності служб органів місцевого самоврядування формування для координації діяльності суб'єктів міських та сільських територій щодо раціонального використання соціо-еколого-економічних ресурсів, перерозподіл інформаційних потоків для забезпечення відтворювальних процесів територій, створення єдиної системи обліку матеріальних потоків органами місцевого самоврядування, формування бази даних із нормативно-довідкової й оперативної інформації, в якій буде вміщено всю інформацію, необхідну для вирішення завдань, пов'язаних із забезпеченням стійкого розвитку територій, забезпечення оперативної підготовки аналітичних документів, прогнозів і планів щодо забезпечення стійкого розвитку територій.

4. Інформаційне консультування – надання спеціалізованих інформаційних послуг спеціальними службами щодо розроблення рекомендацій і пропозицій для вирішення проблем, що виникають у діяльності суб'єктів господарювання та органів місцевого самоврядування.

Варто відзначити, що критеріями оцінки ефективності функціонування механізму інформаційного забезпечення розвитку територій є наступні:

1) наявність об'єктивної інформації про стан економічного, екологічного, соціального, науково-

технічного, політичного й культурного розвитку території;

2) обґрунтовані та оптимізовані управлінські рішення стосовно вирішення проблем території;

3) наявна інтегрована в загальнодержавний і світовий простір інформаційна база території.

Для ефективного функціонування механізму інформаційного забезпечення розвитку територіальних систем необхідно:

1) створити Єдиний web-портал органів виконавчої влади міських та сільських територій, призначений для налагодження інформаційної взаємодії органів виконавчої влади, останньої із фізичними та юридичними особами на основі сучасних інформаційних технологій, спрощення та пришвидшення документообігу між органами виконавчої влади, громадянами та юридичними особами;

2) досягнути в міських та сільських територіях високого технологічного рівня зв'язку, використання геоінформаційних систем (ГІС);

3) сформувати каталог мережевих ресурсів органів місцевого самоврядування для повноцінного пошуку й інших послуг;

4) вибудувати мережеві механізми взаємодії виконкому, комісій, населення, громад у вигляді спеціалізованих онлайн-форумів щодо вирішення актуальних проблем, які виникли в міській або сільській території;

5) укласти електронні процедурні довідники для фізичних та юридичних осіб із докладними інструкціями щодо вирішення питань, які виникли;

6) звернутися до процедури фандрейзингу – пошуку зовнішніх ресурсів, зокрема, коштів, які надано на цільовій, безповоротній основі в руслі впровадження новітніх інформаційних технологій для забезпечення розвитку міських і сільських територій.

Оскільки вчасне надходження інформації до підсистем системи слугує детермінантом якісного функціонування останніх і швидкої адаптації до змінних умов зовнішнього середовища постає доцільним визначення оптимізаційної моделі координації інформаційних потоків міської та сільської території.

Скористаємося принципами інформаційної ентропії для оцінювання інформаційних потоків. Оптимум стосовно інформаційної пропускної здатності каналів зв'язку управлінської мережі території буде тоді, коли:

1) зв'язок усіх учасників каналами відбувається із максимальною швидкістю;

2) зв'язок є мережевим із мінімальною кількістю проміжних ланок, які можуть зумовити втрату інформації (приклад, передрук повідомлень із можливістю внесення у копії додаткових помилок);

3) ентропія пропорційна до ширини каналу.

Згідно із такими критеріями оптимізаційна модель матиме вигляд:

$$V_k (k \text{ bit} / t) \rightarrow \max \quad (1)$$

$$V_k = \frac{8 \times k}{t}, \quad (2)$$

де V_k – швидкість каналу;

k – кількість символів у повідомленні;

t – час передання повідомлення (с).

Для підвищення швидкості прийняття управлінських рішень налагодження швидкісних каналів зв'язку у містах, агломераціях та селах має передбачати використання «управлінських хмаринок» (спеціалізованих центрів із кваліфікованими кадрами), що надають юридичні консультації в різних галузях (економічні консультації, управлінські консультації тощо), а відтак розвантажують місцевих голів (виборні люди не завжди добре орієнтуються в усіх нагальних питаннях). «Управлінська хмаринка» виконуватиме функції спеціалізованого центру надання послуг органами місцевого самоврядування. «Управлінські хмаринки» – це модель забезпечення повсюдного та зручного доступу на вимогу через мережу до спільного пулу оперативних кваліфікованих ресурсів управлінських рішень та експертних оцінок, що підлягають налаштуванню (наприклад, до комунікаційних мереж, серверів, засобів збереження даних, прикладних програм і сервісів) і можуть бути оперативно надані та звільнені з мінімальними управлінськими затратами та зверненнями до провайдера [5].

«Управлінська хмаринка» території – це хмарна інфраструктура, призначена для вільного використання органами місцевого самоврядування та жителями міст і агломерацій інформаційних управлінських ресурсів та експертних програм, які збережено на серверах у мережі Інтернет.

За умови використання «управлінських хмаринок» споживачі інформаційних технологій зможуть істотно знизити капітальні витрати – на побудову центрів оброблення даних, закупівлю серверного та мережевого обладнання, апаратних і програмних рішень щодо забезпечення безперервності та працездатності (ці витрати поглинає провайдер хмарних послуг). Крім того, тривалий час побудови та введення до експлуатації великих об'єктів інфраструктури інформаційних технологій і висока їхня початкова вартість обмежують можливість гнучко реагувати на потреби ринку тоді, як хмарні технології забезпечують змогу практично миттєво реагувати на збільшення попиту на обчислювальні

потужності. В разі використання хмарних обчислень відбувається зміщення витрат споживача в бік операційних, що передбачає компенсування витрат на оплату послуг хмарних провайдерів [1, 4].

Висновки з проведеного дослідження. Підтверджено, що ефективність функціонування міських та сільських територій значною мірою детермінована рівнем інформаційного забезпечення. Інформаційне забезпечення розвитку територіальних систем залежить від дієвого механізму, який відзначається спрямованістю на забезпечення якісних, позитивних змін у розвитку територій на основі застосування спеціальних принципів, технологій, методів, системи впливів, форм, інструментів і стимулів суб'єктами господарювання, органами місцевого самоврядування з урахуванням потреб нинішніх і майбутніх поколінь. Оптимум інформаційної пропускну здатності каналів зв'язку управлінської мережі території буде тоді, коли: зв'язок усіх учасників каналами відбувається із максимальною швидкістю; зв'язок є мережевим із мінімальною кількістю проміжних ланок, які можуть зумовити втрату інформації; ентропія пропорційна до ширини каналу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аверкина М.Ф. Логістична координація інформаційних потоків міст та агломерацій // М. Ф. Аверкина // International Scientific Conference Modern Transformation Of Economic and Management In The Era Of Globalization: Conference Proceedings. January 29, 2016. Klaipeda: Baltija Publishing. P. 306-308.
2. Інтернет та кабельне телебачення [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=150&language=uk>
3. Славкова О.П. Інформаційне забезпечення як чинник розвитку сільськогосподарських підприємств та сільських територій / О.П. Славкова // Науковий вісник Херсонського державного університету – В. 13. Ч. 4. – 2015. – С. 81-83.
4. Averkyna M.F. Directions in logistics coordination in cities and metropolitan areas: economic-mathematical vision / M.F. Averkyna // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. – Nr 111(38). – 2016. – P. 121-131. (Seria: Administracja i Zarządzanie).
5. The NIST Definition of Cloud Computing [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://csrc.nist.gov/publications/nistpubs/800-145/SP800-145.pdf>

ФОРМУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ FORMATION LOGISTICS INFRASTRUCTURE OF THE WESTERN REGION

УДК 338

Благун І.С.

д.е.н., професор,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Ничик І.Л.

аспірант
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

У статті досліджено актуальні питання формування логістичної інфраструктури західного регіону. Проаналізовано логістичну інфраструктуру регіону. Розглянуто групу показників оцінки рівня розвитку логістичної інфраструктури регіону.

Ключові слова: логістика, логістична інфраструктура, регіон, логістичний центр.

В статье исследованы актуальные вопросы формирования логистической инфраструктуры западного региона. Проанализированы логистическую инфраструктуру региона. Рассмотрены группа показателей оценки уровня развития логистической инфраструктуры региона.

уровня развития логистической инфраструктуры региона.

Ключевые слова: логистика, логистическая инфраструктура, регион, логистический центр.

The article examines topical issues of formation of logistic infrastructure of the Western region. Analyzed logistics infrastructure of the region. Razganata group of indicators to measure the development level of logistic infrastructure in the region.

Key words: logistics, logistics infrastructure, the region, the logistics centre.

Постановка проблеми. Логістична інфраструктура – це система засобів просторово-часового перетворення логістичних потоків (матеріальних, інформаційних, фінансових, людських), а також сукупність підприємств різних організаційно-правових форм, які створюють організаційно-економічні умови проходження цих потоків шляхом створення потенціалу відповідних логістичних послуг. На нинішньому етапі розвитку України ключовим моментом економічних перетворень будь-якої області, регіону, у цілому держави є формування розвиненої логістичної інфраструктури, організації ефективного інвестиційного процесу щодо сфери логістики, створення й функціонування ринкових інститутів логістичної спрямованості як найбільш значущих складових загальної ринкової інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізм функціонування та управління логістичною інфраструктурою в регіонах є найменш дослідженою проблемою в галузі логістики. Хоча останнім часом у вітчизняній практиці все ширше використовуються нові методи та технології розвитку логістики в регіонах, що ґрунтуються на логістичних концепціях. Проблеми обґрунтування понятійного апарату і його основні складові в їхньому взаємозв'язку розглядалися в працях відомих вітчизняних та зарубіжних вчених таких, як: В. В. Апопій, Д. Бауерсокс, П. П. Борщевський, О. Бурдяк, С. І. Дорогунцов, Є. В. Крикавський, О. В. Неборачко, М. Окландер, Л. Г. Чернюк, М. І. Фащевський та інші. У наукових публікаціях залишаються малодослідженими сутнісні та функціональні особливості логістичної інфраструктури регіонів, механізми управління ними.

Постановка завдання. Мета роботи – розробити теоретико-методологічні та прикладні засади формування та розвитку логістичної інфраструктури регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах загострення соціальних, економічних, політичних проблем, збільшення регіональних диспропорцій у регіонах постійною є потреба

пошуку можливих шляхів нейтралізації цих явищ. Стійкий розвиток економіки Івано-Франківського регіону забезпечується за рахунок створення сприятливих умов для розвитку великих підприємств на інноваційній основі та залучення інвестицій. У цьому стратегічному напрямі важлива роль відводиться інфраструктурі області, у тому числі розбудові та модернізації транспортної інфраструктури, розвитку логістики, розвитку галузі зв'язку та телекомунікацій [1]. В економічній літературі питання розвитку інфраструктури регіону головним чином пов'язують із транспортним забезпеченням, виробничою і соціальною сферами [2; 3]. Зважаючи на те, що інфраструктура має підлеглий характер, вона повинна враховувати вимоги й зміни в діяльності тих галузей і сфер, які вони обслуговують. Зміна парадигми управлінської діяльності висуває нові вимоги до застосування сучасних концепцій розвитку, серед яких особливе значення належить логістиці, що дозволяє оптимізувати процеси переміщення матеріальних і супровідних до них інформаційних потоків у межах сформованих логістичних ланцюгів постачання. Застосування засад логістичного управління у процесах розвитку інфраструктури регіону дозволить розширити й оптимізувати поточкові процеси на окремих територіях за потребою. Урахування засад логістичної концепції сприятиме зменшенню витрат на переміщення матеріальних потоків у межах регіону, зростанню рівня логістичного обслуговування та підвищенню ефективності роботи не тільки окремих підприємств, а й міжгалузевих регіональних комплексів. Такий зв'язок необхідно брати до уваги під час визначення пріоритетних напрямів і стратегічних завдань економічного й соціального розвитку регіону. Зокрема, в Івано-Франківській області до 2017 року у сфері логістичної діяльності окреслено такі завдання: аналіз логістичного потенціалу регіону та розробка комплексної програми його використання, розвиток і нарощування; аналіз та формування раціональних регіональних і міжрегіональних

логістичних ланцюгів через вдосконалення і розвиток інфраструктур: виробничої, регіональних ринків та інформаційних систем; започаткування підготовки фахівців з логістики в регіональних закладах освіти для потреб підприємств й управлінських структур регіону [1]. Окремі напрями практичної реалізації зазначених стратегічних завдань регіонального розвитку у сфері логістики пов'язані з підвищенням транзитного потенціалу регіону. Зокрема, заплановано будівництво логістичного центру інформаційного супроводження транзиту капіталів, людей і товарів через західний кордон України, а також влаштування автомобільної дороги від селища Верховина (Івано-Франківська область) до кордону з Румунією [4]. Разом з тим, незважаючи на те, що концепція логістики сьогодні набуває широкого поширення та практичного застосування не тільки на рівні підприємств, а й рівні регіону [5;6], теоретико-методологічний базис логістичного управління використовується слабо. Зокрема, у положеннях оновленої регіональної стратегії розвитку й уточнених пріоритетних напрямках розвитку регіону на 2015-2020 роки увага звернена на розвиток транспортної і соціальної інфраструктури, а розвиток логістики втрачає свою важливість.

Ефективне функціонування логістичної інфраструктури регіону неможливе без її раціональної структуризації. Раціонально побудована та адаптована до специфічних умов функціонування регіону логістична інфраструктура уможливить оптимізувати потоки як всередині регіону, так і поза ним,

і задовольнити потреби населення у логістичних послугах. Пропонуємо структурувати логістичну інфраструктуру регіону, враховуючи позицію логістичного ланцюга. Такий підхід до структуризації логістичної інфраструктури, на нашу думку, дасть змогу виділити об'єкти логістичної інфраструктури регіону, що забезпечить ефективне переміщення регіональних потоків на кожній ланці логістичного ланцюга.

Так на рис. 1 зображено схематично структуру логістичної інфраструктури регіону.

Важливу роль в ефективному функціонуванні логістичної інфраструктури регіону відіграють підприємства та організації, що забезпечують постачання сировини, матеріалів та комплектуючих, необхідних для забезпечення потреб підприємств-виробників готової продукції. Так джерелом виникнення потоків у логістичному ланцюгу є постачання, яке, на нашу думку, здійснюють видобувні підприємства та підприємства виробники матеріалів, комплектуючих та напівфабрикатів. Функціонування цих підприємств в умовах ефективно діючої логістичної інфраструктури регіону уможливить задовольнити потреби підприємств-виробників готової продукції у сировині та матеріалах у необхідній кількості та з нижчими транспортними, складськими та розподільними витратами.

Розвиток логістичної інфраструктури регіону неможливий без наявності промислових підприємств. Так, на нашу думку, їх ефективне функціонування та місце розташування повинні забезпечити оптимальний рух матеріальних потоків до споживача.

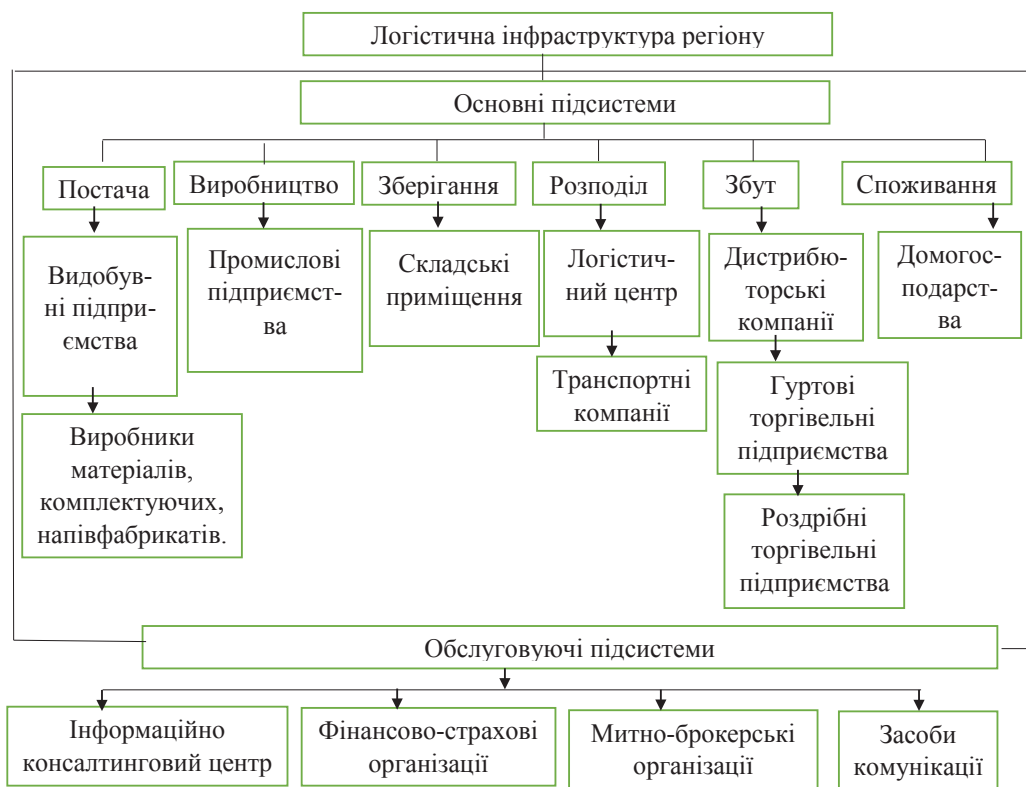

Рис. 1. Структура логістичної інфраструктури регіону

Ефективне функціонування логістичної інфраструктури регіону неможливе без її раціональної структуризації. Раціонально побудована та адаптована до специфічних умов функціонування регіону логістична інфраструктура уможливить оптимізувати потоки як всередині регіону, так і поза ним, і задовольнити потреби населення у логістичних послугах.

Важливу роль в ефективному функціонуванні логістичної інфраструктури регіону відіграють підприємства та організації, що забезпечують постачання сировини, матеріалів та комплектуючих, необхідних для забезпечення потреб підприємств-виробників готової продукції. Так джерелом виникнення потоків у логістичному ланцюгу є постачання, яке, на нашу думку, здійснюють видобувні підприємства та підприємства-виробники матеріалів, комплектуючих та напівфабрикатів. Функціонування цих підприємств в умовах ефективно діючої логістичної інфраструктури регіону уможливить задовольнити потреби підприємств-виробників готової продукції у сировині та матеріалах в необхідній кількості та з нижчими транспортними, складськими та розподільними витратами.

Розвиток логістичної інфраструктури регіону неможливий без наявності промислових підприємств.

Так, на нашу думку, їх ефективне функціонування та місце розташування повинні забезпечити оптимальний рух матеріальних потоків до споживача.

Зберігання матеріальних потоків у процесі їх переміщення від постачальника до споживача вимагає відповідної матеріально-технічної бази, основу якої становлять склади.

Склад – відокремлене чи спеціально обладнане приміщення, призначене для здійснення складських операцій, приймання, зберігання, сортування, підготовки до продажу, комплектування партій товарів і відпускання їх споживачам.

Для забезпечення ефективного розподілу потоків у регіоні повинен функціонувати логістичний центр. Логістичні центри є вузловими об'єктами логістичних мереж, у яких відбувається об'єднання та розподіл потоків вантажів, зміна транспортних засобів, а також надання послуг складування, управління запасами та інших супутніх послуг [2, с. 30].

Логістичні центри надають повний комплекс логістичних послуг на рівні світових стандартів для перевізників, транспортно-експедиторських компаній і організацій усіх форм власності з метою збільшення вантажопотоків та покращення якості сервісного обслуговування за рахунок використання сучасних логістичних підходів управління товарними потоками і технологій.

Так під логістичним центром у подальшому дослідженні розумітимемо спеціалізований об'єкт логістичної інфраструктури, що розміщений на перетині різних шляхів сполучення або поблизу прикордонних пунктів пропуску, аеропортів чи морських портів, завданням якого є акумуляція

та координація економічних потоків регіону, на основі зосередження інформації про потреби споживачів логістичних послуг з метою їх оптимального розподілу.

Для оцінки рівня передумов розвитку логістичної інфраструктури, рівня забезпеченості регіону об'єктами логістичної інфраструктури та рівня логістичного навантаження використовують кількісні методи. Необхідно здійснювати інтегральну оцінку шляхом зведення різнопланових показників рівня розвитку логістичної інфраструктури в регіоні держави, використовуючи індексний метод розрахунку. Для групування регіонів за рівнем розвитку логістичної інфраструктури використовуємо кластерний метод аналізу (таблиця 1).

Таблиця 1

Група показників оцінки рівня розвитку логістичної інфраструктури регіону

Напрямок оцінки рівня розвитку логістичної інфраструктури регіону.	Група показників оцінки логістичної інфраструктури регіону
Оцінка передумов розвитку логістичної інфраструктури	Логістичний потенціал регіону
	Геополітичний потенціал регіону
	Комунікаційний потенціал регіону
Оцінка забезпеченості регіону об'єктами логістичної інфраструктури регіону	Щільність об'єктів логістичної інфраструктури регіону
	Забезпеченість населення об'єктами логістичної інфраструктури регіону
Оцінка рівня логістичного навантаження в регіоні	Рівень навантаження потоків
	Рівень навантаження матеріальних потоків
	Рівень навантаження транспортних потоків
	Рівень навантаження інформаційних потоків

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, формування логістичної інфраструктури регіону на основі врахування його виробничої спеціалізації спрямовано на створення належних умов для реалізації його потенціалу розвитку. Цей процес супроводжується необхідністю активізації діяльності об'єктів, що виконують логістичні операції. Їх залучення до процесів регіонального розвитку сприятиме оптимізації переміщення матеріальних, інформаційних потоків на базі використання принципів логістичного управління, зокрема: вчасності, надійності, терміновості, адресності споживача, мінімізації витрат при дотриманні відповідності якості наданих послуг.

З метою підвищення ефективності використання логістичного потенціалу, який формують промислові підприємства регіону та їх виробнича інфраструктура, пропонуємо такі напрями розвитку логістичної інфраструктури регіону: включати в регіональні програми розвитку пріоритетні

напрями розвитку логістики в регіоні, зокрема, за рахунок розвитку, удосконалення та підвищення ефективності функціонування елементів логістичної інфраструктури. Вирішення цього завдання доцільно здійснювати шляхом створення регіональних логістичних програм, у яких би розглядалися альтернативні варіанти вирішення проблем регіонального рівня; урахувати пріоритети промислового розвитку та сприяти активізації підприємницької ініціативи у сфері інфраструктурного забезпечення, що підтримує й обслуговує діяльність промислових підприємств; визначити об'єкти пріоритетного інвестування у сфері логістичної інфраструктури, наприклад, ремонт доріг, об'їзні шляхи, навантажувально-розвантажувальні термінали, складські термінали;

Підсумовуючи, розвиток логістичної інфраструктури навколо промислового сектору регіону супроводжуватиметься розвитком не тільки інфраструктури регіону, а й національної економіки загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Клименко С.М., Дуброва О.С., Барабась Д.О., Омеляненко Т.В., Вакуленко А.В. – Управління конкурентоспроможністю підприємства: Підручник. – К.: КНЕУ, 2006. – 547 с.
2. Борисенко З.М. Основи конкурентної політики: Підручник. – К.: Таксон, 2004. – 704 с.
3. Голубков Е.П. Маркетингові дослідження: теорія, методологія, практика. – М.: Финпресс, 2008. – 416 с.
4. Джоббер Д. Принципы и практика маркетинга. – К.: Вільямс, 2000. – 677 с.
5. Наливайко А.П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку: Монографія. – К.: КНЕУ, 2001. – 227 с.
6. Позняк С.В. Конкурентні переваги і конкурентоспроможність // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 1. – С. 50-53.
7. Портер М. Конкуренция.: Пер. с англ.: Уч. пос. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 495 с.
8. Райзберг Б.А. Курс управления экономикой. – СПб.: Питер, 2003. – 528 с.
9. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.
10. Шкода Т.Н. Потенціал організації -Основа її конкурентоспроможності // Проблеми системного підходу в економіці: Збірник наукових праць. Випуск. К.: НАУ, 2004. 200 с. – С. 97-100.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СТРУКТУР УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

У статті досліджуються удосконалювання організаційних структур управління інноваційною діяльністю переробних підприємств агропродовольчого спрямування. В результаті дослідження сформовані методи побудови апарату управління сприяли вирішенню відповідних проблем стосовно до потреб екстенсивно розвинених підприємств. Доводиться, що велику роль у швидкому освоєнні й підвищенні якості інновацій повинна зіграти активізація експортної діяльності.

Ключові слова: апарат управління, інновації, інноваційна діяльність, організаційні структури, управлінський процес, переробні підприємства, агропродовольча сфера.

В статье исследуются совершенствования организационных структур управления инновационной деятельностью перерабатывающих предприятий агропродовольственного направления. В результате исследования сформированы методы построения аппарата управления способствовали решению соответствующих проблем применительно к потребностям экстенсивно развитых предприятий. Дока-

зывается, что большую роль в быстром освоении и повышении качества инноваций должна сыграть активизация экспортной деятельности.

Ключевые слова: аппарат управления, инновации, инновационная деятельность, организационные структуры, управленческий процесс, перерабатывающие предприятия, агропродовольственная сфера.

The article investigates the improvement of organizational structures of management of innovative activity of processing enterprises of agro-food industry. Because of the research, the developed methods of construction of the management apparatus have helped to solve the corresponding problems in relation to the needs of extensively developed enterprises. It turns out that the intensification of export activity should play an important role in the rapid development and improvement of the quality of innovations.

Key words: management apparatus, innovation, innovative activity, organizational structures, management process, processing enterprises, agro-food industry.

УДК 330.331.1

Зеленяк В.В.

аспірант

Одеська національна академія харчових технологій

Постановка проблеми. Особливе значення у зв'язку з розширенням можливостей і соціальної відповідальності виробничих об'єднань і підприємств переробної промисловості агропродовольчої сфери мають сталий розвиток й удосконалювання організаційних структур у первинній ланці управління. Не менш важливими стають питання поєднання програмного, галузевого й регіонального аспектів стратегічного планування, управління та подальшого зміцнення зв'язку з місцевими органами влади в забезпеченні комплексного розвитку території. Необхідне поліпшення системи управління, підготовка відповідної програми комплексного вдосконалювання механізму управління, що відповідає сучасній економіці й характеру розв'язуваних завдань. Реалізація програм повинна забезпечити більш повне використання переваг, закладених в інтегрованому способі виробництва.

Аналіз останніх досліджень. Серед українських вчених-економістів дослідження у сфері інноваційної діяльності проводили В. Александрова, О. Амоша, Ю. Бажал, О. Василенко, О. Волков, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Герасимчук, М. Денисенко, С. Захарін, С. Ілляшенко, М. Йохна, Н. Краснокутська, П. Микитюк, М. Пашута, В. Россоха, В. Семиноженко, А. Чухно та інші. Вагомий внесок в теорію і практику управління інноваційною діяльністю в агропродовольчій сфері здійснили такі науковці, як О. Бутнік-Сіверський, О. Гривківська, М. Зубець, С. Іванюта, О. Каламан, Д. Крисанов, В. Лагодієнко, П. Музика, В. Трегобчук, Л. Федулова. За високої оцінки наукових досліджень з вказаної проблематики окремі питання

удосконалення організаційних структур управління інноваційною діяльністю переробних підприємств агропродовольчої сфери залишаються дискусійними і потребують додаткового вивчення.

Формулювання завдання дослідження. Метою цієї статті є дослідження удосконалювання організаційних структур управління інноваційною діяльністю переробних підприємств агропродовольчої сфери.

Виклад основного матеріалу. Визнаючи необхідність системного й комплексного вирішення проблем управління, програма вдосконалювання інноваційної діяльності повинна реалізовуватися в системі стратегічних і бізнес-планів і відповідно стати предметом всієї планової роботи. На відміну від інших ця програма охоплює весь інтегрований комплекс, всі його структурні ланки й елементи, аж до бригад й робочих місць. Об'єктом планування діяльності стає розвиток виробничих відносин, що проявляються в системі управління інноваційною системою від науки до реалізації готової продукції.

Очевидно, від якості стратегічного планування в цілому будуть залежати погодженість і послідовність заходів програми удосконалювання управління інноваціями. До теперішнього часу розроблені основні питання теорії, методології, а також методи функціонування системи стратегічних і поточних планів, застосування науково обґрунтованих прогнозних оцінок, використання розгорнутої системи звітних і планових балансів, цільових й інших комплексних програм, а також соціальні аспекти планування. Відносно менш досліджені проблеми стратегічного планування й оцінки інно-

ваційного розвитку виробництва й підвищення його ефективності на базі інновацій, формування прогресивної структури. Це, у свою чергу, ускладнює досягнення стійкої збалансованості в розвитку всіх ланок інтегрованих виробництв.

Докорінного поліпшення вимагають організація й технологія самого процесу планування. Поки ще другорядне місце в плануванні інновацій займають інноваційно-інвестиційні програми. Це пов'язане з тим, що їх розробка йде не з випередженням (через пріоритетність проблем, що міститься в них), а з відставанням у загальному процесі складання стратегічних планів. Програми не стали провідною ланкою розвитку інноваційної діяльності.

Бізнес-план, будучи загальною формою організації виробництва, повинен забезпечити створення прогресивної структури, збалансованість, динамічний розвиток підприємства (об'єднання). У той же час планування – ядро системи управління, що характеризує її специфіку, цілі й завдання. Тому, коли мова йде про вдосконалювання системи стратегічного планування на етапі розвитку інноваційної діяльності, стратегічне планування повинне виступати як система, що охоплює всі сторони функціонування виробництва, так й як основна передумова успішного функціонування всього механізму управління.

Елементи й цільова спрямованість програми вдосконалювання механізму інноваційного розвитку повинна передбачати: поліпшення організаційної структури управління на всіх рівнях і у всіх ланках інтегрованого виробництва, включаючи чітке визначення функцій, прав і відповідальності органів управління й підприємств, органічне поєднання інтересів виробників, споживачів, держави й суспільства в цілому; підвищення якості планування виходячи з вимог росту ефективності виробництва; посилення дієвості всієї сукупності економічних важелів і стимулів організаційно-економічного механізму, включаючи ціноутворення, кредитно-фінансову систему, методи оцінки результатів інноваційної діяльності й т.д.

Успішне досягнення цілей, поставлених перед програмою, вимагає комплексного підходу до розвитку системи управління. Тільки комплексний, взаємозалежний розгляд питань поліпшення системи управління може вирішити завдання найбільш повного використання переваг інноваційного розвитку.

Масштаби й складність розв'язуваних завдань визначають необхідність поетапного проведення заходів щодо вдосконалювання механізму управління інноваціями. Поряд із умілим використанням елементів діючого організаційно-економічного механізму, що виправдали себе, важливе значення має всебічне відпрацювання нових положень, націлених на посилення ролі виробничих

об'єднань (підприємств) у вирішенні завдань підвищення ефективності переробного виробництва, більш повного задоволення потреб ринку в конкретних видах продукції.

Теоретичні дослідження й практичний досвід свідчать про те, що розвиток виробничих відносин у взаємодії з кількісними і якісними змінами продуктивних сил повинен на сучасному етапі виражатися у: подальшому вдосконалюванні системи планування, управління й організації виробництва й розподілу продукції в інтересах економіки й окремих споживачів; у переході до використання прогресивних форм організації й оплати праці; у посиленні дисципліни й соціальної відповідальності бізнесу, дбайливого відношенні до ресурсів. Крім того, виробникам необхідно націлити систему економічних інтересів на стимулювання ефективного використання виробничого потенціалу, технічного переозброєння виробництва, досягнень високих кінцевих результатів на базі інноваційної діяльності.

Перехід економіки переробних підприємств агропродовольчої сфери на інноваційний шлях розвитку вимагає перебудови системи стратегічного планування й управління всього організаційно-економічного механізму. Важлива роль повинна приділятися підвищенню ефективності управління й планування, розширенню, активному використанню сучасних методів управління й усього арсеналу економічних важелів і стимулів. Конкретизація цих шляхів і методів – необхідна передумова розвитку інноваційної діяльності переробних підприємств агропродовольчої сфери.

Розвиток інноваційної діяльності в умовах ринку, вимагає також реалізації заходів щодо вдосконалювання управління, вирішення стратегічних завдань, розширення діяльності переробних підприємств агропродовольчої сфери, росту ефективності їх діяльності, підвищення зацікавленості й соціальної відповідальності бізнесу.

Найважливішою функцією стратегічного планування в розглянутій сфері повинне стати проведення інноваційної політики. У цей час управління інноваціями здійснюється переважно шляхом розробки об'єднанням і підприємствами інвестиційних проектів по освоєнню й впровадженню інновацій, розподілу інвестицій відповідно до пріоритетів розвитку.

Організаційна структура управління відіграє особливу роль у забезпеченні ефективного використання інновацій у виробничих ланках об'єднання. Фіксуючи організаційно-управлінські границі діяльності цих ланок, вона створює необхідні передумови для мобілізації науково-технічного потенціалу, одержання високої віддачі від вкладених у їх освоєння коштів. Оптимізація розмірів об'єднань і підприємств, підвищення рівня спеціалізації виробництва – важливі важелі інтенсифікації переробного виробництва.

Удосконалювання організаційних структур управління є необхідною передумовою й умовою ефективності всіх інших компонентів організаційно-економічного механізму. Які би досконалі методи планування й економічного стимулювання не застосовувалися, вони не можуть дати належного результату, якщо накладаються на застарілі, не відповідні потребам й умовам сьогодення дня організаційні структури управління.

Формування концепції й практичне створення виробничих об'єднань стало важливим кроком в удосконалюванні організації виробництва. Були відкриті нові можливості для розширення його границь в інтересах більш повної реалізації досягнень науки й техніки. В основу названої концепції лягла ідея концентрації випуску однорідної продукції в рамках великої виробничо-господарської ланки на базі поглиблення спеціалізації складових його одиниць. Інтеграція окремих, раніше самостійних підприємств дозволяла зосередити їх науково-технічні й фінансові ресурси на проведенні масштабних організаційно-технічних заходів, спрямованих на кардинальне поліпшення їх сукупного виробництва, технічне оновлення.

Виробничі об'єднання створювалися насамперед на базі групи підприємств й, отже, мали потребу в загальному управлінні нового типу. Відповідно почалося формування таких органів – генеральних дирекцій. При цьому функції й завдання дирекцій устанавлювалися шляхом передачі їм у повному обсязі прав і відповідальності підприємств, а частково й вищих органів управління.

Аналіз умов формування й первісного етапу функціонування виробничих об'єднань пояснює й складності поширення закордонного досвіду створення організаційних структур. Структуру управління глибоко спеціалізованим виробництвом важко ввести в дію в рамках заводської роздробленості виробничих одиниць, сукупності раніше самостійних підприємств, що зберігають замкнений характер своєї діяльності. При впровадженні прогресивних структур необхідно здійснювати попереднє вдосконалювання організації виробництва, реалізації пов'язаного із цим проекту.

Таким чином, сформовані методи побудови апарату управління сприяли вирішенню відповідних проблем стосовно до потреб екстенсивно розвинених підприємств. Однак в умовах якісного перетворення організації виробництва, переведення його на нову технічну основу раніше прийняті методи вже себе не виправдують.

Важливо більш точно визначити зміст наукової проблематики організаційних структур. Тут не можна лімітувати дослідження «заводськими» рамками діючого виробництва, обмежуватися вивченням винятково потреб поліпшення власне

апарату управління об'єднаннями й підприємствами. При вирішенні завдання раціоналізації структур управління, на нашу думку, варто ретельно враховувати загальні умови розвитку всієї системи управління міжгалузевими й галузевими комплексами, вимоги сучасної техніки до організації виробництва.

Функції управління й цілі розвитку виробничих об'єднань і підприємств значною мірою формуються сукупністю всіх факторів діяльності систем управління міжгалузевими й галузевими об'єднаннями, всім процесом розробки й реалізації їх стратегічних планів економічного й соціального розвитку, розподілом відповідних завдань між взаємозалежними органами управління. Уточнення порядку виконання управлінських функцій сполученими рівнями управління покликано сприяти більш строгому визначенню особливостей функціонування систем управління виробничими об'єднаннями й підприємствами, їх вимог до побудови апарату управління.

Прогрес виробничих об'єднань і підприємств органічно пов'язаний із стратегічними планами розвитку міжгалузевих і галузевих комплексів, з вирішенням завдань оптимізації масштабів виробництва, його спеціалізації й інтеграції. Розробка цих проблем у межах окремо взятих виробничих ланок проблематична, а часом просто неможлива. Так, раціональні розміри виробничих одиниць, рівень їх спеціалізації можна визначити тільки з позицій вищестоящого рівня організації управління.

Забезпечення взаємозв'язку розвитку структур виробництва й управління в сучасних умовах здобуває винятково важливе значення. Необхідно перебороти консерватизм сформованих організаційних структур, створити сприятливі передумови для підвищення ефективності використання високоефективної техніки новітніх поколінь. У побудові нових структур управління пріоритет, безумовно, належить устанавленню форм організації переробного виробництва, обґрунтуванню раціонального складу його підрозділів. Ідеальне уявлення майбутнього виробничого осередку є основою формування структури управління, оскільки на цій базі можуть бути виявлені всі цілі й функції діяльності цього органа, а головне, створена інформаційна модель управління.

Дирекція виробничо-господарського підрозділу покликана здійснювати матеріальне втілення відповідного проекту, створення свого керованого об'єкта. Саме через вирішення проблеми ефективного використання знарядь праці й задоволення потреб ринку в необхідній продукції може найбільше успішно реалізуватися діалектичний зв'язок у розвитку й взаємодії структур виробництва й управління.

Позитивні результати проектування організаційних структур управління виходячи з вимог

виробництва підтверджуються всім ходом розвитку об'єднань і підприємств. Апарат управління повинен одержати точні орієнтири для розгортання своєї діяльності, має у своєму розпорядженні реальну інформаційну модель для вирішення планово-економічних завдань поточного й перспективного плану, організації всього управлінського процесу.

Перетворення виробничих об'єднань у єдиний виробничо-організаційно-економічний комплекс, створення раціональних структур їх систем управління нерозривно пов'язані із практичною побудовою нових виробничих структур. Утворення таких структур, як показує аналіз, характеризується певною дезінтеграцією раніше самостійних підприємств із замкнутим характером виробництва й становленням сукупності взаємозалежних високоспеціалізованих одиниць. Підвищення рівня технологічного розвитку виробництва в рамках виробничих об'єднань обумовлює важливість посилення централізації у виконанні не тільки загальних, але й спеціальних функцій, викликає об'єктивну потребу вдосконалювання організаційної структури, введення її нової схеми. Саме реальна зміна виробничої структури неминуче приведе до перебудови структури управління.

Підхід до побудови й удосконалювання організаційних структур управління виходячи з умов ефективного використання інновацій передбачає відмову від апріорного встановлення конкретного типу виробничого осередку. Тип виробничого осередку доцільно визначати не шляхом простого адміністративного акту екстраполяції розвитку якої-небудь діючої виробничої ланки, а на базі глибокого аналізу й обґрунтування всіх факторів і передумов досягнення насамперед високих кінцевих виробничих результатів освоєння інновацій. Із цих позицій, очевидно, повинне забезпечуватися раціональне поєднання великих, середніх і невеликих спеціалізованих виробництв. Важливо також уточнити саме поняття виробничого осередку як планово-облікової одиниці, як основи реалізації діяльності переробного підприємства агропродовольчої сфери.

На нашу думку, необхідна побудова й удосконалювання організаційних структур управління виробничими об'єднаннями й підприємствами переробної галузі. Головне тут – вирішення в єдиному комплексі проблем розвитку виробництва й систем управління з їх специфічними особливостями.

У розробці й реалізації інноваційних проектів повинні брати участь не тільки академічні й галузеві інститути, але й проектні й конструкторські організації, а в ряді випадків – провідні науково-виробничі об'єднання й венчурні фірми. Пряме співробітництво виконавців із ученими в процесі розробки інноваційних програм дозволить більш

обґрунтовано визначати в них пріоритети напрямків інноваційної діяльності, а також строки й умови їх реалізації, конкретизовані в бізнес-планах.

Відносини замовника інноваційних розробок з підприємствами й організаціями – виконавцями робіт з інноваційної програми повинні будуватися на договірній основі. Це дозволить (не порушуючи прав організацій і підприємств) у договорах встановлювати реальні строки й умови виконання робіт з бізнес-планів, а також порядок фінансування. Оплата замовником (інвестором) повинна здійснюватися після приймання закінчених великих самостійних робіт. Оскільки на реалізацію інноваційних програм може бути спрямована значна частина інвестицій об'єднання, вони можуть стати потужними засобами орієнтації інноваційної політики на вирішення великих виробничо-економічних завдань, пов'язаних з розвитком радикальних інновацій.

У ряді випадків для їх розвитку потрібне будівництво нових підприємств (або створення на діючих підприємствах нових великих виробництв), що також повинне передбачатися у відповідних програмах (планах) і фінансуватися за рахунок державних інвестицій. Що ж стосується завдань модернізації техніки, технічного переозброєння виробництва, а також інших завдань, не охоплених програмами, то об'єднання й підприємства повинні вирішувати їх використовуючи власні кошти або кошти замовників. Виробничі об'єднання-виготовлювачі повинні відігравати усе більш активну роль у визначенні потреби в конкретних виробках на основі прямих зв'язків зі споживачами. Слід поступово усунути інститут посередників, «завдяки» якому рівень цін у міжгалузевому обміні є неадекватним. В рамках об'єднання доцільно централізовано встановлювати потребу в розвитку прогресивних технічних напрямків, у створенні для цього нових виробничих потужностей і концентрації сил наукового й проектно-конструкторського потенціалу.

При реалізації інноваційної політики повинні бути дотримані, на наш погляд, найважливіші основні принципи – єдність всіх сторін системи управління інноваційною діяльністю, комплексний характер її зміни.

Таким чином, в умовах економіки України поки ще не створені основи конкуренції й економічної зацікавленості переробних підприємств агропродовольчої сфери у виборі найбільш ефективних інноваційних проектів і рішень, у визначенні оптимальних господарських зв'язків, в укладанні договорів з постачальниками, що забезпечують високу якість сировини й матеріалів, своєчасність їх поставок і зниження вартості.

В об'єднаннях і на підприємствах необхідно мати не номінальні, а реально діючі маркетингові служби по вивченню попиту й формуванню перспективного портфеля замовлень на продукцію,

що випускається ними, включаючи аналіз потреби в освоєнні нових виробів. Такі служби повинні сприяти більш повному завантаженню виробничих потужностей і підвищенню конкурентоспроможності продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Найбільші труднощі у сфері інноваційного розвитку виробництва пов'язані найчастіше не тільки з відсутністю коштів, але й високоякісних інноваційних проектів, устаткування, кваліфікованих фахівців, технічної допомоги у впровадженні, освоєнні, технічному й програмному оснащенні, обслуговуванні й ремонті нового обладнання. Органи управління насамперед повинні сприяти розробці й відбору найбільш прогресивних проектів нової техніки й технічного переозброєння, забезпечувати можливість виділення інвестицій на проектні, будівельно-монтажні роботи й устаткування, організувати технічну допомогу, підготовку кадрів, створювати галузеві й міжгалузеві технологічні центри – інженерно-виробничі фірми. Останні по договорах з підприємствами повинні здійснювати весь комплекс робіт від визначення потреби в новітній техніці до її виготовлення, комплектації, пусконаладжувальних робіт, технологічного й програмного оснащення, а при необ-

хідності також обслуговування й ремонту. У ряді випадків через неможливість одержати допомогу у впровадженні підприємства відмовляються від прогресивної техніки або купують її в незначних кількостях, при яких її використання не дає ефекту.

Модель корпоративної інноваційної системи показана на рис. 1.

Базисом пропонованої моделі є комплексність завдань, які вирішуються її блоками, що дає можливість надати інноваційній діяльності необхідної гнучкості, динамічності, забезпечити раціональне використання ресурсів.

Важливим завданням корпоративної інноваційної системи є створення мережевих структур, що поєднують можливості об'єднання з компетенціями контрагентів і забезпечують конкурентні позиції інноваційних продуктів й технологій.

Формування ефективних механізмів взаємодії об'єднання із бізнес-партнерами повинне набувати першорядної ролі. Зокрема, при реалізації інноваційно-інвестиційних проектів інвестор потребує обґрунтованого рішення щодо оцінки вартості проекту, що враховує специфіку виробничої діяльності підприємства.

Немаловажну роль у системі інноваційних послуг можуть відігравати й галузеві інститути

Рис. 1. Структурна модель корпоративної інноваційної системи

й центри науково-технічної інформації. Доцільно в них створити групи консультантів, які, наприклад, не тільки видавали б довідкові дані про наявну техніку й технологію, але й на базі обстеження підприємств давали б висновки про те, яка передова техніка й технологія можуть бути там найбільше ефективно застосовані.

У системі виробничого об'єднання створення й впровадження інновацій повинне включати такі важелі й стимули, як самооплатність первинних ланок в об'єднанні – підприємств, науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій, здійснення всіх стадій розроблення нової продукції і створення нової техніки по єдиних замовленнях, фінансування основної частини цих робіт на підприємствах з коштів власних джерел, стимулювання зі спеціальних фондів, утворених за рахунок частини ефекту від впровадження й використання інновацій, систему надбавок і знижок. Що стосується технічного відновлення й переозброєння виробництва, то тут виробничі відносини повинні базуватися на використанні власних коштів підприємств або кредитів банку, на обов'язковому обґрунтуванні ефективності витрат, укладанні договорів на поставку устаткування, будівельно-монтажні роботи, технічну допомогу.

На практиці принцип окупності в зазначених сферах повинен одержати достатній розвиток, і не носити формальний характер. Замовленням потрібно додати силу внутрішньогосподарських договорів, вони повинні виражати не лише організаційні, але й економічні відносини. Фінансування й контроль виконання завдань варто здійснювати переважно власними фінансовими ресурсами.

Завдання полягає в тому, щоб від розмежування функцій стратегічного планування й самофінансування в управлінні інноваційною діяльністю перейти до їх інтеграції. Для цього необхідно, принаймні, щоб орган управління об'єднання, даючи завдання суміжним виробництвам на розробку й виробництво того або іншого інноваційного продукту, поряд з інтересами об'єднання враховував їх відбиття в конкретному ефекті розроблювача, постачальника, споживача.

Санкції за поставку виробів з неякісних матеріалів повинні бути вагомими, щоб змусити постачальника навіть усередині об'єднання здійснювати суцільний контроль сировини й матеріалів. Витрати на суцільний контроль повинні входити у вартість виробів з досить високим прибутком, що з'явиться економічним стимулом впровадження прогресивних методів контролю.

У сфері фінансування робіт з освоєння інновацій дія економічних важелів обмежується переважно компенсацією підвищених витрат періоду освоєння. Однак надання підприємствам об'єднання необхідних для цього коштів далеко не завжди виявляється достатнім стимулом подо-

лання труднощів, пов'язаних із впровадженням інновацій. Щоб підприємства були дійсно зацікавлені у інноваційних розробках, треба створити такі умови, при яких без цих новинок вони взагалі не зможуть забезпечити навіть мінімально необхідний рівень рентабельності. Це, мабуть, можливо в тому випадку, якщо замовник ретельно здійснює вибір постачальника, а останньому не буде гарантована реалізація його продукції як підтримка об'єднанням слабкої ланки.

Висновки з проведеного дослідження. В економічній літературі вже ставилося питання про те, що велику роль у швидкому освоєнні й підвищенні якості інновацій повинна зіграти активізація експортної діяльності, особливе збільшення продажу на зовнішньому ринку вітчизняної продукції. Пропоновані до інновацій вимоги відповідності рівню кращих світових зразків не завжди ув'язані з високою ефективністю виробництва цієї продукції. Лише кілька відсотків інноваційних виробів, пропорованих на експорт, виявляються конкурентоспроможними на світовому ринку. Важливо, щоб конкурентоспроможність продукції на світовому ринку стала одним з головних критеріїв обґрунтування рішення про її впровадження у виробництво.

Необхідно сприяти підвищенню активності об'єднань та великих переробних підприємств агропродовольчої галузі у сфері поставок їх продукції на експорт. Цього можна досягти через наданням додаткових пільг підприємствам, що експортують свою продукцію.

Викладені пропозиції у сфері вдосконалення стратегічного планування, розширення інноваційної діяльності переробних підприємств агропродовольчої галузі, посилення їх зацікавленості в економії всіх виробничих ресурсів, а також у сфері управління інноваційною діяльністю повинні в основному здійснюватися не ізольовано й навіть не по окремих напрямках, а в інтегрованих комплексах, які можуть охоплювати головні сторони організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Голубенко А.А. Инвестиционная деятельность в сфере инноваций // Экономика. Менеджмент. Підприємництво. Зб. наук. праць Східноукраїнського державного університету. – Луганськ: СУДУ, 2000. – №1 (1). – С. 77-80.
2. Григорук А.А. Основи економічної теорії / А.А. Григорук, Л.М. Литвин. – Т. : Збруч, 2009. – 400 с.
3. Зінько Н. Я. Удосконалення банківського та небанківського фінансування інноваційної діяльності в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 / Н. Я. Зінько. – Львів, 2007. – 198 с.
4. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки. Навч. посіб. /

В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулов – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.

5. Кириченко В.В., Тимчук В.М. Ринкові моделі реалізації селекційних інновацій // Вісник аграрної науки. – 2008. – №8. – С. 62-64.

6. Лагодієнко В.В. Напрями управління інвестиційними та інноваційними процесами в АПК / В.В. Лагодієнко // Таврійський науковий вісник: [зб. наук. праць ХДАУ]. – Херсон: Айлант. – 2006. – Вип.46. – С. 151-155.

7. Іртищева І.О. Інтелектуально-інноваційний розвиток інфраструктури як концепція економічної сталості агропродовольчої сфери / І.О. Іртищева, Т.В. Стройко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 71–78.

8. Іртищева І.О. Стратегічні перспективи конкурентоспроможності харчової промисловості України в умовах глобалізації / І.О. Іртищева, О.Є Гросицька // Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2013. – 176 с.

МОДЕЛЮВАННЯ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА-ПОСЕРЕДНИКА MODELING SALES ACTIVITY OF THE INTERMEDIARY COMPANY

В статті здійснено дослідження процесів формування концепції управління збутовою діяльністю підприємства-посередника на основі синтезу методів та моделей закупівельної та транспортної логістики та впровадження в практику методів та моделей управління збутовою діяльністю підприємства-посередника з метою розробки рекомендацій щодо управління його товарним портфелем та оптимізації залишків запасів. Також визначено сутність збутової діяльності в умовах ринкової економіки та досліджено базові методи та моделі управління збутовою діяльністю з метою визначення їх переваг та недоліків. Оскільки кожне підприємство є відкритою системою, запропонована концептуальна модель складається з множини взаємопов'язаних блоків, ключовим елементом якої є зовнішні зв'язки підприємства проміжної ланки каналу розподілу з постачальниками продукції та її безпосередніми споживачами. Взаємодію торговельного підприємства зі споживачами, обслуговує блок моделювання, який дозволяє формувати план оптимальної поставки різних груп товарів з урахуванням обмежень на вільні фінансові ресурси; визначати найбільш привабливе місце розташування складських приміщень за критерієм мінімізації транспортної роботи.

Ключові слова: збутова діяльність, концепція, модель, товарний портфель.

В статье проведено исследование процессов формирования концепции управления сбытовой деятельностью предприятия-посредника на основе синтеза методов и моделей закупочной и транспортной логистики и внедрения в практику методов и моделей управления сбытовой деятельностью предприятия-посредника с целью разработки рекомендаций по управлению его товарным портфелем и оптимизации остатков запасов. Также определена сущность сбытовой деятельности в условиях рыночной экономики и исследованы базовые методы и модели управления сбытовой деятельностью с целью определения их преимуществ и недостатков. Поскольку каждое предприятие является открытой

системой, предложенная концептуальная модель состоит из множества взаимосвязанных блоков, ключевым элементом которой являются внешние связи предприятия промежуточного звена канала распределения с поставщиками продукции и ее непосредственными потребителями. Взаимодействие торгового предприятия с потребителями, обслуживает блок моделирования, который позволяет формировать план оптимальной поставки различных групп товаров с учетом ограничений на свободные финансовые ресурсы; определяют наиболее привлекательное местоположение складских помещений по критерию минимизации транспортной работы.

Ключевые слова: сбытовая деятельность, концепция, модель, товарный портфель.

The article deals with the processes of formation of the concept of management of sales activities of the intermediary company on the basis of the synthesis of methods and models of procurement and transport logistics and the introduction into practice of methods and models of management of sales activities of the intermediary company with the aim of developing recommendations for managing its product portfolio and optimizing stocks balances. The essence of marketing activity in the conditions of a market economy is also determined and the basic methods and models of management of sales activities are investigated in order to determine their advantages and disadvantages. As each enterprise is an open system, the proposed conceptual model consists of a plurality of interconnected blocks, the key element of which is the external links of the enterprise to the intermediate link of the distribution channel with the suppliers of products and its direct customers. Interaction of a trade enterprise with consumers, served by a modeling unit, which allows you to formulate a plan for optimal delivery of different product groups, taking into account the restrictions on free financial resources; to determine the most attractive location of warehouses on the criterion of minimizing transport work.

Key words: sales activity, concept, model, commodity portfolio.

УДК 330.334

Томарсва-Патлахова В.В.

д.е.н., доцент

Класичний приватний університет

Огаренко Т.Ю.

к.е.н.

Класичний приватний університет

Постановка проблеми. Традиційно політику розподілу розглядають як процес управління потоками товарів і послуг від місць їх виробництва до місць використання чи споживання [1]. Однак, останнім часом утверджується значно ширший погляд на цю проблему. До традиційного комплексу логістичних дій і рішень включають також і координацію процесів матеріально-технічного постачання, тобто забезпечення виробництва необхідною сировиною, матеріалами, комплектувальними виробами, напівфабрикатами, необхідними для випуску продукції.

Організація процесу господарської діяльності підприємства-посередника, згідно з [2], поділяється на закупівлю, збутову діяльність та оцінку

рівня конкурентоспроможності продукції з метою визначення оптимальної торговельної надбавки. Збутова політика, як одна з найважливіших функцій підприємства, значною мірою обумовлює і зрештою проявляє та реалізує всі економічні і фінансові результати його діяльності, тому в період значного скорочення попиту потребує особливо продуманих заходів. Крім того, вона являє собою досить слабку ланку маркетингу через недостатню проробку основного етапу прикладної діяльності – планування збуту продукції. Ефективне планування збутової політики неможливе без застосування сучасних логістичних методів економіко-математичного моделювання в діяльності підприємств-посередників.

Теоретичним та методичним аспектам формування та реалізації логістики постачання та збуту присвячено чимало наукових досліджень і публікацій вітчизняних (Б.А. Анікін, О.Е. Бурживалова, А.М. Войчак, А.В. Гаджинський, В.Г. Герасимчук, М.П. Гордон, М.І. Долішній, В.Я. Заруба, Ю.Б. Іванов, Є.В. Крикавський та ін.) та зарубіжних дослідників (І. Ансофф, Ф. Котлер, Г.Дж. Болт, Е. Майер, Дж. Еванс, М. Портер, Б. Карлоф та ін.).

Незважаючи на це, до теперішнього часу немає науково-обґрунтованої схеми планування збутової діяльності підприємства, що призводить до зменшення можливостей економічних методів підвищення рентабельності виробників продукції. Розробка такої схеми та економічних моделей збуту дозволить різко поліпшити методологічну базу для прийняття управлінських рішень з реалізації продукції виробниками.

Постановка завдання. Метою дослідження є моделювання збутової діяльності підприємства-посередника на основі використання ABC та XYZ аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до мети дослідження сформовано концептуальну модель каналів розподілу і розкрито мету кожного блоку в концепції.

Встановлено, що на формування каналів розподілу впливають такі фактори:

- 1) кількість необхідних вихідних і кінцевих продуктів;
- 2) кількість постачальників матеріально-технічних ресурсів і споживачів готової продукції;
- 3) кількість пунктів переробки (обробки) продукції;
- 4) взаємозалежність поставок матеріально-технічних ресурсів і збуту готової продукції;
- 5) фактори самого продукту: вартість, ризик, пов'язаний з купівлею, упаковка, прибутковість;
- 6) вартість(ціна) товарів;
- 7) чинні стандарти обслуговування [3].

Суть процесу моделювання полягає в знаходженні найбільш пріоритетних товарів (з боку прибутковості, надійності) на підприємстві, формування оптимального плану замовлень, знаходження постачальника, і вибір найбільш прибуткового для підприємства каналу розподілу продукції.

На вході ми отримуємо статистичні дані за попередні періоди. За допомогою них визначаємо найбільш прибуткові та найбільш надійні товари. На основі отриманих даних ми формуємо план замовлень відповідно до виробничих потужностей, після цього знаходимо оптимальних постачальників. За допомогою моделювання знаходимо оптимальний канал розподілу, при якому максимізується прибуток підприємства.

Відповідно до вищесказаного, нами було розроблено концептуальну модель організації діяльності підприємства-посередника, представлену на

рис. 1, з використанням логістичних методів оптимізації.

Таким чином, в межах розробленої концепції організації діяльності підприємства-посередника пропонується використовувати системний підхід, в рамках якого можна виділити наступні блоки:

1. Блок аналізу – дозволяє провести аналіз ефективності використання товарних запасів підприємства-посередника, вирахувати найбільш вигідні, з точки зору прибутку, товари. Отримує статистичні дані по продажам товарів та по залишкам товарів на складах.

2. Блок бази даних складається з відомостей про:

- номенклатуру виробів;
- даних про фактичний обсяг поставок та за договорами;
- ціну продукції;
- форми фінансової звітності №1 (баланс), та №2 (звіт про фінансові результати);
- інформації про постачальників продукції.

3. Блок моделювання – дозволяє вибрати оптимальне місце дислокації складу, та розміщення торгових точок для залучення більшої кількості покупців. Також блок моделювання розглядає модель управління запасами готової продукції на складі.

Розглянемо і проаналізуємо товарний портфель одного із підприємства за допомогою методів ABC та XYZ-аналізу, що дасть нам змогу класифікувати всі існуючі товарні позиції за дев'ятьма групами, в залежності від їхньої доходності та стабільності попиту. Така класифікація спрощує подальшу роботу при плануванні та формуванні асортименту на різних рівнях гнучких логістичних систем, у виробничих системах, системах постачання і збуту. Впровадження даних методів сприяє скороченню кількості втрачених продажів, зменшенню надлишків товарів, мінімізації сумарних витрат, пов'язаних із запасами.

Так, оскільки товари груп А та В складають основний товарообіг компанії, тому необхідно забезпечувати постійну їх наявність. Загальноприйнятою є практика, коли для продукції групи А створюється надлишковий страховий запас, а для товарів групи В – достатній страхових запас. Використання XYZ-аналізу дозволяє розробити більш точну асортиментну політику та знизити за рахунок цього сумарні товарні запаси.

Для більш повного аналізу товарного портфелю виконаємо розрахунки за моделями ABC та XYZ окремо, для першого та другого півріччя. У табл.1 наведено вхідні дані за перше півріччя.

Дані табл. 1 є вхідними для розрахунків як за методом ABC, так і за методом XYZ. Метод ABC передбачає упорядкування товарної номенклатури за зменшенням сумарного обсягу поставок протягом першого півріччя, табл. 2.

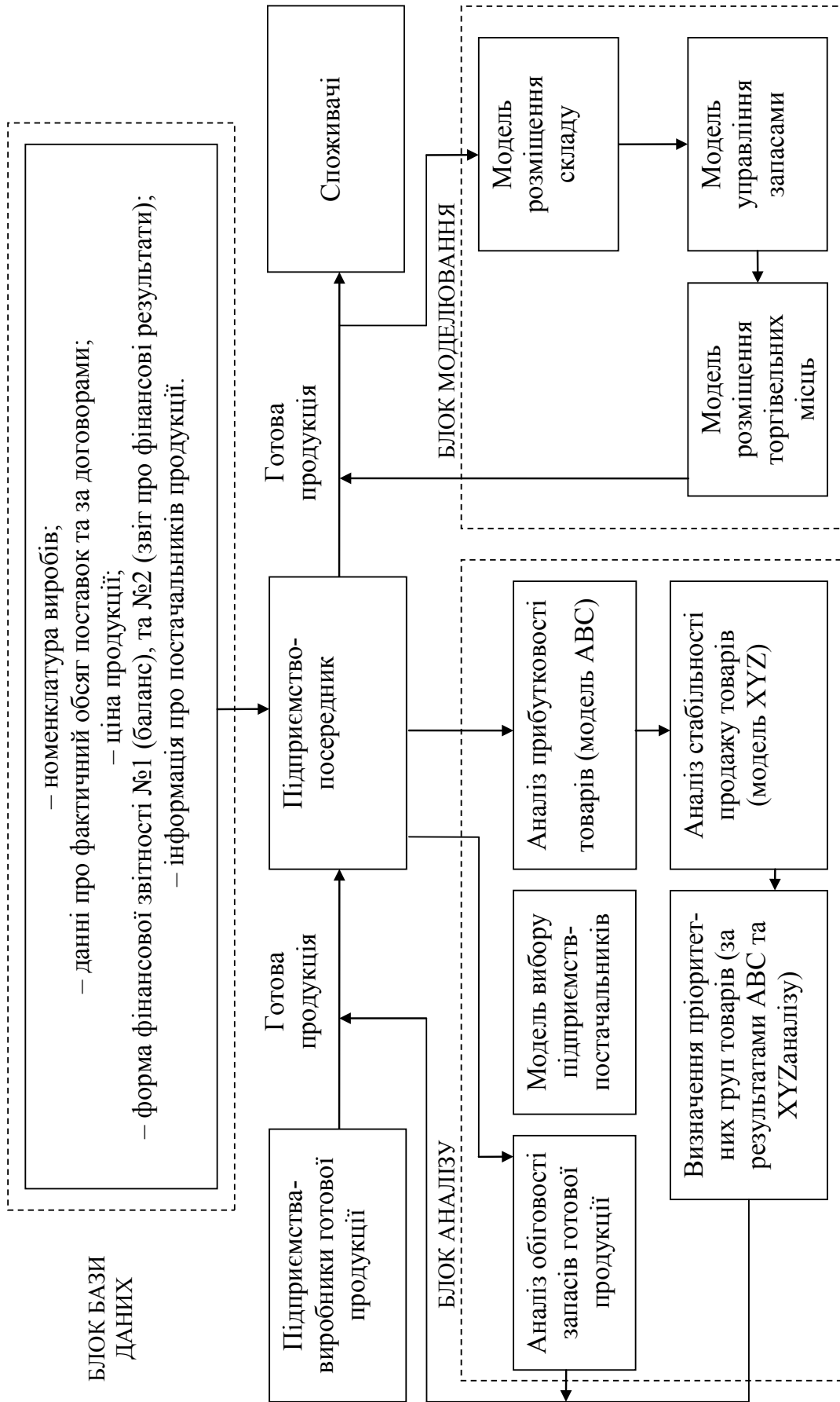

Рис. 1. Концептуальна модель організації діяльності підприємства-посередника

Таблиця 1

Обсяг поставок продукції за січень-червень, тис. грн.

	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Сума
Квадрат	100703,2	149410,3	136142,3	143900,1	131243,4	106639,5	768038,8
Г/К лист	45925,9	49501,2	52894,8	43369,8	53410,0	54923,9	300025,6
Х/К лист	48234,9	50312,0	52237,2	55417,0	51802,1	57527,6	315530,8
Лист оцинкований	84138,0	81187,5	85085,5	86639,4	71686,0	71868,5	480604,9
Куточок	112184,8	133510,0	132931,5	138939,5	128986,0	108579,0	755130,8
Швелер катаний	100990,4	101273,6	106696,8	99780,3	106624,0	116644,7	632009,8
Балка	162872,7	157579,2	148444,8	171808,0	188167,2	197448,0	1026319,9
Арматура	210495,4	213556,2	209263,2	212092,2	200892,3	206107,8	1252407,1
Коло Г/К	126672,0	139416,3	121668,7	110854,9	115374,1	126108,5	740094,5
Полоса	264195,0	258447,6	253575,0	260082,4	262650,0	246979,4	1545929,4

Таблиця 2

Аналіз товарної номенклатури методом АВС за I півріччя

Товар	Сума, тис. грн.	Частка	Кумулятивна частка	АВС
Полоса	1545929,4	0,198	0,198	А
Арматура	1252407,1	0,160	0,358	А
Балка	1026319,9	0,131	0,489	А
Квадрат	768038,8	0,098	0,588	В
Куточок	755130,8	0,097	0,684	В
Коло Г/К	740094,5	0,095	0,779	В
Швелер катаний	632009,8	0,081	0,860	С
Лист оцинкований	480604,9	0,061	0,921	С
Х/К лист	315530,8	0,040	0,962	С
Г/К лист	300025,6	0,038	1	С

На основі упорядкованого сумарного обсягу поставок, табл. 2, нами було визначено структуру товарного портфелю, а також кумулятивну частку за кожним видом продукції. Саме кумулятивна частка береться за основу класифікації товарів. Як видно з табл. 2, до групи А слід віднести: полосу, арматуру та балку; до групи В – квадрат, куточок, коло Г/К; до групи С – всі інші товари, тобто, швелер катаний, лист оцинкований та Г/К лист.

Наступним етапом дослідження товарного портфелю підприємства-посередника є оцінка стабільності попиту за перше півріччя методом ХУЗ, табл. 3.

Для того, щоб визначити приналежність кожної товарної позиції до групи Х, У, або Z, спочатку необхідно розрахувати відповідні середньомісячні обсяги поставок за кожним видом продукції, а потім оцінити величину середньоквадратичного відхилення та коефіцієнт варіації. Величина коефіцієнта варіації свідчить про рівень стабільності попиту на конкретний товар та визначає його приналежність до відповідної групи. Так, до групи товарів Х слід віднести: Г/К лист, Х/К лист, лист оцинкований, куточок, швелер катаний, балка, арматура, коло Г/К; до групи У – квадрат; до групи Z – не відноситься жоден товар.

Окремі результати застосування АВС та ХУЗ аналізу не можуть надати повного уявлення сто-

совно товарного портфелю підприємства за I півріччя. Поєднаємо їх в межах комбінаційного групування, табл.4.

Таблиця 4

Зведені результати аналізу товарного портфелю підприємства за I півріччя

	Група Х	Група У	Група Z
Група А	балка, арматура, полоса		
Група В	куточок, коло Г/К	квадрат	
Група С	Г/К лист, Х/К лист, лист оцинкований, швелер катаний		

Як бачимо з табл. 4, товари балка, арматура та полоса відносяться до групи АХ. Тобто, протягом I півріччя вони займали найбільшу питому вагу в товарному портфелі підприємства-посередника, крім того, місячний попит на них був постійним.

Куточок та коло Г/К відійшли до групи ВХ. Товари даної групи мають не таку велику, але все ж формують суттєву частку доходів в товарному портфелі підприємства-посередника, в порівнянні з товарами АХ.

Товари Г/К лист, Х/К лист, лист оцинкований, швелер катаний були віднесені нами до групи СХ. При плануванні оптимальної політики поста-

чання та збуту, для цих товарів рекомендується використовувати систему замовлень з постійною періодичністю, що дозволить знизити страховий товарний запас.

Щодо останнього товару, квадрату, результати співставлень вказують на його приналежність до групи ВУ. Це означає, що при достатньо високому товарообігу, підприємство має недостатньо стабільний попит. Таким чином, в даному випадку слід постійно забезпечувати наднормативні залишки цього товару за допомогою збільшення його страхового запасу.

Висновки з проведеного дослідження. На основі проведеного аналізу обрано пріоритетні товари, які є основними джерелами доходів для

підприємства, та для яких щомісячний попит відрізняється стабільністю. Для пріоритетних товарів обчислено план оптимальної поставки з урахуванням обмежень на вільні фінансові ресурси, що витрачаються на зберігання продукції на складі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Павленко А.Ф. Маркетинг : підручник / А.Ф. Павленко, А.В. Войчак. – К. : КНЕУ, 2003. – 246 с.
2. Бобров В.Я. Основи ринкової економіки і підприємництва / В.Я. Бобров. – К. : Вища школа, 2003. – 719 с.
3. Болт Г.Дж. Практичне управління збутом / Г.Дж. Болт – М. : ВНИИЭС, 2004. – 342 с.

РЕГІОНАЛЬНА КЛАСТЕРИЗАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ЕНЕРГОВИКОРИСТАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
REGIONAL CLUSTERING IN THE CONTEXT OF ENERGY AND ENSURING ENVIRONMENTAL SAFETY

У статті здійснено кластерний аналіз з метою визначення рівня енерговикористання та забезпечення екологічної безпеки в регіональному розрізі. Кластеризацію регіонів проведено у два етапи: ієрархічний метод кластеризації дозволив здійснити природне групування областей в кластери, а власне розбиття областей проводилося за допомогою ітеративного методу (k-means). В результаті кластерного аналізу утворилося чотири кластери.

Ключові слова: енерговикористання, екологічна безпека, регіональна кластеризація, кластерний аналіз, групування областей.

В статті реалізован кластерний аналіз з целью определения уровня энергопотребления и обеспечения экологической безопасности в региональном разрезе. Кластеризацию регионов проведено в два этапа: иерархический метод кластеризации позволил осуществить естественное

группирование областей в кластеры, а собственно разбиение областей проводилось с помощью итеративного метода (k-means). В результате кластерного анализа образовалось четыре кластера.

Ключевые слова: энергопотребление, экологическая безопасность, региональная кластеризация, кластерный анализ, группировка областей.

The article provides a cluster analysis to determine the level of energy use and provide environmental safety in a regional context. The clusterization of the regions was carried out in two stages: the hierarchical clusterization method allowed the natural grouping of the regions into clusters, and the actual partition of the regions was carried out using the iterative method (k-means). As a result of cluster analysis, four clusters were formed.

Key words: energy use, environmental safety, regional clusterization, cluster analysis, grouping of regions.

УДК 502.1:332.1

Гавкалова Н.Л.

д.е.н., професор, завідувач кафедрою державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Постановка проблеми. На сьогодні найгострішим питанням у світі та в Україні є охорона навколишнього середовища. Як зазначено в «Стратегії сталого розвитку “Україна 2020”», головним завданням програми енергонезалежності є забезпечення енергетичної безпеки і перехід до енергоефективного та енергоощадного використання та споживання енергоресурсів [1]. У цьому зв'язку зростає своєчасність питань забезпечення стійкого зростання економіки екологічно не виснажливим способом. Акцентуючи увагу на впровадженні програм енергонезалежності та збереження навколишнього природного середовища, актуаль-

ним стає визначення територіальних особливостей їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові дослідження теоретико-методичних аспектів формування та забезпечення енергетичної та екологічної безпеки отримали суттєве висвітлення в зарубіжній та вітчизняній літературі. Так, значний внесок у дослідження цього питання в розрізі регіонів України внесли такі вчені-науковці, як: В. Бакуменко, В. Білоус, С. Денисюк, О. Коцар, В. Князєв, Н. Нижник, Ю. Пахомов, Г. Ситник, Ю. Чернецька та інші [2–5]. Віддаючи належне напрацюванням відомих дослідників,

слід визнати, що проблема забезпечення екологічної безпеки має недостатній рівень методичного опрацювання. Зокрема, потребують подальшого розвитку методичні підходи щодо групування регіонів України з урахуванням впливу сучасних тенденцій енерговикористання в країні та рівня забезпечення екологічної безпеки.

Формулювання цілей статті. У зв'язку з цим, метою даної статті є визначення рівня енерговикористання та забезпечення екологічної безпеки у регіональному розрізі з використанням кластерного підходу.

Виклад основного матеріалу. Слід визнати, що найбільш комплексним та узагальнюючим показником, який характеризує основні тенденції енерговикористання у країні та її конкурентоспроможність, є енергоємність валового внутрішнього продукту (ВВП). Даний показник визначається як відношення обсягу споживання паливно-енергетичних ресурсів (для задоволення енергетичних виробничих і невиробничих потреб країни) до обсягу ВВП країни [6], тобто відображає рівень витрат паливно-енергетичних ресурсів на одиницю виробленого ВВП.

Враховуючи те, що охорона навколишнього природного середовища потребує значних фінансових витрат, залучення відповідних інвестицій внаслідок реалізації екологічних програм і ресурсозберігаючих проектів, важливим показником вважаємо обсяг капітальних інвестицій на охорону середовища.

Визначення рівня забруднення території України також необхідне для вирішення питання про доцільність проведення екстрених дій з боку держави. Групування областей за таким показником, як обсяги викидів забруднюючих речовин, дозволить виявити найменш та найбільш забруднені території, що у свою чергу, сприятиме визначенню пріоритетних напрямів державного регулювання питань забезпечення екологічної безпеки.

Таким чином, для групування областей за існуючим рівнем енерговикористання та рівнем забезпечення екологічної безпеки запропоновано використати кластерний аналіз. Аналіз за допомогою запропонованих показників (енергоємність валового регіонального продукту, капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища та обсяги викидів забруднюючих речовин) дозволить не тільки визначити економіко-екологічне значення паливно-енергетичного комплексу, але й обґрунтувати найбільш необхідні та сприятливі інструменти державного регулювання у кожній групі.

Необхідно зазначити, що кластерний аналіз являє собою багатовимірну статистичну процедуру, яка дозволяє розбити задану вибірку об'єктів на певні підмножини (кластери) таким чином, щоб кожен кластер складався зі схожих об'єктів, а об'єкти різних кластерів істотно відрізнялися [7; 8, с. 107; 9, с. 27; 10, с. 4]. Отже, кластерний аналіз дозволяє виявити та згрупувати різні групи близьких між собою об'єктів, використовуючи певний алгоритм кластеризації.

Слід зазначити, що у теорії кластеризації існує два основних методи кластерного аналізу: ієрархічний та неієрархічний [11–13]. У зв'язку з цим, для підтвердження кількості та якості отриманих даних кластеризації та більш коректної ідентифікації кластерів у дослідженні було використано два методи кластерного аналізу.

Першим етапом проведення процедури кластерного аналізу є використання ієрархічного методу кластеризації, а саме «метод повного зв'язку» (complete linkage), який на думку І. Манделя [11, с. 53] є якісним алгоритмом класифікації та який характеризується надійною роботою з обмеженою кількістю елементів. Стосовно метрики відстані, у дослідженні для аналізу було обрано евклідову відстань (Euclidean distance), яка є найпоширенішою для вирішення економічних задач.

На рис. 1 представлена дендрограма кластерного аналізу областей України. За результатами кластерного аналізу із сукупності досліджуваних областей України виділилося чотири групи. До пер-

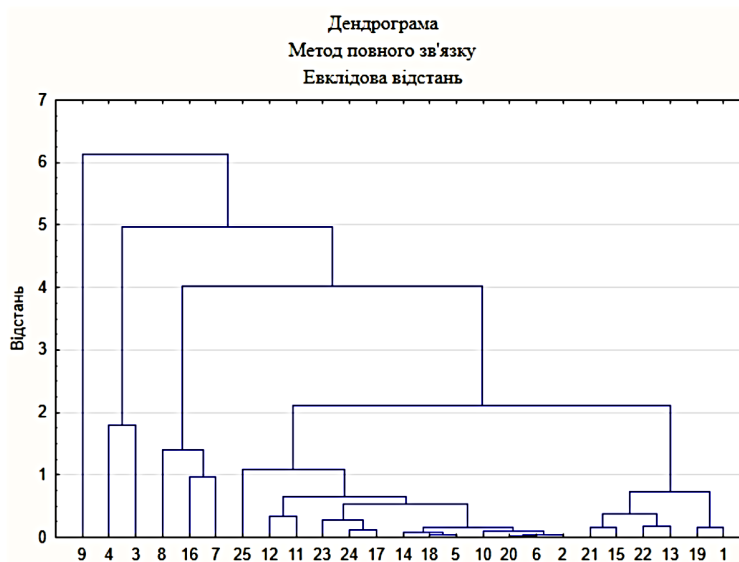

Рис. 1. Дендрограма кластерного аналізу областей України

де 1 – Вінницька обл.; 2 – Волинська обл.; 3 – Дніпропетровська обл.; 4 – Донецька обл.; 5 – Житомирська обл.; 6 – Закарпатська обл.; 7 – Запорізька обл.; 8 – Івано-Франківська обл.; 9 – Київська обл.; 10 – Кіровоградська обл.; 11 – Луганська обл.; 12 – Львівська обл.; 13 – Миколаївська обл.; 14 – Одеська обл.; 15 – Полтавська обл.; 16 – Рівненська обл.; 17 – Сумська обл.; 18 – Тернопільська обл.; 19 – Харківська обл.; 20 – Херсонська обл.; 21 – Хмельницька обл.; 22 – Черкаська обл.; 23 – Чернівецька обл.; 24 – Чернігівська обл.; 25 – м. Київ.

шої групи увійшли 19 областей України: Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області та м. Київ. Три області України утворили другу групу: Запорізька, Івано-Франківська та Рівненська. До третьої групи увійшли Дніпропетровська та Донецька області. Київська область відокремилася та утворила четверту групу.

Наступним етапом кластеризації областей України є застосування ітеративного методу, який було реалізовано за допомогою методу k-середніх в пакеті Statistica 10.

Даний метод дозволяє обирати кількість кластерів в умовах постановки завдання. Таким чином, з метою зіставлення даних, які отримано ієрархічним методом кластеризації, було задано кількість кластерів (а саме чотири), та перевірено, які саме області потраплять у ці кластери. На графіку середніх значень показників для кластерів зображені середні значення змінних у кластерах (рис. 2).

У результаті проведення процедури кластеризації за допомогою методу k-середніх були отримані наступні результати: до першого кластеру потрапили області, в яких високе значення енергоємності ВРП, середній рівень капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища та високий рівень обсягів викидів забруднюючих речовин (кластер з середнім рівнем розвитку паливно-енергетичного комплексу через несприятливу екологічну ситуацію на даній території країни).

Другий кластер характеризується найвищим значенням енергоємності ВРП, низьким рівнем капітальних інвестицій та незначним рівнем обсягів викидів забруднюючих речовин (територія цього

кластеру на фоні інших областей України характеризується з одного боку високим потенціалом регіонального паливно-енергетичного комплексу, з другого – низьким рівнем енергетичної ефективності).

До третього кластера входять області України, які мають низькі значення всіх показників, а саме: енергоємність ВРП, капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища та обсяги викидів забруднюючих речовин (це кластер з найнижчим розвитком регіонального паливно-енергетичного комплексу, але з найсприятливою екологією та ефективним енерговикористанням).

Четвертий кластер характеризується середнім рівнем енергоємності ВРП, високими капітальними інвестиціями на охорону навколишнього природного середовища та низьким обсягом викидів забруднюючих речовин.

Враховуючи той факт, що кластерний аналіз був проведений для визначення особливостей територіального забезпечення екологічної безпеки та тенденцій енерговикористання, стає можливим більш коректно обґрунтувати оптимальні методи та засоби державного регулювання. Отже, у табл. 1 представлено результати кластерного аналізу з їх характеристикою.

Характеризуючи територію першого кластера, до якого увійшли Дніпропетровська та Донецька області, можна відзначити про активне виробництво енергії та видобування паливних продуктів. У зв'язку з цим, даний кластер характеризується найвищими обсягами викидів шкідливих речовин. Необхідно акцентувати увагу на високому значенні енергоємності ВРП та середньому рівні капітальних інвестицій. Тому необхідні дії з боку держави, спрямовані, у першу чергу, на забезпечення екологічної безпеки даних областей.

Територія країни другого кластеру, до якого потрапили Запорізька, Івано-Франківська та Рівненська області, характеризується високим значенням енергоємності ВРП, що досягнуто за рахунок високого рівня споживання паливно-енергетичних ресурсів. Це не є позитивним фактором для функціонування та розвитку ПЕК у даних областях, тому що вказує на неефективне енерговикористання, тобто підприємствами не використовуються енергозберігаючі технології та альтернативні джерела енергії. Враховуючи характерну для цього кластеру високу енергоємність, важливим інструментом державного регулювання є стимулювання впровадження заходів щодо заощадження енергії.

У третій кластер потрапили області, які характеризуються низькою енергоємністю ВРП (Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кірово-

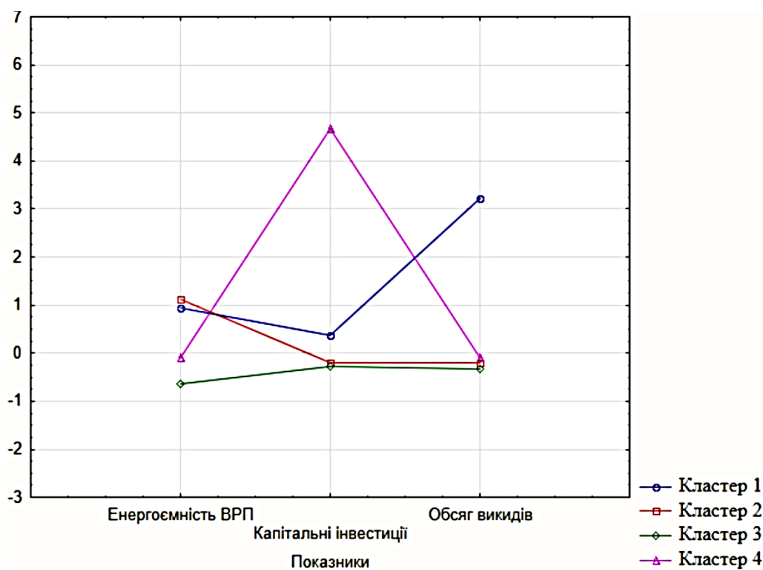

Рис. 2. Графік середніх значень показників для кластерів

градська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області та м. Київ). Це все свідчить про ефективне використання енергоресурсів підприємствами при виробництві продукції (послуг), їх сприятливу структуру, оптимальне географічне розміщення областей тощо. На відміну від четвертого кластеру, в який увійшла тільки Київська область, у третьому кластері найменший показник капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища. Це вказує про недостатність обсягів природоохоронних інвестицій та низьке інвестиційне забезпечення охорони навколишнього середовища на цій території. Незважаючи на це, третій кластер є найекологічнішим, тому що отримав найменші обсяги викидів шкідливих речовин. Окрім цього, зазначимо,

що в контексті державного регулювання важливо мобілізувати інвестиції у природоохоронну діяльність з усіх можливих джерел, збільшити державні інвестиції, активізувати альтернативне інвестування, стимулювати притік іноземних інвестицій у природоохоронну діяльність.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, у ході дослідження проаналізовано основні показники, що дозволяють оцінити рівень енерговикористання та забезпечення екологічної безпеки в регіональному розрізі. В результаті кластерного аналізу виокремилася чотири групи областей, які відрізняються за енергоємністю валового регіонального продукту, рівнем капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища та обсягом викидів забруднюючих речовин. Слід зазначити, що суттєво змінити інструменти та засоби державного регулювання,

Таблиця 1

Групування областей України за результатами кластерного аналізу та характеристика кластерів

Кластер	Області	Показники*			Характеристика
		Еврп, кг.у.п/ грн	Кі, тис. грн	Овикидів, тис. т	
1	Дніпропетровська	0,158	1662257	833,0	Характеризується високою енергоємністю ВРП та великими обсягами викидів шкідливих речовин через розвиток ПЕК у цих областях.
	Донецька	0,286	650893	981,4	
2	Запорізька	0,288	1062753	167,0	Характеризується високою енергоємністю ВРП, низьким рівнем капітальних інвестицій на охорону природного середовища та незначними обсягами викидів шкідливих речовин. Перевищення енергоємності ВРП у кілька разів пояснюється відсутністю контролю та регулювання діяльності ПЕК, та наявністю корупційних процесів.
	Івано-Франківська	0,354	119686	196,7	
	Рівненська	0,259	30165,6	9,1	
3	Вінницька	0,158	63674	119,8	Характеризується низькою енергоємністю ВРП, про що свідчить незначний рівень споживання паливно-енергетичних ресурсів порівняно з обсягами валового регіонального продукту. У даному кластері найменший показник капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища, що свідчить про низьке інвестиційне забезпечення даної сфери. Але з іншого боку у цій групі найменші обсяги викидів шкідливих речовин, що позитивно впливає на забезпечення екологічної безпеки країни.
	Волинська	0,078	10627,6	4,7	
	Житомирська	0,072	16730,6	9,3	
	Закарпатська	0,081	5911,7	4,9	
	Кіровоградська	0,085	18517	11,8	
	Луганська	0,094	39221,7	155,5	
	Львівська	0,114	103973,6	103,1	
	Миколаївська	0,174	122722,4	13,9	
	Одеська	0,076	17530,9	26,4	
	Полтавська	0,202	103043,3	56,2	
	Сумська	0,108	48599,7	19,8	
	Тернопільська	0,074	54986	9,0	
	Харківська	0,147	95171,1	100,2	
	Херсонська	0,080	2278	9,7	
	Хмельницька	0,199	36718,5	21,7	
	Черкаська	0,181	66799,5	52,3	
Чернівецька	0,096	13799,6	3,0		
Чернігівська	0,115	23012,3	37,1		
м. Київ	0,034	708137	34,3		
4	Київська	0,138	8313266	98,2	Характеризується високим рівнем капітальних інвестицій на охорону зовнішнього природного середовища.

*Показники: Еврп – енергоємність валового регіонального продукту; Кі – капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища; Овикидів – обсяги викидів забруднюючих речовин.

які використовуються, не можливо. Тому Україна застосовує загальновідомі методи державного регулювання. Діючим засобом державного регулювання електроенергетики та нафтогазового комплексу є ліцензування, яке відноситься до адміністративних методів. Це дозволяє впливати державному регулюючому органу на дотримання екологічних, технічних та інших вимог щодо забезпечення безпеки енергооб'єктів, охорони праці на підприємствах паливно-енергетичної системи тощо. Важливо акцентувати увагу на збалансованості використання непрямих та прямих методів державного регулювання, що дозволить забезпечити ефективну діяльність паливно-енергетичного комплексу України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
2. Державне управління / За ред. В.М. Князева, В.Д. Бакуменка. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.
3. Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2000. – 304 с.
4. Денисюк С.П. Особливості реалізації політики енергоефективності – пріоритети України // Енергетика: економіка, технології, екологія. – 2013. – № 3. – С. 7–20.
5. Енергетична ефективність України. Кращі проектні ідеї : Проект «Професіоналізація та стабілізація енергетичного менеджменту в Україні» / Уклад.: С.П. Денисюк, О.В. Коцар, Ю.В. Чернецька. – К. : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2016. – 79 с.
6. Гізатулліна О. М. Організаційно-економічний механізм державного управління паливно-енергетичним комплексом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка і управління національним господарством» / О. М. Гізатулліна. – Харків, 2009. – 20 с.
7. Малярець Л. М. Вимірювання ознак об'єктів в економіці: методологія та практика. Наукове видання / Малярець Л. М. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2006. – 384 с.
8. Мамчин Т. І. Статистичний аналіз даних з пакетом STATISTICA / Мамчин Т. І., Оленко А. Я., Осипчук М. М., Шпортюк В. Г. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2006. – 208 с.
9. Мхитарян В. С. Економетрика / Мхитарян В. С., Архипова М. Ю., Сиротин В. П. – М. : ІЦ «ЕАОИ», 2008. – 144 с.
10. Пістунов І. М. Кластерний аналіз в економіці / Пістунов І. М., Антонюк О. П., Турчанінова І. Ю. – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2008. – 84 с.
11. Мандель І. Д. Кластерный анализ / Мандель І. Д. – М. : Финансы и статистика, 1988. – 176 с.
12. Многомерный статистический анализ в экономике / Под. ред. В. Н. Тамашевича. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 598 с.
13. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в эконометрическом моделировании / В. Плюта; пер. с польск. В. В. Иванова. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 176 с.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ ПРИКОРДОННОГО РЕГІОНУ

METHODICAL APPROACHES TO ASSESSING THE DEVELOPMENT OF THE LABOR MARKET OF THE BORDER REGION

У статті розкрито змістовну характеристику ринку праці прикордонного регіону. Обґрунтовано, що в умовах поглиблення європейської інтеграції методика аналізу ринку праці прикордонного регіону потребує подальшого вдосконалення. Запропоноване комплексне діагностування розвитку регіональних ринків праці на основі розрахунку інтегрального індексу та розробки формалізованої регресійної моделі для визначення тісноти взаємозв'язку та величини впливу основних факторів на розвиток регіонального ринку праці. Визначено, що необхідною складовою комплексного дослідження ринку праці прикордонного регіону є аналіз ринків праці сусідніх країн та оцінка їх впливу на процеси, що відбуваються в регіоні. Важливим орієнтиром розвитку українського ринку праці виступає система статистичних показників, що характеризують кон'юнктуру ринку праці, особливості діяльності регіону, прикордонну інфраструктуру, «проекти співпраці» в рамках прикордонного регіону, детальний аналіз яких та порівняння, на постійній основі, з аналогічними значеннями країн ЄС дозволить оцінювати ефективність політики у сфері сприяння зайнятості в Україні. Використання цієї методики надає можливості виявлення здобутків і проблем розвитку регіональних ринків праці для застосування відповідними державними інститутами, визначення пріоритетів і цільових показників для кожного з прикордонних регіонів України, конкретизації заходів, спрямованих на вирівнювання соціально-економічного розвитку та подальше зростання регіонів.

Ключові слова: ринок праці, ринок праці прикордонного регіону, методика аналізу ринку праці, рейтингове оцінювання, інтегральний індекс розвитку регіонального ринку праці.

В статье раскрыто содержательную характеристику рынка труда приграничного региона. Обосновано, что в условиях углубления европейской интеграции методика анализа рынка труда приграничного региона требует дальнейшего совершенствования. Предложено комплексное диагностирование развития региональных рынков труда на основе расчета интегрального индекса и разработки формализованной регрессионной модели для определения тесноты взаимосвязи и величины влияния основных факторов на развитие регионального рынка труда. Определено, что необходимой составляющей комплексного исследования рынка труда приграничного региона является анализ рынков труда соседних стран и оценка их влияния на процессы, происходящие в регионе. Важным ориентиром развития украинского рынка труда выступает система статистических показателей, характеризующих конъюнктуру рынка

труда, особенности деятельности региона, пограничную инфраструктуру, «проекты сотрудничества» в рамках приграничного региона, детальный анализ которых и сравнение с аналогичными значениями стран ЕС позволит оценивать эффективность политики в сфере содействия занятости в Украине. Использование этой методики дает возможность выявления достижений и проблем развития региональных рынков труда для применения соответствующими государственными институтами, определения приоритетов и целевых показателей для каждого из приграничных регионов Украины, конкретизации мероприятий, направленных на выравнивание социально-экономического развития и дальнейший рост регионов.

Ключевые слова: рынок труда, рынок труда приграничного региона, методика анализа рынка труда, рейтинговое оценивание, интегральный индекс развития регионального рынка труда.

The article deals with the substantive characterization of the labor market of the border region. It is substantiated that in the context of deepening of European integration, the method of analysis of the labor market of the border region needs further improvement. The comprehensive diagnosis of the development of regional labor markets is proposed based on the calculation of the integral index and the development of a formalized regression model to determine the cohesiveness of the relationship and the magnitude of the influence of the main factors on the development of the regional labor market. It is determined that the necessary component of the comprehensive study of the labor market of the frontier region is the analysis of the labor markets of neighboring countries and their impact on processes taking place in the region. An important benchmark for the development of the Ukrainian labor market is a system of statistical indicators that characterize the labor market situation, peculiarities of the region's activity, border infrastructure, "cooperation projects" within the frontier region, the detailed analysis of which and comparison, on an ongoing basis, with similar values of the EU countries will allow to evaluate the effectiveness of the policy on employment promotion in Ukraine. The use of this methodology provides opportunities to identify the achievements and problems of the development of regional labor markets for the use of relevant state institutions, the definition of priorities and targets for each of the border regions of Ukraine, specifying measures aimed at leveling socio-economic development and further growth of regions.

Key words: labor market, labor market in the border region, labor market analysis methodology, rating assessment, integral index of the regional labor market development.

УДК 331.5

Цимбалюк І.О.

к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Уніга О.В.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Постановка проблеми. Ринок праці посідає важливе місце у системі ринкових відносин та виконує важливу роль у системі відтворення.

Більшість економічних, демографічних, соціальних явищ та процесів відбиваються на ринку праці прямо або побічно, повністю або частково,

виступаючи невід'ємною ланкою сучасної економіки. Ефективне функціонування ринкової економіки неможливе без розвинутого ринку праці, адже ринок праці є необхідною ланкою у всьому ланцюгу макроекономічного процесу, дієвим механізмом узгодження економічних інтересів його суб'єктів. Водночас неналежне функціонування ринку праці може породжувати ряд проблем – бідність, безробіття, інфляцію, соціальну напруженість у суспільстві (мітинги, демонстрації, страйки) тощо [1]. Ситуація на ринку праці регіону поки що далека від стабілізації, питання про активізацію державного регулювання ринку праці і зміни деяких уявлень про те, хто і як має здійснювати таке регулювання, поставлене досить гостро. Регулювання ринку праці на регіональному рівні набуває, сьогодні, особливого значення, так як лише на рівні регіону можуть бути найбільш повно враховані їх соціально-економічні, демографічні, екологічні та інші особливості [2].

Реалізація ефективної політики на ринку праці неможлива без теоретичного осмислення і статистичного дослідження наявності взаємозв'язку між його складовими (попитом і пропозицією праці) та ключовими макроекономічними явищами. Відтак, в актуалізується необхідність розробки комплексної методики аналізу регіональних ринків праці задля визначення основних факторів впливу на їх функціонування та розробки відповідних пропозицій щодо активізації розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення ринку праці та його складових завжди були в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Проблеми формування та розвитку процесів, що притаманні сучасному ринку праці досліджували у своїх працях Балуєва О., Безтелесна Л., Віннікова І., Ворвинець Б., Гребньов Г., Міненко В., Острроверхов В., Пономаренко І., Шевченко Л., Юрчик Г. та інші.

Вченими проаналізовано умови становлення та тенденції розвитку національного та регіональних ринків праці, здійснено оцінку залежностей зміни параметрів макроекономічної рівноваги від динаміки розвитку ринку праці. Проте, в умовах посилення євроінтеграційних процесів, посиленої уваги потребує дослідження специфіки функціонування ринків праці прикордонних регіонів. Розробка комплексної методики їх аналізу дасть змогу оцінити перспективи соціально-економічного розвитку прикордонного регіону, а також обґрунтувати прийняття адекватних управлінських рішень щодо покращання ситуації на регіональному рівні та у країні в цілому.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення методичних підходів до аналізу ринку праці та розробка комплексної методики оцінки розвитку ринку праці прикордонного регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Узагальнюючи наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, ринок праці можна представити як систему трудових відносин, що відображають рівень соціального розвитку, і досягнутий баланс інтересів між суб'єктами, що беруть участь на ньому: працедавцями, працівниками, державою, профспілками і посередниками.

Ринок праці являє собою динамічну систему, яка швидко реагує на зовнішні фактори змінами своїх параметрів (попит, пропозиція праці, виникнення нових суб'єктів і утворень, зникнення старих).

Розглядаючи ринок праці у вузькому та широкому сенсі, науковці виокремлюють три рівні його дослідження [3, с. 91]:

- мікрорівень, котрий вивчає специфіку його виявлення в межах окремого підприємства і зосереджений на вивченні питань організації, планування, стимулювання та використання різної за видами, змістом і характером праці персоналу;

- мезорівень, який зосереджує увагу на аналізі прояву територіальних особливостей функціонування та регулювання розвитку внутрішніх ринків праці підприємств у межах просторової господарської системи при їх взаємодії з регіональними органами управління з метою досягнення ефективної зайнятості населення регіону через збалансування попиту і пропозиції робочої сили;

- макрорівень, котрий оцінює стан, тенденції та прогнозує показники зайнятості й безробіття країни з метою розроблення стратегічної соціально-трудової політики держави та її регулювання.

На сучасному етапі функціонування ринку праці України варто виділити регіональні особливості його розвитку, до яких відносимо прикордонне співробітництво. Таке дослідження створює передумови для виявлення специфічних ознак і факторів, що формують кон'юнктуру ринку праці, враховують виробничий профіль і рівень соціально-економічного розвитку регіону, процеси територіального розселення, активність міграційних процесів тощо.

Розвиток ринку праці в Україні потребує врахування регіональних особливостей задля реалізації його просторової стратегії. Адже будь-який регіон країни має свою структуру зайнятості, вирізняється рівнем оплати праці та інших доходів населення, методами регулювання ринку праці з боку місцевих органів влади. На регіональному ринку особливо відчутними стають процеси трудової міграції. Без знання специфіки просторової організації ринку праці неможливо розробляти національні програми зайнятості і боротьби з безробіттям [4, с. 176].

Аналіз стану ринку праці прикордонного регіону може бути здійснений, насамперед, за допомогою оцінки показників рівня економічної активності населення, зайнятості та безробіття, плинності

робочої сили. Рівень економічної активності населення прикордонного регіону, який формує обсяги пропозиції робочої сили на ринку праці, містить компоненти, що різноспрямовано впливають на структуру зайнятості.

Методологія, як метод наукового дослідження зайнятості населення, охоплює формалізовані і неформалізовані методи. До першої групи методів відносяться експертні оцінки, вибіркові дослідження, побудова системи показників, побудова системи аналітичних таблиць. До другої групи методів відносяться методи, в основі яких лежать формалізовані аналітичні залежності, серед яких: методи економічної статистики, математико-статистичні та економетричні методи [5, с. 59]. Комплексне діагностування розвитку регіональних ринків праці потребує розрахунку інтегрального індексу розвиненості ринку праці та розробки формалізованої регресійної моделі для визначення тісноти взаємозв'язку та величини впливу основних факторів на розвиток регіонального ринку праці.

У 2015 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» від 21 жовтня 2015 року [6] започаткувало рейтингове оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів.

Визначення рейтингу здійснювалось на підставі інформації від міністерств, центральних органів виконавчої влади, обласних та Київської міської державної адміністрації за 26 показниками у 6 напрямках.

Зокрема, у межах рейтингу здійснюється окремо оцінювання ефективності регіональних ринків праці за показниками: продуктивність праці, рівень безробіття населення, рівень зайнятості, співвідношення прийнятих працівників до вибулих, індекс реальної заробітної плати та сума заборгованості з її виплати [7].

Однак, рейтингова модель, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України для оцінювання показників соціально-економічного розвитку регіону не позбавлена недоліків. Зокрема презентовані за 2016 рік результати моніторингу фактично не відображають реальної картини соціально-економічного становища в регіонах саме за вказаний період, так як із 64 показників для 18 були використані значення за попередній 2015 рік. Другим недоліком цього Моніторингу відсутність адекватної і економічно обґрунтованої методики переходу від кожного показника до інтегральної моделі [8].

Тому для оцінки розвитку регіональних ринків праці пропонуємо дещо модифіковану математичну модель, побудовану на показниках, які характеризують основні елементи ринку праці:

попит на робочу силу, пропозицію праці та ціну, якою є заробітна плата.

Для побудови моделі виявилася необхідність у створенні системи показників стану регіонального ринку праці, яка повинна бути націлена на статистичний супровід і забезпечення процесів міського його, бути відносно нескладною технічно і, разом з тим, вирішувати необхідні завдання.

Методологія побудови інтегрального індикатора включає такі етапи:

1. визначення вихідного переліку кількісних показників розвитку регіонального ринку праці, які так чи інакше впливають на формування значень інтегрального індикатора;

2. відбір з вихідного переліку кількісних показників відносно невеликого числа часткових критеріїв, що здійснюють основний вплив на стан регіонального ринку праці та їх групування відповідно до елементів ринку праці, які вони формують;

3. приведення значень відібраної системи часткових показників до уніфікованої форми у вимірюванні змінних;

4. розрахунок часткових критеріїв та інтегрального індексу розвитку регіонального ринку праці, здійснення бальної оцінки та проведення якісного аналізу його стану;

5. побудова багатофакторної регресійної моделі регіонального ринку праці на основі залежності інтегрального індексу від часткових показників, що відображають стан основних елементів ринку праці : попиту, пропозиції та ціни на робочу силу.

6. аналіз тісноти взаємозв'язку між складовими регресійної моделі і на цій основі визначення основних чинників формування регіонального ринку праці та обґрунтування пропозицій щодо підвищення ефективності його функціонування.

Ефективність функціонування регіонального ринку праці досягається шляхом збалансування трьох основних ринкових сил:

1. Попит на працю відображають показники працевлаштування безробітних, кількість заявлених вакансій, співвідношення між кількістю безробітних і потреби працедавців у робітниках.

2. Пропозиція праці акумулює дані щодо рівня безробіття та динаміку їх зміни.

3. Ціна на робочу силу набуває форми оплати праці та інтегрує систему показників мінімальної заробітної плати, середніх її величин в загальному і у розрізі професій, реальний і номінальний її розмір у статистиці та динаміці за ряд років.

Послідовна декомпозиція кожного етапу побудови інтегрального індексу розвитку регіонального ринку праці дає можливість сформувати набір відповідних характеристик базового рівня, які можуть бути представлені стандартними статистичними показниками. На рис. 1. представлена декомпозиція інтегрального індексу розвитку регіонального

ринку праці, що об'єднує систему критеріїв та статистичних показників його побудови.

Відповідно до наведеної схеми на початковому етапі здійснюється перший (базовий) рівень оцінки регіонального ринку праці виходячи із даних, наведених Державною службою статистики України. Із усього загалу статистичних даних варто відібрати ті, які найбільше точно відображають стан ринку праці. Показники доцільно згрупувати за елементами ринкового механізму на які вони мають безпосередній вплив. Для аналізу необхідно використовувати відносні показники, що дозволяють порівняти ситуацію на ринках праці різних регіонів.

Другий рівень оцінки передбачає нормування відібраних показників і приведення їх до співставної форми. Враховуючи те, що всі дані, які входять до моделі вимірюються за допомогою різних фізичних величин, змінюються в різних діапазонах та мають різну спрямованість, необхідно привести їх до стандартизованого виду.

Нормування відібраних показників здійснюється за різними формулами, в залежності від спрямованості показника. Якщо показник X_j є стимулятором, тобто його зв'язок з відповідним елементом регіонального ринку праці прямий (чим більше значення X_j , тим кращий стан підсистеми),

то його стандартизоване значення I_j розраховується за формулою:

$$I_j = \frac{X_j - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (1)$$

де X_{\min} – мінімальне значення j -го показника, максимальне значення j -го показника.

Якщо показник X_j є дестимулятором, тобто його вплив на відповідний елемент регіонального ринку праці обернений (чим більш значення X_j , тим стан підсистеми гірше), то його стандартизоване значення I_j розраховується за формулою [9]:

$$I_j = 1 - \frac{X_j - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (2)$$

де X_{\min} – мінімальне значення j -го показника, максимальне значення j -го показника.

Така стандартизація забезпечує інформаційну односпрямованість індикаторів, при цьому вони будуть змінюватись у діапазоні від 0 до 1. Найгірші значення індикаторів з точки зору оцінки стану регіонального ринку праці відповідатимуть числовим значенням близьким до 0, а найкращі – будуть наближуватися до 1.

Нормовані значення відібраних показників можна використовувати при побудові часткових та інтегрального індексу розвитку регіонального ринку праці. Для цього використовують різні статистичні формули, зокрема найчастіше інтегральний показник визначають як середнє арифметичне стандартизованих значень ряду показників. Однак, на нашу думку важливим є не лише розмір отриманих значень стандартизованих статистичних даних, але і рівномірність їх розподілу. Наприклад, якщо в регіоні високий рівень заробітних плат, однак існує значний рівень заборгованості з її виплат, то середня арифметична буде згладжувати цю диспропорцію. Зазначений недолік враховує формула середньої квадратичної, яка являє собою корінь квадратний з частки від ділення суми квадратів індивідуальних значень на число індивідуальних значень.

Таким чином, індекс розвитку регіонального ринку праці визначається як середня квадратична від семи нормалізованих (стандартизованих) за формулами (1), (2) параметрів X_j :

$$I_{PPH} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n X_i^2}{n}} \quad (3)$$

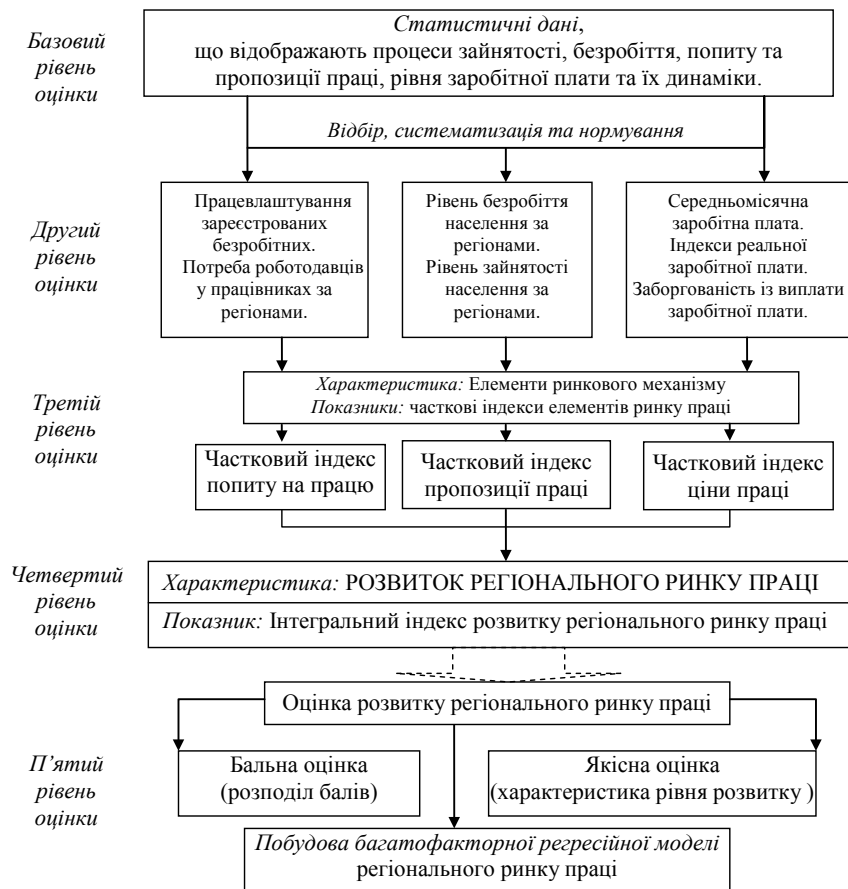

Рис. 1. Методика оцінки розвитку ринку праці прикордонного регіону

* Розроблено автором

де n – кількість відібраних і стандартизованих параметрів ринку праці.

Часткові індекси розраховуються аналогічно, однак при їх розрахунку будуть використані лише ті параметри, які характеризують відповідний елемент ринку праці. Розрахунок і аналіз часткових індексів доповнює загальну оцінку і дає можливість глибше зрозуміти процеси, що відбуваються на регіональних ринках праці і визначити їх причину.

На основі розрахованого інтегрального індексу стану регіональних ринків праці для більш детального аналізу України можна визначити рейтинг. Для визначення кількості груп необхідно дотримуватись двох важливих умов побудови групувань:

1) виділені групи мають відрізнятися якісною однорідністю;

2) кількість одиниць у кожній групі має бути досить великою, що відповідає вимозі закону великих чисел.

Оптимальну кількість груп з приблизно рівними інтервалами можна визначити, користаючись формулою американського вченого Стерджеса:

$$m = 1 + 3,332 \lg n \quad (4)$$

де m – кількість інтервалів; n - обсяг сукупності.

Інтервали, тобто проміжок між крайніми значеннями ознаки в групі одиниць, бувають рівні, нерівні, відкриті та закриті. Вибір виду інтервалу залежить від характеру розподілу одиниць досліджуваної сукупності.

Рівні інтервали використовують у випадках, коли значення варіюючої ознаки x змінюються плавно, поступово, рівномірно. Ширина інтервалу h визначається за формулою:

$$h = (X_{max} - X_{min}) / m \quad (5)$$

де X_{max} , X_{min} – найбільше та найменше значення ознаки у сукупності.

Заключний етап аналізу передбачає побудову кореляційно-регресійної моделі впливу попиту на працю, пропозиції праці та ціни робочої сили на загальний розвиток регіонального ринку праці. Регресійна модель розвитку регіонального ринку праці приймає вигляд:

$$Y = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + b_3 X_3 \quad (6)$$

Результати оцінювання можуть бути використані для обґрунтування відповідних пропозицій з питань регіонального розвитку для центральних органів виконавчої влади, обласних та міських державних адміністрацій.

Орієнтація України на інтеграцію у Європейський простір потребує постійного дослідження, порівняння тенденцій її розвитку з передовими країнами світу, тому важливим і необхідною складовою комплексного дослідження ринку праці прикордонного регіону є аналіз ринків праці сусідніх країн та оцінка їх впливу на процеси, що відбуваються в регіоні. Важливим орієнтиром роз-

витку українського ринку праці виступає система статистичних показників, що характеризують кон'юнктуру ринку праці, особливості діяльності регіону, прикордонну інфраструктуру, «проекти співпраці» в рамках прикордонного співробітництва прикордонного регіону, детальний аналіз яких та порівняння, на постійній основі, з аналогічними значеннями країн ЄС дозволить оцінювати основні тенденції руху та ефективність політики у сфері сприяння зайнятості в Україні [10].

Таким чином, дослідження ринку праці прикордонного регіону надасть можливість відповідним державним інститутам точніше виявляти здобутки і проблеми в їх розвитку, визначити пріоритети і цільові показники для кожного з регіонів, конкретизувати заходи, спрямовані на вирівнювання соціально-економічного розвитку та подальше зростання регіонів.

Висновки з проведеного дослідження.

В основу методики аналізу ринку праці прикордонного регіону покладено систему показників, серед них – показники, які характеризують: кон'юнктуру ринку праці, що передбачає співвідношення попиту і пропозиції на ньому за допомогою показників (працевлаштування зареєстрованих безробітних, потреба роботодавців у працівниках за регіонами, рівень безробіття населення за регіонами; рівень зайнятості населення за регіонами, середньомісячна заробітна плата, індекси реальної заробітної плати, заборгованість із виплати заробітної плати).

Методика аналізу ринку праці прикордонного регіону має комплексний характер та передбачає збирання, належну інтерпретацію даних, розробку прогнозів розвитку міграційних процесів із врахуванням внутрішнього становища на ринку праці, а також вивчення та оцінку досвіду розвитку регіонального ринку праці зарубіжних країн, що межують із прикордонним регіоном. Використання цієї методики надає можливості виявлення здобутків і проблем в їх розвитку для застосування відповідними державними інститутами, визначення пріоритетів і цільових показників для кожного з прикордонних регіонів України, конкретизації заходів, спрямованих на вирівнювання соціально-економічного розвитку та подальше зростання регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безтелесна Л. І. Макроекономічні закономірності функціонування національного ринку праці / Л. І. Безтелесна, Г. М. Юрчик // Статистика України. – 2012. – № 1 (56). – С. 22–27.
2. Островерхов В. Теоретичні аспекти регулювання ринку праці та оптимізації зайнятості на регіональному рівні / В. Островерхов // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. – 2012. – Вип. 17. – С. 71–78.
3. Ворвинець Б.М. Особливості функціонування регіонального ринку праці в модернізаційних умо-

вах / Б.М. Ворвинець // Економіка і регіон (Серія «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика»). – ПолтНТУ, 2014 – №4 (47) – С.90-96.

4. Шевченко Л. С. Ринок праці в аспекті сучасної парадигми регіонального економічного розвитку / Л. С. Шевченко // Демографія та соціальна економіка, Київ. – ІДСД НАНУ. – 2004. – №1-2. – С. 176-184.

5. Міненко В. Л. Методологічні аспекти аналізу економічної активності населення, зайнятості і безробіття / В. Л. Міненко // Актуальні проблеми державного управління. - 2010. - № 1. - С. 59-68.

6. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 856. Київ. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF>

7. Рейтинг регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку // Бізнес Закарпаття. –

2016. – Режим доступу: <https://www.businessz.com.ua/news/27/970>

8. «Фактично, має місце фальсифікація результатів». У Сумській ОДА прокоментували 23 місце регіону за підсумками 2016 року // Xpress: Сумський інформаційний портал. – Режим доступу: <http://xpress.sumy.ua/articles/economy/196067/>

9. Балуєва О. В. Методика розрахунку індексу соціо-еколого-економічного розвитку міста / О. В. Балуєва // Економічний вісник Національного гірничого університету. - 2013. - № 3. - С. 137-145.

10. Пономаренко І. В. Особливості функціонування ринку праці Україні в умовах інтеграції до Європейського Союзу / І. В. Пономаренко, І.І. Віннікова, Г. М. Гребньов // Економічний вісник НТУУ "КПІ". № 13 (2016). Режим доступу: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/viewFile/108713/103661>

ЕКСЕРГОЕКОНОМІЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ТЕПЛОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЬКОГО РАЙОНУ З УРАХУВАННЯМ ПІДВИЩЕННЯ ТЕПЛОТЕХНІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК БУДІВЕЛЬ

EXERGOECONOMIC ANALYSIS OF COMMUNITY DISTRICT HEATING SYSTEM TAKING INTO ACCOUNT IMPROVING ENERGY PERFORMANCE OF BUILDINGS

В роботі, на основі ексергооекономічного аналізу, запропоновано обґрунтування типу та деяких параметрів централізованої системи теплозабезпечення міського району. Разом із доцільністю переходу на теплозабезпечення від ТНУ як найбільш досконалої з енергетичної та економічної точок зору технології показано, що доцільність одночасного підвищення теплотехнічних характеристик будівель залежить від співвідношення цін k на енергоносії для базового (ТНУ) та пікового (газова котельня) джерел. При базовій ціні природного газу 0,026 Євро/(кВт·год) та відносно низьких значеннях співвідношення цін на енергоносії k (для твердопаливної котельні це має місце при $k < 0,6$, а для ТНУ – при $k < 2,3$), сумарні річні ексергооекономічні затрати рішення без підвищення енергоефективності будівель є нижчими за рішення із одночасним підвищенням енергоефективності будівель. При $k > 0,6$ для твердопаливної котельні та $k > 2,3$ для ТНУ рішення з влаштування цих джерел теплоти із одночасним підвищенням теплотехнічних характеристик будівель є вже більш доцільними через нижчі сумарні ексергооекономічні затрати.

Ключові слова: ексергооекономічний аналіз, система теплозабезпечення, міський район, підвищення енергоефективності будівель.

В работе на основе эксергооекономического анализа, предложено обоснование типа и некоторых параметров централизованной системы теплоснабжения городского района. Вместе с целесообразностью перехода на тепло от ТНУ как наиболее совершенной с энергетической и экономической точек зрения технологии показано, что целесообразность одновременного повышения теплотехнических характеристик зданий зависит от соотношения цен k на энергоносители для базового (ТНУ) и пикового (газовая котельня) источников. При базовой

цене природного газа 0,026 евро / (кВт · ч) и относительно низких значениях соотношения цен на энергоносители k (для твердоотопливной котельной это имеет место при $k < 0,6$, а для ТНУ - при $k < 2,3$), суммарные годовые эксергооекономични затраты решение без повышения энергоэффективности зданий является ниже решения по одновременным повышением энергоэффективности зданий. При $k > 0,6$ для твердоотопливной котельной и $k > 2,3$ для ТНУ решения по устройству этих источников теплоты с одновременным повышением теплотехнических характеристик зданий является уже более целесообразными через ниже суммарные эксергооекономични затраты.

Ключевые слова: эксергооекономичний аналіз, система теплоснабження, городской район, повышение энергоэффективности зданий.

Feasibility analysis of community district heating system is proposed using exergoeconomic approach. It is shown that heat pump technologies are the most promising ones from energetic and economic points of view. Simultaneous improvement of energy performance of buildings can be reasonable for some range of price ratio of fuels for base (heat pump plant) and peak (gas boiler) heat generators k . For price of natural gas 0,026 Euro/rW-hr and comparatively low price ratio ($k < 0,6$ for the biomass boiler and $k < 2,3$ for the heat pump plant) the total exergoeconomic costs of cases without improvement of energy performance of buildings are lower compared to cases with increased energy performance of buildings. When $k > 0,6$ for the biomass boiler and $k > 2,3$ for the heat pump plant it is reasonable to implement such heat generators with simultaneous improvement of energy performance of buildings because of lower exergoeconomic costs.

Key words: exergoeconomic analysis, community district heating system, improvement of energy performance of buildings.

УДК 338.001.36

Нікіфорович О.Є.

аспірант

Чернігівський національний технологічний університет

Постановка проблеми. Ексергетичний підхід є новим витком в теорії створення систем теплозабезпечення будівель. Можливості суто енергетичного підходу до удосконалення таких систем майже вичерпані. На відміну від енергетичного аналізу поєднання ексергетичного, економічного та екологічного оцінювання в єдину методологічну базу дозволяє належним чином оцінити місце, значення, джерела, вартість та негативний вплив на довкілля термодинамічних втрат при передачі та перетворенні енергії [1, 2, 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток ідеї поєднання ексергетичного аналізу із економічним оцінюванням призвів до появи у 1960-х

роках такого напряму як термoeкономіка, а потім і ексергоeкономіки [1, 3]. Методи ексергоeкономічного аналізу є найбільш універсальними у застосуванні. Їх можна ефективно використовувати при оцінюванні та обґрунтуванні рішень у системах будь-якої складності. Відносно незначна кількість робіт присвячена застосуванню методів ексергоeкономічного оцінювання систем теплозабезпечення. Опубліковані праці пропонують результати такого аналізу на основі стаціонарного підходу [4, 5]. Теоретичний аналіз та статистична обробка даних вказує, що при реалізації ексергоeкономічного оцінювання є доцільність врахування зміни режимів роботи системи теплозабезпечення впродовж розрахункового періоду [6].

В роботі [7], на основі застосування квазістаціонарного підходу для врахування змінних режимів роботи системи, за допомогою сезонних характеристик реалізовано ексергоекономічне обґрунтування типу та параметрів централізованої системи теплозабезпечення міського району. Показано, що в теперішніх умовах, у порівнянні із газовими котельнями, системи із використанням твердопаливних котелень або теплонасосних установок на стічних водах характеризуються нижчими сумарними ексергоекономічними затратами, що включають в себе інвестиційну складову та вартість деструкції ексергії. Методологія ексергоекономічного оцінювання вказує, що в перспективі саме теплонасосні установки є одними із найбільш доцільними у сфері теплозабезпечення через можливість подальшого зниження деструкції ексергії та вартості ексергетичних потоків. Технології, що базуються на спалюванні палива є найбільш неефективними у цій сфері.

Постановка завдання. Метою даної роботи є аналіз впливу існуючих тенденцій із підвищення енергоефективності в будинках на параметри ексергоекономічного оцінювання типів централізованої системи теплозабезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модель ексергоекономічного аналізу енергоперетворювальної системи складається із балансових рівнянь вартості та додаткових рівнянь [3]. Баланс вартості для k-го елемента системи показує, що сума вартостей, пов'язаних з усім процесом транспорту ексергії, дорівнює сумі вартостей всіх входів ексергії плюс вартість капітальних витрат Z_k^{CI} та витрат на обслуговування Z_k^{OM} [3]. Сума двох останніх величин позначається як Z_k .

Відповідно для k-го компонента системи балансове рівняння вартості буде мати вигляд

$$\dot{C}_{P,k} = \dot{C}_{F,k} + \dot{Z}_k ; \quad (1)$$

або

$$c_{P,k} \dot{E}_{P,k} = c_{F,k} \dot{E}_{F,k} + \dot{Z}_k ; \quad (2)$$

де $\dot{C}_{P,k}$ та $\dot{C}_{F,k}$ - відповідно вартість ексергетичного потоку «продукту» та «палива»;

Z_k - сумарна вартість капітальних затрат, витрат на обслуговування (не включаючи затрати на паливо) та ремонт;

$c_{P,k}$ та $c_{F,k}$ - відповідно питома вартість ексергії «палива» та «продукту»;

$\dot{E}_{P,k}$ та $\dot{E}_{F,k}$ - відповідно ексергія потоку «палива» та «продукту» k-го компонента.

Критеріями ексергоекономічного аналізу k-го компонента системи виступають:

- питома вартість ексергії «палива»

$$c_{F,k} = \frac{\dot{C}_{F,k}}{\dot{E}_{F,k}} ; \quad (3)$$

- питома вартість ексергії «продукту»

$$c_{P,k} = \frac{\dot{C}_{P,k}}{\dot{E}_{P,k}} ; \quad (4)$$

- вартість, пов'язана з деструкцією ексергії

$$\dot{C}_{D,k} = c_{F,k} \dot{E}_{D,k} ; \quad (5)$$

- сумарна вартість капітальних затрат, витрат на обслуговування (не включаючи затрати на паливо) та ремонт

$$\dot{Z}_k = \dot{Z}_k^{CI} + \dot{Z}_k^{OM} ; \quad (6)$$

- відносна зміна вартості ексергії «продукту»

$$r_k = \frac{c_{P,k} - c_{F,k}}{c_{F,k}} ; \quad (7)$$

- ексергоекономічний фактор

$$f_k = \frac{\dot{Z}_k}{\dot{Z}_k + c_{F,k} \dot{E}_{D,k}} . \quad (8)$$

Розглядається централізована система теплозабезпечення міського масиву (рис. 1) із трьома можливими типами джерел: газова котельня, твердопаливна котельня та теплонасосна установка (ТНУ) з утилізацією енергії стічних вод.

Для аналізу використані метеорологічні дані для умов м. Рівне за 27 років, що включають себе середньодобові значення температури зовніш-

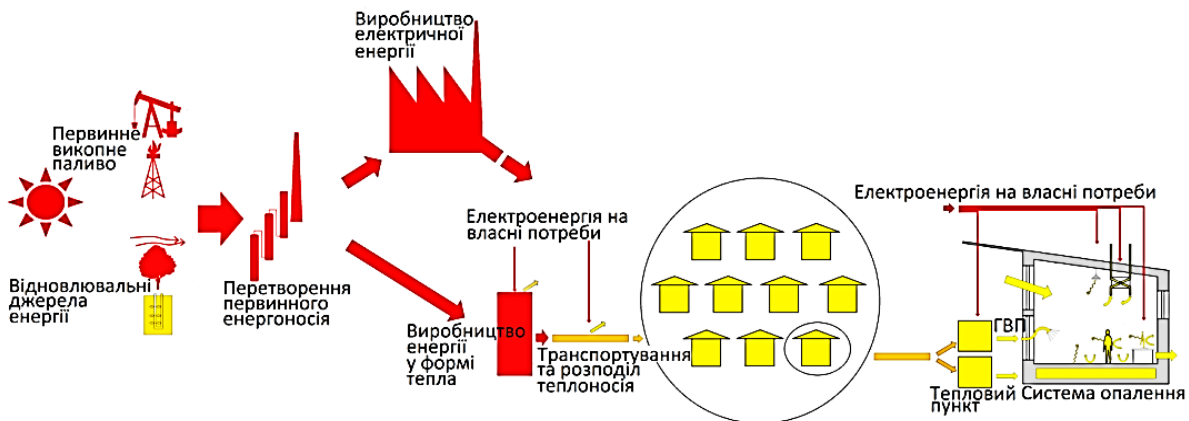

Рис. 1. Принципова розрахункова схема централізованої системи теплозабезпечення міського масиву

нього середовища, швидкості вітру та добове надходження сонячної радіації.

Теплотехнічні параметри будинків змінені таким чином: осереднене значення приведенного опору теплопередачі непрозорих огорожень збільшені від 1,2 до 3,0 (м²·К)/Вт; значення приведенного опору теплопередачі прозорих огорожень – від 0,5 до 0,7 (м²·К)/Вт; коефіцієнт пропускання сонячної енергії прозорими огороженнями збільшено від 0,4 до 0,6.

В результаті розрахунку теплова потужність централізованої системи теплозабезпечення, що аналізується, знизилася від 5330 кВт до 3524 кВт, питома теплова потужність – від 133 Вт/м² до 62 Вт/м², а значення питомих потреб енергії на опалення та вентиляцію району – від 195 кВт·год/м² до 88 кВт·год/м².

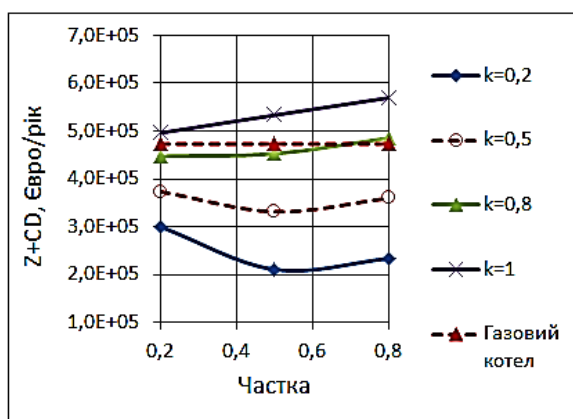
При реалізації ексергоекономічної моделі даного варіанту враховувалися додаткові інвестиції у підвищення теплотехнічних характеристик будівель. Дані інвестиції віднесені до кінцевого елемента технологічного процесу із теплозабезпечення – опалювальний прилад.

На рис. 2 наведена залежність річних сумарних ексергоекономічних затрат $Z^{year} + C_D^{year}$ централізованої системи теплозабезпечення житлового масиву будинків із низькими теплотехнічними характеристиками від частки встановленої потужності твердопаливної котельні (а) та ТНУ (б) як базового джерела та співвідношення цін k на енергоносії для базового та пікового (газова котельня) джерел. Як видно із рис. 2, при певних співвідношеннях цін k на енергоносії для базового та пікового (газова котельня) джерел, сумарні ексергоекономічні затрати $Z^{year} + C_D^{year}$ централізованої системи із використанням твердопаливної котельні та ТНУ на стічних водах є нижчими у порівнянні із газовою

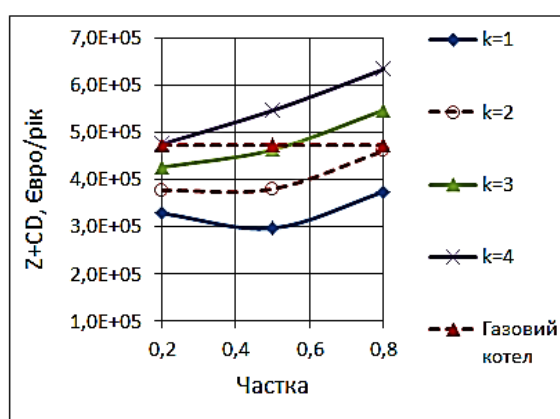
котельнею. Для джерела на основі твердопаливної котельні це має місце при відношенні цін на біопаливо та природний газ $k < 0,8$. При використанні ТНУ затрати $Z^{year} + C_D^{year}$ є меншими у порівнянні із джерелом на базі газової котельні при $k < 3$. Крім того, із рис. 2 бачимо, що при певних співвідношеннях цін k існує оптимальне значення встановленої потужності базового джерела, при якому сумарні ексергоекономічні затрати є мінімальними. Наприклад, у випадку використання твердопаливної котельні та $k=0,5$, мінімальне значення затрат $Z^{year} + C_D^{year} = 3,3 \cdot 10^5$ Євро/рік має місце при встановленій потужності даного джерела, рівній 50% від загальної встановленої теплової потужності. При застосуванні ТНУ та $k=2$, мінімальне значення затрат $Z^{year} + C_D^{year} = 3,8 \cdot 10^5$ Євро/рік також має місце при встановленій потужності даного джерела, близькому до значення 50 % від загальної встановленої теплової потужності. Загалом, якщо існує оптимальна встановлена потужність базового джерела, при якому сумарні ексергоекономічні затрати є мінімальними, то вони при умовах, що досліджуються, знаходяться на рівні 50% або нижче.

Графіки залежності сумарних за рік затрат $Z^{year} + C_D^{year}$ централізованої системи теплозабезпечення житлового масиву будинків із підвищеними теплотехнічними характеристиками від частки встановленої потужності твердопаливної котельні (а) та ТНУ (б) як базового джерела та співвідношення цін k на енергоносії для базового та пікового (газова котельня) джерел наведені на рис. 3.

Отже, із рис. 3 аналогічно як і для даних на рис. 2, бачимо, що при певних співвідношеннях цін k на енергоносії для базового та пікового

а)

б)

Рис. 2. Залежність осереднених річних сумарних затрат $Z^{year} + C_D^{year}$ централізованої системи теплозабезпечення житлового масиву будинків із низькими теплотехнічними характеристиками від частки встановленої потужності твердопаливної котельні (а) та ТНУ (б) як базового джерела та співвідношення цін k на енергоносії для базового та пікового (газова котельня) джерел (вартість енергоносія для пікового джерела рівна 0,026 Євро/(кВт·год)

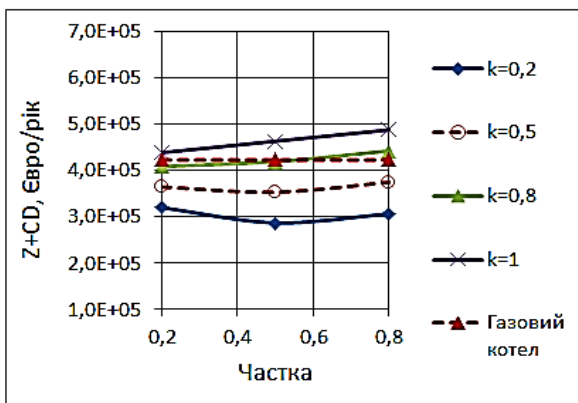
джерел сумарні за рік ексергоекономічні затрати $Z^{year} + C_D^{year}$ для системи на основі твердопаливної котельні (а) та ТНУ (б) є меншими за сумарні затрати $Z^{year} + C_D^{year}$ централізованої системи із використанням газової котельні. Чим менше значення відносного коефіцієнта k , який рівний відношенню цін на паливо базового джерела до цін на паливо пікового джерела енергії, тим нижчі річні ексергоекономічні затрати $Z^{year} + C_D^{year}$. Наприклад, при $k=0,2\dots0,8$ значення $Z^{year} + C_D^{year}$ для твердопаливної котельні є нижчим ніж для газової котельні. Хоча, якщо $k=0,8$, то при встановленій потужності котельні на біопаливі більше 50 % річні ексергоекономічні затрати $Z^{year} + C_D^{year}$ є уже більшими ніж для газової котельні. У випадку ТНУ при $k=1,0\dots3,0$ значення $Z^{year} + C_D^{year}$ є нижчим ніж для газової котельні. Хоча, аналогічно, як і для твердопаливної котельні, при $k=3,0$ та встановленій потужності ТНУ більше 50 % річні ексергоекономічні затрати $Z^{year} + C_D^{year}$ є уже більшими ніж для газової котельні.

Якщо порівняти дані на рис. 2 та 3, то можна зробити висновок, що у другому варіанті для твердопаливної котельні із $k=0,2$ сумарні ексергоекономічні затрати $Z^{year} + C_D^{year}$ системи є на 7...36 % є вищими ніж у першому. При $k=0,5\dots1$ затрати $Z^{year} + C_D^{year}$ у другому варіанті уже знижуються до 15 % у порівнянні із першим. Аналогічно, при використанні ТНУ із співвідношенням цін $k=1,0$ сумарні ексергоекономічні затрати $Z^{year} + C_D^{year}$ системи без підвищення теплотехнічних характеристик будівель є на 4...16 % нижчими у порівнянні із системою, де передбачено додатково підвищення енергоефективності будівель. Але уже при

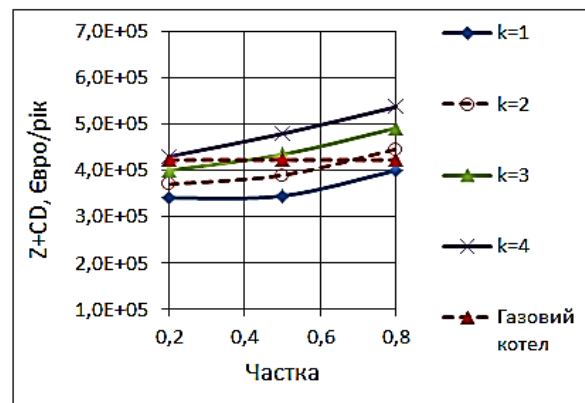
$k=2,0\dots4,0$ затрати $Z^{year} + C_D^{year}$ системи теплозабезпечення будівель із підвищеними теплотехнічними характеристиками є до 15 % нижчими у порівнянні із системою, де додаткові інвестиції у підвищення теплотехнічних характеристик будівель не передбачені.

Отже, бачимо, для одного діапазону цін на енергоносії підвищення теплотехнічних характеристик будівель спричиняє збільшення сумарних ексергоекономічних затрат $Z^{year} + C_D^{year}$, а для іншого, навпаки – зниження. Підвищення теплотехнічних характеристик будівель супроводжується додатковими інвестиціями. Але, з іншої сторони, по-перше, знижується встановлена потужність і відповідно інвестиційна складова джерел теплоти, а, по-друге, зменшується сезонне споживання енергії, та пов'язана із ним сезонна деструкція ексергії. Покращення теплоізоляційних характеристик будівлі сприяє зниженню температурного рівня системи теплозабезпечення при незмінних її конструктивних характеристиках [8]. У свою чергу, пониження температури подавальної та зворотної мережі сприяє підвищенню ексергетичної ефективності ТНУ і, як наслідок, також коефіцієнта трансформації. Зниження температури теплоносія системи теплозабезпечення практично не впливає на зміну ефективності (як енергетичної так і ексергетичної) твердопаливної чи газової котельні. Бачимо, що, при заданій вартості на первинні енергоносії, підвищення енергоефективності будівель є доцільним тоді, коли спричинене цим рішенням зростання інвестиційної складової є меншим за зниження деструкції ексергії.

На рис. 4 наведені графіки зміни річних сумарних затрат $Z^{year} + C_D^{year}$ централізованої системи теплозабезпечення житлового масиву будинків без підвищення та із одночасним підвищенням

а)

б)

Рис. 3. Залежність осереднених річних сумарних затрат $Z^{year} + C_D^{year}$ централізованої системи теплозабезпечення житлового масиву будинків із підвищеними теплотехнічними характеристиками від частки встановленої потужності твердопаливної котельні (а) та ТНУ (б) як базового джерела та співвідношення цін k на енергоносії для базового та пікового (газова котельня) джерел (вартість енергоносія для пікового джерела рівна 0,026 Євро/(кВт·год)

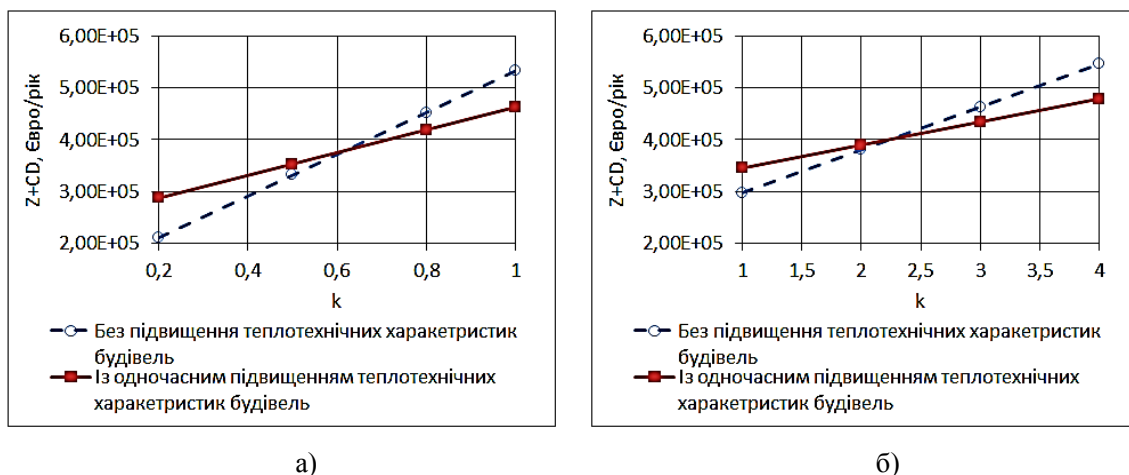

Рис. 4. Графіки зміни річних сумарних затрат $Z^{year} + C_D^{year}$ централізованої системи теплозабезпечення житлового масиву будинків без підвищення та із одночасним підвищенням теплотехнічних характеристик при відповідному значенні співвідношення цін k на енергоносії для базового (твердопаливна котельня та ТНУ відповідно) та пікового (газова котельня) джерел

теплотехнічних характеристик при відповідному значенні співвідношення цін k на енергоносії для базового (твердопаливна котельня та ТНУ відповідно) та пікового (газова котельня) джерел. Вартість енергоносія для пікового джерела рівна $0,026$ Євро/(кВт·год). Частка встановленої потужності базового джерела рівна 50% .

Отже, із рис. 4 бачимо, що при менших значеннях співвідношення цін на енергоносії k , сумарні річні ексергоекономічні затрати рішення без підвищення енергоефективності будівель є нижчими за рішення із одночасним підвищенням енергоефективності будівель (для твердопаливної котельні це має місце при $k < 0,6$, а для ТНУ – при $k < 2,3$). Із даних, наведених на рис. 4, можна зробити висновки, що при одночасному із встановленням джерела теплоти підвищенні теплотехнічних характеристик будівель зростання інвестиційної складової може бути меншим за зниження вартості деструкції ексергії. В результаті, при $k > 0,6$ для твердопаливної котельні та $k > 2,3$ для ТНУ рішення з влаштування цих джерел теплоти із одночасним підвищенням теплотехнічних характеристик будівель характеризуються нижчими сумарними ексергоекономічними затратами за рішення без одночасного підвищення енергетичної ефективності будівель. Точка перетину ліній із зміни річних сумарних затрат $Z^{year} + C_D^{year}$ централізованої системи теплозабезпечення житлового масиву будинків без підвищення та із одночасним підвищенням теплотехнічних характеристик (див. рис. 4) характеризує співрозмірність рішень.

Висновки з проведеного дослідження:

1. Виконаний аналіз впливу існуючих тенденцій із підвищення енергоефективності в будинках на параметри ексергоекономічного оцінювання для трьох видів джерел теплозабезпечення міського району (газова котельня, котельня на біопаливі

та ТНУ на стічних водах) в погодно-кліматичних умовах м. Рівне.

2. Разом із доцільністю переходу на теплозабезпечення від ТНУ як найбільш досконалої як з енергетичної так із економічної точок зору технології показано, що доцільність одночасного підвищення теплотехнічних характеристик будівель залежить від співвідношення цін k на енергоносії для базового (ТНУ) та пікового (газова котельня) джерел.

3. При базовій ціні природного газу $0,026$ Євро/(кВт·год) та відносно низьких значеннях співвідношення цін на енергоносії k (для твердопаливної котельні це має місце при $k < 0,6$, а для ТНУ – при $k < 2,3$), сумарні річні ексергоекономічні затрати для рішення без підвищення енергоефективності будівель є нижчими за рішення із одночасним підвищенням енергоефективності будівель. При $k > 0,6$ для твердопаливної котельні та $k > 2,3$ для ТНУ влаштування цих джерел теплоти із одночасним підвищенням теплотехнічних характеристик будівель є вже більш доцільними через нижчі сумарні ексергоекономічні затрати. Це обумовлено меншим зростанням інвестиційної складової у порівнянні із зниженням вартості деструкції ексергії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Sciubba E. A brief Commented History of Exergy From the Beginnings to 2004 [Text] / E. Sciubba, G. Wall // International Journal of Exergy. – 2007. – Vol. 10, No. 1. – P. 1–26. Tsatsaronis G. Comments on the Paper “A Brief Commented History of Exergy from the Beginnings to 2004” E. Sciubba and G. Wall Int. J. of Thermodynamics, 10 (2007), pp 1-26 and Authors’ Response / G. Tsatsaronis // International Journal of Exergy. – 2007. – Vol. 10, No. 4. – P. 187–192.
2. Hepbasli A. Low exergy (LowEx) heating and cooling systems for sustainable buildings and societies

[Text] / A. Hepbasli // Renewable and Sustainable Energy Reviews. – 2012. – Vol. 16(1). – P. 73–104.

3. Bejan A. Thermal Design and Optimization / A. Bejan, G. Tsatsaronis, M. Moran. – New York: Wiley, 1996. – 542 p

4. Baldvinsson I. A comparative exergy and exergoeconomic analysis of a residential heat supply system paradigm of Japan and local source based district heating system using SPECO (specific exergy cost) method [Text] / I. Baldvinsson, T. Nakata // Energy. – 2014. – Volume 74. – P. 537 – 554.

5. Bagdanavicius I. Assessment of community energy supply systems using energy, exergy and exergoeconomic analysis [Text] / A. Bagdanavicius, N. Jenkins, G. P. Hammond // Energy. – 2012. – Volume 45. – P. 247 – 255.

6. Voloshchuk V. A. Effect of variation of operational regimes in building environment on results of its energy and exergy assesments / V. A. Voloshchuk // Civil and Environmental Engineering Reports. – 2017. – 24(1). – С. 145–158.

7. Нікіфорович О.Є. Ексергоекономічний аналіз централізованої системи теплозабезпечення міського району / О.Є. Нікіфорович, В.А. Волощук // Вісник національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економічні науки». – 2017. – 2(78). – С. 42–52.

8. Жовмир Н.М. Низкотемпературные режимы систем отопления как предпосылка эффективного применения конденсационных отопительных котлов и тепловых насосов / Н.М. Жовмир // Промышленная теплотехника. – 2008. – Т 30. – №5. – с.62-68.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ РОЗВИТКУ БРЕНД-ОРІЄНТОВАНОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖЕВОЇ ЕКОНОМІКИ

SCIENTIFIC-PRACTICAL RECOMMENDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF BRAND-ORIENTED PRODUCTION AS THE BASES OF FORMING IMAGE ECONOMY

В статті визначено сутність бренд-орієнтованого виробництва, місце і роль бренд-менеджменту в загальній системі менеджменту організації, узагальнено стратегічні завдання бренд-менеджменту, розроблено практичні рекомендації щодо розвитку бренд-орієнтованого виробництва. Виявлено, що стратегічними завданнями бренд-менеджменту є: розробка й реалізація стратегій довгострокового розвитку підприємства, стратегій впливу на клієнтів компанії, стратегій конкурентної боротьби, стратегій, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості компанії для інвесторів, стратегій співпраці з партнерами та стратегій з управління персоналом.

Ключові слова: бренд-орієнтоване виробництво, іміджева економіка, бренд-менеджмент, менеджер з репутації, корпоративна культура, аутсорсинг, оцінювання ефективності бренд-стратегії.

В статье определена сущность бренд-ориентированного производства, место и роль бренд-менеджмента в общей системе менеджмента организации, обобщенно стратегические задачи бренд-менеджмента, разработаны практические рекомендации по развитию бренд-ориентированного производства. Выявлено, что стратегическими задачами бренд-менеджмента являются: разработка

и реализация стратегий долгосрочного развития предприятия, стратегий воздействия на клиентов компании, стратегий конкурентной борьбы, стратегий, направленных на повышение инвестиционной привлекательности компании для инвесторов, стратегий сотрудничества с партнерами и стратегий по управлению персоналом.

Ключевые слова: бренд-ориентированное производство, имиджевая экономика, бренд-менеджмент, менеджер по репутации, корпоративная культура, аутсорсинг, оценки эффективности бренд-стратегии.

The article defines the essence of brand-oriented production, the place and role of brand management in the overall organization management system, generalizes the strategic objectives of brand management, develops practical recommendations for the development of brand-oriented production. It is revealed that the strategic objectives of brand management are: development and implementation of long-term development strategies of the company, strategies of influence on the company's customers, strategies of competition, strategies aimed at increasing the investment attractiveness of the company for investors, strategies for cooperation with partners and strategies for personnel management.

Key words: brand-oriented production, image economy, brand management, reputation manager, corporate culture, outsourcing, brand strategy evaluation.

УДК 338.22.01

Кабанова О.О.

старший викладач кафедри маркетингу та підприємництва
Класичний приватний університет

Постановка проблеми. Ми живемо в період іміджевої економіки, в умовах якої репутація виробника та те, як він досягає результатів господарської діяльності, часто є більш важливими за продукт, який він виготовляє. Сприйняття людей напряму впливає на їх поведінку – бажання купувати певну продукцію, відвідати ту чи іншу країну, інвестувати власні кошти в конкретні проекти, що знаходять віддзеркалення в конкретних економічних показниках. Створення та підтримка необхідного іміджевого образу підприємства є завданням бренд-менеджменту, який все частіше стає об'єктом наукових пошуків вітчизняних та іноземних науковців.

Актуальність розробки науково-практичних рекомендацій щодо розвитку бренд-орієнтованого виробництва обґрунтована постійним збільшенням кількості іноземних брендів на вітчизняному ринку, що посилює конкуренцію та ускладнює функціонування українських підприємств. У зв'язку з цим необхідно чітко визначити концепцію бренд-менеджменту, яка повинна передбачати заходи з ефективного управління торговельними мар-

ками, розробку й реалізацію стратегій управління брендами та створенням брендкапіталом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи теорії бренд-менеджменту розроблені в наукових роботах таких фахівців як Аакер Д., Вейлабхер В., Хейлг Д., Чеснут Р., Якобі Я. Питання формування бренду та проблеми, пов'язані з його становленням і розвитком, досліджувались Алексєвою О. П., Бебиком В. М., Воробйовим О. М., Димитровою С. М., Івашовою Н. В., Кендюховим О. В., Окольнішниковою І. Ю., Приятельчуком О. А., Рудою О. О. та іншими. Однак усталеного розуміння сутності бренд-орієнтованого виробництва, місця й ролі бренд-менеджменту в загальній системі управління підприємством, співвідношенням брендінгу, бренд-менеджменту та бренд-технологій наразі не досягнуто. Забезпечення бренд-орієнтованого виробництва в умовах вітчизняної економіки пов'язано з багаточисельними проблемами, що ґрунтуються на недостатньому розумінні керівниками підприємств потенційних переваг від орієнтації всіх бізнес-процесів на створення, підтримку та розвиток організаційного

бренду, а також на незадовільній увазі до процесів формування корпоративної культури та недостатньому використанні послуг аутсорсорів, які в змозі значно підвищити якість та знизити вартість окремих бізнес-процесів. Саме тому розробка науково-практичних рекомендацій щодо розвитку бренд-орієнтованого виробництва є актуальною.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення сутності бренд-орієнтованого виробництва, змісту та ролі бренд-менеджменту в становленні й розвитку бренд-орієнтованого виробництва як основи формування іміджевої економіки. Основними завданнями, виконання яких забезпечує досягнення визначеної мети, є: визначення сутності бренд-орієнтованого виробництва, визначення місця і ролі бренд-менеджменту в загальній системі менеджменту організації, узагальнення стратегічних завдань бренд-менеджменту, розробка практичних рекомендацій щодо розвитку бренд-орієнтованого виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначалось в попередніх наших дослідженнях, «бренд – це торгова марка продукту, що асоціюється в свідомості цільових аудиторій з певними перевагами та вигодами, які ґрунтуються на позитивному іміджі та беззаперечній діловій репутації організації-виробника». З огляду на тематичне спрямування статті доцільним вважаємо конкретизувати сутність понять «брендінг», «бренд-менеджмент» та «бренд-технології».

Погоджуємося з думкою Окольнішнікової І. Ю. та Воробйова О. М. [1] про те, що поняття «бренд-технології» є більш широким за «брендінг» та «бренд-менеджмент». Бренд-технології по суті є маркетинговими технологіями та являють собою сукупність знань і навичок персоналу, організаційні й управлінські здібності керівників,

формалізовані методи й підходи до створення й упровадження бренду в свідомість споживача, а також до управління життєвим циклом бренду. Результатом застосування бренд-технологій повинно бути створення додаткової споживацької цінності, яка збільшує прибутковість бізнесу. Брендінг та бренд-менеджмент є складовими елементами бренд-технології підприємства.

Брендінг – це певна послідовність дій, процедур, заходів щодо створення фірмового бренду. Бренд-менеджмент передбачає реалізацію певних процесів з управління брендом: планування й організацію робіт по створенню, просуванню й підтримці бренду на ринку, мотивацію задіяного в цих процесах персоналу, контроль якості та своєчасності виконання запланованих робіт. Його можна розглядати як окремий бізнес-процес, що додає до ряду фізичних якісних ознак товару, які формуються під час виробництва, комплекс ознак ідентичності бренду. Вважаємо, що поняття бренд-менеджменту та репутаційного менеджменту можна вважати синонімами.

На думку Бебик В. М. [3] «зв'язки з громадськістю (public relations), зв'язки з акціонерами, інвесторами і партнерами (investor relations), брендінг, формування іміджу й управління репутацією, зв'язки із засобами масової інформації (media relations) та програма просування (promotion plan)» є технологіями та інструментами інформаційно-комунікаційного менеджменту. Отже автор об'єднує такі сфери як зв'язки з цільовими контактними аудиторіями, створення бренду, іміджу й репутації та маркетинг (принаймні один з чотирьох елементів маркетинг-миксу). Вважаємо, що термін «інформаційно-комунікаційний менеджмент» не віддзеркалює головної мети цієї діяльності, а включення до нього тільки одного

елементу маркетингу є недостатнім для формування позитивної репутації організації.

Натомість Приятельчук О.А. вважає, що репутаційний менеджмент базується на забезпеченні бездоганної якості продукту, високому рівні обслуговування клієнтів, професіоналізмі персоналу, правильно визначеній місії компанії та оцінці діяльності компанії в ЗМІ. На думку автора принципами ефективного репутаційного менеджменту є наявність комунікаційної стратегії, використання ключових показників ефективності сфери корпоративних комунікацій та наявність кваліфікованих менеджерів-репутологів [4].

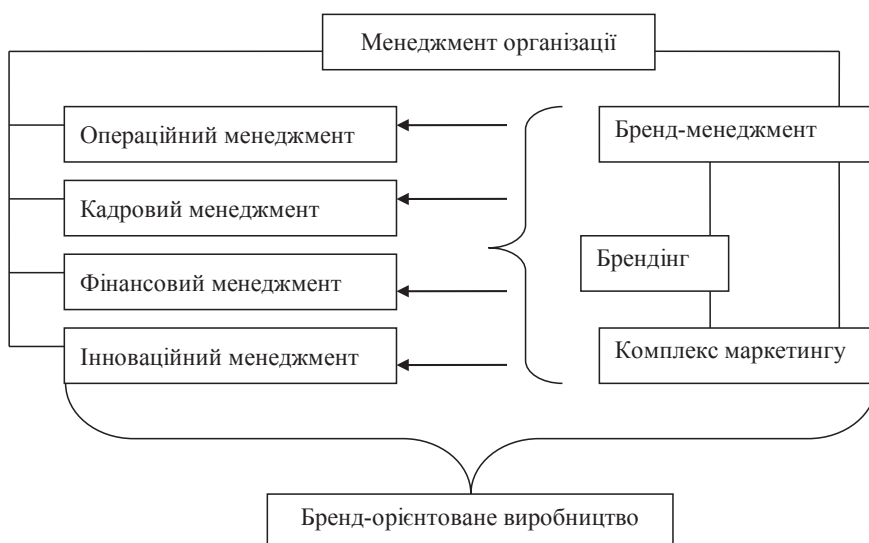

Рис. 1. Місце бренд-менеджменту та брендінгу в загальній системі менеджменту організації

Примітка: складено автором

Під бренд-орієнтованим управлінням промисловим підприємством Івашова Н.В. розуміє «управління підприємством, метою якого є формування та підтримка цілісного образу бренда за допомогою всіх елементів комплексу маркетингу шляхом орієнтації діяльності всіх підрозділів підприємства на досягнення параметрів (завдань) концепції бренда» [2, с. 281]. Ми погоджуємося з авторами [2, 4] і, виходячи з цього, місце і роль бренд-менеджменту в загальній системі управління організацією є рівноцінними з іншими функціональними сферами менеджменту (рис. 1).

Отже, застосування бренд-технологій здійснює вплив на всі процеси, що відбуваються у внутрішньому середовищі організації, та змінює якісний стан його елементів (цілей, завдань діяльності, кількісних та якісних характеристик персоналу, виробничих технологій, організаційної структури).

Результати дослідження Федорів Т. свідчать, що репутаційний менеджмент містить такі напрями діяльності: ідентифікація – визначення найбільш впливових цільових аудиторій; дослі-

дження – вивчення сприйняття організації цільовими аудиторіями; пошук релевантності – встановлення найбільш відповідних дій або рішень цільових аудиторій; профілювання – визначення особливостей здійснення організаційних комунікацій відповідно до дій та рішень цільових аудиторій; втілення – реалізація репутаційних ініціатив; зобов'язання – робота з ключовими цільовими контактними групами; оцінювання – відстеження ефективності репутаційних ініціатив [5].

На думку Алексєєвої Є. П. структура репутаційного менеджменту складається з таких компонентів: емоційна привабливість компанії; якість товарів, послуг, процесів; відношення з партнерами; репутація керівництва; соціальна відповідальність; досягнення компанії; лояльність стейкхолдерів; фінансові показники [11].

Узагальнюючи результати досліджень вищезазначених авторів, можна виокремити такі стратегічні завдання бренд-менеджменту: розробка й реалізація стратегій довгострокового розвитку підприємства, стратегій впливу на клієнтів компанії, стратегій конкурентної боротьби, стратегій, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості компанії для інвесторів, стратегій співпраці з партнерами, стратегій з управління персоналом.

Рис. 2. Стратегічні завдання та цілі бренд-менеджменту

Примітка: складено автором

панії, стратегій конкурентної боротьби, стратегій, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості компанії для інвесторів, стратегій співпраці з партнерами та стратегій з управління персоналом (рис. 2).

Отже, зважаючи на багатоаспектність діяльності з управління репутацією та брендом організації, а також різноманітність інструментів, що використовуються при цьому, постає питання: до повноважень якої посади слід віднести такі обов'язки? Чи є принципова різниця між функціональними обов'язками PR-менеджера або керівника відділу маркетингу з обов'язками репутаційного менеджера, з огляду на те, що обидві зазначені служби певним чином впливають на формування іміджу та репутації підприємства.

На думку головного директора з репутації Deloitte LLP Сайа Ч. до основних завдань репутаційного менеджера належать:

- забезпечення високого рівня підтримки цільових контактних груп – споживачів, співробітників, інвесторів, регуляторних органів, громадськості;

- створення проактивної системи менеджменту репутації – забезпечення ефективного планування заходів та зменшення репутаційних ризиків, які за оцінкою 87% топ-менеджерів (Deloitte Touche Tohmatsu Ltd's «2014 Global Survey on Reputation Risk») є найважливішим зі всіх стратегічних ризиків, розробка стратегії організації зовнішніх і внутрішніх комунікацій та дієвих методів розвитку корпоративного лідерства;

- підвищення ефективності системи корпоративних комунікацій – оцінювання ефективності комунікацій та забезпечення їх інтеграції до менеджменту репутації;

- визначення ROI репутації – створення змістовних звітів про ефективність системи управління репутацією та її вплив на зростання доходів, вартість акцій, можливість залучення талановитих фахівців тощо;

- реалізація корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) – створення та реалізація ефективної стратегії в області КСВ.

Кілька років тому в окремих крупних компаніях стала з'являтися нова вища управлінська посада. Разом із звичними Chief Operating Officer (COO), Chief Financial Officer (CFO), Chief Technology Officer (CTO) і т.д., команду топ-менеджерів поповнив Chief Reputation Officer (CRO) або Головний директор з репутації. Незначне поширення цієї тенденції обумовлено відсутністю достатніх знань про роль репутації в розвитку бізнесу [6].

Отже, з метою забезпечення бренд-орієнтованого виробництва необхідно ввести до штатного розкладу посаду репутаційного менеджера та створити відповідний підрозділ в організаційній структурі організації. Якщо розміри

організації є невеликими, доцільним буде створення єдиної репутаційної служби, що об'єднає маркетингову, комунікаційну та іміджеву діяльність. Доцільність такого внутрішньо організаційного перетворення обумовлена тим, що жоден з зазначених структурних підрозділів не в змозі забезпечити комплексне бренд-орієнтоване управління з огляду на обмеженість поглядів своїм напрямом і чітким колом компетенцій, а також концентрацію зусиль на виконанні короткострокових завдань, що не здійснюють довгострокового впливу на репутацію.

Працівники є носіями корпоративної культури та суб'єктами трансляції на зовні позитивного іміджу підприємства, тому особлива увага керівництва в умовах розвитку бренд-орієнтованого виробництва повинна приділятися питанням створення в робочому колективі оптимального соціально-психологічного клімату, застосуванню дієвих прийомів мотивації працівників до більш продуктивної праці та підвищенню рівня їх лояльності до підприємства. Всі зазначені заходи впливають один на одного. Так, одним із заходів підвищення лояльності працівників та покращення соціально-психологічного клімату може бути моральне та матеріальне стимулювання персоналу. Також на лояльність працівників та характеристики клімату в колективі впливатимуть: проведення командоутворюючих заходів як на базі самого підприємства, так і з застосуванням MICE-турів; контроль та покращення умов праці персоналу; розробка програми адаптації нових працівників; розробка методів роботи з нелояльним персоналом; розробка програми розвитку й підвищення професійних компетенцій робітників; реалізація програм внутрішньої соціальної відповідальності.

На думку науковців, що досліджують питання формування й впровадження корпоративної культури [7; 8; 9; 10], створення на підприємстві відповідної корпоративної культури сприяє зменшенню витрат на формування персоналу, зменшує збитки від розголошення внутрішньої інформації та витрати на маркетинг і PR, оскільки співробітники активно пропагують позитивний образ компанії в суспільстві.

В розрізі практики брендінгу можна виділити два види організаційної культури – інтегровану й диференційовану. Відповідно до культурологічної концепції Леслі Де Чернатоні [12] інтегрована культура ґрунтується на матеріальних елементах, таких як: видимі артефакти (дизайн офісів, уніформа співробітників тощо); виражені цінності (певний прояв колективних переконань, ієрархія управління тощо); несвідомі цінності (ідеологія колективу). Змінити таку модель культури можна шляхом зміни дизайну інтер'єру, реалізації комунікативних освітніх програм та іншими підібними засобами.

Диференційована модель корпоративної культури заснована на цілісному сприйнятті невлених цінностей. Така культура сприяє створенню надзвичайно цінного для споживачів і недосяжного для конкурентів бренду, перетворенню в певну релігію для споживачів і працівників компанії.

До чинників, що впливають на формування корпоративної культури бренду належать: чинна організаційна структура, внутрішньо організаційна поведінка, засоби корпоративного спілкування, переконання та настанови, традиції та ритуали компанії. Організаційна структура визначає роль кожного співробітника в розвитку бренду шляхом формалізації процесів у вигляді ієрархії управління, системи розпоряджень, розподілу прав, відповідальності та обов'язків. Організаційна поведінка формує систему взаємовідносин в компанії під час оперативної діяльності та віддзеркалює переконання працівників щодо бачення бренду. Засоби корпоративного спілкування створюють культурний статус та формують поведінку носіїв корпоративної культури. Переконання та настанови є базовими припущеннями співробітників компанії про світ, колективну свідомість, яка впливає на характер внутрішніх відносин між підрозділами та окремими фахівцями. Традиції та ритуали є символічним проявом культури у вигляді подій і церемоній [13].

На думку фахівців компанії McKinsey корпоративну культуру формують такі елементи: стратегія – довгостроковий план розвитку компанії; структура – організація взаємодії між підрозділами з визначенням принципів їх підлеглості та відповідальності; система управління – повсякденні робочі процедури; сума навичок – сукупність компетенцій, можливостей, знань та вмій персоналу; склад співробітників – якісні й кількісні характеристики персоналу, а також принципи роботи з персоналом: набір, навчання, мотивація; стиль взаємостосунків – стиль управління; система цінностей – норми й стандарти взаємодії, ключові аспекти місії організації [14].

Всі ці елементи складають так звану модель McKinsey 7S, яка призначена для покращення внутрішніх бізнес-процесів компанії будь-якого розміру, збільшення продуктивності підприємства, прогнозування можливих наслідків запланованих організаційних змін, визначення найкращого способу реалізації стратегії розвитку компанії. Практичне використання зазначеної моделі передбачає реалізацію таких заходів:

– збирання інформації – односкладний, але максимально докладний опис кожного елементу моделі;

– аналіз суперечностей – аналіз всіх описаних елементів та визначення суперечності між окремими елементами;

– складання ідеальної моделі організації з використанням найменшого опору та врахуванням чинної структури й цінностей компанії;

– розробка плану змін – визначення ключових змін з метою усунення суперечностей, що гальмують розвиток і знижують ефективність роботи компанії, на основі порівняння фактичної та ідеальної моделі;

– упровадження змін, що потребує створення спеціальної групи фахівців (внутрішніх та зовнішніх), яка реалізовуватиме, стежитиме та контролюватиме впровадження змін;

– контроль і моніторинг – оцінювання результатів проведеної роботи та повторна побудова моделі з подальшим регулярним аналізом кожного з семи елементів моделі [14].

Отже, з метою забезпечення бренд-орієнтованого виробництва керівництво підприємства повинно приділяти увагу формуванню корпоративної культури, яка підтримувала б розвиток бренду у внутрішньому середовищі, забезпечуючи створення оптимального соціально-психологічного клімату в колективі та високу лояльність працівників до підприємства.

У вітчизняній науковій літературі наведено багато варіантів виділення окремих етапів процесу створення бренду та встановлення їх послідовності. Однак, на нашу думку, найбільш логічним є бачення цього процесу Пустотиним В., директором консалтингової компанії «Слідопит» [15]. Так, на думку експерта, розробка бренд-стратегії передбачає такі етапи:

1. Усвідомлення прагнень та амбіцій власника – з'ясування наявності потреби власника чи керівника фірми в бренді.

2. Аналіз ринку та конкурентів – визначення характеристик споживачів за віком, статтю, доходом, соціальним станом, визначення географічного розміщення потенційних споживачів, визначення питомої ваги товарів основних конкурентів в загальному обсязі збуту на певному ринку, аналіз загальнооекономічних тенденцій тощо.

3. Аудит бренду/портфелю брендів – визначення відповідності назви бренду його сутності, визначення особливих ознак бренду (індивідуалізація), визначення доцільності продуктового фокусу бренду, визначення впізнаваності бренду покупцями (ідентифікація), оцінювання привабливості для покупців фірмового стилю та пакування товару, порівняння якості продукції підприємства з якістю товарів-конкурентів, оцінювання правильності визначення цільової групи споживачів, виявлення чинників, що заважають бренду зростати, визначення елементів бренд-архітектури (скільки суббрендів потрібно і які завдання вони мусять виконувати).

4. Переосмислення цільового ринку, розробка або коректування позиціонування бренду – визна-

чення його місця на ринку та завоювання певної позиції в свідомості споживача.

5. Оптимізація бренд-архітектури і створення нової концепції асортименту. На склад бренд-архітектури впливають цільова група, цінність, яку несе в собі продукт, та ціна. Новий бренд слід створювати тоді, коли є суттєві відмінності за всіма зазначеними чинниками впливу. Суббренди створюються у випадках, коли відмінності спостерігаються за один або двома чинниками.

6. Розробка комунікаційних повідомлень та стратегій просування – визначення змісту комунікаційних повідомлень, які адресовані цільовій групі. Вони повинні бути конкретними, зрозумілими, викликати інтерес до бренду, стосуватись, в першу чергу, атрибутів та раціональних переваг, а потім акцентувати увагу на емоціях.

Таким чином, реалізація зазначених заходів зі створення й розвитку бренду потребуватиме використання високопрофесійних вмінь та навичок фахівців з маркетингу, економіки, фінансів, психології та ін. Не завжди підприємства мають у своєму розпорядженні достатню кількість висококваліфікованого персоналу, що пов'язано зі значними витратами на його утримання. Тому оптимальним варіантом вирішення цієї проблеми є використання аутсорсингових послуг за певними напрямками діяльності. Так, на етапах аналізу ринку та конкурентів, аудиту бренду та розробки комунікаційних повідомлень і стратегій просування доцільно використовувати послуги маркетингових агенцій.

З кожним роком аутсорсинг набуває все більшої популярності оскільки залучення професіоналів до власної команди є тривалим і витратним процесом для вітчизняних підприємств з огляду на офіційне оформлення трудових відносин та сплату податків. Цей сегмент ринку в Україні активно розвивається: Британська аутсорсингова асоціація (Global Sourcing Association) назвала Україну країною в 2017 році з надання послуг аутсорсингу, а в 2018 році до щорічного рейтингу кращих аутсорсингових компаній Міжнародної асоціації IAOP – The 2018 Global Outsourcing 100 – було включено вісімнадцять компаній з офісами в Україні [16].

Перевагами використання маркетингового аутсорсингу є:

- висока кваліфікація фахівців, що приймають участь у реалізації конкретного проекту;
- більш ефективна робота позаштатного фахівця у зв'язку з незалежністю від авторитету керівництва організації-замовника та відсутністю форс-мажорних ситуацій (хвороба, прогул тощо);
- використання відпрацьованих методів збирання, обробки та інтерпретації інформації та результатів досліджень, широка лінійка методичного інструментарію;

– значна економія фінансових ресурсів організації-замовника.

Доцільність доручення написання рекламно-інформаційних текстів професіоналам в цій галузі обґрунтовано тим, що до таких текстів висуваються певні вимоги, а саме: правильне оформлення, здатність спростити сприйняття інформації та посилити її загальну естетику, створення в свідомості споживача позитивного образу товару або компанії, адресність (розрахованість на цільову аудиторію), здатність доносити важливу інформацію та відповідати на актуальні для клієнта питання, передавати вигоди співробітництва.

Також на аутсорсинг можна передати роботи з розробки дизайну бренду. Фахівці сучасних маркетингових агенцій та консалтингових фірм володіють широким спектром знань та навичок у сфері продажів та технологічних процесів виготовлення рекламної, сувенірної та поліграфічної продукції, що допомагає створювати нові бренди або звернути увагу споживача на вже існуючі. Серед послуг, що пропонуються, є: розробка дизайну логотипу, фірмового стилю й упаковки, виведення торгової марки на ринок, розробка або ребрендинг фірмового стилю, розробка макетів рекламної продукції, розробка каталогів і верстання багатосторінкової поліграфічної продукції, розробка макетів для зовнішньої реклами, розробка макетів для преси, обробка фотографій тощо.

Ще одним з важливих напрямів забезпечення розвитку бренд-орієнтованого виробництва, на нашу думку, є оцінювання ефективності розробленої бренд-стратегії. У зв'язку з цим практичне застосування може мати алгоритм оцінювання маркетингової стратегії підприємства, що поєднує бенчмаркінг з бренд-підходом, який запропонували Кендюхов О. В. і Димитрова С. М.:

1) визначення ринкової частки, завойованої брендом ($PЧ_6$):

$$PЧ_6 = \frac{Q_{зт}}{MP} \times 100\%,$$

де $Q_{зт}$ – обсяг збуту товарів, MP – місткість ринку;

2) визначення середнього темпу приросту ринкової частки бренду ($\overline{ТП}_6$):

$$\overline{ТП}_6 = \sqrt[T]{\frac{PЧ_{6,кп}}{PЧ_{6,пн}}},$$

де $PЧ_{6,пн}$, $PЧ_{6,кп}$ – ринкова частка бренду марки на початок і кінець періоду відповідно, T – тривалість періоду;

3) визначення середнього темпу приросту місткості ринку ($\overline{ТП}_{MP}$):

$$\overline{ТП}_{MP} = \sqrt[T]{\frac{MP_{кп}}{MP_{пн}}},$$

де $MP_{пн}$, $MP_{кп}$ – місткість ринку на початок і кінець періоду;

4) визначення ринкової частки бренду найсильнішого конкурента ($PЧ_{бк}$):

$$PЧ_{бк} = \frac{Q_{зтк}}{MP} \times 100\% ,$$

де $Q_{зтк}$ – обсяг збуту товарів найсильнішого конкурента, MP – місткість ринку;

5) визначення середнього темпу приросту ринкової частки бренду найсильнішого конкурента ($\overline{ТП}_{бк}$):

$$\overline{ТП}_{бк} = \sqrt[T]{\frac{PЧ_{бк,кп}}{PЧ_{бк,пп}}} ,$$

де $PЧ_{бк,пп}$, $PЧ_{бк,кп}$ – ринкова частка бренду найсильнішого конкурента на початок і кінець періоду;

6) визначення середнього темпу приросту доданої вартості (додаткового прибутку), створеної брендом ($\overline{ТП}_{ДВБ}$):

$$\overline{ТП}_{ДВБ} = \sqrt[T]{\frac{ДВ_{б,кп}}{ДВ_{б,пп}}} ,$$

де $ДВ_{б,пп}$, $ДВ_{б,кп}$ – додана вартість бренду на початок і кінець періоду;

7) визначення середнього темпу приросту доданої вартості бренду найсильнішого конкурента ($\overline{ТП}_{ДВБК}$):

$$\overline{ТП}_{ДВБК} = \sqrt[T]{\frac{ДВ_{бк,кп}}{ДВ_{бк,пп}}} ,$$

де $ДВ_{бк,пп}$, $ДВ_{бк,кп}$ – додана вартість бренду найсильнішого конкурента на початок і кінець періоду;

8) визначення узагальнюючого показника оцінки ефективності маркетингової стратегії підприємства по відношенню до бренду ($УП_{МС}$):

$$УП_{МС} = \frac{\overline{ТП}_{бк}}{\overline{ТП}_{MP}} \times \frac{\overline{ТП}_{бк}}{\overline{ТП}_{бк}} \times \frac{\overline{ТП}_{ДВБ}}{\overline{ТП}_{ДВБК}} .$$

Якщо $УП_{МС} > 1$, то маркетингова стратегія є ефективною, якщо $УП_{МС} < 1$ – маркетингова стратегія підприємства неефективна [17, с. 76].

Таким чином, науково-практичними рекомендаціями розвитку бренд-орієнтованого виробництва можуть бути: введення до штату організації посади репутаційного менеджера та створення відповідного підрозділу в організаційній структурі; форму-

Рис. 3. Науково-практичні рекомендації щодо розвитку бренд-орієнтованого виробництва

Примітка: складено автором

вання відповідної завданням бренд-менеджменту корпоративної культури, використання маркетингового аутсорсингу та застосування алгоритму оцінювання маркетингової стратегії підприємства, що поєднує бенчмаркінг з бренд-підходом (рис. 3).

Практичне застосування розроблених рекомендацій щодо розвитку бренд-орієнтованого виробництва дозволить:

- забезпечити комплексне бренд-орієнтоване управління підприємством;
- підвищити ефективність запланованих заходів;
- зменшити прояви та наслідки репутаційних ризиків;
- складати змістовні звіти про ефективність системи управління репутацією та її вплив на зростання доходів;
- створити оптимальний соціально-психологічний клімат в колективі;
- застосовувати дієві прийоми мотивації працівників;
- підвищити рівень лояльності працівників до підприємства;
- зменшити витрати на формування персоналу;
- зменшити збитки від розголошення інформації та витрати на PR;
- забезпечити високу якість досліджень з аналізу ринку та конкурентів, проведення аудиту бренду, розробки комунікаційних повідомлень і стратегій просування;
- визначати узагальнюючий показник ефективності маркетингової стратегії з управління брендом
- в порівнянні з ефективністю управління брендом найсильнішого конкурента в галузі.

Організація й розвиток бренд-орієнтованого виробництва є запорукою отримання підприємством вагомих конкурентних переваг в майбутньому. Нажаль поширеною наразі практикою для вітчизняних компаній при виході на ринок є акцентування уваги на продукті та його реалізації. Як зазначають експерти, більшість українських компаній починають працювати над бренд-стратегією через 3-5 років після виходу на ринок [15]. Привертання уваги практиків до потенційних вигод та переваг створення бренд-орієнтованого виробництва на початкових етапах життєвого циклу компанії дозволить їм чітко визначити, хто їхній споживач, чому він повинен захопитись новим брендом, як перемагати конкурентів та збільшувати капіталізацію компанії в довгостроковому періоді.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволили зробити такі узагальнення: бренд-орієнтоване виробництво повинно передбачати формування та підтримку цілісного образу бренду за допомогою всіх елементів комплексу маркетингу шляхом орієнтації діяльності всіх під-

розділів підприємства на розвиток та посилення бренду; бренд-менеджмент повинен займати рівноцінне місце серед інших функціональних сфер в загальній системі менеджменту організації; стратегічними завданнями бренд-менеджменту є: розробка й реалізація стратегій довгострокового розвитку підприємства, стратегій впливу на клієнтів компанії, стратегій конкурентної боротьби, стратегій, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості компанії для інвесторів, стратегій співпраці з партнерами та стратегій з управління персоналом.

З метою забезпечення бренд-орієнтованого виробництва необхідно: ввести до штатного розкладу посаду репутаційного менеджера та створити відповідний підрозділ в організаційній структурі підприємства; розробити план заходів з формування корпоративної культури, яка підтримувала б розвиток бренду у внутрішньому середовищі, забезпечуючи створення оптимального соціально-психологічного клімату в колективі та високу лояльність працівників до підприємства; використовувати на етапах аналізу ринку та конкурентів, аудиту бренду, розробки комунікаційних повідомлень та стратегій просування послуги маркетингових агенцій; застосовувати алгоритм оцінювання ефективності маркетингової стратегії підприємства, що поєднує бенчмаркінг з бренд-підходом.

Реалізація розроблених рекомендацій дозволить вітчизняним підприємствам запровадити комплексне бренд-орієнтоване управління, підвищити якість процесів внутрішнього брендінгу, забезпечити високу якість маркетингових досліджень, якість рекламно-інформаційних текстів та робіт з розробки дизайну бренду, визначати узагальнюючий показник ефективності маркетингової стратегії з управління брендом, обирати ефективні стратегії конкурентної боротьби та збільшувати капіталізацію компанії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Окольнішнікова І. Ю., Вороб'єв А. Н. Путь к известности: бренд-технологии в системе управления брендом на предприятии. Креативная экономика. Маркетинг. 2011. № 6. С. 95-102.
2. Івашова Н. В. Формування бренд-орієнтованої системи управління промисловим підприємством. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2012. № 4. С. 280-288.
3. Бебик В. М. Інформаційно-комунікативний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз: монографія. К.: МАУП, 2005. 440 с.
4. Приятельчук О. А. Основні інструменти та комунікаційні технології управління репутаційним капіталом в умовах кризи. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2014. № 3 (74). С. 124-133.
5. Федорів Т. Сутність та інструменти репутаційного менеджменту у сфері державного управління.

Державне управління та місцеве самоврядування. 2013. Випуск 1 (13). С. 88-94.

6. Гош А. Знакомьтесь, Chief Reputation Officer. URL: <https://reputationcapital.blog/2018/07/znakomtes-chief-reputation-officer/>.

7. Кислинська В. О. Корпоративна культура підприємства – один із факторів його конкурентоздатності. – URL: http://www.rusnauka.com/CCN/Economics/10_kislins_ka%20v.o.doc.htm.

8. Кучмеева О. Когда у бренда вырастают крылья. К вопросу о внутреннем брендинге. Маркетинг и реклама. 2008. № 3. С. 23-29.

9. Луков С. В. Человек в зеркале организационных культур. Знание. Понимание. Умение. Серия: Биозтика и комплексные исследования человека. 2010. № 7. URL: <http://www.zpu-journal.ru/ezpu/2010/7/Lukov/90>.

10. Нерсенян М. Корпоративная преданность Гвардия. Рейтинг социально ответственных компаний. 2009. Апрель. С. 64-67.

11. Алексеева Е. П. Управление процессом формирования репутационного капитала

в современных российских компаниях. Российское предпринимательство. 2012. № 1 (199). С. 110-113. URL: <http://www.creativeconomy.ru/articles/16900/>.

12. De Chernatony L. Towards the holy grail of defining 'brand'. Marketing Theory. 2009. Vol. 9(1). P. 101-105.

13. Руда Е. А. Основы бренд-менеджмента: учеб. пособ. для студ. вузов. М.: Аспект-Прес, 2006. 256 с.

14. Работает ли ваша компания идеально? Модель McKinsey 7S. URL: <http://powerbranding.ru/biznes-analiz/mckinsey-7s-model/>.

15. Етапи побудови бренд-стратегії. URL: <http://www.management.com.ua/notes/brand-strategy-steps.html>.

16. 18 українських компаній-аутсорсерів потрапили в мировий ТОП-100. URL: <https://dou.ua/lenta/news/outsourcing-top-100-2018/>.

17. Кендюхов О. В., Димитрова С. М. Маркетингова стратегія підприємства: бренд-підхід до визначення ефективності: монографія. Донецьк: ДонУЕП, 2009. 182 с.

СТРУКТУРИЗАЦІЇ ЗНАНЬ ПРО ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ, ЩО СУТТЄВО ВПЛИВАЄ НА РОЗБУДОВУ ТА РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПЛАТФОРМИ В УКРАЇНІ

STRUCTURING KNOWLEDGE ABOUT THE ENVIRONMENT, ACTUALLY INFLUENCE ON DEVELOPMENT AND DEVELOPMENT OF INVESTMENT PLATFORM IN UKRAINE

Стаття присвячена структуризації знань про зовнішнє середовище, що суттєво впливає на розбудову та розвиток інвестиційної платформи в Україні на основі використання методології PEST аналізу. У дослідженні використано загально-наукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: аналізу і синтезу, порівняння, критичного оцінювання, семантичного моделювання, бальної оцінювання. Досліджено суть економічної категорії «інвестиційна платформа». Систематизовано фактори зовнішнього середовища розбудови та розвитку інвестиційної платформи на політичні, економічні, соціальні та технологічні. На підставі їх дослідження оцінено ступінь вагомості кожного фактора як добуток їх вагомості для досліджуваної системи, напряму впливу та міри впливу факторів. Сформовано три можливих сценарії подальшої розбудови та розвитку інвестиційної платформи в Україні. Рекомендовано віддати перевагу реальному сценарію, оскільки він є найбільш вірогідною альтернативою, як з економічної, так і з практичної точки зору.

Ключові слова: PEST-аналіз, фактори, ступінь вагомості факторів, інвестиційна платформа, бальна оцінка, зовнішнє середовище.

Стаття посвящена структуризации знаний о внешней среде, что существенно влияет на построение и развитие инвестиционной платформы в Украине на основе использования методологии PEST анализа. В исследовании использованы общенаучные и специальные методы исследования, в частности: анализа и синтеза, сравнения, критического оценивания, семантического моделирования, балльного оценивания. Исследована суть экономической категории «инвестиционная платформа». Систематизированы факторы внешней среды построения и развития инвестиционной платформы на политические, экономические, социаль-

ные и технологические. На основании их исследования оценена степень значимости каждого фактора как произведение их значимости для исследуемой системы, направления влияния и меры воздействия факторов. Сформированы три возможных сценария дальнейшего построения и развития инвестиционной платформы в Украине. Рекомендуется отдать предпочтение реальному сценарию, поскольку он является наиболее вероятной альтернативой, как с экономической, так и с практической точки зрения.

Ключевые слова: PEST-анализ, факторы, степень значимости факторов, инвестиционная платформа, балльная оценка, внешняя среда.

The article is devoted to the structuring of knowledge about the external environment, which significantly affects the construction and development of the investment platform in Ukraine based on the use of the PEST analysis methodology. The study used general scientific and special research methods, in particular: analysis and synthesis, comparison, critical assessment, semantic modeling, scoring. The essence of the economic category "investment platform" is investigated. The factors of the external environment for building and developing the investment platform on political, economic, social and technological are systematized. Based on their research, the degree of significance of each factor is estimated as the product of their significance for the system under study, the direction of influence and the measure of the influence of factors. Three possible scenarios have been formed for the further construction and development of an investment platform in Ukraine. It is recommended to give preference to the real scenario, since it is the most likely alternative, both from an economic and from a practical point of view.

Key words: PEST-analysis, factors, importance of factors, investment platform, scoring, external environment.

УДК 330.322.012

Кравчун А.С.

к.держ.упр., здобувач

Класичний приватний університет

Постановка проблеми. Сучасні світові тенденції економічного розвитку господарювання диктують нові вимоги щодо залучення інвестицій в національну економіку. Саме тому необхідно звернути увагу на застосування більш новітніх інструментів та механізмів, які дозволять прискорити залучення інвестицій в Україні та мінімізувати супутні ризики, що гальмують інвестиційні процеси і негативно впливають на інвестиційний клімат країни. Зазначеному передують дослідження факторного середовища системи для обґрунтування напряму її розвитку та шляхів подолання наслідків негативного впливу зовнішніх умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики залучення інвестицій в національну економіку знаходить своє відображення в працях багатьох відомих вітчизняних науковців, зокрема таких як, О. Амоша, Л. Бакаєв, С. Бесонова, О. Величко, Т. Власюк, О. Гаврилюк, М. Герасимчук, О. Добровольська, Б. Литвин, І. Лукінов, А. Пересада, В. Трегобчук та інших. Вивченням теоретичних та практичних аспектів розподілу інвестиційних коштів приділяли свою увагу в наукових працях такі закордонні вчені як: І. Андел, І.Банєва, Г. Бірман, І. Бланк, А. Зелль, В. Лагодієнко, А. Мазаракі, М. Портер, Т. Пономаєнко, А. Стрікланд, Дж. Томпсон, Е. Фішер та інші.

Проте, нові умови існування та розвитку України вимагають структуризації знань про зовнішнє середовище, що суттєво впливає на розбудову та розвиток інвестиційної платформи в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є структуризація знань про зовнішнє середовище, що суттєво впливає на розбудову та розвиток інвестиційної платформи в Україні на основі використання методології PEST аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на відсутність визначення «інвес-

тиційної платформи» як економічної категорії, пропонується використовувати наступну семантичну модель:

$$\langle \text{інвестиційна платформа} \rangle \in \left\{ \begin{array}{l} \langle \text{інвестиції} \rangle \\ \langle \text{платформа} \rangle \end{array} \right.$$

де «інвестиції» виступають як вкладення капіталу, k , на період t з метою отримання вигоди (прибутку), p [1], а «платформа» – програма дій, система поглядів, вимог зацікавлених сторін [2]. Крім того, інвестування як механізм, а платформа

Таблиця 1

Матриця PEST – аналізу факторів розбудови та розвитку інвестиційної платформи в Україні

Політичні фактори	Економічні фактори
Воєнний конфлікт та АТО на Сході України, анексія Криму Різкі зміни політичних курсів держави Двозначність тлумачення актів нормативно-правової бази та прогалини у законодавстві Недостатній рівень ініціативності, повноважень та відповідальності органів державної влади та місцевого самоврядування в сфері інвестування Непередбачуваність політичних змін міжнародного рівня щодо руху капіталу Участь держави у міжнародних програмах та договорах-співпраці в сфері сприяння та взаємного захисту інвестицій, вирішення інвестиційних спорів Регуляторні та фінансові зобов'язання перед зовнішніми кредиторами Розвиток інфраструктури інвестування Корупція Членство України в СОТ Інтеграція в ЄС Трансформація митного регулювання Наявність процесів лобіювання комерційних інтересів на державному рівні Відсутність відповідного фінансування та підтримки на державному рівні ініціативних груп та інвестиційних проектів Розвиток захисту міноритарних інвесторів Мінливість умов забезпечення гарантій інвестицій Застосування національного режиму для ведення інвестиційної діяльності та можливості застосування пільгового режиму інвестування До іноземних інвесторів не застосовується націоналізація капіталів Можливості приватизації для інвесторів	Значний рівень інфляції Девальваційні процеси Зниження кредитоспроможності населення Зниження паритету купівельної спроможності та зміна структури попиту Збільшення тарифів, цін на товари і послуги Розширення тіньового сектору економіки Зростання безробіття Зниження ділової активності, Криза ліквідності та банкрутство суб'єктів господарювання Скорочення обсягів реінвестування Скорочення кредитування, зростання кредитної та облікової ставки Нерівність розвитку економіки за регіонами Зменшення обсягів ВВП країни Зростання бюджетного боргу Недосконала ринкова інфраструктура Значний податковий та адміністративний тиск на бізнес-процеси Згорання довгострокового інвестування Відтік капіталу з країни Експортно-орієнтоване виробництво та його залежність від кон'юнктури зовнішнього ринку Виробництво з низьким рівнем доданої вартості
Соціальні фактори	Технологічні фактори
Вимушена міграція населення та значна диференціація його за регіонами Недостатній рівень формування громадянської свідомості Низький рівень життя населення Значна схильність до корупції Негативне ставлення до інститутів, недовіра суспільства до влади Відтік, і як результат, дефіцит кадрів Демотивація найманих працівників Невідповідність умов праці та техніки безпеки міжнародним стандартам Фінансова неграмотність Ментальність та зміна цінностей суспільства Культура споживання та заощадження Недостатнє забезпечення інформацією населення щодо альтернатив інвестування Невідповідність освіти потребам ринку праці	Технологічна відсталість суб'єктів господарювання Недосконалість державної політики структурно-технічної модернізації національної економіки Значний рівень зносу основних засобів Низький рівень фінансування НДДРК на державному рівні Демотивація суб'єктів господарювання у впровадженні інновацій на всіх рівнях Недосконалість захисту інтелектуальної власності Недостатня інтеграція інформаційних технологій у сфери суспільного життя та секторів національної економіки Скорочення кількості випускників ВНЗ за технічними спеціальностями Низький відсоток приживлюваності та освоєння нових технологій

Джерело: розробка автора

як базис в сукупності формують нові властивості системи – інвестиційної платформи, синергетичний ефект яких забезпечує формування інвестиційно-привабливого середовища в Україні та просування бренду країни за кордоном. Таким чином, інвестиційна платформа виступає сукупністю програм, дій, систем поглядів, принципів, механізмів управління інвестиційними потоками, забезпечуючи їх мобільність та диверсифікацію у просторі та часі з метою формування ринку інвестиційного капіталу та ринку інвестиційних товарів і послуг.

Для структуризації знань про зовнішнє середовище, що суттєво впливає на розбудову та розвиток інвестиційної платформи в Україні, варто звернути увагу на результати здійсненого PEST – аналізу інвестиційних процесів в Україні, представлені в табл. 1.

Для визначення факторів зовнішнього середовища, які визначають умови розбудови та розвитку інвестиційної платформи в державі представимо матрицю профілю PEST-аналізу (табл. 2), де оцінимо вплив кожного фактора, його вагомість, визначимо напрям впливу та на основі отриманих результатів, встановимо ступінь вагомості кожного з них.

Напрямок впливу фактору z_i визначається таким чином: позитивний вплив на досліджувану систему визначається (+1), а негативний – (-1). Вагомість фактора x_i та його вплив на досліджувану систему y_i визначимо експертним шляхом за допомогою бального оцінювання:

$$x_i = \begin{cases} \text{"неважливий"} \in 0; \\ \text{"мало важливий"} \in 1; \\ \text{"достатньо важливий"} \in 2 \\ \text{"вкрай важливий"} \in 3 \end{cases},$$

$$y_i = \begin{cases} \text{"вдсутній вплив"} \in 0 \\ \text{"дуже низький рівень"} \in 1; \\ \text{"низький рівень"} \in 2; \\ \text{"середній рівень"} \in 3; \\ \text{"високий рівень"} \in 4; \\ \text{"дуже високий рівень"} \in 5 \end{cases}. \quad (1)$$

Тоді ступінь вагомості фактора визначимо наступним чином:

$$S_i = x_i \times y_i \times z_i. \quad (2)$$

Аналізуючи дані, отримані з табл. 2 виділимо фактори, які на фоні інших суттєво впливають на розвиток інвестиційної платформи в Україні, визначаються максимальним ступенем вагомості. Серед них визначено такі як:

- 1) політичні: воєнний конфлікт та АТО на Сході України, анексія Криму, участь держави у міжнародних програмах та договорах-співпраці в сфері сприяння та взаємного захисту інвестицій, вирішення інвестиційних спорів, розвиток інфраструктури інвестування, корупція, відсутність відповідного фінансування та підтримки на державному рівні ініціативних груп та інвестиційних проектів;
- 2) економічні: розширення тіньового сектору економіки, криза ліквідності та банкрутство

Таблиця 2

Матриця профілю PEST-аналізу факторів розбудови та розвитку інвестиційної платформи в Україні

Найменування фактору середовища	x_i	y_i	z_i	S_i
1	2	3	4	5
Політичні фактори				
Воєнний конфлікт та АТО на Сході України, анексія Криму	3	5	-	-15
Різкі зміни політичних курсів держави	2	4	-	-8
Двозначність тлумачення актів нормативно-правової бази та прогалини у законодавстві	2	3	-	-6
Недостатній рівень ініціативності, повноважень та відповідальності органів державної влади та місцевого самоврядування в сфері інвестування	2	4	-	-8
Непередбачуваність політичних змін міжнародного рівня щодо руху капіталу	2	3	-	-6
Участь держави у міжнародних програмах та договорах-співпраці в сфері сприяння та взаємного захисту інвестицій, вирішення інвестиційних спорів	3	4	+	+12
Регуляторні та фінансові зобов'язання перед зовнішніми кредиторами	2	4	-	-8
Розвиток інфраструктури інвестування	3	4	+	+12
Корупція	3	4	-	-12
Членство України в СОТ	2	3	+	+6
Інтеграція в ЄС	2	3	+	+6
Трансформація митного регулювання	2	4	+	+8
Наявність процесів лобіювання комерційних інтересів на державному рівні	2	3	-	-6
Відсутність відповідного фінансування та підтримки на державному рівні ініціативних груп та інвестиційних проектів	3	4	-	-12
Розвиток захисту меншоритарних інвесторів	2	2	+	+4
Мінливість умов забезпечення гарантій інвестицій	2	3	-	-6

1	2	3	4	5
Застосування національного режиму для ведення інвестиційної діяльності та можливості застосування пільгового режиму інвестування	2	4	+	+8
До іноземних інвесторів не застосовується націоналізація капіталів	2	4	+	+8
Можливості приватизації для інвесторів	2	3	+	+6
Сума				-17
Економічні фактори				
Значний рівень інфляції	2	4	-	-8
Девальваційні процеси	2	4	-	-8
Зниження кредитоспроможності населення	2	3	-	-6
Зниження паритету купівельної спроможності та попиту	2	3	-	-6
Збільшення тарифів, цін на товари і послуги	2	3	-	-6
Розширення тіньового сектору економіки	3	4	-	-12
Збільшення безробіття	2	3	-	-6
Зниження ділової активності	2	3	-	-6
Криза ліквідності та банкрутство суб'єктів господарювання	3	4	-	-12
Скорочення обсягів реінвестування	3	4	-	-12
Скорочення кредитування, підвищення кредитної та облікової ставки	2	3	-	-6
Нерівність розвитку економіки за регіонами	2	3	-	-6
Зменшення обсягів ВВП країни	3	5	-	-15
Зростання бюджетного боргу	3	4	-	-12
Недосконала ринкова інфраструктура	2	3	-	-6
Значний податковий та адміністративний тиск на бізнес-процеси	3	4	-	-12
Згорання довгострокового інвестування	3	4	-	-12
Відтік капіталу з країни	3	4	-	-12
Експортно-орієнтоване виробництво та його залежність від кон'юнктури зовнішнього ринку	2	3	-	-6
Виробництво з низьким рівнем доданої вартості	3	4	-	-12
Сума				-181
Соціальні фактори				
Вимушена міграція населення та значна диференціація його за регіонами	2	4	-	-8
Недостатній рівень формування громадянської свідомості	2	3	-	-6
Низький рівень життя населення	3	4	-	-12
Висока схильність до корупції	2	3	-	-6
Негативне ставлення до інститутів, недовіра суспільства до влади	2	3	-	-6
Відтік, і як результат, дефіцит кадрів	3	4	-	-12
Демотивація найманих працівників	2	3	-	-6
Невідповідність умов праці та техніки безпеки міжнародним стандартам	1	2	-	-2
Фінансова неграмотність	2	4	-	-8
Ментальність та зміна цінностей суспільства	1	2	+	+2
Культура споживання та заощадження	1	2	+	+2
Недостатнє забезпечення інформацією населення щодо альтернатив інвестування	2	3	-	-6
Невідповідність освіти потребам ринку праці	2	3	-	-6
Сума				-74
Технологічні фактори				
Технологічна відсталість суб'єктів господарювання	3	4	-	-12
Недосконалість державної політики структурно-технічної модернізації національної економіки	2	4	-	-8
Значний рівень зносу основних засобів	3	4	-	-12
Низький рівень фінансування НДДРК на державному рівні	2	4	-	-8
Демотивація суб'єктів господарювання у впровадженні інновацій на всіх рівнях	2	3	-	-6
Недосконалість захисту інтелектуальної власності	2	3	-	-6
Недостатня інтеграція інформаційних технологій у сфери суспільного життя та секторів національної економіки	3	3	-	-9
Скорочення кількості випускників ВНЗ за технічними спеціальностями	2	3	-	-6
Низький відсоток приживлюваності та освоєння нових технологій	2	3	-	-6
Сума				-73

Джерело: розробка автора

суб'єктів господарювання [8], скорочення обсягів реінвестування, зменшення обсягів ВВП країни, зростання бюджетного боргу, значний податковий та адміністративний тиск на бізнес-процеси, згорання довгострокового інвестування, відтік капіталу з країни, виробництво з низьким рівнем доданої вартості;

3) соціальні: відтік, і як результат, дефіцит кадрів, вимушена міграція населення та значна диференціація його за регіонами, фінансова неграмотність, низький рівень життя населення;

4) технологічні: технологічна відсталість суб'єктів господарювання, значний рівень зносу основних засобів, недостатня інтеграція інформаційних технологій у сфери суспільного життя та секторів національної економіки.

За розрахунками, що представлені у табл. 2 доведено, що переважає негативний напрям впливу досліджених множин факторів. Зазначене підтверджують підсумкові бальні оцінки за множиною політичних факторів (-17), економічних (-181), соціальних (-74) та технологічних (-73). Низький показник щодо політичних факторів зумовлений тим, що у їх множині дію негативних факторів було компенсовано за рахунок дії позитивних факторів, які обумовлені результатами проведення реформ в Україні.

Найбільший негативний результат спостерігається за економічними факторами, що пояснюється затримкою у часі ефектів від реформ у суспільно-політичній сфері держави та неспроможністю суб'єктів господарювання здійснювати опір власними силами негативним явищам зовнішнього середовища. Першочерговість вирішення питань щодо військових дій на Сході України, виконання боргових зобов'язань держави обумовлюють нестачу регуляторної та фінансової уваги влади до суб'єктів господарювання як генераторів ВВП країни. Даний факт необхідно враховувати при розробці стратегії, яка буде направлена на залучення та освоєння обігу інвестиційних коштів в країні. Крім того, варто звернути увагу на те, що превалюють фактори, які не надають можливостей для розвитку системи, а чинять опір і становлять загрозу.

Отже, зазначені фактори характеризують складові зовнішнього та внутрішнього середовища, яке впливає на формування та розвиток інвестиційної платформи в Україні. Ступінь вагомості факторів досить суттєва, так як кожний з них окремо має вплив на систему в цілому, а визначена група факторів може призвести до характерних зрушень та пригальмувати інвестиційні потоки або, навпаки, прискорити розвиток інвестиційної платформи в державі.

За результатом проведених досліджень нами було сформовано три можливих сценарію формування та розвитку інвестиційної платформи в Україні.

1. Оптимістичний – передбачає застосування стратегії реалізації факторних переваг. Сценарій ґрунтується на поєднанні сильних сторін внутрішнього середовища країни для подальшого розвитку інвестиційної платформи та можливостей зовнішнього середовища, сприяти означеним процесам.

2. Песимістичний – передбачає реалізацію стратегії захисту інвестування, опору руйнівним силам зовнішнього середовища та негативному впливу внутрішніх диспропорцій у соціально-економічній системі держави для стабілізації інвестиційних процесів та формування інвестиційно привабливого іміджу країни. За таких умов система не розвивається, а намагається акумулювати всі існуючі ресурси з метою максимального тривалого утримання позицій та збереження власної життєздатності. Такий сценарій може застосовуватися обмежений період, доки не вдасться стабілізувати систему, втримати вплив негативних факторів, що гальмують та змінюють напрям руху інвестиційних потоків.

3. Реальний – передбачає втілення стратегії реалізації внутрішнього інвестиційного потенціалу або стратегії нейтралізації внутрішніх загроз. Сценарій базується на зосередженні зусиль, активізації тих факторів, які дозволяють за рахунок акумулювання сильних сторін внутрішнього середовища реалізувати можливості, які описують зовнішнє середовище, з метою одночасної мінімізації впливу на систему загроз та нейтралізації її слабких сторін.

Висновки з проведеного дослідження. В статті здійснено структурування знань про зовнішнє середовище, що суттєво впливає на розбудову та розвиток інвестиційної платформи в Україні на основі використання методології PEST аналізу. Побудовано матрицю профілю PEST-аналізу, де оцінено вплив кожного фактора, його вагомість, напрям впливу, ступінь вагомості як добуток вагомості фактора, міри його впливу на досліджувану систему та напряму впливу. За показником ступеню вагомості окремих факторів виділено ті, що на фоні інших суттєво впливають на розвиток інвестиційної платформи в Україні. Сформовано три можливих сценарію подальшої розбудови та розвитку інвестиційної платформи в Україні. Вважаємо, що наразі необхідно віддати перевагу реальному сценарію, оскільки є найбільш вірогідною альтернативою, як з економічної, так і з практичної точки зору.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Левчинський, Д.Л. Суть та економічна природа інвестицій і інвестиційного процесу [Текст] / Д.Л. Левчинський // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 2. – С. 131-139.

2. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/platforma>

3. Коробкова Н.А. PEST-анализ как инструмент оценки влияния внешней среды на реализацию потенциала территории / Н.А. Коробкова // Мир науки. научный интернет-журнал. – 2014. – вып.3. – С.1-9

4. Попова Ю.М. Маркетингові інструменти оцінювання інвестиційної привабливості регіону / Ю.М. Попова // Економіка і регіон. – 2016. – № 1 (56). – С. 71–76.

5. Розробка інвестиційної програми розвитку вугледобувних підприємств на основі SWOT- та PEST-аналізу / І.Є. Лозинський // Економіка промисловості. – 2011. – № 4. – С. 210-215.

6. Прохорова В.В. Стратегічний аналіз діяльності авіабудівних підприємств на основі технології SWOT та PEST- аналізу [Електронний ресурс] / В. В. Прохорова. – Режим доступу : http://www.kpi.kharkov.ua /archive/Наукова_періодика/vestnik/2010/9/NTU_XPI_59_2010_30.pdf. – Назва з екрану.

7. Кучерова Г.Ю. Оптимізація фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств / Г.Ю. Кучерова // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». – № 3 (13), 2012. – С. 185-189.

8. Ponomarenko, T.V., and Khaertdinova, D.Z. 2015. Corporate systems of the knowledge management in the practices of integrated companies. Mediterranean Journal of Social Sciences, 6(3): 203-212. DOI: 10.5901/mjss.2015.v6n3s3p203.

СПОЖИВЧА КООПЕРАЦІЯ УКРАЇНИ: СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

CONSUMER COOPERATION OF UKRAINE: THE FORMATION AND CURRENT TRENDS OF THE DEVELOPMENT

У статті узагальнено становлення та сучасні тенденції розвитку споживчої кооперації в Україні. Відображено авторське бачення функціонування споживчої кооперації, яке здійснюється відповідно до суб'єктивних закономірностей і особливостей, що склалися, і проявляються в умовах для розвитку кооперативного руху. Виявлено ряд закономірних тенденцій розвитку споживчої кооперації в країні, що стали наслідком деформованих у споживчій кооперації соціально-економічних відносин, які значно знижують динаміку розвитку споживчої кооперації, призводять до її стагнації. Сформувано перелік першочергових проблем, без вирішення яких неможливий подальший розвиток кооперативного руху в Україні шляхом соціального й економічного прогресу.

Ключові слова: кооперативний рух, споживча кооперація, кооперативи, споживчі товариства, розвиток споживчої кооперації України.

В статье обобщены становление и современные тенденции развития потребительской кооперации в Украине. Отражено авторское видение функционирования потребительской кооперации, которое осуществляется в соответствии с субъективными закономерностями и особенностями, сложившимися и проявляющимся в условиях развития кооперативного движения. Выявлен ряд закономерных тенденций развития потребительской кооперации в стране, ставшими следствием деформи-

рованных в кооперации социально-экономических отношений, которые значительно снижают динамику развития потребительской кооперации, приводят к ее стагнации. Сформулирован перечень первоочередных проблем, без решения которых невозможно дальнейшее развитие кооперативного движения в Украине путем социального и экономического прогресса.

Ключевые слова: кооперативное движение, потребительская кооперация, кооперативы, потребительские общества, развитие потребительской кооперации Украины.

The article summarizes the formation and current trends of the development of Consumer Cooperation in Ukraine. The author's vision of the functioning of Consumer Cooperation, which is carried out in accordance with the subjective regularities and peculiarities, and is manifested in conditions for the development of the cooperative movement, is shown. A number of regular trends in the development of Consumer Cooperation in the country have been revealed as a result of socio-economic relations deformed in Consumer Cooperation, which significantly reduce the dynamics of Consumer Cooperation, lead to its stagnation. The list of topical problems is formed, without which it is impossible to further develop the cooperative movement in Ukraine through social and economic progress.

Key words: cooperative movement, consumer cooperatives, cooperatives, consumer societies, development of Consumer Cooperation in Ukraine.

УДК 334.735(477)(045)

Маркіна І.А.

д.е.н., завідувач кафедри менеджменту
Полтавська державна аграрна академія

Таран-Лала О.М.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки
і торгівлі»

Постановка проблеми. Слід зазначити, що за час існування споживчої кооперації, споживчі товариства та їх спілки сформовані як рівноправні суб'єкти ринкових відносин, які зберегли свою специфіку соціально орієнтованих організацій. Відмінність споживчих товариств від інших суб'єктів ринку полягає в тому, що вони передбачають досягнення мети задоволення матеріальних і інших потреб учасників, розвиток демократичних форм управління. Споживча кооперація є гарантом соціального й економічного захисту інтересів пайовиків. Також слід зазначити, що для споживчої кооперації особливою інтеграційною якістю згідно із Законом України «Про споживчу кооперацію» є її прихильність таким кооперативним цінностям і принципам «...як добровільність, демократія, незалежність, рівність, взаємодопомога, взаємна відповідальність, справедливість і солідарність» [7] та приналежність її до світового кооперативного руху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Системному аналізу процесів, що відбуваються у споживчій кооперації присвячений ряд праць вітчизняних і зарубіжних учених. Так, М. Ванів-

ський, розглядаючи системний підхід у дослідженнях споживчої кооперації як соціальної системи, розуміє її як упорядкованість відносин взаємовпливових індивідуумів або їх груп, що утворюють інтеграційні якості, не властиві складовим її елементам [3, с. 89]. Інтеграційна якість, цілісність, «емерджентність» – основні ознаки що відрізняють соціальні системні об'єкти від несистемних, у тому числі і систему споживчої кооперації.

І. Маркіна, розглядаючи теоретичні та практичні аспекти функціонування соціально-економічної системи, дає визначення споживчої кооперації як соціально-економічної системи, а саме як сукупності соціальних та економічних підсистем (за видами відносин, функціональною ознакою та структурою), які поєднані відносинами власності та метою функціонування системи [6, с. 147].

На думку В. Теплова [13, с. 109], споживча кооперація є соціально-орієнтованою системою споживчих товариств і їх спілок, які об'єдналися для співпраці з метою задоволення матеріальних і нематеріальних потреб своїх членів. При цьому він відзначає, що система споживчої кооперації має особливу інтеграційну якість – «прихильність»

до кооперативних принципів, цінностей і світового кооперативного співтовариства.

У працях учених М. Алімана [8], В. Алопія [1], С. Бабенка [2, 5], В. Гончаренка [4], споживчу кооперацію розглядають як сукупність організацій і підприємств для якої характерні різноманітність і складність змісту. Споживчу кооперацію розглядають як різновид соціально орієнтованих систем, що здійснюють діяльність з метою задоволення матеріальних та інших потреб своїх членів відповідно до кооперативних принципів і цінностей.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення історичного досвіду минулих років і перспектив розвитку споживчої кооперації України. В умовах прискорення науково-технічного прогресу, завдяки системному розумінню процесів, що відбуваються у споживчій кооперації України для подальшого її розвитку, об'єктивної усвідомленості проблем і вироблення ефективних комплексних рішень щодо посилення соціальної захищеності, дослідження становлення споживчої кооперації України має стати одним із важливих завдань економічної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повертаючись до аналізу позицій авторів щодо змісту термінів «споживча кооперація» і «система споживчої кооперації», що були розглянуті в попередніх працях автора [9, 10], можна зробити цілком обґрунтований висновок про те, що поняття «система споживчої кооперації охоплює загальний об'єкт змісту – усю сукупність господарюючих суб'єктів споживчої кооперації і всі соціально-економічні відносини між ними, державою та суспільством. При цьому система споживчої кооперації, як і будь-яка інша соціально-економічна система, має певну єдність мети і спрямовану до цієї єдності координацію усіх основних її елементів. Систему споживчої кооперації можна охарактеризувати як сукупність взаємодіючих елементів (продуктивних сил і соціально-економічних відносин у споживчій кооперації), що розвиваються з метою захисту соціально-економічних інтересів і задоволення матеріальних, соціальних, культурних та інших потреб її членів-пайовиків на основі здійснення спільної виробничої й іншої діяльності з певною структурою.

Проведені теоретичні дослідження у працях автора [11, 12] доводять, що сутність системи споживчої кооперації з позицій системного підходу можна розглядати як сукупність стійких соціально-економічних відносин між її окремими особами або групами осіб (суб'єктами-учасниками) які в процесі активної взаємодії задовольняють свої загальні й індивідуальні економічні, соціальні й інші потреби й інтереси за рахунок здійснення виробничої, заготівельної, закупівельної, торговельної, посередницької та інших видів діяльності системи споживчої кооперації.

З позицій системного підходу в дослідженні споживчої кооперації, вона в процесі свого функціонування повинна включати не лише підсистеми й елементи структур (споживчі товариства, спілки тощо), але й елементи зовнішнього середовища, що безпосередньо або опосередковано впливають на процес її розвитку. Окрім цього, найважливішим, а часом, вирішальним елементом безпосереднього впливу (суб'єктом-учасником) є держава, що впливає на процеси соціально-економічного розвитку споживчої кооперації через механізми державної політики.

Цілі споживчої кооперації, що мають місце у сучасному світі, є складними і суперечливими. З одного боку, – це захист інтересів і задоволення потреб, передусім членів-пайовиків, з іншого – отримання прибутку за рахунок виробництва і реалізації продукції і послуг на ринку. Особливості споживчої кооперації полягають в тому, що соціальне та комерційне (економічне) завдання (цілі) взаємозв'язані та взаємозумовлені. З одного боку, комерційна функція формує фінансову базу для досягнення соціальної мети, з іншого боку, у разі відсутності прибутку, соціальна місія стає нездійсненою. Водночас досягнення соціальних цілей сприяє розвитку діяльності споживчої кооперації і зростанню її фінансового й економічного потенціалу.

Споживча кооперація, що представлена на рис. 1., є трирівневою системою, яка сформована на виокремлених нами рівнях: мікрорівні (споживчі товариства); мезорівні (регіональні організації споживчої кооперації) та макрорівні (національні організації споживчої кооперації та участь у міжнародних організаціях).

Так, кожен ієрархічний рівень має свої специфічні цілі та завдання, що зумовлює відповідно й особливості змісту відносин споживчої кооперації:

1) на мікрорівні – це обслуговування членів-пайовиків і задоволення їх матеріальних і нематеріальних потреб на основі виробничої, заготівельної, торговельної або іншої діяльності;

2) на мезорівні – це координація діяльності споживчих товариств і їх спілок, правовий захист їх інтересів, інформаційно-методична і організаційно-господарська підтримка діяльності територіальних кооперативних організацій, певних територій тощо;

3) на макрорівні - це лобювання соціально-економічних інтересів споживчої кооперації, сприяння її розвитку; вдосконалення нормативно-правової бази діяльності споживчої кооперації; розвиток ефективних соціально-економічних відносин між кооперативними організаціями в національному та міжрегіональному масштабах; поширення кооперативних принципів і методів роботи; розвиток міжнародних зв'язків із національними кооперативними організаціями зарубіжних країн тощо.

Зазначимо, що в системі споживчої кооперації слід розрізняти вертикальні та горизонтальні зв'язки. Вертикальні опосередковують взаємодію підсистем і елементів різних ієрархічних рівнів споживчої кооперації, а горизонтальні – підсистем і елементів одного ієрархічного рівня. Завдяки дії перерахованих зв'язків усі елементи системи споживчої кооперації мають тісну взаємозалежність. Тобто, усі її елементи функціонують в єдності і взаємозв'язку. У разі випадання або недооцінки одного з них порушується цілісність, виникають диспропорції, унаслідок чого знижується ефективність її функціонування. Отже, структурі споживчої кооперації властива поліструктурність, тобто взаємовплив і взаємопереплетіння різноякісних елементів і зв'язків.

Ґрунтуючись на результатах проведених досліджень і зроблених узагальнень, пропонуємо авторське бачення функціонування споживчої кооперації з урахуванням її особливостей, специфіки та розвитку в нашій країні. Отже, функціонування споживчої кооперації здійснюється відповідно до суб'єктивних закономірностей і особливостей, що

склалися, і проявляються в умовах для розвитку кооперативного руху, до яких передусім належать: соціально-економічна підтримка держави; ставлення олігархічних класів суспільства до проблем споживчої кооперації; переважаючі типи власності, види технологій та праці, засоби виробництва; тип провідного виробничого класу суспільства, що є соціальною базою споживчої кооперації; пріоритетні галузі та сектори національного господарства, в яких діє споживча кооперація; основні механізми управління відносинами споживчої кооперації тощо.

На підставі вищевикладеного логічним продовженням дослідження функціонування споживчої кооперації є розгляд особливостей її розвитку.

Результати аналізу досліджень споживчої кооперації свідчать, що соціальні пріоритети споживчої кооперації (підвищення рівня і якості життя сільського населення, створення нових робочих місць у сільській місцевості, соціальний захист працівників) є актуальними упродовж усієї історії розвитку споживчої кооперації України, а підвищення ролі споживчої кооперації, набуває осо-

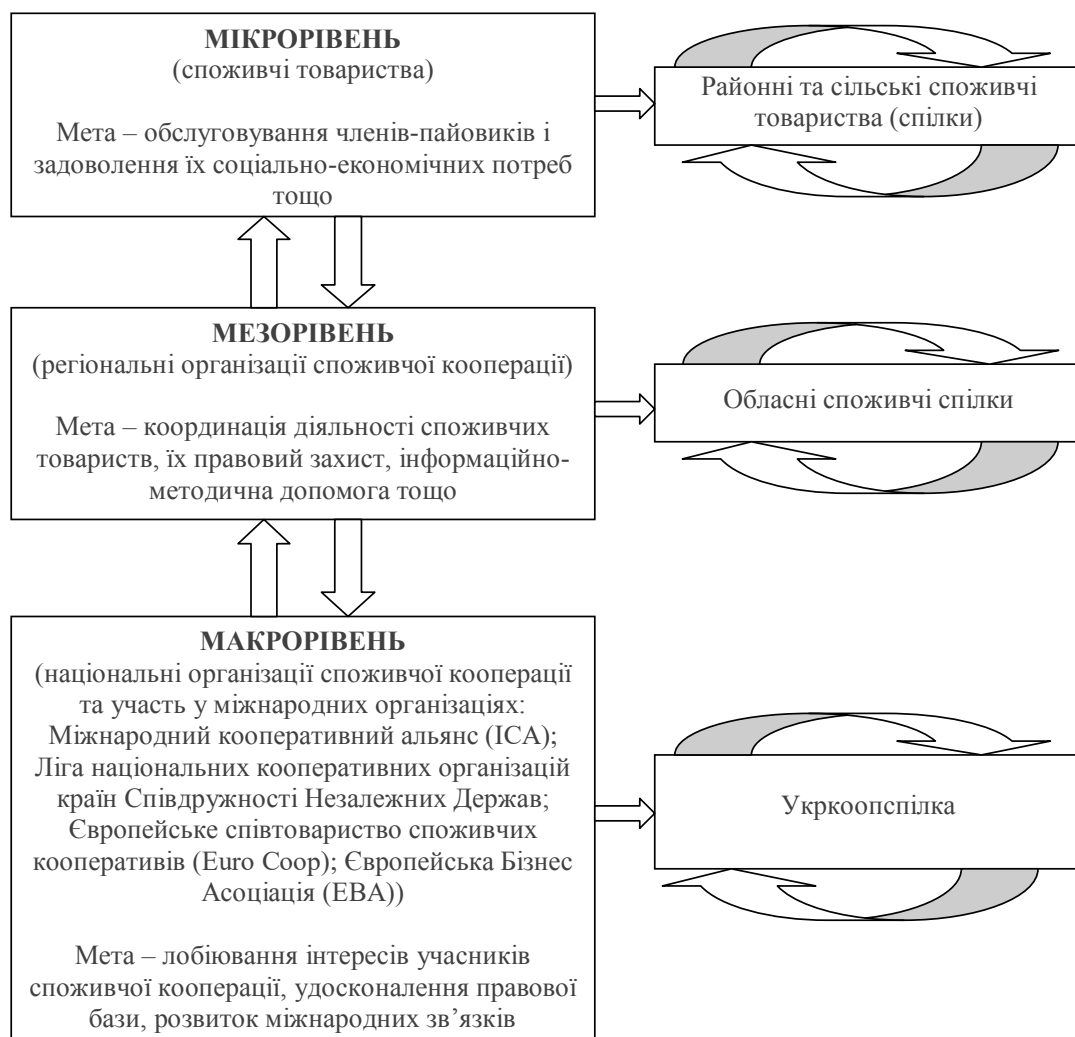

Рис. 1. Рівні споживчої кооперації України

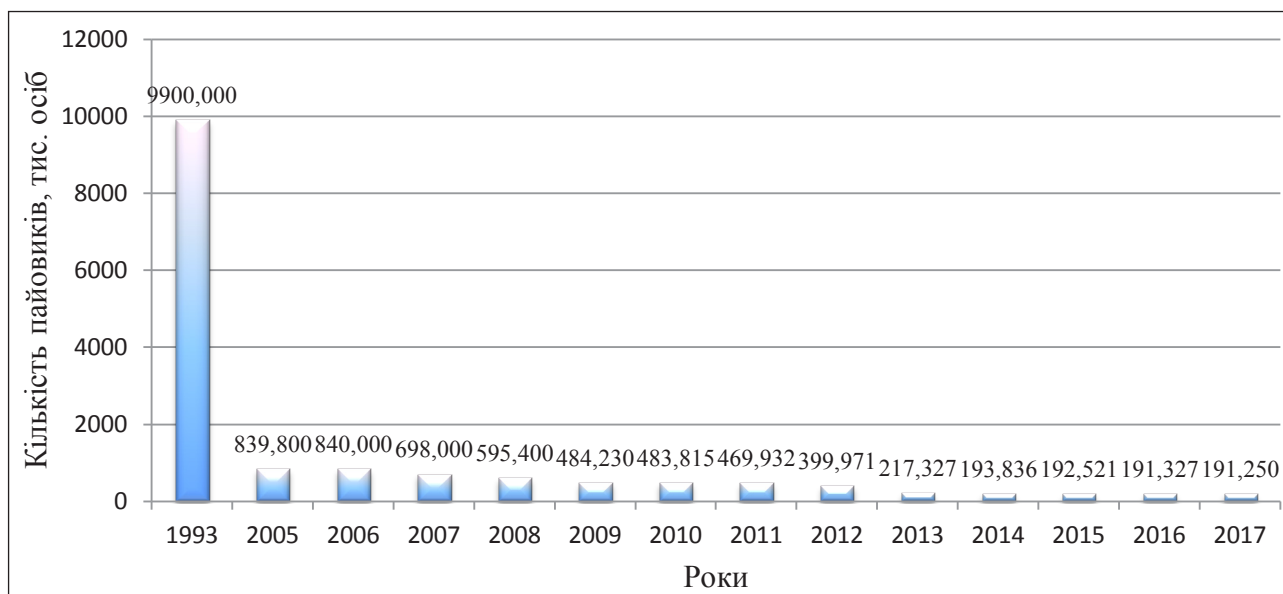
бливої значущості в умовах реформування громадських відносин. Однак, слід зауважити, що кооперативи у сфері споживання як особлива організаційно-правова форма досі асоціюються із підприємствами командно-адміністративної системи, тому багато політиків і економістів не виокремлюють особливої соціальної спрямованості споживчих товариств і споживчих спілок у сучасній ринковій економіці. Оскільки споживчі товариства і їх спілки функціонують не ізольовано, а у взаємодії із різними господарюючими суб'єктами, що становлять інфраструктуру ринку, вони схильні до дії конкурентного середовища. Водночас для виконання своєї соціальної місії кооперативні організації повинні мати прибутки, тобто вони повинні ефективно здійснювати підприємницьку діяльність і бути конкурентоспроможними.

Слід звернути увагу на те, що споживча кооперація здійснює соціальну діяльність здебільшого за рахунок прибутків, отриманих від багатогалузевої господарської діяльності. Але споживчі товариства та їх спілки істотно відрізняються від інших суб'єктів ринку тим, що їх підприємницька діяльність спрямована не на отримання прибутку в максимальних розмірах (як це властиво комерційним організаціям), а на задоволення матеріальних та інших потреб учасників. Тобто, посилення соціальної спрямованості в діяльності споживчої кооперації може бути забезпечене за рахунок ефективної господарської діяльності за умови постійної підтримки держави на національному та місцевому рівнях.

Отже, у процесі дослідження соціальної спрямованості споживчої кооперації проведено аналіз її генезису в період реформування національної

економіки. Результати аналізу доводять, що на початку 1993 р. вітчизняна споживча кооперація – це досить стійкий сектор економіки з відносно розвиненою матеріально-технічною базою і кваліфікованими кадрами, що об'єднував понад 9,9 млн. пайовиків. Перше десятиліття переходу країни до ринкових відносин (1992–2002 рр.) – надзвичайно важкий період для споживчої кооперації. Загальний економічний хаос призвів до величезних втрат у споживчій кооперації України – через лібералізацію цін 1992 р., стрімку інфляцію, широку кампанію комерціалізації і акціонування підприємств, що розгорнулась упродовж 1992–1996 рр., порушення господарських зв'язків та інші об'єктивні й суб'єктивні причини. Сукупні обсяги господарської діяльності кооперації істотно скоротилися, багато галузевих організацій фактично втратили власні оборотні кошти, на базі майна споживчих товариств і їх спілок були спонтанно створені принципово нові організаційно-правові форми діяльності – малі підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства закритого типу. Тоді виникла реальна загроза втрати споживчої кооперації в цілому.

Слід зазначити, що складна ситуація 1990-х рр. передусім негативно вплинула на чисельність пайовиків української споживчої кооперації. З різних причин (скорочення сільського населення загалом, втрата престижності від членства у споживчих товариствах, недосконалість організації роботи з пайовиками тощо). Чисельність пайовиків за 1993–2005 рр. скоротилася більш ніж в 11 разів. На початку 2005 р. налічувалося всього 839,8 тис. осіб. Негативна тенденція зберігалася і впродовж 2000-х рр. Офіційні дані свідчать, що станом на

Примітка: побудовано за сукупними показниками господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій спілок споживчих товариств і областей за 1993–2017 рр.

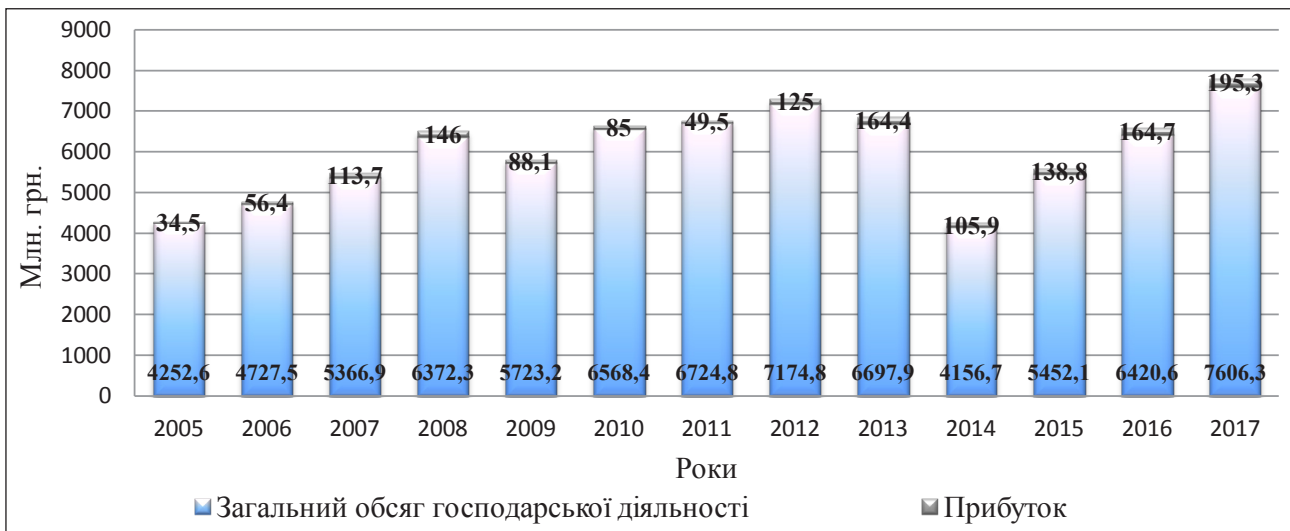
Рис. 2. Динаміка чисельності пайовиків споживчої кооперації України за 1993–2017 рр.

початок 2017 р. чисельність пайовиків споживчої кооперації (191,926 тис. осіб) скоротилася майже в 5 разів в порівнянні з рівнем 2005 р. Динаміка чисельності пайовиків споживчої кооперації України за 2005–2017 рр. представлена на рис. 2.

Останнім часом у споживчій кооперації України відбувається спад господарської діяльності, зумовлений глобальною фінансово-економічною та політичною кризами (рис. 3.).

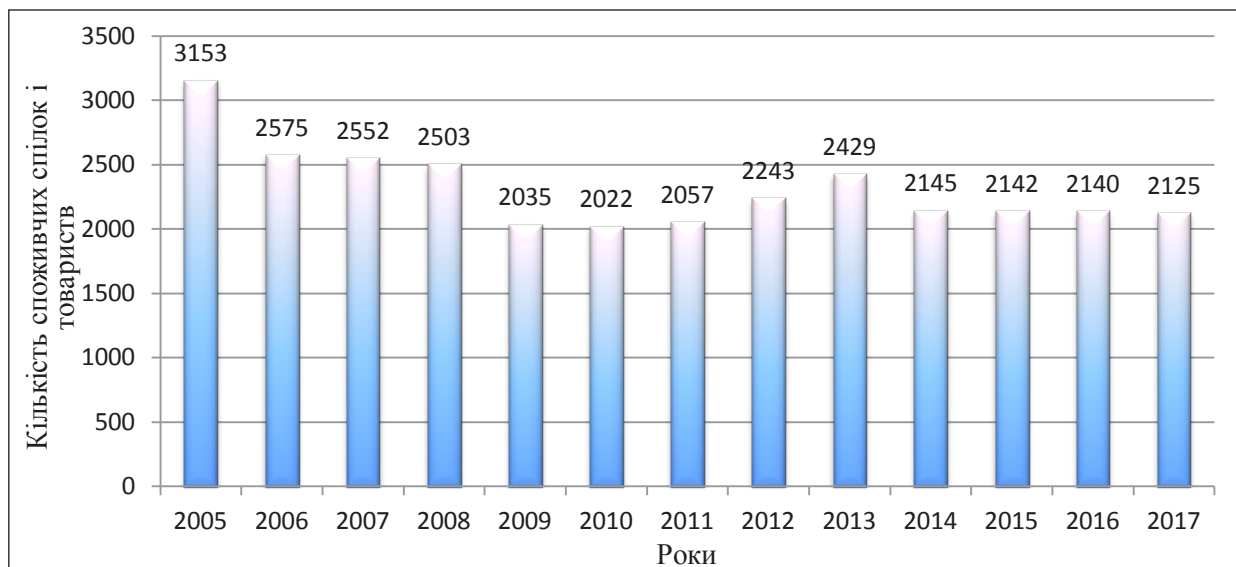
Незважаючи на проблеми перехідного періоду кінця 2005–2017-х рр., під впливом яких споживча кооперація втратила багато політичних і економічних позицій, зусиллями пайовиків і працівників споживчих товариств і спілок усе-таки вдалося зберегти значну частину матеріально-технічної бази.

У 2004 р. була прийнята «Стратегія розвитку споживчої кооперації України до 2015 р.» [2], у якій були сформовані основні напрями розширення і інтенсифікації діяльності споживчої кооперації та обґрунтовані стратегічні напрями розвитку споживчої кооперації як соціальної організації людей і господарської системи, її ринкової адаптації, підвищення ефективності функціонування та активної реалізації її соціальної місії. У Стратегії враховані: актуальна роль кооперації в Україні та у світі; формування кооперативного сектора національної економіки; кардинальні зміни зовнішнього середовища внаслідок ринкових системних трансформацій і структурної перебудови економіки; місце споживчої кооперації в економічній системі,

Примітка: побудовано за сукупними показниками господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій спілок споживчих товариств і областей за 2005–2017 рр.

Рис. 3. Динаміка господарської діяльності споживчої кооперації України за 2005–2017 рр.

Примітка: побудовано за сукупними показниками господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій спілок споживчих товариств і областей за 2005–2017 рр.

Рис. 4. Динаміка кількості споживчих спілок і товариств споживчої кооперації України у період за 2005–2017 рр.

соціальної сфері, національному кооперативному русі та її значення в соціально-культурній перебудові села.

Проте ринкова трансформація соціально-економічних відносин, здійснювана в країні, не лише не створювала сприятливих об'єктивних передумов для подальшого розвитку споживчої кооперації країни відповідно до загальноприйнятих міжнародних принципів кооперативного руху, а навпаки – значно стримувала її розвиток і призвела до нових деформацій.

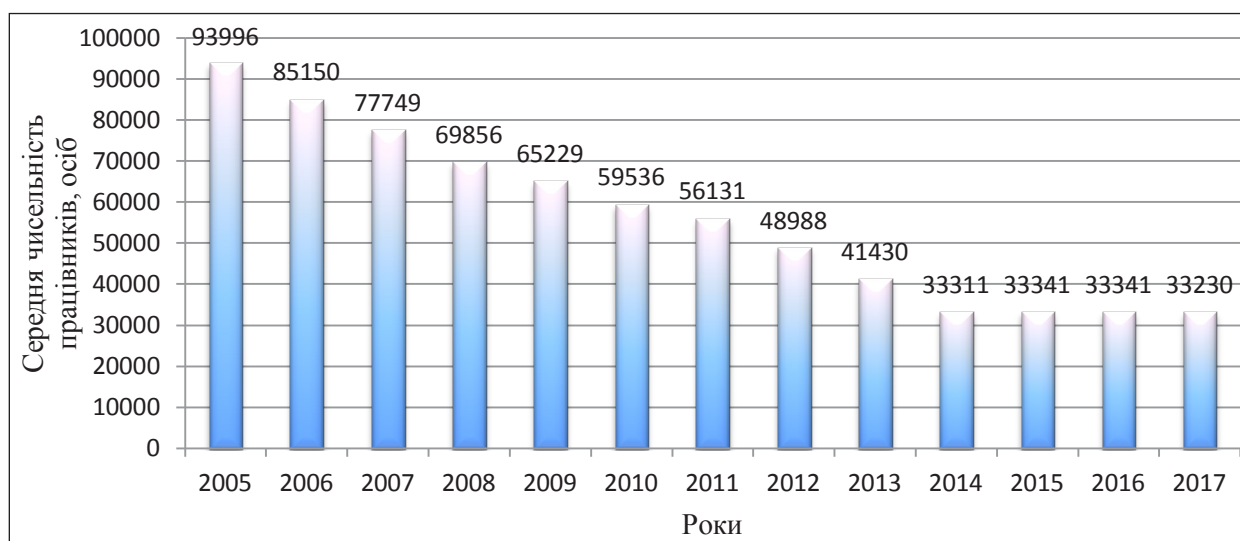
Реформування відносин власності в перехідний до ринку період було ґрунтоване на концепції необхідності вдосконалення відносин власності, передачі засобів виробництва власнику, формування разом із державою інших утворень, які б дозволили підвищити зацікавленість у результатах діяльності, як підприємств, так і економіки в цілому. Дана концепція реформування відносин власності полягала у беззастережній перевазі приватної власності на засоби виробництва в порівнянні з іншими її видами. При цьому передбачено, що приватна власність на основі приватизації державної власності вирішить дві принципово головні проблеми: значно покращить бюджет держави грошовими коштами від продажу державних підприємств власникам і передачі підприємств найбільш ефективним власникам. Хоча проведена приватизація не вплинула позитивно на розвиток економіки та формування об'єктивних передумов для становлення і розвитку кооперативного руху в суспільстві, у цих умовах відповідним чином і розвивалася споживча кооперація.

Процеси трансформації відносин власності на етапі переходу економіки до ринкових відносин не лише істотно змінили, але і деформували як зміст відносин власності, так і їх основні форми –

державну, колективну, приватну та кооперативну. Так, унаслідок ринкової трансформації суттєво змінився соціальний статус, інтереси керівників організацій споживчої кооперації, внаслідок чого реальним суб'єктом кооперативної власності в особі своїх управлінських органів переважно стали керівники споживчих кооперативів. Такі особливості значною мірою вплинули на формування деформованого економічного змісту відносин споживчої кооперації. У процесі ринкової трансформації економічної системи суспільства змінився зміст усіх базових відносин власності, сталися принципові зміни в ознаках-індикаторах, що відображають зміст процесу трансформації системи відносин власності.

У ході дослідження були проаналізовані тенденції і особливості соціального розвитку споживчої кооперації на етапі перехідної економіки. Аналіз розвитку споживчої кооперації показав, що за останні роки в країні чітко проявилися негативні тенденції розвитку споживчої кооперації України. Зокрема різко скоротилася загальна кількість усіх організацій споживчої кооперації. Якщо 2005 р. загальна кількість підприємств споживчої кооперації становила 7056, то 2017 р. – скоротилася до 2125, тобто в 3,3 рази. Подібне скорочення підприємств споживчої кооперації пояснюється рядом причин, одними з яких є щорічне значне скорочення кількості новостворених підприємств у споживчій кооперації України, а також тимчасова анексія АР Крим і проведення бойових дій на частині територій Донецької та Луганської областей.

Дослідження тенденцій розвитку споживчої кооперації показали, що за аналізований період також скоротилася й кількість споживчих спілок і товариств у споживчій кооперації України. Це можна пояснити тим, що внаслідок трансформацій

Примітка: побудовано за сукупними показниками господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій спілок споживчих товариств і областей за 2005–2017 рр.

Рис. 5. Динаміка середньої чисельності працівників споживчої кооперації України за 2005–2017 рр.

і деформацій, які відбулись у відносинах споживчої кооперації, не було створено належних умов для формування та реалізації інтересів найбільш соціально активної частини населення країни щодо створення підприємств нових організаційно-правових форм, що відповідають потребам вільної ринкової економіки, а також тимчасовою окупацією АР Крим і частини Донецької і Луганської областей. Про це свідчать показники, що відображають спосіб створення в аналізований період в Україні споживчих спілок і товариств (рис. 4).

За період 2005–2017 рр. істотно знизився показник середньої чисельності працівників, зайнятих в діяльності споживчих кооперативів (рис. 5.). Причиною такого скорочення є вихід членів-пайовиків із структури споживчої кооперації та незацікавленість керівництва у залученні нових пайовиків. По суті, протягом 2005–2017 рр. цей показник скоротився в 2,8 раза (з 93996 до 33230 осіб).

Проте за аналогічний період фонд нарахованої заробітної плати збільшився у 1,4 рази. Причиною такого збільшення було підвищення рівня середньої заробітної плати на одного працівника. Водночас слід зазначити про тенденцію зростання показника обігу діяльності, який порівняно з 2005 р. збільшився в 1,3 рази у 2017 р. та рівня статутного капіталу, який збільшився за аналізований період у 1,2 рази.

За аналізований період спостерігалось коливання показника витрат на власне виробництво. Такі тенденції пояснюємо не стільки збільшенням витрат унаслідок збільшення обсягу продукції, скільки їх структурними змінами (рис. 6.).

Аналіз структури витрат на власне виробництво споживчої кооперації України свідчить про помірне зменшення витрат за весь аналізований період лише за винятком 2015–2017 рр. Що ж до

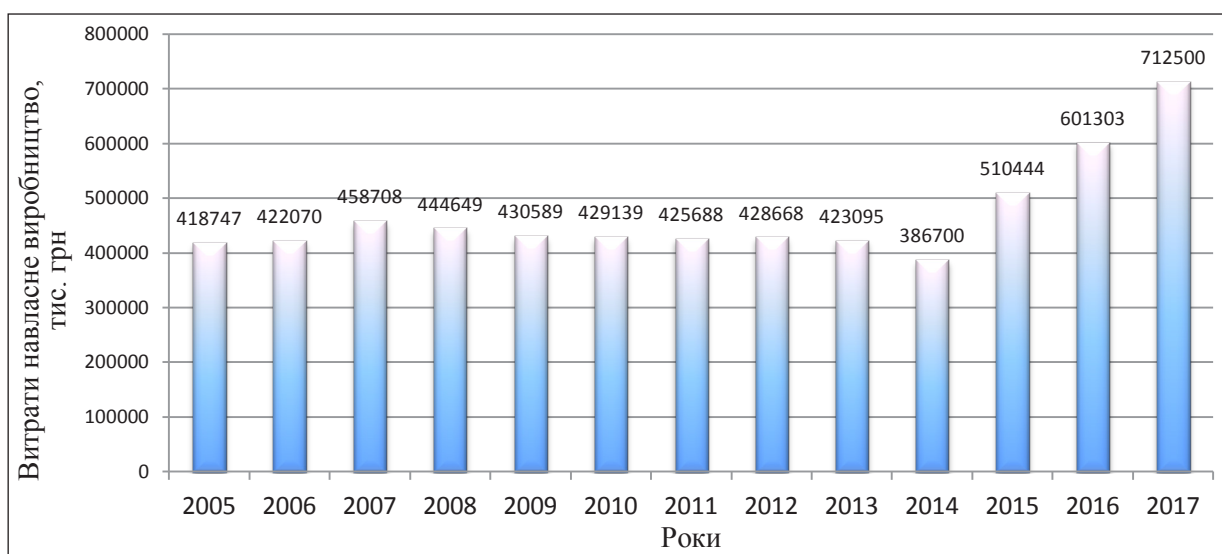
таких статей витрат, як витрати на оплату праці, страхові внески до Пенсійного Фонду, ФСС, амортизація основних засобів і інші витрати, то вони також збільшились у 2017 р.

Як уже відзначено вище, аналіз свідчить про наявність здебільшого позитивної тенденції одного з основних показників діяльності споживчих кооперативів – обсягу діяльності. Ознаки збільшення спостерігалися до 2012 р. у порівнянні з 2005 р. в 1,7 рази, але за 2015–2017 рр. обіг діяльності має тенденцію до збільшення.

Під час досліджень з'ясовано, що виявлені тенденції становлення споживчої кооперації в країні виникли внаслідок деформованих у споживчій кооперації соціально-економічних відносин, що склалися. Отже, недостатньо високий рівень взаємодії, інформаційного забезпечення, відсутність єдиної стратегії розвитку, інвестиційної привабливості, прагнення самостійно розв'язувати складні комплексні проблеми – усе це вказує на недостатню цілісність споживчої кооперації і значно знижує динаміку розвитку споживчої кооперації, призводить до стагнації. Споживча кооперація втрачає здатність не лише випереджати наявні тенденції, але навіть адаптуватися до змін зовнішнього середовища, відстаючи від конкурентів.

Основними чинниками, що стримують розвиток споживчої кооперації, є слабке залучення кооперативного сектора економіки у процес коопераційно-інтеграційної взаємодії з іншими суб'єктами господарювання ринкових відносин, неефективний менеджмент і маркетинг.

На нашу думку, пошук науково-обґрунтованої концепції розвитку, що забезпечить конкурентоспроможність споживчої кооперації, зміцнення й посилення ділової активності організацій споживчої кооперації сьогодні, є актуальною проблемою,

Примітка: побудовано за сукупними показниками господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій спілок споживчих товариств і областей за 2005–2017 рр.

Рис. 6. Динаміка витрат на власне виробництво споживчої кооперації України за 2005–2017 рр. (тис. грн.)

що зумовлена неефективним менеджментом, неоптимальним використанням кооперативних принципів і неповнотою реалізації соціальної місії.

Нині кооперативний сектор, що лише номінально є рівноправним із державним і приватним секторами економіки країни, перебуває на межі втрати своїх ключових конкурентних переваг і господарської самостійності. Для розрізнення і неефективних багатофункціональних кооперативів організаційно-правових форм, що представлені в різних галузях господарювання, характерні практично повсюдний спад показників виробничо-господарської й збутової діяльності, зниження ділової активності. Також політичні, економічні та соціальні процеси, що відбуваються в державі, відповідним чином впливають на стан справ у системі, тому потрібно впроваджувати нові підходи до організації роботи, ведення господарської діяльності на базі антикризових заходів, ринкових методів і конкурентних механізмів роботи.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, результати розгляду становлення та сучасних тенденцій розвитку споживчої кооперації України свідчать, що в умовах формування в Україні соціально-орієнтованої ринкової економіки, спрямованої на задоволення потреб і підвищення життєвого рівня населення, особливої науково-теоретичної та науково-практичної актуальності, а також економічної значущості набули питання перспектив розвитку споживчої кооперації. Під час вирішення цих питань зусилля у подальших наукових дослідженнях повинні бути спрямовані на вивчення питань: посилення ділової активності між організаціями споживчої кооперації й підприємствами суміжних і підтримувальних виробництв; підтримки механізмів кооперації і інтеграції малих і середніх підприємств місцевими органами влади; раціонального вибору та ретельного обґрунтування способів зміцнення конкурентоспроможності споживчої кооперації шляхом побудови відповідної структури, що забезпечить стійкий розвиток економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Апопій В.В. Споживча кооперація України: проблеми сучасного розвитку : [монографія]. Кн. 1: Ринкова орієнтація споживчої кооперації України / В. В. Апопій та ін. Львів : Коопосвіта, 1999. – 366 с.
2. Стратегія розвитку споживчої кооперації України (2004–2015 рр.) / кер. авт. кол. С. Г. Бабенко. – Київ : Укоопспілка, 2004. – 62 с.

3. Ванівський М. М. Інфраструктурне забезпечення розвитку споживчої кооперації : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / М. М. Ванівський. – Львів, 2012. – 224 с.

4. Гончаренко В.В. Теоретико-методологічні підходи до відродження національного кооперативного руху / В.В. Гончаренко. // Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту. – 2001. – № 5–6 (18–19). – С. 10–15.

5. Історія споживчої кооперації України / Под ред. С.Г. Бабенко, Я.А. Гончарук. – Львів : Інститут українознавства НАН України, 1996. – 383с.

6. Маркіна І. А. Управління споживчою кооперацією як соціально-економічною системою : [монографія] / І. А. Маркіна. – Полтава : ПУСКУ, 2008. – 255 с.

7. Про споживчу кооперацію [Електронний ресурс] : Закон України № 2265–XII від 10 квіт. 1992 р. // Верховна Рада України : офіційний веб-портал / Прогр.-техн. підтримка – Упр. комп'ютеризов. систем. – Електрон. текст. дані. – [Київ], 1994–2016. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 17.08.2016.

8. Споживча кооперація України. Від зародження до сьогодення : [монографія] / М. В. Аліман та ін.; за заг. ред. С. Гелей. Львів : Вид-во Львів. комерц. академії, 2013. – 976 с.

9. Таран-Лала О. М. Взаємодія національної економіки і споживчої кооперації як соціально-економічної системи / Таран-Лала О. М. // Науковий журнал «Молодий вчений», № 3 (30), Частина II. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 216–221.

10. Таран-Лала О. М. Концепція соціально-економічного розвитку системи споживчої кооперації / Таран-Лала О. М. // Науковий вісник Херсонського державного університету-ту. Серія : Економічні науки. Випуск № 17 (4). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 35–40.

11. Таран-Лала О. М. Проблеми функціонування споживчої кооперації як соціально-економічної системи в нових економічних умовах / Таран-Лала О. М. // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія : «Економіка». – № 1 (47), Том 1. – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2016. – С. 152–158.

12. Таран-Лала О. М. Умови функціонування систем відповідно до реалізації принципів і функцій управління / Таран-Лала О. М. // Наук. вісн. Чернів. Нац. ун-ту. Серія: «Економіка». – 2014. – Вип. 681. – С. 128–133.

13. Теплов В. И. Социально-экономическая деятельность потребительской кооперации : [монографія] / В. И. Теплов. – Белгород: Изд-во Белгород. ун-та потребительской кооперации, 1999. – 206 с.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ ТА МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

SYSTEMIZATION OF INDICATORS AND METHODS OF ASSESSMENT OF ECONOMIC SAFETY OF THE BANKING SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

В статті здійснено аналіз та узагальнення існуючих методик, підходів, моделей та методів оцінювання економічної (фінансової) безпеки банківського сектору. Розглянуто затверджену на державному рівні методичку розрахунку фінансової складової безпеки держави, а саме безпеку банківської діяльності, проаналізовано нормативний та рейтинговий методи, визначено їх переваги та недоліки. Автором виділено суперечності в сучасних науково-методичних підходах щодо оцінювання рівня різних складових економічної безпеки – інформаційної, кредитної, інвестиційної, транспарентної та інших. Здійснено групування авторських методів та моделей, проаналізовано їх сутність та виокремлено суттєві переваги. Напрямами подальших досліджень є розробка інтегрального показника оцінювання рівня економічної безпеки банківського сектору з обґрунтуванням комплексного набору індикаторів та їх нормативних меж, а також на його основі побудова економіко-математичних моделей, які враховуватимуть розвиток та життєздатність банківського сектору.

Ключові слова: економічна безпека, банківський сектор, національна економіка, методика оцінювання, метод, індикатори економічної безпеки, моделі оцінювання економічної безпеки.

В статье осуществлен анализ и обобщение существующих методик, подходов, моделей и методов оценки экономической (финансовой) безопасности банковского сектора. Рассмотрено утвержденную на государственном уровне методичку расчета финансовой безопасности государства, а именно безопасность банковской деятельности, проанализированы нормативный и рейтинговый методы, определены их преимущества и недостатки. Автором выделены противоречия в современных научно-методических подходах к оценке уровня различных составляющих экономической

безопасности – информационной, кредитной, инвестиционной, транспарентной и других. Осуществлено группировки авторских методов и моделей, проанализированы их сущность и выделены существенные преимущества. Направлениями дальнейших исследований является разработка интегрального показателя оценки уровня экономической безопасности банковского сектора с обоснованием комплексного набора индикаторов и их нормативных границ, а также на его основе построение экономико-математических моделей, которые будут учитывать развитие и жизнеспособность банковского сектора.

Ключевые слова: экономическая безопасность, банковский сектор, национальная экономика, методика оценки, метод, индикаторы экономической безопасности, модели оценки экономической безопасности.

During the study, the analysis and generalization of existing methods, approaches, models and methods for assessing the economic (financial) security of the banking sector was carried out. The approved state-level methodology for calculating the financial component of state security, namely security of banking activities, analyzes regulatory and rating methods, defines their advantages and disadvantages. The author highlights the contradictions in modern scientific and methodological approaches to assessing the level of various components of economic security – information, credit, investment, transparency and others. The authoring methods and models are grouped, the essence of them is analyzed and significant advantages are highlighted. The purpose of this study is to analyze, summarize and systematize the existing approaches, methods and indicators of economic security of the banking sector of the national economy.

Key words: economic security, banking sector, national economy, assessment methodology, method, indicators of economic security, models of economic security assessment.

УДК 336.71

Славкіна М.А.

аспірант

Класичний приватний університет

Постановка проблеми. Ефективне функціонування банківського сектору національної економіки з метою забезпечення акумулювання, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів між економічними суб'єктами, підвищення рівня стабільності, надійності, ліквідності та зниження рівня декриміналізації банківської діяльності неможливі без дотримання високих стандартів його економічної безпеки. Сучасні високоризикові конкурентні умови банківської діяльності, впровадження новітніх інформаційних технологій, нерозвиненість вітчизняного фінансового ринку, зростання рівня економічної та кібернетичної загрози висуває на перший план питання оцінювання та моніторингу економіч-

ної безпеки банківського сектору на макроекономічному рівні. Тому актуальним є завдання щодо узагальнення та систематизації індикаторів, а також методів та моделей оцінювання рівня економічної безпеки банківського сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи з того, що банківський сектор пов'язаний не тільки із комерційними підприємствами, а й забезпечує функціонування державного та реального секторів економіки, дослідники вважають, що проблеми цього сектору безпосередньо пов'язані із безпекою держави. Так, О.В. Тимошенко запропоновано методичку розрахунку субіндексів складових державної безпеки, визначено і обґрунтовано

їх порогові значення, а також методику зведення їх в інтегральний показник [1].

Авторами [2] запропоновано концептуальну модель безпеки державних фінансів на основі кількісних індикаторів ризиків, які вказують на підвищення ймовірності та потенційних обсягів невиконання державою своїх зобов'язань перед суспільством і кредиторами. При цьому важливим є відхилення цих показників від порогових значень та включення до інтегрального показника таких специфічних складових, як погіршення фінансового стану підприємств реального сектору економіки та стану фінансових ринків.

Достатньо велика кількість публікацій присвячена проблемам оцінювання економічної і фінансової безпеки на рівні підприємства та фінансової установи (комерційного банку, компанії з управління активами, страхової компанії тощо). У статті Зачосової Н.В. запропоновано формування системи економічної безпеки фінансової установи із таких підсистем, як фінансова безпека, що складається з фінансової безпеки власних ресурсів та активів клієнтів, інтелектуально-кадрова, матеріальна фізична (силова), інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, правова, зовнішня (політична, конкурентна тощо), а також виокремлено авторські принципи її побудови [3].

Багато досліджень в українській науці присвячені розробці методів та індикаторів оцінювання рівня економічної та фінансової безпеки банківської системи та окремо комерційного банку.

На думку авторів [4], кінцевим етапом управління економічною безпекою банківської установи є контроль (поточний та підсумковий), який забезпечує зворотній зв'язок, оцінюючи ефективність заходів безпеки, та дозволяє оцінити відхилення від запланованих показників та ступінь ризику, на який наражається банк. Ними обґрунтовано специфічні показники фінансово-економічної безпеки банківського контролю над економічною злочинністю.

Але не дивлячись на багатий спектр наявних досліджень в цій сфері, проблемі систематизації існуючих методик, методів та моделей щодо оцінювання рівня економічної безпеки саме банківського сектору не приділено достатньої уваги.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз, узагальнення та систематизація існуючих підходів, методів та індикаторів економічної безпеки банківського сектору національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на аналіз наукової літератури, можна стверджувати, що на сьогодні відсутній систематизований єдиний підхід щодо методики оцінювання рівня безпеки банківської системи, побудови моделей та визначення методів оцінювання економічної безпеки банківської діяльності. Для багатьох вчених також дискусійним є питання щодо засто-

сування термінологічного апарату – «економічна безпека» чи «фінансова безпека». Оскільки банки є фінансовими посередниками та фінансовими установами, основною метою діяльності яких є отримання прибутку та здійснення специфічних фінансових операцій та послуг, багато дослідників вважає за необхідне говорити саме про фінансову безпеку. На наш погляд, такий підхід зводить вектор оцінювання загроз для банківського сектору в рамках національної економіки. В українському законодавстві під банківською безпекою розуміється рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування [7]. Таке визначення спирається на основний індикатор банківської діяльності – стійкість, але при цьому не враховуються такі типові показники, як ліквідність, надійність, життєздатність банківського сектору, а також суб'єктивні показники, наприклад, морального, репутаційно-іміджевого ризиків. Тому в даному дослідженні ми спираємось на наступне тлумачення поняття «економічна безпека банківської системи»: з одного боку – як негативні наслідки діяльності банків для всієї національної економіки та клієнтів (контрагентів), з іншого – як запобігання загрозам фінансовому стану всього банківського сектору країни, НБУ та окремим банківським установам [8]. Тобто суб'єктами національної економіки, які зацікавлені у формуванні ефективної системи економічної безпеки банківського сектору, є держава, суб'єкти господарювання і домогосподарства. В таблиці 1 наведено матрицю узгодження економічних інтересів суб'єктів національної економіки з метою забезпечення економічної безпеки.

Отже, при систематизації методів та показників оцінювання економічної безпеки банківського сектору слід враховувати взаємозв'язки та взаємні економічні інтереси суб'єктів національної економіки та банківського сектору, а також зовнішні загрози (наприклад, залежність від іноземних кредитів або рефінансування іноземними банками) та стабільність вітчизняної економіки, незалежність її від зовнішнього негативного впливу.

В таблиці 2 наведено групування існуючих на сьогодні методик, які ґрунтуються на різних базових моделях та враховують в основному внутрішні фактори впливу (загрози) на стан економічної безпеки банківського сектору. Банківський сектор характеризується високим рівнем регуляторної складової та впливу на стабільність функціонування держави, тому фахівцями Міністерства розвитку та торгівлі України створено Методику розрахунку індексу економічної безпеки держави, в склад субіндексу «Фінансова безпека» якого входить показник банківської безпеки, що формується з наступних показників:

- частки простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України;
- співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті;
- частки іноземного капіталу у статутному капіталі банків;
- співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів;
- рентабельності активів;
- співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань;
- частки активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи [5].

Вважаємо, що для застосування превентивних заходів щодо загроз для банківської системи, слід спиратись на показники в динаміці з метою побудови прогнозів, а також розробити та впровадити індикатори-передвісники кризових явищ та індикатори-маркери загроз.

Нормативний метод застосовується регулятором щодо впорядкування, нагляду та регулювання банківської діяльності як в європейських розвинених країнах, так і в Україні. Вітчизняний регулятор

при впровадженні нормативів враховує розробки та положення міжнародної організації з банківського нагляду – Базельського комітету. Станом на сьогодні НБУ вимагає дотримання наступних нормативів:

1. Нормативи капіталу: мінімального розміру регулятивного капіталу – Н1 (500 млн. грн.); достатності (адекватності) регулятивного капіталу – Н2 (не менше 10%), достатності основного капіталу – Н3 (не менше 7%).

2. Нормативи ліквідності: миттєва ліквідність – Н4 (не менше 20%); поточна ліквідність – Н5 (не менше 40%); короткострокова ліквідність – Н6 (не менше 60%).

3. Нормативи кредитного ризику: максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента – Н7 (не більше 25%); великих кредитних ризиків – Н8 (не більше 8-ми кратного розміру регулятивного капіталу); максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами – Н9 (не більше 25%); максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам – Н10 (не більше 30%).

4. Нормативи інвестування: інвестування в цінні папери окремо за кожною устано-

Таблиця 1

Матриця узгодження економічних інтересів суб'єктів національної економіки з метою забезпечення економічної безпеки

Суб'єкти	Домогосподарства	Суб'єкти господарювання	Банківський сектор	Держава
Держава	Покращення якості життя та соціальних стандартів, підвищення рівня добробуту, забезпечення рівномірного доступу до фінансових ресурсів	Покращення бізнес-середовища та інвестиційного клімату, зниження податкового тиску, забезпечення інноваційного розвитку	Зниження рівня інфляції, стабілізація валютного курсу, удосконалення нормативів банківської діяльності, створення мегарегулятора з метою розвитку національного фінансового ринку,	Створення ефективної системи національної економічної безпеки та моніторингу її стану
Банківський сектор	Підвищення довіри до БС, рівня фінансової грамотності, якості та спектру послуг, що надаються КБ	Розробка нових програм фінансування (кредитування) бізнесу, диверсифікація банківських продуктів згідно попиту, створення ефективної системи захисту комерційної інформації СГ	Створення ефективної системи економічної безпеки та моніторингу її стану	Забезпечення функціонування державного та реального секторів національної економіки, проведення ефективної грошово-кредитної, монетарної, валютної політик
Суб'єкти господарювання	Підвищення рівня якості продукції, застосування екологічних і безпечних (зелених) технологій виробництва, обґрунтована цінова політика	Створення ефективної системи економічної безпеки та моніторингу її стану	Розширення меж користування банківськими послугами, збільшення частки позикового капіталу для забезпечення ефективного функціонування,	Зниження рівня експортно-імпортної залежності, забезпечення зайнятості, наповнення бюджету (за рахунок податкової дисципліни)
Домогосподарства	Створення ефективної системи власної економічної безпеки	Забезпечення висококваліфікованими кадрами, розрахункова дисципліна, формування платоспроможного попиту на продукти (товари, послуги)	Підвищення рівня користування банківськими продуктами, фінансова розрахункова дисципліна, перехід від заощадження ресурсів до їх інвестування	Своєчасна сплата податкових зобов'язань, використання соціальної фінансової допомоги за призначенням, економне використання природних та інших ресурсів

Джерело: складено автором на основі [1-3, 5-7]

вою – Н11 (не більше 15%); загальної суми інвестування – Н12 (не більше 60%) [8].

Для відображення практичного застосування даної методики, наведемо показники, що характеризують стан виконання вимог регулятора по банківській системі (таблиця 3).

Відхилення розраховуються порівняно із 2015 роком, оскільки окремі нормативи було змінено та виведено із розрахунків Постановою Правління Національного банку України від 08.06.2015 № 361.

Аналізуючи дані табл. 3, дійшли висновків: регулятивний капітал по банківській системі зменшився на 42%, оскільки відбулось значне зменшення кількості банків; зменшення нормативу Н7 свідчить про позитивну динаміку щодо зниження кредитних ризиків на 2,4%. Стосовно нормативу Н9, то на 01.01.2016-2017 рр. він перевищував рекомендований рівень у 25%, також спостерігається негативна тенденція щодо інвестування – як в цінні папери, що є сигналом про затяжні кризові явища на фондовому ринку Укра-

їни, так і взагалі із інвестиціями банківського сектору. Тобто банки не зацікавлені в прямих інвестиціях в реальний сектор національної економіки, а віддають перевагу портфельним інвестиціям для отримання прибутку від їх реалізації. Всі інші показники відповідають нормативним значенням, що свідчить про достатньо високий рівень банківського нагляду та фінансову дисципліну суб'єктів банківського сектору.

Стосовно рейтингового підходу, то НБУ затвердив порядок визначення та затвердження рейтингової оцінки за системою CAMELSO, що ґрунтується на оцінці ризиків і визначення рейтингових оцінок за такими основними компонентами:

– капітал – Capital Adequacy (C) – оцінка розміру капіталу банку з точки зору його достатності для захисту інтересів вкладників і підтримки платоспроможності;

– якість активів – Asset Quality (A) – спроможність забезпечити повернення активів, вплив проблемних кредитів на загальний фінансовий стан банку;

Таблиця 2

Методичні підходи до оцінювання економічної безпеки банківського сектору

Методичний підхід до оцінювання економічної безпеки банківського сектору	Розробник методичного підходу	Сутність підходу	Переваги/недоліки даного підходу
Індексний	Міністерство економічного розвитку та торгівлі України [5]	Підґрунтям є комплексний аналіз індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз, застосовуються для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності. Банківська безпека є складовою показника фінансової безпеки, що розраховується як інтегральний індекс	Переваги: 1. Ґрунтування на офіційних даних НБУ. 2. Застосування експертних оцінок, у тому числі рейтингових звітів міжнародних неурядових організацій. Недоліки: 1. Показники не оцінюються в темпах приросту, тобто не відображають динаміку 2. Деякі порогові значення визначені, спираючись на досвід економічно розвинутих країн, та не відповідають нормам вітчизняного законодавства та стану національної економіки
Нормативний	Національний банк України [8]	Згідно до міжнародних нормативів Базель II та Базель III, розроблено перелік обов'язкових економічних нормативів, які повинні відображати стан стійкості, ліквідності, надійності, ступеню ризику банківського сектору та окремих комерційних банків	Не враховується зміни в національній економіці та банківській системі, а також кризові явища. Але вони дозволяють підтримувати надійність і стабільність банківського сектору, тим самим не знижуючи рівень довіри з боку клієнтів
Рейтинговий	Незалежні рейтингові агентства, міжнародні рейтингові системи, затверджені регулятором [9, 10]	За певними показниками визначається місце банківської установи в банківській системі	Відбір критеріїв побудови рейтингу агентствами має суб'єктивний характер, результати залежать від якості наданої банками інформації. Рейтингові системи спираються на нормативну базу, розроблену згідно міжнародних стандартів, але вони не відображають зміни стану банківського сектору та можливості його розвитку

Джерело: узагальнено автором

Динаміка показників економічних нормативів по банківському сектору України станом на 01 січня 2013-2017 рр.

Назва нормативу	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016	01.01. 2017	Темп росту, 2013 / 2017, %
Мінімальний розмір регулятивного капіталу, Н1 (500 млн. грн.)	178908,9	204 975,9	188 948,9	129 816,9	109 653,6	58,03
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу, Н2 (не менше 10%)	18,06	18,26	15,60	12,31	12,69	81,35
Миттєва ліквідність – Н4 (не менше 20%)	69,26	56,99	57,13	78,73	60,79	106,41
Поточна ліквідність – Н5 (не менше 40%)	79,09	80,86	79,91	79,98	102,14	127,82
Короткострокова ліквідність – Н6 (не менше 60%)	90,28	89,11	86,14	92,87	92,09	106,91
Максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента – Н7 (не більше 25%)	22,10	22,33	22,01	22,78	21,48	97,59
Великі кредитні ризики – Н8 (не більше 8-ми кратного розміру регулятивного капіталу)	172,91	172,05	250,04	364,14	308,27	123,29
Максимальний розмір кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами – Н9 (не більше 25%)	0,37	0,36	0,13	31,19	36,72	28246,15
Інвестування в цінні папери окремо за кожною установою – Н11 (не більше 15%)	0,09	0,04	0,01	0,002	0,001	10,00
Загальна суми інвестування – Н12 (не більше 60 %)	3,48	3,15	2,97	1,10	0,60	20,20

Джерело: складено за [11]

Таблиця 4

Методи і моделі оцінювання економічної (фінансової) безпеки банківського сектору

	Методи і моделі, що ґрунтуються на коефіцієнтах (показниках) та нормативах	Методи і моделі, що базуються на оцінці банківських ризиків	Методи і моделі, засновані на експертних оцінках	Економіко-математичне моделювання	Методи і моделі, що враховують суб'єктивні складові
Автори	Барановський О.І. [6]		Побережний С.М., Дадашев Б.А., Пластун О.Л. [21]	Сергєєва Л.Н, Книшенко Т.М., Марковський О.В., Дяченко О.Г., Заграй Г.В. [23]	Побережний С.М., Дадашев Б.А., Пластун О.Л. [21]
	Коваленко В.В. [13]	Жарій Я.В. [19], Жарій Я., Куфаєва В. [25]			Жарій Я., Куфаєва В. [25]
	Ткаченко А.М., Маменко К.І. [14]	Євсєєв С.П. [20]		Євсєєв С.П. [20]	Зачосова Н.В. [7]
				Сергієнко О.А., Чуйко І.М., Солдатова Я.Ю. [24]	
	Сак Т. [15]				
	Крупка І.М. [16]				
			Мігус І.П., Дудченко Н.В. [18]		
	Кльоба Л.Г. [17]	Кльоба Л.Г. [17]			
	Васильчишин О.Б. [18]	Васильчишин О.Б. [18]		Васильчишин О.Б. [18]	

Джерело: узагальнено автором

– менеджмент і корпоративне управління – Management (M) – оцінка методів управління банком з точки зору принципів корпоративного управління, ефективності діяльності, методів управління та контролю;

– надходження – Earnings (E) – достатність доходів банку для перспективного розвитку та зростання;

– ліквідність – Liquidity (L) – здатність банку забезпечити своєчасне та повне виконання своїх зобов'язань;

– чутливість до ринкових ризиків – Sensitivity to Risk (S) – ступінь реагування банку на зміну ситуації на ринку;

– операційний ризик – Operational Risk (O) – здатність банку ефективно управляти операційним та інформаційним ризиком з метою недопущення/мінімізації фінансових втрат внаслідок реалізації ризиків [9].

Дана методика дозволяє визначити фінансовий стан, якість менеджменту та корпоративного управління, прозорість операцій та ефективність внутрішнього контролю, управління ризиками банківських установ. Також вона допомагає виявити недоліки, що можуть призвести до банкрутства банку та вимагають посиленого контролю з боку органів банківського нагляду. Це дозволяє заздалегідь вжити відповідні заходи для виправлення недоліків і стабілізації фінансового стану банку. Але, як і в попередньому випадку, вона статично відображає стан банківської установи та системи загалом, не враховуючи динаміку.

Національне рейтингове агентство «Рюрік» розробило власну методику визначення рейтингу комерційних банків, яка відбувається за уніфікованою процедурою з попереднім моніторингом інформації. Рейтинг ґрунтується на комплексному аналізі та різних індикаторах, наприклад, макроекономічного середовища, стану банківської системи, місця банку на ринку, фінансового стану, корпоративного управління та якості системи управління ризиками банку [10]. На наш погляд, такий підхід не враховує можливостей прогнозування розвитку як банку, так і банківського сектору загалом, а також своєчасного виявлення небезпечних тенденцій.

Окремо слід розглянути авторські методи та моделі оцінювання економічної (фінансової) безпеки банківського сектору. В економічній науковій літературі спостерігається багате розмаїття підходів, але більшість з них мають набір подібних показників. Тому виникає необхідність згрупувати наявні методики та моделі за певними ознаками (таблиця 4).

Групування проведемо наступним чином: 1) методи і моделі, що ґрунтуються на коефіцієнтах (показниках) та нормативах; 2) методи і моделі, що базуються на оцінці банківських ризиків; 3) методи

і моделі, засновані на експертних оцінках; 4) економіко-математичне моделювання; 5) методи і моделі, що враховують суб'єктивні складові.

Як видно з таблиці 4, переважна більшість дослідників використовує методики, засновані на розрахунку коефіцієнтів (показників), що характеризують складові економічної (фінансової) безпеки банківського сектору або окремих фінансових установ. Але слід зазначити, що всі інші методи, крім експертних оцінок та тих, що враховують суб'єктивні складові, пов'язані із коефіцієнтним методом і мають комплексний характер, тому що розрахунок ризиків та побудова економіко-математичних моделей ґрунтуються на певних показниках.

Так, в працях [13, 18] авторами пропонуються різні підходи до розрахунку інтегрального показника та обґрунтовується його побудова. Особливу увагу слід приділити методиці побудови інтегрального показника фінансової безпеки, запропонованої Коваленко В.В. [13], яка заснована на таких базових показниках, як співвідношення активів БС до ВВП; рівень доларизації у БС; співвідношення валового зовнішнього боргу до ВВП; частка іноземного капіталу у сукупному банківському капіталі; питома вага проблемних кредитів у чистих активах банківської системи; співвідношення власних і залучених коштів банків; адекватність регулятивного капіталу; чиста процентна маржа. Такі індикатори, що характеризують капітальну базу, рівень залучення коштів, питому вагу проблемних кредитів, відображають сучасні загрози банківському сектору. Але, на наш погляд, не враховані такі загрози, як обсяг банківських резервів, обсяг готівкових грошей, що обслуговують «сірий» сектор національної економіки, обсяг готівкової іноземної валюти в обігу та інвестиційну активність, яка характеризує привабливість національної економіки для інвесторів.

Окрім цього, достатньо попарним є таксономічний метод, щ дає змогу розрахувати інтегральний показник. Проте, при застосуванні даної методики залишається слабким місцем обґрунтування граничних меж зон економічної безпеки банківської системи.

Комплексний підхід із застосуванням індикаторного та ризикового методів визначення банківської безпеки та притаманним банківській діяльності ризикам – кредитного й інвестиційного досліджено у працях [17-18]. Васильчишин О.Б. визначає в складі інтегрального показника кредитних ризиків банківської системи стимулятори (частка прибуткових підприємств, темпи зростання реальної заробітної плати, частка коштів банків у загальних зобов'язаннях по банківській системі) та дестимулятори (частка проблемної заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, кредитна доларизація, нормативи Н7 та Н9, динаміка резервів за активними операціями). Для

визначення впливу сукупності кредитних ризиків на фінансову безпеку банківської системи пропонується розраховувати даний інтегральний показник із застосуванням методів кореляційно-регресійного аналізу шляхом побудови багатофакторної моделі, яка є барометром – зниження його значення свідчить про зниження рівня фінансової безпеки. Математична модель дає змогу оцінити рівень фінансової безпеки щодо кредитних ризиків, однак, на наш погляд, перелік показників, використаних при побудові цієї моделі недостатньо враховує суб'єктивні ризики – панічні настрої населення, зниження рівня довіри до банківської системи, тінізацію реального сектору економіки та малого (середнього) бізнесу.

Оцінку рівня фінансової безпеки інвестиційної діяльності в праці [18] пропонується проводити на основі показників ділової активності, ефективності управління, прибутковості інвестиційної діяльності банків, але автором не враховані валютні ризики (які важливі при іноземних інвестиціях), що можуть виникнути, наприклад, в умовах паніки на міжнародному та національному валютних ринках, оскільки загальна валютна позиція дозволяє оцінити валютний ризик банківської системи, пов'язаний як із поточними платежами, так і з конверсійними операціями, а також міжнародною діяльністю.

За авторським підходом Євсєєва С.П. [20], при розробці інформаційної складової банківської безпеки, слід застосовувати синергетичний підхід, в якому поєднується комплексний підхід щодо аналізу й оцінки ризиків, та синергетичний показник безпеки банківської інформації в автоматизованій банківській системі, за допомогою якого можна оцінити ефективність захисту інформації при кібератаках або випадкових загрозах. Вважаємо за доцільне зазначити, що врахування інформаційної безпеки, безпеки інформації та кібербезпеки є обов'язковим при розробці системи економічної безпеки банківського сектору.

З позиції розгляду банку та банківського сектору як складної соціально-економічної системи, що характеризується з точки зору синергетичного підходу життєздатністю, автори монографії [23] пропонують для дослідження розвитку банківської системи використовувати метод сценаріїв, який є основою для розробки формалізованого уявлення про вирішення проблем системи або напрямів її розвитку. На думку авторів «...ідея управління життєздатністю банківської системи полягає в тому, що сполучення методів системного та ситуаційного підходу дає змогу будувати сценарії та на їх основі визначати параметри управління та прогнозувати траєкторії розвитку» [23, с. 171]. Концепція життєздатності дозволить: охарактеризувати взаємодію банківського сектору із зовнішнім середовищем (визначивши

складову «стійкість»), виявити внутрішні сили системи – «надійність» та потенціал розвитку – «живучість», а також виявити силу дій, спрямованих на розвиток – «вмотивованість». Здійснивши оцінювання банківського сектору за даною методикою, можливо своєчасно виявити загрози та змінити систему економічної безпеки.

Запропонований колективом дослідників [24] комплекс економіко-математичних моделей дає змогу досліджувати ступінь впливу індикаторів на загальний рівень фінансової безпеки комерційного банку, моделювати сценарії розвитку досліджуваних індикаторів та обґрунтовувати вибір відповідного сценарію забезпечення фінансової безпеки комерційного банку. Зазначені підходи, на відміну від розглянутих вище, дозволяють визначити можливі напрями розвитку системи та, спираючись на отримані сценарії, визначити майбутні загрози її безпеці.

Для оцінювання рівня економічної безпеки банківського сектору застосовуються не тільки кількісні моделі та методи, а й методи оцінювання якісних показників, зокрема метод експертних оцінок, що ґрунтується на опитуванні (анкетуванні). Така практика оцінювання економічної безпеки банків і банківського сектору є суттєвим доповненням проаналізованих вище кількісних моделей і методів, оскільки в таких методиках присутній суб'єктивний фактор, а саме думка експертів.

В роботі [21] запропонована методика анкетування з метою виявлення думок фахівців банківського сектору щодо організації економічної (фінансової) безпеки, результати якої дозволили виявити стан внутрішньої системи фінансової безпеки установи, а також основні зовнішні загрози. Недоліком цього методу можна вважати складність отримання інформації від експертів, яка вважається конфіденційною, наприклад, щодо матеріальної оцінки ризиків та суми збитків від них.

Також за допомогою анкетування експертів та певних показників якості розкриття інформації, в роботі [22] пропонується методика оцінювання такої складової економічної безпеки банків та банківської системи, як транспарентність. На нашу думку, цей показник є дуже важливим індикатором, оскільки свідчить про рівень довіри до системи та якість управління нею. Такої ж думки дотримується автор у своїй фундаментальній праці [7], здійснивши за методикою експрес-оцінювання рівня транспарентності банківської системи на основі 20 показників інформаційної прозорості (за даними автора він дорівнює 50% станом за 2015 рік).

В роботі авторів [25] доведено, що комплаєнс-ризик є багатоаспектним явищем, що розглядається як сукупний прояв основних видів функціональних ризиків, які формують і підвищують загальний рівень ризику та посилюють негативний

вплив на фінансову безпеку банків. Тому авторами пропонується модель обліку та контролю такого виду ризику, яка забезпечить учасників процесу контролю фінансової безпеки необхідною інформацією в динамічному режимі, що в свою чергу дозволить оцінити чутливість банку до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, вчасно розробити комплекс заходів для протидії загрозам.

Висновки з проведеного дослідження. Здійснивши аналіз існуючих методик, моделей та показників оцінювання економічної безпеки банківського сектору, дісталися висновків, що на сьогодні існує проблема не тільки вибору оптимальної кількості індикаторів оцінювання, але й обґрунтування ступеня їх здатності свідчити про час настання небезпечного стану. Також важливим аспектом при формуванні системи оцінювання економічної безпеки є врахування не тільки кількісних показників, а й тих, що відображають, наприклад, репутаційні, моральні ризики. Тобто на сьогодні дослідники не розробили комплексного підходу щодо оцінювання економічної безпеки банківського сектору, оскільки, по-перше, не існує чіткого термінологічного апарату стосовно понять «банківський сектор» та «економічна безпека банківського сектору», по-друге, є великий набір індикаторів, але немає системного їх групування та обґрунтування щодо їх здатності свідчити про настання загроз, по-третє, слід використовувати такі показники, які дозволять здійснювати прогнози настання загрозливого стану.

Виходячи із вищезазначеного, напрямами подальших досліджень є розробка інтегрального показника оцінювання рівня економічної безпеки банківського сектору з обґрунтуванням комплексного набору індикаторів та їх нормативних меж, а також на його основі побудова економіко-математичних моделей, які враховуватимуть розвиток та життєздатність банківського сектору.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тимошенко О.В. Методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки держави / О.В. Тимошенко // *Бізнес Інформ*. – 2014. – № 6. – С. 32-36.
2. Даниленко А.І. Теоретико-методологічні засади ідентифікації ризиків і загроз безпеці сектору державних фінансів / А.І. Даниленко, В.В. Зимовець // *Фінанси України*. – 2012. – № 10. – С. 3-19.
3. Зачосова Н.В. Теоретико-методичні засади побудови системи економічної безпеки фінансових установ / Н.В. Зачосова // *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. – 2016. – №1. – С. 45-55.
4. Вівчар О.І. Специфіка особливостей фінансово-економічної безпеки банківського контролю над економічною злочинністю / О.І.Вівчар, В.П. Мартинюк // *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. – 2013. – Вип. 7(1). – С. 53-58.
5. Про затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277 [Електронний ресурс] / Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.
6. Барановський О.І. Банківська безпека: проблема виміру : монографія / О.І. Барановський. – Ін-т економічного прогнозування. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
7. Зачосова Н.В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ : монографія / Н.В. Зачосова. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А. – Черкаси, 2016. – 375 с.
8. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=28624809>.
9. Про схвалення процедур інспектування : Рішення правління НБУ від 01.11.2016 № 393/рш [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=40872344.
10. Методика рейтингового оцінювання для комерційних банків / Національне рейтингове агентство «Рюрік». – Київ, 2012. – 13 с.
11. Показники банківської системи [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
14. Пестовська З.С. Індикатори фінансової безпеки банківської діяльності: макро- та мікро-економічний рівні [Електронний ресурс] / З.С. Пестовська. – Режим доступу : duan.edu.ua/uploads/finansy14-15/11137.doc.
13. Коваленко В.В. Структурні елементи й оцінювання рівня фінансової безпеки банківської системи / В.В. Коваленко / *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. – 2013. – Вип. 9(1). – С. 191–199.
14. Ткаченко А.М. Вимірювання фінансової безпеки банківської системи / А.М. Ткаченко, К.І. Маменко / *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку: Зб. наук. пр.* – Донецьк: ІЕП НАНУ, 2009. – С. 333-345.
15. Сак Т. Фінансово-економічна безпека комерційних банків України / Т. Сак // *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. – 2015. – №2. – С. 66-71.
16. Крупка І.М. Фінансово-економічна безпека банківської системи України та перспективи розвитку національної економіки / І.М. Крупка // *Бізнес Інформ*. – 2012. – №6. – С. 168-175.
17. Кльоба Л.Г. Фінансова безпека та ризики банківської інвестиційної діяльності [Електронний ресурс] / Л.Г. Кльоба // *Інвестиції: практика та досвід. Електронне фахове видання*. – 2016. – №12. – С. 6-12. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2016/3.pdf.
18. Васильчишин О.Б. Кредитні ризики як індикатор фінансової безпеки банківської системи України [Електронний ресурс] / О.Б. Васильчишин // *Вісник Одеського національного ун-ту*. – 2016. – Т.21. – Вип. 7-1 (49). – С. 124-128. – Режим доступу : http://visnyk-onu.od.ua/journal/2016_21_7-1/29.pdf.

19. Жарій Я.В. Інтегрований підхід до ризик-менеджменту як основа економічної безпеки банківської системи / Я.В. Жарій // GR та PR менеджмент в контексті економічної безпеки : монографія / за ред. проф. Мігус І.П. – Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А. – Черкаси, 2014. – С. 30-54.

20. Евсеев С.П. Синергетический подход к оценке безопасности банковских систем / С.П. Евсеев [Электронный ресурс] // Системы обработки информации. – 2016. – Вып. 4(141). – Режим доступа : file:///C:/Users/User/Downloads/soi_2016_4_19.pdf.

21. Модели и методы обеспечения банковской безопасности : монография / С.Н. Побережный, Б.А. Дадашев, А.Л. Пластун. – Сумы : ГВУЗ «УАБД НБУ», 2010. – 239 с.

22. Мігус І.П. Транспарентність банку як складова механізму забезпечення його економічної безпеки /

І.П. Мігус, Дудченко Н.В. // Бізнес Інформ. – 2013. – №10. – С. 322-327.

23. Моделювання управління життєздатністю комерційного банку : монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Л.Н. Сергєєвої. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 360 с.

24. Сергієнко О.А. Моделювання структурних елементів фінансової безпеки комерційного банку / О.А. Сергієнко, І.М. Чуйко, Я.Ю. Солдатова // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2015. – Вып. 1. – С. 238-248. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2015_1_30.

25. Жарій Я. Комплаєнс-модель процесу забезпечення фінансової безпеки комерційного банку [Електронний ресурс] / Я. Жарій, В. Куфаєва // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2016. – №2(6). – С. 312-319. – Режим доступа : <http://ppeu.stu.cn.ua/tmppdf/260.pdf>.

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ НА ГАЛУЗЕВОМУ РІВНІ

MODERN MECHANISMS OF THE DEVELOPMENT OF RESOURCE SAVING SECTOR DEVELOPMENT

Стаття присвячена дослідженню сучасних механізмів розвитку ресурсозбереження на галузевому рівні. Визначено актуальність питання розробки механізмів розвитку ресурсозбереження за для необхідності виникнення ефективної системи ресурсозбереження у зв'язку з збільшення ресурсомісткості продукції. Наведено перелік законодавчих актів, які наголошують про важливість розвитку системи ресурсозбереження. Проаналізовано трактування поняття «ресурсозбереження» різними вченими. Наведено загально управлінські функції, що повинні включатися в систему управління ресурсозберігаючими процесами. Виділено концепції ресурсозбереження, основа яких полягає в покращенні рівня ресурсоефективності економіки та внесення прогресивних змін в реалізацію векторів в інноваційній, економічній й екологічній діяльності.

Ключові слова: ресурсозбереження, механізми, синергічний ефект, управлінські функції, принципи.

Статья посвящена исследованию современных механизмов развития ресурсосбережения на отраслевом уровне. Определена актуальность вопроса разработки механизмов развития ресурсосбережения на украинских предприятиях, для необходимости возникновения эффективной системы ресурсосбережения в связи с увеличением ресурсоемкостью продукции. Приведен перечень законодательных актов, которые подчеркивают важность развития системы ресурсосбережения. Проанализированы определения понятия «ресурсосбережение» различными уче-

ными. Приведены общие управленческие функции, которые должны включаться в систему управления ресурсосберегающими процессами. Выделены концепции ресурсосбережения, основа которых состоит в улучшении уровня ресурсоэффективности экономики и внесения прогрессивных изменений в реализацию векторов в инновационной, экономической и экологической деятельности.

Ключевые слова: ресурсосбережение, механизмы, синергический эффект, управленческие функции, принципы.

The article is devoted to the research of modern mechanisms of development of resource conservation at the branch level. The relevance of the issue of development of mechanisms of development of resource saving at Ukrainian enterprises is determined, in case of necessity of emergence of an effective system of resource saving in connection with increase of resource consumption of products. The list of legislative acts emphasizing the importance of development of the system of resource conservation is given. The interpretation of the concept of "resource saving" by different scientists is analyzed. General management functions that should be included in the system of management of resource-saving processes are given. The concepts of resource saving are based on reducing the unproductive costs of all factors of production, improving the level of resource efficiency of the economy and making progressive changes in the implementation of vectors in innovative, economic and environmental activities.

Key words: resource conservation, mechanisms, synergistic effect, managerial functions, principles.

УДК 338.242

Завгородній Р.В.

аспірант

Класичний приватний університет

Постановка проблеми. Для ефективного існування української економіки питання розвитку ресурсозбереження на галузевому рівні, є особливо актуальним, так як ресурсозбереження визначають, як одним з головних чинників ефективного розвитку суб'єктів господарювання від мікрорівня до макрорівня. Основуючись на світовий досвід, доцільно зазначити, що раціональне ресурсозбереження забезпечують за допомогою впровадження механізмів ефективних систем використання та збереження ресурсів, управління природними ресурсами й захистом довкілля від забруднення. Але єдиного підходу до формування системи управління ресурсозбереження, який буде спрямований на підвищення ефективності використання ресурсів не визначено. Тому питання розробки механізмів розвитку ресурсозбереження є актуальним, так як воно пов'язане практично з усіма сферами господарської діяльності та охоплює широке коло різноманітних аспектів економічного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання теоретико-методичних підходів до процес управління ресурсозбереження досліджували такі вчені, як: Фатхутдінов Р.О. [5], Данілішин Б.Н. [6], Темченко Г. [8], Волк Л.Р.[10], Єршова О. [11], Макоган Ю.В.[14], Вітка Н.Є [7], Карпуніна М.С.[9], Вознюк М.А. [10], Письменна О.Б. [12]. Як бачимо питання механізмів ресурсозбереження є досить актуальним.

Постановка завдання. Метою даної роботи на основі сформованих існуючих проблем механізмів розвитку ресурсозбереження є виділення механізмів на галузевому рівні, що дозволять підвищити ефективність діяльності та стан країни в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. В наслідок змін економічного середовища, більш актуальними постають питання розвитку ресурсозбереження, яке в свою чергу можна віднести до основи формування конкурентоспроможності, ефективності господарювання. Актуальність вирішення питань ресурсозбереження пов'язано

з тенденцією загального соціально-економічного розвитку, що виділяє роль ресурсозбереження в окрему систему.

Основні положення формування системи ресурсозбереження відображені в декларації Ріо-де-Жанейро «Порядок денний на XXI ст.». Інститут проблем енергозбереження (ІПЕ) НАН України розробив державні стандарти ДСТУ 3051-95 «Ресурсозбереження», які є основоположними та встановлюють мету, завдання, об'єкта, основні принципи та класифікацію груп вимог раціонального використання та ощадливого втрачання матеріальних ресурсів на усіх стадіях життєвого циклу речовин, матеріалів, продукції, виробів та в разі надання послуг юридичним і фізичкам особам. Стандарт поширюється на всі види діяльності, пов'язані з видобуванням, переробленням, транспортуванням, зберіганням, розподілом, споживанням та утилізацією матеріальних ресурсів [1]. На рівні програм збереження природних та живих ресурсів та розвитку (The Resource Conservation and Development Program (RC&D)) є концепції енергозбереження та ресурсозбереження, які використовуються в умовах досягнення сталого розвитку та зростання економіки.

Наведемо перелік законодавчих актів, які наголошують про важливість розвитку системи ресурсозбереження: Закон України «Про енергозбереження» (від 1 липня 1994 р. №74/94-ВР, зі змінами) [2], Постанова Кабінету Міністрів України «Про Комплексну державну програму енергозбереження України» (від 5 лютого 1997 р. № 148)[3], Закон України «Про відходи» (Відомості

Верховної Ради України від 05 березня 1998 р. № 187/98-ВР) [4].

На галузевому рівні механізм ресурсозбереження розглядають, як систему взаємопов'язаних суб'єктів, об'єктів, методів та інструментів ресурсозберігаючої діяльності, що здійснюється орієнтовно на забезпечення стійкого розвитку галузі завдяки впровадженню ресурсозберігаючих заходів.

Як зазначає Фатхутдінов Р.О. на галузевому рівні ресурсозбереження розглядають, як фактор покращення конкурентоспроможності шляхом «підвищення наукового рівня робіт з управління ресурсами, оптимізації відтворювальної структури економіки, зниження технологічних втрат і відходів у всіх ланках виробничого процесу та процесу споживання, зниження на стадіях стратегічного маркетингу й інноваційного менеджменту частки майбутньої праці в сукупній праці тощо» [5, с. 488].

Данілішин Б.М. визначає ресурсозбереження, як «процес послідовної та комплексної реалізації організаційних, економічних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення економії та раціонального використання матеріально-сировинних ресурсів у всіх галузях національної економіки» [6].

Тож на галузевому рівні, для ефективності застосування механізмів розвитку ресурсозбереження є розроблення заходів здійснення просторового аналізу використання ресурсів, з метою знаходження причин перешкоджання розвитку та освоєння рекомендацій, щодо забезпечення комплексного використання ресурсів. Також існує потреба в раціональному використанні сукупності взаємозамінних ресурсів необхідних для здійснення виробничо-господарської діяльності.

Напрями розвитку ресурсозбереження формуються, як на рівні підприємства, так і на рівні держави ґрунтуючись на правило «можливості-результат». Отримання результату та досягнення ефективності ресурсозбереження залежить від ефективності управління процесом ресурсозбереження, що носить всеохоплюючий характер комплексу заходів та повинен створювати максимальний ефект за короткий проміжок часу [7, с. 287].

Ресурсозбереження є одним з вирішальних факторів розвитку економіки, який вимагає в свою чергу формування механізму управління ним та враховує рівень оптимізації системи управління ресурсозберігаю-

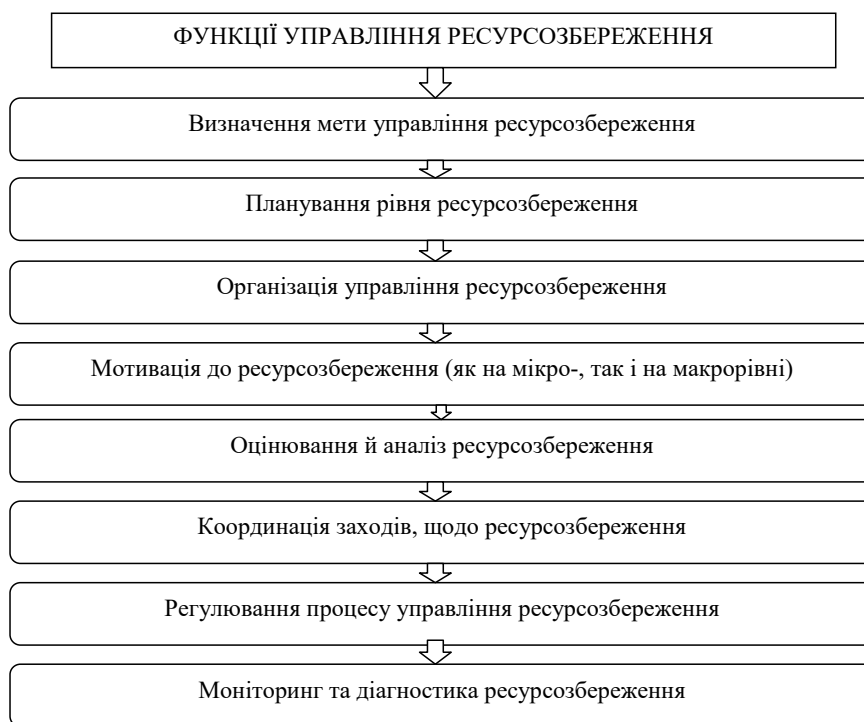

Рис. 1 Функції управління ресурсозбереження на рівні галузі

чими процесами. Система управління ресурсозбереженням включає всі напрями галузі, що спрямовані на покращення раціонального використання ресурсів галузі й національної економіки в цілому.

Темченко Г. [8] наводить загальноуправлінські функції, що повинні включатися в систему управління ресурсозберігаючими процесами (рис.1).

Визначення ефективних напрямків ресурсозбереження, що реалізуються у господарських процесах та спрямовані на загальний результат формується орієнтовуючись на принципи управління [9]: принцип системності; принцип оптимальності; принцип безперервності.

Л.Р. Воляк [10, с. 117-118] на макрорівні визначає перспективні шляхи розвитку ресурсозбереження, які включають:

- посилення вимог стандартизації і сертифікації продукції,
- розробка нової ресурсозберігаючої продукції,
- залучення іноземного капіталу та створення спільних підприємств з метою впровадження інновацій ресурсозбереження,
- підтримка спеціалізованих компаній з надання послуг з ресурсозбереження.

Також основою макрорівня є мікрорівень, де Л.Р. Воляк перспективними шляхами розвитку визначає обізнаність населення та підприємств новинками ресурсозбереження, впровадження у практичну діяльність гнучких фінансових систем.

Механізми управління процесом ресурсозбереження на рівні галузі ґрунтуються на двох системах ресурсозбереження:

1. Комплексно-ефективна система ресурсозбереження

2. Система забезпечення відтворювального процесу національної економіки

Зазначимо, що комплексно-ефективна система передбачає формування взаємозв'язків між об'єктами та суб'єктами галузі, й формування взаємозв'язків між підприємством-виробником та підприємством – споживачем. За допомогою даного взаємозв'язку існує можливість за рахунок ресурсозберігаючих технологій збереження продуктивних сил національної економіки й економіки регіону та досягти синергійного ефекту у виробництві продукції, ВВП та валового регіонального продукту. Ефективність діяльності визначається фондом безпеки, який включає інвестування проектів ресурсозбереження в оновлення та технологічну модернізацію, й стимулювання впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Суб'єктом галузі є держава, яка при використанні принципів державної політики підтримки галузі регулює діяльність підприємств та суміжних галузей національної економіки. Співпраця держави з корпоративним сектором спрямована на аудит прийнятих рішень обох сторін управління галузі.

Реалізація механізмів управління ресурсозбереження на різних галузях України спрямована на зниження ресурсо- та енергоємності виробництва, що заснована на підвищенні підвищення результативності державної політики у сфері ресурсозбереження, має пріоритетний напрям [9].

М.Вознюк виділяє сучасні механізми ресурсозбереження в основі яких є концепції ресурсозбереження, які полягають на зменшенні непродуктивних витрат усіх факторів виробництва, покращення рівня ресурсоефективності економіки та внесення прогресивних змін в реалізацію векторів в інноваційній, економічній й екологічній діяльності. [10, с. 308]. Наведемо перелік даних концепцій:

- концепція сталого розвитку,
- інноваційного ресурсозаміщення «5К»,
- «фактора 4», «фактора 10» і «фактора Х»,
- концепція «нульових відходів»,
- концепція повного використання сировинних ресурсів,
- повного використання енергетичних ресурсів,
- мінімізації відходів,
- ефективного використання устаткування та його модернізації,
- вартісно-орієнтовано підходу до управління ресурсозбереженням.

Пропонуємо розглянути механізми розвитку ресурсозбереження на рівні галузі, що включають оцінку важелів впливу з боку держави, регіональних та місцевих органів влади, а також оцінку

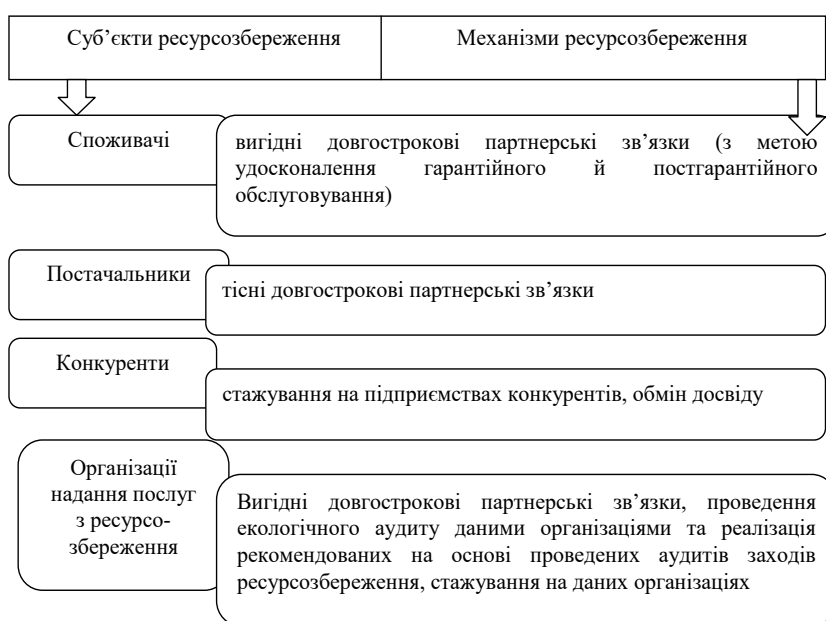

Рис. 2 Механізми ресурсозбереження за суб'єктами галузі

ефективності механізмів впровадження комплексів мотиваційних цілей та заходів з ресурсозбереження різних суб'єктів підприємства й його найближчого оточення (рис.2).

Наголосимо, що Єршова О, пропонує розглядати ресурсозбереження, як метод в основі якого впровадження нових ефективних та ресурсозберігаючих технологій, вдосконалення знань та професійних навичок працівників [11]. Відповідно система управління механізму ресурсозбереження в галузі реального сектору економіки повинна враховувати специфіку та напрями діяльності підприємства, ефективність якої може бути збільшена від поєднання методів економічного, технологічного та управлінського характеру. Від вірно обраних методів залежить результат реалізації комплексного використання сировини, підвищення рівня використання ресурсів галузі, зниження матеріальних витрат, мінімізація шкідливих наслідків діяльності [11, с. 132].

В системі управління ресурсозбереженням необхідно основні механізми розвитку спрямовувати на залучення ефективних методів, які дозволять реалізувати функції управління ресурсами на макро-, мезо- та мікроекономічних рівнях орієнтуючись на програми держа-

ного, регіонального й місцевого розвитку, це саме: планування, організація, регулювання, аналіз та контроль діяльності підприємства та стимулювання до підвищення результативності [10, с. 310].

За допомогою рис.3 відображено поетапний і системний методичний підхід до впровадження механізму ресурсозбереження на рівні галузі. Даний методичний підхід включає комплекс управлінських функцій, що спрямовані на ресурсозбереження і відтворення продуктивних сил, необхідних для вирішення поставлених завдань та цілей ресурсозбереження.

Наведений методичний підхід до реалізації механізму управління процесом ресурсозбереження на рівні галузі доцільно використовувати як основу для розробки концептуальної моделі реалізації механізму ресурсозбереження на різних рівнях галузей.

Організаційно-економічний механізм управління процесом ресурсозбереження включає інструменти аналізу й оцінювання ресурсозбереження, що застосовують організаційно-технічні заходи з ресурсозбереження й ресурсозабезпечення.

Впровадження механізмів управління ресурсозбереження на рівні галузі включає оцінку рівня

Рис. 3. Методичний підхід до реалізації механізму управління процесом ресурсозбереження в галузі

результативності ресурсозберігаючих технологій, яка здійснюється при використанні первинних показників впровадження ресурсозберігаючих технологій й показників ресурсозбереження, ресурсозабезпечення: матеріалоємності, фондомісткості, трудомісткості [13].

Система управління ресурсозбереженням включає синергійний ефект, який виникає при групуванні економічних, екологічних, технологічних, соціальних компонентів ресурсозбереження [10, с. 130].

Відмітимо, що Ю. Макогон [14] звертає увагу на те, що в складі механізму стратегічного управління є процеси ресурсозбереження, які можна використовувати в процесі розробки та реалізації стратегії розвитку.

При впровадженні механізму ресурсозбереження на рівні галузі необхідно використовувати економіко-управлінський підхід при розробці методичних підходів ресурсозбереження.

Потрібно наголосити, що при трансформації окремої галузі економіки може здійснюватись вплив на зміну показників ресурсоспоживання в інших галузях.

Висновки з проведеного дослідження. На основі проведених досліджень встановлено, що ресурсозбереження є досить складним процесом, який спрямований на досягнення тривалого ефекту зростання галузі та національної економіки зокрема. Система управління ресурсозбереження потребує застосування економіко-управлінського підходу, який включає реалізацію управлінських функцій, відповідно до напрямів ресурсозбереження та принципи, які повинні бути враховані при впровадженні методичних підходів реалізації механізму ресурсозбереження.

Удосконалено методичний підхід до реалізації механізму управління процесом ресурсозбереження й зазначено, що даний підхід поетапний та комплексний. Даний методичний підхід може стати теоретико-методологічною основою для розробки концептуальної моделі реалізації механізму ресурсозбереження на рівні галузей.

Для стійкого зростання та розвитку регіону й галузі економіки необхідне раціональне та ефективне використання сукупності взаємодоповнюваних і взаємозамінних ресурсів, необхідних для здійснення виробничо-господарської діяльності та забезпечення відтворювального процесу в національній економічній системі: матеріальних, енергетичних, виробничих, трудових, фінансових, інформаційних.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455
2. Закон України «Про енергозбереження» (від 1 липня 1994 р. №74/94-ВР, зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Комплексну державну програму енергозбереження України» (від 5 лютого 1997 р. №148). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-97-%D0%BF>
4. Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради України від 05 березня 1998 р. № 187/98-ВР). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>
5. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации: учеб. пособ. Москва : Эксмо, 2004. 544 с.
6. Данилишин Б. М., Хвесик М. А., Голян В. А. Економіка природокористування : підручник. Київ: Кондор, 2010. 465 с.
7. Вітка Н.Є. Процеси ресурсозбереження промислових підприємств в сучасних умовах / Н.Є. Вітка // Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 10 С. 284-287. [Електронний ресурс]: <http://www.global-national.in.ua>.
8. Темченко Г. В. Процес управління ресурсозбереженням як складова ефективного розвитку підприємств гірничо-металургійного комплексу. Вісник 86 КТУ. Серія: Економічні науки. 2010. Вип. 26. URL: http://knu.edu.ua/Files/26_2010/93.pdf
9. Карпуніна М. С. Формування механізму управління ресурсозбереженням в металургійній галузі України / М. С. Карпуніна // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. 2015. № 12. [Електронний ресурс]: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6015>.
10. Вознюк М. А. Сучасні концепції ресурсо- та енергозбереження та наукові засади їх реалізації. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2015. Вип. 1. С. 303–312. URL: http://nbuv.gov.ua/-UJRN/Fkd_2015_1_38
11. Ершова О. О. Ресурсозбереження як альтернативний спосіб господарювання на підприємствах АПК. Ефективна економіка. 2013. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1971>.
12. Письменна О. Б. Методичний підхід до управління ресурсозбереженням в уранодобувній галузі. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 3. С. 130–134.
13. Кайдан Л. І., Соболевська Л. І., Тутова О. В. Методичні підходи до оцінювання енерго-ресурсозберігаючих технологій і заходів у житловокомунальному господарстві. Науково-технічна інформація. 2011. № 1. С. 38–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTI_2011_1_11.
14. Макогон Ю. В. Стратегическое управление. Донецьк :ДОНУ, 2003. 206 с.

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

INSTITUTIONALIZATION OF THE STATE POLICY OF INFORMATION SPHERE DEVELOPMENT OF UKRAINE

В статті обґрунтована доцільність та формалізована змістовність удосконалення й активізації стратегічних орієнтирів державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України. Визначена мета та напрями формування державної політики розвитку інформаційної сфери економіки. Розроблено концептуальні підходи до формування державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України в частині ідентифікації її рівнів, складових елементів та обґрунтування необхідності сутнісних змін у її нормативно-правовому забезпеченні та вдосконаленні функціоналу суб'єктів, що реалізують таку політику. Це заклало наукове підґрунтя для розробки специфічних методів, принципів, функцій та інструментів, цілеорієнтованих на реалізацію стратегічних завдань розвитку інформаційної сфери, що, у свою чергу, сприятиме зміцненню останнього та стійкості національної економіки.

Ключові слова: інформаційна сфера, державна політика, розвиток, забезпечення, національна економіка, інституціональний.

В статье обоснована целесообразность и формализованная содержательность совершенствования и активизации стратегических ориентиров государственной политики развития информационной сферы экономики Украины. Определена цель и направления формирования государственной политики развития информационной сферы экономики. Разработаны концептуальные подходы к формированию государственной политики развития информационной сферы экономики Украины в части идентификации ее уровней, составляющих элементов и обоснование

необходимости существенных изменений в ее нормативно-правовом обеспечении и совершенствовании функционала субъектов, реализующих такую политику. Это заложило научную основу для разработки специфических методов, принципов, функций и инструментов, целеориентированных на реализацию стратегических задач развития информационной сферы, что, в свою очередь, будет способствовать укреплению последнего и устойчивости национальной экономики.

Ключевые слова: информационная сфера, государственная политика, развитие, обеспечение, национальная экономика, институциональный.

The article substantiates the expediency and formalizes the content of improving and intensifying the strategic guidelines of the state policy of development of the information sphere of the economy of Ukraine. The purpose and directions of formation of the state policy of development of information sphere of economy are defined. Conceptual approaches to the formation of state policy for the development of the information sphere of Ukraine's economy in terms of identifying its levels, constituent elements and justifying the need for substantial changes in its legal framework and improving the functionality of entities implementing such policies. This laid the scientific basis for the development of specific methods, principles, functions and tools focused on the implementation of strategic objectives of the information sphere, which, in turn, will help strengthen the latter and the stability of the national economy.

Key words: information sphere, state policy, development, provision, national economy, institutional.

УДК 351:007:65.01(477)

Федоренко А.Є.

к.е.н., доцент
Чернігівський національний
технологічний університет

Постановка проблеми. Першочергове значення розвитку інформаційної сфери в умовах становлення інформаційного суспільства вимагає відповідного структурно-функціонального забезпечення. Вирішення цього завдання вимагає аналізу розгалуженої системи органів забезпечення розвитку інформаційною сферою, їх адміністративно-правового статусу з позицій системного підходу, що передбачає не лише дослідження деякого об'єднання елементів, а й визначення взаємозв'язків між ними. Системно-структурний аналіз дасть змогу виявити зайві елементи в організаційній структурі системи органів забезпечення розвитку та елементи, яких не вистачає. При цьому в ряді випадків маємо спиратися і на метод діалектики для врахування тенденцій розвитку інформаційної сфери з метою підвищення інституційної спроможності органів державної влади. Застосування ж формально-юридичного методу допоможе виявити недоліки в нормативно-право-

вих нормах, що регулюють діяльність органів забезпечення розвитку в зазначеній сфері, запропонувати шляхи їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В дослідженнях вітчизняних вчених-економістів, присвячених проблемам формування та реалізації державної політики розвитку інформаційної сфери економіки в більшій мірі досліджується стан речей, що склався в даній сфері і в меншій мірі надаються пропозиції з її удосконалення.

Управлінські аспекти формування та реалізації державної політики розвитку інформаційної сфери економіки розроблялися у працях: В. Горбуліної, В. Хорошка, Р. Грищука, В. Ліпкана, О. Левченка, С. Іванченка, В. Попика, Н. Казакової, Д. Новикова, О. Чхартішвілі, М. Кастельса, Дж. Епстейна та інших.

Незважаючи на широкий спектр напрямів дослідження особливостей державної політики розвитку інформаційної сфери економіки, у працях

зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки стратегічних орієнтирів державної політики розвитку інформаційної сфери економіки та їх результативності.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-прикладних засад формування та реалізації стратегічних векторів державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України та дієвого інституційного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективна державна політика щодо розвитку інформаційної сфери є основою для забезпечення безпеки національної економіки в сучасному інформаційному суспільстві. Як результат реалізації існуючих методів забезпечення розвитку інформаційної сфери в Україні, значна частина показників його безпеки знаходиться за межами оптимального рівня. У свою чергу, використовуючи ефективні методи та інструменти державної політики розвитку інформаційної сфери, такі тенденції можуть діяти як активний стимул до інноваційного розвитку та збільшення реалізації інформаційної продукції, забезпечувати диверсифікацію фінансових ресурсів з метою капіталізації інформаційної діяльності, базисом для активізації вітчизняного інформаційного потенціалу і конкурентної переваги на світовому ринку.

Центральну роль у здійсненні забезпечення розвитку галузей та сфер, що складають інформаційну сферу на регіональному рівні (областей та районів), відіграють відповідно обласні та районні державні адміністрації. Як впливає із ст. 119 Конституції України, місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують виконання Конституції та законів України, актів Президента України, КМУ, інших органів виконавчої влади; законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян; виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, що, серед іншого, стосуються сфери інформаційних та інформаційно-інфраструктурних відносин [1].

Проведені методологічні дослідження інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку інформаційної сфери стали основою для систематизації етапів аналізу, прогнозування, вибору дієвих заходів, а також їх соціально-економічних засобів реалізації та інтерпретації в комплексній системі для удосконалення державної політики розвитку інформаційної сфери в контексті забезпечення безпеки національної економіки.

Ключові засади визначених автором пропозицій представлено у вигляді структурно-функціональної моделі (рис. 1), відповідно до якої мета, завдання й структура проведеного аналізу, прогнозування, вибір заходів реалізації державної інформаційної політики взаємопов'язані і взаємозалежні між

собою. Структура та методи проведеного аналізу безпосередньо пов'язані із визначеними завданнями і методами прогнозування, з запропонованими етапами щодо вибору заходів державної політики розвитку інформаційної сфери [2].

Ціллю першого етапу, орієнтованого на визначення імперативів раціональної державної політики розвитку інформаційної сфери, є: визначення сучасного стану розвитку вітчизняної інформаційної сфери; проведення комплексної оцінки ефективності державної інформаційної політики в Україні; налагодження взаємозв'язків між інформаційною сферою та інструментами державної регуляторної політики; врахування потреб споживачів, їх соціально-економічних інтересів, що слугує базовою інформацією для реалізації наступних етапів.

Другий етап передбачає комплексне прогнозування обсягів інформаційної діяльності та обсягів бюджетних коштів, які слугують безпосередньою державною підтримкою розвитку інформаційної сфери з метою забезпечення безпеки національної економіки у контексті реалізації функцій державної інформаційної політики. Даний етап включає підготовку виважених пропозицій для впровадження третього етапу моделі з метою вибору ефективних методів забезпечення розвитку інформаційної сфери.

На третьому етапі формуються необхідні умови для реалізації моделі державної політики розвитку інформаційної сфери та забезпечення її конкурентних переваг. Четвертий етап полягає у ідентифікації можливих напрямів диверсифікації джерел фінансування, використовуючи напрями залучення додаткових ресурсів, раціоналізація та оптимізація обсягів бюджетного фінансування розвитку інформаційної сфери. П'ятий етап сприяє забезпеченню державної політики розвитку інформаційної сфери необхідним і своєчасними методами.

Запропонована модель представляє собою послідовність дій щодо аналізу, прогнозування, вибору необхідних і можливих заходів державної політики розвитку інформаційної сфери, інституційно-організаційного, фінансово-економічного та інформаційно-консалтингового забезпечення і включає шість структурних блоків, які відповідають кожному із представлених етапів за матричним принципом. У процесі реалізації такої структурно-функціональної моделі відбувається переосмислення основних тенденцій та проблем забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки України.

Важливим аспектом формування та реалізації інституційних імперативів державної політики розвитку інформаційної сфери є формування сприятливого підприємницького середовища та стратегії забезпечення розвитку інформаційної сфери, що передбачає у тому числі наявність дієвого інституційного забезпечення реалізації такої стратегії [3].

Завдання державної політики у контексті запропонованої структурно-функціональної моделі до формування інституційних імперативів забезпечення розвитку інформаційної сфери полягає у забезпеченні функціонування інституціональної системи ринкових відносин, а також

формування національно-ідентичного укладу інформаційної сфери.

Для активізації інституційних регулюючих заходів забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки та підвищення ефективності її інноваційної діяльності пропонується алгоритм

ЕТАПИ	СТРУКТУРА РОБОТИ					
	Визначення пріоритетів	Визначення цілей і завдань	Оцінка ефективності	Оцінка фінансових можливостей	Визначення ризиків і загроз	Розробка політики
Аналіз і оцінка	Аналіз основних тенденцій і проблем у розвитку інформаційної сфери	Аналіз рівня розвитку інформаційної сфери. Методи забезпечення	Комплексна оцінка ефективності заходів щодо підтримки інформаційної сфери	Аналіз стану фінансування інформаційної сфери з державного бюджету	Оцінка рівня розвитку галузей і підгалузей інформаційної сфери	Встановлення зв'язку між ефективністю інформаційної сфери і заходами забезпечення політики
Прогнозування	Прогнозування довгострокових тенденцій розвитку. Розробка стратегії	Прогнозування розвитку через: інформаційну забезпеченість; оцінку експортного потенціалу	Визначення шляхів вирішення проблем розвитку інформаційної сфери економіки	Прогнозування фінансових можливостей інформаційної сфери на національному і регіональному рівнях	Визначення основних індикаторів економічної безпеки та вплив на них розвитку	Прогнозування фінансових ресурсів, їх розподіл з урахуванням підтримки
Вибір регуляторних заходів	Формування положень державної політики забезпечення розвитку інформаційної сфери	Розробка системи заходів впливу держави на розвиток інформаційної сфери та їх узгодження з кількісним вираженням перспектив	Формування переліку найбільш ефективних регуляторних заходів щодо забезпечення розвитку інформаційної сфери	Вибір методів бюджетного і податкового забезпечення інформаційної сфери	Вибір внутрігалузевих пріоритетів з розробкою відповідних програм інноваційного розвитку	Обґрунтування необхідних розмірів підтримки. Вибір раціональних заходів, приведення їх у систему на основі механізму
Фінансове	Фінансові джерела інноваційного розвитку: бюджет, інвестиції, власні кошти та ін.	Бюджетні ресурси спрямовані на забезпечення економічної безпеки	Встановлення основних і додаткових джерел фінансування	Розширення традиційних джерел доходної частини бюджету. Дотримання стратегічного плану	Ресурсне забезпечення ризикових зон інноваційного розвитку	Обґрунтування витрат бюджету, використання можливостей міжбюджетних відносин
Комунікаційне	Інформування про прогресивні тенденції у реалізації політики розвитку інформаційної сфери світу	Надання юридичних, економічних і технологічних консультацій	Створення інформаційної бази для оцінки отриманих даних	Інформування органів місцевого самоврядування про забезпечення розвитку інформаційної сфери	Інформування органів місцевого самоврядування про пріоритети розвитку	Доступ до інформації про можливі заходи підтримки бази даних. Організація консультативних пунктів

Рис. 1. Структурно-функціональна модель удосконалення державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України*

реалізації державної політики забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки на основі активізації інноваційних процесів в сфері. Такий алгоритм включає дві взаємопов'язані складові: перша представляє собою керуючу систему, яка забезпечує реалізацію функції щодо формування сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в інформаційній сфері економіки; друга – контролююча складова, яка забезпечує узгодження інноваційно-інвестиційних процесів в інформаційній сфері орієнтованих на підтримку її конкурентних переваг та орієнтацію стратегічних цілей і результатів на дотримання завдань державної інформаційної політики. Розроблений алгоритм реалізації державної політики забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки шляхом підтримки його інноваційно-інвестиційних процесів враховує інтереси не лише безпосередніх учасників (інвесторів, замовників, виконавців), а й з позиції органів державної влади, що особливо важливо для забезпечення ефективності державної підтримки інформаційної сфери на засадах інноваційного розвитку [4-5].

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що пріоритетними напрямками державної політики забезпечення інформаційної сфери економіки на умовах її інноваційного розвитку мають стати: технологічна модернізація та перехід до інноваційних організаційно-інституційних форм функціонування інформаційної сфери; нейтралізація негативного впливу на безпеку національної економіки інформаційної сфери; попередження та нейтралізація або мінімізація інформаційних ризиків, які пов'язаних з природними та іншими явищами; удосконалення управлінської інфраструктури [6].

Реалізація державної політики забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки України на засадах інноваційності має свою внутрішню логіку та послідовність реалізації відповідних етапів. Саме така логічна послідовність визначається його методологічною основою.

Для керівництва відповідними галузями і здійснення зазначених повноважень в місцевих державних адміністраціях створюються відповідні структурні підрозділи. Як слідує з Постанови КМУ "Про затвердження рекомендаційних переліків управлінь, відділів та інших структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій", серед структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, що мають відношення до управління в інформаційній сфері на територіях відповідних адміністративно-територіальних одиниць, слід назвати головні управління промисловості та розвитку інфраструктури (відповідальні за зв'язок та інформатизацію), управління освіти і науки (відповідальні за сферу науково-технічної інформації, частково також бібліотечну справу), управління

культури і туризму (відповідальні за бібліотечну справу, кінематографію), управління у справах преси та інформації обласних державних адміністрацій; відповідні відділи розвитку інфраструктури, освіти, культури і туризму, відділи (сектори) у справах преси та інформації районних державних адміністрацій [7].

Як результат проведеного дослідження нами проведено систематизацію та структурування ключових компонентів методологічного базису реалізації державної політики забезпечення інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України. Зазначимо, що концептуальною основою такого підходу є обґрунтовані нами специфічні принципи функціонування інноваційних процесів, етапи реалізації якого представлені на рис. 2.

Ми позиціонуємо даний підхід як комплексний, адже вважаємо, що при забезпеченні розвитку інформаційної сфери на засадах інноваційності використання його складових має здійснюватися не поодинокі, а комплексно, тобто враховувати інтереси всіх учасників та процесів. Це дозволить отримати не лише необхідні кількісні і якісні зміни у складі таких елементів, а й забезпечити ефективність його реалізації.

Для цього нами обґрунтовано методичний підхід до визначення параметрів інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України, який диференційований за відповідними етапами.

Особливістю підходу є те, що він гармонійно поєднує *розробку і реалізацію стратегічних заходів* (формування інтегрованої програми інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України, визначення пріоритетних завдань у даному напрямі, розробка пріоритетних інноваційних програм й проектів щодо забезпечення інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України), *прогнозування впливу інноваційних проектів і програм на забезпечення розвитку інформаційної сфери* (прийняття рішення про розробку інноваційної програми, обґрунтування основної ідеї, визначення результатів та ідентифікація ризиків впровадження таких програм чи проектів, формування початкового завдання за такими програмами, затвердження плану-графіку щодо їх підготовки та системи організаційно-інституційного і фінансово-економічного забезпечення, диверсифікація можливих варіантів дій, їх оцінка та вибір найбільш раціональної), *організаційних заходів* (виготовлення повного комплексу необхідної проектної документації для прийняття оптимального варіанту програми або інноваційного проекту; фінансово-економічна та науково-технічна експертиза таких програм, можливості внесення змін, затвердження та практична їх реалізація), та *експлуатаційні заходи* (проведення апробації, внесення за необхідності змін, використання на практиці, пост-аудит) [5].

Обґрунтовуючи зміст авторських пропозицій, під домінантами пропонуємо розуміти похідні від дії відповідних інституцій правила, які набули статусу якоїсь норми, регуляторної дії або ж рекомендації. Домінантою також є організації, суб'єкти господарювання, інфраструктурні об'єкти, регулюючі методи та інструменти, адже вони є провідниками державної політики забезпечення інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України та уповноважені до дотримання правил, за відповідних умов самі розробляють правила.

Перш за все вирішальними контурами такого процесу вважаємо розробку ефективних інституційних детермінантів (соціальні, економічні, організаційні та інноваційні) державної політики забезпечення інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України. В даному випадку ефективність представляє собою досяжність необхідного рівня сприйняття таких домінант інформаційною сферою через призму забезпечення безпеки національної економіки. Тому сприяння імперативів як поступових змін

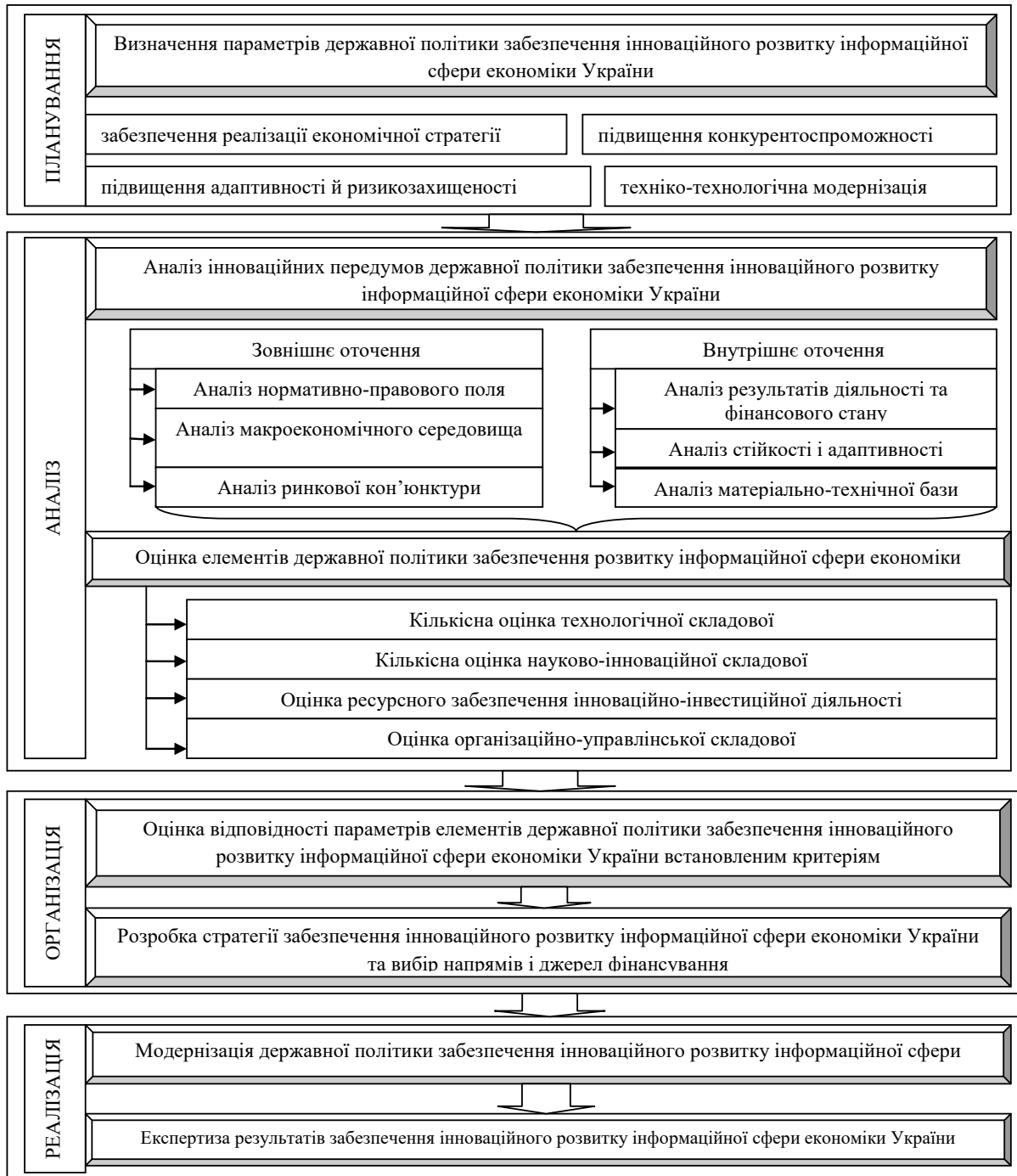

Рис. 2. Етапи реалізації комплексного підходу до удосконалення державної політики інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України

усієї системи інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України (від державної політики й до відповідних прикладних результатів), з обов'язковим врахуванням принципів ринкового господарювання.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, вихідними принципами державного впливу на забезпечення висхідного поступу інформаційної сфери економіки України визначено такі: збалансованість інтересів кожного громадянина, суспільства та держави в процесі реалізації механізмів регулювання інформаційної сфери, що передбачає безпосередню участь громадських організацій та громадян у контролі за діяльністю відповідних суб'єктів державного регулювання, насамперед за реалізацією державою прав та свобод громадян на інформацію; комплексність нормативно-правового регулювання суспільно-політичних відносин в інформаційній сфері, що передбачає ідентифікацію всієї сукупності таких відносин, формування та реалізацію механізмів регулювання інформаційної сфери як важливої складової державної інформаційної політики і політики розвитку економіки України загалом; узгодженість дій центральних та місцевих органів державної влади у сфері нормативно-правового забезпечення реалізації механізмів регулювання інформаційної сфери; конвергенція національного законодавства, що регулюють функціонування

інформаційної сфери, до відповідних норм міжнародного права.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фінансова безпека машинобудівного підприємства: Методичні засади формування та забезпечення / [Х. О. Мандзіновська, А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников]. Львів: Укр. акад. друкарства, 2016. 240 с.
2. Ястремський О. І. Моделювання економічного ризику / О. І. Ястремський. К.: Либідь, 1992. 176 с.
3. Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М., Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції, К.: КНТ, 2006.
4. Голубєв В. О. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій / В. О. Голубєв, В. Д. Гавловський, В. С. Цимбалюк ; за заг. ред. Р. А. Калюжного. Запоріжжя: Просвіта, 2001. 252 с.
5. Маруніч А. В. Захист інформації як основна складова економічної безпеки підприємства. Управління розвитком. 2014. № 14. С. 130-132.
6. Гордієнко С. Б., Микитенко О.С., Данильчук В.Г. Методи та рекомендації забезпечення інформаційної безпеки консалтингової компанії. Вісник ДУКТ. 2013. № 1. С. 104-107.
7. Ясенев В. Н. Информационная безопасность в экономических системах : учеб. пособ. / В. Н. Ясенев. Н. Новгород: Изд-во ННГУ, 2006. URL: <http://ebib.pp.ua/informatsionnaya-bezopasnost-ekonomicheskikh88.html>.

НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ПОСЛУГ

Причорноморський
науково-дослідний інститут
економіки та інновацій

Шановні колеги! Питання академічної доброчесності є надзвичайно актуальними у наш час. Враховуючи великі масиви інформації, що з'являються у всесвітній мережі, жоден вчений не може бути впевненим, що його авторське право захищене. Крім того, поширеною є ситуація, коли декілька вчених в одній галузі науки користуються однаковими

джерелами інформації, а в результаті безкоштовні програми пошуку плагіату засвідчують стовідсоткові збіги тексту, що може призвести до безпідставних звинувачень у плагіаті, особливо після перевірки за базою даних авторефератів та дисертацій. Це викликано тим, що порівняння з іншими дисертаціями не вказує на використання спільних першоджерел (статей, монографій, статистичних щорічників, словників тощо), а однозначно визначає тільки збіг тексту, ігноруючи навіть цитати. Важливим є також те, що чинне законодавство однозначно визначає, що перевірку може здійснювати виключно установа за профілем дослідження, а не поширені в мережі безкоштовні програми. Для уникнення подібних ситуацій ми пропонуємо Вам скористатися науковою **послугою оцінки технічної унікальності наукового тексту** за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення, яке гарантує похибку перевірки до 3%. Переваги такої перевірки порівняно з іншими методами:

- Ви укладаєте угоду про надання послуг;
- Ваш файл *не розміщується у мережі*, тобто інформація і авторство залишаються анонімними;
- Ви *отримуєте звіт*, підготовлений за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення; *порівняльну таблицю* однакових фрагментів тексту із зазначенням джерела; *офіційний звіт про надану послугу* із зазначенням результатів;
- Ви отримуєте вичерпну інформацію про текстові збіги у Вашому дослідженні та дослідженнях інших авторів не тільки *українською, але і російською та англійською мовами*;
- Ви користуєтесь програмним забезпеченням, яке використовується *тільки спеціалізованими науковими та освітніми установами* і розроблене виключно для пошуку текстових збігів *саме у наукових дослідженнях*, а не у публіцистиці, рекламних веб-сайтах тощо;
- Виключна робота з авторами – ніхто, крім автора тексту, не зможе замовити у нас перевірку цього тексту, що *убезпечить Вас від перевірок третіми особами*;
- Ви отримуєте можливість коректно оформити посилання на першоджерела;
- Існує можливість перевірки *будь-яких наукових досліджень*: статей, рефератів, авторефератів, дисертацій, доповідей, тез, звітів тощо.

Терміни і вартість перевірки і надання звіту:

Характер наукової роботи	Терміни (робочих днів)	Вартість
Докторська дисертація	5 – 10	5000 грн
Кандидатська дисертація	3 – 7	3000 грн
Автореферат	1 – 2	500 грн
Стаття (обсягом до 12 сторінок)	1 – 2	500 грн
Інші види робіт	За домовленістю	За домовленістю

Для того, щоб замовити послугу, Вам необхідно звернутись електронною поштою до Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій, вказавши у темі листа «**Оцінка унікальності тексту**». У листі вкажіть адресу для листування, додайте файл у форматі MS Word з текстом наукового дослідження. Фахівець відповідного відділу надасть Вам відповідь щодо процедури здійснення експертизи.

Контактна особа:

Шумилова Тетяна – молодший науковий співробітник Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

+38 (048) 709-38-69

+38 (093) 253-57-15

shumilova@iei.od.ua

З повагою, дирекція Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 18

Коректура • *Ю. Никитенко*

Комп'ютерна верстка • *С. Калабухова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 25,58. Ум.-друк. арк. 29,99.

Підписано до друку 31.07.2017. Наклад 100 прим.

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса: вул. Сегедська 18, каб. 422, м. Одеса, Україна, 65009

E-mail: info@iei.od.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5218 від 22.09.2016 р.